NAZ. CENTR.
R. BIBLIOTECA VITT. EMAN. II
204
9 B
5/1-2
ROMA

204 9B5/1-2

204935

IAC. LVDOICI

STREBAEI,

REMENSIS, DE ELECTIONE ET ORATORIA collocatione verborum, Libri duo.

Item,

IOVITAE

RAPICII, BRIXIANI,

DE NVMERO ORATORIO, LIBRI QVINQVE.

Non ſolum ſtudioſis omnibus Latinæ linguæ perneceſſarij: ſed etiam doctiſſimis viris vtiliſſimi.

COLONIAE,
In Officina Birckmannica.

CIↃ. IↃ. LXXXII.

1582

IACOBI LODOICI STREBAEI, RHEMENSIS, DE ELECTIONE ET ORATORIA COLlocatione verborum, libri duo, ad Ioannem Venatorem Cardinalem

PRAEFATIO.

ERant in manibus noſtris, ſanctiſſime Cardinalis, Commentaria quædam in Rhetorica Ciceronis ad Q. Fratrem, quum tuo imperio Lutetiam Pariſiorum relinquere, Condetum domũ tuam petere iuſsi ſumus. Quũ procul ab vrbe propinquos tuos Oratorias artes Philoſophiamq́ue doceremus, nec ſatis multa librorum copia ad operis incœpti confectionem ſuppeteret, commentarijs intermiſsis, ne nihil ageremus interea, hunc libellum de delectu & oratoria collocatione verborum, ſucceſsiuis horis effecimus. Hanc autem materiam potiſsimum legimus è multis, quòd in arte dicendi iam propoſita nobis ad illuſtrandum, nihil eſſe videbamus vtilius hominibus noſtris, quam rationes & virtutes eloquendi. Illud vnum pulcherrimum, & ſummoperè petendum, ſtudioſis ar-

tium bonarum deeſſe maximè, & iam multis ætatibus defuiſſe. Quid enim aliud non in orandi facultate modò, ſed etiam in alijs artibus deſideratur? Floret Gallia ſcientia rerum maximarum. Qui poetarum verſus dilucidè exponant, qui pulchrè narrent hiſtorias, qui diſſerant acutè, qui ad naturæ cauſſas penetrent ſubtiliter, qui tutò medeantur corporibus, qui mathematicas demonſtrationes ſciant, qui benè tradant pręcepta morum, qui reſpondeant de iure ciuili atq; pontificio, & cauſas agant, qui diuina oracula doctè, ſanctè, pieque interpretentur, non modò ſingulis Franciæ populis, ſed etiam magnis in ciuitatibus propè innumerabiles inuenias. Qui verò purè, vſitatè, propriè, ornatè eloquantur, admodum paucos. Sic in omnes diſciplinas inuaſit fœda ac ſpurca barbaries, ſic egit in præceps linguæ Romanæ puritatem & ordinē, vt vix melleſimus quiſque eorum, qui inter doctos haberi volunt, rectè, dilucidè, compoſitè dicat. Nam & ex ijs paucis, qui emendatè loquuntur, altera pars adeò affectat inſolens & obſcurum genus, adeò impropria & inuſitata verba permiſcet, vt quid agat verbis, quid ſibi velit, nō intelligant eruditi. Vitium grande quidem tam commune gentium bonum, ſermonem tam latè patentem, linguam tot rerum naturæ,

ſæ,tot ſcientiarum interpretem, miſeris mo dis violauiſſe. Sed hoc malum temporis, nō huius ætatis omnino fuit. Quamobrem neminem arguo,qui ſe tueatur illa conſuetudine aut potius abuſu loquendi. nec illos docere volo, quos vel ſenes, vel alij s rebus occupatos diſcere Latinè ſerum eſt. Nec iſtud quidem ſi facere velim, ſatis commodè poſſim. Sed vt renaſcẽtibus literis bonis,iuuentus etiam nobis monentibus aſſueſcat optimo ſermoni, cuiuſmodi verba legat, qua ratione ſtylum formet, qua arte materiam veſtiat oratione, quos ex omnibus imitetur, perſpicuè(ni fallor)ac breuiter oſtendi. Verborum differentias omneis,quas neq; Cicero,neque Quintilianus,neque poſteriorum quiſquã apertè diſtinxerat, in ordines ſuos digeſsi: quodque ad docendum plurimum confert,vſus ſum frequẽtibus exemplis. De natura & coagmentatione ſyllabarum diſputaui copioſè,& (verè dicã) multò copioſius, quàm eorum,qui vulgò leguntur,rhetorum quiſquam.De numeroſa concinnitate,de pedibus rhythmicis,de modis aptæ dictionis, de generibus eloquendi egi equidem,ſi non grauius aut verius (nec enim mihi quicquã arrogo) explicatius tamen & apertè magis: id quod facilè iudicabunt ij,qui noſtra etiam legere ipſi, vel ſuis prælegere volent. Hoc

quicquid eſt elucubrationis, an ampliſsimo tuo nomini conſecrarem, diu multumq; dubius apud me cogitaui. Diſſuadebant rationes validæ multæ, & in illis tres maximè: dignitatis tuæ ſuſpicienda maieſtas, extrema tenuitas noſtri libelli, deinde eæ quæ vix te reſpirare ſinunt occupationes. Quid hoc erit, dicebam, ad virum primaria nobilitate conſpicuum, perfugium diuitum & egenorum, amiciſsimum primoribus, intimum Chriſtianiſsimo Regi, charum ciuibus atq; peregrinis, clarum præfectura Lexouiæ ciuitatis, plurium ſodalitium præfectum, pontificem longæuum, ſummè verendum Cardinalem, hominem vigilantia, pietate, innocentia, liberalitate, virtute præſtabilem, quid erit hoc ad virum tantum? At etiam parua recipit ille vir ſumma prçditus humanitate. Quo pacto? cui non eſt otium non dico legendi, aut tenendi, aut ſaltem audiendi quid ſit, ſed ne recipiendi quidem. adeo magna multaq; laborioſum principem diſtrahunt huc illuc negocia. In ſingulos dies precibus & ſacris operam dare, Regi non deeſſe, ſexcentas audire poſtulationes, legere multas literas, ſcribere non paucas, regere rem familiarem, tam magnam ſuſtinere domum, excipere viros honeſtos, tractare notos & ignotos, opem ferre amicis, res pauperum & inopum curare,

re, iter ſubinde facere, plus decem magiſtratus adminiſtrare, in ſingulis obire officia diuerſa. hęc omnia paucane tibi negotia videntur, niſi rebus tuis premas aliunde nimis ac nimis oneratũ? Hæc mihi veniebant in mentem, ampliſsime Cardinalis, & aliquid tibi offerre cupienté remorabãtur. Sed enim hic liber domi tuæ natus erat. Cõdeti venerat in lucem, paulũ ſuſcitatus amœnitate loci, quo tibi perpetua maceries præter caſtellum & irriguam foſſam, nec procul duas ædes elegantes, ambit ſyluam molli colle circuniectam. In media velle prata peramœna, duobus piſculentis fluminibus intercœpta, ducentis & pluribus depaſta ceruis: cui loco celebrata carminibus comparari non ægrè ferant. Illic igitur ſatus apud te, tuus quodammodo factus erat. Quòd ſi fortè ad alium, non ad te migraſſet, iure videretur eſſe fugitiuus. Et cui potius ſtudiorum fructum mitterem, quàm ei qui propter ſtudia literarum me legit, in ſuos recepit, humaniſsimè tractauit, mercede ſuſtinuit, ſpe fortunæ melioris erexit? Si tui omnes, apud quos ago, in vnum te conijciunt oculos ac mentes, & omnium rerum ſuarum faciunt te potentem, non & idem me facere oportet? At res oblata nihil eſt ad illã dignitatem. Certè. At eiuſmodi munuſcula ex officina Muſarum peti-

 ta,

ta, nunquam aſpernati ſunt honeſtiſsimi viri etiam illiterati, non eximij principes, non imperatores, non ſummi pontifices, non dij deæque immortales. An illud eſt paruum & tenue, quod à Deo profectum, homini conceſſum, perficit, ne omnia conſumat tempus adax? An vile precium literarum, quod vnũ memoriam veterum ſeruat, & omnes omnium res & artes continet? Verùm eſto paruum ſi quid eſt meum: non illud ego tuæ maieſtati comparo, ſed tuo deſtinatum patrocinio committo. Non id augebit tuas curas nimium multas. Nec enim ſum vſqueadeò rerum inſcius, vt quæ documenta iuuenibus in vnum coegi, petam vt cognoſcantur à te, vel legantur. Non id quidem peto: ſed illa tibi trado quaſi in clientelam, aut certè in adoptationem, vt ſplendore ſancti nominis illuſtrata, ſuis lectoribus ampliora videantur. Nihil eſt cur pœniteat vos Eccleſiæ Chriſtianæ principes huiuſmodi adoptaſſe filios, qui poſt hæc vos & ſcientiæ & virtutis amatores fuiſſe teſtentur. Sed iam tuis auſpicijs noſtram de electione & oratoria collocatione verborum ſententiam explicemus.

LIBRI

LIBRI PRIMI
CAPITA.

CVR pauci verba deligere & contexere ſciant. caput 1. fol. 1.
Quanti ſit oratio lectis verbis & ordine digeſtis conſtituta. cap. 2. 3.
Qui fugiendi magiſtri. cap. 3. 10.
Qui fugiendi ſcriptores elegantiarum. cap. 4. 17.
Qui magiſtri, quiq; ſcriptores deligendi. cap 5. 22.
Utri priores legendi, poetæ, an oratores.. cap. 6. 28.
Sæpè diligenterq; ſcribendum. cap. 7. 31.
Rudimenta componendi. cap. 8. 34.
Quæ pars Rhetoricæ prima diſcenda, quæ partitio verborum, quæq; ex illis aut legenda, aut repudianda. cap. 9. 47.
De verbis ſordidis. cap. 10. 52.
De verbis inuſitatis. cap. 11. 54.
De verbis barbaris. cap. 12. 59.
De verbis agreſtibus. cap. 13. 61.
De verbis humilibus. cap. 14. 66.
De verbis ſublimibus. cap. 15. 70.
De grauibus verbis, & leuibus. cap. 16. 77.
De proprijs & aſſumptis, & quæ aliena dicuntur. ca. 17. 85.
De verbis veteribus, & nouis. cap. 18. 94.
De verbis ſonantibus, & exilibus. cap. 19. 99.
De verbis grandibus, & paruis. cap. 20. 112.
De verbis volubilibus, & tardis. cap. 21. 115.
De verbis lenibus, & aſperis. cap. 22. 119.
De verbis integris, & corruptis. cap. 23. 124.

LIBRI SECVNDI
CAPITA.

PRæfatio libri ſecundi. fol. 127.
Oratio alia ſoluta, alia vincta. cap. 1. 134
De oratione vincta, & ordine verborum. cap. 2. 142.
De vocalium concurſione in coagmentatione. cap. 3. 148.
De coagmentatione conſonantium literarum. cap. 4. 159.
De coagmentatione vocalium & conſonantium. cap. 5. 181.
Quæ figuræ coagmentationi ſubſeruiant. cap. 6. 184.
De concinnitate numeroſa, & ſimiliter deſinentibus. cap. 7. 187.
Vt ſit oratio numeroſa ex ſimiliter cadentibus. cap. 8. 192.
De paribus membris, & eorum numero. cap 9. 196.
Quæ ſint contraria numeroſa. cap. 10. 198.
Quid numerus à concinnitate numeroſa, & à metro differat. cap. 11. 203.
Qui pedes orationis, & quid à numero differant cap. 12. 207.
Qui ſit ordo pedum in extruendo numero. cap. 13. 210.
Quæ vitioſa numeri textura. cap. 14. 218.
Quæ de numero quæri expediat. cap. 15. 233.
De ambitu. cap 16. 239.
Tria genera eloquendi, qui characteres dicuntur. cap. 17. 248.
De humili ſtylo. cap 18. 251.
De elocutione tenui. cap. 19. 258
De media figura. cap. 20. 267.
De ſummo genere eligendi. cap 21. 279.
Quæ genera locis, temporibus, artibus, ingenijs, conditionibus mutata ſint. cap. 22. 292.

CVR

CVR PAVCI VERBA DEligere & contexere ſciant.

Cap. I.

QVVM multa iuuentus hoc tempore Rhetorum præceptis, & Oratoria inſtitutione formetur, multiq́; homines ingenio ſummo ſtylũ dicendi magiſtrum & nunc inprimis orandi partibus expetendum, diligenter exerceant: quærendum mihi videtur, cur paucis admodum ſit electio verborum, rectaque componendi ratio. Tres præcipue cauſas reperio, cur tã paucis ea res fauſte feliciterq́; ſuccedat. Vnã ſtatuo inſcitiam & audaciam eorum, quorum docendi munus eſt: alteram, diſcentiũ prauum in imitando ſtudium: aliam, artis eius qua verba deliguntur & collocantur, ignorationem. Nam quum ſine duce magiſtro nemo eloquendi vias rationesq́; tenere poſſit, molientibus iter primus eſt error, quanuis arrogãs, tamen incertus ignarusq́; viarũ magiſter, qui relictis vltro veterũ oratorum veſtigijs, regionũ ignaros per anfractus & ambages atque ſalebras orationis reuocãte natura trahit, recta declinat, praua temere perſequitur. Si quibus autẽ reperitur dux optimus, quales etſi paucos, tamẽ & fuiſſe & eſſe certũ eſt, ex cõpluribus tamen vix vnus aut alter recta peruenit ad ſummã. Ductorẽ ſequi piget, ſua quiſque trahitur voluptate. Digrediuntur alij ad amœnitates orationis eius quam floridã & ſuauẽ eſſe falſo opinantur. Apu-

leios,

leios, & Baptiſtas Pios, quam Caſares atq; Cicerones aſſectari & colere malunt. Alij nullo certo fine, nullaq; meta propoſita, quo pedes ducit, etiam per inuia ac deſerta rapiuntur: & ſine modo poßim aberrare, hinc & illinc voculas & inuſitatas loquendi formulas excipere ſatius eſſe ducunt, quam affluentem omniũ rerum verborumq; copiã de medio ſumere. Alij poetarũ more, quibus grandius aliquid & ſonãtius arridet, nituntur velut in praruptas rupes, & in arduos montes: & quaſi ſublimes facti, tragicũ neſcio quid & cõfragioſum perſonãt. Hac & ſimilia vitia non ſemper eorum ſunt qui docent, ſed eorum quoq; qui vera diſciplina impatientes, effranata libidine feruntur. Non deſunt aũt, nec defuerunt vnquam magiſtri & diſcipuli probi, qui ad optima contenderent: ſed nemo adhuc ſatis familiaris fuit, qui compendiũ quarentibus, digitum ad fontes intenderet. Quanquam enim Cicero multa, Quintilianus haud pauca de collocatione verborũ ſcripta reliquerunt, eo tamen vterq; prouectus eſt, quo non facile debiliores, ſi nemo porrigat manum, peruenire poßint. Eſt enim (vt ait Cicero) locus late patens de natura vſuq; verborum. De quo neuter ample & copioſe diſputat. Res eſt obſcura compoſitio, ſi nõ illuſtratur exemplis. Alter autem idonea apud Latinos nõ reperit, alter Ciceroniana ſape fugit vt moleſta. Si quid in hac re poſſumus (minimũ autẽ vel nihil eſt quod poſſumus) at ſi quid poſſumus, ſtudioſis orationum conſultum volumus. Illos amatores ſui tam ſuperbe glorioſos,

quandoquidem id maxime volunt, labi, errare, falli, ſinamus. Non audient hos monitus, nec iſta præcepta ſuſpicient, qui Apuleium per florida ſecuti, deſeruere Ciceronem. Legant putidos flores. Habeant congeſtã inſolentium verborum ſuppellectilem. Notatos teneant communes locos. Circunferant enchiridia quædam, vnde magnam vim locutionum promant. Nos veterũ prudentia, conſilio, authoritate nitamur, qui cenſent eos ſtultos & inſanos fuiſſe, qui literis mandarunt cogitationes ſuas, nullam facultatem orationis habuerunt.

Quanti ſit oratio lectis verbis & ordine digeſtis conſtituta.

CAP. II.

DE grauitate ſententiarum, de figuris & ſchematis ingenti voluminum magnitudine comprehenſis, in præſentia non ago. Nunc hoc propono, quod eſt huius inſtituti, bonitate verborum, & eorũ digeſta compoſitione nihil eſſe in oratione laudabilius, nihil in quo magis neruos omnes intendere debeamus. Ab hac virtute, eloquentia, non ab inuentione aut a rerũ diſpoſitione nomen accepit. Eloquentia ab elocutione dicta eſt, & ab eadẽ orator, & oratio: quæ non aliud eſt, quam oratoris elocutio. Nec is cui dicendi facultas ineſſet, aut inuentor, aut diſpoſitor, ſed eloquens appellatus eſt, propterea quod inuentio & diſpoſitio multorum communis, non tam artis eſ-

ſe, quam

ſe, quam prudentiæ cuiuſdam videtur. Elocutio oratoris eſt propria, & arte obſeruationeque fere tota conſtat: res adeo rara, adeoque difficilis, vt M. Antonius in libello quodam ſcripſerit, diſertos ſe vidiſſe multos, eloquentem omnino neminem. Optimum dicendi genus aut nullis adhuc, aut perpaucis contigiſſe argumento eſt, quod in arte collocandi Brutus & Caluus auſi ſint reprehendere Ciceronẽ, cuius dictionem nemini mortaliũ imitabilem hodie complures exiſtimãt. Sed illud perfectũ ſummumq́ʒ, ſi ſupra nos eſt, nihil quidem ad nos. Quod poſſumus, id aſſequamur, & elocutionẽ quamuis tenuẽ & minutã, modo probam rectamq́ʒ præclarum quiddam eſſe profiteamur. Compoſitionẽ (Quintiliani verbis vtar) eruditiſſimo cuique perſuaſum eſt valere quamplurimũ, non ad delectationem modo, ſed ad motum quoque animorũ: Primum, quia nihil intrare poteſt in affectum, quod in aure velut quodam veſtibulo ſtatim offendit. Deinde quod natura ducimur ad modos. Neque enim aliter eueniret, vt illi quoque organorum ſoni, quanquam verba non exprimunt, in alios tamẽ atque alios motus ducerent auditorem. Quod ſi numeris & modis ineſt quædam tacita vis, in oratione eſt vehementiſſima. Quantumq́ʒ intereſt, ſenſus idẽ quibus verbis efferatur, tantũ verba eadem qua compoſitione vel in exitu iungantur, vel in fine claudantur. Hactenus Fabius. Cicero in Bruto: Nec res vlla plus apud animos hominũ, quam ordo & ornatus orationis valet. Idem in Oratore: Quamuis ſuaues

grauesq́; ſententiæ, tamen ſi inconditis verbis efferentur, offendent aures, quarum eſt iudiciũ ſuperbiſſimum. Mutila, hiulca, redundantia, confragoſa, quæ interſiſtunt, quæ male connectũtur, quæ claudicant, quæ diſſentanea ſunt, auriũ ſenſum moleſte feriunt, animum offendunt, vim orationis interturbant, nec quenquam diu retinere poſſunt, niſi forte Midas illos, & aſinos ad lyram, qui ſe quærere ſententias, verba modulata repudiare gloriantur. Ingenia liberaliter inſtituta, quæ natura bona non corrupta, ſed aucta voluerunt, ſpecie orationis & decore capiuntur, modulandi iucunditate recreantur, & illã quæ ſermones hominũ, quæ libri cõmendãtur, quæ ſuauis eſt eloquentia, non aſpernãtur voluptatẽ. In compoſitione verborũ, vt in muro lapidũ, decor eſt, & pulchritudo, quæ non aliter oblectantur aures, atque figuris optimis oculi. Placet elegantia verborum bene digeſtorum, ſicut partium corporis inter ſe competentium. Quumque perinde atque flumen alueo prono, compoſite fluit oratio, demulcet audientẽ, & ſine vllo tædio quaſi iucundo nauigio per ſententiarum fluuium perducit ad finem. Aptaueris pedes eius, apte decenterq́; ſicuti bellator equus in curriculo feretur. Cõpoſueris numeros, vt certator in paleſtra, ſic pulchre fortiterq́; pugnabit. Modulatus fueris ambitus & concluſiones, ſymphoniacorum modos omni ſuauitate ſuperabit. Quis (inquit Cicero) cantus, moderatæ orationis pronũtiatione dulcior inueniri poteſt? Quod carmen artificioſa verborum concluſione

aptius?

aptius? Quis actor in imitanda, quam orator in ſuſcipienda veritate iucundior? Quod ſi quis adeo ſeuerus & immanis eſt, vt nulla voluptate capiatur, poteritne contemnere dicendi perſpicuitatem? Nihili facies vires & impetus orationis? Oratio quanto compoſitior, tanto perſpicua magis atque dilucida. Nam quemadmodum ſenſum confundit indigeſta verborũ perturbatio, quod hyberbaton vocatur, ita claritatẽ fert ordine compoſita collocatio. Cur Cicero tam facilis intellectu videtur, etiam quando ſublimis eſt? Scit nimirum quo quodq; loco verbum ſtatuendum ſit. Cuique ſuum aſſignat ordinem. Cur pleræque indoctiſſimorum ſententiæ non capiuntur animo? Omnis eorum dictio contorta eſt. Si igitur ſumma virtus orationis eſt claritas, & ea vehementer collocatione ſplendeſcit, ad ſummas orandi virtutes accedat proxime collocatio, neceſſe eſt. Eadem vires addit orationi. Vt enim amentis haſta, & neruis ſagitta, ſic compoſitione ſententia cõcitatur. Quod autem ſunt varia dicendi genera, nunc celeritate dicendi rapiuntur animi, nunc tarditati torpeſcunt, nunc grauitate componuntur, nunc leuitate vaneſcunt, aut læti ſunt, aut triſtes, aut quieti, pro orationis habitu, formaq; dicendi. Itaq; damnandi ſunt, qui horridũ & incultũ ſermonem, quam cultũ nitidumq; magis virilẽ eſſe contendũt. Ex quibus alij de induſtria colũt id quod nõ peſſime (ſi volunt) facere poſſunt: alij neq; poſſunt, neq; volunt. Non poſſe ſe negant, nolle gloriantur. Iudicio falluntur illi, hi laborant ignorantia.

Neu-

Neutri mea ſententia probandi, qui pulcherrimam eloquentiæ virtutem in ſermone Romano aut negligunt aut vituperant, quam in communi lingua, & in ſermone populari tantopere concupiſcunt. Si pulchrum laudabileq́ eſt componere linguam Gallicã, aliamve quæ non ita verborum mutatione gaudet, cur turpe et fœdum eſt Latinam tanto meliorẽ, quanto communiorem, in ordinem aptum digerere, qui ſine tranſpoſitione vocum nullam penitus habet venuſtatem? Quærenda ſuauitas oratori. Neq; enim refert (inquit Cicero) videre quid dicendum ſit, niſi id queas ſolute & ſuauiter dicere. In artificioſa conſtructione non modo iucunditas, perſpicuitas, & vis maior eſt, quæ omnia per ſe maxima ſunt, ſed etiam ſtupor & admiratio, quæ dicentem non hominem videri, ſed deum quendam inter homines efficit. de quo Cic. 3. lib. de Oratore: Nemo, inquit, vnquam eſt oratorem, quod latine loqueretur, admiratus. Si eſt aliter, irrident: neque eum oratorem tantummodo, ſed hominem non putant. Nemo extulit eum verbis; qui ita dixiſſet, vt qui adeſſent, intelligerent quid diceret, ſed contempſit eum, qui minus id facere potuiſſet. In quo igitur homines exhorreſcunt? quem ſtupefacti dicentem intuentur? in quo exclamant? quem Deum (vt ita dicam) inter homines putant? Qui diſtincte, qui explicate, qui abundanter, qui illuminate & rebus & verbis dicunt, & in ipſa oratione quaſi quendam numerum verſumq́; conficiunt, id eſt, quod dico ornate, qui idem ita moderantur, vt rerum, vt perſona-

rum dignitates ferunt, ij ſunt in eo genere laudũ, quod ego aptum & congruens nominem. Qui ita dicerent, eos negauit adhuc ſe vidiſſe Antonius, & ijs hoc nomen dixit eloquentiæ ſolũ eſſe tribuendũ. Eam vult inſtrui collocationem, quæ quaſi quendam numerum verſumq́ conficiat. Non amat ſcopas diſſolutas, & inordinatum dicendi genus, quod vt arte, ſic & omni decore caret. Artem ſemper comitatur decor. Ars inuenit in arboribus quincuncem, in vitibus limites, & patria interualla, in oleribus areas, in vrbibus inſularum deſcriptiones, in ædibus cellas, et inſtrumenta ſepoſita, in ciuibus ordines, in exercitibus inſtructiones, in diſciplinis generum formarumq́ ſeriem, in poemate contextum, in rebus oratoris diſpoſitionem, in verbis collocationem, quæ ſpecioſa veluti quadratum corpus, & robuſta ſicut acies eſſet: quam qui deſpicit, quodammodo ordines cælorum, ſiderũ, erronum, elementorũ, corporum, & artificialium omnium, quæ naturam proxime imitantur, temere et ſtulte deſpicit. Vbi ſunt tot philoſophorũ libri, quorum nullus non ſenẽtioſus erat? Vbi tot opera poetarum generis heroici? Vbi tam multa cæterorũ? Vbi annales & hiſtoriæ? Vbi tot diſertorũ orationes? Vbi infinita doctorum conſcriptiones? Vbi ſexcenta proximis ſæculis magno ſudore conſcripta, editaq́ volumina? Vbi prudentium quidem, ſed inculte loquentiũ, id eſt, infantium vigiliæ & labores? Fuerunt, inquies. Cur etiã non ſunt? Rogas? Non placuit indigeſtum chaos, non inſulſæ veterum glandes, non horridæ caſæ, non

inde-

indocta barbaries, non agreſtia tegumenta, non in montibus & ſyluis ferina vita, non quicquid arte expoliri, & in melius aptari formariq́ poſſet. Ornamus prophanas ædes auro & argento: hortos, agros prædia decoramus. Imponimus equis phaleras. Corpora noſtra ſplendide veſtimus, menſas magnifice apparamus. Theatra ad voluptatem conſtruimus, ſacras ædes vaſis aureis, gēmis, ſtragula veſte, ſignis, tabulis, & id genus ornamētis facimus anguſtiores: Cur ſermonem, quo nihil homini melius datum eſt, excolere non licet? Quid Liuius adiecit antiquis annaliū ſcriptoribus? Quid Vergilius poetis? Quid Columella rei ruſticæ authoribus? Quid æquales plurimi, quid recentiores noui pepererunt? Exterſerunt illam veterū rubiginem, & res eorum nitore verborum ſplendidas effecerunt. Quemadmodum viro magnifica veſtis, et ornata domus nōnullam affert dignitatem, ita quoque verborum ſplendor & ordo quadam maieſtate donat orationē. Si conditor ille rerum Deus immortalis, non omnia varietate & pulchritudine exornauit, illius exemplo contemnamus ornatum. Si rebus in omnibus coniunxit vtilitati decorem, cur illum ſummum opificem, ſummæ vbiq́ pulchritudinis effectorem veremur imitari? Incidimus tamē in ſtultiſſimum barbarorum genus, qui laudant equi bouisq́ ſpeciem, qui probāt hominis bonam formā, qui ſtupidi contemplantur ornamenta regum, qui tollunt ad cœlum ſplendidū conuiuium, qui lauta ſuppellectile capiuntur, qui (vt breuiter finiam) nihil non pulchrum

magnifaciunt, niſi quod circundatum eſt orationi. Quid eſt cauſa cur illud vnum probare non poſſunt? Quod habere debent, & non habẽt, ne turpe ſit quod non habent, hoc iniuria vituperant. Alijs ingenium, alijs defuit labor. Stylus eſt magni laboris (quem plerique fugimus) ſed optimus & praſtantiſſimus dicendi effector & magiſter. Vt quod res velit, eloquare: ingenio, ſtudio, arte, exercitatione, imitatione opus eſt. Hoc maxime docetur (inquit Fabius) hoc nullus arte aſſequi poteſt, huc ſtudium adhibendũ, hoc exercitatio petit, hoc imitatio, hic omnis ætas conſumitur, hoc maxime orator oratore præſtantior, hoc genera ipſa dicendi alijs alia potiora. Sed ſi in tenui labore honeſto non parua eſt gloria, in hoc certe omnium honeſtiſſimo debebit eſſe vel maxima. Hanc quiſquis adipiſci volet (omnes autem velle debent) optimo ſtatim præceptore, ſi licebit, vtetur, alioqui natiuum illum ingenij candorem fœdiſſimo loquendi colore vitiabit, & aurium iudicium illiberali ſono, et ſermonum prauitate corrumpet.

Qui fugiendi magiſtri.

CAP. III.

QVum innumerabiles in omni gente magiſtri linguam pueritiæ informare velint, pauciſſimi de rebus proprie, ornate, compoſite diſſerere poſſunt. Hæc tamen virtus in grammatico ſi non eſt, officium explere ſuum non poteſt. Id Quintilianus de

re

re grammaticorum loquens affirmat, his verbis, Eloquentia quoque non mediocri eſt opus, vt de vnaquaque earum quas demonſtrauimus rerum, doceat proprie & copioſe. Nunc irrumpunt αὐτοδίδακτοι, *genus hominum temerarium, confidens, & audax. Nullam vel mediocriter ſciunt, & omnem profitentur artem. Omnia peruadunt, omnia ſuis prælegunt, omnia inculcant, omnia dictant, omnia contaminãt. Prima rudimenta, Syntaxin verborum, Officia, Paradoxa, libros de Inuentione, de Senectute, Quæſtiones Tuſculanas, Poetas, Hiſtoricos, Oratores, Philoſophos, vno eodemq́; die ſine modo, ſine lege, ſine ratione obtrudunt infantiæ balbutienti, & circa elementa prima hæſitanti. Vt omittam cætera, nullum habent verborum delectum, nullam artificioſam collocationem, nullum certum dicendi genus. Omnia locis omnibus promiſcuè & confuſe, non ſine ſui iactatione, garriunt: nec tam humana voce loqui, quam inter cornices inepte cornicari videntur. Volubilis illa garrulitas, & incondita linguæ profuſio, per mille ſpecies rerũ non aliter quam ſomniantis animus momento rapitur: non inſiſtit, non imprimit veſtigium, non habet quod certo loquatur, etiamſi nihil non vult loqui. Quod ſi quando loquacitati finem impoſuit, nec ipſe qui talia profudit, nec audientium quiſquam ſcire poteſt quidnam ſibi velit. Virtus eſt orationis (ſi dijs placet) nulla in re commorari, huc & illuc diſſilire, omnia commiſcere: ſic agere, vt tuam nemo capiat mentem: onerare auditorem putidis verbis,*

& inamœna locutione, & contorto genere dicendi aures animumq́ contundere. Quid hinc iudicij referet auditor? quid diſciplinæ liberalioris? quid ſententiarum? quid verborum? quid puri rectiq́ ſermonis? quid potiſsimum ſequetur? Pendebit ab ore, non dico loquentis, ſed inſanientis. Alieno ſe iudicio committet, atq in diuerſa rapietur, vti puluis qui venti procella corripitur: & vt os nutricis infans, ſic ille magiſtri linguam exprimere conabitur. Materia ſcribendi propoſita, præceptorem imitatus euagabitur. verba noua cum obſoletis, grandia cum paruis, dura cum mollibus, Latina cum barbaris miſcēs, nullum eorum apte & ordine collocabit. Laudabit hæc ignarus veri magiſter. exprimet illum tandem diſcipulus infelix, & ex officina mala prodibit haud bonus. Et quoniam quæ praua ſunt, hærent tenacius, nunquam poterit elui impura fœdaq́ lingua proluuies. Nam

Quo ſemel eſt imbutus recens, ſeruabit odorem
Teſta diu-

Et vera nimis eſt Quintiliani ſententia, Frangas citius quam corrigas, quæ in prauū induruerūt. Quam multos flectere volui? quam multos aliter inſtituere? quam vani fuere mei labores? Ingenij vis illa naturalis pene mortua, non ita reſtitui poterat, vt aliquid rectum & æquale & naturæ ſimile gignerent. Arte quadam, vt verius dicā, nebula fumoq́ nitebantur, & quaſi per aerem vagi, & multa quærentes, nihil omnino reperiebant, niſi inane quiddam, a natura

turæ firmitate nimis alienum. Abſit igitur hæc peſtis ab eo qui ſuas aures modulatione erudire, verborum diſcrimina diſcernere, ſuo quæq; ordine collocare velit: Abſit hoc monſtrum horrendum, informe, ingens, cui lumen ademptum. Sed permulti ſunt id genus Cyclopes: contra pauci reperiuntur, qui encyclopædiam abſoluerunt. Eſt aliud hominum genus minus arrogans ac inſolens, æque tamen incultum & indoctum. Ex autoribus, qui potiſsimum legendi ſint, quoniam indicare non poſſunt, & conſcij virium ſuarũ, principes linguæ Latinæ interpretandi cauſa aggredi non audent, optima quæq; tanquam ſacra Cereris non diu ineunt. Vilia quædam poemata, & inſulſos dialogos, & leues epiſtolas, & apologos, & fabulas inutiles, & leuiculos autores, quos impropria paraphraſi grauiter onerent, legunt. Singulis verbis, nunc ſingula, nunc bina, nunc terna quaternave reddunt: & ſpinoſa verborũ copia locos omnes & paginas implent: tumq; præclare doctioris officium obire ſe putant, quum terq; quaterq; repetendo cantitant, Eſt, id eſt, exiſtit. Que, pro &. Quoq;, id eſt, etiam. At, id eſt, ſed. Enim, pro quia. Docemus, hoc eſt, inſtruimus, oſtendimus, monſtramus. Scribo, id eſt, deſcribo, compono. Phagi, illius arboris. Hibiſco, illa herba. Cantharus, illud vas. Sagitta, id eſt, pharetra. Carbaſus, induſium delicatum. Timet, hoc eſt, metuit, pauet, horreſcit, formidat, veretur. Præclara ſane verborum copia, pulchra loquendi proprietas, bellum pueritiæ formandæ principium. Quid agis? Soli demens

lumen inſers, tenebras non auſers: Dilucidi & obſcuri nullum ſtatuis diſcrimen. Verborum proprieta tem & ſuauitatem, qua nihil in oratione gratius eſt, ſic abijcis, vt ſi aliena ſummoueas, tua non intelligan tur, & incredibiliter exhorreſcant. Quid? Mirabere + *iſtorum ſtultitiam. Ne ſit obſcurior illa (quam diximus) interpretatio ridicula, puerum iubent adſcribere putidam quandam paraphraſim, quam ſententiam vocant, & eam diligenter ediſcere. Hinc accidit in autoribus primæ dignitatis (quos iſti aliquãdo tandem ſuſcipiunt) vt ea verba quæ maxime cuiuſq; rei propria, quæque ſunt ornatiſſima atque optima puer relinquat, minus idoneis vti conſueſcat. Quæ, malum, eſt hæc inſania? vt contortam barbariem; quam rectam loquendi rationem memoriæ tradi, in imitationem vſumq; trahi malis? In ediſcendis optimi cuiuſq; ſcriptis, audita modorum ſuauitate formaret aures, verbis abundaret vel optimis, & tandem animi impetu ferente, eadem prope contexendi* + *ratione vteretur. Nunc tecum derudere miſer aſſueſcit. Totus ſcatet malis verbis. Præpoſtera compoſitione deprauat orationem. Quod autem materiæ genus proponis ad ſcribendum? quæ tibi exercendi ratio eſt? Ponis aliquid ocioſum, neque inuentione acutum, neque ſententijs vtile, neque partibus inter ſe co* + *hærentibus elegans & conſentaneũ. Ex colluuie gloſſematum tuorum, & annotationum ſterquilinio, ſpurca quadam verba diligenter eximunt pueri, quibus non rem præſcriptam, ſed aliud neſcio quid finitimum*

mum complectuntur. Hæc male conſuta proferunt. Admoues aurem, tua agnoſcis, egregios imitatores exoſcularis. Nam *parenti ſimia pulcherrima eſt. Si quis eſt aut barbariſmus, aut ſolœciſmus occultior, aut vox horridior, aut vitium in cõſecutione, aut perturbatus ordo, non animaduertis, propterea quod audis aptum tuis auribus, quamuis inemendatum, durũ, & inamabile dicẽdi genus. Sed dimittamus iſtos, ne forte laceßiti grauiter excandeſcant. Cauendum eſt enim, ne quam ferant opem Guido Iuuenalis, aut alius eodẽ modo facilis ac obuius interpres. Hoc præſidio freti ſe parant ad certamen, & de imperio ſummaq́ rerum contendunt. Quid alios referam multos, qui ſtimulant iuuencos, terram non arant?*

Πολλὰ βοηκόνται, παῦροι δέ τε γῆς ἀροτῆρες.

Alij totum diem vociferantur in ludo. Iuuentutem obruũt multitudine verborum impuriſsimorum, nec illam diſputationibus agitant, nec exercitationibus roborant, nec excitant languentem, nec petulantem coercent imperio, & magiſterij dignitate. Alunt improbum quoddam hominum genus, quod ignorans ſuas vires, omnia ſe poſſe credit, omnia præ ſe contemnit ac deſpicit. Vt tyro ferox veteranos aſpernatus, multa & egregia de ſe pollicetur: collata manu, & impreßione facta, ſtare loco neſcit, cedit, fugæ ſe mandat, & tum demum imbecillitatis ſuæ certior factus, non reuertitur in prælium: ſic & iſti animorum pleni, eruditos & exercitatos faſtidiunt, nihil ſibi non arrogant inſolentes, vbi in certamen literarum pu-

gnamq́ ventum eſt, haud magno momento ſuperati deſerunt, & deteſtatı literas & magiſtrum, & doctis omnibus infenſi, ad aliud vitæ genus confugiunt. Sunt qui ſedulo materias à ſuis exigunt hora præſtituta. Redditas perlegunt ipſi: ſed quoniam arbitrantur hoc vnum ſuum munus eſſe, expurgare vitium barbariſmi atque ſolœciſmi, non progrediuntur vltrà. Puerum non admonent eorum quæ dure & horride, quæ inuſitate, quæ contorte, quæ obſcure, quæ exiliter, quæ affectate tumideq́ dicta ſunt. Pro ſermone Latino & emendato vaſta & agreſti lingua abutuntur, nec inter Latinos iure numerari, nec inter doctos haberi, nec munera præceptoris obire poſſunt. Iam quotus quiſque nouit verſum arte modulari? aut orationem verbis & proprijs & vſitatis atq́ compoſitis exprimere? Expectamus aquam e pumice? Qui rudes illi docebunt cæteros id quod ipſi non modo non facere, ſed ne intelligere quidē poſſunt? Quonam pacto iuſti erunt exiſtimatores eorum quæ candida atra ne ſint, cæci: bona an mala, improbi: culta an inculta, impoliti non vident? Qua formabūt arte iuuentutem? Quibus ornamentis excolent? Ex eiuſmodi officina mirum ni prodeat incultus informisq́ diſcipulus. Hic (inquiūt) præſtantior eſt puer, multo plura ſcripſit. victus ille, edidit enim pauciora. Huius omnia verba trita ſunt, illius inuſitatiora, & eo nomine meliora. Habes hominū iudicium. Non ſcripti genere, ſed quantitate: non proprietate, ſed inſolentia cenſent orationem. Multos alio quodā morbi genere

ere vitioſos numerare poſſum, quorum contagionẽ ugere debet is qui ſtudio componendi, & orationis ollocatæ gloria ducitur. Multos ipſe cognoui, qui mnem orationis elegantiam eſſe ſtatuebant in adaijs, apophthegmatis, verbis antiquatis, nouis quibuſam nitelis, & ridiculis ornamentis: vt ſi confectores ragulæ veſtis pauca effingant in ea ſigna, vniuerum contextum negligant: vt ſi olitor treis quatuor e ſtirpes herbarum ſpecie lucidas, fructu inutiles coat, reliquas terræ partes incultas eſſe patiatur. Illos mneis fugiendos eſſe ſciet qui hac verba Ciceronis udierit: Magni intereſt quos quiſque audiat coti-ie domi, quibuſcum loquatur a puero, quemadmoum patres, pædagogi, matres etiam loquantur. Leimus epiſtolas Corneliæ matris Gracchorum. appaet filios non tam in gremio educatos, quam in ſernone matris. Auditus eſt nobis Laliæ C. filiæ ſermo. rgo illam patris elegantia tinctam vidimus, & filis eius Mutias ambas, quarum ſermo mihi fuit nous: & neptes Licinias, quas nos quidem ambas, hanc ero Scipionis etiam tu Brute credo aliquando auiſti loquentem.

Qui fugiendi ſcriptores elegantiarum.

CAP. IIII.

NOn defuerunt & qui memoriæ literarum cōponendi leges, & collocandi præcepta manarent. In illis principatum obtinuit Auguſtinus

ille

ille Dathus, & quidam Petrus Niger, ornamentis orationis (vt ſibi videbatur) admodum candidus. Horum venuſtatem nitoremq́; poſteriores vehementer admirati, ſcripſerunt alij progymnaſmata, alij enchiridia, alij loquendi formulas, alij inelegantes elegantias, alij quaſdam ſuas obſeruationes, quas tum teneræ ætati, tum mediocriter eruditis perutiles eſſe rebantur. Finis erat eiuſmodi ſcriptionum, vt qui venuſtus & elegans veluti gratijs afflatus eſſe vellet, hæc verba, nullus, nemo, nihil, nunquam, nuſquam, neutiquam, nequaquam, in clauſula collocaret: vt verbo ſæpius quam nomine aut participio clauderet orationem: vt geminaret copulandi coniunctionem: vt in exitu voce trium quatuorve ſyllabarũ ſuſtineret ambitum: vt obliquũ caſum ſtatueret initio, vt pronominibus, qui, quæ, quod, ea quæ natura præponi debeant, arte poſtponeret, vt in eius ordine rei nomen duarum ſyllabarum antecederet, adiectio ſequeretur, ſi modo totidem pluribusve cõſtaret ſyllabis: vt, pater meus, frater optimus. Denique vt ſi idem vel epiſtolam vel orationem ſcribere & exornare vellet, inſignibus formulis quaſi aureis emblematis vteretur. Alij ciebant pauca verba raræ cuiuſdam pulchritudinis, quibus tanquam gemmis diſtinguerent & illuſtrarent opus. In hiſce rebus, & paucis generis eiuſdem, omnem omnium oratorum elegantiam poſitam eſſe exiſtimabant. Quo quid ineptius, magiſque ridiculum eſſe poteſt? In oratione nullo verbo propria ſedes eſt, nullus certus & immutabilis locus,

nullus

nullus vnquam fuit ſic deſtinatus ordo, vt eius mutatio deformis & inelegans eſſet. Loca verborum communia ſunt, nec in extrema clauſula magis quam in principio, nec initio potius quam in oratione media ponuntur. Neminem vnquam vidi pulchriorem, compoſite dixeris. Pulchriorem vidi vnquam neminem, incompoſite. Inter oratores neminem ſummum perfectumq; reperies, recte dicitur, Inter oratores ſummũ perfectumq; reperies neminem, praue et affectate. Vbi igitur apte collocaueris hoc verbi neminem? Semperne in extrema ſententia? nequaquam. Cur ita? non id vbique patietur ratio componendi. Quamobrem? Obſeruantur in clauſula, id eſt, in oratione poſtrema, duo tresve pedes, qui compoſite & decenter incedant, & ſuauiter cadant in aurem. Si dactylus hic, neminem, in concluſione ponatur, niſi pes vnus & alter molliter antecedat, offendet aurem, & illius eum loci quodammodo pœnitebit. Quum dico, Ferendum grauiter in hominibus ſapientem inueniri neminem, non læduntur aures, quia coagmentatio cohæret, & ſine verſu molliter ad finem currunt pedes. Quum dico, Prendere auide cupiunt neminem, nulla voluptate ſenſus oblectatur, propterea quod ſic exiliunt & attolluntur anapæſti, vt non inclinentur ad dactyli poſitionem. Ad hoc compoſitio, iuncturaq; hiat, & aſpere duo poſtrema verba concurrunt. Mutandus eſt igitur ordo verborum, & auribus eruditis inſtruendi ratio committenda. Quid ſi reiecta in extremum particula, quæ primas habere

cupie-

bat, tranſuorſum trudentur omnia? vt, Mihi placui minus nunquam. Rectius ne Craſſus iſtuc, Nunquam mihi minus placui? Quemadmodum in extructione murorum vident oculi quo loco quodque ſaxum rude melius aptetur, ſic & in oratione dirigenda iudicant aures, qui cuiq; verborum ſit aſsignãdus ordo. Quid igitur opus eſt, quaſi de certo loco pracipere? Quid incerta pro certis habentur? Pro ſignificatione, figura, coagmentatione, numero, loca, ſingulis aſsignantur. Nec ſi verbũ proprie dictum ſæpe claudit eam quam perficit orationem, idcirco dixero, Patrem amaui. reclamat enim aurium iudicium. Amaui patrem, vel natura monente dicendum eſſe iudicabo. Qui verba de loco in locum transfert ornãdi gratia, non enumerat eorum ſyllabas, vt inde ſciat, vtrum anteponendum ſit, epithetonne, an rei nomen, ſed iunctura & interuallo pedum, loco metitur: prima, media, vltima quo inter ſe conſentiãt, attemperat. Iam quid iuuabunt locutiones ex enchiridio, ſi imparibus aſſuentur? Vt erit æquabilis, ſuiq; ſimilis oratio. ſi duæ tresve ab optimo ſcriptore ſentẽtiæ longe cæteris emineant, & quam ſint humiles reliquæ, ſua amplitudine demonſtrent? Cur a caſu obliquo pulchrius quam a recto ducimus initium? Quis vnquam veterum tulit has leges? Multa de rhetorica tradidit Ariſtoteles, multa Theodectes, multa Theophraſtus, Hermagoras haud pauca, plurima Cicero, non pauciora multo Quintilianus: quid? horũ nemo vidit quod Dathus? quod Niger? quod Progymna-

ſte?

es? quod formularij, & eiuſmodi inueſtigatores ele-
ntiarum? Nſciebant credo, & tam ſuaues delicias
nquam guſtauerant. Cur iſti igitur admirantur
rum dicta? cur habent pro lege formulaq́ loquēdi,
icquid notatum ſcriptumq́ reliquerunt? Quo pa-
ex illis eruunt exempla, quibus ſua præcepta con-
mare conantur? Sciebant, inquiunt. ſed tam parua
ribere grauabantur. Itane vero? Diligenter omnia
rſequebantur oratoris ornamenta, & vobis tam
aues tamq́ molles orandi voluptates præteribant?
on ita eſt. Nullum eorum, qui libellos iſtos edide-
nt, artes oratorias aut intellexiſſe, aut ſaltē legiſſe
ntendo. Si forte legiſſent, nunquam certe quidem
mmiſiſſent, vt hoc nouum & inſolens & inauditū
um genus conderent. At præclare nonnulla ſcri-
runt. Quis negare poteſt? Nullus eſt tam malus
er, in quo non ſit aliquid boni. ſed magno cōſtitit
icquid illud fuit. Innumerabiles tum pueros, tum
os bene collocandæ dictionis percupidos, nomine fa
itatis & nitoris illuſerunt. Paſſim legebantur, vul-
circumferebantur, in ſcribendis epiſtolis & confi-
ndis orationibus leges eorum haud aliter obſerua-
ıtur, quam myſteria, atq́ cæremoniæ deorum. A-
ınt inanem ſpem: vnam aut alteram ad ornandū
ticulam, non integrā veſtem induebant: tandem
cultores partim nudos, partim ridicule veſtitos
hominum doctorum ludibria mittebant. Quum
celeri curſu fugiat, & ſtudiorum tempus admo
breue ſit, in tanta librorum optimorum copia
cur

cur malumus in peſsimis quibuſdam quam in optimis bonas horas collocare? Quæramus alios dicendi magiſtros, qui plane ſciant qua ratione pro tempore, loco, & perſonis, acies verborum ſit inſtruenda. Ne de pauca ſupellectile, ſed de vniuerſa diſpoſitione verborum dimicemus. Quæ maiores agit prædas, illa iucundior eſt victoria.

Qui magiſtri, quique ſcriptores deligendi.

CAP. V.

QVos ludi magiſtros, & quæ præcepta vitaret homo ſtudioſus elocutionis, breuiter attigimus. Nunc quem potiſsimum doctorem & dicendi magiſtrum ſequatur, vt quo maxime velit, eo breui compendio viarum perueniat, ſi placet, explicemus. Non erit alienum ab inſtituto, quærere ducem, ſine quo ad propoſitum finem recta venire non poſsit. Non agam de virtute præceptoris, quæ in primis eſt a diſcentibus expetenda, propterea quod pueri vt eius artes, ſic & mores, & malos quam bonos ſæpius imitantur. Nihil dicam de cognitione & ſcientia rerum maximarum, quam ſi non habet, docet alios indoctus, &, quod dementis eſt, verba ſine re profundit. Quam ſeueram debeat habere diſciplinã, quam ſanctam, quam virilem, quam aſsiduam, non eſt hic diſputandi locus. Hoc ad rem pertinet, quo ſit ingenio, quaq; natura præditus. Nam quemadmodum poetæ,

ſic

(mea ſententia) quodammodo naſcuntur orato-
s. Nec enim poetæ, ſi naturæ parentis igniculi de-
it, alta & ardua excogitare, delectum verborum
bere, numeros aptare queant. Nec oratores ad-
rſante Genio mira quædam inuenire, proprie, co-
oſe, venuſte, floride diſſerere poſſint. Eſt in oratio-
, ſicut in verſu, numerus, & obſcura modulatio,
iam teretes & rotundæ ſentiunt aures. Quædam
rba ſic amica ſunt, & pene germana, vt inter ſe
ncordia ſumma copulētur, quædam (vt ita dicam)
imica atq; diſſona: quæ ſi coniunxeris, perpetuo ri-
buntur, & aſpere ferient illam ſentiendi faculta-
m. Quis hac de re iudicabit? Auris. An omnis. Haud
iaquam vero. Quæ ſic, & quæ non? Senſus ille, ſic-
omnia, adiuuatur arte & exercitatione. Fateor,
lioqui iſta non traderem: ſed niſi vis illa naturalis,
uta, ſagax, acris habiliſq; ſit, niſi ſonorum differen
us & modorum ſponte ſua dijudicet, niſi in ambitu
partibus illius, temperata, curta, redundantia, in
rbis aut ſingulis aut compoſitis lenia, aſpera, mol-
, dura ſentiat: ars & vſus, res duæ maximæ; non
icient vt inſtructa venuſtata ſit oratio. Noui pluri-
os ſtudio & amore literarum eximio, qui cognitis
que perſpectis rhetoricæ præceptis ſumma cum di-
entia multa ſcripſerunt, nec ſecus ac poetæ ſolent,
collocanda dictione, & quærenda venuſtate diu
ultumq; laborarunt: ſed enim conatus inſœlices
erunt, & male propitiæ Muſæ. Non ſuberat vera
& indoles, non fluebat illa vena atque natiua fœ-
cundi-

cunditas, nec ſenſum natura duriorem mouebat aſpera ſonorum concurſio. Itaque ſuccumbebat ars et animus ſilente conſilio naturæ, nec vllum percipiebat dignum ſuo labore fructum. Sic erat, vt colendi peritus agricola, qui ſterile ſolum omni arte & induſtria ſubigit, eoq́ conijcit ſemen: hinc forte naſcetur aliquid quod tandem metat: ſed raræ & graciles ariſtæ fallunt hominum boumq́ ſudores. Non omnis fert omnia tellus, inquit poeta. Nec ars ſola poteſt, quod ipſa concurrente natura. Quid? quod ſub vno eodemq́ præceptore videas pueros eadem informari diſciplina, & intendi pari diligentia, qui tamen in oratione exædificanda non ſunt inter ſe pares? Quid eſt cauſſa? quid? illorũ paria non ſunt ingenia. Quum ſit vna rhetorica, totidem fere ſunt genera dicendi, quot oratores: nec vnquam duo per omnia conſimiles reperti. Hanc formarum varietatem non aliter in ordine, quam in hominum ore natura fecit. Quod ſi quis alio quam quo natus eſt, tendit, Gigantum more naturæ Deoque repugnabit, & ſuæ ſtultitiæ tandem precium feret. Labor improbus res arduas expugnat, ſed funditus euellere naturæ fundamenta non poteſt. Verum eſt illud Horatianum:

Naturam expellas furca: tamen vſq́ recurret.

Sint igitur eloquendi magiſtro celeres animi motus, & inſita prudentia. Inſit vbertas, & quædam muſica vis ingenij: & innatus venuſtatis amor alliciat animum eius ad verborum ſuauitatem, vt numeroſa con-

*nſtructionis ordinem perſequatur. Sic expetat or-
ndæ dictionis artem, vt tamen a naturali & illa-
rato fluxu longe ne recedat. Nam tanto deterior
it, quãto longius a natura ducetur oratio. Non ex-
dit mihi quod autore Quintiliano dixeram, elocu-
nem omnem arte conſiſtere. Natura ſine arte in
ueniendo & collocando multum ſane poteſt, in elo
endo nihil omnino. Sed ars ſine natura in his om-
bus debilis eſt. Cui natura modulationis huius in-
dit amorem, verſatus ſit in optimis tum proprie-
tis, tum collocationis autoribus. Teneat quæ de
ngulis verbis, de compoſitis, de coagmentatione, de
ncinnitate, de numero, de compoſitione Cicero
æcepit. Horum omnium vim rationesq́ notas ha-
eat. Ne quid ignoret, quod Quintilianus de natura
erborum ſimpliciũ, de ornatu, de compoſitione ſcri-
ſit. Ab his enim duobus viris pene res omnis eſt ab-
luta, vt hic Græcis autoribus nihil egeamus. Nec o-
us erat his præceptionibus noſtris, niſi agere pingui
Minerua, & rem obſcuram exemplis illuſtrare vo-
uiſſemus. Et quoniam aures hic plurimum poſſunt,
rudierit ſenſum, primum in carminibus poetarum,
erentij & Vergilij maxime, altero nemo Latino-
um purior, venuſtiorque, altero nemo compoſitior,
einde in oratione non minus propria & Latina,
uam inſtructa atque modulata, qualis eſt Cæſaris
tq́ Ciceronis. Eſt in Cæſare ſumma proprietas, com
oſitio tenuis quidem, ſed perquam ſuauis. In Ci-
erone cum proprietate omne eloquendi genus,*

 omnisq́

omniūq; figura dicendi. Hos quatuor, ſi non ad omnem & inuentionem & elocutionem, tamen ad id quod volumus, ſatis eſſe dicimus. Quanquam non repudiandus eſt educator, qui varias, ſi modo ſanas, dapes apponit: non tamen maiorem quærimus verborum puritatem, neque flagitamus delectum exquiſitiorem, neque extructiorem petimus collocationem. Horum ſcripta cātitauerit magiſter, & crebra pronunciatione quodāmodo limauerit ſuas aureis. Hæc proponat pueris ediſcenda. Hæc clara voce ac virili prælegat, interpretetur, quid virtutis habeant, ſedulo demonſtret. Quod ſi facere non poſſit, eum ſatis idoneum non habebo. Nec diu virtus aut vitium latebit. Animaduertentem difficile non eſt iudicare (ſi modo propius inſpicitur) qui valeat ingenio profeſſor, qui phraſim redoleat elegantem, qui ſermonem habeat purum, diſpoſitum, & ornatum, qui vitet illud opimum & adipale dictionis genus, in quo ridentur Aſiani: qui nec hæſitet turpiter, nec interſiſtat, nec langueſcat, nec mutila iactet, nec conciſe, improprie, barbare loquatur. Eſt vna de ſummis eius virtutibus, ſermo expeditus, venuſtus, & incorruptus. Aſſidue cadit in aurem pueri, ſenſumq; dulci voluptate demulcet. Hinc fit, vt non modo libentius audiat eloquentem, ſed etiam vt ſic caſtiget & informet aures, vt horridam & incultam perferre linguam poſtea non poſſit. Nolo hominem diſſolutum, qui ſubinde pueritiæ verba faciens, propria impropria, pura impura, Latina Gallica, grandia parua, compoſita incom-

incompoſita commiſceat. Volo virum qui excitet animum, atq; ratione moderetur: vt quæ cogitauerit, verbis lectis, & ſubita facultate digeſtis exprimat. Animi celeritas admirabilis, ſi curam adhibebit ac diligentiam, in multa ſe munera partietur, & optima inueniet, & inuenta diſponet, & eodem prope tempore collocata veſtiet honore verborum. Volo qui rationem mentis vrgeat, cui ſit ſtudium & eximius ardor literarum, qui artium liberalium maieſtatem veritus, non omnia ad quæſtum & auaritiam, more multorum, ſed ad bene dicendi laudem, & ad veræ gloriæ fructum referat. quis pertulerit illum ſcribendi laborem: quem ſi nō hauſerit pueritiæ formator, qui de ſcriptis alienis rectum iudicium feret? Quis omnium de verſu vere iudicare poteſt? Poeta. Quis autem de oratione? Orator. Quis eſt aut orator aut poeta, aut ſaltem finitimus illis? Qui carmina permulta diligenter condidit, multas epiſtolas & orationes arte confecit. Exercitatus ille præceptor, & ſtyli minime rudis, facili negocio ſcripta diſcentis emendabit, improba & ocioſa expunget, proba & grauia ponet, pro inſuauibus dulcia, pro fortuitis lecta, pro confuſis compoſita prompte ſuggeret. Si quid alumnus inemendatum aut durum locutus erit, expedite corriget, & molliet immutato genere loquendi: cuius limam ſolicite metuens diſcipulus, vigilabit, & intendet animum, ne quid proferat nimis ſqualidum & impolitum: qui haud dubie ſecurus eſſet, ſi artificem imperitū ſcriptis æquaret, aut vinceret. Meus

hic diſciplinæ princeps, pauca, ſed præclara dicat. Commoretur in locis difficilioribus, ne quantum, ſed quam bene ferat, curet. Commiſſa auditoris fidei repetat aſſidue: materiam ſcribendi ſententioſam, rectoque quaſi filo ductam, & primis adumbratam lineis proponat, propoſitam die ſtatuto exigat, ne ceſſatores efficiantur, quorū periculo inutiles tranſmittuntur horæ. Omnia vitia ne vellicet, ſed tantum notabilia, quoniam ſcriptor tam ſæpe reprehenſus, animum deſpondet, & infauſtum execratur laborem. Iſta nequaquam ſcribo profeſſoribus artium humanarum, quos docere iam, non doceri par eſt, ſed prouectis vltra prima rudimenta, qui vel Romanæ linguæ magiſtris doctioribus operam dare, vel alios eandem linguam docere volunt.

Vtri priores legendi, poetæ, an oratores.

CAP. VI.

QVi legi maxime debeant, tum magiſtri, tum ſcriptores Latini, vt inde verborum delectus habeatur, & pulchre concinneq; extruatur oratio, paucis expoſuimus. vtri priores legendi, poetæ, an oratores, breuiter explicemus. Lectionem poetarum priorem ire oportere, maximæ cauſſæ rationesq; confirmant. Nam carmen ornatius eſt atq; iucundius, vt res ad voluptatem comparata. Quod numerus eius certus, & eodē modo conſcriptus, artificioſo & compoſito pede cum voluptate fertur, primum oblectat

aures mollioris ætatis, deinde in animum procliuius illabitur, inque diuturnum tempus memoriæ ſe figit. Itaque cecinit Horat.

Os tenerum pueri balbumq́; poeta figurat.

Doctiſſimi nimirum ſunt boni poetæ, & diuino quodam numinis afflatu concitati, immortale quiddam ac cœleſte ſpirant, ſententiarum concinnitate mirabiles, lumine verborum conſpicui, modulatione numerorum ſuauiſſimi. Optimos quoſq; natura ſic ad carminum modos effinxit, ſic ad argutum genus orationis inclinauit, vt ſi cum ipſis arte certare velis, neque dictione lectius quicquam, neque ſono temperatum magis, neq; compoſitione modulatius inuenire poſſis. Quid enim putamus ingenium ſummum agitante Deo ſuccenſum, multis magnisq; artibus eruditum, vſu multo peritum, alta atque longa cogitatione, crebra & ſeuera caſtigatione efficere potuiſſe? Quicquid eſt graue, ſonorum, rotundum, elegans, iucundū, dulce, ſuaue gratum, venuſtum, adſciuerunt in carmen, heroicum præſertim: Leue, exile aſperum, deforme, triſte, amarum, inſuaue, inſulſum, repudiauerunt, niſi ſiquando forte de induſtria duriorum rerum naturam ſono orationis imitari, quàm leniter & æquabiliter profluere maluerunt. Horum verſus occinet puer, eoſque theſauro memoriæ committet, ornamentum poſtea ſermonibus & ſcriptis futurū. In his ſpacia & tempora ſyllabarum, quæ longæ, quæ breues, quæq; ſunt accipites, ſine magno labore diſcet, rem adeo neceſſariam, vt ſi deſit, neque nume-

vos orationi inſerere, neque pedes intelligere, neque verſum moliri, neque verba accentu variare, aut bene proferre poſſit. Cognoſcet illud poeticum μέτρον, & quid ab oratorũ rhythmo differat, expendet. Sciet qui ſint in verſu pedes, & eoſdem poeticos, eoſdem oratorios eſſe: nec re ipſa, ſed collocationis ordine differre perſpiciet. Animaduertet illud dicendi genus a ſermone & a lingua cotidiana diſtare. Nimium tritam loquendi viam, lutumq; triuialium deſeret, ſublimius atque purius iter inibit. Formabit aurium iudicium. Eximio ſplendore verborum illuſtrabit animum, & ornatu mirabili captus, eadem præcellere magnificentia volet. Accendet animum, acuet animi iudicium, multa facile comprehendet, multa paulatim trahet in vſum, & hinc figuram dicendi colorabit. Ergo poetarum interpretatio præuertat orationem. Nam & grammaticorum officio, non rhetorum commiſſa eſt. Imbuatur hoc quaſi liquore recens animus, vt ſemper in oratione iucundum illum retineat ſaporem, qui ſi vehementer haud tangit palatum, ſentitur tamen quaſi quoddam parcius condimentum. Miror his annis extitiſſe complures, qui poetas abijcerent, vni rhetoricæ nauarent operam, quaſi eloquentia poemate non egeret. Longe ſecus Ciceroni viſum eſt. Legendi, inquit, ſunt poetæ. Nam etiam poetæ quæſtionem attulerunt, quidnam eſſet illud, quo ipſi differrent ab oratoribus. Numero maxime antea videbantur & verſu, nunc apud oratores iã ipſe numerus increbuit. & paulo poſt, Quorundam

rundam grandis & ornata vox eſt poetarum. & in eodem loco, Inter eos ſimile eſt iudicium, electioque verborum. Senſit idem Theophraſtus, teſte Quintiliano, cuius hæc verba ſunt, in decimo libro: Plurimũ dicit oratori conferre Theophraſtus lectionem poetarum, multiq́ eius iudicium ſequuntur, neque immerito. Nanque ab ijs & in rebus ſpiritus, & in verbis ſublimitas, & in affectibus motus omnis, & in perſonis decor petitur. Præcipueq́ velut attrita cotidiano actu forenſi ingenia, optime rerum talium blandicia reparantur. Ideoq́ in hac lectione Cicero requieſcendum putat. Plura de poetis addidiſſem, ſi de omnibus illorum bonis, quæ innumerabilia ſunt, agere voluiſſem: quoniam modo de electione & extructione verborum mentionem facio, ſatis multa credo de carmine prælegendo locutus ſum.

Sæpè diligenterq́ue ſcribendum.

Cap. VII.

M*Aterias ad cogitandum ſcribendumq́ proponi oportere, & ſententioſas atque conſentaneas eſſe debere iam diximus. Stylus enim optimus eſt & præſtantiſſimus dicendi effector & magiſter, inquit orator. Idem, Nulla res tantum ad dicendum proficit, quantum ſcriptio. Operæprecium eſt diligenter admaduertere, quæ de ſcribendo Craſſus apud Ciceronem diſſerit. Caput autem eſt, inquit, quod (vt vere dicam) minime facimus, eſt enim magni labo-*

ris (quem plerique fugimus) quamplurimum ſcribere. Stylus optimus & praeſtantiſſimus dicendi effector ac magiſter: neque iniuria. Nam ſi ſubitam & fortuitam orationem commentatio & cogitatio facile vincit, hanc ipſam profecto aſsidua ac diligens ſcriptura ſuperabit. Omnes enim ſiue artis ſunt loci, ſiue ingenij cuiuſdam atque prudentiae, qui modo inſunt in ea re de qua ſcribimus, inquirentibus nobis, omniq; acie ingenij contemplantibus oſtendunt ſe, & occurrunt: omnesq; ſententiae, verbaque omnia, quae ſunt cuiuſque generis, maximeq; illuſtria, ſub acumen ſtyli ſubeant & ſuccedant neceſſe eſt. tum ipſa collocatio conformatioq; verborum perficitur in ſcribendo, non poetico, ſed oratorio quodã numero & modo. Haec ſunt quae clamores & admirationes in bonis oratoribus efficiunt, neque ea quiſquã, niſi diu multumq; ſcriptitarit, etiamſi vehementiſſime ſe in his ſubitis dictionibus exercuerit, conſequetur. Et qui a ſcribendi conſuetudine ad dicendum venit, hanc affert facultatem, vt etiam ſubito ſi dicat, tamen illa quae dicantur, ſimilia ſcriptorum eſſe videantur: atque etiam ſiquando in dicendo ſcriptum attulerit aliquid, quum ab eo diſceſſerit, reliqua ſimilis oratio conſequetur. Haec ille. Si ſtylus eſt dicendi magiſter, ſi caetera exercitationum genera facile vincit, ſi locos peragrat omnes, & ex illis ſententias optimas excipit, ſi verba maxime illuſtria deligit, & ita collocat & conformat, vt oratorium numerum efficiant, ſi conſequitur admirationes, & dat

im-

impetum dicenti: ſine dubitatione ſemper in manibus eſt habendus, ac omni cura, ſtudio, diligentia exercendus. Nunquam probaui remiſſum pigrumque *auditorum genus, quod multos annos in ſchola ſedes profeſſores ſubaudit, nihil vnquam neque relegit, neque reponit. Aures habent quidem pigri, nec eas ſatis attentas, ore manuq́; in quibus duobus ſummus eſt literarum fructus, haud vtuntur. Lingua Romana ſtudent vt loqui poſſint: quando emendate loquentur? Scribere Latine volunt epiſtolas, epigrammata, literas, orationes, libellos: quando ſcribendi facultatem adipiſcentur? Quis optimus miles arma non tractauit? Quis idoneus gubernator non tenuit clauũ? Quis architectus amuſſim & regulam non appoſuit? Quis arator induſtrius non coluit agrum? Quid audiſſe prodeſt, ſi quum docti loquuntur, tacendum tibi ſit? ſi neque tuas cogitationes mandare literis, neque cotidianæ linguæ committere audeas? ſiq́; de tuis ſtudijs non exiſtimationis & gloriæ fructum, ſed ignominiam dedecusq́; percipias? Turpe quidem eſt atq; dedecoroſum, in ſtudio literarum te longum tempus abſumpſiſſe, ſine frequenti vitio loqui ſcribereve non poſſe. Stylus vires ingenij experitur, vagos animi motus continet, mentis aciem exacuit, eorum quæ legeris, quæ audieris, memoriam excitat, iudiciũ format, illuſtrat obſcura præcepta, linguã expedit & manũ, eſtq́; ſtudiorum cuſtos, cogitationum interpres, mandatorum nuncius, monumentum ſcientiarũ, dulcis in ocio negocioque comes & monitor. Scribendum igitur*

tur quamplurimum: nec fugiendus eſt labor, qui ſicut magnis in rebus eſt multus, ita quum vincit, non paruam conſequitur laudem.

Rudimenta componendi.

CAP. VIII.

PRincipio ne ponderi ſuccumbat debilis & infirmus, perpauca ſcribantur. Quemadmodũ paulatim robur corporis, ita vires animi creſcunt. Et vt molle corpus iniquo pondere grauatum, ad iuſtam magnitudinem peruenire non poteſt, ſic animus immaturo onere preſſus, ad altas cogitationes vix vnquam poſtea erigitur. Libertatem ſuapte natura cupit, & ægre vim ac imperium patitur. Quo magis amanda ſunt puero ſtudia literarum, & vltro magna voluntate capeſſenda, ne a doctoribus aut flagris aut minis vrgeatur. Proponantur ergo materiæ frequẽtes potius quam immodicæ. Artes enim haud aliter in animum inſtillantur, quam liquores in anguſtiora vaſa: & vt labor diſtributus in partes, agentem minus fatigat, ſic etiam duæ tresve breuiſsimæ ſcriptiones minus animũ laſſant, quam ſi congerantur in vnum laborẽ. Quod autem præſcribitur, aptum conſentaneumq́ ſit, eius membra cohæreant inter ſe, & recto quaſi filo ductus omnis ſententiarum dirigatur. Contortum illud rerum genus & confuſum, non difficultatem modo parit imitanti, ſed etiam turbat illum ſenſum communem, & natiuum iudiciũ,

ſine

ſine quo vana eſt hæc omnis de ſcribendo præcepto. Etenim recta facilius quam praua ſequitur artium rudis & ignarus. Minus aberrat a natura pruden-tia, minusq; fatigatur hac via tum recta, tum com-pendioſa, quam ſi per ambages, & ſalebroſos regio-num anfractus circunducatur. Adde quod ad diri-gendam mentis aciem, & informandum iudicium, incurua loquendi regula inutilis eſt. Detorquet in prauum quod procerum & habile natura procrea-uit. Naturam vero vt ducem optimam ſequi debe-mus. Quia cauſſæ antecedunt, ſequuntur effectus, & negotijs gerendis ſuum tempus eſt ordine conſtitu-tum, ſeruemus hanc in dicendo collocationem, niſi ra tio fortior alio nos impulerit. Video quoſdam ſenten tias, quas pueris aut Latinis verbis efferendas, aut co-pioſius tractandas ſuggerunt, ſic immiſcere & inter-turbare, vt ne ipſi quidem quid ſibi velint, omnino ſa tis intelligant. Deeſt illis aut ingenium, aut diligen-tia, aut artis cognitio, aut duo ex illis, aut certe vni-uerſa. Hinc indigeſta rerum ſylua rudibus animis tractanda ſubijcitur, quam ego quidem ineptam & pernicioſam eſſe exiſtimo. Nolo ſenſus & continua-tiones verborum longiores, quas & in narratione, & vbicunque faciles eſſe volumus, eo vitamus, quod vo-cum multitudo, & numeroſa partium cõgeries non-nullam parit obſcuritatem. Quanto paucioribus ver bis ſenſum vnum complectimur, tanto celerius illud animo concipimus. Itaq; contracta & minuta pri-mum, deinde circunducta laudabo. Contracta & mi-

nuta

nuta dicimus ea, quæ a ſimilitudine partium corporis membra nominantur: circunducta autem, periodo comprahenſa. Non erit arduum atque difficile, quum fuerit vſu firmata ſcribendi ratio, quæ dißipata ſunt atque diuulſa, colligere, & vno longiore ambitu concludere. Mollius & pronius hoc erit inchoanti, Voluptas debilitat vires, inimica eſt virtutibus, rationem mentis eludit, totum demum corrumpit hominem. hoc igitur monſtrum fugere debemus. Membra quinque ſunt hic parua ac minuta, qualia rudiores haud magno negocio formare poßint. Paria fingant initio, & ante ſimulacri particulas, quam totũ opus conflare diſcant. Longius atq; volubilius excurrit periodus, quã vel inciſa, vel membra. Ante igitur breui curriculo firment articulos, quam Herculano ſtadio ſe committant. Quum celeritas ab exercitatione feretur incitatius, ſententiam eandem vno impetu percurrant, & concludãt in orbem. Eſt enim quando longa comprahenſione curta illa & quaſi mutila ſuſtinere debemus: tum multa redigimus in vnum corpus, hoc modo, Quum voluptas debilitet vires, & inimica ſit virtutibus, quumq; rationẽ mentis eludat & demum totum corrumpat hominem, hoc lætale monſtrũ fugere debemus. Hanc continuationem, ſi puer aut quiuis rudis initio moliatur, & medio curſu perturbatus hærebit, & oblitus vnde profectus ſit, & quo tẽdat iter, trahetur in errorem. Metiatur potius interualla breuiora, vbi principiũ ſinemq; codẽ pene obtutu facile conſpiciat. Ad hæc membra ſingula ſingulis

gulis punctis interiectis, ſingulisque literis gradiuſculis diſtinguenda, vt exploranti tum magiſtro, tum diſcipulo clarius appareant, & notas legenti, vbi vocem ponat, ſententiamq; perficiat, oſtendant. Ignorantia puerilis ſæpe minutiſsimis literis vtitur, anguſtiſsima inter verſiculos ſpacia relinquit, verba verbis nullo interuallo ſic alligat, vt ſinguli verſus ſingulas tantum voces habere videantur: nulla moræ reſpirationisq; ſigna figit: nullum ponit elementum maius: perpetuo contextu ſine diſcrimine ducit orationem. Qua de cauſa neque ſcriptor, neque arbiter ſcripta perſpicere, neque hic aut ille ſpacijs excluſus iniquis adijcere quicquam, neque a verſu verſum, neque a verbis verba ſeparare poteſt. Hoc nimirum ſcribendi genus officit emendationi, mentis oculos hebetat, omnemq; miſcet & obruit intelligentiam. Parua in re ſæpe grande momentum. Quid enim minus operoſum eſt, quam pingere obtuſiore calamo, & literas efficere grandes, vt oculis ſubijci, facile cognoſci, legiq; poßint? Quid facilius eſt, quam ſulcos & ordines longe diducere, vt ſi fuerit opus, aliquid interſeratur? Quid minoris eſt operæ, quam principia ducere a litera magna, exitus autem interpuncta nota quaſi termino finire: vt quo loco ſiſtendum ſit atque reſpirandum, nouerit & autor, & caſtigator? Quid? quod diſtincta & expreſſa ſcriptura relegenti iucundior eſt? Nihilne eſt in iſto commodi? Hac voluptate capti ſæpius antedicta recognoſcimus, priora poſterioribus aptamus, & ad nouum curſum im-

impetum maiorem concitamus. Ne autem præſcripta res ſit inutilis & ocioſa, quanquam apologos & fabulas quidam (quorum eſt Aphtonius) inter exercitationes enumerant. Non omnes apologi, nec omnes fabulæ vanæ ſunt. ſæpe enim continent grauiſſimam aut ad bene dicendum, aut ad bene viuendum ſententiam, cuiuſmodi ſcribentem deligere oportere exiſtimo. Etenim quum omnis oratio conſtet rebus & verbis, & res ſint animi inſtar in corpore: inſanit ille, qui verba ſine re, id eſt, orationem ſine animo con texit. de quo Cicero præclare. Compoſite, inquit, & apte ſine ſententijs dicere, inſania eſt: ſententioſe au tem ſine verborum ordine & modo, infantia. In leuitate rerum quid meditator aſſequitur præter nugas, & inanem verborum congeriem? Nonne ſatius eſt grauiora verſare, quæ ſemel oratione tractata, vix excidunt animo, & ad ſimilia reperiẽda parant men tem? Si optimis quibuſq; debemus aſſueſcere (debemus autem) optima eſt oratio, quæ grauitate ſententiarum dignitatem, proprietate & ornatu verborum pulchritudinem conſecuta eſt. Tot ſunt hiſtoriæ præclaræ, tot exempla rerum geſtarum, tot decreta philoſophorum, tot adagia, & argute dicta, quæ Græci ἀποφθέγματα *vocant, tot ſimilitudines & comparationes acutæ, tot ſententioſa carmina poetarũ, tam multa nobis ſuppeditant hominum ſermones, tot tamq; varias ſuggerunt res lectiones cotidianæ: nihilne graue ex tam multis excipere poſſumus, quod verbis exprimamus, & veſtiamus orationẽ? Id quidem*

dem ſicuti facile eſt, ita honeſtum & vtile, & ad excellentem diſciplinam neceſſarium. Obtinuit autem conſuetudo, aut potius abuſus, vt tyrones literarum ante verba de loco in locũ traijcerent, & illum naturalem ordinem permiſcerent, quam cur, & quomodo illud faciendum eſſet, intelligerent. Improba certe quidem et inſana ratio componendi, quæ naturæ ſermonem, etſi interdum durum & incultum, tamen facilem & rectum, & priſcis illis ſcriptoribus amicum deſpicit: perplexum, implicatum, permixtũ, contortum, ſpinoſum, exhorrentem, prodigioſum anteponit. Via publica (vt opinor) ſemitam ignorãti tutior eſt. Certa ſunt incertis præſtantiora. Vox geſtusq; naturalis decentior eſt, quam flexus arte mala confuſus, & diſſonans. Nihil omnino tam ridiculum eſt, quã quod anxie & ſolicite eam cuius eſt expers, imitatur artem. An vero ſaltator ignorãs numeros, palæſtrites inſcius cautionũ & petitionũ, gladiator imperitus armorum, dux rudis ordinum ridetur vt artifex ἄτεχνος, *& ſimius imitator: non ridetur indoctus & ineptus verborum compoſitor, qui quæ ſit ratio ordinis conſtruendi, neſcit, nihilominus more ſimiarum, ſine aure, ſine mente, ſine iudicio, ſine arte temperare vult orationem? Quum verbum de ſuo loco tranſtuleris, vbi collocabis? Melius, inquies, alibi ſonat. Qui ſcis? Aurium iudicio opus eſt, & arte, vt hoc quale ſit, certe iudicare poßis: nec quod optime ſonat, id ſemper optimum cenſetur. Poteſt illud* εὔρυθμὸν, *& carmen, quod vitium eſt oratio-*

orationis, efficere. Fieri poteſt, vt aliquid tibi ſonorum, iucundumq́; ſit, alijs omnibus ſtridulum & odioſum. Cur de conglutinatione ſyllabarum, quæ iunctura dicitur, præcepta tradita ſunt? cur de pedibus, de numeris, membris, de continuationibus, de imitatione tam multa ſcripſerunt veteres, ſi omnia ſuo loco ſtatuere noſti ſine præceptis & arte? Non eſt ita, ſed omnis elocutio arte conſtat, & vſu longo perficitur. Expectemus ergo tempus, vtamur conſilio diſertorum, ne quid inconſulto & temere loco donemus. Nam ſubeunda ratio collocandi (inquit Fabius Quintilianus) verſandiq́; omni modo numeri: non vt quodq́; ſe proferet verbum, locum occupet. Sonantia exilia, grandia parua, volubilia tarda, numeroſa diſſoluta, perfecta mutila, diſcernat neceſſe eſt, qui ſuum cuiq; verbo locum aſsignat in oratione Natura primũ ſponte naſcentes fructus, & tegumẽta rudia, & antea natiua dedit, deinde ars mitiorẽ victum, ſplendidiorem ornatum, & illuſtriores domos fecit. Sua quædam rebus eſt infantia, quæ quanto meliores ſunt, tanto lentioribus augentur incrementis. Sunt & orationi ſua incunabula. quamobrem alenda primum eſt quaſi lacte naturæ parentis, donec lautiores apparatus arte ſibi inſtruere poſſit. Quo tempore citra rhetoricas artes puer emendate magis & Latine, quam ornate loqui contendit, quumq́; certam non habent rationem locorum, quibus apte verba conſtituat, vtatur ordine naturali: qui ſi pulcher eſt (vt frequenter accidit) ne ab artifice

tifice quidem eſt immutandus. Si quam interdum trahit ſecum deformitatem, tum ſecuritate compenſatur. Hoc tam ſeuere tamq; religioſe teneri nolo, vt ne vnam quidem particulam traducere audeat. Dandum aliquid naturæ, & inſtitutioni primæ, quæ nonnulla fœliciter in alia ſede, ſi non certiſſimo, tamen aliquo iudicio locat. Sed in pluribus ſeruetur hic ordo, quem ſummi oratores aliquando ſeruant, vt in his & in alijs multis Cicero: Obrepſiſti ad honores errore hominum, commendatione fumoſarum imaginum, quarum ſimile habes nihil præter colorem. Sed quæſtiones vrgent Milonem, quæ ſunt habitæ in atrio Libertatis. Interim paululum immutat: vt, Si quis Iudices forte nunc adſit ignarus legum, iudiciorum, conſuetudinis veſtræ, miretur profecto, quæ ſit tanta atrocitas huiuſce cauſæ, quod diebus feſtis, ludiſq; publicis, omnibuſq; negotijs forenſibus intermiſſis, vnum hoc iudiciũ exerceatur. Quid quod poetæ ſtudioſiſſimi componendi, ſæpe a natura non recedunt?

Fortunate ſenex, ergo tua rura manebunt.
Alba liguſtra cadunt, vaccinia nigra leguntur.
Mens immota manet: lacrymæ voluuntur inanes.
Regia Solis erat ſublimibus alta columnis.

Non peniteat me compoſitionis huius, Fortitudo eſt magnitudo quædam animi in rebus aduerſis, quam qui habet, non metuit periculum, non expaueſcit mortem, non perhorreſcit ludibria fortunæ.

Hic ſi quicquam forte miſcebis, & a natura, & ab arte diſcedes. Natura autem vocandi caſum, quoniam vim habet excitandi, primum ſtatuit: vt:

Tytere coge pecus. -

Quia aut nomine aut vocabulo ſignatur ea res, de qua loquimur, ſine qua nullum in oratione fundamentum eſt, nominandi caſus verbo anteponitur, illi verbum ſubijcitur ad explendum animi ſenſum,

Nox erat -

Altera lux aderat -

Nominibus & appellationibus epitheta, verbis aduerbia, regentibus ſubiecta comunguntur, vt in hac oratione: Virtus optima præceptoris, amare ſancte diſcipulos, & continere bonos honore, malos ſeueritate diſciplinæ. In his eſt ordo naturalis, de quo in præſentia mētionem facimus, & quem ab imperito ſcribendi tantiſper obſeruari volumus, donec rationes et præcepta collocandi norit. In proferendis exemplis vtrum natura præferatur, nomenne rei, an epitheton, non magnopere laboro. Res quidem accidentibus prior eſt, ſed oratio quæ expedite fluere debet, ad hos ſcrupulos tam moleſtos deducenda non eſt. Adhibenda ſit diligentia: tamen hic magis offendit nimium, quam parum. Hoc ſit mihi naturale, quod a ratione natura aut nihil aut parum diſcedit. Sit potius incorrupta Latini ſermonis integritas & cura. Nunc obiectionibus quorundam occurrendum mihi videtur. Quid? inquient, e lectionibus quotidia-

tidianis nihil ne tranſcribet imitator in rem ſuam? Non aſſumet cuiuſque pulcherrimæ locutionis elegantiã? Ad quid aliud optimi libri præleguntur? Diximus a poetis ſumendũ eſſe diſcendi principiũ. Aliam poetis, Aliam vero oratoribus eloquendi ſpeciem, de qua Neoptolemus iſte iudicare nõ poteſt, eſſe conſtat. Nihil hic agi temere volumus. Quid fieri iubes? An ne totos verſus, aut hemiſtichia pro oratione ſoluta haberi? An poeticum & inuſitatum dicendi genus in vſum trahi? Hoc quidem neque decet, neque ſalubre eſt, neque Rhetorum quiſquam ſuaſit genera permiſcere, atque dediſcenda magno labore conquirere. A poetis igitur verba propria & translata nonnulla ſumat. Loquendi formulas in tempus aliud omittat: vt infans quum pendet ab ore nutricis, non imitatur orationem primorum ciuitatis & regum etiamſi loquentes ſæpiſſime audit. Ita ab ore præceptoris pẽdeat alumnus, ſermonem eius exprimere nitatur, ad ſublimitatem poetarum ne teneras manus extẽdat. Non enim ſemel poetæ leguntur. Non omnes eorum virtutes ſimul capeſſuntur. Aliis rebus & ſuum tempus erit, quum paulatim adoleuerit diſciplina. Interea audiat a magiſtris poetas interpretantibus quæ cuiuſque verbi natura ſit: multum propriis vtatur, alienis & figuratis parce & verecunde. Sentis ne permultos in oratione ſonare quiddam poeticum, grandiloquum, & abhorrens a ratione dicendi? Tardius ſe contulerunt ad oratores: poetas aliter quam bonum fuit, imitati ſunt. Fabulæ Terentianæ ſer-

moni proximæ, verborum proprietatem ſuppeditabunt, & fragmēta locutionum. At ſi inde tranſcripſeris integras ſententias, eiuq; pro tuis vteris, verſum interpones in oratione vitandum, & in ſuſpitionem furti venies, ac prouectus eruditione audies illud:

O imitatores ſeruum pecus, vt mihi ſæpe
Riſum, ſæpe iocum veſtri mouere tumultus?

Futurus orator mittebatur ad hiſtrionem, longe tamen aliter voce & geſtu corporis vtebatur, atque hiſtrio. Sic vtendum rebus poetarum. Quid ego de poetis ante dixerim, memini: nihil diſcordāt ab iſtis. Nunc enim de ſcribendi rudimentis ago, quæ neque poetica neq; naturæ diſſona eſſe volo, donec ars & ratio collocationis acceſſerit. Quid ſi familiares epiſtolas vna cum poematis pueri diſcant, & illud ſponte fuſum dicendi genus vſurpent? Patiar quidem. Nemo arbitretur eam, de qua loquor, imbecillitatem, virtutes hominum doctorum intelligere poſſe, & quod quidem neceſſarium eſt bene imitari volenti, iudicium firmum habere. Sunt qui a pueris vno aut altero menſe leuiter inſtitutis plus exigant, quam ipſi totos annos decem informati præſtare poßint. Quod habent effundunt ante maturitatem: ingenia fœlicia deterrent a ſtudio literarum, nihili ſapientiores iis matribus, quæ pro lacte vinum liberis infundunt, & eorum molles neruos adurunt, ac viſcera. Seuocant pueritiam ad formulas quaſdam legeſque magna cum religione ſeruandas, quibus nemo

vnquam

vnquam factus eſt doctus. In legendis optimis quibuſq; ſcriptoribus verba paulatim diſcenda ſunt, vſus obſeruandus, non anxie vero complexus illorum transferendus. Multa exercitationum genera Cicero tradit, multa Quintilianus ex Aphthonio, ſed neuter illorum mentionem fecit de locutionum formulis, de officinis, de epithetis, de Calepinis adauctis: neuter enumerauit copiam verborum, & ea quæ ſeligeret imitator, quæ ſunt prope infinita. Satis erat lectorem monuiſſe paucis, vt virtutes eius, quem vellent imitari, cognoſceret: ex eo verborum copiam, ſententiarumq; bonitatem, quantum decorum pateretur, exciperet. Miſſa igitur faciant iſta tyrones, de proprietate verborum laborent: hanc e bonis autoribus aliud agentes, non ex enchiridijs petant: alioqui prodigioſam ex diſsimilitudine formarũ component orationem: reſiſtent vbiq;, & formula deſtituti, quod ad præſcriptum loquantur, non habebunt. Ne quis obſtrepat hic mihi, de locutionum genere fuſiore loquor. Si quis duo tria ve tantum verba coniecta decerpit ab alio ſic occupata, vt tam bona reperire non poßit, non reprehendo.

Quæ pars Rhetoricæ prima diſcenda, quæ partitio verborum, quæque ex illis aut legenda, aut repudianda.

CAP. IX.

IN eo genere, quod ſponte funditur, verſetur puer (eſt & ſenex puer) donec proprie, incorrupte,

& integre, ſi non omnia, ſaltem vulgatiora loqui, & condere verſiculos poſſit. Ne propere feſtinet ad ornatum is qui per eruditionis ætatem iacere debet in cunis. Suum cuique rei tempus eſt, a nobis prudenter expectandum. Quum ex emendata Grammaticæ diſciplina, & e poetarum lectione prodierit ad hiſtoricos & oratores, tum & cœpta conficiat, & comptiorem meditetur orationem. Elaboret diligentius in elocutione & partibus illius, quam in rerum inuentione & diſpoſitione: propterea quod inuenire & collocare ſententias, proprium magis eſt prudentiæ & ingenij, quam artis: deinde quod inuentam materiam ſuppeditat magiſter. Elocutio contra magis eſt artis, quam prudentiæ, nec a docente cum rebus ipſis ſubminiſtratur. Adde quod hæc in enumerandis literis & ſyllabis, in dimetiendis pedibus & interuallis, puerile quiddam habet, ætate prima deuorandum: de quo Cicero in Oratore. De verbis enim componendis, & de ſyllabis propemodum dinumerandis & dimetiendis loquemur: quæ etiam ſi ſunt, ſicuti mihi videntur, neceſſaria, tamen fiunt magnificentius, quam docentur. Eſt id omnino verum, ſed proprie in hoc dicitur. Nam omnis magnarum artium, ſicut arborum, altitudo nos delectat, radices ſtirpeſq; non item. Sed eſſe illa ſine his non poteſt.

Hæc ille. Facile non eſt hominem altius elatum ad eiuſmodi radices ſtirpeſq; reuocare. Plerique cõtemnunt hanc rerum humilitatem. Plerique eandẽ fruſtra cupiunt: quoniam illis ſic indurucrunt aures,

vt ſonorum modorumq́ diſcrimen internoſcere non poßint. Praeterea ſi in ſcriptitandis orationibus prauum characterem ipſi ſibi proprium fecerint, ſtylumq́ diuturna exercitatione firmarint, nequaquã tandem quae ſit recte componendi ratio, docebuntur. His ego cauſis adductus, quae ſcripta ſunt de elocutione praecepta, etſi natura ordine tertia ſunt, primum tamen exponenda pueris exiſtimo. Non eſt idem ordo ſcribendi, qui docendi. Quod natura primum eſt inuenire quae dicas, alterum inuenta collocare, tertium verbis exprimere: ſcriptores artis hũc ordinem ſicuti ſunt. Quoniam autem ſine magnarum rerum ſcientia inuentio ieiuna eſt, aliudq́ tempus deſiderat, & praeceptor diſcipulis debet partiri materias, aut aßignare locos vnde res excipiant, aut eos ad communẽ ſenſum remittere: ars eloquẽdi, ſine qua temere locantur omnia, in docendo prima ſit. Inuentio vna cum prudentia iudicioque creſcet, audiendo, legendo, conferendo, diſputando, diligenter & aßidue ſcribendo. Si quid in hac re qui docetur, errabit, in viam facile reducetur. Artificioſa conſtructio verborum, vix vnquam cuiquam erit in manu, niſi ſtatim nouerit quae ſyllabarum ſit quantitas, quae differentia verborum, quae coagmentatio, qui pedes orationis, qui modus in eorum collocatione, quae periodi numeroſa circunſcriptio. Nec iſta nouiſſe ſatis eſt: in calamum & vſum vocanda ſunt. Alioquin erunt quaſi theſaurus abſconditus. Qui rerum cognitionem ante didicerunt, ad orationem

poſtea reuoluti, ſcient id eſſe verum quod loquimur. Quam vellent eloqui poſſe quod mente concipiunt? quam cuperent ſuas cogitationes monumento literarum committere? Tempus obſtat, præterijt opportunitas, labor infelix territat, alio mentem trahunt negotia grauiora: quapropter ſtudiorum fructum percipere non poſſunt. Huc igitur incumbant pueri huc neruos intendãt, hanc moleſtiam ſubeant, vt poſtea liberius glorioſiusq́; cætera diſcere & tractare poſſint. Hoc Cicero præcipit: Sit is qui dicet aut ſcribet, inſtitutus liberaliter educatione doctrinaqne puerili. Quum ſit autem verborum ornatus duplex, vnus ſimplicium, alter collocatorum: ſimplicem primum conſiderent, & imitẽtur architectos & artifices, qui partes ante probant, quã coniungant in vnũ. Sciant quã varia ſit natura verborũ. Sunt enim pudica obſcœna, nitida ſordida, viſitata, inuſitata, Latina barbara, vrbana agreſtia, ſublimia humilia, grauia leuia, propria aſſũpta, vetera noua, ſonantia exilia, grandia parua, tarda volubilia, lenia aſpera, integra corrupta. Eſt & quiddam medium interiectum, vt inter priſcum & nouum, inter ſonorum & tenue, inter grande & paruum, inter tardum & volubile, inter lene & aſperum. Ex his obſcœna relinquantur poetis epigrammaticis, lyricis, mimorum & elegorum ſcriptoribus, ſatyricis, impudicis, vt Catullis, Horatijs, Ouidijs, Martialibus, Iuuenalibus, Apuleijs, ſpurcis & fœdis hominibus, qui metuunt ne ſui libelli caſtrati eſſe videãtur

Habe-

Habeant iſti pudenda virilia atque muliebria, perfricent frontem, abijciant pudorem: ſtupra, adulteria, probra, libidines Venereas etiam prodigioſas ſuis verbis efferant. Nihilo verecundius agant quam leno, quam meretrix, quam cinædus, quam flagitioſiſſimus homo & impudentiſſimus. Inquinent Muſas caſtiſſimas nefaria turpitudine verborum, ſcortatorum quam ſcriptorum ſimiliores: dicant hæc more improborum, Verba non putent. Reijciant honeſtorum conſuetudinem, ſentiant cum impura colluuione ſtupratorum, & putida verba tandem cum ſubolenti flagitio dicant. Quintiliani ſententiam de verbis, reuereantur honeſtiores. Sed ne inornata ſunt quidem, inquit, niſi cum ſunt infra rei, de qua loquēdum eſt, dignitatem, excepto ſi obſcœna nudis nominibus enuncientur. Quod viderint, qui non putant eſſe vitanda, quia nec ſit vox vlla natura turpis, & ſiqua eſt rei deformitas, alia quoque appellatione quacunque ad intellectum eundem nihilo minus perueniat. Ego Romani pudoris more contentus, vt iam reſpondi talibus, verecundiam ſilentio vindicabo. Quintilianus hæc ſanctiſſime. Subobſcœna non modo non collocabit in oratione verecundus & ingenuus puer, ſed ne leget quidem ſcriptores impudicos, quoniam morum ſanctitas hac meretricia diciplina præſtantior eſt. Leget iſta poſtea vir factus, doctrinaque ſeueriore confirmatus: quanquam & illis tum omnino carere poteſt, in tanta honeſtiſſimorum copia. Quid ſi turpia aliquando venient in

cauſſam

cauſſam? Vtetur ea arte, qua Cicero tertia in Verrem: Itaque primum illum actum iſtius vitæ turpiſſimum & flagitioſiſſimum prætermittam. Nil a me de pueritia ſuæ flagitijs peccatisq; audiet, nihil ex illa impura adoleſcentia ſua, quæ qualis fuerit, aut meminiſtis, aut ex eo quem ſui ſimillimum produxit, recognoſcere poteſtis. Omnia præteribo quæ mihi turpia dictu videbuntur: neque ſolum quid iſtum audire, verumetiam quid me deceat dicere, conſiderabo. Vos quæſo date hoc & concedite pudori meo, vt aliquā partem de iſtius impudentia reticere poſſim. Omne illud tempus quod fuit antequam iſte ad magiſtratus Remq; publicam acceſſit, habeat per me ſolutum ac liberum: ſileatur de nocturnis eius bacchationibus ac vigilijs. Lenonum, aleatorum, perductorum nulla mentio fiat. Damna, dedecora, quæ res patris eius, ætas ipſius pertulit, prætereantur. Lucretur indicia veteris infamiæ patiatur eius vita reliqua me hanc tantam iacturam criminum facere. Videsne quid ſignificet? ſentis quid hoc ſchemate aſſequatur? Decorum ſeruat in perſona ſua, aduerſarium grauius lædit, quam ſi rem omnem detegeret. Similem quoque pudorem retinent heroici poetæ, Vt Vergilius in octauo-

—Ea verba locutus,
Optatos dedit amplexus, placidumque petiuit
Coniugis infuſus gremio per membra ſoporem.

Quinetiam idem verecundus eſt in Venere beſtiarum, quum dicit hæc tertio γεοργικῶν:

Hoc

Hoc faciunt, nimio ne luxu obtuſior vſus
Sit genitali aruo, & ſulcos oblimet inertes,
Sed rapiat ſitiens Venerem, interiuſq́ recondat.

Quintiliano ſimilis pudentia non defuit, vt in iſtis, Iam ſi minor in eligendis cuſtodum & præceptorum moribus fuit cura, pudet dicere in quæ probra nefandi homines iſto cadendi iure abutantur, quam det alijs quoque nonnunquam occaſionem hic miſerorum metus. Non morabor in parte hac. nimium eſt, quod intelligitur. Pueri liberaliter educati, & pene infantes puellæ hunc ruboris colorem ſeruant in loquendo: Quid faciet natu maior diſciplinis liberalibus excultus, quem potiſſimum commendat grauitas & verecundia? Ad turpia contegenda ſeruit tranſlatio, quam Græci μεταφορὰν vocant, vt aruum genitale pro vulua: & ἀποσιώπησις, hoc eſt, reticentia, vt, Nimium eſt quod intelligitur, & ſuppreſſio verbi, quæ dicitur ἔκλειψις,

Nouimus & qui te-

& συνεκδοχὴ, vt,

- Rapiat ſitiens venerem.

& ἀλληγορία, id alia oratio, & continua tranſlatio, vt,

- Sulcos oblimet inermes.

& κατάχρησις, quod eſt abuſio, vt in hoc Perſiano.

Patriciæ immeiat vuluæ-

abutitur verbo immeiat, quia nullũ rei, de qua agitur propriũ eſt: ſatyricã tamen nõ effugit obſcœnitatẽ.

De

De verbis ſordidis.

CAP. X.

Sordida ſicut obſcœna recipiunt ij qui vilem & abiectam materiam tractant, vt Martialis,

Si memini, fuerant tibi quattuor Aelia dentes,
Expuit vna duos tuſsis, & vna duos.
Ventris onus poſito (nec te pudet) excipis auro,
Baſſe bibis vitro, carius ergo cacas. Perſius:
—Hic, inquis, veto quiſquam faxit oletum.
Pinge duos angues. Pueri, ſacer eſt locus, extra
Meijte—
At ſi vnctus ceſſes, & figas in cute ſolem,
Eſt prope te ignotus, cubito qui tangat, & acre
Deſpuat in mores, penemq́ arcanaq́ lumbi
Runcantem populo marcentes pandere vuluas.
Tu quum maxillis balanatum gauſape pectas,
Inguinibus quare detonſus gurgulio extat?
Quinque palæſtritæ licet hæc plantaria vellant,
Elixasq́ nates labefactent forcipe adunca,
Non tamen iſta filix vllo manſueſcit aratro.

Fœda ſunt, Expuit, Cacas, Oletum, Meijte, Arcana lumbi, Runcantem penem, Vellant plantaria pilorum, Nates. Translata ſunt quidem, Arcana lumbi, Runcantem penem, Vellant plantaria: ſed & aliquando metaphora ſordet, vt Iuppiter niue conſpuit Alpes. Caſtrata morte Aphricani Reſp. Stercus curiæ Glaucia. Perſecuiſti Reip. vomicas. Emunxi pecunia ſenes. Inter ſordentia numerabo (licet enim docui) lati-

latrinas,matellıones,culum,podicem,ſterquilinium ſcaphia fimum,lotium,merdam, ructum, eructare, vomere,pedere,aluum, aqualiculum, veſicam ,pus, pediculum,pulicem,cimicem,putere, cauponari,lutum. Quintilianus inter ſordida ponit Sarracū, Puſionem, Ruſcionem:quæ humilia,non ſordida appellabo. Statuendum enim dıſcrimen eſt inter obſcœna, ſordida & humilia,nequa ſit in docendo confuſio& ambiguitas. In carmine Perſiano Marcentes vuluæ, verbum dicatur obſcœnum:Nates,ſordidum:Gauſape pro barba,humile & abiectum, obſcœnū, ſordidū eſt: non quicquid ſordidum, ſemper eſt obſcœnum. Iſta confunduntur interdum,ſcio.ſed docenti finiendum eſt quo quicque vocabulo proprie ſignificet. Ex ijs quæ fœda lutulentaque ſunt, neſcio quomodo, alijs alia ſunt acceptiora, vt vomere, quam cacare, vrina quam meiere, ructare quam pedere, lutum quam putere. Quanto ad vniuerſum genus propius accedunt, tanto mihi videntur vſitatiora. Sordidis vtuntur medici adducti quadam neceſſitate, Item rei ruſticæ explanatores, vt quid velint, proprijs nominibus exponant, Bucolici poetæ raro, Lyrici nonnunquam, Satyrici & epigrammatici plus ſatis. Heroici & oratores non eo deijciunt maieſtatem ac dignitatem orationis, vt opus honeſtum & nitidū inquinent fœditate male olentiū verborū. Quam mihi ſeruabit honeſtatē, qui bene cōponendi gloria ductus, verecunda & nitida leget. Nihil eſt omnino quod magis orationē abijciat, quam ſordes & obſcœnitas. hinc illud

Quinti-

Quintiliani, Nec ſordidis vnquam in oratione eru-dita locus. Cœleſte quiddam ac diuinum eſt oratio bene conſtituta, quam ſpurcitia & verborum proluuione contaminare nefarium duco. Indulgeant ſibi qui praua licentia geſtiunt, & impuris hominũ moribus deſtinant ſuos labores. In oratione iuuenili, ſicut in ætate, verecundiam, pudorem, honeſtatem, & illud ἠθικὸν ad naturam & ad mores, & ad omnẽ vitæ conſuetudinem accommodatum, ſeruari oportere iudico. In habendo verborum delectu, ſicut militum, non eſt omnis ætas, aut lingua, aut conditio, aut natura conſcribenda. Nec enim miles ætate fractus, nec obſcœnus, nec barbarus, nec lutulentus inter honeſtos ciues bene audit.

De verbis inuſitatis.

CAP. XI.

PRæterea inuſitata verba & inſolentia eſſe fugienda mõſtrauit ignominia Siſennæ. C. Ruſcius accuſauit Chirtilium, Siſenna defendens dixit quædam eius ſputatilica crimina. Tum C. Ruſcius, Circũuenior, inquit, Iudices, niſi ſubuenitis. Siſenna, quid dicas, neſcio: metuo inſidias. ſputatilica, quid eſt hoc? ſputa quid ſit ſcio, tilica neſcio. Maximi riſus. ſed ille tamẽ recte loqui putabat eſſe inuſitate loqui. Hæc Cicero in Bruto. qui non ſemel præcipit, vt verbis vſitatis illuſtremus orationem, propterea quod inuſitata ſunt obſcura, obſcuritas autem eſt (vt ait) in ora-

in oratione ciuili vitium vel maximum. Quid enim attinet dicere, ſi nolis intelligi? Ad quid eſt oratio? Ad obijciendas tenebras, an ad explicanda ſenſa mentis? Vt autem animi conceptus explanabit id quod ipſum lumine interpretationis eget? Si ſumma virtus orationis eſt claritas, vt eſt, ſummum profecto vitium erit σκοτίζειν, Et ſi oratoris officium eſt docere & explicare controuerſiā, huic rei contraria ſunt verba inuſitata & inaudita: & ſi denique quanto quis eloquentior, tanto dilucidior eſt: certe quanto quis indoctior, tanto obſcurior. Præferamus igitur lucem tenebris, diem nocti, ſerenitatem nubilo cœlo, & vt priſcorum glandes repertis frugibus, ſic & eorum verba melioribus inuentis, miſſa faciamus. Cæſari credamus ingenij acerrimi viro, verbum inſolens & antiquatum tanquam ſcopulum eſſe fugiendū. Imitemur eloquij parentē M. Tullium, cuius oratio verbis vſitatiſſimis expreſſa, qui Romane loqui debeamus, oſtendit. Egregiam vero & eximiam laudem refert, qui obliterata multiſq; ſeculis obſita refert in vſum, & cum præſentibus quaſi cum matre Euandri loquitur, forte quod pauci imperitiores dictitant illud, Tanto melior, ne ego quidem intellexi. Aliter viſum eſt Cicer. in hac re iudici vel optimo, qui in oratione pro Cluentio Cepaſium ridet, quod ex tam multis auditoribus nemo, quid ille ſibi vellet, intelligeret. Hoc vitium ſolet ijs accidere, qui verba in medio poſita reſpuunt, trita & vſitata aſpernātur, communia & omnibus aperta pro vitioſis habēt, venan-

tur abſtruſa, laudant inſueta, optima cenſent, quæ paucis aut nemini ſunt cognita. Relictis omnibus orationis inſignibus, duo ſumma flagitia committunt, in quibus eloquentiæ fructum ignari rerum eſſe putant: verba priſca locant, temere permiſcēt omnem loquendi conſuetudinem. Hoc autem prodigioſum dicendi genus adſciſcunt in vmbra ac in ocio, quum ad ingeniorum oſtētationem ignotiſſima quæq; proferunt in medium, vt plura legiſſe, plura didiciſſe videantur. Vulgi ſequuntur opinionem, cui ignota & incomprehenſa admirationi, nota & concluſa contemptui ſunt. Lectitant Ennij verſiculos apud Ciceronem, apud Aulum Gellium, & Nonium Marcellū. Paſſim colligunt, quæ venoſus Accius, & verrucoſus Pacuuius antique dixit. Plautina & Lucretiana referunt in enchiridium, vt cum ſit vſus, expromant. Perlegunt ſcriptores ineptiſſimos, qui Chaldæa Hebræa, Perſica Macedonica, Græca Latina, barbara peregrina, nota ignota, pura & impura confundūt, tametſi nullius omnino linguæ docti peritiq; ſunt. Ex illis eliciunt aſperam (cum Perſio dicam) loquendi ſartaginem. Plurimi enim ridicule docti extiterunt hoc ſæculo proximo, quorum laus omnis orto lumine bonarum literarum adumbrata eſt. Horum periculo ſapiant intacti, & dum exercentur apud magiſtros, nunquam inuſitate loquantur. Non omnibus omnia licent. Pueros vſitatis aſſueſcere, priſca notare volo. Quum aberit ignorantiæ ſuſpicio, concedam vt priſca & inuſitata liberius vſurpent, quibus

loco

loco poſitis grandior atque antiquior videtur oratio. De quo ſic Tullius de Oratore, libro tertio: inuſitata ſunt priſca fere ac vetuſta, & ab vſu quotidiani ſermonis iamdiu intermiſſa, quæ ſunt poetarum licentiæ liberiora, quam noſtra, ſed tamen raro habet etiam in oratione poeticum aliquod verbum dignitatem. Neq; enim illud fugerim dicere vt Cælius, Qua tempeſtate Pœnus in Italiam venit. Nec prolem, aut ſobolem, aut effari, aut nuncupari, aut, vt tu ſoles Catule, non rebar, aut opinabar, & alia multa, quibus loco poſitis, grandior atque antiquior oratio ſæpe videri ſolet. Ad quod alludens Quintilianus hæc, Verba a vetuſtate repetita, non ſolum magnos aſſertores habent, ſed etiam afferunt orationi maieſtatem aliquam, non ſine delectatione. Nam & autoritatem antiquitatis habent, & quia intermiſſa ſunt, gratiã nouitati ſimilem parant. Sed opus eſt modo, vt neq; crebra ſint hæc, neq; manifeſta: quia nihil eſt odioſius affectatione: nec vtique ab vltimis & iam obliteratis repetita temporibus, qualia ſunt toper & antigerio, & exantlare, & proſapia. Pauca aſperſit operi Vergilius,

Cælicolæ magni, quinam ſententia vobis
Verſa retro -
Igneus eſt olli vigor, & cæleſtis origo.
Tros Rutulusve fuat -
Vnam ex virginibus ſocijs ſacraq; caterua
Compellabat -
Hæc effatus, equum in medios moriturus & ipſe

Concitat-

Vt rebare, Venus (nec te ſententia fallit)

Troianas ſuſtentat opes-

- Pulchra faciat te prole parentem.

Priſca ſunt, quianam, olli, fuat, compellabat, effatus, rebare, prole: quibus & ſimilibus antiquius ſit & grandius heroicum poema. Talia quædam vir impenſe doctus in re graui, ſeuera, triſti, nō indecore (ſi modo raro) ponet. Nec enim omnes, nec in omnibus locis, nec ſemper, nec omnia decent: & hoc noſtrum ſæculum faſtidiat omnia quæ Ciceronis autoritate defendi nequeunt, quem antiquitatis huius admodum parcum fuiſſe conſtat. Iam quis feret hæc? Opuliſcere pro diteſcere? Paupertauit pro pauperem fecit? Paucies pro raro? Latibulet pro lateat? Ignauit pro ignauum fecit? Occepſo pro cœpero? Obſtrigilare pro obſtare? Porcet pro eo quod eſt prohibet? Redoſtit pro rediit? Ruſpari pro ſcrutari? Redurare pro aperire? Grandibo pro extendam? Conſcribellaui pro conſcripſi? Ebriulare pro ebrium facere? & ſexcenta alia, quæ poſteriores non receperunt, propterea quod eſſent aut agreſtia, aut aſpera, aut vrbaniorum conſuetudine deſtituta. Vbi breuiſſiniam, vſitatis tutius vtemur.

De verbis barbaris.

CAP. XII.

Barbara

BArbara quoq; locum non habent in oratione pura ac Latina, niſi forte vt homines externi, ſic illa donata ſint Romana ciuitate. Recepta ſunt a multis gentibus nonnulla, vt a Gallis carrus, rheda, petoritum, carruca, alauda, geſum, gallice pro ſoleis, a Britannis couinus, a Germanis eſſedum, ab Hiſpanis lancea, a Sardis maſtruga (ſcribitur & maſtruca) a Pœnis mappa, a Perſis gaza, a Macedonibus phalanx, ab accolis Padi ploxenum, a cæteris Italiæ populis multa, quæ nunc pro Latinis ac domeſticis habentur: a Græcis plurima, quod inter barbaros ſola Græcia non eſſet. Ex his alia integra manſerũt, vt lego, fero, propino, lampas, eclipſis, periſtroma. Alia ſunt inflexa, vt domus, ager, poema, fama, bos, muſa, anima. His & eiuſmodi multis licet puer vtatur. Quinetiam Græca quædam Latinis immiſcere, & ſuis literis notare interdum licet, & quid occultare volumus, aut ſi noſtris venuſtiora ſunt Hellenica, aut ſi cuius hominis Græci verba memoramus, aut ſi noſtra deſunt, quod frequenter accidit in nominandis arboribus, piſcibus, auibus, herbis, radicibus, inſtrumentis, medicamentis, partibus corporis humani, ſuppellectile, gemmis, lapillis. Diſcant vtranque linguam neceſſe eſt ij, qui Latina a Græcis, Græca a Latinis ſegregare volent. Quod quum fecerint, eſt enim cum primis neceſſarium, Latine quam Græce loqui pulchrius & decentius, credo, exiſtimabunt. Turpe quidẽ eſt, & inutile, morem ciuium ſuorum, vſus quotidianos, propriũ ſermonem, linguã pa-

tria deſerere,deſciſcere ad alienos,& externa malle tractare,quam domeſtica atque familiaria. Nam ſi propter Latina Græcis operam damus,quid ita Græca Latinis anteponimus? Quid peregrina fruſtra ſequimur, noſtra damnamus? cuius ſumus hoſpites in patria? Quin audimus M.Tullium dicentem,nolle ſe magis vti Græcis in oratione Latina, quā Græci Latinis vtantur in Græca? Ridiculus eſt,qui Græce nugatur,neſciens Latine, quiq́; in medio poſita non attingit, longinqua & fugitantia fruſtra perſequitur. Prima ſit cura puero,vt Latine loquatur,Græca ſine cauſa valida ne admiſceat:barbaram vocem vt contagionem vitet. Omnis autem vox barbara cenſetur quam indecore fuderunt imperiti,non admiſere docti,vt leuca,paſſagium,treuga,aucha, manutenētia, capellania, locumtenens, capellanus,bannum, guerra,pitantia,piretum. Quid moror? Sunt alia prope infinita,quæ vulgus imperitorū facit imitatione ſermonis eius quem didicit a nutricibus,præter illa quorum vi,natura,genere,declinatione abutitur, vt tenetur pro debet.furauit pro furatus eſt,domauit pro domuit. Quæ niſi exhorreat rudior ætas perinde atq́; ſerpentem, niſi timide & religioſe obſeruet vſu doctorum probata,nunquam pure,ſyncere,terſe loquetur.Sermonis,vt morum,verecundia mihi placet,diſplicet licentia: quam indulgent ij, qui verentur ne puer,ſi eius conatus infœlices reprimas, parū ſit copioſus. Probat agricola luxuriantem ſegetem, quæ depaſcenda ſit in herba: ſpinas & carduos nunquam

pro-

probat. Hic etiam corrigendus eſt error illorum, qui quicquid in receptæ dignitatis ſcriptoribus reperiunt, verum, probum, idoneum arbitrantur. Quot ſunt apud Catonem, Plautum, Terentium, Lucretium, Varronem, quibus iam vt obliteratis non vtimur? Quot apud recentiores nominis ampliſſimi ſubolent barbarum quiddam, & offendunt aures eruditas? Probati ſunt autores, ſed temporis & præſentis vſus habenda eſt ratio. Ergo in eligendo opus eſt prudentia, & illorum imitatione, qui tempore Ciceroniano, & paulo poſt literis & doctrina floruerunt. Tum multo elegantiſſima fuit Romana lingua, & longo interuallo ſuperauit antiquorum vaſtitatem. Ex verbis priſcis multa antiquauit, multa neglexit, multa reſeruauit aut ad neceſſitatem, aut ad ſeueritatem. Itaque valeat in his quod aiunt. Nec paſſim, nec ab omnibus. Nullus eſt enim delectus, ſi omnibus vtimur promiſcue.

De verbis agreſtibus.

CAP. XIII.

EST *præter hæc verborum quoddam genus vaſtum, inſuaue, ruſticanum, agreſte, inamabile, abſonum, & abſurdum, quod vix vnquã apud principes linguæ Latinæ reperias. Rationẽ quæris? Non video, niſi quod inuenuſtum ingratumq; eſt auribus eruditis: vt hominũ quidam natura ſunt inepti, defor-*

mes, illiberales, inhumani, duri & aſperi, qui quidem inter aptos & habiles nullum vnquam dignitatis inueniunt locum. Hanc verborum acerbitatem & offenſionem ſæpenumero parit inflexio, vt cœlicolæ, amandæ, inſaniæ. archipiratæ non diſplicent: at cœlicolarum, amandarum, inſaniarum, archipiratarũ, neſcio quomodo iniucundus eſt ſonus, & ingrata quædam magnitudinis moles, qua grauiter offenſi excultiores viri συγκοπὴν, *quæ talia minus odioſa faceret, inuenerunt. Decurtarunt aliqua venuſte, & cœlicolum pro cœlicolarum dixerunt at multa ne hoc quidem modo quaſi dolare potuerunt. Fœdius eſt inſanium quam inſaniarum, & archipiratum quam archipiratarũ. Nec auris expurgatæ vir lubenter audire poterit hos caſus, contemplandorum, duorum virorum, triumuirorum, ſeſtertiorum, nummorum, quadringentorum annorum, facum a face, nucum a nuce, picum a pice, noſtratium, veſtratium, ſobolũ, amarorum ab amarore, cornuũ, genuum, luctuum, ſpecierum, progenierũ. Nec multo libentius exaudiet alius in patrio caſu, peculij, Vergilij, Laurentij, Didonis, Caliſtonis, poematibus, manui, guſtui, ſpeciei, progeniei, ſpeciebus, & infinita generis eiuſdem. Quæ (malum) iſta eſt ſuperſtitio? neſcio. In omnibus rebus pulchri voluptas in precio eſt, vilis autem deformitas. Eraſmus in Ciceroniano ridet hanc religionem. Ego vero non rideo, ſi modum ſeruat. Viſum eſt optimo cuiq; ſic loqui, non modo Latine, ſed etiam Græce, Gallice, Germanice, Britãnice. Agit in eos qui*

vnum

vnum mirantur Ciceronem ſuum, qui vigilanter obſeruant quos ille probarit caſus, eosq́, quaſi reliquos omnes improbaturi, referuntur ingentem librum Hos ex parte ridiculos, ex parte tolerabiles eſſe puto. Quod in lectione verborum laborent, vehementer probo. Quod numerum conficiunt eorum quæ elegãtia, quæque vaſta ſunt & inamœna, non interrogantes aurium ſenſum, probare non poſſum. Non eſt hoc neque numeri, neque autoritatis, ſed ingenij, magnique iudicij. Sentit ingenioſus & exercitatus quid vrbane, quid ruſtice ſonet, & illiberaliter: numerum certum non habet. In eo ipſo peccant & quidam grãmatici, qui innumerabilem vocabulorum turbam referũt in heteroclita, quod illis numerus aut ſingulariter, aut pluraliter, aut caſus vnus pluresve deſint: quaſi numero comprehendi poſſint omnia declinationum coniugationumque membra quibus ornatiores viri non vtuntur. Quis liberaliter eruditus, præter Mancinellos, dicat, dementiam, concordiam, vigilantiam, alborem, dulcedinem, carere numero plurali? Tamen in dementijs, inſanijs, concordijs, dulcedinibus, alboribus, nullus eſt gratiæ decor. Non omnino deſunt eis alterius numeri caſus, ſed pauci venuſti iucundique ſuppetunt, in quibus numerandis operam perdere quid eſt neceſſe? At durum & inuenuſtum habeo pro nullo. Ego quoque habeo in re molli & decora, non eodem modo in dura & inſuaui. Rarus eſt vſus iſtorum, non tamen omnino nullus. Quid hic agam? Muta figuram. Res eadem pluribus

modis efferri poteſt. Eadem eſt ratio in coniugatione verbi, quæ in declinatione nominis. Amabitis, amaueratis, amaremini, amaminor, amaremur, formidabar, verecundabar, cuperemur, legiminor, audirere, audiremini, & alia rationis eiuſdem, quæ pares aut plures habent ſyllabas, adeo vaſta ſunt, & auditu triſtitia, vt perraro intromittantur in orationẽ elegãtem & excultam. Nec illud eſt modo in caſibus partiũ orationis. Vt horridulũ ſonum fugerent veteres quanuis graues & ſeueri, dixerunt pro duello bellum, pro duis bis, pro duellio bellium, pro axilla alam, pro vexillo velum, pro taxillo talum, pro paxillo palũ, pro ſi audes ſodes, pro ſi vis ſis, pro aisne ain', pro non quire nequire, pro magis velle malle, pro nõ velle nolle. pro non ſcire neſcire, pro poſt meridiano pomeridianum, pro medidie meridiem, aufugit non abfugit, auſer non abfer, amouit non abmouit, abſtulit non abtulit. Plura numerat M. Tullius in Oratore, quibus refutantur horridi & vaſte biantes homines barbari, qui de verbis laborandum eſſe negant. Cur dicimus amaſti amaſtis, amaſſem amaſſemus, amaſſetis amaſſe, ſteti non ſtaui, dedi non daui, perij, præterieram, audierunt, venierunt? Cur verã & ingra mutamus? Cur hæc magno conſenſu doctiſſimorum hominum citra omnem carminis neceſſitatem recepta ſunt? Proh deum hominumque fidem, præfectus fabrum, duumuirum, triumuirũ, liberum pro filijs & filiabus, ſeſtertium, nummum, ſeptingentum, metu pro metui, vt hic,

Parce

Parce metu Cytheræa.— Die pro diei,
Libra die noctiſq; pares vbi ſecerit horas.
Cur inducta ſyncope, apocope, ſynæreſis, πάθη τῶν ὀνομάτων ϗ ῥημάτων? *Cur vincla ſæpe Liuius, ſecla Cicero dixit? caldam & ſoldum tota Latinorum ciuitas? hoc ne poeticum? nequaquam. Quale igitur? ingenuum & vrbanum loquendi genus: quod qui deſpicit, matris ſuæ linguam balbutiat infantiſſimus. Ne communem tot gentium linguam qua ciuitates, populi, nationes, regna, imperia habent inter ſe commercium, qua poemata, annales, hiſtoriæ, leges, iura ſacra, profana, artes & ſcientiæ omnes explicantur, ne tam celebrem linguam turpiter & fœde polluant atque corrumpant. Ex hoc numero verborum abſonorum alia per interciſionem aptiora fiunt, vt præterieram, ſeſtertium. Alia per apocopen, & extremæ ſyllabæ decurtationem, vt exin, dein, ain', noſtin', metu, tribunal, nam integrum fuit tribunale. Alia per ſynæreſin, qua duæ ſyllabæ in vnam conflantur, vt peculÿ ſcribimus, ac ſi eſſet quatuor ſyllabarum, duas tamen poſtremas literas in vnam collidimus. Alia per mutationem, vt aufero, ſuſtuli. alia per additionem, vt redeo, ambio. Plura manſerunt rudia & impolita, quibus nemo niſi malus architectus ædificat orationem. Quum reieceris & obſcœna & ſordida, & inuſitata, & barbara & ruſticana, cæteris vti are licet, non temere quidem & promiſcue, ſed vt natura rerum & decorum poſtulabit. Quod quale ſit, ſuo loco dicemus.*

De

De verbis humilibus.

CAP. XIIII.

HVmilia nullam penitus habent dignitatis autoritatem. Sunt enim quaſi humi deiecta, & ad extremam honeſtorum conditionem redacta. Quapropter ſicut in oratione gracili & humili collocantur, ita in ornata, ampla, graui ſublimi, locum non habent. Exempla ſuppeditat haud pauca Vergilius in Bucolicis, cuiuſmodi ſunt capella, viburna, caſeus, arbuſta, caſa, tugurium hibiſcus, mulctra, mulget, lyciſca, vitula, myricæ, corylus. ſaliunca, paliurus, & quatuor hæc loco fiſtulæ, cicuta, auena, arundo, calamus: ruminat, ſinum lactis, vaccæ, bucula, opilio, bubulcus, fiſcella. Suppeditant etiam multa Satyrici, in quibus ſunt ſaliua, occare, runcare, artocrea, ſynciput, ſyngultire, trama, omentum, offa, olla, cornicari, ſclopus, cuminum, pappare, lallare, canthus, agaſo, farrago, uappa, ſambuca, gluto, ſaperda, ſtuppa, obba, feſtuca, pannucius, pannoſus, ſeriola, tucetum, pituita, puppa, caballus, ſumen, corbis, porcus, verruca, ſcopa, ſartago. Finis non erit ſi cuncta perſequi velim quæ poſuerunt ſatyrici, medici, philoſophi naturales, epigrammatici, mythici, quique de re ruſtica libros confecerunt. Coguntur enim vilia quædam vſurpare verba, nota atque trita vulgo, dignitatibus aut ignota, aut certe niſi quando ſe demittunt, indecora. Non enim deceat reges & principes & grauiter agentes abiectiſſima nominare ar-

tium

artium inſtrumenta, aut animalia ignobilia, aut morborum medicamentorumque minutas ſpecies. Si quis tamen aut apud M. Tullium, aut Vergilium in Aenea, aut Liuium, talia quædam reperiat, ne clamitet indignum facinus. Eloquentiſsimi viri in eodem opere non ſemper vtuntur eodẽ genere dicendi, ſubinde mutant ſtylum pro varietate rerum de quibus agunt, nunc graues & ornati, nunc ſuaues & temperati, nunc ſubtiles atq; demiſſi. hinc πέδιλα apud Homerum, Pero apud Vergilium, Puſio apud Tullium. Communia quam propria minus vileſcunt, vt bos quam vacca, ſus quam porcus, beſtia quam mus, paſtor quam bubulcus, opifex quã coriarius, inſtrumentum quam pala, nux quam caſtanea, obſonium quam lucanica, veſtis quam bardocucullus, vas quam trulleum, pomum quam ſorbum, piſcis quam gobio, verriculum quam ſcopæ: quæ ſunt vſitatiora, quoniam in omniũ ore verſantur, vt homines plebeij qui in media luce Reipub. viuunt ſic illa ab humilitate veniunt in aliquam dignitatem. Erit quod hic mireris: Omnes ſententiæ in quibus humilia ſunt verba, non habendæ ſunt humiles, vt hæc, In ſordido panno ſæpe latet alta ſapientia. Nec etiã contra: vt,

Fronde ſuper viridi ſunt nobis mitia poma,
Caſtaneæ molles, & preſſi copia lactis.

Quid: quod heroici poetæ ducunt ſimilitudines ab apibus & formicis quæ, res humilimæ videntur? Eſt in illis ſolertia, atque labor honeſtus, qui ſuum meruit

ruit honorem. Gemmæ & uniones res paruæ quidẽ, ſed precio ingentes, inter humilia nõ debent haberi. Turbo ille quo pueri ludunt, res eſt admodum vilis, ſed tamen vſu notus eſt. Nec abiecta verba ſemper metiemur vilitate rerum quas ſignificant, ſed aliquando hominum exiſtimatione. Quid eſt noctua vilius? ſed illam celebrarunt auguria, celebrauit prodigioſa natura. Qui nouit humilium verborum diſferẽtias, deiectiſſima, ſi volet, collocabit in iocoſa ſcriptione, vt ſiquando ludat βατραχομυομαχίαν, *culicẽ, caluitium, pulicẽ, teſtamentũ porcelli, leues apologos, fabulas aniles, diſcordiam partiũ corporis humani, ridiculas epiſtolas, morias, colloquia hominũ poſtremorũ, mimos. ſatyras, laſciuas odas, ſyluas, epigrãmata minutiora, aſinos aureos, iocos amoris, comœdias Attellanas & tabernarias, & ſiqua ſunt ſimilia. At in laudatione, in panegyrico in genere epidictico, in hiſtoria, in epiſtola graui, in ſuaſione, in cauſa forenſi ad declamandum poſita, ne conſtituat humillima, niſi forte quũ hominẽ aut rem maxime deprimere & attenuare volet. Aliud eſt tenue dicẽdi genus & acutũ, aliud humile & abiectũ, in quo iocu- lariter quod volumus effundimus. Si quid habebit iudicij ſtudioſus artis, monitus videbit quatenus progredi liceat, & Ciceronẽ optimum ducẽ lectitabit, illumq́; imitari iam occipiet. Nõne vides vt pueri liberaliter educati, ſiquãdo gallice loquãtur apud honeſtos viros, humilitatẽ fugiãt, quã iocãtes apud æquales cupide ſectantur? Eadem eſt ratio Latine loquentis,*

tis, & temporibus ac perſonis accommodantis orationem. Diſcenda ſunt omnia, nõ temere & fortuito iacienda. De quo non pigebit audiſſe Quintiliani ſententiam: Obſcœna, inquit, vitabimus, & ſordida & humilia. Sunt autem humilia infra dignitatẽ rerum aut ordinis. In quo vitio cauendo non mediocriter quidam errare ſolẽt, qui omnia quæ ſunt in vſu, etiam ſi cauſa neceſſitas poſtulet, reformidant: vt ille qui in actione Ibericas herbas, ſe ſolo ne quicquam intelligente, dicebat, niſi irridens hanc vanitatem Caſsius Seuerus, ſpartum eum dicere velle indicaſſet. Nec video quare clarus orator duratos muria piſces nitidius eſſe crediderit, quam ipſum id quod vitabat. Hæc ille. Vergilius humilem putat eſſe panem. dicit igitur,

—Cereremq́; caniſtris Expediunt. —
—Onerantq́; caniſtris Dona laboratæ Cereris. —
Et Cereale ſolum pomis agreſtibus augent.
Conſumptis hic fortè alijs, vt vertere morſus
Exiguam in Cererem, penuria adegit edendi,
Et violare manu maliſq; audacibus orbem
Fatalis cruſti, patulis nec parcere quadris,
Heus etiam menſas conſumimus, inquit Iulus.

Per cererem, per cereale ſolum, per exiguam cererem, per quadras, per fatale cruſtum, per menſas quid accipimus? quoties proprium mutat alieno, vt copia & dignitate creſcat res tenuis? Littore ahena locant alij. Proprium vaſis nomen) ollam æream in-

intelligo) parum nitidum exiſtimabat. Idem, Frangere ſaxo, pro mola aut mortario.

Dant manibus famuli lymphas.—

pro eo quod eſt, dant aquas.

Et Tyrrhena pedum circundat vincula plantis.

pro calceis.

—Famulasque ad lumina longo
Exercet penſo.—

pro eo quod eſt, nere iubet.

Multa alioquin humilia ſplendide dixit. Grammatici tamen notant apud eum ταπείνωσιν, *id eſt humilitatis vitium, In gurgite vaſto præſenſit, & magnitudinis epitheton adiecit. Semper humilitas in eo retinet decorem, vt in his, Cui tolerare colo vitam, tenuique Minerua.*

Excuſſi manibus radij.—

Colus & radius non amplæ ſunt dignitatis, at honore circunueſtita non dedecent. In tenui genere verſanti ſumenda ſunt de medio verba, & oratione liberius quam in heroico opere, verecundius quam in abiecto collocanda.

De verbis ſublimibus.

Cap. XV.

DE verbis ſublimibus pauca, ſi bonum videtur, adiungamus. Nam de pudicis, de nitidis, de vſitatis, de Latinis, de vrbane ſonantibus nihil hic eſſe dicendum exiſtimo, propterea quod expoſitis contra-

rijs

rijs hæc omnia clare ſatis elucent. Etenim quicquid in hac lingua obſcœnum, ſordidum, inuſitatum, barbarum, agreſte non eſt: caſtum, purum, vulgatum, Latinum ſit neceſſe eſt. hæc oppoſitio verborum nihil habet intermedium, de quo in habendo delectu quærendum eſſe videatur. Caſtis caſtiora, puris puriora, venuſtis venuſtiora inuenire poſſis, itemque obſcœniora obſcœnis, ſordidiora ſordidis: ſed erit hoc comparantis, non opponentis ex aduerſo contraria. Non ita res eſt in humilibus & ſublimibus. Non enim quicquid humile non eſt, ſublime dici debet: nec quicquid ſublimitatem non habet humile putandum: Eſt aliquid interiectum quod neutrius eſt particeps. Sublimia & ardua ſunt, quæ dignitate & amplitudine ſplendeſcunt: vt nomina deorum & ſacrorum cum propria, tum communia: vt deus, conditor, pater, moderator, regnator, genitor, numen, rex omnipotens. & apud veteres; Iuno, Minerua, Diana, Apollo, Mercurius, Hercules, Neptunus, Thetis, Amphitrite, Penates, Pluto, Proſerpina, & id genus multa, ſine quibus aiunt etiamnum Chriſtiani ſua poëmata iacere, ideoque ad carminum maieſtatem ſuis libris inſerunt Cererem pro pane, Bacchum pro vino, Pomonam pro pomis, Neptunum pro mari, Iunonem pro ambitione, Mineruam pro arte, Martem pro bello, Enyo pro bellico furore, Mercurium & Suadam pro eloquentia, Tellurem pro terra, Palem pro paſcuis, Dianam pro venatione, Hymenæum pro nuptijs, Parcas pro fato, Plutonem pro diuitijs, &

cacodæmoniorum principe. An autem magniloquentia, an ne conſuetudo obtinuit, vt hæc ampliſſima viderentur ornamenta, non iudico: certe, neſcio quomodo, poſita loco, grandius & antiquius efficiunt poema. Adde nomina virorum illuſtrium, gentium, populorum, regnorum, montium, fluminum, vrbium, de inſignibus loquor, cuius generis hæc ſunt, Menelaus, Achilles, Vlyſſes, Aiax, Diomedes, Priamus, Aeneas, Hector, Paris, Cadmus, Amphiaraus, Lycurgus, Solon, Darius, Philippus, Alexander, Curius, Fabritius, Sylla, Pompeus, Iulius Cæſar, Perſæ, Babylonij, Thraces, Lacedæmones, Attici, Thébani, Pœni, Romani, Auſones, Galli, Britanni, Europa, Aſia, Africa, Heſperia, India, Aegyptus, Germania, Pelium, Olympus, Iſmarus, Caucaſus, Apēninus, Alpes, Pyrenei, Atlas, Abila, Calpe, Ganges, Nilus, Hiſter, Eridanus, Rhodanus, Iberus, Tagus, Rhenus, Athenæ, Thebæ, Sparta, Rhodus, Carthago, Roma, Toloſa, Lugdunum, Lutetia. Sunt alia innumerabilia, quæ certatim colligunt heroici poetæ, & quaſi ſtellas affigunt operi ſuo. Adijce nomina virtutum, & effectuum qui ſequuntur eas, vt prudentia, iuſtitia, religio, victoria, triumphus, gloria: Scientiarum, cuiuſmodi ſunt ars magica, iuris prudentia, ratio grammatica, dicendi facultas, architectura, doctrina, diſciplina, ſapientia, contemplatio: Partium hominis inſignium, animus, corpus, cor, cerebrum, caput, pectus, lacerti: Splendidi veſtitus, pallium, toga, prætexta: trabea, paludamentum, torquis, armillæ:

millæ:Colorum, vt purpura, murex, coccum, fuluum,rubrum: Armorum,lorica,galea,thorax, haſta,lancea,enſis: Nauium,biremis,triremis: Aedificiorum, domus, templum, ædes, curia, capitolium, theatrum: Magiſtratuũ, dictator, conſul, imperator,rex,tribunus,poteſtas: Animalium nobilium,tygris,leo,vrſa, elephantus, equus, aquila, philomela, cete,delphinus. Vt breuiter finiam, rerum maximarum vel quantitate, vel precio, cœlum, Sol, Luna, aſtra,lumen,ignis,aer,mare,terra,ventus, fulmen, pluuia,tempeſtas,aurum,argentum,æs, crater, patera,gemmæ,marmora, ſimulachra, ſtatuæ. Non immorabor vltra. Ex his enim cætera animo concipere minime operoſum arduumque eſt: nec difficile puto de verbo proprie dicto iudicare atque deprehendere quæ vis eius ſplendeat, quæ ve ſit obſcura. Regere,moderari,gubernare,orare,iudicare, contemplari,ſacrificare,pugnare,vincere,ſapere,florere,cohortari,docere,& alia infinita quæ ſignificant facere aut pati id quod aut natura, aut hominum iudicio præclarum eſt, ſublimia & excelſa meo iudicio debent haberi. Dicet aliquis: Sint ne ſublimia quæ refers,tu quidem videris: Sat ſcio a paſtoribus,ruſticis mulierculis, pueris, infantibus hæc frequẽter vſurpari ſolere. Quidni? quãto ſublimiora,tanto magis conſpicua ſunt, & in omni ſermone frequẽtiora. Res arduas fere vulg⁹ admiratur,& ab infantia nominare diſcit. ſubinde loquitur deos,ſacrificia,ritus,mores,nationes,vrbes præfecturas, bella,

F 2 *prælia,*

prælia, fœdera, pacem, iura, leges, vaſa, veſtes, animalia, loca, tempora, & omnia fere quæ rerum natura ingentia procreauit. Ergo vulgus eſt grandiloquum? Male colligis. Non æſtimamus leonem ab vnguibus. Non vnum verbum ſublime & amplum magnificam orationem efficit. Quid igitur? Humilium fuga, ſublimium frequentia, ſententiarum grauitas, & apta compoſitio. Vulgus indoctum ſi ſe attollere conatur, nec humilia effugit, nec ſublimia frequentat, nec in ſententiarum grauitate perſiſtit, nec apte res & verba componit. Eſt & aliquid lautum in parſimonia ruſticorum, & plebeia mulier aurum fert atque margaritas: nec tamen hic conuiuium magnificum, aut inſignem fœminæ mundum dixeris. At propemodū quæ numeras, propria rerum vocabula ſunt, ab omnibus neceſſario dicenda. Sublimes igitur quadā neceſſitate ſumus. Quemadmodū materia in ſyluis alta ſpōte creuit, ſic ex hominū inſtituto verba magnifica nata ſunt: ſed nō eſt cuiuſq; deligere. Præterea nec arbor vna præclara ſplendidā regiam, nec vnius aut alterius verbi ſplendor excelſam efficit extructionem. Aliena tamen atque modificata ſæpe magnificentiora videtur, quam propria, credo, quod rariora ſunt, & paucioribus vſitata. Aſſumūtur aut translatione, vt ſcopulus pro periculo, naufragium pro exitio a Cicerone dictum eſt in oratione pro Rabirio perduellionis reo. aut ſynecdoche, vt tectum pro domo, ferrum pro gladio. aut metonymia. vt Roma pro Romanis, cœlum pro dijs. aut antonomaſia; vt

Fœnus

Pœnus pro Annibale. aut periphraſi figura amica poetis, vt diuum pater, atque hominum rex. orandi facultas, ſcientia differēdi. aut catachreſi, vt equum diuina Palladis arte ædificant. equificant, vt ædificāt, dicere Latine non poſſumus. aut hyperbole, vt tonabat pro vehementer orabat. quibus annumeranda ſunt antiqua, vt rebamur, clarigatio. Proprijs (vt Quintilianus ait) dignitatem dat antiquitas. Quo dicto probari poteſt in quibuſdam proprijs eſſe dignitatem, At Quintilianus in octauo de proprijs loquēs hæc dicit: In hac autem proprietatis ſpecie, quæ nominibus ipſis cuiuſque rei vtitur, nulla virtus eſt. Si propria nullam per ſe virtutem habent, qui poſſunt ſublimia cenſeri? Quintilianus virtutem poſuit pro vi ac gratia quam præſtant figuræ: quæ quidem eo repertæ ſunt, vt efficiant orationem aut grauiorem, aut elegantiorem. Nequaquā autem ſecluſit a proprijs omnem virtutem. Nam continuo ſubijcit: Contrarium eſt vitium id quod apud nos improprium, ἄκυρον apud Græcos vocatur. Si improprium, vitium eſt, cur proprium non eſt virtus? Idem ibidem mentionem de humilibus facit, quorum multa propria ſunt. Si propria quædam, quia res ſignificant humiles, humilia agnoſcimus: cur ea propria quæ deſignant res precioſas & altas, ſublimia non putamus? Idem ex ſynonymis alia eſſe ſubliminora putat, quod proprijs accidere neceſſe eſt. Omne verbū (inquit idem) niſi in oratione poſitum, virtute caret. Nā & ſublime in humili re tumeſcit. Fateor eſſe quam-

plurima quæ ab oratione vim capiant,& verbis ſublimibus nos abuti poſſe:ſed id non efficit, vt ſimplicia verba qualia ſint natura, conſiderare non poßimus. Lapis natiuus citra compoſitionem diſcrimen habet, magnus paruus, durus mollis, longus breuis, vſitatus inuſitatus,nitidus impur⁹, magnificus humilis,integer fractus dicitur. Non eadem quoque ratio verborum eſt? Verba (inquit Cicero de amplificatione) ponenda ſunt quæ vim habeant illuſtrandi, nec ab vſu ſint abhorrentia, grauia, plena, ſonentia, iuncta, facta, cognominata,non vulgata,ſuperlata, in primiſque tranſlata. Quorſum hæc? Si de verbis ſimplicibus nullum eſt certum iudicium, cur ſimplicia, id eſt incontexta, a collocatis iunctiſque dirimit? Si verbum ſublime tumeſcit in oratione tenui, id fit propter inæqualitatem. Inæqualitas aliud quidem reſpicit, non ſemper coniunctionem deſiderat. Mens enim res ſeparatas atque diſiunctas conficere poteſt. Sunt intermedia quædam, nec humilia natura, nec ſublimia, quibus vtimur in omni genere dicendi, vt in nominibus homo, fœmina, cura, res, nemo, nullus. In pronominibus, hic, meus, noſter. In verbis,eſt, ſtat, mouetur. In aduerbijs, heri, cras, forte. Ex coniunctionibus & præpoſitionibus nullam excipio. Nihil ipſa per ſe eminent: in collocatis & in concinnitate & in ſchemate eminere poſſunt.

De

De grauibus verbis, & leuibus.

CAP. XVI.

VErba grauia a rerum graui pondere, & ab intellectu ſignificantiore dicuntur: leuia contra. Grauitas atque liuitas in oratione maxime cognoſcitur, ſed & extra contextum examinari poteſt. Inceſtum, flagitium, ſcelus, peculatus, ſacrilegium, perduellio, proditio, parricidium, amentia, furor, inſania, prædo, pirata, carnifex, necare, ſatagere, deperire, formidare, exhorreſcere, per ſe grauia ſunt. In ſynonymis differentia grauium & leuium apertius deprehenditur. Grauior eſt charitas quam amor, vnda quam aqua, procella quam ventus, ſaxū quam lapis, anguſtus quam breuis, rapidus quā celer, grandæuus quam ſenex, cultum quam aruū, dapes quam cibaria, religio quam obſeruatio, promeritus quam meritus, moles quam magnitudo, ruina quam caſus, ingens quam magnus, inacceſſus quam inuius, direptus quā captus, ſuperbus quam magnificus, rapina quam furtū, latro quam fur, fraus quā dolus, ſatur quam plenus, formido quam metus, imber quam pluuia, luxus quam apparatus, inſomnis quam vigil, ſtridor quam ſonitus, ruunt quam eunt, obſtupuit quam miratus eſt, torqueo quam iacio, efflagito quam peto, quatio quam moueo. Ex hac cōparatione corrigendi materia ſumitur. & a leuiore ad grauius amplificanti fit gradus. Vereor ne in hac

enumeratione exemplorum nuda ſim moleſtus. vix enim capit ornatum atque voluptatem res tot partibus conciſa, & interrupta. Sed profeſſus ſum me omnia aperte traditurum, quæ ad delectum verborũ & eorum collocationem pertinent. Quare permittant mihi ſtudioſi compoſitionis, rem omnẽ illuſtrare exemplorum frequentia, & cogitent aliud eſſe docentem in gracili rerũ tenuitate verſari, aliud in ampla materia atque ardua ſpaciari eloquentẽ. Virtus eſt in docente ſermo breuis ac dilucidus. Si qua ab illo dicendi voluptas adiungitur, eo tendit, vt præceptorum duritia molliatur. Illa tamen non eſt tum expetenda, quum res ipſa per ſe vtilitate capit legentium mentes. In gradibus apertum diſcrimen eſt. In his enim quæ gradatim creſcunt, comparatio & ſuperlatio primum gradum quantitate & grauitate vincit, acerbior acerbiſsimus, acrior acerrimus, grauior grauiſsimus, crudelior crudeliſsimus, ſceleratior ſceleratiſsimus: & id genus infinita. Quin epitheta quædam ſine vlla comparatione pondus habent & incrementum, vt quum dicimus, mirum artificium, grande crimen, vaſtum gurgitem, lectum adoleſcentem, hominem teterrimum, nefariam libidinem, nequitiam ſingularem, ſummam vim, innumerabilem multitudinem, inſignem virum, immania pocula, graues iniurias. Nam quum graue quiddam quærimus, & illud in rerum vocabulis inuenire non poſſumus, tum vt animi conceptus expleatur, ad epitheta confugimus. Quod ſi propria aut per ſe, aut epithetis

adiuta

adiuta, grauitati rerum non ſatiſfaciunt, ſubſidio ſunt figuræ, tranſlatio, hypallage, ſynecdoche, αὔξησις, allegoria, periphraſis, antonomaſia. Hic de tropis, non de reliquis luminibus ſententiarum atq; verborum loquor, propterea quod illa non ſunt in ſingulis verbis, de quibus agitur in præſentia, ſed in oratione contexta prominet. Grauiora ſunt interdũ tranſlata quam propria, vt ardor pro cupiditate, ignis & vulnus pro amore, nudus pro inopi, germanus pro ſimili, cæcus pro ignaro, corruſcat pro verbo vibrat, extunderet artes pro inueniret, ardere pro amare, inueſtigauit pro quæsijt, contendo pro eo, euolare pro abire, acerbitas pro malo, acre pro vehementi, inflammatus pro commoto, ſobrius pro conſulto, proripere pro eo quod eſt producere, teterrimus pro crudeliſſimo. Hypallage eſt metonymia, qua pro inuentore inuentum, pro continente contentum, pro efficiente effectum, pro poſſeſſo poſſeſſorem, aut contra capimus. In hac conformatione dicimus, Martem fatigant, Sus Mineruam, Raptus Helenæ Græciam Aſiamq; commouit, Africam exciuit tumultus, Perijt Marſus, Lacerat Muſas. Nutu Iunonis eunt res, Cicero ab exilio reportatus humeris Italiæ. Leuius dixeris, Bellum poſcunt, Sus artificem docet, Raptus Helenæ Græcos atq; Troianos commouit, Afros exciuit tumultus, Perijt Marſi liber Amazonis, Abutitur diſciplinis. Voluntate Iunonis eunt res. Cicero ab exilio reportatus eſt ab Italis. Synecdoche dicitur quum a parte totum, vel a toto pars, vel numerus a nume-

ro intelligitur. Hac forma grauiter vſus eſt Cicero cum alibi, tum in ſexta actione in Verrem: Nego in Sicilia tota, tam locuplete, tam vetere prouincia, tot familijs tam copioſis vllum argenteum vas, vllum Corinthium aut Deliacum fuiſſe, nego vllam gemmam aut margaritam fuiſſe, aut quicquam ex auro aut ebore factum, ſignum vllum æneum, marmoreum, eburneum, nego vllam picturam neq; in tabulis, neq; textilem fuiſſe, quin quæſierit, inſpexerit, quod placitum ſit, abſtulerit. Partem iſtorum quæſierat & abſtulerat Verres, at totum genus amplificandi gratia accuſator inculcauit. diſsimulat tamen. Quū dico, inquit, nihil iſtum eiuſmodi rerum in tota prouincia reliquiſſe, Latine me ſcitote, non accuſatorie loqui. Idem orbem terrarū pro imperio Romano, omnem ciuitatem pro paucis ciuibus vſurpat. Terentius numero mutato grauius dicit, Iſtarum meretricum contumelias. & Cicero, Curios, Fabritios, Quintos Maximos. Et Vergilius:

Talia coniugia & tales celebrent hymenæos.

Egregium Veneris genus, & rex ipſe Latinus.

Allegoria eſt vox illa Catilinæ, Incendium meum ruina reſtinguam, pro eo quod eſt, inimicos meos interimam. Et illud Vergilianum:

Sed nos immenſum ſpacijs confecimus æquor.

Vtrunq; autem auctius eſt quam proprium. & illud de Tyberio, Lutum ſanguine maceratum, Validius eſt, quam ſi Rhodius magiſter dixiſſet, & ſordidus es, & crudelis. Periphraſis interim grauis eſt, non mo-

do

do ſublimis, at orandi facultas pro Rhetorica, memoria rerũ geſtarũ pro hiſtoria, diuũ pater atq; hominum rex pro Ioue. Cœli qui ſydera torquet, pro eodem. Vera Iouis proles, pro Hercule. Romanæ conditor arcis, pro Romulo. Philoſophorum princeps pro Platone. Medicorum Deus pro Hippocrate. Imperator populi Romani pro Rupilio dicitur in tertia accuſatione Verris, quum augetur illius autoritas. Hæc & ſimilia pondus afferre ſubiectis rebus videtur. Argumento ſit, quod quum rem vehementer exprimere conamur, pro vno verbo hanc libenter amplectimur verborum pluralitatem. Finitima eſt antonomaſia, quæ pro nomine nomen vſurpat. Vergilius:

- Thalamo quæ fixa reliquit
Impius -

Leue fuiſſet, Aeneas. Vigilaſne deum gens? maioris eſt momenti, quam, Vigilaſne Aenea? Cicero pro Cluentio: Nubit genero ſocrus. accuſat filium mater. leuius iſtuc, Nubit Melino Saſſia, eadem Cluentium accuſat. Stetit ſoleatus prætor muliercula nixus in littore. minus erat graue & accuſatoriũ, Stetit ſoleatus Verres muliercula nixus in littore. Parce victitat ſenex ſignificantius eſt quam hoc, parce victitat Chremes. Nec eadem libra pẽſitem hæc duo, fœdifragus Annibal, & fœdifragus Pœnus. In alieno vis eſt argumenti, quæ non eſt in proprio. Proprium tantum valet ad docendũ: alienum & ad docendũ, & ad probandum. Addamus etiam αὔξησιν, *id eſt,*

am-

amplificationem,ſed eam quæ in ſolo verbo poſita eſt. Perij,nullus ſum, occidi,actum eſt,exainmatus ſum pro turbato,caſus pro læſo,latro pro improbo,ſolitudo pro paucitate,gladiator pro audaci,parricida pro ſicario,ſcelus pro homine malo, fera pro crudeli,peſtis portentum monſtrum pro nocente, veterator pro callido, beſtia pro ſtolido, pirata pro fure, perditus pro vitioſo, innumerabilis pro multo, mille pro multis. Multa ſunt genera grauitatis in ſententijs & collocatione verborum. Nunc autem de verbis ſimplicibus loquimur,ex quibus grauia ſunt illa, quæ ſignificatione robuſtiora vehementioraq́; ſunt. Differt autem grauitas a ſublimitate. Grauitas eſt ponderis, ſublimitas dignitatis. Grauia plus vehementiusq́; ſignificant, ſublimia magnificentius ac lautius. Idem verbum tamen & graue & ſublime dici poteſt, vt ſi eloquentiam diuinam eſſe dicemus, illam & ſignificandi pondere, & dignitatis amplitudine adaugebimus. Cœlos autem cœli vertices, aſtra diuos, heroas magnanimos principes, & multa dignitatis honore conſpicua, ſublimia, non grauia dicimus. Non enim validiora ſunt in gradibus augendi, ſed dignitate præſtantiora. Adde quod ſublimia non turpitudinem, ſed eximium ſplendorem habent. At nefarium ſcelus, ſicut æquitatem ſingularem inter grauia numeramus. Non ignoro hoc verbum,graue, multos habere ſenſus, & aliter dici grauem terram, alitor graues iras,aliter grauem Catonem,aliter rationes graues. Hic graue (vt idem ſæpius repetam)

dico

dico acre, vrgens, inſtans, ſignificatione & pondere cumulatum. Ponitur autem in omni parte orationis. Nullum enim verborum (ſi Ciceroni credimus) niſi aut elegans aut graue mittere debet orator. Sed in amplificatione vt in propria ſede dominatur, propterea quod ſua mole dilatat idquod augere laboramus. Quaeret aliquis, an ſi qui pulſauit, attigiſſe: qui vulnerauit, læſiſſe dicatur, verba grauia ſunt attigiſſe atq; læſiſſe? Ego quidem leuia eſſe puto. Subleuant enim reum, & de culpæ grauitate partem detrahunt. quod non eſt grauium proprium. Contraria ſunt hæc, amplificare, & imminuere. Amplificantis eſt grauia collocare, minuentis autem leuia atque inualida præferre. Ex ijs quæ diximus, difficile nō eſt iudicare, quæ verba leuia ſint, quiq; in dicendo ſit vſus illorum. Deprehenduntur aut facta correctione, vt, Non tam didicit literas, quam deguſtauit. Aut comparatione, vt, Marius ſeptem conſulatus, vnum modo Cicero geſſit. Pompeius Aſianos imbelles, Cæſar fortes Italos ſubegit. Vnus cum ſeptem, imbelles cum fortibus comparantur. Aut frigida affirmatione, vt, homo non indoctus, non malus autor, non omnium poſtremus. Aut diminutione, vt, ducere choros, non modo ſcelus, ſed ne vitiū quidem eſt. Aut ſua ſponte: vt facile, iocoſum, ridiculum. Aut quantitate, vt exigua domus, parua ciuitas. Aut precio, trioboli, treſsis, dupondius. Aut opinione, vt Lygur, Iudæus. Aut attenuatione, quæ fit per deriuationem, libellus, opuſculum. Aut immutatione, Non orator, ſed

ſed arator. Aut ironia, vt, O lepidum caput, de homine agreſti & inurbano. Sunt quæ ſola pronunciatione videantur eſſe leuia:

- Meq́; timoris

Argue tu Drance -

Quid moror? Totidem leuium genera ſunt, quot grauium verborum. Sed locum notaſſe ſatis eſt. Dicet quiſpiam, Iam mihi videris non de verbo, ſed de oratione loqui, & longe aberrare a propoſito. Quæ in oratione conſtitui, in verbum recidunt omnia. Et epitheton, ac rei nomen cui adiungitur, tanquam vnum ſimplexq́; eſſe videri poteſt. Sunt & media, quæ nec grauia per ſe, nec leuia dicuntur: vt haſta, fons, veſter, noſter, lego, dico, forte, deorſum, atq́;, autem, apud, aduerſum. Quædam media natura vim capiũt ab oratione, & rem aut grauant, aut ſubleuant. Homo impudens mentiebatur palam, deierabat in templo, vomebat poſtridie. Hic palam, templo, poſtridie, rem ingrauant. Contra, Licenter agebat Saturnalibus, domi, apud ſodales, in conuiuio: leuiter factum videtur. At in re ſunt iſta, non in verbis. In re ſane. quum verba grauia ac leuia Cicero dicit, non aut literas aut ſyllabas, aut ex illius iunctas voces intuetur: reſpicit eam rem, cuius ſigna notæq́; verba ſunt. Vis illa rei eſt tanquam animi inſtar in corpore, ad quam obſcœna, ſordida, humilia, grauia reducimus, quæ ad ipſas voces per ſe referre nec poſſumus, nec debemus.

De proprijs & aſſumptis, & quæ aliena dicuntur.

CAP. XVII.

VErba, quemadmodum rerum poſſeßiones, aut propria, aut aliena dicũtur. Aliena ſunt, quæ a propria ſignificatione in aliam cum virtute mutantur. Tropos cum Græcis ab intellectus immutatione appellamus. Ariſtoteles in Rhetoricis, & in libello de Arte poetica, metaphoras, id eſt, tranſlationes vocat: & hoc nominis extendit, & ad ea quæ per ſimilitudinem transferuntur, vt quum dicimus concionũ procellas: & ſynecdochen, hypallagen, antonomaſian, metalepſin, catachreſin, hyperbolen, periphraſin, allegorian. Sunt hæ troporũ ſpecies, in quibus propriorũ loco ſtatuuntur aliena. Cætera omnia rerum vocabula propria nominamus, quæ ſunt hominum inſtituto rebus ſignificandis vſurpata primum, non aliunde quaſi mutuo facta, cuiuſmodi ſunt hæc in generibus rerũ diuerſis, phagus, vlmus, fraxinus, braßica, beta, thymus, vites, palmes, pampinus, nitrũ ſulphur, bitumen, aurũ, electrum, ferrũ, ceruus, dama, lepus, bos, equus, aſinus, congrus, ſcarus, delphinus, coturnix, alauda, pſittacus, homo, animus, corpus, virtus, vitiũ, fortitudo, ignauia, ſcientia, inertia, motus, quies, fundamentũ, paries, tectũ, ſupellex, vas. veſtis, mẽſa, cibus, potus, terra, mare, aer, ignis, ſtella, Deus. Rebus eſt fere ſua cuiq; appellatio. Nec enim aliter de omnibus proprie loqui poſſemus. Vnde pla-

num

num ſit propria quadam neceßitate reperta eſſe, aliena vero propter vim & elegantiam in eorum locum traducta. Proprijs abundare debet is, qui multis de rebus agere plane, dilucide, & vſitate contendit. Nec in proprietate tenuis eſt gloria, ac orationis eſt commendatio, propterea quod breuiter & aperte res exprimit, non circunducit audientem ambagibus inanium verborum, non infert obſcuritatem, quam plerunque pariunt figuræ. Non traducit omnia ſine virtute, non triuialia & barbara & inuſitata inculcat, quæ vitia frequenter accidunt ijs, qui pauca admodum verba nouerunt. Nunc enim turpiter circumloquuntur id quod vno dici verbo optime poteſt: vt hoc modo quidam, Vidi magnam illam auem, quæ nunquam volat, & cuius plumas viri nobiles ferunt in galea. Quanto breuius ac melius, Vidi Struthiocamelum? Nunc ſunt obſcuri tenebris audacium figurarum, vt in epiſtola quidam ſua opinione doctus, Non dedignatus es me concrepare laude nectarea, & buccinare me lingua melliflua. Nunc communibus vtuntur atq; triuialibus, vt quum dicunt hominem totum armatum pro cataphracto, & regiſtrum pro tabulis. Nunc componunt inſolita componi, vt ſi dicendum ſit, Milites expoſuit e naui, ſic loquuntur, Milites de naui emiſit in terram. Rogatus ſum aliquoties a Philoſophiæ ſtudioſis, qui contempta ſermonũ barbarie in Philoſophia plurima, puriores literas expetebant, ſatisne eſſet biennium ad emendate, proprie, ornateq; dicendum. Quibus dicere ſolitus ſum, non

non poſſe me adduci, vt crederem totum decennium ad id ſatis eſſe, quod ſibi falſo pollicerentur. Quando enim, inquam, barbariem putidam dediſcemus? Quando vas imbutum male, non ſapiet primum liquorem? Quando vulneris alti veſtigia non reſtabunt? Quando omnem omnium proprietatem non modo memoria tenebimus, ſed etiam expedite tum ſcripto, tum ſermone exprimemus? videte, quam pauci veteres hanc laudem ſint aſſecuti: non loquor de ſublimioribus, quibus eſt vſus verborum liberior, ſed de comicis, hiſtoricis, & oratoribus. Ex quibus ſi Terentium, Cæſarem, Ciceronem exceperis, qui proprie & vſitate ſit locutus, vix vllum inuenies. Nam proprie loqui, diuturni laboris eſt, & aſſiduæ exercitationis, ſed in primis animi cupientis veritatem, id eſt, verum natiuumq́ue ſermonem: quem vt abiectum quum multi fugiunt, incidunt in peregrinam quandam & inſolentem ac pene prodigioſam linguæ impuritatem. quod ſi turpe eſt, verbum proprium maxime curæ ſit, nec vnquam mutetur, niſi aut ſignificantius aut elegantius ſuccedat alienum. Sermo proprius ſi non ſemper fortior, verior eſt tamen, ac vſitatior, &, quæ prima virtus eſt orationis, rem dilucide magis ac naturaliter exponit. Ad hanc virtutem conſequendam diſcenda cuiuſque rei propria communiaq́ue vocabula, & ea maxime verba quibus proprie animi modi declarantur, vt doceo, doce, docerem, doceam, doceo. Tum ſi eſt vnius rei vna appellatio, nullus eſt delectus: ideoque niſi ſchemata

velis, parendum erit neceſsitati. ſi plures, deligenda quæ magis propria ſunt. Panis, pyri, pruni, frumentatoris, vna propria eſt nominatio: eiuſdēq; rei ſunt peſtis & peſtilentia, mors & obitus, lapis & petra, amare & diligere. In hoc genere quæ ſunt vſitatoria, aut quæ melius rem pingūt, habenda potiora. Malim dicere veſtem, quam indumentū, herbam quam gramen, auem quam alitem, progeniem quam ſobolem, ſubtegmen quam tramam, diſtribuit quam diſpeſcit, pugnauit quam conflixit, confirmat quam roborat. In proprijs eſt verbis (inquit Cicero) illa laus oratoris, vt abiecta atque obſoleta fugiat, lectis atque illuſtribus vtatur, in quibus plenum quiddam & ſonans eſſe videatur. In collocatis obſeruanda maxime proprietas, quam miſeris modis lacerant indocti. Dictitant enim, Vigilant in monte, non ſpeculantur e monte. Tentat frangere aciem, non conatur aciem perrumpere. Dimiſit ſuos milites, non dimiſit copias, Impediuit commeatum, non interclusit. Victu carebat Cæſar, non re frumentaria. Duxit vineas, non egit. Primi in conſilio, non conſilij principes. Reportarunt prædas, non egerunt. Milites monuit, non cohortatus eſt. Signum fecit, non dedit. Renouauit prælium, non redintegrauit aut reſtituit. Aciem ordinauit, non inſtruxit. Longius iuit, non prodijt. Redierūt milites, non receperunt ſe. Miſsi equites ſine ſarcinis, non equites expediti. Fecit prælium, non commiſit. Dedit ſe vt ſeruiret, non tradidit ſe in ſeruitutē. Dedit illis ducem legatum, non præfecit legatum. Miſit ad

ad ſuccurrendum, non miſit ſubſidio. Fecerunt vim, non impetum. Magnis vijs contendit, non magnis itineribus contendit. Oppidum egreſſi ſunt contra hoſtem, non eruptionem fecerunt. Ad faciendum pontem lignum ſecabat, non materiam. Reportauit quæ acceperat in legatione, non renunciauit legationem. Tempus adſignatum, non conſtitutum. Facere amicitiam, non inire gratiam. Perdidit opportunitatem, non amiſit occaſionem. Quid moror? Sunt qui non tam Latine loqui mihi videntur, quã barbarica phraſi omnem inuertere latinitatẽ. Vnde hoc mali? Propoſuerunt ſibi & magiſtros & libros infantiſſimos, putarũtq́; ſatis eſſe, nihil committere contra ea præcepta grammaticæ, quæ ſunt de caſibus & conſtructione verborum: quaſi non ſit grammatici poetas & hiſtoricos interpretari, & inde loquendi rationem moremq́; cognoſcere. Quid hoc omnino peccat in artem declinandi vel conſtruẽdi, Turno mandata perfer, vt veniat in locum meum ad pugnandũ? At quid eſt ineptius? quid ingratius? quid putidũ magis? Virgilius aliter, Turno mandata perfer, ſuccedat pugnæ. Non defuerunt, qui huic mederi morbo cuperet, *legerentq́; ex multis autoribus locutiones omneis, vnde grande volumen conficerent: vellem ſuo morbo potius & inſaniæ medelam adhibuiſſent. Quid eſt ſtultius, quam omnia verba propria impropria, poetica oratoria, vſitata inuſitata, priſca noua, honeſta turpia, bona mala, recta praua, promiſcue congregare, & referre in codicem? Quis leget hæc? & ſi*

quis leget, vt memoria tenebit? & ſi tenebit, vt a bonis mala ſeparabit? Nemo de lingua optime iudicare poteſt, qui non eam didicit. Nemo didicit, niſi loquendi conſuetudinem obſeruauit. Nullus obſeruauit apud iſtos formularios. Nonne ridiculum eſt ea te tradere ſtudioſis, quæ nunquam noueras quum manū calamo admouiſti? quæ oblitus es antequam perſcripſiſti? quæ neſcis ipſe? quæ non tenes? quæ iam dubites an ſcripſeris? quæ nolis ipſe perdiſcere? quæ ſi velis, haud poſſis? ſi poſſis, non expediat? Nam qui ſapit, longa autorum bonorum lectione & obſeruatione ſapit. Multa ſumis a Plauto, a Terentio nonnulla quæ iam exoluerunt, multa a Gellio, multa ab Apuleio, quæ dicta ſunt audacius, multa a Suetonio, Plinio, a recentioribus, quæ ſubolent neſcio quid peregrinum & inſuaue. Quis erit delectus, quæ proprietas, quæ venuſtas, ſi omnia miſcebimus? ſi contorta, ſi rara, abſurda, noue dicta in delicias ac elegantias referemus? Si quicquid inuſitatum eſt ac tritum, vile eſſe & humile putabimus: contra, quicquid abhorret a loquendi more, precioſum & arduum? At iuuant, inquiunt. Plus obeſſe, quam prodeſſe, ſit argumento, quod non modo quæ verba ſcriptores boni iunxerint, tenendum eſt, ſed in quem ſenſum dixerint, cui perſonæ, cui tempori, cui rerum conditioni accommodauerint, vt prioribus & poſterioribus inſeruerint: quorum nihil vident, qui excerpta legunt exempla, vnam aut alterā particulam inepte aſſuūt orationi, & ornare cupientes, deformem & ridiculam

iam ſuffarcinant orationem. Miſeri, qui tantum ex hoc vno commentario ſapiunt. Multo citius poemata, hiſtorias, orationesq́; perlegiſſent, vſum non modo verborum, ſed etiam rerum ab ipſo fonte pure & ſalubriter hauſiſſent, quod tandem facere coguntur ij, qui bene ſcribēdi dicendiue ſcientiam quærunt. Ediſcenda ſunt plurima, permulta ſcriptitanda. Relegendi ſunt optimi ſcriptores, vt paulatim veniat in vſum proprietas. Formulæ iſtæ ſuis autoribus amatoribusq́; relinquendæ. Qui lingua Gallicana ſtudēt, vt puritate ſuperent vulgus, elegantiores loquendi formulas non referunt in libellum, ſed animaduertunt quomodo quiſq́; doctiorum loquatur. quod audierunt, memoriæ affigunt, ac perſæpe referunt. ad hæc legunt eorum ſcripta, qui Gallici ſermonis principes extiterunt. Sic & Latina capeſſenti faciendum exiſtimo, ne fruſtra in collectaneis infantium conſeneſcat. Sic autem proprietatem amet, vt intelligat non ſemper vtendū proprijs: non dico quando verbum proprium deeſt, vt quum dicimus, equitat in arundine, ſaxa iaculatur, lapidat glebis: ſed quum vitamus humilia, ſordida & obſcœna, & ad tranſlationem confugimus, quumq́; figurarum aut elegantiam aut virtutem quærimus. Quintilianus 8. libro multa facit propriorū genera: vnum quod iam multis expoſuimus: alterum, quum dicitur proprium inter plura quæ ſunt eiuſdem nominis, id vnde cætera ducta ſunt, vt vertex aquarum, a quo ſumma pars capitis, & quod eſt in montibus eminentiſſimū,

vertices dicuntur. Aliud, quum res communis pluribus, in vno aliquo habet nomen eximium: vt quum vrbis nomine Romam accipimus. Quartum, quum ponitur illud, quo nihil ſignificantius inueniri poſsit, vt Cæſar ad euertendam Remp. ſobrius acceſsit. Hoc tranſlatum, non proprium dixero. Quintum ex appoſitis, quæ epitheta dicuntur: vt dulce muſtum cum dentibus albis. Sextum, cum verbum bene tranſlatū eſt. Quod ego non probo, propterea quod a proprijs diſtinguenda ſunt tranſlata. Septimum, quum quæ ſunt in quoq; præcipua, proprij locum accipiunt: vt, Fabius cunctator. Sunt in his, quatuor genera maxime propria, ſecundū, tertium, quintum & ſeptimū. Primum fuſius & latius patet, ac cætera comprahēdit. Hoc valet ad dilucide aperteq; dicendnm, illa etiam ad ornandum. In alienis prima ſunt tranſlata. quibus vtimur aut neceſſario, vt quum dicimus gemmam in vitibus: aut ornandi gratia, vt lumen orationis: aut ad incrementū, vt ferreum cor, pectus adamantinū: aut ad vitandam turpitudinem, vt mulier Venere lutulenta. Si nihil horum præſtent, proprietate ſtandū eſt. aptius enim dicetur, ſuauis concordia, quam ſymphonia melliflua, atq; nectarea. Aſſumitur & Synecdoche: vt, Pro capite dimicandū. Romanus prælio victor, pro eo quod eſt, Romani prælio victores. Diximus pro dixi. Item Metonymia: vt, Vario Marte pugnatū eſt. & Antonomaſia, vt euerſor Carthaginis pro Scipione. & Metalepſis: vt ſpeluncis abdidit atris, id eſt, profundis. & Catachreſis: vt, minutus

nutus animus, pro paruo. & Periphraſis, vt diuum pater atq; hominum rex. & Allegoria, vt, Oleum incendio ne adijcias, id eſt, ne iratum excites. & Hyperbole: vt, volabat Camilla. Pauca de alienis hic eſſe dicenda iudicaui, quoniam figuræ per quas in locũ propriorum transferuntur, & ante dictæ fuerunt, & a grammaticis ac rhetoribus peti poſſunt. Cicero in Oratore inter aliena ponit tranſlatum, & factum aliunde vt mutuo, & factũ ab ipſo, & nouum, & priſcum, & inuſitatum: in Partitionibus ea quæ tranſferuntur, quæ immutantur, ea quibus tanquam abutimur, quæ obſcuramus, quæ incredibiliter tollimus, quæq; mirabilius quam ſermonis conſuetudo patitur, ornamus. Noua, priſca, inuſitata, propria ſunt, niſi quod ſunt rara, & vſu paucorum recepta: quæ Ciceroni cauſa fuit, cur illa referret in aliena. Tranſlatum, ſiue quod transfertur, eſt μεταφορικὸν. factum aliunde vt mutuo, & id quo tanquã abutimur, κατα χρηστικὸν, immutatur hypallage: obſcurantur ænigmatica, & allegorica. Incredibiliter tollimus hyperbolica. Præter ſermonis conſuetudinem ornamus periphraſtica. In his omnibus tropis eſt quod in proprij locum ſufficitur alienum.

De verbis veteribus, & nouis.

CAP. XVIII.

VErba priſca, de quibus diximus, ſæpe vetera appellantur. Hic autẽ docendi gratia inter vete-

ra ac priſca differentiam atq; diſcrimen eſſe ſtatuendum iudico. Vt enim omnia priſca ſunt vetera, non tamen contra omnia vetera ſunt priſca: & vt priſcis, & antiquatis, & inſolentibus perraro vtimur: ita fere ſemper nouis reiectis, veterum verbis loquimur. Nam quemadmodum noua aliquando conſeneſcent, & vetera dicentur: ſic & ea quibus vtebatur ſæculum illud Ciceronianum, cæteris in loquendo fælicius conſenuerunt quodammodo; quæ tametſi nunc quaſi viridi ſenectute florent, omniumque multo optima putantur, tamen vetera & antiqua nobis poſſunt videri. Ab vrbe condita ad tempora L. Craſſi & M. Antonij nihil erat in lingua Romana expolitum & excultum. Subolebant priſcum quiddam Liuius Andronicus, Cæcilius, Actius, Pacuuius, Ennius, Plautus, & in hiſtoria Cato, Pictor, Piſo, & in oratione permulti, quos Cicero connumerat in Bruto. Iſti igitur erant Ciceroni veteres, nobis autem docent eſſe priſci, & prope antiquati. A temporibus Syllæ dictatoris ad imperium Domitiani ſermo Latinus in integritate mãſit, niſi quod poſteriores iam propiores erant vitio, quam ſanitati. Qui tum ſcriptores floruerunt, eos & veteres & imitandos eſſe cenſemus. Iuniores omnes habemus inter nouos, & impurius eſſe locutos arbitramur. Vt igitur tempore Ciceronis qui probari volebant, maiorem ſquallorem aſperitatemq; fugiebant, ex omnibus eorũ verbis nitidiora ſuauioraq; ſeligebãt: ſic & nos contra iuniorum effrænatã audaciam licentiamq; fugitare, ex ijs

pauca

pauca neceſſaria aſſumere.Cæterum veterum modulationem & puritatem in loquendo ſequi debemus. Quæ Terentius,Cæſar,Cicero,Salluſtius, Liuius,Vergilius,Horatius,Ouidius,Cornelius Celſus,Perſius,Quintilianus,Iuuenalis,Martialis admiſerunt, omnia,præter pauca iam obliterata,& quaſi vetuſtate collapſa,qualia ſunt fuat,ſiet,iudicaßit,proſapia, ſine vlla dubitatione recipiuntur in ſermonem. Antiquioribus & iunioribus temere ne confidas.Non ſum tamen in ea opinione, in qua recentiorum quidam ridicule ſuperſtitioſi & ſunt & fuerunt: Nullum omnino verbum vſurpandum eſſe putant, niſi quod apud Ciceronem inuenitur. Quos & ipſe Cicero,cui tantũ deferunt honorem,duabus ſentẽtijs damnat.Noua enim verba aut ſimilitudine, aut imitatione,aut inflexione,aut adiunctione verborum fieri poſſe iudicat: & is permulta fecit. In Academicis cenſet rebus nouis noua nomina imponenda.Horum neutrum iſti ſinunt. Adde quod de omnibus rebus & diſciplinis non eſt locutus, nec habuit cur diceret quæ Varro in Agricultura, Cornelius Celſus in Arte medendi,quæ Vitruuius in Architectura,quæ Plinius in Hiſtoria naturali. Quid? quod eius opera multa deſiderantur? & plura ſcripturus erat, niſi mors immatura præueniſſet? In Craſſo,in Antonio, in Hortenſio nullum verbum vt inſolens & putidũ notat, quos certum eſt ſuis vſos eſſe verbis. Pauca reprehendit in M. Antonio, & ea quidem magis accuſatorie quam vere: qui ſi poſteriorum quos ante

nominaui, ſcripta legiſſet, credo non reprehendiſſet. Ne igitur noſtra culpa langueſcamus inopia, veterũ quos doctiſſimi quique magno conſenſu probauerũt, autoritate nitamur. Eorũ verba, quum licebit, præferamus nouis. Si non erunt idonea, tum recentiora animo & aurium iudicio ponderemus, & audeamus aliquid doctis viris auctoribus. Noua traxerunt in vſum Chriſtiani, cuius generis ſunt hæc, Chriſtus, fides, baptiſmus, ſacramentum, euchariſtia, ſpiritus ſanctus, eccleſia catholica, euangelium, apoſtolus, euangeliſta, euangelizare, baptiſta, baptizare, paradiſus, purgatorium, excommunicatio. Sunt alia vſu omnium iam recepta, quibus me iudice vtare licet & maxime ſi magis idonea reperire non poſſis. Non dico tamen deitatem pro diuinitate, pietatem pro miſericordia, humilitatẽ pro modeſtia, exaltationẽ pro ſuperbia, confortauit pro firmauit, & alia ſexcenta, quæ barbaries & ignorantia ſine vlla neceſſitate inuexit in linguam Latinam. Quæ qui pervicaciter tuentur, ſumma iniuria arguunt Hebræos & Græcos omnes qui philoſophiam ſanctiſſimam hac linguæ fœditate conſpurcare noluerunt, niſi forte Deus optimus maximus Latinos à vero ſermone deuiare, reliquos omnes emendate recteque loqui velit. Quod qui ſuſpicatur, ſibi ſomnium fingit. Religio, credo, in barbarie poſita non eſt. In hac nouitate verborum, quæ tolerari poſſint, optime iudicabit is, qui neceſſitati & decori parendum eſſe norit. Dicamus eccleſiam, quia neceſſe eſt: nullum enim

aliud

aliud eſt eius rei verbum: nec magis inter Latinæ indecorum eſt eccleſiæ quam philoſophiæ vocabulum. Quando ſimilis ratio ſuberit, in noua cum aliјs audeamus. Intulerunt etiam noua Dialectici, vt ſubiectum prædicatum, prædicatur, prædicabile, prædicamentum, categoricum, hypotheticum, æquiuocum, vniuocum, ſubſtantiam, paſsionem, terminum: quorum pleraque vt neceſſaria videantur, non decent tamẽ, & aſſenſum doctorum vix ſibi conciliare poſſunt. Auſim dicere terminum vt ὅρον Græci, ſubiectum, ſubſtantiam, categoricum, hypotheticum, indiuiduum, vt ἄτομον. Cæterum dico pro prædicato enunciatum, pro maiore & minore primam & ſecundam partem aſſumptionis, pro prædicabilibus quinque voces, pro prædicamentis categorias, aut elemementa decem, aut genera verborum, pro æquiuoco homonymum, pro vniuoco ſynonymum. Nam quid Græcis vti vetat, quibus vſi ſunt Grammatici? Pro verbo prædicatur, dicitur aut pronũciatur: pro affirmatiua & negatiua propoſitione, pronunciatũ affirmans aut negãs, aiens aut inficiãs: pro differentibus in eo quod quid eſt, aut quale quid eſt, differentia ſpecie, numero: in explicanda ſubſtantia, aut ſubſtantiæ qualitate deſignanda, pro riſibili, riſus potentem: pro generaliſsimo, ſummum genus: pro ſpecie ſpecialiſsima, ſpeciem infimam: pro ente, id quod eſt, aut ſubſiſtens: pro inſecabili & indiuiſibili, indiuiduum, vt ſit epithetũ: pro alterato, diſpar aut diſsimile: pro principaliter, maxime: pro a ſe

inui-

inuicem, inter ſe pro incomplexis ſimplicia Cicero, pro complexis collocata dicit. Reclamet qui volet, malo improprie loqui, quam barbare. Alia ſunt in dialectica multa, quibus non omnino mala verba ac commodari poſſunt: ſed non eſt hoc præſentis inſtituti. Nam & incidimus in moleſtum hominum genus, qui nefarium ſcelus exiſtimant ſpinoſam balbutiem & prodigioſum ſermonem relinquere: quam opinionem ſi deponerent, continuo Latine dialectica loqueretur, ſed hærent obſtinati & pertinaces. Quã multa dixere phyſici, ethici, mathematici, grãmatici, Iuris prudentes, quæ inducere non audeas in emendatam orationem, quam multa fecerunt immania & aſpera, quibus vteris inuitus? Voces iſtæ ſubſtãtiua, abiectiua, relatiua, indicatiua, imperatiua, frequentatiua, fœminina, adeo vaſte dureque ſonant, vt teretes aureis grauiſſime lædant. Itẽ ſenſibile, viſibile, poſſibile, rotunditas, triangulare, quadrãgulare, bicubitum, tricubitum, repreſſalia. Næ fruſtra laborarem, ſi innumerabilia recentiorum noua verba numerare contenderem: nulli vnquam fuere audaciores, nulli effrænatiores, nulli minus ſtudioſi ſermonis emendati. Iſtos ne ſequi placet, qui gloriantur perinde atque magnũ ſit barbaro & inculto genere ſermonis neſcio quid de magnis artibus oblatrare? Sequamur eos potius, qui neceſſitate ducti, verba noua feliciter crearunt, qui que citra neceſſitatem verbis apte nouatis locupletarunt orationem. Primum vetera capeſſamus, deinde vbi cum arte

iudicium accreuerit, de nouis ea quæ vetuſta ſunt eligamus, & maxime neceſſaria, vt hæc, Cardinalis, Epiſcopus, Archidiaconus, Abbas, Monachus, Comes, Bombarda, Caligæ. Ex hoc genere ſi quid erit horridius ac durius, præfatione molliendum erit, hoc modo, Monachorum paſtor eſt, qui vocatur abbas. Pontifex, aut (vt vulgo loquimur) epiſcopus. Fulminat tormentum belli, cui bombardæ nomen eſt. Non erãt Romanis tegumenta crurum & femorum, quæ caligæ appellantur. Quædam periphraſi deſcribimus, vt, eſt machina belli, cui a colubro nomen eſt, & alia cui a ſerpente fecere nomen. Erecta machina, a grue nomen habet, ingentia attollit ſaxa. Vt breuiter abſoluam, nouis vetera præſtant: nouorum optima ſunt maxime vetera, & ea quibus aut neceſſitas aut gratia locum inuenit. ſi quid deeſt, explent illud verborum figuræ. Noua etiam dicuntur quæ quiſque hodie ſibi excogitat, vt quidam monachum tenebricolam, & molinariam beſtiam, & caſearium dixit.

De verbis ſonantibus & exilibus.

Cap. xix.

Hactenus verborum naturas quæ a ſubiectis rebus oriuntur, explicauimus. Alter eſt locus de vocum differentijs, quæ verba ſint ſonantia exilia, grandia parua, volubilia tarda, lenia aſpera: vnde oratio

oratio dicitur iucunda triſtis, plena tenuis, grandis minuta, lenta volubilis, ſuauis horrida. Sonantiora ſunt verba, aut literarum vocalium, aut conſonantium pleniore ſono, aut certe ſpatio & tempore ſyllabarum. Ex quinque elementis, quæ pure ſonant, primum & quartum, a o, magna ac vaſta ſunt: tertium & quintum, i, u, tenuia & exilia: ſecundum, e, intermedium. Hanc ſonorum varietatem deprehendes in iis qui venalia magnis inciuitatibus proclamitant: aut certe referes ad aures, quæ de ſonis omnibus ſua ſponte vel optime iudicant. A litera quoniam ſpiritu longiore profertur ab arteria, reliquas omneis immanitate ſoni præſtat. ideoque frequentant eam qui grande aliquid & plenũ reſonant. Tragici Græci libenter mutant η in a, vt ſit hiantior pronunciatio. φήμη, φάμα. Diffundit ea quæ vna modo ſyllaba conſtant, vt ars, aut, ad, cras, dat, fraus, glãs, haud, iã, lanx, mars, pars, ſtat, qua, quã, thrax, vah, vas, mas, at, aſt. Hæc & paria (quanquã monoſyllaba ſæpe ſunt cauſa tenuitatis) non attenuant orationẽ. Argumento ſit vel cornix, de qua Vergilius:

Tum cornix plena pluuiam vocat improba voce.

Pleniora ſunt verba duarum ſyllabarũ, quas implet hæc litera, vt arca, arcas, altam, chara, grata, amant, ſanant, para, quadrans, frangat, mala, atra, flãma, vaſtat, ſaltat, aura. Hanc quoq; recipiunt triſyllaba, atque grauiter inſonant, vt amabã ſanabãt, arcana, affata, lampada, pallada, barbara, tartara, amara, parabãt, captarat. Reperitur & in quatuor ſyl-

ſyllabis continuis, vt, acclamabat, adamabat, amandabant, apparabāt. Raro peruenit ad quinque, vt in hoc fictitio nomine taratantara. Nihil horum non vehementer ſonat, & implet aurium ſenſum: tamen in auctiore numero ſyllabarum, auctior eſt ac plenior ſonus. Robuſtius autem ferit quum recipit duas aut treis literas conſonantes, aut etiam diphthongum, quod eſt omnium commune: vt trabs, ſtragula, brachium, fragor, ſtatura, augeo, claudo, muſæ, ſi modo recte pronunciaueris, vt quum diciturGallice pax. & ſed, & factum. Quin vegeta ſunt quæ vocibus alijs quidem conſtant, ſed & hanc interſerunt aut principio, aut medio, aut extremo loco, vt fragmentum, ſonare, cęperamus, ſubtilitatem, interea, formoſam. His vegetiora, quæ ſi non in omnibus locis. eam tamen in multis collocant, vt aſparagus, amaracus, calcitrare, reſonabant, Aeneas, ſagitta, iactauit, arena, calcatur. Huius itaque ſoni magnitudine ſonora fit oratio, vt hæc, Iſte quod argenti placuit, inuaſit: quæ mancipia voluit, abduxit: vina, cæteraq́ue quæ in Aſia facillime comparantur, quæ ille reliquerat, aſportauit: reliqua vendididit: pecuniam exegit.

—At nunc horrentia Martis
Arma, virumque cano—
At regina graui iamdudum ſaucia cura.
—Omniaq́ue arma
Aduocat, & ramis vaſtisq́ue molaribus inſtat.

Proprium eſt omnium vocum clarius audiri aſpiratione, accentu, productione, diphthongo. Clarior

eſt

eſt in hamo quam in amento, in dato, quam in circundato, in palma, quam in palude, in fraude, quam in fraxino. At diſcrimen hoc vix audiet qui aſpiratione non vtitur, & breues perinde atque longas moratur, aut has & illas pari interuallo præcipitat. Fama quoniam priorem producit, efferatur ac ſi geminet vocem, hoc modo, faama. ſic enim veteres ſcribebant, & ad longitudinum breuitatumque dimenſiones (ſine quibus vocum differentias intelligere nõ poſſumus) plurimum valet. O, profertur ore diducto rotundo, litera ampla quidem, ſed quam prima vox & anguſtior & obſcurior. Hoc nimirum Vergilius ſenſit, qui quum plane ſciret in ſanciendis fœderibus non porcam, ſed porcum mactari ſolitum, dixit,

—Et caſa iungebant fœdera porca.

Obſcurius & ingratius erat,

—Caſo iungebant fœdera porco.

Maluit igitur ſono quam veritati conſulere, ſicut Horatius, —Luctata canis.

Sunt qui putarunt in fœminino ſexu plus eſſe cuiuſdam gratiæ: ego ad ſonitum, non ad rem inclinaſſe poetas exiſtimo. In monoſyllabis productis ō, ſi excipitur ea litera quæ prima eſt in ſanitate, & natura, & roſa, non eſt vacua & inanis, vt in his, vos, nos hos, ros, mos, flos, cos, bos, tros, quos, non, cor. Vocalior eſt ſi duo elementa conſona ſubſequantur, vt nox, mors, ſors, fors, frons, ſons, mons, pons, fons. In fine ſurdius auditur, eo, ſto, flo, pro, pronomen hoc, ſecluſa aſpiratione, quia litera muta clauditur,

&

& ob,& os breue, nihil omnino ſuperat. In his quæ ſunt plurium ſyllabarum, valida eſt, niſi quum o, in verbis ſedet extrema. Senties in his vocibus, flores, mores, hordeum, horreo, noſtra, nobis, monſtrum, formoſus, doloſus, colores, honorem, odor, ſapor, orator, corpora, doctoribus, conformationes. Nec omninò iacet in fine, quod verſus oſtendit,

Arma virumq; cano.

Irim de cœlo miſit Saturnia Iuno.

—Saxo occultabat opaco.

—In gurgite vaſto.

Sonantius videtur alijs in ſedibus:

Tantæ molis erat Romanam condere gentem:

Luctantes ventos, tempeſtateſq; ſonaras.

In verbo horreo inflatur hæc vox aſpiratione, & litera canina, & accentu, & quantitate, propterea vehemens eſt, & canorum. In monſtris autem poſitione multarum conſonantium, & tono perſonat. Operæprecium eſt iſta contemplari, ſi cauſam forte cognoſcere velis, cur idem alijs & alijs locis vocalius eſſe videatur. Anceps eſt o, apud nos. a Græcis nomine & figura diſtinguitur. longum dicitur ω μέγα breue o μικρὸν, vtrunque apud eos frequentiſsimum, ſed alterum altero, beneficio quantitatis largius eſt, ideoq; præ ſe fert geminam alterius figuram. Ideo documento nobis eſſe debet, eandem literā nunc clariorem productione, nunc obſcuriorem eſſe breuitate. In diphthongis o, producitur, fœlix. pœna, amœnus, obſcœnus, mœnia, mœreo, pœnitet. Nunc vi-

quis leget, vt memoria tenebit? & ſi tenebit, vt a bonis mala ſeparabit? Nemo de lingua optime iudicare poteſt, qui non eam didicit. Nemo didicit, niſi loquendi conſuetudinem obſeruauit. Nullus obſeruauit apud iſtos formularios. Nonne ridiculum eſt ea te tradere ſtudioſis, quæ nunquam noueras quum manũ calamo admouiſti? quæ oblitus es antequam perſcripſiſti? quæ neſcis ipſe? quæ non tenes? quæ tam dubites an ſcripſeris? quæ nolis ipſe perdiſcere? quæ ſi velis, haud poßis? ſi poßis, non expediat? Nam qui ſapit, longa autorum bonorum lectione & obſeruatione ſapit. Multa ſumis a Plauto, a Terentio nonnulla quæ iam exoluerunt, multa a Gellio, multa ab Apuleio, quæ dicta ſunt audacius, multa a Suetonio, Plinio, a recentioribus, quæ ſubolent neſcio quid peregrinum & inſuaue. Quis erit delectus, quæ proprietas, quæ venuſtas, ſi omnia miſcebimus? ſi contorta, ſi rara, abſurda, noue dicta in delicias ac elegantias referemus? Si quicquid inuſitatum eſt ac tritum, vile eſſe & humile putabimus: contra, quicquid abhorret a loquendi more, precioſum & arduum? At iuuant, inquiunt. Plus obeſſe, quam prodeſſe, ſit argumento, quod non modo quæ verba ſcriptores boni iunxerint, tenendum eſt, ſed in quem ſenſum dixerint, cui perſonæ, cui tempori, cui rerum conditioni accommodauerint, vt prioribus & poſterioribus inſeruerint: quorum nihil vident, qui excerpta legunt exempla, vnam aut alterã particulam inepte aſſuũt orationi, & ornare cupientes, deformem & ridiculam

lam ſuffarcinant orationem. Miſeri, qui tantum ex hoc vno commentario ſapiunt. Multo citius poemata, hiſtorias, orationeſq́; perlegiſſent, vſum non modo verborum, ſed etiam rerum ab ipſo fonte pure & ſalubriter hauſiſſent, quod tandem facere coguntur ij, qui bene ſcribēdi dicendiue ſcientiam quærunt. Ediſcenda ſunt plurima, permulta ſcriptitanda. Relegendi ſunt optimi ſcriptores, vt paulatim veniat in vſum proprietas. Formulæ iſtæ ſuis autoribus amatoribuſq́; relinquendæ. Qui lingua Gallicana ſtudēt, vt puritate ſuperent vulgus, elegantiores loquendi formulas non referunt in libellum, ſed animaduertunt quomodo quiſq; doctiorum loquatur. quod audierunt, memoriæ affigunt, ac perſæpe referunt. ad hæc legunt eorum ſcripta, qui Gallici ſermonis principes extiterunt. Sic & Latina capeſſenti faciendum exiſtimo, ne fruſtra in collectaneis infantium conſeneſcat. Sic autem proprietatem amet, vt intelligat non ſemper vtendū proprijs: non dico quando verbum proprium deeſt, vt quum dicimus, equitat in arundine, ſaxa iaculatur, lapidat glebis: ſed quum vitamus humilia, ſordida & obſcœna, & ad tranſlationem confugimus, quumq́; figurarum aut elegantiam aut virtutem quærimus. Quintilianus 8. libro multa facit propriorū genera: vnum quod iam multis expoſuimus: alterum, quum dicitur proprium inter plura quæ ſunt eiuſdem nominis, id vnde cætera ducta ſunt, vt vertex aquarum, a quo ſumma pars capitis, & quod eſt in montibus eminentiſſimū,

vertices dicuntur. Aliud, quum res communis pluribus, in vno aliquo habet nomen eximium: vt quum vrbis nomine Romam accipimus. Quartum, quum ponitur illud, quo nihil ſignificantius inueniri poſſit, vt Caſar ad euertendam Remp. ſobrius acceſſit. Hoc tranſlatum, non proprium dixero. Quintum ex appoſitis, quæ epitheta dicuntur: vt dulce muſtum cum dentibus albis. Sextum, cum verbum bene tranſlatũ eſt. Quod ego non probo, propterea quod a proprijs diſtinguenda ſunt tranſlata. Septimum, quum quæ ſunt in quoq; præcipua, proprij locum accipiunt: vt, Fabius cunctator. Sunt in his, quatuor genera maxime propria, ſecundũ, tertium, quintum & ſeptimũ. Primum fuſius & latius patet, ac cætera comprahendit. Hoc valet ad dilucide aperteq; dicendum, illa etiam ad ornandum. In alienis prima ſunt tranſlata. quibus vtimur aut neceſſario, vt quum dicimus gemmam in vitibus: aut ornandi gratia, vt lumen orationis: aut ad incrementũ, vt ferreum cor, pectus adamantinũ: aut ad vitandam turpitudinem, vt mulier Venere lutulenta. Si nihil horum præſtent, proprietate ſtandũ eſt. aptius enim dicetur, ſuauis concordia, quam ſymphonia melliflua, atq; nectarea. Aſſumitur & Synecdoche: vt, Pro capite dimicandũ. Romanus prælio victor, pro eo quod eſt, Romani prælio victores. Diximus pro dixi. Item Metonymia: vt, vario Marte pugnatũ eſt. & Antonomaſia, vt euerſor Carthaginis pro Scipione. & Metalepſis: vt ſpeluncis abdidit atris, id eſt, profundis. & Catachreſis: vt, minutus

nutus animus, pro paruo. & Periphraſis, vt diuum pater atq; hominum rex. & Allegoria, vt, Oleum incendio ne adijcias, id eſt, ne iratum excites. & Hyperbole: vt, volabat Camilla. Pauca de alienis hic eſſe dicenda iudicaui, quoniam figuræ per quas in locũ propriorum transferuntur, & ante dictæ fuerunt, & a grammaticis ac rhetoribus peti poſſunt. Cicero in Oratore inter aliena ponit tranſlatum, & factum aliunde vt mutuo, & factũ ab ipſo, & nouum, & priſcum, & inuſitatum: in Partitionibus ea quæ tranſferuntur, quæ immutantur, ea quibus tanquam abutimur, quæ obſcuramus, quæ incredibiliter tollimus, quæq; mirabilius quam ſermonis conſuetudo patitur, ornamus. Noua, priſca, inuſitata, propria ſunt, niſi quod ſunt rara, & vſu paucorum recepta: quæ Ciceroni cauſa fuit, cur illa referret in aliena. Tranſlatum, ſiue quod transfertur, eſt μεταφορικὸν. factum aliunde vt mutuo, & id quo tanquã abutimur, κατα χρηστικὸν, immutatur hypallage: obſcurantur ænigmatica, & allegorica. Incredibiliter tollimus hyperbolica. Præter ſermonis conſuetudinem ornamus periphraſtica. In his omnibus tropis eſt quod in proprij locum ſufficitur alienum.

De verbis veteribus, & nouis.

CAP. XVIII.

VErba priſca, de quibus diximus ſæpe vetera appellantur. Hic autẽ docendi gratia inter vete-

ra ac priſca differentiam atq; diſcrimen eſſe ſtatuendum iudico. Vt enim omnia priſca ſunt vetera, non tamen contra omnia vetera ſunt priſca: & vt priſcis, & antiquatis, & inſolentibus perraro vtimur: ita fere ſemper nouis reiectis, veterum verbis loquimur. Nam quemadmodum noua aliquando conſeneſcent, & vetera dicentur: ſic & ea quibus vtebatur ſæculum illud Ciceronianum, cæteris in loquendo fœlicius conſenuerunt quodammodo: quæ tametſi nunc quaſi viridi ſenectute florent, omniumque multo optima putantur, tamen vetera & antiqua nobis poſſunt videri, Ab vrbe condita ad tempora L. Craſſi & M. Antonij nihil erat in lingua Romana expolitum & excultum. Subolebant priſcum quiddam Liuius Andronicus, Cæcilius, Actius, Pacuuius, Ennius, Plautus, & in hiſtoria Cato, Pictor, Piſo, & in oratione permulti, quos Cicero connumerat in Bruto. Iſti igitur erant Ciceroni veteres, nobis autem docent eſſe priſci, & prope antiquati. A temporibus Syllæ dictatoris ad imperium Domitiani ſermo Latinus in integritate mãſit, niſi quod poſteriores iam propiores erant vitio, quam ſanitati. Qui tum ſcriptores floruerunt, eos & veteres & imitandos eſſe cenſemus, Iuniores omnes habemus inter nouos, & impurius eſſe locutos arbitramur. Vt igitur tempore Ciceronis qui probari volebant, maiorem ſquallorem aſperitatemq; fugiebant, ex omnibus eorũ verbis nitidiora ſuauioraq; ſeligebãt: ſic & nos contra iuniorum effrenatã audaciam licentiamq; fugitare, ex ijs

pauca

pauca neceſſaria aſſumere. Cæterum veterum modulationem & puritatem in loquendo ſequi debemus. Quæ Terentius, Cæſar, Cicero, Salluſtius, Liuius, Vergilius, Horatius, Ouidius, Cornelius Celſus, Perſius, Quintilianus, Iuuenalis, Martialis admiſerunt, omnia, præter pauca iam obliterata, & quaſi vetuſtate collapſa, qualia ſunt fuat, ſiet, iudicaßit, proſapia, ſine vlla dubitatione recipiuntur in ſermonem. Antiquioribus & iunioribus temere ne confidas. Non ſum tamen in ea opinione, in qua recentiorum quidam ridicule ſuperſtitioſi & ſunt & fuerunt: Nullum omnino verbum vſurpandum eſſe putant, niſi quod apud Ciceronem inuenitur. Quos & ipſe Cicero, cui tantũ deferunt honorem, duabus ſentẽtijs dãnat. Noua enim verba aut ſimilitudine, aut imitatione, aut inflexione, aut adiunctione verborum fieri poſſe iudicat: & is permulta fecit. In Academicis cenſet rebus nouis noua nomina imponenda. Horum neutrum iſti ſinunt. Adde quod de omnibus rebus & diſciplinis non eſt locutus, nec habuit cur diceret quæ Varro in Agricultura, Cornelius Celſus in Arte medendi, quæ Vitruuius in Architectura, quæ Plinius in Hiſtoria naturali. Quid? quod eius opera multa deſiderantur? & plura ſcripturus erat, niſi mors immatura præueniſſet? In Craſſo, in Antonio, in Hortenſio nullum verbum vt inſolens & putidũ notat, quos certum eſt ſuis vſos eſſe verbis. Pauca reprehendit in M. Antonio, & ea quidem magis accuſatorie quam vere: qui ſi poſteriorum quos ante

nominaui, ſcripta legiſſet, credo non reprehendiſſet. Ne igitur noſtra culpa langueſcamus inopia, veterũ quos doctiſſimi quique magno conſenſu probauerũt, autoritate nitamur. Eorũ verba, quum licebit, præferamus nouis. Si non erunt idonea, tum recentiora animo & aurium iudicio ponderemus, & audeamus aliquid doctis viris auctoribus. Noua traxerunt in vſum Chriſtiani, cuius generis ſunt hæc, Chriſtus, fides, baptiſmus, ſacramentum, euchariſtia, ſpiritus ſanctus, eccleſia catholica, euangelium, apoſtolus, euangeliſta, euangelizare, baptiſta, baptizare, paradiſus, purgatorium, excommunicatio. Sunt alia vſu omnium iam recepta, quibus me iudice vtare licet & maxime ſi magis idonea reperire non poßis. Non dico tamen deitatem pro diuinitate, pietatem pro miſericordia, humilitatẽ pro modeſtia, exaltationẽ pro ſuperbia, confortauit pro firmauit, & alia ſexcenta, quæ barbaries & ignorantia ſine vlla neceßitate inuexit in linguam Latinam. Quæ qui peruicaciter tuentur, ſumma iniuria arguunt Hebræos & Græcos omnes qui philoſophiam ſanctißimam hac linguæ fœditate conſpurcare noluerunt, niſi forte Deus optimus maximus Latinos a vero ſermone deuiare, reliquos omnes emendate recteque loqui velit. Quod qui ſuſpicatur, ſibi ſomnium fingit. Religio, credo, in barbarie poſita non eſt. In hac nouitate verborum, quæ tolerari poßint, optime iudicabit is, qui neceßitati & decori parendum eſſe norit. Dicamus eccleſiam, quia neceſſe eſt: nullum enim aliud

aliud eſt eius rei verbum: nec magis inter Latinæ indecorum eſt eccleſiæ quam philoſophiæ vocabulum. Quando ſimilis ratio ſuberit, in noua cum alijs audeamus. Intulerunt etiam noua Dialectici, vt ſubiectum prædicatum, prædicatur, prædicabile, prædicamentum, categoricum, hypotheticum, æquiuocum, vniuocum, ſubſtantiam, paßionem, terminum: quorum pleraque vt neceſſaria videantur, non decent tamē, & aſſenſum doctorum vix ſibi conciliare poſſunt. Auſim dicere terminum vt ὅρον Græci, ſubiectum, ſubſtantiam, categoricum, hypotheticum, indiuiduum, vt ἄτομον. Cæterum dico pro prædicato enunciatum, pro maiore & minore primam & ſecundam partem aſſumptionis, pro prædicabilibus quinque voces, pro prædicamentis categorias, aut elemementa decem, aut genera verborum, pro æquiuoco homonymum, pro vniuoco ſynonymum. Nam quid Græcis vti vetat, quibus vſi ſunt Grammatici? Pro verbo prædicatur, dicitur aut pronūciatur: pro affirmatiua & negatiua propoſitione, pronunciatū affirmans aut negās, aiens aut inficiās: pro differentibus in eo quod quid eſt, aut quale quid eſt, differentia ſpecie, numero: in explicanda ſubſtantia, aut ſubſtantiæ qualitate deſignanda, pro riſibili, riſus potentem: pro generaliſsimo, ſummum genus: pro ſpecie ſpecialiſsima, ſpeciem infimam: pro ente, id quod eſt, aut ſubſiſtens: pro inſecabili & indiuiſibili, indiuiduum, vt ſit epithetū: pro alterato, diſpar aut diſsimile: pro principaliter, maxime: pro a ſe inui-

inuicem, inter ſe pro incomplexis ſimplicia Cicero, pro complexis collocata dicit. Reclamet qui volet, malo improprie loqui, quam barbare. Alia ſunt in dialectica multa, quibus non omnino mala verba accommodari poſſunt: ſed non eſt hoc præſentis inſtituti. Nam & incidimus in moleſtum hominum genus, qui nefarium ſcelus exiſtimant ſpinoſam balbutiem & prodigioſum ſermonem relinquere: quam opinionem ſi deponerent, continuo Latine dialectica loqueretur, ſed hærent obſtinati & pertinaces. Quã multa dixere phyſici, ethici, mathematici, grãmatici, Iuris prudentes, quæ inducere non audeas in emendatam orationem, quam multa fecerunt immania & aſpera, quibus vteris inuitus? Voces iſtæ ſubſtãtiua, abiectiua, relatiua, indicatiua, imperatiua, frequentatiua, fœminina, adeo vaſte dureque ſonant, vt teretes aureis grauiſſime lædant. Itẽ ſenſibile, viſibile, poſſibile, rotunditas, triangulare, quadrãgulare, bicubitum, tricubitum, repreſſalia. Næ fruſtra laborarem, ſi innumerabilia recentiorum noua verba numerare contenderem: nulli vnquam fuere audaciores, nulli effrænatiores, nulli minus ſtudioſi ſermonis emendati. Iſtos ne ſequi placet, qui gloriantur perinde atque magnũ ſit barbaro & inculto genere ſermonis neſcio quid de magnis artibus oblatrare? Sequamur eos potius, qui neceſſitate ducti, verba noua feliciter crearunt, quique citra neceſſitatem verbis apte nouatis locupletarunt orationem. Primum vetera capeſſamus, deinde vbi cum arte iudi-

iudicium accreuerit, de nouis ea quæ vetuſta ſunt eligamus, & maxime neceſſaria, vt hæc, Cardinalis, Epiſcopus, Archidiaconus, Abbas, Monachus, Comes, Bombarda, Caligæ. Ex hoc genere ſi quid erit horridius ac durius, præfatione molliendum erit, hoc modo, Monachorum paſtor eſt, qui vocatur abbas. Pontifex, aut (vt vulgo loquimur) epiſcopus. Fulminat tormentum belli, cui bombardæ nomen eſt. Non erãt Romanis tegumenta crurum & femorum, quæ caligæ appellantur. Quædam periphraſi deſcribimus, vt, eſt machina belli, cui a colubro nomen eſt, & alia cui a ſerpente fecere nomen. Erecta machina, a grue nomen habet, ingentia attollit ſaxa. Vt breuiter abſoluam, nouis vetera præſtant: nouorum optima ſunt maxime vetera, & ea quibus aut neceſſitas aut gratia locum inuenit, ſi quid deeſt, explent illud verborum figuræ. Noua etiam dicuntur quæ quiſque hodie ſibi excogitat, vt quidam monachum tenebricolam, & molinariam beſtiam, & caſearium dixit.

De verbis ſonantibus & exilibus.

CAP. XIX.

H*Actenus verborum naturas quæ a ſubiectis rebus oriuntur, explicauimus. Alter eſt locus de vocum differentijs, quæ verba ſint ſonantia exilia, grandia parua, volubilia tarda, lenia aſpera: vnde*

oratio dicitur iucunda triſtis, plena tenuis, grandis minuta, lenta volubilis, ſuauis horrida. Sonantiora ſunt verba, aut literarum vocalium, aut conſonantium pleniore ſono, aut certe ſpatio & tempore ſyllabarum. Ex quinque elementis, quæ pure ſonant, primum & quartum, a o, magna ac vaſta ſunt: tertium & quintum, i, u, tenuia & exilia: ſecundum, e, intermedium. Hanc ſonorum varietatem deprehendes in ijs qui venalia magnis inciuitatibus proclamitant: aut certe referes ad aures, quæ de ſonis omnibus ſua ſponte vel optime iudicant. A *litera quoniam ſpiritu longiore profertur ab arteria, reliquas omneis immanitate ſoni præſtat. ideoque frequentant eam qui grande aliquid & plenũ reſonant. Tragici Græci libenter mutant* ȣ *in a, vt ſit hiantior pronunciatio.* φήμȣ, φάμα. *Diffundit ea quæ vna modo ſyllaba conſtant, vt ars, aut, ad, cras, dat, fraus, glãs, haud, iã, lanx, mars, pars, ſtat, qua, quã, thrax, vah, vas, mas, at, aſt. Hæc & paria (quanquã monoſyllaba ſæpe ſunt cauſa tenuitatis) non attenuant orationẽ. Argumento ſit vel cornix, de qua Vergilius:*

Tum cornix plena pluuiam vocat improba voce.

Pleniora ſunt verba duarum ſyllabarũ, quas implet hæc litera, vt arca, arcas, altam, chara, grata, amant, ſanant, para, quadrans, frangat, mala, atra, flãma, vaſtat, ſaltat, aura. Hanc quoq; recipiunt triſyllaba, atque grauiter inſonant, vt amabã ſanabãt, arcana, affata, lampada, pallada, barbara, tartara, amara, parabãt, caſtarat. Reperitur & in quatuor

ſyl-

ſyllabis continuis,vt,acclamabat,adamabat,amandabant,apparabãt.Raro peruenit ad quinque, vt in hoc fictitio nomine taratantara.Nihil horum non vehementer ſonat,& implet aurium ſenſum:tamen in auctiore numero ſyllabarum, auctior eſt ac plenior ſonus. Robuſtius autem ferit quum recipit duas aut treis literas conſonantes, aut etiam diphthongum, quod eſt omnium commune:vt trabs,ſtragula, brachium,fragor,ſtatura,augeo,claudo,muſæ, ſi modo recte pronunciaueris,vt quum dicitur Gallice pax.& ſed, & factum. Quin vegeta ſunt quæ vocibus aliis quidem conſtant,ſed & hanc interſerunt aut principio,aut medio, aut extremo loco,vt fragmentum, ſonare,cęperamus,ſubtilitatem,interea,formoſam. His vegetiora, quæ ſi non in omnibus locis. eam tamen in multis collocant,vt aſparagus,amaracus,calcitrare,reſonabant, Aeneas,ſagitta,iactauit, arena, calcatur. Huius itaque ſoni magnitudine ſonora ſit oratio,vt hæc,Iſte quod argenti placuit,inuaſit: quæ mancipia voluit,abduxit:vina,cæteraq́; quæ in Aſia facillime comparantur,quæ ille reliquerat, aſportauit:reliqua vendididit:pecuniam exegit.

—At nunc horrentia Martis
Arma,virumque cano—
At regina graui iamdudum ſaucia cura.
—Omniaq́; arma
Aduocat,& ramis vaſtisq́; molaribus inſtat.

Proprium eſt omnium vocum clarius audiri aſpiratione, accentu, productione, diphthongo.Clarior

eſt

eſt in hamo quam in amento, in dato, quam in circundato, in palma, quam in palude, in fraude, quam in fraxino. At diſcrimen hoc vix audiet qui aſpiratione non vtitur, & breues perinde atque longas moratur, aut has & illas pari interuallo præcipitat. Fama quoniam priorem producit, efferatur ac ſi geminet vocem, hoc modo, faama. ſic enim veteres ſcribebant, & ad longitudinum breuitatumque dimenſiones (ſine quibus vocum differentias intelligere nõ poſſumus) plurimum valet. O, profertur ore diducto rotundo, litera ampla quidem, ſed quam prima vox & anguſtior & obſcurior. Hoc nimirum Vergilius ſenſit, qui quum plane ſciret in ſanciendis fœderibus non porcam, ſed porcum mactari ſolitum, dixit,

—Et cæſa iungebant fœdera porca.

Obſcurius & ingratius erat,

—Cæſo iungebant fœdera porco.

Maluit igitur ſono quam veritati conſulere, ſicut Horatius, —Luctata canis.

Sunt qui putarunt in fœminino ſexu plus eſſe cuiuſdam gratiæ: ego ad ſonitum, non ad rem inclinaſſe poetas exiſtimo. In monoſyllabis productis ō, ſi excipitur ea litera quæ prima eſt in ſanitate, & natura, & roſa, non eſt vacua & inanis, vt in his, vos, nos hos, ros, mos, flos, cos, bos, tros, quos, non, cor. Vocalior eſt ſi duo elementa conſona ſubſequantur, vt nox, mors, ſors, fors, frons, ſons, mons, pons, fons. In fine ſurdius auditur, eo, ſto, flo, pro, pronomen hoc, ſecluſa aſpiratione, quia litera muta clauditur,

&

& ob,& os breue, nihil omnino ſuperat. In his quæ ſunt plurium ſyllabarum, valida eſt, niſi quum o, in verbis ſedet extrema. Sentiès in his vocibus, flores, mores, hordeum, horreo, noſtra, nobis, monſtrum, formoſus, doloſus, colores, honorem, odor, ſapor, orator, corpora, doctoribus, conformationes. Nec omnino iacet in fine, quod verſus oſtendit,

Arma virumq; cano.
Irim de cœlo miſit Saturnia Iuno.
–Saxo occultabat opaco.
–In gurgite vaſto.

Sonantius videtur alijs in ſedibus:

Tantæ molis erat Romanam condere gentem:
Luctantes ventos, tempeſtateſq; ſonaras.

In verbo horreo inflatur hæc vox aſpiratione, & litera canina, & accentu, & quantitate, propterea vehemens eſt, & canorum. In monſtris autem poſitione multarum conſonantium, & tono perſonat. Operæpretium eſt iſta contemplari, ſi cauſam forte cognoſcere velis, cur idem alijs & alijs locis vocalius eſſe videatur. Anceps eſt o, apud nos. a Græcis nomine & figura diſtinguitur. longum dicitur ω μέγα breue ο μικρόν, vtrunque apud eos frequentiſsimum, ſed alterum altero, beneficio quantitatis largius eſt, ideoq; præ ſe fert geminam alterius figuram. Ideo documento nobis eſſe debet, eandem literā nunc clariorem productione, nunc obſcuriorem eſſe breuitate. In diphthongis o, producitur, fœlix, pœna, amœnus, obſcœnus, mœnia, mœreo, pœnitet. Nunc vi-

tio pronunciationis auditur e, ſolum. Quod ſi efferamus æ, quemadmodum Gallice regem dicimus, nihil minuetur illius amplitudo. Habes ſonum duarum literarum, quæ ſiquando frequenter concurrunt, plenam efficiunt orationem: vt,

Improbe amor, quid non mortalia pectora cogis?
Anna vides toto properari littore circum.
Sola viri molles aditus, & tempora noras.
I, ſoror, atque hoſtem ſupplex affare ſuperbum.

Neminem veſtrum ignorare arbitror. Iudices, hunc per hoſce dies ſermonem vulgi, atque hanc opinionem populi Romani fuiſſe, Caium Verrem altera actione reſponſurum non eſſe, neque ad iudicium aſfuturum. E, quod profertur ore parcius diducto, minor eſt vtraque, contra duabus reliquis I, & V, maior. Iacet in ſyllaba ſola, præſertim breui. Exilia ſunt enim es, & ſed, ter, det, ſlet, vel, per, & ſimilia. Paulo vocaliora ſunt longa, rex, lex, des, ſles, res, ſex, ex, flens. Argutiores diphthongi, æs, præs, hæc. In coniunctis breuibus, effluit, leget, reget, tepet, releget, tereret, petere, tegere. quod non ſentiunt qui breuem male producunt, ac ſi ſcriberetur leeget, reeget. Ac celera, vt in hoc verſu,

Pacatumq́; reget patrijs virtutibus orbem.

Confirmatur productione, vt fecerunt, excedo, telum, credo, iactetur, luctantes, Teucer, Orpheus. Itē adiectis conſonantibus, tempeſtates, ardentes, ingens, defeſſi, infeſtus, euerſa, exemplum, expleuiſſe, dex-

dextra, deſcẽdere. Hanc vocem dilatant imperiti, & nõ tempus pronũciant. ſed tampus: non exemplũ, ſed examplum: & latantam pro latente dicunt. Hoc vitium Galliæ noſtræ, Luſitaniæ contrarium. e. frequẽs in oratione ſummiſſiòr fertur: vt, Cuncti ad me publice ſæpe venerunt, vt ſuarum fortunarum omnium cauſam defenſionemque ſuſciperem: me ſæpe eſſe pollicitum, ſæpe oſtendiſſe dicebant, ſi quod tempus accidiſſet, quo tempore aliquid a me requirerent, commodis eorum me non defuturum. Hæc ſi modulate pronunciabis, audies earum de quibus agimus literarum differentiam: & hæc verba, Ad me publice ſæpe venerunt, Me ſæpe eſſe pollicitum, defenſionemque ſuſciperem, ſummiſſiora dices: illa vero elatiora, Suarum fortunarum omnium cauſam. Quod ſi a, & o, & e, in oratione dominantur, iucunda varietate conſonant, neque ſunt vaſte agreſtia, neque exiliter effœminata, neque pronunciatione difficilia. Sit hoc exemplum Ciceronianum, Tam autem eras excors, vt tota in oratione tecum ipſe pugnares: vt non modo non cohærentia inter ſe diceres, ſed maxime diſiuncta atque contraria: vt non tanta mecum, quanta tecum tibi eſſet contentio. Briuius hoc.

—Mecumque fouebit
Romanos rerum dominos, gentemq́; togatam.

I, litera quæ molliter ore diducto ad dentes pene coeuntes enunciatur, per ſe exilis eſt, ac tenuis, vt in his verbis, bis, cis, is, id, lis, nix, in, pix, quis, ſis, it,

vis, vir, cinis, digni, ſitis, gignit, hinnit, linit, mitis, niſi, pili, hirci, quiuis, riſi ſibi, tibi, viri, virilis, vitijs, imbibit, illinit, immittit, mirifici, inimici. Ex his alia ſyllabis ſingulis conſtant, alia binis, alia ternis, alia quaternis: alia ſunt breuia, alia longa: alia aſpirationem habent, alia non habent. In alijs ea quæ dicitur vocalis, excipitur vocali, in alijs vna aut altera conſonante. Hæc quanquam (vt ante dixi) variant ſonos, omnia tamen ſi ad a, & o & e ſpecles ſunt tenui & gracili voce. Miſcetur alijs hæc litera, & earum vocem imminuit, aut plus ſi multa eſt, aut minus ſi rara. Quapropter antiqui poetæ dixerunt olli pro eo quod eſt illi. Caſus hic dominos, plenioris eſt toni, quam dominus, & domino quam dominis: & bibat ac bibet, quam bibit, vitia quam vitijs, licia quam licijs. Tenuitatem huiuſce vocis demonſtrat hoc exemplum: Sæpe enim venit ad aures, te idem iſtud nimis crebro dicere, ſatis te tibi vixiſſe. credo. ſed tum id audirem, ſi tibi ſoli viueres, aut ſi tibi etiã ſoli natus eſſes.

Credimus? an qui amant, ipſi ſibi ſomnia fingunt?

Frigidus, o pueri, fugite hinc, latet anguis in herba.

Dic quibus in terris inſcripti nomina regum?

In his quæ plena modulatione ſonare debent, huius elementi frequentia vitanda eſt. Nec opimius ὑψιλὸν, *quod y Græcum dicimus.* Nomen *ipſum tenuitatis oſtendit, & vt nunc pronunciatio eſt, ſonat idẽ quod iota, vt hybla, hyperion, Phryges, ſyllaba.* Coe-

unt

ſunt in diphthongon, ι & υ, vt harpyia. quæ eo dicitur impropria, quod vna modo litera auditur. Iungitur alijs vocibus, vimque conſonantis habet, vt ianua, iecur, iocus, Iuno. Nihil horum ex ore mittitur exiliter, ſed I, cauſa non eſt. Inſidit & ſibijpſi, vt quum dicimus conijcio, reijcio. Interim duarum conſonantium vim obtinet, vt maior, peior, Maia, maieſtas. Quocunque modo ſe habebit, acutum & minutum audietur. Ex quinque puris literis V, ordine poſtrema eſt. Labris exporrectis paulumque diductis enunciatur. Sonus eius exiguus eſt, & effluens. oſtendit illud Vergilianum perſæpe laudatum,

—Exiguus mus
Sub terris poſuitq́; domos, atque horrea fecit.

quod laudabiliter imitatus eſt Horatius,

Parturient montes, naſcetur ridiculus mus.

Quid habent argutum & canorum, mus, ſus, plus, thus, fumus, mulus, mutus, ludus, dumus, tuus, ſuus, bubulcus, ſubulcus, cucullus, cumulus, tumulus, lutulentus, ſummiſſus, exiguus? Plerique populi pro litera u, quarta voce, id eſt o, ante literas quæ primæ ſunt in motu & in nato, abutuntur. dicunt enim ſont, pro ſunt, tondo, pro tundo, mondum pro mundo, onguentū pro vnguento, ſommiſſus pro ſummiſſo, rōpo pro rumpo. Melius Hiſpani ſic enim dicūt vnguentū, vt nos vnum Gallice, per eas treis literas quæ primæ ſunt in vnguento. Quod ſi facies, tum manifeſtā differentiā cognoſces inter o, & u, vocales, & preſſius hanc quā illam proferes, nec errabis in ſono-

rum iudicio. Poſer vna, deinde ſupprime literam nouiſſimam, & retine vn ſcies hoc modo aliter vn, aliter on proferri oportere. Sunt qui non Gallico more dicunt cumulum ſed coumouloum, vt Hiſpani, Itali, qui in ſyllaba creui diphthongum facere videntur. quod ego nulla ratione probare poſſum. Manauit hoc vitium, credo, ab ijs qui quum viderent μȣ̃σαν Latine dici muſam, putarunt u, & ȣ, eodem modo proferendum. In hac re laudo Gallorum pronunciationem: quanquam ab ea deſciſcunt aliquot ciues eorum, patriæ contemptores, vt peregrinum quiddam ſapere videantur. A Gallis non fatȣȣs ſed fatuus, nō foutourous, ſed futurus dicitur. Sic quoque veteres Romanos dixiſſe, non ita literarum ſonos confudiſſe puto. Quid erat opus μȣ̃σαν in muſam vertere, ſi manebat idem in vtroque ſonus? Cur Vergilius pro opilione vpilionem dixit in Bucolicis? Si quum tūdo & fugio dicendum eſt principio tenui, dicemus toundo & fougio: tum u, plenæ non exilis eſſe vocis falſo putabitur. Aliquando falluntur aures alieno ſono, vt quum R, aut duæ tresve mutæ aut ſimiuocales vocem per ſe tenuem gracilemque roborant. Hæc enim firma ſunt & ſonora, rus, rubrum, ruſcus, truncat, murmurat, multum, ſubter, buxum, ſtructura, cuſtodia. Extrema vocalis igitur ſuapte natura tenuis eſt, vt illud ὑψιλὸν apud Græcos, cuius officium interdum gerit, vt ὗς ſus eſt dictus. ſed aliunde nonnunquam dilatatur illius exilitas, vt hic, —Arma, virumque cano.

Idem

Idem iudicium eſt quum vocalibus adiungitur, vt vanus, Venus, vinum, volo, vultus. in his enim aliunde firmatur, quoniam ex literis duabus vna componitur vox, quæ ad principem maiore ex parte referri debet. Interim adeo patitur attenuationem, vt omnino reticeri videatur, vt aqua, lingua, ſuauis. Nuſquã ſonantior eſt quam in fine verbi, vt cornu, manu, metu, tumultu, veru, tonitru. In hac ſede multo plenior eſt, quam quæ finis eſt his verbis, ſibi, tibi, virili. Pauca de quinque literarum principibus diximus: de ijs quæ ſymphona Græci vocant, addamus & pauca.

Ex mutis ſurdumque ſpirantibus elementis, B, D, G, vehementius aurem feriunt, propterea quod ſunt media inter tenues & craſſas: B, inter P, & ph: D, inter T, & th, G, inter C, & ch figuras notasq́ propriás quæ reſpondeant his φ, θ, χ, non habemus. F, noſtrum a φ, græco non multum diſsidet, illiq́ ſæpe ſucceſsit, vt φημὴ fama, μορφὴ forma, Phryges Fruges ab Ennio dicti. B, fortior quã P: D, quã T: G, quã C: abdo quam apto, abdere quam attere, ager quam acer. De K, & Q, idem quod de C, iudicare debem⁹. Nam pro tribus vna eſt apud Græcos κάππα nomine. quamobrem ſuperuacuas duas nonnulli putarũt. Ex mutis igitur quinque ſunt exiliores, tres expreſsiores, vna pene craſſa. Cõparet aliquis has voces, ab, ac, ad, at, af, in aſſine, ag, in aggreſſu, ἀγ in ἄγκυρίαι, ap, in Appio, aq, vt ac ſingulatim. non enim exemplũm reperies in quo q, ſyllabam componat cũ voce

præpoſita.in aqua duæ ſyllabæ ſunt,a,qua. poſterioris eſt q, non prioris.Deinde conferat ba, in baculo: ca,in caco:da per ſe:fa,in Fabio:ga, in gabinio:Ka, in Kalendis:pa,in patre:qua per ſe,ta,in tabula: cõparet inquam voces, non magno negotio cognoſcet literarum ſonum. Ex nouem tres recipiunt aſpirationem,& craſſius proferuntur,vt Charites,Phalaris, Thalamus,quæ vulgus ac ſi non habeant aſpirationẽ, tenuiter exprimit, ideoque vim ſonandi ſentire non poteſt. Turba valent conſonantes, ſicuti cantores debili voce. Interſiſtunt enim & quaſi colluctantur aggregatæ, & ſi non dulciorem ſonitum, maiorem tamen cient.Experiri licet in his verbis,abbreuio,abluo,abduco,abrado,abſiſto,abſtraho, Accius,accreſco,aduerſus,adduco,admoueo,affatur,apparet, attritus: in quibus frequenter peccant ij qui ado non addo,aluo non alluo, abas non abbas efferunt. Elementa ſemiuocalia, id eſt ἡμίφωνα, L,M,N,R,S, X, Z, vt ſunt mutis ſonantiora, ita paulo clarius in aurem cadunt. Collocantur autem nunc in fine verborum,vt animal,amabam,titan, diſpar, facilitas, rapax.Nũc in principio,vt mane,nauis,ratis,ſatur, Xanthus,Zancle. Sæpe geminantur,vt fallo, flãma, ſanna,farratus. Sæpe cum ſocijs vnguntur, vt calx, lanx,puls,hyems,Tiburs. Ex illis R,quãuis aſperum, tamen validũ & acre.M,firmũ,vt quod labris occluſis exprimitur.L,molle.N ſiccũ & tinniẽs.S humidũ X,ſtridulũ.Z,ſuaue. Semiuocalia omnia præter M, male frequentãtur. Si referes hæc ad auriũ iudiciũ,

Mauult

Maũult loquaculus male loqui quam ſilere, ſentiet quod reſpuat ſenſus. & hæc, Noſtra nauis plena tandẽ inanis enatauit. & hæc, Rara arbor raros fert fructus. & hæc, Xerxes Xanthum traijcit. Iſtud in alijs quoq; fœdum eſt & iniucundum, ſed in vocalioribus grauius offendit. Hactenus de literis, quarum differentiam cognoſcere neceſſe eſt, ſi de vocum omnium varietate ſane iudicare, & ad aurium voluptatem accommodare dictionem velimus. omnes autẽ velle debemus, ne ſua ſpe fraudatus auditor, noſtra fructũ detrahat orationi. In ſynonymis natura praſtat id, quod eſt ſonantius. Nam quum verba ſint notæ rerũ quibus ad audientem noſtras cogitationes perferimus, & pleniora iucundius vehementiusq; moueãt ſenſum, illa ſi non ſemper vſu, natura tamen iure dicuntur eſſe meliora. Cicero in oratore, Simplex probatur in proprijs vſitatisq; verbis, quod aut optime ſonat, aut rem maxime explanat. Plenius eſt donat, quam dat, memora quam dic, obruo quam tego, habitare quam colere, informare quam inſtituere, voci ferantur quam clamant, inflammatus quam incenſus, tempeſtas quam tempus, gubernator quã rector, formoſus quam pulcher, regnator Olympi quam rex cœli, terra quam humus. Sunt innumerabilia verba generis huius, tum maxime deligenda, quũ orationi quæritur amplitudo. Eſt exilibus & ſuus locus in re tenui, & gracili genere ſermonis. Quid? Omnia quidem loco ſunt vtilia ac laudabilia, ſonantiora tamen natura ſunt praſtantiora ac iucundiora.

De verbis grandibus & paruis.

CAP. XX.

Grandia a ſonantibus diſcrepant. illa enim ſunt quantitatis, hæc vero qualitatis. illa auribus ſolis accidunt, hæc & auribus & oculis. illa ſono literarum, hac interuallo numeróq; conſtant. Horatius quum dicit,

Proijcit ampullas, & ſeſquipedalia verba,

quantitatem magnitudinemq; verborum grandium reſpicit. Eſt enim ſeſquipedale dimenſionis & menſuræ, quæ ſi non proprie ac mathematice, tamen ex tranſlatione ſermonis in verba cadit. Quantitas alia continua, alia diſcreta atq; numerata. In verbis continua quantitas eſt interuallum ſpaciumq; temporis, ac mora qua breuis longave ſyllaba profertur: diſcreta vero numerus & multitudo ſyllabarum. Tempus autem quanquam aliquando numeratur, res eſt continua. Itaq; grandia ſunt verba aut temporum longitudine, aut partium multitudine: ac vt in corporibus, ſic & in verbis magnum paruumq; refertur ad aliquid. Nam quod magnum videtur paruo comparatum, idem paruum videbitur maximo collatum. Quapropter magnorum paruorumq; differentia ſic accipi debet, vt intelligamus, ex duobus verbis illud eſſe maius, aut quod alterum temporum interuallo, non ſyllabarum numero ſuperat, aut quod plures habet numero ſyllabas. Mater igitur verbum grandius eſt temporibus quam pater. priorem enim producit,

triumq;

triumq; temporum eſt. Quamobrem pater pronunciatur expedite, mater lente, non ſecus ac ſi maater ſcriberetur. quod quidem omnibus natura longis accidit. Eadem ratione maius eſt nare quam mare, fatum quod ſatum, pratum quam ſtatum, noras quam foras, lora quam mora, vitis quam ſitis, ſedes quam pedes, murus quam nurus, natura quam ſatura, legerunt quam regerunt a gero, delenite quam deſinite, rupturus quam futurus. In alijs comparandis eadem analogia ſeruanda eſt. Quod ſi diphthongi longiores ſunt quam ſimpliciter longæ, ſine vlla dubitatione debent haberi grandiores: quod etiam de producta vocali, quam ſequuntur duæ pluresve conſonæ, dicendum eſt. Tum enim longis longiores ſunt atque productiores. Maius eſt igitur fraus quam fas, claudes quam clades. pœnam quam ponam, Anchiſæ quã Anchiſe, ars quam as, aſt quam at, aſtra quam ara. Ex ijs quæ diximus, colligere facile eſt idem & ſonorum & grande eſſe poſſe, vt iactatus Albanus, moroſa fortuna. Nec ſemper eſt magnũ temporibus, quod argutum eſt ac voce plenũ. Clare ſonant ab, ad, at, & paria: nec ea iure magna eſſe dixeris, vtpote quæ ſingula ſingulis temporibus conſtent. Contra, quædã ſunt exilia, ſed numero ſyllabarũ grandia, vt inimicitia, vitiligines. Eſt in verbis quibuſdã proceritas, ac multa literarum compræhẽſio, quæ tametſi interdũ magnitudo, proprie tamen multitudo vocatur. Nam magnitudo quantitas eſt continua, multitudo ſeparata. Multa ſunt hæc atq; procera, celebritas, formatur,

tur, archipiratæ, balneatores, confirmauerunt, colloquebantur, innumerabilis, irremeabilis, amplificationes, conduplicationes, deliberationibus, interrogationibus. Hæc verborum longitudo ſæpius orationi tarditatem atq; languorem, aut vaſtitatem & inurbanum ſonum, quam dignitatem autoritatemq; grauitatis affert. Grandia interuallo firmant orationē. Grandia proceritate aliquando firmant, aliquando grauia ſunt, ſæpe reliquis imparia et inæqualia. Quāobrem videndum quo loco vtare, quibus immiſceas verbis, quibusq; perſonis attribuas. Si temporum ſpacio longa erunt, quodammodo torpeſcent, vt infirmabant, truncabantur, dictatores, confirmauerūt. Eiuſmodi verborum continuatio fugienda. Si breuia, rapientur & euaneſcent, vt relegere, potuerimus, voluerimus, cinericius. pateſaciet, repetierimus, recubuerimus. Si partim longa, partim breuia, multo minore periculo admittentur. Sunt enim grandium & paruorum tres ſpecies, alia grandia ſpatio temporū tantum, alia numero ſyllabarum, alia vtroq;. Parua quoque breuitate, vt legitur, fragilis: aut paucitate, vt res, eſt: aut breuitate & paucitate, vir, ſit, Deus, grauis. Parua fere extenuant orationem, vt hanc, Sed quid tu es triſtis? Egone? Neſcis quo in metu, & quanto in periculo ſim. Quid iſtuc eſt? Scies. In me omnis ſpes eſt mihi. Satin ſic eſt? Non. quid ſi ſic? propemodum. quid ſi ſic? ſat eſt. hem, iſtuc ſerua. Hæc ex Phormione Terentiano. In verbis, vt in alijs rebus, ſeruandus eſt modus, ne multa continuentur

aut

aut grandiora, aut minutiora. Cæterum parua in ſermone tenui, grandia in oratione grandi frequentius collocanda.

De verbis volubilibus, & tardis.

CAP. XII.

TArditas in verbis treis habet cauſſas. aut enim productione, aut proceritate, aut hianti compoſitione generatur. Productio eſt longi temporis, proceritas polyſyllabarum, compoſitio iuncturæ partium. Spondæum tardum vocamus, qui eſt ex longis duabus, vt moles, ara, tauri, dura. fœlix. Item moloſſum, qui eſt ex tribus longis, vt primates, confirmant, maturant. Item diſpondæũ, qui ſpondæis duobus conſtat, vt Regnatores, contabeſcunt. Pyrrhichiũ, trochæum, proceleumaticum, citos ac celeres eſſe dicimus. Tardam quoq; dicimus orationem, quæ longis omnibus aut certe permultis firmarunt. vt illam craſſi, Cur clandeſtinis conſilijs nos oppugnant? & illam Vergilij:

- Hos tota armenta ſequuntur
A tergo, & longum per valles paſcitur agmen.
Durate, & voſmet rebus ſeruate ſecundis.
Triginta magnos voluendis menſibus orbes.
Imperio explebit -

Ex contrario volubiliter fluit oratio, quæ breuitate partium lenis eſt.

Conſtitit hic, arcumq; manu, celeresq; ſagittas

Corri-

eſt in hamo quam in amento, in dato, quam in circundato, in palma, quam in palude, in fraude, quam in fraxino. At diſcrimen hoc vix audiet qui aſpiratione non vtitur, & breues perinde atque longas moratur, aut has & illas pari interuallo præcipitat. Fama quoniam priorem producit, efferatur ac ſi geminet vocem, hoc modo, faama. ſic enim veteres ſcribebant, & ad longitudinum breuitatumque dimenſiones (ſine quibus vocum differentias intelligere nõ poſſumus) plurimum valet. O, profertur ore diducto rotundo, litera ampla quidem, ſed quam prima vox & anguſtior & obſcurior. Hoc nimirum Vergilius ſenſit, qui quum plane ſciret in ſanciendis fœderibus non porcam, ſed porcum mactari ſolitum, dixit,

—Et cæſa iungebant fœdera porca.

Obſcurius & ingratius erat,

—Cæſo iungebant fœdera porco.

Maluit igitur ſono quam veritati conſulere, ſicut Horatius, —Luctata canis.

Sunt qui putarunt in fœminino ſexu plus eſſe cuiuſdam gratiæ: ego ad ſonitum, non ad rem inclinaſſe poetas exiſtimo. In monoſyllabis productis ō, ſi excipitur ea litera quæ prima eſt in ſanitate, & natura, & roſa, non eſt vacua & inanis, vt in his, vos, nos hos, ros, mos, flos, cos, bos, tros, quos, non, cor. Vocalior eſt ſi duo elementa conſona ſubſequantur, vt nox, mors, ſors, fors, frons, ſons, mons, pons, fons. In fine ſurdius auditur, eo, ſto, flo, pro, pronomen hoc, ſecluſa aſpiratione, quia litera muta clauditur,

&

& ob,& os breue, nihil omnino ſuperat. In his quæ ſunt plurium ſyllabarum, valida eſt, niſi quum o, in verbis ſedet extrema. Senties in his vocibus, flores, mores, hordeum, horreo, noſtra, nobis, monſtrum, formoſus, doloſus, colores, honorem, odor, ſapor, orator, corpora, doctoribus, conformationes. Nec omnino iacet in fine, quod verſus oſtendit,

Arma virumq́ue cano.–

Irim de cœlo miſit Saturnia Iuno.

–Saxo occultabat opaco.

–In gurgite vaſto.

Sonantius videtur aliis in ſedibus:

Tantæ molis erat Romanam condere gentem:

Luctantes ventos, tempeſtatesq́ue ſonaras.

In verbo horreo inflatur hæc vox aſpiratione, & litera canina, & accentu, & quantitate, propterea vehemens eſt, & canorum. In monſtris autem poſitione multarum conſonantium, & tono perſonat. Operæprecium eſt iſta contemplari, ſi cauſam forte cognoſcere velis, cur idem aliis & aliis locis vocalius eſſe videatur. Anceps eſt o, apud nos. a Græcis nomine & figura diſtinguitur. longum dicitur ω μέγα breue ο μικρὸν, vtrunque apud eos frequentiſsimum, ſed alterum altero, beneficio quantitatis largius eſt, ideoq́ue præ ſe fert geminam alterius figuram. Ideo documento nobis eſſe debet, eandem literã nunc clariorem productione, nunc obſcuriorem eſſe breuitate. In diphthongis o, producitur, fœlix. pœna, amœnus, obſcœnus, mœnia, mœreo, pœnitet. Nunc vi-

tio pronunciationis auditur e, ſolum. Quod ſi efferamus æ, quemadmodum Gallice regem dicimus, nihil minuetur illius amplitudo. Habes ſonum duarum literarum, quæ ſiquando frequenter concurrunt, plenam efficiunt orationem: vt,
Improbe amor, quid non mortalia pectora cogis?
Anna vides toto properari littore circum.
Sola viri molles aditus, & tempora noras.
I, ſoror, atque hoſtem ſupplex affare ſuperbum.
Neminem veſtrum ignorare arbitror. Iudices, hunc per hoſce dies ſermonem vulgi, atque hanc opinionem populi Romani fuiſſe, Caium Verrem altera actione reſponſurum non eſſe, neque ad iudicium affuturum. E, quod profertur ore parcius diducto, minor eſt vtraque, contra duabus reliquis I, & V, maior. Iacet in ſyllaba ſola, præſertim breui. Exilia ſunt enim es, & ſed, ter, det, ſtet, vel, per, & ſimilia. Paulo vocaliora ſunt longa, rex, lex, des, ſtes, res, ſex, ex, flens. Argutiores diphthongi, æs, præs, hæc. In coniunctis breuibus, effluit, leget, reget, tepet, releget, tereret, petere, tegere. quod non ſentiunt qui breuem male producunt, ac ſi ſcriberetur leeget, reeget. Ac celera, vt in hoc verſu,
Pacatumq́; reget patrijs virtutibus orbem.

Confirmatur productione, vt fecerunt, excedo, telum, credo, iactetur, luctantes, Teucer, Orpheus. Itē adiectis conſonantibus, tempeſtates, ardentes, ingens, defeßi, infeſtus, euerſa, exemplum, expleuiſſe, dex-

dextra, deſcēdere. Hanc vocem dilatant imperiti, & nō tempus pronūciant. ſed tampus: non exemplū, ſed examplum: & latantam pro latente dicunt. Hoc vitium Galliæ noſtræ, Luſitaniæ contrarium. e. frequēs in oratione ſummiſsiōr fertur: vt, Cuncti ad me publice ſæpe venerunt, vt ſuarum fortunarum omnium cauſam defenſionemque ſuſciperem: me ſæpe eſſe pollicitum, ſæpe oſtendiſſe dicebant, ſi quod tempus accidiſſet, quo tempore aliquid a me requirerent, commodis eorum me non defuturum. Hæc ſi modulate pronunciabis, audies earum de quibus agimus literarum differentiam: & hæc verba, Ad me publice ſæpe venerunt, Me ſæpe eſſe pollicitum, defenſionemque ſuſciperem, ſummiſsiora dices: illa vero elatiora, Suarum fortunarum omnium cauſam. Quod ſi a, & o, & e, in oratione dominantur, iucunda varietate conſonant, neque ſunt vaſte agreſtia, neque exiliter effœminata, neque pronunciatione difficilia. Sit hoc exemplum Ciceronianum, Tam autem eras excors, vt tota in oratione tecum ipſe pugnares: vt non modo non cohærentia inter ſe diceres, ſed maxime diſiuncta atque contraria: vt non tanta mecum, quanta tecum tibi eſſet contentio. Briuius hoc.

—Mecumque fouebit
Romanos rerum dominos, gentemq́ togatam.

I, litera quæ molliter ore diducto ad dentes pene coeuntes enunciatur, per ſe exilis eſt, ac tenuis, vt in his verbis, bis, cis, is, id, lis, nix, in, pix, quis, ſis, it,

vis,vir,cinis,digni,ſiuis,gignit,hinnit,linit,mitis, niſi,pili,hirci,quiuis,viſi ſibi,tibi,viri,virilis,vitijs,imbibit,illinit immittit, mirifici, inimici. Ex his alia ſyllabis ſingulis conſtant, alia binis, alia ternis, alia quaternis: alia ſunt breuia, alia longa: alia aſpirationem habent, alia non habent. In alijs ea quæ dicitur vocalis, excipitur vocali, in alijs vna aut altera conſonante. Hæc quanquam (vt ante dixi) variant ſonos, omnia tamen ſi ad a, & o, & e ſpectes ſunt tenui & gracili voce. Miſcetur alijs hæc litera, & earum vocem imminuit, aut plus ſi multa eſt, aut minus ſi rara. Quapropter antiqui poetæ dixerunt olli pro eo quod eſt illi. Caſus hic dominos, plenioris eſt toni, quam dominus, & domino quam dominis: & bibat ac bibet, quam bibit, vitia quam vitijs, licia quam licijs. Tenuitatem huiuſce vocis demonſtrat hoc exemplum: Sæpe enim venit ad aures, te idem iſtud nimis crebro dicere, ſatis te tibi vixiſſe. credo. ſed tum id audirem, ſi tibi ſoli viueres, aut ſi tibi etiã ſoli natus eſſes.

Credimus? an qui amant, ipſi ſibi ſomnia fingunt?

Frigidus, o pueri, fugite hinc, latet anguis in herba.

Dic quibus in terris inſcripti nomina regum?

In his quæ plena modulatione ſonare debent, huius elementi frequentia vitanda eſt. Nec opimius ὑψιλὸν, quod y Græcum dicimus. Nomen ipſum tenuitatis oſtendit, & vt nunc pronunciatio eſt, ſonat idẽ quod I iota, vt hybla, hyperion, Phryges, ſyllaba. Coe-

ſunt in diphthongon, ι & υ, vt harpyia. quæ eo dicitur impropria, quod vna modo litera auditur. Iungitur alijs vocibus, vimque conſonantis habet, vt ianua, iecur, iocus, Iuno. Nihil horum ex ore mittitur exiliter, ſed I, cauſa non eſt. Inſidit & ſibijpſi, vt quum dicimus conijcio, reijcio. Interim duarum conſonantium vim obtinet, vt maior, peior, Maia, maieſtas. Quocunque modo ſe habebit, acutum & minutum audietur. Ex quinque puris literis V, ordine poſtrema eſt. Labris exporrectis paulumque diductis enunciatur. Sonus eius exiguus eſt, & effluens. oſtendit illud Vergilianum perſæpe laudatum,

—Exiguus mus

Sub terris poſuitq́; domos, atque horrea fecit.

quod laudabiliter imitatus eſt Horatius,

Parturient montes, naſcetur ridiculus mus.

Quid habent argutum & canorum, mus, ſus, plus, thus, fumus, mulus, mutus, ludus, dumus, tuus, ſuus, bubulcus, ſubulcus, cucullus, cumulus, tumulus, lutulentus, ſummiſſus, exiguus? Plerique populi pro litera u, quarta voce, id eſt o, ante literas quæ primæ ſunt in motu & in nato, abutuntur. dicunt enim ſont, pro ſunt, tondo, pro tundo, mondum pro mundo, onguentū pro vnguento, ſommiſſis pro ſummiſſo, rōpo pro rumpo. Melius Hiſpani ſic enim dicūt vnguentū, vt nos vnum Gallice, per eas treis literas quæ primæ ſunt in vnguento. Quod ſi facies, tum manifeſtā differentiā cognoſces inter o, & u, vocales, & preſſius hanc quā illam proferes, nec errabis in ſono-

*rum iudicio. Poſer vna, deinde ſupprime literam no-
uiſsimam, & retine vn ſcies hoc modo aliter vn, ali-
ter on proferri oportere. Sunt qui non Gallico more
dicunt cumulum ſed coumouloum, vt Hiſpani, Itali,
qui in ſyllaba creui diphthongum facere videntur.
quod ego nulla ratione probare poſſum. Manauit
hoc vitium, credo, ab ijs qui quum viderent μȣ̃σαν
Latine dici muſam, putarunt u, & ȣ, eodem modo
proferendum. In hac re laudo Gallorum pronuncia-
tionem: quanquam ab ea deſciſcunt aliquot ciues eo-
rum, patriæ contemptores, vt peregrinum quiddam
ſapere videantur. A Gallis non fatȣȣs ſed fatuus, nõ
foutourous, ſed futurus dicitur. Sic quoque veteres
Romanos dixiſſe, non ita literarum ſonos confudiſſe
puto. Quid erat opus μȣ̃σαν in muſam vertere,
ſi manebat idem in vtroque ſonus? Cur Vergilius pro
opilione vpilionem dixit in Bucolicis? Si quum tũdo
& fugio dicendum eſt principio tenui, dicemus ton-
do & fougio: tum u, plenæ non exilis eſſe vocis falſo
putabitur. Aliquando falluntur aures alieno ſono, vt
quum R, aut duæ tres ve mutæ aut ſimiuocales vo-
cem per ſe tenuem gracilemque roborant. Hæc enim
firma ſunt & ſonora, rus, rubrum, ruſcus, truncat,
murmurat, multum, ſubter, buxum, ſtructura, cuſto-
dia. Extrema vocalis igitur ſuapte natura tenuis eſt.
vt illud ὗψιλὸν apud Græcos, cuius officium inter-
dum gerit, vt ὗς ſus eſt dictus. ſed aliunde nonnun-
quam dilatatur illius exilitas, vt hic, —Arma, vi-
rumque cano.*

Idem

Idem iudicium eſt quum vocalibus adiungitur, vt vanus, Venus, vinum, volo, vultus. in his enim aliunde firmatur, quoniam ex literis duabus vna componitur vox, quæ ad principem maiore ex parte referri debet. Interim adeo patitur attenuationem, vt omnino reticeri videatur, vt aqua, lingua, ſuauis. Nuſquã ſonantior eſt quam in fine verbi, vt cornu, manu, metu, tumultu, veru, tonitru. In hac ſede multo plenior eſt, quam quæ finis eſt his verbis, ſibi, tibi, virili. Pauca de quinque literarum principibus diximus: de ijs quæ ſymphona Græci vocant, addamus & pauca.

Ex mutis ſurdumque ſpirantibus elementis, B, D, G, vehementius aurem feriunt, propterea quod ſunt media inter tenues & craſſas: B, inter P, & ph: D, inter T, & th, G, inter C, & ch. figuras notasq́; proprias quæ reſpondeant his φ, θ, χ, non habemus. F, noſtrum a φ, græco non multum diſsidet, illiq́; ſæpe ſucceſsit, vt φήμη fama, μορφὴ forma, Phryges Fruges ab Ennio dicti. B, fortior quã P: D, quã T: G, quã C: abdo quam apto, abdere quam attere, ager quam acer. De K, & Q, idem quod de C, iudicare debemꝰ. Nam pro tribus vna eſt apud Græcos κάππα nomine. quamobrem ſuperuacuas duas nonnulli putarũt. Ex mutis igitur quinque ſunt exiliores, tres expreſsiores, vna pene craſſa. Cõparet aliquis has voces, ab, ac, ad, at, af, in affine, ag, in aggreſſu, ἀκ in ἀγκυρίῳ, ap, in Appio, aq, vt ac ſingulatim. non enim exemplum reperies in quo q, ſyllabam componat cũ voce præpoſi-

præpoſita.in aqua duæ ſyllabæ ſunt,a,qua. poſterioris eſt q, non prioris. Deinde conferat ba, in baculo: ca,in caco: da per ſe:fa,in Fabio:ga, in gabinio:Ka, in Kalendis:pa,inpatre:qua per ſe,ta,in tabula: cōparet inquam voces, non magno negotio cognoſcet literarum ſonum. Ex nouem tres recipiunt aſpirationem,& craſſius proferuntur,vt Charites, Phalaris, Thalamus,quæ vulgus ac ſi non habeant aſpirationē, tenuiter exprimit, ideoque vim ſonandi ſentire non poteſt. Turba valent conſonantes, ſicuti cantores debili voce. Interſiſtunt enim & quaſi colluctantur aggregata, & ſi non dulciorem ſonitum, maiorem tamen cient. Experiri licet in his verbis,abbreuio,abluo,abduco,abrado,abſiſto,abſtrabo, Accius,accreſco,aduerſus,adduco,admoueo,affatur,apparet, attritus: in quibus frequenter peccant ij qui ado non addo,aluo non alluo, abas non abbas efferunt. Elementa ſemiuocalia, id eſt ἡμίφωνα, L,M,N,R,S, X, Z, vt ſunt mutis ſonantiora, ita paulo clarius in aurem cadunt. collocantur autem nunc in fine verborum,vt animal,amabam,titan, diſpar, facilitas, rapax. Nūc in principio,vt mane,nauis,ratus,ſatur, Xanthus,Zancle. Sæpe geminantur,vt fallo, flāma, ſanna,farratus. Sæpe cum ſocijs vnguntur, vt calx, lanx,puls,hyems,Tiburs. Ex illis R,quāuis aſperum, tamen validū & acre. M,firmū,vt quod labris occluſis exprimitur. L,molle. N ſiccū & tinniēs. S humidū X,ſtridulū. Z,ſuaue. Semiuocalia omnia præter M, male frequentātur. Si referes hæc ad auriū iudiciū,

Mauult

Mauult loquaculus male loqui quam ſilere, ſenties quod reſpuat ſenſus. & hæc, Noſtra nauis plena tandē inanis enatauit. & hæc, Rara arbor raros fert fructus. & hæc, Xerxes Xanthum traijcit. Iſtud in alijs quoq; fœdum eſt & iniucundum, ſed in vocalioribus grauius offendit. Hactenus de literis, quarum differentiam cognoſcere neceſſe eſt, ſi de vocum omnium varietate ſane iudicare, & ad aurium voluptatem accommodare dictionem velimus. omnes autē velle debemus, ne ſua ſpe fraudatus auditor, noſtra fructū detrahat orationi. In ſynonymis natura præſtat id, quod eſt ſonantius. Nam quum verba ſint notæ rerū quibus ad audientem noſtras cogitationes perferimus, & pleniora iucundius vehementiusq; moueāt ſenſum, illa ſi non ſemper vſu, natura tamen iure dicuntur eſſe meliora. Cicero in oratore, Simplex probatur in proprijs vſitatisq; verbis, quod aut optime ſonat, aut rem maxime explanat. Plenius eſt donat, quam dat, memora quam dic, obruo quam tego, habitare quam colere, informare quam inſtituere, voci ferantur quam clamant, inflammatus quam incenſus, tempeſtas quam tempus, gubernator quā rector, formoſus quam pulcher, regnator Olympi quam rex cœli, terra quam humus. Sunt innumerabilia verba generis huius, tum maxime deligenda, quū orationi quæritur amplitudo. Eſt exilibus & ſuus locus in re tenui, & gracili genere ſermonis. Quid? Omnia quidem loco ſunt vtilia ac laudabilia, ſonantiora tamen natura ſunt præſtantiora ac iucundiora.

De verbis grandibus & paruis.

Cap. XX.

Grandia a ſonantibus diſcrepant. illa enim ſunt quantitatis, hæc vero qualitatis. illa auribus ſolis accidunt, hæc & auribus & oculis. illa ſono literarum, hæc interuallo numeroq́ꝫ conſtant. Horatius quum dicit,

Proijcit ampullas, & ſeſquipedalia verba,

quantitatem magnitudinemq́ꝫ verborum grandium reſpicit. Eſt enim ſeſquipedale dimenſionis & menſuræ, quæ ſi non proprie ac mathematice, tamen ex translatione ſermonis in verba cadit. Quantitas alia continua, alia diſcreta atqꝫ numerata. In verbis continua quantitas eſt interuallum ſpaciumq́ꝫ temporis, ac mora qua breuis longave ſyllaba profertur: diſcreta vero numerus & multitudo ſyllabarum. Tempus autem quanquam aliquando numeratur, res eſt continua. Itaqꝫ grandia ſunt verba aut temporum longitudine, aut partium multitudine: ac vt in corporibus, ſic & in verbis magnum paruumq́ꝫ refertur ad aliquid. Nam quod magnum videtur paruo comparatum, idem paruum videbitur maximo collatum. Quapropter magnorum paruorumqꝫ differentia ſic accipi debet, vt intelligamus, ex duobus verbis illud eſſe maius, aut quod alterum temporum interuallo, non ſyllabarum numero ſuperat, aut quod plures habet numero ſyllabas. Mater igitur verbum grandius eſt temporibus quam pater. priorem enim producit,

triumq; temporum eſt. Quamobrem pater pronunciatur expedite, mater lente, non ſecus ac ſi maater ſcriberetur. quod quidem omnibus natura longis accidit. Eadem ratione maius eſt nare quam mare, fatum quod ſatum, pratum quam ſtatum, noras quam foras, lora quam mora, vitis quam ſitis, ſedes quam pedes, murus quam nurus, natura quam ſatura, legerunt quam regerunt a gero, delenite quam definite, rupturus quam futurus. In alijs comparandis eadem analogia ſeruanda eſt. Quod ſi diphthongi longiores ſunt quam ſimpliciter longæ, ſine vlla dubitatione debent haberi grandiores: quod etiam de producta vocali, quam ſequuntur duæ pluresve conſonæ, dicendum eſt. Tum enim longis longiores ſunt atque productiores. Maius eſt igitur fraus quam fas, claudes quam clades. pœnam quam ponam, Anchiſæ quã Anchiſe, ars quam as, aſt quam at, aſtra quam ara. Ex ijs quæ diximus, colligere facile eſt idem & ſonorum & grande eſſe poſſe, vt iactatus Albanus, moroſa fortuna. Nec ſemper eſt magnũ temporibus, quod argutum eſt ac voce plenũ. Clare ſonant ab, ad, at, & paria: nec ea iure magna eſſe dixeris, vtpote quæ ſingula ſingulis temporibus conſtent. Contra, quædã ſunt exilia, ſed numero ſyllabarũ grandia, vt inimicitiæ, vitiligines. Eſt in verbis quibuſdã proceritas, ac multa literarum comprahẽſio, quæ tametſi interdũ magnitudo, proprie tamen multitudo vocatur. Nam magnitudo quantitas eſt continua, multitudo ſeparata. Multa ſunt hæc atq; procera, celebritas, formatur,

tur, archipiratæ, balneatores, confirmauerunt, colloquebantur, innumerabilis, irremeabilis, amplificationes, conduplicationes, deliberationibus, interrogationibus. Hæc verborum longitudo ſæpius orationi tarditatem atq; languorem, aut vaſtitatem & inurbanum ſonum, quam dignitatem autoritatemq; grauitatis affert. Grandia interuallo firmant orationẽ. Grandia proceritate aliquando firmant, aliquando grauia ſunt, ſæpe reliquis imparia et inæqualia. Quãobrem videndum quo loco vtare, quibus immiſceas verbis, quibusq; perſonis attribuas. Si temporum ſpacio longa erunt, quodammodo torpeſcent, vt infirmabant, truncabantur, dictatores, confirmauerũt. Eiuſmodi verborum continuatio fugienda. Si breuia, rapientur & euaneſcent, vt relegere, potuerimus, voluerimus, cinericius, patefaciet, repetierimus, recubuerimus. Si partim longa, partim breuia, multo minore periculo admittentur. Sunt enim grandium & paruorum tres ſpecies, alia grandia ſpatio temporũ tantum, alia numero ſyllabarum, alia vtroq;. Parua quoque breuitate, vt legitur, fragilis: aut paucitate, vt res, eſt: aut breuitate & paucitate, vir, ſit, Deus, grauis. Parua fere extenuant orationem, vt hanc, Sed quid tu es triſtis? Egone? Neſcis quo in metu, & quanto in periculo ſim. Quid iſtuc eſt? Scies. In me omnis ſpes eſt mihi. Satin ſic eſt? Non. quid ſi ſic? propemodum. quid ſi ſic? ſat eſt. hem, iſtuc ſerua. Hæc ex Phormione Terentiano. In verbis, vt in alijs rebus, ſeruandus eſt modus, ne multa continuentur

aut grandiora, aut minutiora. Caeterum parua in ſermone tenui, grandia in oratione grandi frequentius collocanda.

De verbis volubilibus, & tardis.

Cap. XII.

Tarditas in verbis treis habet cauſſas. aut enim productione, aut proceritate, aut hianti compoſitione generatur. Productio eſt longi temporis, proceritas polyſyllabarum, compoſitio iuncturae partium. Spondaeum tardum vocamus, qui eſt ex longis duabus, vt moles, ara, tauri, durae. foelix. Item moloſſum, qui eſt ex tribus longis, vt primates, confirmant, maturant. Item diſpondaeũ, qui ſpondeis duobus conſtat, vt Regnatores, contabeſcunt. Pyrrhiũ, trochaeum, proceleumaticum, citos ac celeres eſſe dicimus. Tardam quoq; dicimus orationem, quae longis omnibus aut certe permultis firmarunt · vt illam craſſi, Cur clandeſtinis conſilijs nos oppugnant? & illam Vergilij:

- Hos tota armenta ſequuntur
A tergo, & longum per valles paſcitur agmen.
Durate, & voſmet rebus ſeruate ſecundis.
Triginta magnos voluendis menſibus orbes.
Imperio explebit -

Ex contrario volubiliter fluit oratio, quae breuitate partium lenis eſt.

Conſtitit hic, arcumq; manu, celereſq; ſagittas

Corri-

Corripuit,fidus quæ tela gerebat Achates.
Panditur interea domus omnipotentis olympi.
Currit oratio celeritate pedum,lente & ſenſim mouetur eorundem tarditate. vnde planum fit, eſſe in tempore ſyllabarum aut volubilitatem,aut tarditatem. Tarda quidem ſunt verba procera ac polyſyllaba, niſi quum tota aut pene tota corripiuntur: ſed tum(quod ante dixi)rapi vidētur & euaneſcere. Sed & in correptis quadā tarditas eſt,vt colubro fugiente longitudo corporis. Quod vno ſpiritu proferuntur, vnoq́ꝫ conatu, celeriter admodum feruntur, citiusq́ꝫ multo quam diuiſa currunt. Expeditius pronunciaueris hoc verbi voluerimus,quā opera mea,propterea quod hic ſunt duo conatus,& totidem accentus, ſed in ſimplici atqꝫ integro plus elaborabat anima,& ſpiritus in longum protractus, tametſi minus ſubſtitit, plus tamen ſubſtitiſſe audienti putatur :vt labor diuiſus minor eſt,integer autē maior. Hinc fit,vt eiuſmodi voces aptius in clauſula ponantur,quam totidē pares ſyllabæ in pluribus. Minus enim ſubſultant, vt qui iunctis manibus firmant gradum. Aptior eſt hæc oratio, Qualis quiſqꝫ futurus ſit, patefaciet initium. quam hæc ex totidem breuibus, Qui fert omnia patienter, leue gerit onus humeris. Hoc qui fit? Quieta minus eſt fecunda. Tardiora ſunt polyſyllaba producta: & quantum accedit ad tempus ſyllabarum,tantum accreſcit tarditati. His duplex inuectitur mora: vna a productione,altera a proceritate,quæ ſpiritum continuat infractum,de quo proponamus exempla:

Cor-

Cornua velatarum obuertimus antemnarum.
Immittebantur illi continuo Cybiratici canes, qui inueſtigabant & perſcrutabantur omnia. Quid? inquies: inter ea quæ ſeparata ſunt, aliquid eſt medij temporis, quod in ſimplicibus non eſt: vt quum dicimus, Seruari debent, vno pronunciato paululum interſpiramus, antequam proferamus alterum. Illud igitur inueſtigabant, quam, ſeruari deberent, paulo celerius eſt & volubilius. Sic quidem res eſt in temporum mora, ſed quia in vno verbo accẽtus eſt vnus, in pluribus plures, mobiliora minuſq; tranquilla videntur eſſe plura, vnica contra pigriora, vtpote quæ longe trahuntur ſine modulandi varietate. Ad hæc grandia ſunt, & mole ſua laborant: quamobrem in verſibus hæc, quum res graues ponderantur, aut languor exprimitur, lubenter vſurpant poetæ,
Chara deum ſoboles, magnum Iouis incrementum.
Conſtitit, atq; oculis Phrygia agmina circunſpexit.
Verſus eſt hic Horatianus,
Diuiſit medium fortiſsima Tyndaridarum.
immuta paulum, vt ſit,
Diuiſit medium fortiſsima Tyndaris aurum.
ſentisne vtrum iſtorum ſit vaſtius ac immobilius? hanc certe reperies cauſam, cur tantam verborũ proceritatem fugiant poetæ. Tertium genus eſt ex hiulca & aſpera coagmentatione, non ea quæ in duobus eſt verbis, ſed quæ inter ſyllabas vnius inuenitur, quũ vocalium concurſio eſt, aut certe conſonantium aſpe ritas & multitudo. Tum enim ſpiritus interſiſtit
in co-

in conatu, ac veluti quibuſdam ſalebris intercluſus eluctando immoratur impetum, & ante nonnullum tempus abſumit, quam de ſyllaba in ſyllabam feratur. propterea frequēter accidit, vt vocales loco priores neceſſario producantur: vt in his, Machaon, Aonius, Amphiaraus, Menelaus, Laomedon, Melibœus, diei: diphthongus, conſtantia, direxti, arctauit, abſtruſus, inextricabilis. Confer aras & arctas, noras & noſtras, verum & veſtrum, attulit & abſtulit, motum & monſtrum, baccillum & paxillum, eluſit & excluſit. Confer inquam atq; perpende, vt iudices alterum altero quāto volubilius & expeditius, eo quod pronuncianti nullo ſunt impedimento multa conſonantes. Ergo ſpacium & interuallum temporis, & ſyllabarum moles, & earum aſpera concurſio, retardat pronunciationem. Contra correpta vocales, & verba temperata dimenſionis, & preſſa coagmentatio, volubile genus, & quodammodo rotundum faciunt. Aliud alijs locis eſt vtile, vt poſtea dicetur. Quæ ſunt vnius aut alterius ſyllabæ, ſi continuantur, ſubſiliunt, nec ſatis volubiliter more fluminis alueo prono decurrentis feruntur. In illis igitur potius eſt leuitatis inconſtantia, quam volubilitas æquabilis. Non ignoro tardum & volubile eorum eſſe quæ referuntur ad aliud. hoc modo & comparate dici, ſyllaba producta quam correpta tardior eſt: verbum proceri corporis lentius eſt quam breuis: vox cui hiant iunctura partium, pigrior eſt ea, quæ molliter & facile cohæret. ſed nihil vetat, quo minus hic

vta-

mur apertiori genere dicendi, & rhetorum more de re deſputemus.

De verbis lenibus, & aſperis,

CAP. XXII.

EX verbis alia ſunt lenia, & quaſi ſuauia, alia dura & aſpera. Hæc triſtia ſunt, illa vero iucunda. Ex illis ſuaue dicendi genus, ex his horridum ac ſeuerum conſicitur. Vocales omnes ſuapte natura molles ſunt & ſuaues. Non enim horride ſonant, niſi quum iunguntur aſperis couſonantibus, aut facta cõcurſione exaſperantur. Id quoniam ad aurium iudicium refertur, interroga tuas aures, ſint ne ſuauia quæ proponemus, maſſa, ſæpes, iſis, homo, ſumus. Si in his vniuerſis vocalis eſt omnis, nec vlla non dulcis, facile eſt credo iudicare, ſi qua eſt aſpera vocis, non e vocali, ſed alunde concitari. Al ter hoc ſcire potes experiundo quid vnaquæque ſola puraque ſonet in his verbis, amor, emit, idem, onus, vrens. Horum primæ ſyllabæ conſtant literis ſingulis nihil inſuaue & iniucundum ſonantibus: quæ res oſtendit quid de vocalium ſono pronunciare debeamus. Nec in omni con curſione vocales ſunt aſperæ & hiulcæ, etiam ſi alijs & alijs partibus oris exprimuntur. Signum eſt, quod præterieram docti, quam prætertueram dicere maluerunt. Sæpe mollitur amiceque concurrunt, vt meus, mei, meo, mea. Durius & agreſtius eſt meæ, quo Vergilius vtitur in verſu Bucolico,

Mille mea Siculis errant in mentibus agnæ.

ſuus ſuo ſua ſua, prona ſunt. manui metui luctui, nõ-nihil offendunt aurem, vt ſupra demonſtrauimus. Item pius pia pro pia, non ſunt abſona, at pij ſubruſticanum eſt, niſi fiat quaſi ſynæreſis. propterea dij & ij μονοσυλλάβως proferimus, & iſdem Ennius pro ijſdem probauit. E, & I, ſibi male inſidunt, cæterum E, & I, & V, vocalibus antepoſita nõ admodum aſpere diſſonãt. Dura ſunt aa, ae, ai, ao. Argumento ſunt κρέαα, κρέαε, κρέαϊ, κρέαος, quæ Græci propter abſurdum hiatum contrahere & aptare ſynæreſi ſolent, hoc modo κρέα & iota ſubſcripto κρέᾳ, κρέως. Iniucũda quoq; ſunt οα, οε, οϊ οοϊ οὐ. quãobrem Attici βοῶ, pro βοάω, χρυσοῦμ pro χρυσόεομ, χρυσοῖμι pro χρυσόοιμι, χρυσοῦμαι pro χρυσόομαι, λητοῦς, λητοῦ, λητῶ, pro caſibus λητόος, λητόοι, λητόα contrahũt, & δημοσθένεος & δημοσθένεας in δημοσθένης, & ὄφιι, in ὄφι, ὄφιος & ὄφιας in ὄφις. Aaron igitur, Phaethon, aulai triſyllabũ, Machaõ, Oaxes, Amphiaraus, Pholoe, Oileus, Laocoon, cous, Neæra, & ſimilia rictum diducunt, & inurbanum quiddam ſubolent. Dicet aliquis, at Græci contrahunt εϊ, & εο, & εα, quæ mollia dicis eſſe. Quid tum? Omnis concurſio vocalium efficit hiatum, ſed non eodem modo. Parum dura habeo pro mollibus. Senſerunt hanc aſperitatem veteres Latini, & in multis contractione ſunt vſi, cuiuſmodi ſunt hæc, huic, cui, dij, dijs, dein, proin, deeſt, ſemianimis, prehẽdere, peculi. Ex quibus priora ſeptẽ

monoſyllaba,tetraſyllabū octauum,triſyllabū nonū, ac decimū Quod autē nec conciſa omnia decerent, hanc vbiq; ſeruare religionē poſſent,admiſere quadā more Græcorū,maxime poetarum.quibus amica difficultas, & ſonora magnitudo. Et hic certe negligentia quædā diligens nō erit ingrata. Habet,inquit Cicero,ille tanquā hiatus & concurſu vocaliū molle quiddam,& quod indicet non ingratā negligentiā de re hominis magis quā de verbis laborantis. Quod de cōpoſitione dictū quidem,ſed & huc accommodari poteſt. Vaſte ſonare iam diximus diei,ſpeciei,materiei, & quæ tot vocaliū diuiſo concurſu laborant,vt cieo, vieo,coeo hinc redeo factum,ne reeo diceretur.ſio ſiebā,doceo,doceā,videā,videantur,& alia quædā iam mollita ſunt vſu.Omnino in hac re Latini quā Græci, etſi Græcis dedit ore rotundo Muſa loqui, multo minus frequētes & intēperati. Duplicatio conſonātium infinitimis ſyllabis fere ſubaſpera eſt, atque inſuauis,vt barbara, bibebat,cucullus, Cacus , Dodona , dediderat,furfur,fefellit.Gargara,gurges,ieiunium,lallare,vlulat, Nanetes, Niniuitæ, papilla, quinquaginta,rara,turtur,intexta, Zerxes.M,& S, vt minus duras excipere licet,mamma,memor, memoria,mimus,Mamurius,ſeſamū,ſuſurro, Siſyphus zizania S,litera ſibilum odere Hræci, nec eam repetiuerunt in præteritis,& ἵστημι pro. σίστημι dixerūt. Quæ litera prima eſt in rapaci,omnes cura controuerſiā aſperitate & triſtitia vincit,vt, Frugifera & ferta arua Aſias tenet. De quo verſiculo Cicero,

Proximus inquinatus inſuauiſsima litera infinitus.
In principio verbi & in fine ſonat acerbius, in medio paulo dulcius, vt rapax, amor, vrit. Geminata vero cantnum ſtridet, vt horreo, farra, Pyrrhus: quod mol liunt aſpirationes Græci πύῤῥος, θαῤῥέω. *Iratis, & ex ſtomacho ringentibus, aut bellicum canẽtibus, mirum in modum congrua eſt. Et in ſuaui genere nõ diſplicet modice, & temperate collocata, vt, Ex eius ore melle dulcior fluebat oratio. In verſu ideo ſæpe ſtatuẽda, quod modulationi carminis addit robur, vt*
—Facilis deſcenſus Auerni,
Sed reuocare gradum ſuperasq; euadere ad oras,
Hoc opus, hic labor eſt.—
Iungitur cum multis in eadem ſyllaba, vt brachium, craſtinus, dromo, fragor, graius, Praxiteles, tragula. Præmittitur eiſdem in diuerſa, arbor, arcus, ardor, perfectus, arguo, arpinas, artus. Præponitur & ſemiuocalibus, vt perluſtro, arma, carnis, torret, arſurus, ars, Ariobarzanes. In his omnibus aſperior eſt quam cum ſolis vocalibus. Nam quantum conſonantes augentur, tãtum creſcit aſperitas: quod de cæteris quoque dictum puta, vt carbaſus. ſtratum, Thrax, mors, ſors, ſtirps, vltrix, dextrorſum, ſiniſtrorſum. X quoque durum, & auribus ingratum eſſe demonſtrant hæc audita verba, pax. fax, rex, lex, mox. faxit, luxit, fluxus, anxius, coxendices, fraxinus, appendix. Reliqua per ſe in principio & in medio non offendunt audientem, vt videns. cœlum, dies, fama, gubernat, Iugiter, lima, minus, nolo, Paulus, quatuor. ſanus, ta-

lus,

lus, vinum, zea. Suauiſsimæ ſunt L, M, P, S, Z, & v, conſonans. Indicant hæc voces, fuit, lano, mutuum, patiens, ſino, Zacynthus, validus. Iam quæ cum quibus aſpere audiantur, oſtendit ratio iungendi. Veteres enim dixere comburo, committo, compono, imbuo: non conburo, conmitto, conpono, inbuo: propterea quod N, ante literas quæ labris exprimuntur, abſona eſſet, M, contra perquam ſuauis: vt ambulo, ambio, compoſitus, complicatus, commercium, imber. Colligo pro conlego, colluceo pro conluceo, corrado pro conrado, cooperio pro conoperio dixerunt, quod alioqui ſoni diſcordes eſſe viderentur. Dixerũt item aufer non abfer, accedo non adcedo, affer non adfer, alluo non adluo, annuo non adnuo, appono non adpono, acquiro non adquiro, aſsigno non adſigno, aſſribo non adſcribo, attulit, non adtulit, & prope infinita generis eiuſdem. Sunt tamẽ Panes Arcadici, & Midæ ſubauriti, qui tam varie literam vnam mutare dolunt, adfero dicunt, & adpono, & adſigno, & adſcribo: & temere duritiam affectant, propterea quod tale quiddam reperiunt apud veterrimos. Inlino viſum eſt agreſte, dictumque illino, & eodem modo illepidus, ignotus, ignauus, irriguus, irritus: amouit non abmouit, abegit non abſegit, abſtulit non abtulit, erigit non exrigit, abſceſsit non abceſsit, eluo non exluo, tranat non tranſnat, traducit non tranſducit, transfert nõ trafert, dirumpit non diſrumpit. Itẽ differo non diſfero, diſiungo non diiungo, diſpono nõ dipono, diduco non diſduco, diripio non diſripio. Contẽ-

plator hanc mutationum varietatem, vt quæ quibus conſentanea aut diſſentanea ſint, ex antiquorum iudicio vere pronunciare poſſu. N, ante C, D, Q, S, T, noninſuauiter auditur, vt ancilla concilium, tundo condo, inquiro, nunquis, mons inſons, ſunt amant. In fine tinnit, vt nomen, titan, delphin, ſolon. Et Latini multa per o, definiunt quæ Græci per ων, vt Plato, leo, draco. Nec molliter ſibi adijcitur, cānan, ſanna. C, P, T, quia tenues ſunt, & quodammodo ſicca, interdum recipiunt aſpirationem, vt pulcher, ſimulachrum, triumphus, trophæum, thus, Cethegus: quod qui non intelligunt, triumpum dicunt, & tropæum. C. ante L, Claſsicum ſonat, vt clangor, claudo, clades. Nec magnam habet affinitatem cum ſiccis literis, vt N, & R, ideoq; Gneū pro Cneo, amurgam pro amurca, & ad eam ſimilitudinem Gaium pro Caio dicimus. Nam ſicca non aliter aures quam dentes obſtupefaciunt. Aures autem de lenibus & aſperis iudicant, nec aſperitatibus corradi, nec ſuauiſsima mollitie delenitæ quaſi languere & dormire volūt. Illis de ſono verborum iudicium relinquamus.

De verbis integris, & corruptis.

CAP. XXIII.

MOderantur aures, & integris, & conciſis. Integra dico quibus nihil eſt neque detractum, neque additum, neque mutatum. Nam perinde loqui poſſumus de verbis, atque de corporibus humanis,

quæ

quæ ſi quid detrahas, vt vnum de quinque digitis: aut addas, vt gibbum dorſo: aut mutes, vt pedem in trāſuorſum: integra manere non videntur. Integris ſemper vtendum, niſi aliud ſuadent aures, & vſus. Erit enim barbariſmus, niſi ſenſus excuſet, doctorum conſuetudo. Barbariſmum fieri quatuor modis vel grammatici docent, additione, detractione, immutatione. Duas poſteriores formas mudandi nomine comprehendo, quoniam aut eſt mutatio loci, aut certe litera vel ſyllabæ. In hoc genere liberius agunt poetæ. Addunt, vt, Induperator, alituum. Detrahūt, vt, Cum genere extinxem, Acceſtis ſcopulos, Repoſtum, direxti, peculi. Mutant, vt olli, vpilio. Tranſmutant, vt quum Tarſumenum dicunt pro Traſumeno. Tempus adijciunt, vt,

Mortem contemnunt laudato vulnere Getæ.

Tempus auferunt, vt,

Totūq́; inſtructo Marte videres Feruere Leucatē.

Admittunt ſynæreſim, vt,

Orphēi Calliopea, Lino formoſus Apollo:

Seu lento fuerint aluearia vimine texta.

Iam contrariam recipiunt diæreſin, vt quum dixit Horatius ſyluæ per tres ſyllabas. Oratoribus vſus iſtorum multo parcior eſt, propterea quod numeris ſolutioribus vtuntur, & ad communem loquendi morē proprius accedunt. Non vbiq; tamen integra & incorrupta probant. Dicūt enim noſſe, iudicaſſe, audiſſet, ligurierat, & ſimilia. Hoſce, huiuſce, ſuapte, & pluraliter deum, liberum, fabrum, procum, numum,

ſeſtertium, talentum, quingentum, duumuirum, triumuirum. ſcripſere, dixere, nequeo, vincla, ſecla, ſoldum, caldum. ſis pro ſi vis, & apageſis, pro apage ſi vis, & id genus pauca. Hic præceptum non habet, autoritate nitor. Cur enim potius liberum dicunt quũ filios filiasq́ ſignificant, quam quum libertate præditos? cur fabrum non librum? cur talentum non veſtimentum? caldam non valdã? valde non caldẽ? vincla non tabernacla? ſoldum non ſtoldum? ſæcla non ſicla pro ſiculis? Hæc ad vſum credo, non ad rationem præceptumq́ referuntur. Ergo receptis vtere, noua & inuſitata ne temere vſurpa: vbi licebit vtrunque, integrum & corruptum, refer ad aurium iudicium, & aptius tum numero tum ſono delige. Hactenus de verborum ſimplicium varietate, Tranſeamus ad collocata. Sed eſt qui me reuocet, Heus tu, nihil agis de verbis elegantibus & inelegantibus, de venuſtis & inuenuſtis, de pulchris & fœdis, de iucundis & triſtibus, de bonis & malis, de poeticis & oratorijs, de lectis & inelectis, de triuialibus & abſurdis, de natiuis & factis, de indiuiduis & iunctis, de dilucidis & obſcuris? Bene mones. Hæc pene præterieram. Elegantia, venuſta, pulchra, iucunda, bona, lecta, nomine magis quam re differunt. Ea ſunt quæ vel ſignificatione, vel ſono demulcent animum, vti grauia, ſublimia, dulcia, ſonantia, commode aſſumpta, & quæ maxime proprie dicuntur. In barbaris, aut inuſitatis, aut ruſticanis triuialia & abſurda numerantur. Natiuum, factum, indiuiduum, iunctum, dilu-

dilucidum, obſcurum, commune eſt omnium verborum. Nullum enim genus eſt, in quo non ſint alia natapene cum rebus ipſis, alia poſtea facta: alia ſimplicia, alia compoſita: alia dilucida, alia obſcura. Poetica eadem ſunt quæ & oratoria, niſi quod factis, & tranſlatis, & tropis liberius vtuntur poetæ. Aſſumunt & ea, quæ patronymica vocantur, oratoribus inimica, & vagis epithetis carmen explent, quæ (niſi quis libere vagatur) orator vt in epidictico genere non admittit.

LIBER SECVNDVS.

PRAEFATIO.

POſteaquam verborum, quibus omnis extruitur oratio, naturas atque differentias explicauimus, ſupereſt vt qua arte in oratione collocari debeant, & quæ quibus dicendi generibus ſint aptiora, breuiter exponamus. In ædificatione autem plus eſt artis & exercitationis, quam in apparatu quaſi materiæ, atque partium delectu: quemadmodum maioris eſt ingenij ac lõgioris vſus aptè conſtruere domum, quam rudia ſaxa, & arborũ molem indigeſtam comportare in vnum: & minus operoſum, particulas auri & quaſi ra-

menta colligere, quam aurum lectum ſolidare, & expolire ſolidatum. Sed vt ante diximus, difficultati non erit impar gloria, ſi non apud iſtos linguæ Latinæ carnifices, qui tametſi neque res, neque verba tenent, non de verbis tamen, ſed de rebus laborare ſe gloriantur, ſaltem apud æquos bonosq; rerum æſtimatores, qui malunt vtrunque ſtudium & intelligendi & eloquendi, quàm vel alterum, vel neutrum. Sentire præclarè, laudabile eſt: eloqui compoſitè, pulchrum: vtrunque coniungere, longè pulcherrimum. Sed (vt ante diximus) ab hac gloriæ præſtantia ſummouemur aut ingenij ſterilitate, aut inerti deſidia, aut inopia magiſtrorum, aut opinionum prauitate. Nemo niſi fœlici natura præditus, conſentanea inter ſe componet, & rebus aptabit genera dicendi. Eſt enim venæ ditioris, verborum copiam ferre: & iudicij naturalis vnà cum arte iudicare, quæ quibus optimè cohæreant. Nec eſt, quod mirari debeamus, ſi pleriq; ſtudioſi componendi. fruſtra laborarunt, quippe qui animi celeri motu, & naturæ muneribus eſſent deſtituti. Non defuit ingenium multis, ſed quod natura contulerat, inertia atque torpore demerſerunt. Viderunt ſtylum diligentem eſſe magni laboris, quem perferre nequit ignauia. His igitur odium literarum, illis falſa de ſe
fuit

fuit opinio. Nec vis illa natiua, atque literarum ſtudium profuit, vt multis iam diximus initio libri ſuperioris. Non erat qui agrum fertilem, & cultus appetẽtem excoleret, præceptionumque ſeminibus ornare ſciret: aut certè ſi quis erat, artem animi colendi neſciebat. Hos ego nihil accuſo, miſeros, quibus non voluntas, ſed fortuna defuit. Accuſandi ſunt nimium remiſsi, quique naturæ bona prauis opinionibus corruperunt. Ex quibus honoris & quæſtus auidi, ad earum artium faſtigia prouolant, quarum quæſtuoſa eſt negociatio: ſcribendi artem, & cæteras omneis elato ſupercilio faſtidiunt: quaſi verò cacumina ſine radicibus ſtirpibusque ſtare poſsint. Quid opus eſt, inquiunt, elegantia verborum? ad quid ille ſermo tam cultus? cur verba ſeligimus? cur in coagmentatione ſyllabarum, & in dimetiendis breuibus & longis conſeneſcimus? Quid mendicamus in re tenui? Verba negligamus, & quadratam orationem: ſcientiam rerum magnarum comparemus. Demus operam Reipub. neceſſarios adiutemus, & amicos. Hæc & alia ſtultè & arroganter. Quoniam ex barbarie tua & impura collunione verborum, quandam pecuniam conficis, bonas artes paruo contentas inſolens aſpernaris. Non tenes neque ſcientiam morum, neque natu-

ræ partes, & earum cauſſas, neque rationem diſſerendi, neque vllam philoſophiæ particulam, neque eloquentiam, neque prima rudimenta literarum, neque vllam omnino diſciplinam. Noſti fortè, nec probè noſti, treis aut quatuor legum titulos, aut quædam principia medicinæ, aut aliquot quæſtiones diuinæ ſcientiæ, & falſa ductus opinione, de cognitione rerum glorijaris. Omnia (quanquam pro nihilo tua ſunt omnia) refers ad vanæ gloriæ ventos, & ad fortunæ ludibria. Quumque diſcantur artes ad animi cultum, nullum iudicas eſſe fructum earum, niſi qui ambitiosè & auarè percipitur. Quid ſi coriarius cerdo te ditior eſt? quid ſi Reipublicæ vtilior? quid ſi populo conſpicuus magis? Fallis, decipis, eludis, circumuolitas, corradis vndique rem quantum potes, tantum in vſus tuos conuertis: totum diem inhias prædæ, & re ſæpe, animo ſemper, inops es, ac mendicus. Quod facis, mille viri in ſingulis ciuitatibus idem facere poſſunt, aut certè faciunt. Ambis primos honores in conuiuio, in theatro, in ſermone, in conſilio, in templo, in omni loco: ſed quoniam rudis es & ineptus, te docti execrantur, te prudentes in ſtultis numerant, te primores grauiter ferunt, niſi qui ſunt tui perſimiles. Te plebecula vellicat abſentem, præſenti

ſenti ſimulatos exhibet honores. Quid affers boni ciuitati? quid honoris imperio? quid non potius dedecoris? Nonne fœdiſsimum eſt videre ingentem multitudinem eorum, qui nomine literarum primi volunt haberi, quum literatorum modò veſtitum, literas habeant nullas? Non omnium turpiſsimum, vitam dedicaſſe liberalibus ſtudijs, poſtea ab illis deſciuiſſe ad auaritiam, & inanes ordinum titulos? artes omnes improbaſſe? corpori quàm animo benè eſſe maluiſſe? Quin deponis habitum? Quin te profiteris inimicum artium optimarum? Quin deſinis maledictis inſectari literatos, ac eos qui te meliores ſunt. & ciuibus ſuis nec tam indecores, nec tam perfugæ? Pares cum paribus facilè congregantur, miles cum milite, dux cum duce, ſenator cum ſenatore, iudex cum iudice: tu cum imparibus. id eſt, cum indoctiſsimis eſſe mauis, & omnibus doctis inferre nefarium bellum. Erro. Pares tibi ſunt indoctiſsimi quique, ineptiarum amantiſsimi, diſciplinæ cultioris oſores acerrimi. Sed benè res habet. Rides eruditos, te rident eruditi. Contemnis illorum præclara ſtudia, contemnunt ignorantiam & ſermonem tuum barbarum ac putidum. Deprimis eos, habent te infra mortales omnes, & proditorem ſcientiarum atque deſertorem eſſe

iudi-

iudicant. Quos deſpicis, ſuſcipiunt exteræ gentes: quos vituperas, ſapientes laudibus in cœlum ferunt. Quos abolere contendis, nomine & gloria perpetuum viuent. Quos abiectos eſſe vis vt ignobiles atq; plebeios, in ore populi verſantur. Tu lates in tenebris, ſemper inglorius futurus, niſi tua te ſcelera fecerint inſignem. Deſine deſine tandem lacerare communem multarum gentium linguam, tibiq́ue nimium placere. Quanti ſit oratio compoſita, antea demonſtrauimus, vt calumnijs improborum amoliremur. Quòd eſſet pulcherrima, & homine libero digniſsima, ac Reipub. perutilis, in ſummis ciuitatibus fuit in ſummo loco ſupra duo annorum millia: quumq́ue ſemper inimicos haberet, & rabulas πραγματικοῦς, & contentioſos ſophiſtas, & ψευδοσόφους, & homines ingenij mortui, qui ſapere ſe credunt, ſi quantum vulgus indoctum, tantum poſt ſtudia longa ſapiunt: quum iſtos, inquam, & alios haberet inimicos, nunquam ceſsit inuidiæ, nunquám conticuit in celebri conuentu, nunquam ceſſauit obire legationes, interpretari iura gentium, res geſtas mandare memoriæ, res viuorum mortuorumq́ue teſtificari, refutare improbos, confirmare probos, optimi cuiuſque rationes & inuenta explicare, alios defendere; alios com-

commendare, alios ſolari, doctiſsimorum labores immortalitati dare, artes omneis ad poſteriorum monumenta complecti. Dum artes ingenuæ florebunt, oratio flexanima, ac regina præſtantiſsima, longè lateq; regnabit, ac inter virtutes maximas excellet. Breui ſepelientur eius inimici. Illa ſemper magno cum honore circunferetur, paſsim legetur, vulgò inſtituet animos amatorum ſuorum, & ſuo ſplendore excæcabit oculos barbaræ dictionis. Si cui paupertatis videtur eſſe comes, is nihil ſapit. Non metuit pauperiem, qui ex arte dicendi nomen ampliſsimum ſibi comparauit. Cui bona fama eſt, mihi ſanè diues eſt. Cui tantum fortunæ diuitiæ, pauper. Qui dicit eleganter & compoſitè, ratione & ſermone fruitur vt ſummus vir. Qui inemendatè fœdeque balbutit, ſemper eſt infans, tantumque ab humanitate diſtat, quantum à puro ſermone (qui proprius eſt homi nis) recedit. Quæ quum ita ſint, operam demus orationi, ſine qua neque cogitationes mandare ſcriptis poſſumus.

Oratio

Oratio alia ſoluta, alia vincta.

CAP. I.

OMnis oratio vel eſt ſoluta, vel colligata. Solutam dicimus, quæ numerorum vinculis & compoſitione verborum caret. Qui fundit eam, non elaborat vt omnia verba inter ſe conſonent, atque ſine hiante iunctura copulentur: non obſeruat quos ordine ſtatuat pedes, & quomodo clauſulam finemq; deponat. Curam adhibet, vt Latina ſit, & emendata. Quantum vero modulatione delectet aures, quantum mulceat animos, aut quia neſcit hanc artem, aut quia non ſemper adhibendam putat, non animaduertit. Hoc genere ſermonis vtuntur omnes qui componendi leges, & eloquendi præcepta neſciunt, vt plerique muſici, arithmetici, geometræ, aſtrologi, quique nihil aliud ſunt quam grammatici, qui morales, qui phyſicas artes atque dialecticas aut ſcriptitant, aut interpretantur. Quibus adde multos magnarum artium profeſſores, quibus eſt vna cura rem ſuam cognoſcere, terminis (vt aiunt) ſuis vti, conceptus animi ſermone inornato & incondito comprahendere. Ornamenta dicendi, & flores orationis (vt dictitãt) aſpernantur: vt veritas habet, ignorant. Adhiberent, ſi poſſent, ij qui ſubinde ponunt vnum aut alterum, neſcio quod ornamentum, ſi quod forte audiendo legendoue cœperunt: vt pauper ille, qui quum vellet haberi lautus, argenteum vas, nec ipſum ſatis elegans,

appo-

apponebat ad omnes vſus, & erat pro lauto ridiculus. Quod neſciant ornate dicere, ego quidem iſtuc venia dignum cenſeo. Non omnia poſſumus omnes, inquit poeta. Et maximas artes verſantibus, concedendum videtur, vt ſuo quodam genere loquendi potius vtantur, quam vt rerum cura depoſita, verborũ ſectentur ornatum, neutrũ tandem perficiant. Quod eloquentiam maledictis perſequantur, inhumanum & flagitioſum & intolerandum eſſe iudico. Diuinã ſapientiam tollunt, quæ nonnunquam in hominis ore luceſcit. Non agam tam grauiter. Plato philoſophorum omnium princeps, in omnibus ſuis libris vſus eſt eloquentiæ viribus: vſus eſt Ariſtoteles, quem vt deum venerantur iſti contemptores eloquentiæ. Ab ea Theophraſtes nomen inuenit. Nam quum Tyrtamus ante nominaretur, Ariſtoteles præceptor eius a diuinitate dictionis Theophraſtum, autore Laertio, cognominauit. Ab eadem Chryſoſtomus nomen accepit, cuius eſt ſumma vis in explicando & exhortando. Lactantius theologus ab ornatu dictus eſt Cicero Chriſtianus. Galenus copioſe & compoſite tractauit artem medendi. Iulius Firmicus aſtrologiam, Columella rem ruſticam. Iuriſconſulti Pandectas nomine eloquentiæ laudant, quam vere, non dicam hoc loco. In illis ſermo proprius eſt ac Latinus, nec omnino ſolutus. Magnam vim hominum diſertorum in omni diſciplina numerare poſſumus, quos habent magiſtros iſti vituperatores orationis, quos vehementer admirantur, quos pares cœleſtibus animis

exiſtimant. Quæ ratio flexit eorum mentes, vt exturbare conentur quod ſummi quiq; viri non modo probarint, ſed magna voluntate ſint amplexi? vt vitio dent illud, quo optimi ſcriptores etiamnum maxime laudantur? vt barbarum quam Latinum, vt horridum quam cultum, vt diſsipatum quam compoſitum, vt fœdum quam honeſtũ genus orationis ſequi malint? Ambitio & dominandi cupiditas alios ducit in errorẽ, alios inteſtinæ ſimultates, alios auaritia, alios inanes tituli doctrinæ, omnes veritatis ignorantia. Nulla eſt ars nullaq; diſciplina tam ſpinoſa, tam horrida & inculta, cui non poſsit adhiberi decor, cuique non aliquando ſit additus nitor & cultus orationis. Hac tempeſtate reperias in ſingulis artibus eruditos, qui non modo pure & Latine, ſed etiam ornate & compoſite dicant. At hæc rara auis eſt. Maior pars eorum quos ante numeraui, ſolute loquitur & diſsipate, niſi ſiquando fortuito imprudẽtibus aliquid numeroſe cadit. Idem omnibus frequenter accidere videmus. Nec multis verbis agendum eſt de ſcriptoribus, qui barbariſmis ſcatent atque ſolœciſmis Non enim inter eruditos, ſed inter βουκόλους habentur. Qui incorrupte tantummodo & emendate loquuntur, & imagine quadam elocutionis oratoriæ fallunt imperitos, dicimus eos vti ſermone diſsipato. Ne compoſitos eſſe iudicato, quod de loco in locum verba mutent (id faciunt & pueri infantes, & indoctiſsimi quique) ſed quod neque apte verba connectere, neque pedes obſeruare, neque modulari comprehen-

ſio-

ſionem ſciunt, incompoſitos eſſe dicito. Proponamus orationem dialectici cuiuſdam, vt ſibi videtur, admodum compoſiti, atque pure loquentis. Vox eſt, inquit, vt a nonnullis definitur philoſophis, ex ictu aeris elicita qualitas auribus accidens. A recentioribus autem, & ijs quidem, qui ſuperioribus aliquot annis circa hanc artem verſati ſunt, magis conuenienter accommodateque ad hunc locum hoc pacto definitur, Vox eſt ſonus, qui ab ore animalis proficiſcitur, certis quibuſdam naturæ inſtrumentis formatus. Dicet aliquis e rudibus, Quid eſt hic vitij? Quid? In dactylos duos, non aliter atque in Aſclepiadeis carminibus, prima cadit oratio. Duæ poſteriores ſpondeis longiſq; ſyllabis in fine torpeſcunt. Rhythmicis vtrunque vitioſum, verba verbis non cohærent, vt hæc, a nonnullis definitur philoſophis. & hæc, circa hanc artem verſati. & hæc, accommodateque ad hunc locum. & hæc, quibuſdam naturæ inſtrumentis formatus. Ad hæc nullus eſt motus volubilis, nulluſq; curſus orationis ex ea pedum collocatione quam deſiderant ambitus, atque numeroſæ concluſiones. De cæteris eodem modo iudicandum. Immutemus paulum, ſi placet, & minus affectate loquamur, vt intelligant imperiti, hic non eſſe quærendam verborum traiectionem, niſi quo ſuauius atque modulatius audiantur. Vox (vti definitur a quibuſdam philoſophis) qualitas eſt aeris ictu nata, quam percipiant aures. A recentioribus autem, qui paucis his annis in hac arte verſati ſunt, explicatur

alia definitione, quæ videtur eſſe loco præſenti magis accommodata. Vox eſt ſonus, qui naturæ formatus inſtrumentis, ex animalis ore procedit. Quid agis bone vir? vin'tu philoſophorum ſermonem magnis rebus occupatum, compoſitionibus ac numeris alligare? Minime vero. Oſtendo quæ ſit oratio ſoluta, quique minimo negocio vinciatur, vt ſit & captu facilior, & iucundior. Verba miſces, atque naturæ vertis ordinem, vt agas oratorem. Quid ita quæſo, ſi philoſophi repudiant ornatum? Vtere ſermone cotidiano pro libidine tuâ: quanquam ſubito dicere pure & ornate, pulcherrimum eſt. Libros ſi non optime, ſaltem mediocriter exorna, non modo vt ne repudientur ab optimo quoque, ſed etiam ne des infantiſſimis hanc inepte ſcribendi licentiam. Si in philoſophia ſcribenda Ciceronem non dico orantem, ſed philoſophantem imitari non potes, imitare Corneliũ Celſum, aut Senecam, aut Plinium, aut Lactantium, aut Hermolaum, aut alium qui ſit vſus oratione emendata, & aliquo quaſi vinculo deuincta. Quod ſi ne id quidem potes, ſatius eſſe puto quieſcere, quã ad ignominiam & æternum dedecus tantopere laborare. Ego certe qui nihil poſſum, conquieuiſſem, niſi tam multos ineptiſſime ſcriptitare vidiſſem. Illorum ſit infamia, qui fecerunt; vt cum multis aliquid auderem. Sed redeamus ad rem. Soluti ſunt omnes, qui componendi vias ignorant. Quod ſi feruntur aliquãdo præclare, caſu ſit illud, & ingenij viribus. Quid tum acciderit, neſciunt, & ipſi de ſe iudicare nõ poſſunt.

ſunt. Ab vna aut altera numeroſa comprahenſione ſi de toto genere ſententiam feres, errabis, vt ij qui a parte totum colligere conantur. Soluti ſunt & ij, qui negligunt vltro compoſitionem, quam ſi velint ſeruare, commode poßint. Horum duo ſunt genera. Alij quod audiant Iſocratem in ſenectute fuiſſe minus elegantem, & eandem in ſe cauſſam recidere videant, hoc ſibi propter ætatem concedi volunt. Quod illis quidem facile concedo, ſi modo non omnem compagem reſoluant. Alia ſunt ornamenta iuuenilia, alia ſenilia. Aliter orationem pro Roſcio Cicero iuuenis, aliter Philippicas idem ſenex compoſuit. Vbertas & elegantia iuuenem, ſeuera breuitas & grauis ornatus ſenem decet. Nec multo ſecus eſt in corporis ac in orationis ornamento. vtriuſque decorum verſa mutat ætas. Alij negligenter effundunt orationem, aut quia tractant eam materiam, quæ nullo ſit ornatu veſtienda, cuiuſmodi ſunt epiſtolæ familiares leuioris argumenti, & in enarrationes interpretantium, & parua momenta quæſtionum atque cauſſarum. aut quia res ipſa per ſe grauis, ad ſcientiam non ad aurium voluptatem comparata, ſermone inculto verſatur a doctis, vt theologia, philoſophia, medicina, iuris & legum ſcientia. Hos, vti ſuperiores, haud probabo, ſi quum poßint expedite partem componere vel maximam, omnem tamen elocutionem diſſoluerint. Quid eſt, quod quum melius poßis ſine vllo tuo vel auditoris incommodo, malis tamen facere peius? Si te non decet eleganter ornata compo-

ſitio, potes vti mediocri. Si rebus operam das, & elocutio te moratur, liberius incomptiusq́ dicendi genus adhibere potes, quam ſi quid velles exornare dicendo. Floruit temporibus noſtris vir in Attica tenuitate gracilique filo ſermonis alter pene Lyſias: qui quum eloquentia ſubtili iuuenis excelluiſſet, & barbariem incultamq́ linguam libris ad hoc compoſitis inſectatus eſſet, tandem ſenior effectus, & barbares voces admittere, & incomptam locutionem effundere bonum duxit, quod ſibi perſuaſiſſet, vt ſcribit in epiſtola quadam, officere Chriſtianæ religioni purum aptumq́ ſermonem. An diſſimulet callidus, an quòd ſentit dicat, neſcio. Quod ſi antea fuiſſet arduus & ſublimis, deinde ſtylum demiſiſſet ad enucleatum genus, & pene quotidianum, certe factum probaſſent eloquentes. Sed quum character eius admodum tenuis eſſet, nihil erat quod detraheret illi gracilitati, niſi vellet neruos & oſſa denudare. Id neque Plato ſenex, neque Demoſthenes, neq; Iſocrates, neq; Lyſias, neq; Craſſus, neque Cicero, neque Quintilianus, neque Chriſtianus aliquis, cui laudabilis eloquentia fuiſſet, id fecit vnquam, vt in ſenectute vitium vltro committeret, & de induſtria funditus abijceret orationem, quam magno ſtudio tam compoſuiſſet in iuuentute. Eſt ex illis, qui curam diligenter ornandi remiſit: ſed qui penitus abiecerit, & vltro barbare ſit locutus, haud vllum reperies. Quin reijcis de templis pulcherrimos hymnos, & aptiſſimè compoſitos? Quin tollis multas elegantiſſi-

tiſſimas preces, ſi Chriſtianæ pietati nocet elegans oratio? Quin fateris te non ante Chriſtianum fuiſſe, quam cœpiſti barbare & inculte loqui? Non ita viſum eſt ſanctiſſimis viris, qui quum ſcirent a ſummo Deo omnem manare doctrinam, quod habuerunt, hoc quiſque pro ſe ſine vlla impietate obtulerunt, alius heroicum poema, alius hendecaſyllaba, alius iambica, alius trochaica, alius rhythmos, alius orationem numeris aptam, qualis in ſacrandis funalibus cum pia animorum delectatione canitur. Hæc omnia magna cum religione ſapientes viri ſubinde modulantur in omnibus templis: quod non facerent, ſi (vt ais) officerent pietati Chriſtianæ. Sed de his plus ſatis. A re digredior inuitus ad refellendos orationis inimicos. Summa propoſiti fuit, alios eſſe qui inſcitia diſſoluant orationem, alios qui non inſcitia, ſed praua opinione ducti negligant, alios eſſe qui conſilio relaxent, vel ætate vel materia ſuadente, quorũ dictionem non omnino diſſipatam atq; vagam, ſed aliquanto liberiorem eſſe intelligimus. Solutum quiddam ſit (inquit Cicero) nec vagum tamen: vt ingredi libere, non vt licenter videatur errare. Ad hæc Quintilianus, Eſt, inquit, ante omnia oratio alia vincta atq; contexta, ſoluta alia, qualis in ſermone & epiſtolis, niſi quum aliquid ſupra ſuã naturam tractant, vt de philoſophia, de rep. ſimilibusq;. Quod non eo dico, quia non illud quoque ſolutum habeat ſuos quoſdam & forſitan difficiliores pedes, (neque enim aut hiare ſemper vocalibus, aut deſti-

tui temporibus volunt ſermo & epiſtola) ſed non fluunt, nec cohærent, nec verba de verbis trahunt, vt laxiora potius in his vincula, quam nulla ſint. Nonnunquam *in cauſſis quoque minoribus decet eadem ſimplicitas, quæ non illis, ſed alijs vtitur numeris, diſſimulatque eos, & tantum communit occultius.* Habes *quid ille vir de philoſophiæ, de ſermonis & epiſtolæ, minorumq́; cauſſarum figura ſentiat, quid præterea ſolutum dicat, præter id, quod omni arti componentis eſt deſtitutum. Eodem prope modo ſolutum dicitur, quicquid poetico numero vacat, etiam ſi arctiſſime ligatum eſt. Nam qui certos in verſu pedes, in oratione liberum curſum, nec ſui vbique ſimilem eſſe viderunt, ſolutum dixerunt, id quod non erat carmen, propterea quod quanuis eſſet iuncturis & numeris adſtrictum, plures tamen ac liberiores haberet pedes.*

De oratione vincta, & ordine verborum.

CAP. II.

NON *eſt artis huius oratio diſſoluta. Quæ tamen illa diceretur, oſtendimus, vt ex ordine ad vinctam compoſitamq́; veniremus. Colligatur oratio (ſi Ciceroni credimus) coagmentatione, concinnitate, numero. Coagmentatio eſt eorũ ſtructura verborum, quæ molliter in iunctura cohærent: vt horum, Quæ res in ciuitate duæ plurimũ poſſunt, hæ con-*

hæ contra nos ambæ faciunt in hoc tempore, ſummæ gratia, & eloquentia. Iſta ſic innexa ſunt, vt inter extremas antecedentium verborum ſyllabas, & ſequentium primas, nulla quaſi rima pateat. Dicam apertius. Suaues molleſq; ſunt hæ voces, nec os aſpere & oris inſtrumenta diducunt, Res in, in ci, te du, æ plu, mum poſ, & cæteræ deinceps, præter hanc, gratia &, vocalium concurſu dehiſcētem. Hæc & coagmentatio a rerum coniunctione, vt in muro lapidū, uocatur, & iunctura, & ſtructura, & compoſitio, & conſtructio. Concinnitas eſt oratio cadens apte, beneficio figurarū, quæ paria paribus referunt, quæ antitheta componunt, quæ ſimiliter cadunt, aut quæ eodem modo definiunt extrema. Hæc enim quatuor ſchemata per ſe perficiunt orbem, atque delectant aurium ſenſum. Exemplum eſt in Miloniana: Eſt enim Iudices hæc non ſcripta, ſed nata lex, quam nō didicimus, accepimus, legimus, verum ex natura ipſa arripuimus, hauſimus, expreſſimus: ad quam non docti, ſed facti, nō inſtituti, ſed imbuti ſumus. Hæc enim talia ſunt, inquit autor, vt quia referuntur ad ea ad quæ debent referri, intelligamus non quæſitum eſſe numerum, ſed ſecutum. Numerus eſt orationis modus ex apta pedū collocatione. Paucis explicaui quid eſſet coagmentatio, concinnitas, & numerus, vt partium breui deſcriptione planum fieret quid eſſet oratio compoſita & alligata. Plura de ſingulis ſuo loco dicā. Nunc quærendum mihi videtur, cur ordinē Cicero præterijt, quem ſtatuit Quintilianus in compo-

nendi partibus? Sic eſt huius partitio. In omni porro compoſitione tria ſunt neceſſaria, ordo, iunctura, numerus. Concinnitatem (vt arbitror) numero comprehẽdit. De re dicam quod ſentio. Diſpoſitio rerum eſt, compoſitio verborum. Quintilianus hæc confundit. Nam quum furi ſacrilegus, petulanti latro, lateribus totum corpus, fœmina viro, tenebræ luci, bellum paci, mors vitæ, occidens orienti, malum bono, vitium virtuti, ignorantia ſcientiæ poſtponitur in oratione, hoc eſt quum maius accedit minori, & quum dignius præfertur indigniori, non ratio verborum, ſed vis naturaq́ue rerum inſpicitur. Propterea ſeruata ratione componendi, mutantur interdum: vt ſi dicas, Non modo non erat ſacrilegus, ſed ne fur quidem. Nox ſuſtulit diem. Noctes dieſq́ue apud Ciceronem reperies. Amplificantis eſt, aut minuentis, aut rerum perſonarumque dignitatem obſeruantis, hæc videre, non eius qui voces & illarum concordiam diſcordiãue quærit, vt amica iungat, inimica ſeponat. Quid vetat quo minus dicam, Vxori vir imperat? ſacrilegum fur arguit? Luna reuoluitur ab occidente ad orientem? Principio fœmina virq́ue peccarunt? Cauendũ eſt, inquit, ne decreſcat oratio & fortiori ſubiungatur aliquid infirmius. Imo vero oratio ſæpe decreſcit, & a fortiore deuenitur ad infirmi⁹. Teſtatur ipſe cap de amplificatione, hoc modo, Totidẽ ſunt aſcendentibus quot deſcendentibus gradus. Non is igitur certus eſt ordo verborum, quem mutat imminutio, quem negociorum tempora, quem loquendi varietas.

tas. Iam ſi rerum collocatio ordine conſtituit partes argumentationis, illius eſt & partes amplificationis, quæ firma eſt argumentatio, collocare. Eſt & eiuſdem, momenta rerum, dignitateſque perſonarum, quo maxime deceant loco ponere. Præterea compoſitionem (vt idem fatetur octaui libri principio) nullus niſi arte aſſequi poteſt. Hanc autem rerum collocationem, qua dies nocti, bonum malo, moleſto carnifex præponitur, norunt imperitæ mulieres adadmonitæ vel tempore, vel rerum dignitate, vel ſtomacho, qui dictis grauiora quærit. Quod ſi res eſt ignotior vulgo, eam liberalis educatio patefacit. ſi ne hæc quidem, certe monſtrat ſcientia intelligendi: hoc eſt Philoſophia, & artificium diſponendi cura compoſitionis artem. Dicet aliquis. At iſta ſunt in verbo. Quid tum? Compoſitio verba digerit in ordinem, fateor: ſed eius eſt, non res, & intellectus eorum, at voces ſonoſq́; ſpectare. Nam & ille verborum ſignificationes diſtinxit in octauo libro, præcepta componendi tradidit in nono. Videſne vt poetæ frequenter vno verbo perficiant exordium? vt, O pater. nemo tamen refert ad elocutionem. Sæpe argumēta verbo deſignantur vno, vt, Fallet improbus. argumentū eſt, improbus. Quis iſtud ad cōpoſitionē pertinere dicit? At tu te ipſe de compoſitione dicturus, verborū ſignificationes & differentias expendis, quoniā pro dignitate ſua capiunt in oratione locum. Ego certe materiam orationis inſpicio, hoc eſt, naturas rationesque verborū, ſed non eis aſſigno in hoc ædificio certū locū.

Aliud

Aliud eſt explorare materiam ſyluæ, aliud ſingulas arbores in ædificio collocare. Aliud eſt oſtendere quæ quæque genera tectorum materia fiant, aliud ordinem præſcribere, & quid ante eat, & quid ſubſequatur. At interdum deligimus & arbores & lapides certos, quibus vtamur deſtinato loco. Sic eſt, ſed illud eſt conſilij noſtri, non vllius præceptionis. Hic autem nullam relinquit mihi mutandi loci poteſtatem, etiam ſi verbis (vt ante dixi) nulla certa ſedes eſt in oratione, propterea quod oratio mollis, vt cera in mille ſpecies formari poteſt. Pergit, Quædam, inquit, ordine permutato fiunt ſuperuacua, vt, fratres gemini. Nam ſi præceſſerint gemini, fratres addere non eſt neceſſe. Eſt hic πλεονασμὸς, ſi ſuperuacuis verbis oneratur oratio, non eſt vitium compoſitionis. Expoſiti ſunt in Albulæ ripa gemini fratres, aptius & robuſtius dicitur, quam, Expoſiti ſunt in Albulæ ripa fratres gemini: quoniam pes moloſſus ſtabilior eſt in fine, quam vel iambus vel anapæſtus, & incitatius iter a vocali ad conſonantem, hoc modo, gemini fratres, quam a conſonante in conſonantem, hoc modo, fratres gemini. Quæ ratio valet in alijs ſedibus orationis. Quamobrem ſi dices fratres geminos, compoſitio cedet interpretationi, quæ natura ſubſequitur. Cur ergo refert ad compoſitionẽ id quod ſæpe perturbat eam? Quoniam compoſitioni multa cedunt, Liuius dixit geminos fratres initio libri primi, nec eſt veritus admittere quod hic iniuria damnat. Forte & Numitori, quum in cuſtodia Remũ haberet,

ret,

ret, audiſſetq́; geminos eſſe fratres, comparando eorum ætatem, & ipſam minime ſeruilem indolem, tetigerat animum memoria nepotum. Idem, Forte in duobus tum exercitibus erant tergemini fratres, nec ætate nec viribus diſpares. Cicero in oratione pro Archia poeta hoc ſcriptum reliquit, Saxa atque ſolitudines voci reſpondent, beſtiæ ſæpe immanes cantu flectuntur atque conſiſtunt. De quo ſic Quintilianus in nono, Magis id inſurgebat ſi verteretur. Nam etſi plus eſt ſaxa quam beſtias commoueri, ineſt tamen compoſitioni decor. Hæc ille. Si propter compoſitionis decorem Cicero poſtpoſuit infirmius, quomodo compoſitio exigit vt anteponatur? An eadem ratio idem & anteponi & poſt haberi iubet? Laudat idem Fabius Ciceronis hanc orationem in Antonium: Vt tibi neceſſe eſſet in cōſpectu populi Romani vomere poſtridie. quia aduerbium poſtridie in clauſula poſitū, aſsignatur auditori & infigitur. Quod quid faciat ad rem præſentem, non video. Creticus in fine pes eſt laudabilis, vt hic poſtridie. Nullus eſt in hoc toto cōtextu præſtantior. Quid igitur aliud collocaſſet orator? An ita dixiſſet, Vt tibi neceſſe eſſet poſtridie in conſpectu populi Romani? Nequaquam. Sed, vt dixi, nullum erat in hac oratione verbum quod in ea ſede poſitum tam pulchre ſederet. Illud eſt igitur numeri, non eius ordinis de quo diſputatio conſtituta eſt. Quare ne mirere ſi Marcus Tullius in componendi partibus non habuit ordinem iſtum, qui neque perpetuus eſt, neque tam verba quam res inſtruit.

Hæc

Hæc a me ſcripta ſunt, non vt arguerem Quintilianum, virum perdoctum, & mihi perutilem, ſed vt oſtenderem cauſam nullam fuiſſe cur hic aut temporis, aut dignitatis, aut incrementi, aut interpretationis ordinem perſequerer, quem eſſe rerum, non verborum, Cicero in Partitionibus, verbis agens de exornandi collocatione, ſignificat. Sed iam de componendi partibus agamus. Quod ſi quis ordo verborum eſt, illum conſtituit aut coagmentatio, aut concinnitas, aut numerus, aut hæc vniuerſa. Propter hæc enim voces de loco naturali traijciuntur in alium, quo ſedeant aptiſſime. Itaque ſi totius eſt compoſitionis ordo, aut ſi omnis hæc compoſitio nihil aliud eſt quam ordo quidam ratione deſtributus, fieri non poteſt vt ordo ſit pars compoſitionis.

De vocalium concurſione in coagmentatione.

Cap. III.

IN *omni coagmentatione verborum neceſſe eſt aut vocales concurrere, vt Rem anxie adipiſci, atque adepta egere, auari animi eſt. Aut conſonantes, vt Conſulū dignitas tumultum ciuitatis repreſſit. Aut vocalem & conſonantem, vt, Ex eius ore melle dulcior effluebat oratio. Sæpius hæc in oratione miſcentur: vt, Venio nunc ad ſtius, quemadmodum ipſe appellat, ſtudium: vt amici eius, morbum & inſaniam: vt Siculi, latrocinium: ego quo nomine appellem neſcio.*

cio. Rem vobis proponam, vos eam ſuo nominis ponderependitote. Pauca de ſingulis horum, & principio de vocalium concurſione dicemus. Vocalium cōcurſum magna ex parte fugiendum cenſuit Iſocrates ille ſuauitatis numerique moll oris inuentor, cuius orationes melle dulciores oſtendunt quantopere vitarit illum quem dicimus hiatum literarum. Hunc optimum dicendi magiſtrum Theopompus imitatus, eas literas adeo fugit, vt eam ob rem inciderit in hominum reprehenſionem. Fuerunt in eadem ſententia poetæ maxime Latini, qui ne hiare cogerentur, vocem ſynalœpham colliſionemq; reperierunt, vt.

—Mult'ill'& terris iactatus & alto.

Albaniq; patres, atqu'altæ mœnia Romæ.

Hæc autem colliſio facit, vt vna litera pro duabus audiatur, vt ill'&, atqu'altæ, Erg'agite. Qui ſcribimus aut proferimus alter, meo iudicio peccamus. Segregamus enim id quod, vt hiatum fugerent, miſcuerunt optimi poetæ. Nec animaduertimus oratores Græcos aliquando miſcere voces, & in vnum confundere, ne quid ab agreſti ſono lædatur auris, vt hic Demoſthenem, τοῦ βελτίςȣ δὲ καὶ τȣ̃ δικαιοτάτȣ πάνθ' ἕνεκα ἐξητασμένη· πάνθ' ἕνεκα dixit quaſi vnum verbum, non πάντα ἕνεκα ſeparate: vt Ariſtoteles, διὸ κολῶς ἀπεφήναντο τ' ἀγαθὸν οὗ πάτα ἐφίεται. Infinita ſunt talia apud eundē, apud Iſocratē, apud optimū intelligendi dicēdiq; magiſtrū Platonē, apud alios omnes ſummos viros: quibus planū ſit, vocaliū concurſum vitari vnius aut

aut alterius eliſione, atque duo verba vt vnum tum ſcribi, tum pronunciari. Sed indoctum quoddam genus hominum non modo libros & orthographiã, ſed etiam pronunciationem omnem corrupit, adeo, vt extra verſum neſciamus quas illi veteres in oratione eliſerint vocales, quas integras protulerint, propterea quod abſtulerunt ἀπόστροφον *ſignum vocalis auerſæ. Sic enim Terentium ſcripſiſſe, & ipſum & Comœdos ita pronunciaſſe puto.*

Vos iſtac intr' aufert' abite.

Quod abſurdum forte quibuſdam ob deſuetudinem videbitur, ſed quærentibus veritatem neque ratio deerit, neque autoritas. Hiant interdum poetæ, Latini raro, Græci frequenter, vt Homerus. Ex quo etiam licet intelligere, veteres Latinos ſuauitatis ſtudioſos fuiſſe, quanquam ſentiebant quanto Latina Græcis eſſent inſuauiora. De quo Cicero in Oratore, Quamuis, inquit, ſuaues grauesque ſententiæ, tamen ſi inconditis verbis efferuntur, offendent aures, quarum eſt iudicium ſuperbiſsimum. Quod quidem Latina lingua ſic obſeruat, nemo vt tam ruſticus ſit, qui nuocaleis nolit coniungere. Et paulo poſt: In oratione Platonis eſt crebra iſta vocum concurſio, quam magna ex parte vt vitioſam fugit Demosthenes. Sed, vt diximus, hiabant interdum poetæ, Ennius ſemel autore Cicerone, ſæpe Terentius, ſæpe Vergilius, vt hic,

Et ſuccus pecori, & lac ſubducitur agnis.

Am-

Amphion Dircæus in Actæo aracyntho.
Aſtant Iuniperi, & caſtaneæ hirſutæ.
Nereidum matri, & Neptuno ægeo.

Hoc idem, inquit Cicero, ſæpius noſtri non tuliſſent, quod Græci laudare etiam ſolent. Cur ita non tuliſſent? quia verſus eſt exquiſiti ſoni, & vrbanæ ſuauitatis, cui ſit inimica vaſtitas illa duarum quæ luctantur inter ſe vocalium: quæ quum accidit, hiat & interſiſtit, & quaſi laborat oratio. Fugiamus igitur hoc vitium, ſi dictionem compoſite, leniter, & tranquille fluere volemus. Vocales alias ſonantiores eſſe, alias exiliores, exemplis atque rationibus ante patefecimus. Obſcurius eſt in his vitium, apertius in illis. Prima cum quarta propter ſoni magnitudinem fœde hiat ac inurbane, vt, Videntur eſſe refutanda, quæ in Senatu ſæpe ab inimicis, ab improbis ſæpe iactata ſunt, & in concione etiam paulo ante ab accuſatoribus. Atqui ſi res, ſi vir, ſi tempus vllum dignum fuit, certe hæc in illa cauſſa ſumma omnia fuerunt, præſertim quum tot eſſent circa haſtam illam, qui alia omnia auderent. Vaſtior eſt longarum ſonitus, quoniam voce productiori ſuſtinentur, vt, Cum vxore veheretur in rheda penulatus, vulgi magno impedimento, ac muliebri & delicato ancillarum puerorumq́; comitatu, Milonem occiſum eſſe etiam ex ipſo Clodio audirent. Hæc ex Cicerone ſunt omnia. Plurima apud eundem huiuſce rei ſunt exempla. Dicet hic aliquis: Hoc ſi vitium eſſet, eloquentiæ Latinæ parens tam ſæpe non admitteret. Plumum, vocales ne

caleſne iſtas colliſerit, incertum facit vſus præſens: deinde diſtinguenda ſunt genera dicendi, & habenda ratio partium quæ tractantur ab oratore. Narrationes eius rei, de qua controuerſia eſt apud Iudices, & ſubtiles argumentationes, & cauſſæ tenues ac paruæ, & epiſtolæ ſummiſſioris argumēti, & definitiones, partitiones, diſtinctiones, facetiæ, colloquia perſonarum, relaxant vincula compoſitionis, & more ſermonis paulo ſecurius ac liberius euagantur. In his toleranda ſunt alioqui vitia, quæ cotidiana lingua tam frequenter vſurpat, vt in oratione tenui fallant audientem. Scit orator quid deceat: & vbi rebus magis eſt afferenda claritas, quam magnificus ornatus, tum cotidiana veſte contentus, non circundat illis ornamenta pompæ & apparatus feriarum ſolennium. At in exornatione laudis, in locis communibus, in narratione, quæ ſpaciatur extra cauſam, in genere ſuaui, in omnino ſplendido cultu, perraro committendū eſt, vt hac parua quidem, ſed tamē aliqua deformitas appareat. hoc vitium deprecatur in oratore. Sed Græci viderint (inquit de vocalibus agens) nobis, ne cupiamus quidem, diſtrahere voces conceditur. Indicant orationes illæ ipſæ horridulæ Catonis, indicant oēs poetæ. Si non vbiq; conceditur, vtamur interdū vt neceſſario. Si vitiū eſt, fugiamus quoad licet. Quū vocalis eadē finis eſt verbi prioris, & principiū ſequētis, quoniā pronūciatur eodē oris habitu, nec plus vna longa auribus percipitur, nullā parit omnino fœditatē. Sexcenta Ciceronis exēpla reperies, ego pau

eis ero contẽtus. Neq; enim poſſet aut Hala ille Seruilius, aut P. Naſica, aut L. Opimius, aut C. Marius, aut me conſule ſenatus non nefarius haberi, &c. Non hominis occidendi cauſa habuiſſe telum iudicaretur. Quoties eſt illa cauſa a nobis acta in ſenatu? Vt ignoratione tua ad hominis miſeri ſalutem abuterer. Propter officioſos labores meos nonnulla apud bonos gratia. Iudicium culpa atque dedecore etiam Cenſorium nomen, quod aſperius antea populo videri ſolebat, id nunc poſcitur. Subijciamus exempla de cæteris vocalibus. Negant intueri lucem fas eſſe ei, qui a ſe hominem occiſum fateatur. Tu hodie egeres, nos liberi eſſemus. Dolebam P.C. Rempubl. veſtris quondam meiſque conſilijs conſeruatam, breui tempore eſſe perituram. Magnifice enim Seruius Sulpitius maiorum continentiam diligebat. Fateor enim me, quum ea quæ acciderunt, prouiderem futura, tanta in mœſtitia fuiſſe, quanta cæteri optimi ciues, ſi idem prouidiſſent, fuiſſent. Sed qui iſtuc tibi venit in mentem? O dij immortales, quam multi qui quum a te nemini ignoſci vellent, impedirent clementiam tuã. Vini exhalandi, non exacuendi ingenij cauſa declamitas. Hac tu quum per me acta meminiſſes, niſi illis quos videmus gladijs confideres, maledictis me prouocare auſus eſſes? Quã te vltro mihi idem illud deferente nunquam ſum dehortatus. Obſecrabo obteſtaborq; vos Iudices. Lex eſſe cum telo hominis occidendi cauſa vetat. Magna laus, meoq; iudicio omnium maxima. Tu vnus ado-

leſcens vniuerſum ordinem de ſalute Reipub. prohibuiſti. Erat ei viuendum latronum ritu, vt tantum haberet, quantum rapere potuiſſet. Hoc concurrendi genus frequenter vſurpari ſolere annotauit Aulus Gellius, id quod & aures & exempla doctiſſimorum probant. Alia Quintiliani ſententia videtur, quam complexus eſt his verbis, Peſſime longæ, quæ eaſdem inter ſe literas committunt, ſonabunt. Si per eaſdem literas intelligit duas vocales eiuſdem nominis, ab illo diſſentio. ſi vult hunc intellectum capi, Peſſime longæ vocales ſonabunt, quæ committunt eaſdem inter ſe literas, id eſt, vocales illas, de quibus agitur, iungunt, obſcurus eſt ſermo, & odioſe prolixus. Breuiter atque dilucide, nec minus ornate dici potuit: Peſſime longæ ſonabunt. Nam proxime dixerat hæc, Tum vocalium concurſus, qui quum accidit, hiat & interſiſtit, & quaſi laborat oratio. Ex quibus ſupplere quiſque poſſet, quæ locutus eſt ambigue. Sic enim habet res. Vocalium concurſus imperitis eſt notabilis. E vocalibus peſſime longæ ſonabunt. A, & E quiddam ruſticanum ſonant, propterea colliduntur a Græcis: id quod priore iam libro diximus. has igitur non ita ſæpe Cicero coniunxit. Et ſocijs gratiſſima eſſet eius integritas & fides. Ipſe in eadem Africa eſſe voluit, in qua erat rex potentiſſimus inimicus huic cauſæ. De ſalute populi Romani extimeſcebat, in qua etiam ſuam incluſam eſſe videbat. E, & A, vt minus diſſona, ita ſæpius finitima ſunt: vt, Voluntate ad ea arma profectus ſum. Eorum ipſorum ad cru-

ad crudelitatem te acuet oratio. Nam ſi vidiſſem, quouis profectò quam iſto modo a te agi maluiſſem. Qui opem a me atque auxilium petiſſent. A, & I, *hulcam & agreſtem efficiunt vocem, vt in ſimplicibus, aulai, materiai, ſyluai, frondoſai, quæ quum veteros poetæ frequenter vſurpaſſent, poſteriores vt nimium vaſta repudiarunt. Committit eas Cicero nonnunquam, vt pro Ligario, Diligentia inimici inueſtigatum eſt quod latebat. Quæ in legatione & ſocijs & ciuibus ſe probauit. In prouincia pacatiſſima ita ſe geſſit, vt ei pacem eſſe expediret.* I, & A, *ſicuti ſuauius audiuntur, ita multo ſæpius conferuntur, vt, Quod nos domi petimus proſtrati ad pedes. Non commemorarem, niſi a te cognouiſſem. An ſperandi Ligario cauſſa non ſit, quum mihi apud te locus ſit etiam pro altero depercandi?* O, & E, *minus in occurſu hiant, ſed tamen inſuauia ſunt, & ingrata: vt, Hic æquo animo potuit. Laudem adoleſcentis propinqui exiſtimo etiam ad meum aliquem fructum redundare. Quid vociferabare decem millia talentum Gabinio eſſe promiſſa?* E, & O, *concurrunt vrbanius, vt, Quare omnium rerum vna reprehenſio eſt, quod regnum intrarit. Itaque obijcias licet quam voles ſæpe, palliatum fuiſſe: Aderat vis, quæ ſummas frangit infirmatq́; opes.* O, & I, *ſi diphthongum faciunt, nullam in pronunciando faciunt deformitatem, vt, οἶκος. at iniunctura, quum ſeparantur, abſona ſunt, & maxime ſi vocalis* O. *producitur. Hinc fit* O *longo, quod* ω μέγα, *vocant, ce-*

dat iota atque ſubſcribatur, vt in quarta declinatione recto caſu numeri ſecundi μενέλεῳ, pro eo quod eſt μενελάοι, & in verbis βοᾷς pro βοάεις dicitur. Minus eſt vitij in eadem litera breui. Fluit enim, nec in ore cauo tandiu immurmurat. Vtrunq; reperies apud M. Tullium, vt pro Rabirio Poſthumo, Rapientur homines in hac iudicia ex omni non modo inuidia, ſed ſermone maleuolorum, niſi cauetis. Nec vero id homini tum quiſquam, ſed tempori aſsignandum putauit. I, & O, contra nihil diſſonant, vt, Qui tandem conuenit, aut tam graui onere tributorũ ad tantam pecuniam cogendã, mille talentum acceſsionem eſſe factam? aut in tanta mercede hominis (vt vis) auariſsimi, mille talentũ deceſsionem eſſe conceſſam? Neq; ego cui omnium ciuiũ libertas chariſsima fuiſſet, meam proieciſſem. A, & V, iunxerunt Latini, vt fraus, laus, audio, ſupplaudo. non in vno verbo ſeparauere, niſi quum peregrina aſciuerunt in Latium, cuiuſmodi ſunt hæc, Archelaus, Amphiaraus, Oenomaus. Senſerunt opinor, hinc effici vocem vaſte patentẽ & inuiſam. Quod ſi eſt, & in compoſitione vitium committũt, vt, ſylua vritur, humida vligo, muſa vna, ſcelerata vſura, & id genus alia, quæ quiſq; vir auris eruditæ ſentit eſſe patula atq; ſubagreſtia Coniunxit Tullius, Si vniuerſa (vt dixi) prouincia loqui poſſet, hac voce vteretur. At ſi commutaueris, & V A, dixeris, congredientur amice & vrbane. Cicero in Verrem, Ipſum in oppidum accedere noluit, quod erat difficili aſcenſu atq; arduo. Idem fere iudicium

eſt

eſt de vocalibus, quæ primæ ſunt in onere & vſu. Hiant adiuncta, quemadmodũ & in ſimplicibus, cous, ſardous, eous. Adiungit tamen Cicero, Quouſq; abutere Catilina patientia noſtra? Similia ſunt hæc, In loco vberi, in labello vdo, colligo vuas, amputo vlmos, a tergo vrgetur: ex quibus nulla ſoni concordia delectat aures. Poſtrema cum quarta non grauius offendit in collocatione, quam in his ſingulis, tuo, ſuo, diluo, ruo, ſtatuo. Cæteræ voces non admodum torquent os, atq; pronunciantis inſtrumenta: quamobrem ſæpius multo committuntur in ordine verborũ. Dico ſecundam cum tertia & quinta, tertiam cum quarta, contra tertiam & quintam cum ſecunda, quintam cum tertia. Refer ad aurium iudicium, quæ proponemus Ciceronis exempla, cognoſces. Quamobrem ſi mihi vnus eſt accuſandus, propemodum manere in inſtituto meo videor. Queruntur accuſatores ſe idoneos non habere. Id mihi erat aduerſarium maxime. In hac cauſa Iudices tametſi vtrunque eſſe arbitror perſpicuum, tamen de vtroq; dicam. Hoc ſi tu inimicus eius factum negabis, eodem tempore in eadem prouincia tu ipſe feciſti. Neminem mihi eſſe præponendũ actorem putabit. Sentis audiendo, quam molliter confluãt hæ ſoni tenuis & remiſſi literæ. Fugienda vocalium etiam tenuium multitudo, propter quam ſpeciei, progeniei, mollitiei, & eiuſmodi caſus odioſæ vaſtitatis vix apud bonos autores reperiuntur. Breues interim placent, vt apud Ouidium,

Huc coeamus, ait -

Terentius hanc moleſtiam vitat eliſione & contra-ctione,

Cuius tu fidem in pecunia perſpexeris,
Verere verba ei credere?
Nam quæ inſcitia eſt,
Aduorſum ſtimulum calces?
Poſtridie ad anum recta pergit.
Illos ducere eadem hæc lex iubet.
O Phædria, incredibile eſt, quanto herum ante-eo ſapientia.
Abi Phædria, eum require, atque adduce huc.

Verb' ei, duabus ſyllabis: Inſciti' eſt, quatuor: Poſtridi' ad, totidem: ducer' eadem, quinque: anteo, tribus: Phædr' um, duabus exprimitur. Et quum vocalis natura longa fluit atq; corripitur in concurſu, vt minus audiatur. Vergilius,

Et longum formoſe vale, vale, inquit, Iola.
Stipitibus duris agitur, ſudibusve præuſtis.

Imitatus eſt Homerum, qui perſæpe recipit hanc figuram, vt Odyſſeæ verſiculo primo:

ἄνδρα μοι ἔννεπε μοῦσα πολύτροπον.

Hinc planum fit, quod ſupra diximus, eſſe minorem in correptis offenſionem, quoniam celerius & expeditius exiguntur: maiorem in longis & aſpiratis, & accentu concitatis, vt in loco arduo, in haſta ornata, in tribunali edito, in adunco hamo, in viridi herba. Expoſita noſtra de principum literarum concurſione ſententia, ne quis exiſtimet eſſe vitium grande committere duas generis huius literas, Ciceronis &

Quintiliani iudicium totidem verbis huc transferemus. Habet, inquit Tullius, ille tanquam hiatus e cõcurſu vocalium molle quiddam, & quod indicet non ingratam negligentiam de re hominis magis quam de verbis laborantis. Audiamus alterum, Non tamẽ id, vt crimen ingens expauescendum eſt: ac neſcio an negligentia in hoc, an ſolicitudo ſit peior. Inhibeat enim neceſſe eſt hic metus impetum dicendi, & a potioribus auertat. Quare vt negligentiæ eſt hoc pati, ita humilitatis vbique perhorreſcere: nimiosque nõ immerito in hac cura putant omnes. Iſocratem ſecutos, præcipueque Theopompum. At Demoſthenes & Cicero modice reſpexerunt in hanc partem. Nam & coeuntes literæ (que συναλοιφὴ dicitur) etiam leniorem faciunt orationem, quam ſi omnia verba ſuo fine claudantur: & nonnunquam hiulca etiam decent, faciuntque ampliora quædam. Hactenus Fabius. Sit hæc libertas alijs ætatibus, alijs exercitationibus: ego puerum optimis aſſueſcere bonum duco, Maxime quum ſtylo dat operam in ocio literarum.

De coagmentatione conſonantium literarum.

CAP. IIII.

POſtea quam de literarum principibus, quæ in cõcurſione voces efficiant aut ſuaues, aut hiulcas, ſatis multa diximus, ex ordine de ſtructura conſo-

nantium quæ aut mollitur, aut aſpere inter ſe coeant, breuiter exponendum videtur. Ex his optime cohærent, quæ labris coeuntibus efferuntur, vt M & B, M & P, & eadem litera repetita quum finis eſt extremi verbi, & principium ſequentis: quibus adde M, & V, conſonantem, & eam quæ prima eſt in furente propterea quod altera pene labra admouet, altera labrum dente premit. Exempla ſunt apud Vergilium:

Errantes hederas paſſim cum baccare tellus.
Fundet—
—Manet alta mente repoſtum
Iudicium Paridis—
Omnes vt tecũ meritis pro talibus annos Exigat.
Nimborum in patriam loca fœta furentibus aſtris.
Aeoliam venit—
Italiam fato profugus Lauinaq́ venit
Littora—

Permulta reperies eiuſmodi apud oratorum principem, quod genus ſunt hæc: Domo eſt egreſſus non modo nullum ad bellum, ſed ne ad minimam quidem ſuſpicionem belli. Omnium Marcellorum meum pectus memoria effodit. Ne iſtius quidem laudis ita ſum cupidus, vt alijs eam præreptam velim. Victoriam fortuna tuam eſſe totam & propriam fatetur. Quum verborum capit initium ab ijs conſonantibus quæ ſine adiumento labrorum poſt dentiũ ſeptum pronunciantur, cuiuſmodi ſunt, C, D, G, L, N, Q, R, S, T,

R, S, T, X, Z. Non acerbe quidem, ſed aliquanto aſperius iungitur cum priore verbo, quod M, poſtremo concluditur. Hoc quale ſit, cognoſce ex his orationibus in quibus literæ poſt M, ex ordine ponuntur. Nunquam enim ad conſilium caſus admittitur. Amplificauit eius priſtinam dignitatem. Fortuna in iſtius ſe ſocietatem gloriæ non offert. Bellicæ tuæ laudes celebrantur omnium gentium literis atque linguis. Vereor vt hoc quod dicam, non perinde intelligi auditu poſſit, atque ego ipſe cogitans ſentio. Quo quidem in bello ſemper de pace agendum audiendumque eſſe putaui. Neque enim ego illa, nec vlla vnquã ſecutus ſum arma ciuilia. Nunc venio ad grauiſſimam querelam, & atrociſſimam ſuſpitionem tuam. Quid ego commemorem Xenophontis illam iucunditatem inaffectatam?

Quinque tenent cœlum zonæ.

In hac omni ſtructura quod M, elementum ſuauiſſimum, parum quidem offendit aſperitas, nonnulla tamen eſt: quod indicaſſe videntur illi conditores linguæ Latinæ, qui in ſimplicibus verbis vt hanc fugerunt literam, ita quoque N, magis familiarem collocauerunt, vt ancilla, induit, angit, Manlius, canna vnquam, enſis, antrũ, anxius. Hinc ſuffragãte auriũ iudicio cognoſcitur N, ab ijs omnibus cõſonantibus in ſtructura minus diſſentire. N, ante L, quidẽ & R, vox inſuauior eſt: quamobrẽ illino nõ inlino, irruo non inruo dicitur. Quum repetitur, vt in canna, ſiccitate quadã radit aures: ſed ne ſic quidem eſt magnopere

pere

pere fugiẽda. Quod vt intelligatur, ex Cicerone proferemus exempla, & ordinem literarum perſequemur. An non cadunt hæc in Antonium? Quid enim in eum non cadit? Reliquum eſt igitur crimen de veneno. Et id quidem nemini Græcorum video adhuc contigiſſe, vt idem vtroque in genere laboraret. Illæ vero non loquuntur ſolum, verum etiam perſonant. In negotio quod actum dicitur, nullum veſtigium. Quia non poſſet negare ab illis pecuniam datam, nõ quæſiuit procul aliunde. Non cauſſa, non locus, nõ facultas, non conſcius, non perficiendi, non occultandi maleficij ſpes, non ratio vlla, non veſtigium maximi facinoris reperietur. Quãuis bonas leges vitioſe per vimque tulerit, tamen hæ leges non ſunt habendæ. Iam in tanta iſtius impudentia remittendum aliquid videtur. X, & Z, quum proxime ſequuntur N, ſic habent. X, durior eſt, Z, mollior. N, ante B, M, P, paulo durior eſt: propterea dicitur imbuit, non inbuit, impurus non inpurus, immenſus non inmenſus. Sed & his aliquando præponitur. Noſtri ſenſus vt in pace ſemper, ſic tum etiam in bello congruebant. Spem attulit non modo ſalutis conſeruandæ, verum etiam dignitatis priſtinæ recuperandæ. An poteſt cognatio vlla propior eſſe, quam patriæ? In ſumma dicam, M, quinque conſonantibus optime præponitur, reliquis haud peſſime: N, vero contra quinque eaſdem non amat, reliquas omnes non grauiter odit. Quo feruntur hæc, inquies? vt de tua compoſitione iudicare poſſis, & vt amica perſæpe iungas, inimica raro

raro. Vtraque (dico M, & N,) ſed aptius ſecunda quam prima connectitur I, conſonanti.

—Sæuæ memorem Iunonis ob iram.

—Et quiſquam numen Iunonis adoret
Præterea?—

Statuuntur interdum principio verborum, vt, in mari, & in Neptuno. Quamobrem videndum eſt quibus aptius adhæreſcant. Vt inſideant ſibi, iam diximus: vt cæteris occurrant, vocibus, teſtimonijs agemus. Nonnihil diſſentiunt ab his elementis, C. D. T.

Lac mihi non æſtate nouum, nec frigore deſit.

Nunc naues contra prædones pene inanes Cleomenes *ducit. Dictitat ſe tantum rapuiſſe, vt id multis ſatis eſſe poſsit. Dictitat nihil eſſe tam ſanctum, quod non violari pecunia poſsit. Videt multos equites Romanos. Pecunias non petunt, relinquunt, & negligunt. Poſt* B, L, R, & S, *paulo melius collocantur.*

—Troiæ ſub mœnibus altis.

Plaudentem nigra figit ſub nube columbam.

Magno in dolore ſum, P. C. *vel mœrore potius. Namque canebat* Silenus, *vt ipſe tener mundi concreuerit orbis.*

—Et pura per noctem in luce refulſit
Alma parens.—

Apud exteras nationes omnium ſermone percrebuit. Neque tantum me expectatio accuſationis meæ commouet, quantum iſtius inſidiæ nefariæ. Conſule tuas aures, nihil horum tenerum ſenties, niſi forte quod

L, &

L,& S,emolliunt. Quamobrem artificis eſt, vbi vult ſuauis eſſe, nihil eiuſmodi frequens inſtruere. His enim ſtructuris vti nō vetamur, ſed adhibere modum iubemur. B, in paucis verbis extrema pars eſt, vt in his, ab, ob, ſub. Nec eſt vlli ſequentium in oratione plane familiaris, niſi vni quæ prima ſedet in Ioue, & in Iunone.

Ab Ioue principium Muſæ.—

Liuius omnibus tum mutis tum vocalibus anteponit. Nam vltro durius quiddam, vt grandius atque robuſtius affectat, & Vergilius interdum,

—Tyrrhena ab ſede profectum.

Et teneram ab radice ferens Syluane cupreſſum.

Aliter populo Romano doctiſque ſcriptoribus viſum eſt, qui detraxerunt hanc literam, & a, non ab, ante conſonantes reliquerunt: vt, Suos neceſſarios a faucibus macelli corrogat. Poſtulat a Burrieno prætore Næuius, vt ex edicto bona poßidere liceat. A quibus quum eſt certum auxilium petitum, ita tamen diſceditur, vt idibus Septemb. P. Quintinum ſiſti Sex Alphenus promitteret. A Cn. Dolabella denique poſtulat, vt ſibi Quintius iudicatum ſolui ſatiſdet. A me, qui neque excogitare, neque pronunciare multa poſſum, breuitas poſtulatur. Oſtendam primum cauſam non fuiſſe cur a Prætore poſtulares vt bona Publij Quintij poßideres. Cur maluerunt veteres abſcedit, aufert, amouit, abſtulit, quam abcedit, abfert, abmouit, abtulit, niſi quod B, ante conſonantes

durum

durum videbatur? at non vbique potuerunt eam pro voluntate mollire, vt in his, abdit, abducit, abnuit, abrupit, quæ verba principio dura, nunc emollita ſunt vſu. A præpoſitio conſonantibus, ab autem vocalibus & I, conſonanti bene præponitur. Abs pene reiectum eſt ad antiquata verba & inuſitata. Cicero in Oratore, Vna præpoſitio eſt abs, eaque nunc tantum in accepti tabulis manet, nec his quidem omnium: in reliquo ſermone mutata eſt. Idem tamen in Diuinatione dixit abs te. Sunt qui dictum probent, Abs quolibet: at Cicero a quibus, non abs quibus, dicit pro Quintio. Vt autem B, ſubiecta conſonantibus obluctatur, ſic & eiſdem appoſita nonnihil reſiſtit, niſi quum ſuccedit ei quæ princeps eſt in more atque moroſo. Morum bonitas, ſuauis eſt oratio. Lac bibitur, venitur ad Bibulū, exul Brutus, Numen Bacchi, vir bonus, Tyrannus Buſyris, Redintegrauit bellum, Thrax bellicoſus, Subaſpera eſt hæc & leuiter abrupta compoſitio, qua tamen vſus eſt Cicero. Nec in miſera vita quicquam eſt prædicabile aut gloriandum, nec in ea quæ nec miſera ſit, nec beata. Præſidij ad beate viuendum, in virtute ſatis eſt. Nonne tanto miſerior, quanto ſibi videtur beatior? Semper ſapiens beatus eſt. Hæc etiam in equuleum conijciuntur, quo vita non aſpirat beata. Vergilius,

—Quid bella Tyro ſurgentia dicam?

Sunt aures delicatæ nimis, quæ lubenter audiunt ſet pro ſed, optinet pro obtinet, & eiuſmodi quædam.

Litera

Litera ſecunda in ordine conſonantium raro verbũ Latinum claudit, multo rarius Græcum. Græci dicũt ἐκ, ante conſonantem loco præpoſitionis ἐξ, nos ac, lac, balec, hic, hæc, hoc, iſtic, illic, iſtuc, illuc, ſic, nec, & eiuſmodi pauca, quæ facile cohærent in his literis quæ primæ ſunt in Cicer. & in Quintio. Sumantur in argumentum verba ſingula, ſuccendat, accedit, accitur. acquirit, acquieſcit, & id genus multa, in quibus eſt quædam literarum familiaritas, quam in compoſitis inuenire licet: vt, Video adhuc conſtare omnia Iudices. Suſtinuiſſet hoc crimen primum ipſe ille latronum occultator & receptator locus. Omnes hanc quæſtionem te prætore manifeſtis maleficijs, quotidianoque ſanguine demiſſius ſperant futuram. Eadem litera C, præpoſita cæteris conſonantibus, vt tenuis eſt atque muta, ſic etiam ſubobſcura eſt: vnde fit vt in compoſitione obſcurius quoddam vitium committat. Stridet aliquantulum, quod anſeres indicant, & ranæ loquaces: nec in vocibus eſt primæ ſuauitatis. Clodij furores hoc ferro & hac dextra a ceruicibus repuli.

Haud ſecus ac iuſſi faciunt.

Hanc gloriam ſuſtulit. De cuius laude nec hic locus eſt vt multa dicantur. Chryſogonus a vobis hoc poſtulat. Dura mihi medius fidius fortuna Po. Romani & crudelis videbatur, quæ tot annos illum in hanc Remp. inſultare videret, & pateretur. Lac præceperit æſtus. Video hũc nullius rei mutaſſe conſilium. Quæ

tot

tot ac tales viros impediat. Dum hic viueret, locum relinquere noluit. In his eſt aliquid occulti diſcrimi-nis. Nam mollius excipitur a quibuſdam; vt ab S, & T. ſed in re tam parua nolumus immorari. Apponi-tur hæ. litera; ſequiturque multo frequentius, prop-terea quod plura verba ducunt ab ea principium, in eandem finiuntur pauciora. In hoc ordine coire pro-pius & annecti mihi videtur, id quod auribus & exē-plorum frequentia exiſtimari poteſt.

—Nec cura peculi.

Necdum illis labra admoui, ſed condita ſeruo.

Et ſol creſcentes decedens duplicat vmbras.

—Rapidum Cretæ veniemus Oaxem.

Ah Corydon Corydon—

—Pan curat oues.—

Verum hæc tantũ alias inter caput extulit vrbes.

—Frigus captabis opacum.

—Herbas contundit olentes.

Nec te pœniteat calamo triuiſſe labellum.

Nihil eſt hic quod aures grauiter offendat, nihil eti-am quod magnopere delectet. Itaque C, propior eſt virtuti quam vitio, maxime quum literis occurrit L, N, R, S, & T, quæ in eodem prope habitu oris effe-runtur. Idem eſt iudicium de Q, litera cognata. Nã C, K, Q, pro K, Græco Latini fecerunt. Ex quibus al-terum non eſt huiuſce contemplationis. Q, non clau-dit, ſed inchoat vocem.

—Non auſim quicquam deponere tecum.

Audiat hæc tantum vel qui veni—

- *Amauit nos quoque Daphnis.*

Conſonantium literarum tertia mollitur in C, *vt accedit, acquirit. in* F, *vt affinis. in* G, *vt aggreditur. in* L, *vt alluit. in* M, *vt ammiratum, non admiratum plerique dixere. in* N, *vt annectit. in* P, *vt appares. in* R, *vt arripit. in* S, *vt aſſuit in* V, *vt atterit, Hæc, credo, mutatio non eſſet, ſi perquam familiariter elementis illis adhæſiſſet. Eadem repetita nihil offendit. Quid dicam? haud dubie. ad delubra. Sed & alijs iungitur non ſine offenſione:*

Huic aliud mercedis erit -

An deus immenſi venias maris.

- *Quid, qui*

Luxuriem ſegetum tenera depaſcit in herba?

- *Victum Dodona negaret.*

- *Duplici aptantur dentalia dorſo.*

Tempore non alio dicunt regionibus illis.

Quæſitas ad ſacra boues Iunonis -

Illa ſeges demum votis reſpondet auari

Agricolæ -

In quaſcunque voces artes, haud tarda ſequētur.

Tondent dumeta iuuenci.

Vt aliquis metus adiunctus ſit ad gratiam, Ciceronis eſt in diuinatione. Si literæ quæ proferuntur eodem pene oris habitu, minus exaſperant vocem, certe D, cum L, N, S, T, quæ pronunciantur ad dentes, haud multum diſſentiet. Sed hic non ſolum ratio, verum etiam conſulitur auris: quæ ſi fuerit exercitata, de ſonis optime iudicabit. Ne quid tamen ſenſus erret, ob-

obſeruanda ſunt quæ eloquentiſſimi quique viri frequenter vſurparunt. F, in verbo Romano litera poſtrema non eſt, quamobrem in iunctura commiſſione ſemper apponitur: præcedit M, ſuauiſſime, id quod iam ſupra diximus.

Neſcia mens hominum fati ſortiſque futuræ. S, amicè: vt,

- Noctem flammis funalia vincunt.

Quinquaginta intus famulæ -

T, non multo aſperius.

Et terrere parant flammis, & frangere ſaxo.

Dant famuli manibus lymphas. Cætera minus familiariter.

- Sed famam extendere factis,

Hoc virtutis opus.-

Sic fatur lachrymans -

Hi ſummo in fluctu pendent. -

G, nulli verbo Latino finis eſt. Paulo craſſius ac robuſtius auditur quam C, cui propinquum eſt affinitate ſoni, quapropter minus venuſtatis habuit in fine. Principium multis eſt, vt his, gaudium, gero, gibbus, gobio, guſtus, gratia, gleba, glires, gloria, deglubo. Quid alijs iuncta ſonet, in his ſimilibusq́ perpende. Miles fuit ſub Gabinio. Hoc grauiter tulit. Metus adiunctus ad gratiam. Conſul gaudio plenus. Pupilli tutelam gerit tutor. Crimen grande cōmiſit. Queritur grauiter Cæſar. Obſcurus genere Octauius ſibi magnā peperit gloriā. Si me roges an ſit hac in cōmiſſura vitium, dicā paulo apertius eſſe, quā in ea quæ C. iun-

git, a qua ſolum fortiore ſono differt: ſed ne hoc quidem magnopere fugiendum niſi ſic loqui turpe ſit: Huius gloriæ C. Cæſar quam es paulo ante adeptus, ſocium habes neminem. Fortuna in iſtius ſe ſocietatem gloriæ non offert. Omni copiarum genere abundantes. Quo ſtudio incendimur non modo in geſtis rebus, ſed etiam in fictis. Nunc venio ad grauiſsimam querelam, & atrociſsimam ſuſpicionem tuam. Inuitus audiui ſatis te diu vel naturæ vixiſſe, vel gloriæ. Satis, ſi ita vis, naturæ fortaſſe: adeo etiam, ſi placet, gloriæ. Quum vox initium ducit ab ea litera qua in Iulio prima eſt, non aſperat ſonum prioris, niſi quũ vehementius effertur: & inter I, & G, nullum diſcrimen fit in pronunciando.

Iunonem interea compellat Iuppiter vltro.
Ad quem tum Iuno ſupplex his vocibus vſa eſt.
—Et mi genus ab Ioue ſummo,
—Rex Iuppiter omnibus idem.
—Vbi hic Iuno? demiſſaue nubibus Iris?
Talibus orabat Iuno—
—Nunc ſera querelis
Haud iuſtis aſſurgis.—
—Iam quærit ſydera opacæ
Noctis iter, iam quæ paſſus terraq́ꝫ mariq́ꝫ.
—Medias illis opponere turmas
Ne caſtris iungant, certa eſt ſententia Turno.
Horridus in iaculis.—

L, in compoſitione interdum præcedit, interdum ſubſequitur, litera per ſe mollis & tenera, non tamen

men omnibus eodem modo facilis & obuia. Hoc quale ſit, intelliges ex his, alluſit, illexit, pellexit, colluſtrauit, elegit. Si dixeris adluſit, inlexit, perlexit conluſtrauit, exlegit, abſonum quiddam ſenties, quale non eſt in his, albus, alnus, aluus, ſulfur, algor, alpes, celſus, altus. Vtamur exemplis: Nihilne te nocturnum præſidium palatij? nihil vrbis vigiliæ? nihil timor populi? nihil conſenſus bonorum omnium? &c.

Nil ſuper imperio moueor –
–Nihil mea carmina curas.
Sol tibi ſigna dabit. –
Sol qui terrarum ſpammis opera omnia luſtras.
Nil validæ iuuere manus –

Hæc volubilia. At Conſul Romanus, & vigil Xerxes, aſpera ſunt. Succedit eadem litera.

–Num lumina flexit?
Num lacrymas victus dedit? –
–Laneum libat honorem.
–Ipſe deum manifeſto in lumine vidi.
–Ac totum ſub leges mitteret orbem.
Falcicus & meſſæ ad lunam quæruntur ahenis.
Pubentes herbæ nigri cum lacte veneni.
–Nec littora longe
Fida reor fraterna Erycis. –
Eminet, ac læua tacitis ſubremigat vndis.
Poſtera Phebea luſtrabat lampade terras.
–Mactant lectas de more bidentes.
–Hæret lateri letalis arundo.

Ille dies primus læti, primumq́; malorum.
Cauſa fuit. -
Scilicet is ſuperis labor eſt -
Te propter Libycæ gentes, Nomadumq́; tyranni
Odere, infenſi Tyrij -

Omnino melius antecedit, poſtpoſita minus aliquanto cohæret. Sed ne ſic quidem habenda eſt inter eas quæ perſæpe fugiuntur. Vt quum præmittitur M. ſuauiſsima vocis eſt, quum præferuntur cætera, non grauiter offendit.

Nec pluteum cadit -
Ad populum phaleras. Rapitur ad tribunal prætoris.
Ius ſuum obtinere non potuit.
- Labatur pectore vultus.
Nos patriam fugimus -
Sat prata biberunt.

R, inſuauis eſt & iniucunda litera. caninam vocat Perſius. Nunquam frequentabit eam qui ſuauitati conſultum volet. At qui rem duram & aſperam tractabit oratione, hanc ſæpe collocabit, non in medijs vocibus modo, ſed in coagmẽtatione. hinc robur, hinc affectus grauis hinc ira, hinc grauitas & indignatio, hinc bellicus furor. Sed hic ſonum literarum, non vſum, de quo poſtea futurus eſt ſermo, quærimus nec omnem ſonum, ſed quem maxime ſpectet orator. Minus eſt horrida ante mutas, & ante I, & V, conſonantes. Hic acerba tamen & immitis: vt,

Vir bonus & prudens totũ ſe explorat ad vnguẽ.

Ter

-*Ter cœlo clarus ab alto*
Intonuit. -
Contemptor diuum Mezentius-
- *Inſignem palma per gramina currum,*
Victoresq́ue oſtentat equos. -
- *Sumpſiſſe merentis*
Laudabor pœnas -
- *Fruiturq́ue deorum*
Colloquio -
- *Ingratis offer te irriſe periclis.*
His accenſa ſuper, iactatos æquore toto
Troas relliquias Danaum, atque immitis Achillis
Arcebat longe Latio -
Tendit iter velis. -

Nec multo grauius ante M, N, & S, exhorreſcit.
- *Pedibus per mutua nexis*
Examen ſubitum ramo frondente pependit.
- *Meſapus equum domitor, Neptunia proles.*
Curuatis fertur ſpacijs -

Ante L, aſperior eſt,
Proxima Circeæ raduntur littora terræ.

Dure ſibi occurrit,
- *Maior rerum mihi naſcitur ordo.*

Appoſita ſicut apertius auditur (tunc enim eſt in arſi, non in theſi) ita quoque videtur immanior.
Ab radice. -
Hæc reſponſa patris Fauni -
Ergo iter ad regem indicit -
Arma velit, poſcatq́ue ſimul, rapiatq́ue iuuentus.

— Externusq́, in regnum quæritur hæres.
In dubijs reſponſa petunt —
Centum lanigeras mactabat rite bidentes.

S, a fine verbi quale eſt optimus, detrahebant veteres, niſi vocalis inſequebatur. Teſtis eſt in Oratore Cicero. Quinetiam, inquit, quod iam ſubruſticanum videtur, olim autem politius, eorum verborum quorum eadem erant poſtremæ duæ literæ, quæ ſunt in optimus, poſtremam literam detrahebant, niſi vocalis inſequebatur. Ita non erat ea offenſio in verſibus, quam nunc fugiunt poetæ noui. ita enim loquebantur, Qui eſt omnibu' princeps, & vita illa dignu', locoq́, non dignus. Non comprobat hanc loquendi conſuetudinem, quæ ſubruſticana iam videbatur, ſed oſtendit veteres illos ſuauitatis artifices fuiſſe, & interdũ huius offenſionem literæ vitaſſe. Non offendit quum T. ſubſequitur, cui proxime cohæret: vt, In manibus tabulis habebamus. Cæteris quoque vocibus committitur, vt. Cedo cui Siculo, quum is reus fieret, ciuis Romanus cognitor factus vnquam ſit? Non immorabor in exemplis, quæ ſunt prope infinita. S, nihil habet durum in coagmentatione. Quod ſi videor aliter iudicare quum mentionem de ceteris conſonantibus facio, ne quis inſtet moleſtus. Hoc dico, in ſe nihil habet aſperum in coagmẽtatione. Si quid aſperitatis eſt, in hac litera non eſt. Ne tamen in eadem parte crebra ſit, ac nimiũ multa. Sibilat enim, ac quaſi flatus euaneſcit. T, quam D, tenuis magis eſt, propterea per ſe ipſa minus offendit. Exempla

ſub-

ſubijcerem, ſi non eſſet in manibus illorum copia. V, conſonans non diſtlit in iunctura, niſi aſperior illi committitur, vt,

- Volitans ſub verbere turbo.

- Diuosq; in vota vocauit.

Rutulosq; exercent vomere colles.

Per varios ſternit caſus. -

Hac vos & Pallanta ducem patria alta repoſcit.

Accepit venientem -

X, aſpera concurſionis eſt, vt, Plus voluptatis ex recordatione illius orationis, quam non modo ex mea, ſed ex cuiuſquam oratione capere poſsitis. Vt pia & æterna pax ſit. Audax præcipue fuiſſe videtur in conuocandis hominibus & armandis. Hoc aiunt conſtitutum eſſe cum ſeruis, vt ad balneas Xenias venirent.

At rex ſollicitus monſtris oracula Fauni
Fatidici genitoris adit -

- Ex alto vox reddita luco eſt.

Quinetiam veterum effigies ex ordine auorum.

Antiqua ex cedro -

Ad nos vix tenuis famæ perlabitur aura.

Ob hanc aſperitatem præpoſitio ex, in e, mollitur, vt,

Ipſa Iouis rapidum iaculata e nubibus ignem.

Z, ſuauiſsima mihi videtur.

- Nec zephyros audis ſpirare ſecundos.

- Vela ſecundi
Intendunt zephyri -

Et zephyro putris ſe gleba reſoluit.

In componendo fugienda litera eiuſdem crebra repetitio. Hoc fit interdum, quum plura verba continua ab eadem litera ducunt initium, vt,

Cauum conuerſa cuſpide montem
Impulit -
Terras turbine perflant.
- Sedeant ſpectentq́ Latini.
- Laxis laterum compagibus omnes
Accipiunt inimicum imbrem -
- Inq́ ſinus ſcindit ſeſe vnda reductos.
- Illic fas regna reſurgere Troia.
- Veniet luſtris labentibus ætas.

Vidiſtis hominem ſine re, ſine fide, ſine ſpe, ſine ſede, ſine fortunis. Ciceronis eſt hoc pro Cœlio, in quo mora quædam & interſpiratio vitioſam minus efficit compoſitionem. verba ſunt eiuſdem: Eo maleficio tamen erant implicati, vt ex nullius legis laqueis emittendi viderentur. Itaque hæc cauſa ad teſtes tota traducta eſt. Si manebat tanta illa conſuetudo Cœlij cum Clodia, quid ſuſpicionis eſſet, &c. In qua luſtra, libidines, luxuries, omnia deniq; inaudita vitia atq; flagitia verſentur. Sacroſanctam nihil poteſt eſſe, niſi quod per populum plebemve ſancitum eſt. Virtus digna ſummo imperatore. ſpes pro periculis præmiorum. Cuius tres triumphi teſtes eſſent, totum orbem terrarum noſtro imperio teneri. Hæc apud ſummos oratores, qui minimis rebus occupati videri nolunt, haberi vitia non debent. Nec ſunt omni-

no

no cuiquam, ſed magna ex parte fugienda. Nam docti viri fugiunt, vt Vergilius,

- Spumas ſalis ære ruebant.

Aequora tuta ſilent -

Noluit hoc modo, Spumas maris, Aequora tuta tacent. Non placet aſpiratio repetita. Quid enim abeſt huic homini? Quædam litera minore cum offenſione repetuntur, vt F, M, V, conſonans.

- Loca fœta furentibus auſtris.

Velum aduerſa ferit, fluctuſq; ad ſydera tollit.

Contra populi Ro. religionem & fidem feciſſe dicitur. Vtrum enim ſcientem vultis contra fœdera feciſſe, an inſcientem?

Hoc metuens, molemq; & montes inſuper altos

Impoſuit -

- Vaſto cum murmure montis.

Ingentiq; manu malum de naue Sereſti

Erigit -

Incute vim ventis -

Deformes & literæ quæ non eadem, ſed prope ſunt eadem.

Eliquat, & tenero ſupplantat verba palato.

Vna & eadem litera ſæpius inſerta ſimile vitiũ committit, vt, Ego quantum ei debeam, alio loco oſtendam. Lux deniq; alia eſt ſolis, & lychnorum. Ad mulieris libidines & delicias depoſcitur.

- Manent immota tuorum

- Fata tibi. -

Quã tam læta tulerunt

Sæcula-

Sed quid opus teneras mordaci radere vero Auri-culas? Quum verbum capit initium ab ijs literis, quæ prioris erant vltima, aut vltimis finitima, conficitur ingrata vox, & auribus iniucunda, cuius generis hæc ſunt: Nonnulli literati, *ac ſtudijs doctriniſq; dediti, quaſi quiddam incredibile dicere putabantur.*

- Daſternere corpus
Loricamq; manu valida lacerare reuulſam.
- Italiam læti Latiumq; petamus.
Sibila lambebant linguis.-
Humani nihil a me alienum puto.
Quippe ferant rapidi ſecum, verrantq; per auras.

Eadem pene deformitas eſt in ijs ſyllabis, quæ pene ſunt ſimiles, cuiuſmodi ſunt:

- His vnda dehiſcens,
Terram inter fluctus aperit..
Nulla mora in Turno, nihil eſt, quod dicta retractent
Ignaui Æneadæ.-
Vos imploro maria, portus, inſulæ, littora.

Eſt enim huius ſæculi labes quædam & macula, virtuti inuidere. Ad populum latum, vt is Publicius, *ſi domum reuertiſſet, & inde* Romam *rediſſet, ne minus ciuis eſſet. Teterrimam mortem obiret. Fugies hæc voce mutata, vt,*

Impulerat ferro Argolicas fœdare latebras.

Vergilius melius fœdare quam lacerare dixit. In hoc gene-

genere maximo vitandum κακόφατον illud, cuius eſt obſcœnus intellectus. Eſt apud Vergilium,

- Iuuat ire, & Dorica caſtra,
Deſertosq́; videre locos. -
Treis adeo incertos cæca caligine ſoles
Erramus pelago.-
Corpora fundit humi, & numerum cum nauibus æquat.

Syllabas Ca & ca, Cum & na, iungito, efficies alterum verbum ſordidum, alterum obſcœnum. illud enim ad alui proluuiem, hoc ad pudenda referetur. Quamobrem veteres dixere nobiſcum. ſi enim præpoſitionem antepoſuiſſent, literæ concurriſſent obſcœnius. Peccant igitur hæ commiſſiones, In arcu lethifero, ne iecur alit, Gallicum nomen, mare Lybicum nuſquam quietum. Fugiendum cum neceſſe eſt. Huiuſmodi vitia Cicero vitat interpoſitione verbi, vt in his, Cum iſto Næuio familiariter viuit. Vt cum ipſi nihil alteri ſcientes incommodarint, nihil ipſis iure incommodi cadere poſſit. Cum hoc nouæ litis genus intenderet. Cum abſentis nomen reciperetur. Cum te nos non opinione dubia, ſed tuis veſtigijs perſequamur. Cum is non ſolum Capuam veniſſet. Sed & idem magnus orator non ſemper hoc fugit. Indicat hæc oratio ex decimaquarta Philippica: Itaque cum ſupplicationes iuſtiſſimas ex his literis, quæ recitatæ ſunt, decernere debeamus, Seruiliusq́; decreuerit, augebo omnino numerum dierum, præſertim cum non vni, ſed tribus ducibus ſint decernendæ. Idē

ad-

admiſit tertio de Oratore: Iis qui hæc quæ nos nunc quærimus, tractarent, agerent, docerent, cum nomine appellarentur vno, quod omnis rerum optimarũ cognitio, atq; in iis exercitatio, philoſophia nominaretur, hoc commune nomen eripuit. His addendum videtur, quod Quintilianus annotauit: Videndũ, inquit, ne ſyllabæ verbi prioris vltimæ, ſint primæ ſequentis. Id ne quis præcipi miretur, Ciceroni in epiſtolis excidit, Res mihi inuiſæ viſæ ſunt Brute. & in carmine,

O fortunatam natam me conſule Romam.

Hactenus Fabius. Legem equidem probo, ſed nõ poſſum mihi perſuadere vitium tam apertum excidiſſe Ciceroni. Auris eius maxime erudita virtũq; iudiciũ, ſenſus item acutiſſimus, & exercitatio diuturna, nec non ſcripta ab eo fœliciſſime, efficiunt vt hæc vltro luſiſſe, non temere fudiſſe credam. Aliud eſt eum ex induſtria ſic loqui, aliud imprudentem effundere. Excidunt ea, quæ labuntur imprudenti. Nec aſſentior illis, qui quum hunc audire verſiculũ, extemplo iuuitis Muſis eum feciſſe verſus exiſtimant. Ignorãt quam multos fœliciter expreſſerit, ex quibus coniecturam capere licet, non illi venam ſed tempus & voluntatem defuiſſe. Inuiſæ & viſæ. fortunatam & natam, in eiſdem prope literis habent antiſteton, atq; diſſimilitudinem quandam non ingratam examinantibus pondera verborum, in qua luſit acutus vir, vt in gracili filo orationis. Idem Quintilianus ad iuncturam monoſyllaba refert quaſi ad coagmentationẽ,

quæ

quæ tam parua quam magna iungit, non ad verborum delectum pertineant. Eodem refert longa breuiaq́; verba, quæ eſſe numeri, non iuncturæ, ſciunt omnes Rythmici. Adiungit ſimiliter cadentia, ſimiliter deſinentia, & eodem modo declinata, quæ ſchemata ſunt interdum, & verborum figuræ. In his luminibus orationis aliquando eſt numerus ſponte fluens, & quadã venuſtas. Quamobrem ſi crebriores erunt, non qualitate, ſed quantitate peccabunt: nec erit illud commiſſuræ vitium, ſed quantitatis. Hoc potius annotandum, iuncturas aſperas eſſe, quibus innectuntur multæ conſonantes, cuiuſmodi ſunt iſtæ, dolens regina, poſt meridiem, hyems frigida, pons fractus, ingens ſtridor, vrbs præclara. In his efferẽdu ſpiritus elaborat. obluctantur enim ac reſiſtunt, nec expediri ſe ſinunt implicatæ. Ea de cauſſa veteres dixere po'meridiem, & pomeridianas quadrigas. Si quod vitium admittet compoſitio, minus erit in his quæ interſpiratione diducuntur, quam quæ vno eodemq́; ſpiritu proferuntur. Nam mora & interuallum impedimento eſt, quo minus res alioqui vitioſa audiatur.

De coagmentatione vocalium & conſonantium.

Cap. V.

IN compoſitione iuncturarum ſæpe vocalis adiungitur conſonanti, aut contra vocali conſonans. Tumq́; fere verba de verbis apte cadunt, & in æquabili

bili commiſſura non admittunt hiatum. Vt enim lapides quadrati facillime connectuntur, ſic & eiuſmodi literæ proxime cohærent. Vtq; leue corpus & politum ſine offenſione tranſmittit vngues, ſic & illa coagmentatio pronunciantis impetum ſinit excurrere celeriter, & ad exitum ferri: vt,

- Tuus o regina quid optes,
Explorare labor, mihi iuſſa capeſſere fas eſt.
Parce metu Cytherea; manent immota tuorum
Fata tibi. -

Pauca mihi videntur eſſe de prouinciæ dignitate, vetuſtate, vtilitate dicenda. Populo Romano iucunda ſuburbanitas eſt huiuſce prouinciæ. Excipitur M. a conſonantibus, quæ præpoſita vocali non aliter abſumitur in carmine, atque vocalis obuia vocali. Id fit a poetis propter hiatum & offenſionem, quam pariit hæc litera, vt hic,

Monſtrum horrendum informe -

Sic pronuncietur, Monſtr' horrend' informe. Sed & ſic quoque multum laborat oratio. In oratione non eximitur, ſed obſcuratur, autore Quintiliano. M, litera, inquit, quoties vltima eſt, vocalem verbi ſequentis ita contingit, vt in eam tranſire poſſit: etiam ſi ſcribitur, tamen parum exprimitur, vt,

Multum ille -

&, Quantum erat. adeo vt pene cuiuſdam nouæ literæ ſonum reddat. Neque enim eximitur, ſed obſcuratur, & tantum aliqua inter duas vocales velut nota eſt, ne ipſa coeant. Vt nunc eſt pronunciatio, & ſcri-

& ſcribitur, & exprimitur, quemadmodum vocales omnes, quas eliſiſſe veteres antea diximus: & abuſus ille frequens effecit, vt vitium minus audiamus. Nec quid hic agas, certum eſt. Sic enim pronunciare, durum videtur, & durius ab omnium more deſciſcere. Veteres elidebant M, in oratione. Nam teſte Quintiliano Cato ſcripſit, die' hanc, & M, in E, molliuit. vnde confirmari poteſt illud dictum noſtrum de colliſione vocum, ſic Latinos vt Græcos vſos eſſe apoſtropho. An Cicero pronunciarit M, alijs pronunciandum relinquo: certe frequenter anteponit eam vocali, & in eadem ſententia, vt in hac: Reperiemus, ſi iſtum ad aliud iudicium perducere potuerimus, quibus probemus iſtum in quæſtura pecuniam publicam Cn. Carboni Conſ. datam auertiſſe, quibus ſuadeamus iſtum alieno nomine a quæſtoribus vrbanis, quod priore actione didiciſtis, pecuniam abſtuliſſe. Vaſte ſonat ante A, literam apertiorem, maximeque quum vocum repetitio eſt, vt, Gn. Pompeij memoriam amiſimus. Quod ſi dixeris, Gn, Pompeij memori' amiſimus, nihil offendet, & hoc modo Ciceronem egiſſe credibile eſt. A, profertur ab arteria, O, ab ore cauo: itaque ab extremis labris, quibus M, enunciatur, plurimum diſtant. Ex eo fit, vt cum duabus I, & V, parum diſtantibus minus pugnet in occurſu, cum reliquis immanius.

N Quæ

Quæ figuræ coagmentationi ſubſeruiant.

CAP. VI.

E Figuris, quarum multus eſt numerus, quædam non alio videntur admitti, niſi vt aptius in oratione verba componantur. Quod genus, quoniam verbum collocat eo, quo maxime decet loco, etiamſi temporum non numeratur quantitas, ad commiſſuram partium referendum eſſe puto. Talis eſt anaſtrophe, quæ nulla neceſſitate commutat ordinē. Ea frequentius vtuntur poetæ, vt Vergilius,

Vrbs antiqua fuit, Tyrij tenuere coloni,
Carthago, Italiam contra. -

Fac ſic, Carthago, contra Italiam: ſtabit ratio verſus, ſed compoſitionis ille decor exciderit.

Progeniem ſed enim Troiano a ſanguine duci
Audierat. -
- Maria omnia circum.
- Magno cum murmure montis.
Vnius ob noxam. -
Quos intermedius venit furor. -
Tranſtra per & remos. -

In oratione dicitur, Quocum, quicum, magna ex parte. Cicero pro Deiotaro, Quocum erat non hoſpitio ſolum, verumetiam familiaritate coniunctus. Fit hoc etiam, ne duo verba in eandem literam cadentia iungantur, vt,

- Magno in populo. -
Multi illam magno e Latio totaq; petebant

Auſonia. -

Eo nonnunquam ſpectat Apocope, vt,

- Immitis Achilli.

- Duri miles Vlyſſi.

Immuta ſic, Immitis Achillis, Duri miles Vlyſsis, peccabit ὁμοιόπτωτον, *id eſt, multorum caſus idem. Bene igitur dixit Vergilius,*

- Tumidumq́ue ſub axe tonanti

- Sternitur æquor aquis. -

Peius erat, axe tonante. Ad huius vitij fugam nonnunquam vtimur diphthongo græca, quæ fit ex E, & I, vt,

Cogunt me Neptune preces deſcēdere in omneis. Sed & hæ literæ minus agreſtes ſunt in quibuſdam: quod A.Gellius teſtatur. Quamobrē Vergilius dixit,

- Treis littore ceruos

Proſpicit erranteis. -

Deſpiciens mare veliuolum, terraſq́ue iacenteis.

Atque illum taleis iactantem pectore curas.

- Triſteiſq́ue ruinas

Solabar -

Ruſtice dixiſſet, tres ceruos errantes, & terras iacentes: quanquam pleriſque propter abutendi conſuetudinem hæc quoque dulcia videntur. Id non fit in omnibus generis eiuſdem, vt,

Aſpice bis ſenos lætantes agmine cygnos.

hic conſulendæ ſunt aures, quemadmodum vbi continua multa eodem fine clauduntur. Nec enim ſemper offendunt audientem, vt hæc,

Aeternis regis imperijs.

Cui mater media ſeſe obtulit obuia ſylua.

Itaque Pharſalico prælio facto a Pompeio diſceſsit. *Mutantur aliquando caſus, vt aptius ſedeant, vt,*

Huc deducta virum ſortiti corpora furtim

Includunt cæco lateri.

Quorum melior ſententia menti.

Da flammam euadere claßi.

Et claſſe ſubegit

Amiſſa, ſocios ignota linquere terræ.

Inuenuſtior fuiſſet vltimus nominum caſus, Cæco latere, mente, claſſe, ignota terra. Et genus aliud alio gratius eſt, vt,

Scinditur incertum ſtudia in contraria vulgus.

Vulgus incertus dici quidem potuit, ſed odioſius. Nec ſemper in eodem numero placet eadem venuſtas.

Securus amorum

Germanæ,

pulchrius eſt, quam, ſecurus amoris germanæ. Ad hæc quædam affinitas eſt literarum, & quaſi neceſſitudo, quam ſentiunt aures, os exprimere verbis non poteſt. Celſa ſedet Aeolus arce. Cur celſa potius quã alta? Verrantq́; per auras, noluit hoc ſpargant. Bis ſeptem præſtanti corpore nymphæ: non vſus eſt hoc epitheto, formoſo. Incubuere mari, non ſalo. Alibi ſpumas ſalis, non maris. Submerſaſq́; obrue puppes: obrue naues, deterius fuiſſet. Subducite naues, decẽtius quam ſubducite puppes. hæc & ſimilia ſi referes ad

animi contemplationem, diu ſuſpenſus hæſitabis: ſi ad aurem, cõtinuo ſenties, quæ probare maxime debeas.

De concinnitate numeroſa, & ſimiliter deſinentibus.

CAP. VII.

DE tribus commiſſuræ partibus ea diximus, vnde cætera generis eius haud magno negocio colligi poßint. Huic autem diligenter incumbendum eſt, propterea quod optime iuncta coagmentatione, etiamſi nihil aliud de induſtria factum eſt, tamen oratio videtur eſſe numeroſa. Illam ſi neglexeris, concinnitate & numero nequaquam perficies vt ornata venuſtaq́ſ ſit oratio. Sed quod & hæc expoliunt elocutionem, & ordo rerum fecit, vt eo tandem veniremus, de concinnitate pauca dicamus. Quid ſi apta concinnitas antea deſcripſimus, & de ſententia Ciceronis partes eius quatuor fecimus, ſimiliter deſinentia, ſimiliter cadentia, paria paribus relata, & contraria. Verba, quæ literis eiſdem concluſa ponuntur in clauſulis orationum proximarum, a Græcis ὁμοιοτέλευτα, *a noſtris ſimiliter deſinentia vel ſinientia dicuntur, vt hæc, Bellum in Africa maximum confecit, victorem exercitum deportauit. Ille deos deorum ſpolijs ornare noluit, hic ornamenta Mineruæ virginis in meretriciam domum tranſtulit. Ergo & mihi mea priſtinæ vitæ conſuetudinem C. Cæſar interclusam aperuiſti, & his om-*

nibus ad bene de omni Repub. ſperandum quaſi ſignum aliquod dediſti. Verum animum vincere, iracundiam cohibere, victoriam temperare, aduerſarium nobilitate, ingenio, virtute præſtantem, non modo extollere iacentē, ſed etiam amplificare eius priſtinam dignitatē, hæc qui faciat, non ego eum ſummis viris comparo, ſed ſimillimum Deo iudico. Nemo tum nouitati inuidebat. nemo virtutem non honorabat. Is enim profecto mortem attulit, qui cauſſa mortis fuit. Magnifice Seruius Sulpitius maiorū continentiam diligebat, huius ſæculi inſolentiam vituperabat. Nam & hoc in ordine, integra re, multa de pace dixi, & in ipſo bello etiam cum capitis mei periculo ſenſi. Quid hic victor non audebit, qui nullā adeptus victoriam, tanta ſcelera poſt Cæſaris interitum fecerit? refertam eius domum exhauſerit? hortos compilarit? ad ſe omnia ex his ornamenta tranſtulerit? cædis & incendiorum cauſſam quæſierit ex funere? duobus aut tribus Senatuſconſultis e Repub. bene factis, reliquas res ad lucrū prædamq; reuocarit? vendiderit? immunitate ciuitates liberauerit? prouincias vniuerſas ex imperij populi Romani iure ſuſtulerit? exules reduxerit? falſas leges C. Cæſaris nomine, & falſa decreta in æs incidenda, & in Capitolio figenda curauerit? earumq; rerū omnium domeſticum mercatum inſtituerit? Populo Romano leges impoſuerit? armis & præſidijs populū Romanū, & magiſtratus foro excluſerit? Senatum ſtipauerit armatis? armatos in cella Concordiæ quū

Sena-

Senatum haberet, incluſerit? ad legiones Brunduſiū concurrerit? ex his optime ſentiētes Centuriones iugulauerit? cum exercitu Romam ſit ad interitū noſtrum, & ad diſperſionem vrbis venire conatus? Multa propoſuimus exempla, vt planum inde fieret, in alijs eſſe breuiora membra, in alijs productiora, in alijs pauciora, in alijs plura, in alijs paria, in alijs impar ia, in alijs quaſitā eſſe venuſtatē, in alijs prope naturalem. Incidunt hæc in calamū, nobiſq; nolentibus ita ſe offerunt, vt maior in fugiendo ſit cautio, quam in perſequendo labor. Natura (vt mihi videtur) ſuadet voluptates honeſtas, & quantum poteſt, vocibus atque varia iucunditate reſpergit orationem. Artis eſt, quod accidit, aut probare, aut improbare, & quod deeſt, adijcere: quod ſupereſt, elimare. Dicet aliquis, Quid hoc ad numerum? Hæc concinnitas & confirmatio in paucis eſt verbis eodē pacto finientibus, numerus autem inſertus eſt omnibus partibus orationis. Confitendum eſt hanc concinnitatem, & eum numerum, qui eſt ex temporū ſpacijs, plurimum differre. Nec dicimus has figuras eſſe numeros, ſed eſſe numeroſas, quoniam illas ſponte numerus conſequitur. Id notius erit exemplo familiari. Videmus eos, qui rhythmos Gallicos ſcriptitant, fere totos eſſe in ſimiliter cadentibus vel deſinentibus (quod mihi ieiunum & miſerū eſt, in eadem ſemper verſari figura) aſſequi tamen concinnitatū beneficio, vt & oratores & poeta a pleriſq; dicantur. Poetas imitantur certo quodam ſyllabarum numero,

Oratores aliquo quaſi rhythmo, ex quo ῥυθμίζειν creduntur a vulgo. Quid habent oratorium, niſi hunc forte rhythmum? & quid habent numeroſum, niſi eodem modo finitum? Oratores obſeruant pedes, non autem, vt illi, certum numerum ſyllabarum. Itaque ſi videntur aptiores vna & altera concinnitate, idem accedat & Latinæ orationi neceſſe eſt, non quia numerantur in ea pedes, ſed quod illa cum voluptate quadam concluditur. Aures enim iucundum & ſuauem quærunt exitum, qui quum optatus aduenit, oblectantur, & in eo conquieſcunt. Adhac, non omnia quorum ſimilis eſt exitus, eſſe numeroſa verum eſt, ſed ea maxime, quæ vel pari, vel pene pari longitudine porriguntur. Eſt in numero curſus & comprahenſio, quæ pedibus fertur ad finem. hac eo eſt in eodem modo finitis, quod vt optime reſpondeant, in eandem prope menſuram concludi ſolent. Quum primus ambitus ad metam ductus erit, paulumq; ſubſtiterit, vna cum eo ſenſus aurium quieſcet: quum ſecundus eodem pene curriculo circunductus aut aliter pedem fixerit, & currendi æquabilitatem, & finiendi ſimilitudinem comparando, non modo quieſcet, ſed etiam voluptate reficietur. Quamobrem illud totum eſſe numeroſum & arte modulatum videbitur: vt, Accuſant ij, qui in fortunas huius inuaſerunt: cauſam dicit is, cui præter calamitatem nihil reliquerunt. Hic non eſt opus, vt ſit par numerus ſyllabarum, ſed vt ea æqualem, aut ad prope æqualem magnitudinem extendantur ſen-

tentiæ. Quod ſi ambitus alter altero longior eſt, ſiue antecedit, ſiue ſubſequitur, numeroſum quiddam & hoc pacto conficit, vt dimetri verſus annexi trimetris aut hexametris, nec enim diſplicet oppoſita varietas, nec eſt ingrata finium conſonantia. Qui diligebant hunc, illi fauebant: qui admirabantur hunc, illum probabant: qui denique huius nomen audierant, illum eruditum & perfectum exiſtimabant. Hæc oratio paulo iucundior eſt, quod tertia pars prioribus eſt aliquanto productior. Hinc oſtendi poteſt partium æqualitatem conuenire numeroſo, & earum inæqualitatem eidem non vbique diſſentire. Numeroſum dico, non quicquid numeris conſtat, ſed quod elocutionis aliqua voluptate gratum, refertur ad modulationem. Porro ſimiliter definiẽs modulatur extrema in quibus numerus ille dominatur. Et quoniam media medijs, extremis extrema accommodata iucundius efferuntur, intermedia ſic componit, vt ſponte numerus confluere videatur. Hoc itaque ſchema curſu temperatum, apte concluſum, non numerus quidem, numeroſum tamen eſt, & in orandi voluptatibus & delicijs habendum. Sed eo tanto parcius vtemur quanto pulchrius eſt atque iucundius. Nec iucunditati ſemper eſt locus, nec ſuaue quod nimium, nec iucundum quod tædio coniunctum, nec pulchrum quod diligentia fucatum, nec probandum quod nimio labore infinitum affectat ornamentum. Quatenus illud continuare liceat, cum ex hiſtoricis, tum ex Cicerone ſcire poſſis, cuius eſt illud exem-

 plum

plum ὁμοιοτελεύτῳ frequens, quod paulo ante cõſcripſimus. Quum ſponte caſus ijdem in ordine conſecutionis occurſant, vt ſine vitioſa traiectione alio reijci nequeant, ſex aut octo membra, nonnunquam plura, eodem ſine claudere, turpe non eſt: vt, Rogat oratque te Chryſogone, ſi nihil de patris fortunis ampliſsimis in ſuam rem conuertit, ſi nulla in re te fraudauit, ſi tibi optima fide ſua omnia conceſsit, annumerauit, appendit, ſi veſtitum quo ipſe tectus erat, annulumque dedit, vt ſibi per te liceat innocēti amicorū opibus vitam in egeſtate degere. Nihil erat cur hæc traijceret, quum ſponte fluerent, non quærerentur affectate. Parciora ſint quæ ſtudio componendi quæſieris. Naturæ venuſtates minus animum ſatiant.

Vt ſit oratio numeroſa ex ſimiliter cadentibus.

Cap. VIII.

Similiter cadens ſchema ſit, quum in eadem conſtructione verborum duo aut plura ſunt verba, quæ ſimiliter iiſdem caſibus efferuntur. Sic definit is qui rhetorica ad Herennium ſcribit, & ea ponit exempla, quibus indicari videtur, ſimiliter cadens, id eſt ὁμοιόπτωτον, eſſe in caſibus qui ſimiles exitus habent, non in iis partibus orarationis quæ neque declinantur, neque cõiugantur. Nam differentiæ cauſſa, ſimiliter deſinentia extendit ad omnia verba quorum ſimiles exitus ſunt, ſiue caſibus inflectuntur

ſiue

ſiue manēt inflexa. Sed & hæc aliter differūt, ὁμοιοτέλευτον eſt in extrema parte duarum pluriumve ſententiarū: ὁμοιόπτωτον, aut in principijs, aut in medijs collocatur: fitq́ præſertim quādo caſus velut ex aduerſo ſibi reſpondent: & reddita ſuo loco, orationi gratiam præſtant. Siquantum in agro locisq́ deſertis audacia poteſt, tantum in foro atque in iudicijs impudentia valeret, non minus in cauſſa cederet A. Cecinna Sexti Ebutij impudentiæ, quam tum in vi facienda ceßit audaciæ. Similiter cadunt agro, & foro: locis deſertis, & iudicijs: audacia, & impudentia: cauſſa, & vi facienda. Paulo poſt: Quaſi vero non eo libentius tum audaciæ ceſſerimus, quo nūc impudētiæ facilius obſiſteremus. ὁμοιόπτωτον eſt audacia & impudentia, ὁμοιοτέλευτον ceſſerimus & obſiſteremus. Non minus laborat A. Cecinna ne ſummo iure egiſſe, quam ne certum ius nō obtinuiſſe videatur. Refer illum caſum egiſſe, ad hunc obtinuiſſe: ſchema ſenties. Quū hæc ita ſint, ſtatuite quid vos tēpora Reip. de armatis hominibus, quid illius cōfeßio de vi, quid noſtra deciſio de æquitate, quid ratio interdicti de iure admoneant vt iudicetis. Confeßio, deciſio, ratio, cōmode reddita pariunt cōcinnitatē. Ego huic cauſæ patronus extiti, non electus vnus qui maximo ingenio, ſed relictus ex omnibus qui minimo periculo poſſem dicere. Nam cōmoditati ingeniū, grauitati ætas, libertati tēpora ſunt impedimēto. Hic nō ad populi Rom. laudē, ſed ad iudicū crudelitatē videretur eſſe ſeruatus. Nonnunquā ſimiliter

cadunt

cadunt finis & mediũ: vt, Maximas tibi omnes gratias agimus C. Cæſar, maiores etiam habemus. Quod hæc figura etiam pertineat ad finem, ex Quintiliani verbis intelligi poteſt. Eſt, inquit, ὁμοιόπτωτον tātum caſus ſimilis, etiamſi diſſimilia ſunt quæ declinantur: nec tantum in fine deprehenditur, ſed reſpōdent vel prima inter ſe, vel medijs, vel extremis, vel etiā permutatis his, vt media primis, & ſũma medijs accōmodentur, & quocunq; modo accōmodari poterũt. Hæc ſi vera ſunt, nō erit ſimiliter cadens quod nō accōmodabitur, vt hoc, Quo minus ingenio poſſum, ſubſidio mihi diligentiā cōparaui. Schema non eſt hic caſus, ingenio, ſubſidio. Soleo ſæpe ante oculos ponere, idq; libenter crebris vſurpare ſermonibus, omnes noſtrorum imperatorum, omnes exterarum gentium, potentiſſimorumque populorum, omnes clariſſimorum regum res geſtas, cum tuis nec contentionũ magnitudine, nec numero præliorum, nec varietate regionum, nec celeritate conficiendi, nec diſſimilitudine bellorum poſſe conferri. Frequens eſt hic patrius caſus, ſed eo non habet concinnitatem ſimiliter cadentis, quod nō reſpondet ex aduerſo. Aequabilitate membrorum iucũde cadit oratio, ſed alia virtus eſt hæc, de qua poſtea dicetur. Nũc videamus cur ſimiliter cadens numeroſum eſſe dicatur. Quando ſimilē caſum reddimus, vt cum voluptate audiamur, propemodum metimur orationem, ac præter audientis expectationem, modum ſequimur eundem, vt ſeruata quantitate quadam requies, reducta eadem qua-

litate

ſitate admiratio ſubſequatur. Ex illo fit vt ſimiliter cadentia dicantnr eſſe numeroſa. Nam dimenſo ſpatio, quod eſt comprehenſionis, & ambitus modo ſuauiter poſito quod eſt numeri, verba cum delectatione feruntur ad ſenſum: vt, Vicit pudorem libido, timorem audacia, rationem amẽtia. Hoc τρίκωλον *eſt, ac* πάρισον, *&* ὁμοιόπτωτον, *id eſt trimembre, & æquale, & ſimiliter cadens, & eo numeroſum atque iucundum, quod omnia relata ſunt quo maxime debent ferri. Eodem modo cadentia iucundiores efficiunt verſus, & eorum numerum condiunt, vt,*

Aſpera tum poſitis miteſcent ſecula bellis.
Bina manu lato criſpans haſtilia ferro.
Cui mater media ſeſe tulit obuia ſylua.

Huiuſmodi voluptate capti recentiores eo prouecti ſunt ineptiarum, vt totos libros in hoc genere conficerent, illumque verſum magnificarent qui non haberet illud ſuum ὁμοιόπτωτον. *his iudicibus hoc probare facile eſt, in hac concinnitate modulationem eſſe quandam numerorum conſimilem, quæ dulci voluptate capiat ſenſum, propter quem repertum eſt quicquid eſt in oratione numeroſum. Quos ſi quis errare putat, hoc animo perpendat, quanta ſit interdum in re leui iucunditas, & inquirat vnde ſit hic tantum ſuauitatis. Inueniet credo aurium ſenſum caſibus oppoſitis haud aliter recreari ſolitum, quam oculorum intuitum paribus interuallis, & earum ſimilitudine partium quæ conferuntur ex aduerſo.*

Nec

Nec mirabitur in ſonorum collocatione quiddam eſſe aptum atque iucundum, qui vno aut altero pede compoſito videat orationem cadere numeroſe. Hæc autem conformatio, ſi erunt paria membra, numeroſior & aptior eſſe videbitur audienti. Si vero imparia, ſed commode reddita, non omnis aberit voluptas. Quapropter haud abre a comparibus diſtincta ſunt ea quæ ſimiliter aut cadunt aut definiũtur.

De paribus membris, & eorum numero.

CAP. IX.

Paria paribus relata, ἰσόκωλα dicuntur a Græcis, hoc eſt, membra quorum par eſt aut pene par numerus ſyllabarum. Nec enim duorum pluriumue membrorum ſyllabas numero certo ſubijcimus, ſed hanc omnem æqualitatem expendimus aurium ſenſu, & quæ parum quantitate diſcrepant, quoniam priorum ſimilia ſunt, inter paria numeramus. Eiuſmodi partes eſſe numeroſas oſtendit heroicum poema, cuius omnes verſus in eandem props menſuram cadunt. Carmen eſt εὔρυμὸν, & in oratione fugiendum: ſed quod neque certos pedes, neque tempora certa metitur, aliquam tamen numeri ſimilitudinem ſeruat, inter numeroſas orationes habemus. Argumento ſunt aliquot indocte conditi, ſed qui tamen vocantur hymni, in quibus neque modum carminis, neque numerorum ſpacium reperies. Quod habent, quan-

quandam numeri ſimilitudinem, vulgo creduntur eſſe verſus. Itaque paria quod eadem fere dimenſione penduntur, non quæſitum ſed ſecutum habere numerum videntur. Quamobrem & hac varietate conſpergitur oratio, maxime quæ compoſita quidem ſed non ſolicite culta vult haberi. Itaque paribus Cicero frequenter eſt vſus, quod habent numerū quendam latentem, & inaffectatum. Ex multis pauca docendi gratia ſumemus. Bellum extrema hyeme apparauit, ineunte vere ſuſcepit, media æſtate confecit. Non auaritia ab inſtituto curſu ad prædam aliquam reuocauit, non libido ad voluptatem, non amœnitas ad delectationem, non nobilitas vrbis ad cognitionem, non denique labor ipſe ad quietem. Vicit pudorem libido, timorem audacia, rationem amentia. Vt eius ſemper voluntatibus non modo ciues aſſenſerint, ſocij obtemperarint, hoſtes obedierint, ſed etiam venti tempeſtatesq́; obſecundarint. Seruatum eſſe plurimi cupiunt, ſeruare ſoli vos poteſtis. Hoc vero quis ferre poſſit, inertes homines fortiſſimis inſidiari? ſtultiſſimos prudentiſſimis? ebrioſos ſobrijs? dormientes vigilantibus? qui mihi accubantes in conuiuijs, complexi mulieres impudicas, vino languidi, confecti cibo, ſertis redimiti, vnguētu obliti, debilitati ſtupris, eructant ſermonibus ſuis cædem bonorum, atque vrbis incendia. In his orationibus nō omnia membra ſunt paria, ſed quæ quibus comparari debeant, iudicare difficile non eſt. Ex membris alia ſunt parua, alia mediocria, alia magna.

Item alia paria, alia imparia: in quo genere minora minoribus, maiora maioribus conferuntur. Parua ſunt hæc: Gallos accerſiuit, ſeruitia concitauit, Catilinam euocauit, attribuit nos Cethego, cæteros ciues interficiendos Gabinio, vrbem inflammandam Caſſio, totam Italiam vaſtandam diripiendamque Catilinæ. Poſteriora longius paulo traxit, non modo quod ſubiecta res, ſed etiam quod ratio componendi ſic erat. Illa autem mediocria, Subiectos prope iam ignes circumdatoſque reſtinximus, ijdemque gladios in Rempub. diſtrictos retudimus, mucroneſque eorum à iugulis veſtris reiecimus. Reperiuntur & maiora: Mithridatem inſolito inflammatum victoria continuit, & Tigranem magnis copijs minitantem Aſiæ, retardauit. Miſcentur paria diuerſi generis, vt hæc: Cuius ea ſtultitia eſt, vt eam nemo hominem: ea vis, vt nemo fœminam: ea crudelitas, vt nemo matrem appellare poſſit. Habet ἰσόκωλον elegantiorem concinnitatem, quando iungitur aut ſimiliter deſinentibus, aut eodem pacto cadentibus. Tum enim concurrunt duæ virtutes, & ſimiliter exeuntia paribus æquata (ſicuti diximus) ſunt aliquanto venuſtiora. At hæc tria per ſe aliqua ex parte numeroſa, tum demum pulcherrima ſunt, quum pedibus aptis, & eorum numero iuuantur.

Quæ ſint contraria numeroſa.

CAP. X.

Contraria numeroſa non ſolum Cicero dicit ἐναντία *ſed &* ἀντικείμενα *&* ἀντίθετα, *hoc eſt & oppoſita, & contrapoſita. Ex illis quædam ſunt proprie contraria, vt amare & odiſſe. quædam priuantia, vt dies & nox. quædam relata, vt longum breue. quædã cõtradicentia, vt edere non edere. quædã repugnantia, vt lædere & amare. quædam tantũ ſeparata, & quodammodo* ἀντίθετα, *vt, Non noſtri ingenij, veſtri auxilij eſt. Hæc igitur, & ſi qua ſunt generis eius alia, adeo numeroſa ſunt, vt in verſum plerunque cadant: quod his exemplis docet Cicero. Bene quam meritam eſſe autumas, dicis male mereri. Id quod ſcis, prodeſt: nihil id quod neſcis, obeſt. & addit, Semper hæc quæ Græci* ἀντίθετα *nominant, quum contrarijs opponuntur contraria, numerum oratorium neceſsitate ipſa efficiunt, & eũ ſine induſtria. hoc genere iam ante Iſocratem delectabantur, & maxime Gorgias, cuius in oratione plerunque efficit numerum ipſa concinnitas. Nos etiam in hoc genere frequentes, vt illa ſunt in quarto accuſationis: Conferte hanc pacem cum illo bello; huius prætoris aduentum cum illius imperatoris victoria, huius cohortem impuram cum illius exercitu inuicto, huius libidines cum illius continẽtia: ab illo qui cepit, conditas: ab hoc qui conſtitutas accepit, captas dicetis Syracuſas. hæc Cicero. Vnde excipere poſsis*

dicetis Syracuſas. Hæc Cicero. Vnde excipere poſsis quænam dicantur hic contraria, quomodo numeroſe conferantur, quaque ratione conficiant orbem. Sed vt aditus ad hoc componendi genus magis aperiatur, alia ponemus exempla. Nec enim reperire difficile eſt apud eum qui eſt in hoc genere frequens. Neque enim poteſt is exercitum continere impetrator, qui ſeipſum non continet: neque ſeuerus eſſe in iudicando, qui alios in ſe ſeueros eſſe iudices non vult. Imparia compoſuit membra. Interdum pene paria componit, vt hic, Ex hac enim parte pudor pugnat, illinc petulantia: hinc pudicitia illinc ſcelus: hinc conſtantia, illinc furor: hinc honeſtas, illinc turpitudo: hinc continentia, illinc libido. Denique æquitas, temperantia, fortitudo, prudentia, virtutes omnes certant cum iniquitate, cum luxuria, cum ignauia, cum temeritate, tum vitijs omnibus. Poſtremo copia cum egeſtate, bona ratio cum perdita, mens ſana cum amentia, bona denique ſpes cum omnium rerum deſperatione confligit. Sæpius impares ſunt partes. Conferte Verrem, non vt hominem cum homine comparetis, ne qua tali viro mortuo fiat iniuria, ſed vt pacem cum bello, leges cum vi, forum & iuriſdictionem cum ferro & armis, aduentum & comitatum cum exercitu & victoria conferatis. Et ſi non minus nobis iucundi atque illuſtres ſnnt ij dies quibus conſeruamur, quam illi quibus naſcimur, quod ſalutu certa lætitia eſt, naſcendi incerta conditio, & quod ſine ſenſu naſci-

mur

mur, cum voluptate conſeruamur. Hic veſter hoſtis veſtram Remp. oppugnat, ipſe habet nullam. Senatum, id eſt orbis terræ conſilium delere geſtit, ipſe cõſilium publicum nullum habet. Aerarium veſtrum exhauſit, ſuum non habet. Nam concordiam ciuium qui habere poteſt, nullam qui habet ciuitatem? Pacis vero quæ poteſt cum eo eſſe ratio, in quo eſt incredibilis crudelitas? fides nulla?

Quædam breuia ſunt interualla, ſed arguta. Si conſul Antonius, Brutus hoſtis, ſi cõſeruator reipub. Brutus, hoſtis Antonius. Nonnunquam ſingula ſingulis opponuntur. Antonij igitur promiſſa cruenta, tetra, ſcelerata, dijs hominibuſque inuiſa, nec diuturna, neque ſalutaria. Noſtra *contra honeſta, integra, glorioſa, plena lætitiæ, plena pietatis. Neceſſe non eſt, ea quæ ſic opponuntur, omnia eſſe vere contraria, ſed conferri ſicut aduerſa: quod & Quintilianus confirmat exemplis. Quamobrem interim cum alijs miſcentur contraria. Qua in re mihi ridicule es viſus eſſe inconſtans, qui eundem & lederes, & laudares: & virum optimum, & hominem improbiſſimum eſſe diceres: eundem tu & honoris cauſſa appellabas, & virum primarium eſſe dicebas, & ſociũ fraudaſſe arguebas. de vt hoc exiſtimabas, prædicabas, Chæreæ arbitratu cauſſam agebas. Hoc figuræ genus iucundum numeroſumque, ſæpe enthymema pulcherrimũ, ſemper acre & argutum, adeo quidã* Romanorũ *libenter frequentarunt, vt in Satyricos dentes inciderent. Oſtendit illud Perſianum,*

-Crimina raſis
Librat in antithetis-
- Doctas poſuiſſe figuras
Laudatur-

Ex quo(niſi forte ſpeciem pro genere vſurpauit)probare poſſumus, non mediocrem eſſe in hac conformatione laudem, eamque non ſine cauſſa frequentaſſe Ciceronem. In collatione multarum partium eſt antitheton non inſuaue, vt illud Ciceronis pro Lucio Murana: Vigilas tu de nocte, vt tuis conſultoribus reſpondeas: ille, vt eo quo intendit, mature cum exercitu perueniat. Te gallorum, illum buccinarum cantus exuſcitant. Tu actionem inſtituis, ille aciem inſtruit. Tu caues ne conſultores tui, ille ne vrbes aut caſtra capiantur. Ille tenet & ſcit vt hoſtium copiæ, tu vt aquæ pluuiæ arceantur. Ille exercitatus in propagandis finibus, tu in regendis. Huc non referes omnia vel contraria vel oppoſita, ſed ea tantum quæ partes partibus, & membra membris ex aduerſo conferuntur.

Eheu quam pingui macer eſt mihi taurus in aruo.

Ad numerum nihil faciunt pinguis & macer inter ſe pugnantia, nec ſi dixeris in oratione taurum eſſe macilentum in agro pingui. Non enim ex duobus verbis, ſed ex orationum collatis partibus numeroſum efficitur. Hactenus de concinnitate numeroſa. Tranſeamus ad numeros.

Quid numerus à concinnitate numeroſa & metro differat.

Cap. XI.

NVmerus a numeroſa concinnitate, & a metro verſuq; differt. Numerus enim ſpacia & interualla ſyllabarum longa ac breuia metitur, & ex illorum temperata compoſitione demulcet aures. Figurarum concinnitates non ex temporibus, & quãtitatum differentia, ſed aut ex æquabilitate partiũ, aut ſimili concentu relatorum creant voluptatem. Numerus nunc longius progreditur, & ambitu ſpacioſo, quemadmodum libero campo bellatores equi, fertur ad metam: nunc excurſione breui contentus, initium ſubinde nouum molitur. Figuræ ſi circunſcriptione longa diſtrahentur, quid cui debeat ex aduerſo comparare ſenſus, nec attendet, nec vlla reficietur voluptate. Ad hæc numerus per ſe iucundus eſt, triſtior eſt figura numero omni deſtituta. hæc quibuſdam partibus tantum, ille inſertus eſt omni comprehenſioni. hæc aperta, ille occultus. hæc rarior, ille frequentior. hæc minoris eſt artis, ille maioris. hæc etiam illorũ communis, qui neſciunt artificium rhetorum, ille pauciorum, qui nõ modo præcepta eloquendi tenent, ſed lõga exercitatione formati, apte compoſiteque dicere, & hoc quaſi geſtu orationem mouere poſſunt. Differunt etiã numerus & verſus, hoc eſt ῥυθμὸς καὶ μέτρον. *In verſu numerantur pedes aut quatuor, vt in dimetris: aut quinque, vt in*

pentametris: aut ſex, vt in hexametris: aut ſeptem, aut ſeptem cum ſyllaba, vt in ſeptenarijs & quadratis: aut octo, vt in octonarijs. In rhythmo quot ſint omnino pedes, enumerare nihil eſt neceſſe. Nunc ſinguli collocãtur, vt hic, Diximus, O ſcelus. Nũc bini, vt, O me miſerũ, O me infœlicẽ. Aliquãdo bini cũ ſyllaba, vt, Teſtes dare volumus. Aliquãdo terni, vt, O ſcelus incredibile. Aliquãdo quaterni, vt, Valeant, valeant, inquit, ciues mei. Sæpe ſeni, aut ſepterni, aut duodeni aut etiam plures. Nõ ſunt continuãdi numero pares, ne verſiculorum ſimilis eſſe videatur oratio. In verſu pedes certi ſunt, atque definiti, vt dactylus & ſpondeus heroico, iambus iambico, anapæſtus anapæſtico. In oratione nihil eſt præſcriptum quo certo debeamus vti. A pæane dicam initium ſi verba depromenti fiat obuius: ſi non occurret, a cretico: ſi ne hic quidem, a bacchio, aut eorũ vno quibus vtuntur oratores. Quod ſi idem ſæpius offeretur, nonnunquam repudiandus erit, vt abſit odium ſimilitudinis, quo nihil eſt in hac arte peius. Præterea in numero poetico, verbis ordine conſtitutis, non alios & alios metimur pedes, vt heroico non dicimus iambum, aut trochæum, aut anapæſtum, ſed dactylum modo atque ſpondæum. In oratione licet in pedem ſumere binas ſyllabas, aut ternas, nunc has, nunc illas, & hoc modo varios efficere pedes pro metientis arbitrio. Id quale ſit, monſtremus exemplo. Omittendæ ſunt omnes voluptates, relinquenda ſtudia delectationis, ludus, iocus, conuiuium, ſermo etiam pene omnium familia-

ſiarium deſerendus. Primus pes erit aut iambus, ex breui & longa, aut bacchius ex breui & duabus longis-ſecundus, aut ſpondeus, aut certe moloſſus. nihil enim refert. Iam ſi verbi quinti, quod eſt, relinquenda, tertiam ſyllabam componas cum duabus proximis, dactylus erit: ſi cum vna, choreus. ſi cū tribus, pæan primus. Omnia ſic erūt tibi libera dimetiēti, propterea quod orator nō animaduertit quos nominaret pedes, ſed breuibus & longis quodammodo temperauit orationem. Carmen vbique numeroſum eſt, & in eo fere neque principia medijs, neque extrema primis, ſunt compoſitiora. In proſa numerus etſi in medijs non omni ex parte negligitur, in principijs tamen & clauſulis, hoc eſt, in ſententiarum finibus accuratior eſſe debet. Nam aptius eſt inſtruendum, quod initio ferit auditorem, & id quo tandem ſenſus animuſque recreantur. Ad hæc poeta numerum ſuum non ſic relaxare poteſt, vt multis in locis orator. Si quid audet in licentiam, & iambum pro ſpondeo, aut trochæum, id eſt treis breues pro dactylo ponit, nouum & inſolens & abſurdum videtur. Orator interim vnam & alteram ſententiam non aptat numeris, aut ſponte numeroſam de induſtria diſſoluit. Nec enim delectare ſemper, vt poeta ſed ſæpe cauſſis ac neceſsitati magis ſubſeruire contendit. Nec eſt turpe hominē ſeueris rebus occupatum, nonnunquā horridius, ſi modo grauius, præferre genus orationis, & aliū in locum reſerre numeros. quod ſi faciat poeta, ſuum retinere munus nullo modo poſſit. Liberior

eſt oratio, verſus hus quaſi vinculis aſtrictior: illa numero ſimilis, hic totus ex numeris: illa neque ἄρυθμός, neque εὔρυθμός. hic εὔρυθμός, illa ſubinde variante materia alios & alios collocat pedes nunc tardior, iam volubilior, ſæpe iucunda, ſæpe triſtis, aliquando curta, aliquãdo producta. hic ſui ſimilis, nec multos ambitus circumſcribere, nec ſua tempora cõmutare poteſt: quod ſemel aſſumpſit, hoc legis eſt ad extremum perferendum. Quod eſſet inter hæc diſcrimen, & aperta differentia, quæſitum eſt vtrum eſſet difficilius facere verſum, an aptare numerum? Quod ſic intelligendũ mihi videtur. Propoſita vna eademq́ materia, & æquatis cæteris ornandi partibus, dubitatio exoritur, vtrum ſit operoſius illam metro, quã numero, an numero quam metro complecti? Numero, inquit Cicero. Cur ita? Habet ille verſuum conditor, quod certum ſequatur, & a quo non facile poßit deuiare. Itaque ſi modo nouerit ſyllabarum quantitatem, carminumq́ legem, vt heroici, & vſu mediocri fuerit exercitatus, affabre cudet verſiculum, quod pueris etiam frequẽter accidere videmus. Non ita facile cognoſcet quantũ excurrere debeat oratio, quod numeri genus ſententia maxime velit, quos ex tam multis ordine ſtatuat pedes, vbi firmet gradũ, vbi leuius inſiſtat, quo tandem modo clauſulam deponat. Nec ſi fœliciter vnam aut alteram ſententiam colligauerit, quoniam modo cæſim, modo membratim, ſæpe comprehenſe, ſæpe varie dicendum eſt, facile mutabit numerum, & ſubinde nouum induet eloquẽdi

genus

genus. Quamobrem difficilius eſt intexere numerũ quam verſum, etiamſi rhythmus oratorum ſoluto ſimilis eſt, & maiori quadam libertate prouoluitur. In vtroque tamen pedes ſunt generis eiuſdem, ex quorum poſitione modus oratorum fit, atque poetarum.

Qui pedes orationis, & quid à numero differant.

CAP. XII.

NON *alij ſunt pedes in oratione quam in verſu, ſed eſt eorum varia atque diuerſa collocatio. Qui ſint, vel Grammatici norunt. Nunc qui maxime nominentur ab oratoribus, operæprecium eſt explicare, propterea quod illis apte compoſitis numeroſa progreditur oratio. Qui duabus ſyllabis conſtant, recipiunt omnes, ex quibus Pyrrhichius eſt e correptis duabus, Spondeus e totidẽ longis, Iambus e breui & longa, Choreus e longa & breui. Recipiunt & triſyllabos, Moloſſum ex tribus longis, Trochæum contrariũ ex totidem breuibus, Dactylum ex longa duabusq́; correptis, Anapaſtum oppoſitum ex duabus breuibus & longa, Bacchium ex breui & reliquis longis. Palimbacchium ex duabus longis & breui. Longã inter breues Amphibrachyn, breuem inter longas Creticum dicunt. Tres celebrãt eorum, quibus ſyllabæ ſunt quatuor, Dichoreum ex duobus choreis, Pæana primum ex longa ac tribus*

correptis, Paana quartum ex breuibus tribus & longa. Secundũ & tertiũ referunt ad ſimplices, quemadmodum reliquos omnes quatuor & quinque ſyllabarum, præter vnum Dochimum, qui conficitur ex Choreo & Cretico, vel ex Cretico & Iambo. Hos vt in eam rem quam modo tractamus, nouiſſe ſat eſt, ita ſyllabæ cuiuſque quantitatem vnde ſit pes, habere cognitam certamq́, neceſſarium eſt. Quæ ſi eſſet vna cauſſa, certe nobis perſuadere poſſet, oratori non vtilem modo, ſed etiam neceſſariam eſſe poetarum lectionem. Ex ijs pedibus, quos antea numerauimus, alij ſunt pares, vt Pyrrhichius, Spondeus, Dactilus, Anapæſtus, Amphibrachys: dicti pares, quoniam diuiduntur in partes duas æquas. Alij duplices, vt Iambus, Choreus, Tribrachys ſiue Trochæus, Moloſſus. In his partem pars altero tanto ſuperat. Alij ſeſquipli, vt Bacchius, Palimbachius, Creticus, Pæan, hi ſi diuidantur in duas parteis, altera tantundem & dimidium continebit, vt in Cretico quinque ſunt tempora. comporato duo cum tribus, ſecunda pars erit ſeſquimaior, hoc eſt, tantundem & dimidium complectetur. Diuiſio eſt Ariſtotelis, qua tria eſſe pedum genera demonſtrantur. Ex illis breues celeriter feruntur, vt tribrachys, & pæan: longi tarde traduntur, vt ſpondeus, & moloſſus. temperati retinent mediocritatem, vt dactylus, anapæſtus. Celeritati propior iambus & choreus, quam tarditati: contra bacchius & palimbacchius: quanquam in dactylo choreus eſt, & palimbacchio, ſicut iambus

in anapaſto, & in bacchio. Aliud eſt omnino hoc aut illo modo ſyllabas componere. In pæane trochæus eſt: in hoc nulla dignitas, in illo vel maxima. Qui pedes a longis deponuntur in breues, volubiliter eunt, atque iucunde. Qui aſſurgunt a breuibus in longas, aſpera percuſsione feriunt aurem, ac in fine ſubſiſtunt. Pyrrhichius tenuis, ſpondeus tardus, iambus aſper, choreus volubilis, dactylus heroicus, anapæſtus exultans, trochæus leuis, moloſſus grauis, bacchius ſeuerus, ſimilis palimbacchius, creticus temperatus, amphibrachys obſcurus, dichoreus iucundus, pæan amplus, dochimus maieſtate conſpicuus. Ex illa varietate naſcuntur multæ ſpecies orationis, non ſi pes idem ſemel aut iterum collocetur, ſed ſi ſæpius aut idem aut rationis eiuſdē alius miſceatur. Nam miſcendi ſunt & interſerendi, non continuandi pedes, ne aut efficiant verſum, aut ſimilitudine tædium pariant, & in affectatione deprahendātur. Quod ſi quis vnus ſæpius iterabitur, alio interiecto melius iterabitur. Pes aliquādo numerus a Cicerone dicitur, aut quod pedibus numerus conſtat, aut quod pes habet arſin & theſin, hoc eſt, elationem & poſitionē, vnde modulus excitatur, vt in his vel inciſis vel membris, quæ vno tantum pede ſtant, cuiuſmodi ſunt hæc, Diximus. O ſcelus. Scio. Erras. Falleris. Sed ille numerus proprie dictus, multorum concordia pedum conſtat: quemadmodum ſymphoniacorum cantus non vno aut altero tono, ſed cōcentu pluriū vocum perficitur. Quid enim modulationis eſt in vna percuſſione? aut que-

quomodo quæ ſingula proferuntur, colligari ſimulq́; ferri poſſunt? Vt currentibus equis, ſic & orationi opus eſt interuallo & curriculo, vt libero ſpacio recepta, libere ſe mouere poßit. Pes igitur a numero differt, vt a toto curſu gradus vnus, & vna proiectio. Vbi numerus, illic pedes: vbi pedes, non ſtatim numerus. quamobrem proximum eſt exponere, quo pedes ordine numerum conficiant.

Qui ſit ordo pedum in extruendo numero.

CAP. XIII.

IN *pedibus callocandis tria ſunt genera locorum obſeruanda, in quibus ſunt principia, media, poſtremaque ſententiarum. Extremus ambitus diligenter accurateq́; deponendus. Nam quod periodo circunducta ad extremum quieſcit auris, & a labore exoptat a numeri iucunditate recreatur, haud immerito, ſi quid in oratione voluptatis eſt, dominatur in fine. Quod ſi quid in curſu claudicatū eſt, fine com poſito parū vel nihil offenditur ſenſus. Finem dico non modo comprahenſionum, ſed etiam inciſorum atque membrorum, quæ numeroſe & apte terminare iucundum eſt. His tribus cura quædam adhibenda, & clauſulæ, id eſt, extremæ ſententiæ, vel maxima. Hic igitur duos aut treis numerare pedes conceſſum eſt, vix vnquam alibi datum, ne oratio, quæ libere fluere debet, in numerandis conſtituendisque*

pedi-

pedibus conſeneſcat. Quamobrem ordo pedũ in extrema circunſcriptione certior eſt, quam vel in principijs, vel in intermedijs: quanquam nihil rhythmo tam certum præfixumq; eſt, quam in verſu poetarũ. Hinc igitur initium ducamus, quiq́; numeri maxime clauſulam finemque ſententiæ deceant, aperiamus, & , quod ordinis eſt, qui melius antecedant, quiq; venuſtius ſubſequantur. Dichoreus adeo præclare cadit, vt hoc C. *Carbo concionem Populi Romani in clamorem excitarit, vt Hierocles & Menecles Aſiaticorum rhetorum principes hoc modo fere clauſerint orationem. quod improbat Cicero in Oratore, quia in orationis numero nihil tam vitioſum, quam ſi ſemper eſt idem. Dichoreo Creticus optime præponitur, peius autem trocheus. Conferte Verrem, non vt hominem cum homine comparetis, ne qua tali viro mortuo fiat iniuria, ſed vt pacem cum bello, leges cum vi, forum & iũriſdictionem cum ferro & armis, aduentum & comitatum cum exercitu & victoria conferatis. Quod autem ſit iambus in cretico, pyrrhichius in trochæo, idem de vtroq́; ſit iudicium. Dactylus & ſpondeus, eadem ratione bacchius cum dichoreo, ſuauiter audietur. Haberent hæc oblectamenta & ſolatia ſeruitutis. Prima docuit maiores noſtros quam præclarũ eſſet exteris gentibus imperare. Det operã, vt admittatur in alicuius iſtorũ Tuſculanum. Quum dactylus & choreus anteponuntur, finis eſt carminis Phalæcij: quod ſi non tam fugiendũ eſt quam vel iambicũ, vel heroicũ, vel elegum, genera*

ra vulgata, tamen aliqua ex parte fugiendum. Eſt enim vitioſum carmen in oratione, quia dicentis imperitiam, aut certe componendi affectationem arguit. Vſus eſt hoc genere Cicero, Ne ſuum ius, ſuis moribus, ſuis legibus obtinere poſſent. Inſidet ſibiipſi admodum ſuauiter. Per triennium dederunt. Adiungitur & pæani, & anapæſto, ſed lenius paulo quam cretico. Itaq; ille M. Cato ſæpius cellam penariam Reip. noſtræ, nutricem plebis Romanæ Siciliã nominauit. Partim retinet, Vt arare, vt paſcere, vt negociari libeat, vt deniq; ſedes ac domicilium collocare. Gratiam perdit, ſi ad eum abrupte venitur. Hunc tu igitur diem tuis maximis & innumerabilibus gratulationibus iure antepones. Nullus eſt pes, quo Cicero tam frequenter vtatur & in deponenda ſententia, et in terminandis partium finibus: quanquam monet, vt quo dulcior eſt, hoc modo ſatietas formidetur. Claudit ille perſæpe circunſcriptionẽ choreo & moloſſo, vel cretico & ſpondeo. Nihil differt vtrum iſtorum dixeris, quũ liceat hoc aut illo modo diſtinguere pedes. Fateor me ſalutis omnium cauſſa ad eam partem acceſſiſſe ſubleuãdæ, quæ maxime laboraret. Neſcio cur hoc mihi detrimento eſſe debeat, ſi id mihi obijciatur, me potiſſimũ eſſe delectum. Vltimam ſyllabam facimus ancipitem, ſicut & ij qui conficiunt verſus. In hoc numero grauitatis eſt plurimum, propterea quod oratio temporũ mora firmatur. Præcurrit apte dichoreus. Pleriq; minime timendum fuiſſe ſenſerunt. Interdũ tres chorei. Tamen ad hanc cauſ-

ſam non ſine aliqua ſpe & cogitatione venerũt. Nonnunquam dactylus, In balneum te ducere cœperunt. eſſe videbatur. Minꝰ habebit authoritatis cũ trochæo aut parrhichijs duobus, vt hic, Sed tamen ſunt alia maiora. Quidnam noui facinoris afferret. Comitantur alij pedes, creticus, anapaſtus, bacchius, atq; ſpondeus. Id haud ita frequenter, quia fugiunt oratores tarditatis languorem. Multus eſt & creticus in extrema ſententia: vt in hac, Claſſes & cõmeatus multum iuuant. Duplicatur interdum. Atque ipſe cogitans ſentio. In communionem tuorũ temporum contuli. Triplicatur etiam. Facere enim probus adoleſcens periculoſe, quã perpeti turpiter maluit. Quando choreum ſequitur, aut alium pedem breui ſyllaba clauſum, tum duos continet iambos. Fruere cum fortuna & gloria, tum etiam natura & moribus tuis. Multorumq; innocentiam ſanguis iſtius ſupplicio luendus eſt. Illud quod alteram ſenarij partem conficit, ſæpius admittere periculoſum eſt: vna pluresve longæ tutius antecedẽt. Magnopere quod laudent, nõ habent. Quum ſubijcitur iambus, modus eſt temperatæ ſuauitatis. Fit enim dochimus ille pes inſignis è quinque ſyllabis, breui, duabus longis, breui longa: vt Reipublicæ: quem Cicero vetat iterari, quod continuatus numerũ apertum & nimis inſignẽ facit. Simplicem frequenter vſurpat. Eos Martis vis perculit, non ira victoriæ. Ad reijciendos Iudices venimus. Reſpõdit quod eos iniudicando nimiũ ſui iuris ſentẽtiæque cognoſceret. Infinita ſunt apud eundẽ exempla, ſi po-

ſi poſtrema breuis, vt in verſibus, habetur vt longa. Plurima ſunt & illa, & meo iudicio molliſſima, quæ ſpondeum cum trochæo, hoc eſt, tribus breuibus ſtatuunt in fine. Diu multumq́; Brute dubitaui. Eſſe videatur. Noua quæſtio conſtitueretur. Maximus eſt fructus iucunditasq́; ſapienti. Vt finis aliquando iudiciariæ controuerſiæ conſtitueretur. De hoc numero Quintilianus in nono: Minus grauis erit ſpondeus præcedente Pyrrhichio, vt, Iudicij Iuniani. & adhuc peius priore pæane, vt, Brute dubitaui. In alia opinione fuiſſe Ciceronem, exemplorū multitudo declarat. Eius autoritatem in hoc genere componendi qui parui facit, quid melius ſequatur, non intelligo. Quid habent vitij ſpondeus & pæan? Habet ſpondeus ſtabilem quendam, & non expertem dignitatis gradum, inquit Cicero: qui & hæc de pæane: Qui pæana prætereunt, non vident molliſſimum a ſeſe numerum eundemq́; ampliſſimum præteriri? Ariſt. eum maxime probat: ὁ δὲ παιὰν λείπεται, μόνου γὰρ οὐκ ἔστι μέτρον τῶν ῥηθέντων ῥυθμῶν, ὥστε μάλιστα λανθάνειν. *Sumendus eſt pæan, maxime enim latet, eo quod ex dictis numeris vnus eſt vnde non conficitur verſus. Tardior eſt ſpondeus iteratus, ſed grauitate plenus choreo priore. In monumentis maiorū ſuorum ſit interfectus. Etenim palam dictitabat, conſulatum Miloni eripi non poſſe, vitam poſſe. Atq́; etiā ſubijciunt ſe homines imperio alterius & poteſtati pluribus de cauſis. Sæpius multo duobus ſpōdeis iambus incumbit. Sed etiam gloriam per tales viros in-*

ſtrin-

ſringendam. Gloriam libens agnouiſſet. Me conſulem declarauit. Conſules adiuuerunt. Sed enarrare C. Caſar res tuas geſtas poßit. Reperiuntur in fine tres ſpondei. Victorijs illuſtrata ſunt. Tres, & ſyllaba: Hodierno die te ipſum viciſti. hic forte quiſpiam ſynæreſin dixerit. Interdum quatuor. Sed etiam laudatorem vidiſtis. Hæc tardiora ſunt, quam quæ debeant frequentari. Nec bene aßidebit dactylus. Domo eſt egreſſus non modo nullum ad bellum, ſed ne ad minimam quidem ſuſpicionem belli. Finis eſt heroici carminis, eius quod temporum tarditate, rerum grauitatem ponderat, quale hoc eſt,

Chara deum ſoboles, magnum Iouis incrementum.

Quod ſi ſpondeus erit vnus in fine, & dactylus ei proxime iungetur, tanto deterior erit huiuſmodi clauſula, quanto heroicus verſus, cuius extrema ſequitur, eſt notior. A Cicerone iungitur. Hæc tanta virtus ex hac vrbe expelletur, exterminabitur, eijcietur? Obſcurius eſt vitium propter moram interiactam. Nam ſingulatim tria poſtrema verba pronunciantur, & interrogatio ſuſtinet orationem. Apertius eſt iſtud: Omnes in me meosq; redundant ex illo fonte dolores. Quam etſi ſpero eſſe falſam, nunquã tamen verbis extenuabo. Si tertius eſt a fine iambus, illa minus eſt vitioſa compoſitio. Imperatorum penuriam commemorabit. Dactylus in extrema ſede plurimus eſt præueniente cretico. Nec ad conſilium caſus admittitur. Belli dißidio diſtractus a fratribus. Hic magiſtra-

giſtratus a populo ſumma ambitione contenditur. Si ſuſtineas hic vltimam ſyllabam, pro dactylo creticus erit pes in clauſula frequentiſsimus, & ſine controuerſia dactylo præferendus. Inſtabilis eſt dactylus cum pæane vel anapæſto. Nullum pietatis officiũ deſuit. Non minor pene ad omnes, quam ad illũ ventura ſit, lætitia peruenerit. Ac primus aditus & poſtulatio Tuberonis, hæc (vt opinor) fuit, velle ſe de Q. Ligarij ſcelere dicere. Duo dactyli male nectuntur ad extremum deſinunt in aſclepiadeum, quod & ſua ſponte ſubſultat. Omnis voluptas præterita pro nihilo eſt, quia poſtea nulla futura ſit. Poſt etiam ſtudij ſui quærebant aliquẽ ducem. Bacchius optime claudit orationem: quod etiam dichoreo probari poteſt, cuius nouiſsimæ tres ſyllabæ bacchium efficiunt, ſi nihil refert breuis an longa ſit extrema. Certe ad quantitatem nihil refert, ad ſonum nonnihil. Naturam & conditionem, vt vinci poſſent, habebãt. Non enim iam cauſſæ ſunt inter ſe, ſed victoriæ comparandæ. Diſſolutum videri. Si nectes ſyllabas quatuor, ditrochæus erit: ſi tres modo, bacchius. Eodem modo comparandi ſunt moloſſus & palimbacchius. Noli noſtro periculo ſapiens eſſe. Pæan ab antiquis ſtatuitur duplex, vnus ex longa & tribus productis, alter ex breuibus tribus & longa, duo reliqui ad alios pedes reducuntur, vt ſecundus ad iambum atq; pyrrhichium, tertius ad pyrrhichium & choreum. Primus & vltimus quamuis dignitatem & amplitudinem habeãt in medio curſu, infirmi tamen & inſtabiles ſunt in

extre-

extrema comprahenſione. Sed & in ea nonnunquã collocantur. Ego te in patria per eoſdem retinere nõ potero? Nulla deniq; exiſtimantur eſſe iudicia. Atq; ille non mediocri cupiditate arripuit imperiũ. Si quid forte pratereo, dico intra domeſticos parietes. Neq; moleſte ferebant abeſſe a foro magiſtratum, non ius dici, non iudicia fieri. In hoc exemplo duo paanes ſine grauitate concurrunt. Quod trochaus autem fit in paane primo, ſubibit idem iudicium. Iſto enim nomine illa adhuc cauſſa caruit. Contra Cæſarem bellum gerere. Itaque ſi plures erunt breues in clauſula, oratio vaneſcet: vt hæc, Dabat ſe labori atque itineribus. Nec multum probandus anapaſtus. aſſurgit enim, nec bene deponit orationem. Niſi ratio belli, niſi ſumma vtilitas moueant. Iam qui pedes optime cadant, operæprecium eſt in ſummam referre, vt eos cuique promptum ſit excipere. Hi ſunt igitur principes,

Creticus & dichoreus	*gloriam comparauit.*
Choreus & moloſſus	*membra firmantur.*
Dochimus	*ita victoriæ.*
Creticus iteratus	*vrget affinitas.*
Creticus & dactylus	*conſonant omnia.*
Trochæus & ſpondeus	*vitia damnant.*
Iambus & diſpondeus	*virum condemnarunt.*
Trochaus et diſpõdeus	*cædit armatos.*

Alijs omnibus gratia varietatis vtendum. Sæpius his præſtantioribus demulcet aures eloquens, atq; grata viciſſitudine tædium vitat. Claudunt ambo enim pe-

des omnes, qui vel duabus, vel tribus ſyllabis continentur. Etenim pyrrhichius eſt in dactylo, iambus in cretico, choreus in dichoreo, dactylus & trochæus in pæane primo, anapæſtus in ſecundo, moloſſus in diſpondeo. bacchius ſi nihil refert breuis an longa ſit nouiſsima, ad dichoreum, palimbacchius ad moloſſum pertinebit. Quamobrem pes omnis duabus aut tribus ſyllabis conſtans, ambitum definit. In texendis numeris haud ſatis eſt continuationis aptaſſe finem, ſed & inciſiones & membra curam diligentiamq́ue deſiderant. Hic tantiſper quieſcit orator, dum ſententiæ diſtinguuntur, & ad cætera pronuncianda ſpiritus a labore recreatur. Membra quæ κῶλα dicuntur a Græcis, alia ſunt longiora, Vt etiam filium ſuum lectiſsimum adoleſcentem foras ad propinquũ ſuum quendam mitteret ad cœnam. alia breuiora, vt, Hoſpes hortatur. In omnibus longioribus, quia periodon illam videntur imitari ſeruanda eſt ea ratio pedum, quam ſupra demonſtrauimus, & eo forte ſeruanda magis, quo ſunt illa periodo curtiora Animus hæc tota complectitur, & illorum gaudet ornatu. Si videt eſſe diſcincta, abruptam & interpunctam elocutionem aſpernatur, & grauiter moleſteq́ue fert tantum ſpacij confectũ fuiſſe ſine voluptate. Sin breuiora ponuntur, ex numeris eligendi tardiores, vt breuitatem grauitate compenſent. Hic laudabitur ſpondeus, bacchius, moloſſus, & diſpondeus: nec erit in vitio creticus, & dichoreus Cuius rei ſit hoc teſtimonium. Tum ciues Romani, qui Lampſaci negociaban-

bantur, concurrunt, orant Lampſacenos, vt grauius apud eos nomen legationis, quam iniuria legati putaretur. ſeſe intelligere hominem illum eſſe impurũ ac nefarium, ſed quoniam nec perfeciſſet quod conatus eſſet, nec futurus eſſet Lampſaci poſtea, leuius eorum peccatum fore, ſi homini ſcelerato peperciſſent, quam ſi legato non peperciſſent. Hæc periodus multis confecta membris. Sunt & breuiora quædã ex ijſdem pedibus. Non enim poteſt dicere, quum ſeditionem ſedare vellẽ, quum frumentũ imperarem, quum ſtipendium cogerem, quum aliquid deniq; Reipub. cauſſa gererem, quod acrius imperaui, quod animaduerti, quod minatus ſum. Eadem eſt fere inciſorum compoſitio Nam componi debent optime, vt ornet elegantia paruitatem. Domus tibi deerat? at habebas. Pecunia ſuperabat? at egebas. Hæc inciſe dicta ſunt quatuor, quæ ſpondeo ſuſtinentur Inciſa Cicero dicit, quæ Græci κόμματα: *cuius verbi notatio videtur indicare particulã orationis ſpiritu pronunciantis interruptam, & ſine alijs debilem & mancam, vtpote quæ nec plane ſenſum, nec numerum habeat perfectum. Inciſa ſtatuit in ſingulis verbis, vt, Diximus. In binis, vt, Ipſi prodeant. In ternis, vt, Miſſos faciant patronos. Poſſunt eſſe plura. Membra re numeroq; ſunt perfectiora, quæ tamen a corpore totius orationis auulſa, integrã vim non habẽt: vt, Clandeſtinis conſilijs nos oppugnãt? Et hæc quatuor, O callidos homines. O rem excogitatam. O ingenia metuenda. Teſtes dare volumus. De inciſis*

Quintilianus & membrũ, Inciſum, inquit, erit ſenſus non expleto numero concluſus, plerũq; pars membri. Membrum autem eſt ſenſus numeris concluſus, ſed a toto corpore abruptus, per ſe nihil efficiens. Hæc anxie diſtinguere ad eã, de qua loquimur numerorum ſcientiam nihil eſt neceſſe. Dicamus inciſum eſſe imperfectius, & quo dicto ad reliqua feſtinet orator: membrum, perfectius, ac liberioris interſpirationis. Inciſum ſæpe membri pars eſt, vt hic: Si autoritates patronorum in iudicijs valerent, ab ampliſſimis viris L. Cornelij cauſſa defenſa eſt. ſi vſus, a peritiſſimis. ſi ingenia, ab eloquentiſſimis. ſi ſtudia, ab amiciſſimis, & cum beneficijs cum L. Cornelio, tum maxime familiaritate cõiunctis. Hic circuitus quinque membris conſtat, ſingula binis inciſionibus. Etenim quum partes orationis omnes aut inciſa dicantur, aut membra, aut circuitus: & circuitus, hoc eſt, periodi, totam expleant ſententiam, membra ſenſus breuiores amplectantur: neceſſe eſt inciſi nomen ad eas maxime partes referre, quæ per imperfectionem iuſtum membrum conficere non poſſunt, quum tamẽ interuallo & interſpiratione diſtinguantur, vt hæc ſeptem, Cui cõmiſit? quo adiutore vſus eſt? quo ſocio? quo conſcio? cui tantũ facinus, cui ſe, cui ſalutẽ ſuam credidit? In vno verbo numerum quærere non eſt opus, in duobus quædã concordiæ vis eſſe poteſt. Membra dicantur hæc nouem, Publicam dilapidabat pecuniam, ærarium exhauriebat, minuebat vectigalia, donabat ciuitates ex commentario, dicta-

ctaturam gerebat, leges imponebat, prohibebat dictatorem creari legibus, ſenatuſconſultis ipſe repugnabat in ſenatu, prouincias vnus omnes concupierat. Si quid eſt hoc genere perfectius, nec tamen ambitus nomine dignum vocari, maiore de cauſſa membrum debebit appellari, etiam ſi pars circuitus non ſit. Eſt oratio membratim caſimque diuiſa, quam dicere circunſcriptionem non poſſumus: vnde planum fit & inciſiones & membra a periodo ſeparari poſſe. Sit hoc teſtimonium. Sed quid ego de dignitate iſtorum teſtium loquor? Virtutem eorum diligentiamque cognoſcite. In balneis delituerunt. Teſtes egregios. Deinde temere proſilierunt. Homines grauitati deditos. Arguit Cicero Hegeſiam quendam qui fere ſemper hoc genere ſine circuitu vtebatur. Idem de compoſitione membri & inciſi, ſic præcipit, Nihil tam debet eſſe numeroſum, quam hoc quod minime apparet, & valet plurimum. & paulo poſt, Quæ inciſim aut membratim efferuntur, ea vel aptiſſime cadere debent. Non igitur verendum eſt, in horum caſu optimos collocare pedes, eoſq; maxime, qui ſuo pondere firmant orationem. Sunt enim parua corpore, ſpaciorũ ſtabilitate confirmantur. Principia, quæ vacuas ingrediuntur aures, numero vacare non debẽt. Non enim poteſt illud placere, quod ſtatim quaſi in veſtibulo offendit. Creticus principijs aptiſſimus eſt. Neminem veſtrum ignorare arbitror Iudices. Deinde pæanes duo. At beneficio ſum vſus tuo. Leuia ſunt hæc

in hoc reo crimina. His adijce dichoreum & bacchium & palimbacchium. Non enim poteſt ea natura, quæ tantum facinus commiſerit, hoc vno ſcelere eſſe contenta. Vehebatur in eſſedo tribunus plebis. At quanta merces rhetori data eſt? Capiunt eundem locum cæteri. Dactylus, Omnia præteribo, quæ mihi turpia dictu videbuntur. Anapæſtus, Patior Iudices, & non moleſte fero. Moloſſus, Eſt idem Verres, qui fuit ſemper. Amphibrachys, Teneſne memoria prætextatum te decoxiſſe? Trochæus, Vt igitur intelligeretis, qualem me eſſe Conſularem profiteretur, obijcit mihi conſulatum meum. Dochmius. Catenas habebat hoſpes tuus Omnes igitur pedes ſimplices duodecim numero principem locum capiunt. Pyrrhichius eſt in Anapæſto & pæane quarto, iambus in Bacchio, Choreus in Dactylo & Cretico, Spondeus in Moloſſo & Palimbacchio.

Ex illis optimi ſunt initio {
- *Creticus.*
- *Pæan primus.*
- *Pæan quartus.*
- *Dochmius.*
- *Dichoreus.*
- *Moloſſus.*
- *Anapæſtus.*

Suntne quoq; boni, qui continentur illis? Nihil eſt neceſſe. Quum pedi aut acceſſio, aut deceſſio ſit, illius natura mutatur. Nec ſi pæan habet dignitatem, propterea neceſſe eſt, aut pyrrhichium aut throchæum

eadem

eadem autoritate præſtare. Refert enim, longa an breuis ſubſequatur. Itaq; dicimus illos omneis in principijs non quidem probari, ſed inueniri. Cauendum ne multis breuibus exiliat, neue longiorū continuatione langueſcat ingreſſus. Maxime animaduertendum ne continuentur ij pedes ex quibus efficiuntur triti vulgatiq; verſus, cuiuſmodi ſunt iambi, anapæſti, chorei, dactyli, ſpondei. Nam verſus initium ſi ponitur initio comprehenſionis, vituperatur vt ἔῤῥυθμὸν, vt heroici, Promitto hoc vobis, & Reip. ſpondeo. Conſeruate igitur Reipub. Iudices ciuem bonarum artium. vt iambici, Tu conſul es renunciatus. vt anapæſtici, Veniunt ad eum ſocij. vt ſapphici, Si quid hic poſſum, faciam quod optas. Quæ genera carminum ſunt ignotiora, quemadmodum minus deprehendūtur, ita minus in oratione reprehenduntur. Eſt tamē carmen (ſi Ciceroni credimus) orationis vitium vel maximum. Diximus quæ ſit ratio pedum in principio & in exitu ſententiarum: ſupereſt vt de mediorum collocatione dicamus. Quoniam media ſurdius audiuntur quam vel prima, vel extrema, paulo negligentius inſtrui ſolent. Traducitur animus impetu dicentis, & dum rerum verborumq; bonitatem conſiderat, & eorum vim ſummamq; complecti nititur, non ita vehementer numeris qui medio curſu rapiuntur, intendit. Sed eſt huic interuallo ſuum decorum. Quum celeriter ſpacium corripit generoſus equus, quam apte ſingula ponat veſtigia, conſpicere non poſſis, ſi forte inſigniter aut claudicet, aut offendat,

dat, aut moretur, aut tranſiliat, aut attollatur, aut declinet, continuo diſparem cernis deformitatem. Haud ſecus quum volubiliter fertur oratio, pedum ſingulorum metiri poſitiones haudquaquam poſſumus. quam vero conſentaneus ſit omnis curſus iudicare facile poſſumus. Quamobrem media initijs & clauſulis apte reſpondere debent. Reſpōdent autem, ſi ad eundem numerum & ad eandem modulationem proxime accedunt. Quod ſit, ſi quo cœpiſti tenore, eodem progrediare ad extremum. Medijs in partibus ampliſſimus eſt vterque pæan primus & quartus. Nec *ſolum dignitatem affert & amplitudinem, ſed etiā volubilitatem atq; claritatē, qua animi concitati affluēte voluptate recreantur. Quod vt planū fiat, ex* Cicerone *proponemus exempla: Vincat aliquando cupiditas voluptaſque rationem, dummodo illa in hoc genere præſcriptio moderatioq; teneatur. In hac oratione breui ſex pæanas primos accipere poſſis, ex quibus incitatior eſt curſus, atque magnificentior amplitudo. De pæane quarto proferamus exemplum: Fieri enim non poteſt, vt animus libidini deditus, amore, deſiderio, cupiditate, ſæpe nimia copia, inopia etiam nonnunquam impeditus, hoc, quicquid eſt, quod nos facimus in dicendo, non modo agē do, verum etiam cogitando ſuſtinere poſſit. Hic octo pæanas ex ternis breuibus & ſingulis longis dimetiri queas.* Nō *abre dicimus, dimetiri queas.* Nemo *rhythmicorum pedes enumerat in curſu, quot quiue ſint, & qui debeant aut diuidi, aut nominari: ſed occurren-*

rentibus verbis expendit animo quanta ſint interualla ſpaciaq́; ſyllabarum, hoc eſt, quanam ſit breuium longarumque temperies, ex quibus alij atque alij ſūt pedes. Si velit ſpondeos, moloſſos, bacchios, palimbacchios, creticos, tum pluribus vtitur longis. Si malit dactylos, anapæſtos, trochæos, pæanas, tū breues ſyllabas copioſius inducit. Iam ſi quis obſeruare volet quid exciderit numeros expendenti, quoniam aut binas, aut ternas, aut plures ſyllabas aggregare cōceditur, hos aut illos pro ſententia conſtituet pedes. Quæ quum ita ſint, nihil tamen vetat quo minus tyrones numerent præcipuos, & ternas ſingulis, aut etiam plures ſyllabas quā binas alligare malint. hoc multo facilius & vtilius ad componendum. Et in tribus ſyllabis duæ ſunt, & in quatuor & quinque, vt in pæane atque dochmio. Hoc modo obſeruantes ſeligimus pæanas alioſue numeros, qui neque continuari plures nec certa comprehendi ſumma volunt, ſed alijs permiſceri, & pro ſubiecta materia aut plures aut pauciores collocari. Dicam apertius. Habes rem verbis explicandam minimum viginti, non eſt opus vt rationem ſubducas quot illam pedibus amplectare. Verba cogitanti ſuccurrent. Si volubilitati ſtudebis, excipies de multis celeriora, ſi modo bona erūt, ac propria. Et quoniā duæ conſonantes antecedentē vocalē etiam in oratione producunt, eo collocabis ordine, vt quæ ſunt natura breues, eadem maneant quātitate. Quo facto, paucisq́; longis interpoſitis & dactylos, & trochæos. & anapæſtos, & pæanas in

ora-

oratione tua vltro reperies. Quod ſi ſcribis in ocio, quid vetat inſpicere quem velis eſſe frequentiorem, & eum paucis interiectis ſæpius collocare? Id facies rudis. Vbi conſuetudine ſcribendi, & exercitatione dicendi conſecutus eris facultatem, tum curſus metieris hanc numerandi moleſtiam relinques. Omnia tibi prompte ſuppeditabit vſus. Vt igitur iuuenes optimis aſſueſcant, cætera perſequamur. Dignitatem ineſſe dactylis oſtēdit heroica maieſtas. Ex ijs numerum quidam iudicant eſſe grandiorem, quam deſideret ſoluta oratio, vt Ariſtoteles. Herous (inquit) grauis eſt, ac magniloquentiæ accommodatus. Cicero in oratore, Iambus, inquit, frequentiſſimus eſt in ijs quæ demiſſo atque humili ſermone dicūtur. Pæan autem in amplioribus: in vtroque dactylus. Ita in varia & perpetua oratione hi ſunt inter ſe miſcendi & temperandi. Hoc autore dactylum miſceamus, & magnitudinem quæ citra verſum eſt, ne repudiemus. Miſcet illum frequenter. vnum & alterum teſtimonium adducemus. Intelligo quam ſcopuloſo difficilique in loco verſer. Nam quum omnis arrogantia odioſa eſt, tum illa ingenij atque eloquentiæ multo moleſtiſſima. Inueterauit enim iam opinio pernicioſa reipub. vobiſque periculoſa, quæ non modo Romæ, ſed & apud exteras nationes omnium ſermone percrebuit, his iudicijs quæ nunc ſunt, pecunioſum hominem quanuis ſit nocens, neminem poſſe damnari. Creticus vel nolentibus nobis ſe multis obtrudit. Id accidit, credo, quod bona pars verborum literas

breues

breues & longas habet. quæ ratio valet & in iambis, & in choreis, qui vtrique creticis quodammodo videntur includi Creticis maior eſt dignitas, etſi neque duos iambos, neque duos choreos proxime adiungere poſsis, quin efficiatur creticus. Creticorum eſt vſus adeo frequens, vt vna in periodo non longiſſima vndeuiginti reperiantur Ego, qui, ſicut omnes ſciunt, in foro, in iudicijſque ita verſer, vt eiuſdem ætatis aut nemo aut pauci plures cauſſas defenderint, & qui omne tempus, quod mihi ab amicorum negotijs datur, in his ſtudijs laboribuſque cōſumam, quo paratior ad vſum forenſem, promptiorque eſſe poſsim, tamen ita deos mihi velim propitios, vt quum illius temporis mihi venit in mentem, quo die citato reo mihi dicendum ſit, non ſolum commoueor animo, ſed etiam toto corpore perhorreſco. Anapæſtus in curſu, vt in oratione proxima videre eſt, non eſt infrequens. Nam ſi longa præcedit, in dactylum referri poteſt. at ſi continuaueris anapæſtos, reſilient quaſi refracti, atque tympanorum ſonum imitabuntur. Iſtud ſenties, ſi breues breuiter, lōgas longe pronuncies. Firmior eſt ſpondeus, & in grauitate rerum præſtantior: quod idem de bacchio & moloſſo iudicandum eſt. Nemo quenquam tam audacem, tam amantem, tam impudentem fore arbitrabatur, qui tam nefarijs criminibus, tam multis teſtibus euictus, ora iudicum aſpicere, aut os ſuum Populo Romano oſtendere auderet. Eſt idem Verres, qui fuit ſemper, vt ad audendum proiectus, ſic paratus ad audi-

audiendum. Præſto eſt, reſpõdet, defenditur. Ne hoc quidem ſibi reliqui fecit. vt in rebus turpiſſimis quum manifeſto teneatur, ſi reticeat & abſit, tamen impudentiæ ſuæ pudentem exitum quæſiiſſe videatur. Cæteros ordine referre nihil eſt neceſſe. Nullus eſt omnium, qui non aliquando intermiſceatur. Sed optimi ſunt pæanes, cretici, dochimi, dactyli, bacchij, ſpondei, moloſsi: non dico ſi continuentur, vt in verſu, ſed ſi liberalius aſpergantur. Pyrrhichij vero & iambi trochæique ſi frequentes erunt, minutis numeris extenuabunt orationem. Sin pauciores, obſcure & ſurde audientur. Miſcendi ſunt igitur & temperandi, non modo propter varietatem, cui plurimum ſtudet omnis eloquentia, ſed etiam propter expeditam ac celerem dicendi facultatem. Nihil eſt cur in numerandis pedibus homo cõſeneſcat. hoc artis, quicquid eſt, experiatur adoleſcens: iudicium præceptis informet. Omnia trahat in vſum. Quum plurimum ſcribendo dicendoque profecerit, tum laxare numeros pro ſententia, & liberius ſpaciari poterit. Pronius eſt ac facilius orationem quaſi laxis habenis effundere, quam certo numerorum vinculo & componendi moderatione frenare. Qui non cohibet ſciens, negligentia laborat: qui cohibere non poteſt, ignorãtia. hoc autem multo fœdius eſt, & turpius. Ne quis igitur auidus eloquendi, recuſet illam in diſcendo numero moleſtiam, quam homines doctiſsimi & in obſeruando & in tradendo ſubiuerunt.

Quæ vitioſa numeri textura.

CAP. XIIII.

QVi pedes orationis, & artificioſam illorum collocationem tenet, ſtylum exerceat, optimum dicendi magiſtrum. Principio (vt in tyrocinio quodam) ſe numeris aſtringat, non minutis illis & quaſi mutilatis, quibus in tenuitate rerum graciles vtūtur, ſed optimis quibuſque & ampliſſimis, a quibus procliuior erit ad ima deſcenſus, quã ab imis ad ſumma. Vt eo multis pateret acceſſus, expoſuimus qui laudatiſsimi pedes haberentur, & quo quiſque loco ſtatui ab eloquentiſsimo ſolitus eſſet. Dicendum mihi poſtea de vitijs quæ vulgus imperitorum committit, vt illorum fuga eluceat. Quod in principijs & in finibus maxime numerus, & illa ſonorum temperantia dominatur, in illis fugienda literarum dura concurſio, & vocalium grauis hiatus. Corrumpit enim quicquid eſt in apta numerorum copula ſuauitatis. Illic Cicero vocales eliſiſſe mihi videtur, & aliter extuliſſe lingua, quam abuſus iſte pronunciationis obſeruet. Reſerat minim' obſcura, pro minime obſcura. Reſtricti nullo modo eſſe debemus, ſed in deligendis idoneis iudicium & diligenti' adhibere, loco illius, diligentiam adhibere. Iſt' homo liberalis negat ſe quenquam retinere eorum qui Petilio vellent adeſſe. Non ignoro (dixi iam ſuperiore libro) colliſiones huiuſmodi fieri ſolitas in oratione tota, ſed iterum, dico, ne quis arbitretur his locis abrup-

abruptos eſſe numeros,ac hiantes, qui debeant maxime componi, vtque in hoc genere ſint parciores, quicunque cupiunt haberi compoſiti, & elegantes. Multa ſunt quæ non oportet elidi, vt quæ conciſa intelligendi viam claudunt, & quæ integra nullam pariunt audienti ſonorum fœditatem. Nec ſatis ſcio tempuſne patiatur in vſum vocari, quod praua loquentium cõſuetudine exoleuit. Alterum vitij genus eſt in eiuſdem pedis continuatione. Aut enim verſum facit, aut partem verſus, aut tardius remoratur curſum flumenque dicendi, aut celer nimia mobilitate corripitur, aut temperatus ingenerat tædium ſimilitudinis, aut certe inuiſam quandam oſtentat affectationem. Aliud eſt, ne ſtrepitum pluſquam heroicum, & veluti ſonoram tempeſtatem & confragoſam ciere numerus iſte conetur. Vehementer errant ij qui componendi fructum conſtituunt in agreſti vaſtaque grandiloquentiæ voce, dextri (ſi dijs placet) & graues, tum cum ſonorum magnitudine rupere buccas, & horrenda tonitrua concitarunt : vt quidam ſic, Obſcœnitatem verborum etiam infulminandis vitijs deuitaui. Quanuis ſublimis & ardua hoc tamen immani ſonitu preſſior atque moderatior eſſe debet oratio. Aut certe Demoſthenes & Cicero, quid eſſet altum, vehemens, magniloquum, fulmineum, neſcierunt. Vterque certe fugit extumeſcentem illam quorundam poetarum vaſtitatẽ. Peccatur aliter in traiectione verborum. Sunt enim qui ſtudio componendi ſtructuram implicant, & con-

confuſione permiſcent, verba de loco ſuo longe ſummouent, & in alienũ traijciunt, quo melius aut cadat aut voluatur oratio. hoc modo quidam, Platonis in Protagora ſententia videtur eſſe, eas artes quæ ad victum pertinent humanum, prouidentiam humanam reperiſſe. Obliquus ille caſus, Platonis, & hoc epitheton, humanum, vitioſe traiectum eſt. Quid ſi tenuiſſet hunc ordinem? Sententia Platonis eſt in Protagora, eas artes quæ ad humanum victum pertinent, humana prouidentia repertas eſſe? Tria vitia fugiſſet, vnum traiectionis, alterum conſtructionis ambiguæ, tertium numeri cadentis in verſum. Tenendum eſt id quod diximus libro ſuperiore, in ordine naturæ manendum, quoad patietur ratio componendi. Nihil eſt ridiculum magis, quam inopportunas elegantias (ſi modo ineptiarum ſunt elegantiæ) affectare. His adde vitium a M. Tullio notatum, quo fracti conciſique numeri in quoddam genus abiectum incidunt. Id autem fit quum cæſim membratimque dicitur, nulla interpoſita comprehenſione. Nam circuitu quaſi crepidine breuiores particulæ vinciuntur, & tædium crebræ percuſſionis quam finis multus elidit, aufertur. Magna res eſt amicitia. Amicus eſt alter ipſe. Illi conuenit tecum. Pars eſt animæ tuæ. Gaudenti arridet. Mœrentem ſolatur. Sua communicat. Tua non expetit. Non ſpoliat fortunatum. Comitatur infelicẽ. Quod odiſti, non amat. Quod amas, non odit. Quod cupis, illi cordi eſt. Quod reijcis, non admittit. Eiuſmodi

ſenſiculi crebro quatiunt aurẽ: & ſi continuantur, animum & memoriam fatigant. Sunt illi quidem verſiculorum perſimiles, quibus neque dignitas ineſt, neque voluptas. Id genus qui continuare nolet, interponet ambitum, nunc breuem, nunc longum, pro cuiuſque naturæ ſententia Sunt & qui inania verba inferciunt, quaſi complementa numerorum, vt ipſe, ipſa, ipſum, ille, quidem, certe, ſane, profecto, hercle, loquitur dicitque, facit & agit, taceret & ſileret, proſequitur & ſectatur, doctus eruditusque. Sunt alia generis huius multa, quibus rimas implent ij qui ſteriles elocutionis, inani verborum copia redundant. Reperias qui vna prope menſura ſententias æquant, eodemque modo terminant, & qui ſegni numero langueſcunt, & qui claudicant inæqualitate, & qui capiti grandiori tenue corpus aſſuunt, quique perpetua verborum ſerie perfuſi, vix tandem modum inueniant longiſſimæ catenæ. Sed omnium moleſtiſſimi videntur, qui verba ambitioſe delecta contexunt numero quodam poetico, in quo Mecœnatis illud a Quintiliano reprehenditur, Sole & aurora rubent plurima. Inter ſacra mouit aqua fraxinos. Ne exequias quidem vnus inter miſerrimos viderem meas. In hoc flagitium decidunt ij qui neſcientes rectum genus eloquendi, fruſtra ſeſe attollere conantur. Ne ſit igitur hiatu & aſpera concurſione literarum interſeptus numerus primorum & extremorum. Ne pes idem frequentius iteretur. Ne turgida magnitudine numeros-

numerus intumeſcat. Ne moleſtiam pariat traiecta conſtructio. Sed etiam in quo peccauit Thraſymachus, & Hegeſias, & recentiorum plurimi, numerum conciſum elumbemque interiecta periodo vitabimus. Addemus interdum particulas ad explendum numerum, ſed vtiles: detrahemus aliquando, ſed ocioſas. Inciſiores metiemur impares, ſi plures erūt: nec membra omnia & circuitus longitudinis eiuſdem eſſe patiemur. Numerum pigrum & languentem incitabimus breuiorum ſyllabarum interpoſitione. Claudicantem æquabilitate pedum corrigemus. Pedes æquabiles accipio, qui eodem prope tenore gradiuntur. Ad præſcripta capitis lineamenta, partes corporis effigurabimus, nec tam longos circunducemus ambitus, vt neque memoria teneri, neque auditoris animo concipi, neque cuiuſquam ſpiritu tranſigi poſſint. Ce circuitu poſtea, nunc imitati eloquentiæ Romanæ principem, moueamus quæſtiones, quibus explicatis, numerorum vis omnis aperietur. Etſi quæſtio primas habet in diſciplinis, non tamen inutile fuit, neque ordine præpoſterum, ea ſtatuiſſe principio, quibus dubitationum pars optima ſolueretur.

Quæ de numero quæri expediat.

CAP. XV.

IN *his quæ numeroſæ compoſitionis ignarus addubitet, hoc omnium primum ſit: Sitne omnino*

vlla numeroſa oratio? Eſſe in oratione numerum quendam teſtificatur Ariſtoteles, Theodectes, atque Theophraſtus, qui ſcientia philoſophiæ præclari de numero ſcripta reliquerunt. Teſtis eſt locuples Dionyſius Halicarnaſeus, cuius opus extat egregium tũ de alijs virtutibus orandi, tum de numeris oratorum. Teſtis grauiſſimus Cicero, qui plura de numero quam veterum quiſquam literis mandauit. Quid? fatentur & orationis inimici eſſe neſcio quid in oratione numeroſa, quod molle & effœminatum, vti lonocinio quodam, ſic blanda voluptate capiat aureis neſciorum. Ad hæc ratio oſtendit, quemadmodum numerus in verſu pedum collocatione perficitur, ſic & eorum artificioſa conſtructione citra verſum oratorium numerum confici poſſe. Sed primus autor eſt ſenſus, ſenſus inductionis ac rerum ſingularium magiſter. Sentiunt aures in oratione compoſita voluptatem, quam in diſſoluta reperire non poſſunt: quarum monitus qui reſpuunt, initium doctrinæ mihi videntur aſpernari. Aures igitur audiant orationes Iſocratis, audiant Demoſthenis, audiant Ciceronis, & aliorum quicunque eloquentia floruerunt: in illis vim eſſe modulatam, & quoddam muſicæ genus, vnde recreentur ipſæ, conſtanter affirmabunt. Quod ſi quis arbitratur eam delectationem a bonitate verborum ac figurarum moueri, diſſoluat orationem apte conditam, rem omnẽ ſeruet ac verba, figuras teneat eaſdem, ordinem paulum mutet vniuerſus decor abſceſſerit. Commutetur hæc

oratio, Nulla eſt enim tanta copia, quæ non ferro ac viribus debilitari frangique poſſit. fac ſic, quæ non ferro ac virbus poſſit debilitari frangique: venuſtas omnis excidit. Quid ita? In locum dichorei ſucceſſit ſpondeus & palimbacchius. Id ſentiunt aures, aut ſi ne ſentiunt quidem, aſini ſunt ad lyram, non homines. Eſt igitur in oratione quidam numerus ex apta pedum compoſitione. Quis inuenit illum? Thraſymacus Chalcedonius, Iſocrates expoliuit. Nam quum Thraſymachus minuta, & verſiculorum ſimilia quædam, nimiumque depicta prodidiſſet, & id Iſocrati non probaretur, primus inſtituit dilatare verbis, & mollioribus numeris explere ſententias. Scribit hæc Cicero in oratore. Repugnare ſibi videtur in Bruto. Ante hunc, inquit, verborum, quaſi ſtructura, & quædam ad numerum concluſio nulla erat. Non repugnat tamen, quia Thraſymachi numeri neque perfecti neque concluſi fuerunt. Quæ cauſſa numerum effecit? id eſt, quo duce inuenit illum Thraſymachus? Natura, atque ſenſu. Illa parens vt in agro ſine opera noſtra, ſic & in animo multa ſponte fundit. Naturam imitatur ars, & obſeruatione præcepta gignit. Itaque quum priores agitante natura aliquid concluſe apteque dixiſſent, & homines ætatis eius aliquid etiam caſu præclare dicerent, idque aureis & animum acerrimi viri pelleret, paulatim genera notauit, & obſeruando confecit artem. Eadem ratione, hoc eſt cognitione aurium, obſeruatione prudentiæ, inuentus eſt ambitus,

bitus, & vſu notatum eſt, quæ comprehenſiones aut immoderatius excurrerent, aut citius æquo terminarentur, aut modice laberentur ad æquam dimenſionem. Nec enim mathematica demoſtratione, vel neceſsitate concluſionum, cognitus eſt numerus & circuitus, ſed e ſeminario naturæ profectus, aures tam titillauit amica voluptate, & illapſus in animum, quodammodo ſe iuſsit obſeruari Mens (quam veteres numerum dixere) ſuauibus affecta modis, quid eſſet quod tantopere delectaret, propius inſpexit. eo quod fortuito exciderat, tanquam regula quadam appoſito, rudem materiam in eandem rationem menſuramque direxit. Vna, altera, tertiaque ſic expolita, quum haud minus oblectaret atque prima, ſignatus eſt locus: & hæc fuit origo præcepti. Quærendum deinceps, quid ſit numerus, quaque debeat ratione finiri. Numerus eſt orationis apta modulatio ex interuallorum breuium longiorumque varietate. Interualla dicimus, vt antea, tempora ſyllabarum, & ſpacia quæ in efferendis verborum partibus tranſiguntur. Quæ breuibus & longis oratio temperata, & ad aurium menſuram terminata, iucunde progreditur, & apte cadit, ea dicitur eſſe numeroſa. Quæ vero breues & longas, ſed intemperate & incompoſite mixtas habet ſyllabas, quia nullius eſt aptioris modi, carere numero, & errare vage fertur. Ex quibus intelligitur id eſſe numerum in oratione, quod eſt metrum in verſu: eumque conſtare pedibus non temere abie-

ctis,

ctis, ſed pulchre & decentur incedentibus, donec autium imperio iubentur inſiſtere. Non eſt numerus *ea ſententia de qua agitur, non ipſa verba, non concinnitates & figuræ, non ij qui tropi nominantur, non pedes, & eorum tempora, non inciſa, aut membra, aut ambitus, ſed pedum ordine poſitorum quidam pulcher inceſſus, & veluti quædam orationis expolitio, & palæſtra. Sit tanquam palæſtra, quoniam decenter mouet orationem. Sit expolitio, quia excolit elocutionem. Sit quidam modus, propterea quod menſura quadam continetur. Sit modulatio & quædam muſica, quandoquidem obſcuro concentu delectat aureis. Sit vinculum verborum, eo quod ligat atque connectit dictionis partes. Sit ornamentum, quo veſtita ſententia, non expeditior modo, & accincta magis, ſed pulchrior atque venuſtior habeatur. Eſtne numerus vnus, an plures? Plures quidem certe.* Nam *ſi pedes ſunt numeri, quot incedunt pedes in oratione. Omnes autem ſimplices ingredi ſupra demonſtrauimus. Sin numeri compoſiti, multiſque dimenſionibus apte quadrati fuerint, plures quoque erunt, aut quantitate aut qualitate aut alia ratione diſtincti. Quantitate, vt breuis longus, par, impar, magnus paruus, continuus interruptus. Qualitate, vt triſtis iucundus, ſuauis aſper, anxius ſeuerus, elegans inuenuſtus. Alia ratione, vt celer, tardus. Vbi numeri ponuntur? In omni parte, totaque con-*

tinuatione verborum. Nullus eſt locus in oratione compoſita, qui numero omnino vacare debeat. At initia & concluſiones ſicut attentius audiuntur, ita accuratius quam media componi volunt. Non dico media ſemper oportere negligentius aptari, ſæpe enim quam optime collocantur, ſed ſi quis incompoſitior eſſe velit, habere illum media, vbi malit occultare negligentiam. Quando numeris vtimur? Semper. Memini me dixiſſe antea, non vti ſemper oratores, qui vel alijs rebus occupati, vel bonitate rerum verborumque contenti, vel ſponte diſſoluti relaxant hoc vinculum. Illud eſt non funditus auferre, ſed paucis in verbis connectere ſecurius. Cæterum nemo peritus huiuſce connexionis artifex, ſic reſoluit vniuerſum opus, vt ſine lege ſolutum feratur. Ad quid vtimur? Ad aurium voluptatem, quibus orator, vt ſine tædio perferatur, aliquid oblectationis adminiſtrat. Hoc officium quam ſit vtile, multis ante verbis aperte monſtrauimus, ne quis vel natura, vel moribus ſenior bellum huic generi voluptatis inferret. Quemadmodum numerus adhibitus aliquid voluptatis affert? Eo modo ſenſum animumq́ue delectat, quo verſus & carmen. Natura capitur modis. In numeris autem modus eſt quidã & concentus obſcurus, tum ex cuiuſque vocis accentu, tum ex interuallorũ breuitate & longitudine. Quid opus verbis? Non eſt anxie diſcutiendum quemadmodum voluptate efficiat animum noſtrum, quum omnibus qui hominis aliquid habent, ſuauem eſſe conſtet atque iucun-

iucundum. Quærendum potius, qua ratione componatur, & quibus rebus debeat accommodari. Sed horum alterum iam diximus, alterum poſtea dicemus. Interea de ambitu, in qua maxime rhytmus conſpicitur, quot habeat parteis, quantamque recipiat longitudinem, paribus an imparibus efficiatur particulis, quando maxime deceat, explicanda nobis ſententia eſt.

De ambitu.

CAP. XVI.

A*Mbitum Græci* περίοδον, *Latini aut circuitum, aut comprehenſionem, aut continuationem, aut conuerſionem, aut circunſcriptionem appellitant. Nam quod huiuſmodi circuncurrens oratio ſuum numeris explet orbem, & continuato curſu non ante requieſcit, quam totum circuliſpatium confecit, hæc eiuſdem rei nomina multa ſuſcepit. Deſcribitur ab Ariſtotele hoc modo: Circuitus dictio eſt, quæ per ſe principium & finem & conſpicuam habet magnitudinẽ. Duobus autem modis intelligitur. Oratio longiuſcula, quamuis incompoſita membris, ambitus aliquando nominatur, vt, Animaduerti Iudices, omnem accuſatoris orationẽ in duas diuiſam eſſe partes. Stetit ſoleatus prætor populi Romani, cum pallio purpureo, tunicaq́; talari, muliercula nixus in littore. Sed hoc genus orationum diuidi poteſt, ac in plura inciſa partiri: quam-*

Q 5 *obrem*

obrem tutius eſt affirmare circuitum duobus pluribuſue conſtare particulis, nũc confuſioribus, vt, Depreſſam, cæcam, tacentem domum pluris quam te, & quam fortunas tuas æſtimaſti. Nunc diſtinctioribus, vt, Antequam de Repub. P.C. dicam ea quæ dicenda hoc tempore arbitror, exponam vobis breuiter conſilium & profectionis & reuerſionis meæ. Eſt igitur breuiſſima comprehenſio ex duabus partibus. Is enim profecto mortem attulit, qui cauſſa mortis fuit. Sunt interim membra paulo fuſiora, vt hæc, Gratiſſimus in eius morte decoranda, cui nullam aliam gratiam referre iam poſſumus. & hæc, Ac de hac quidem diuina atque immortali laude Bruti ſilebo, quæ gratiſſima memoria omnium ciuium incluſa, nondum authoritate publica teſtata eſt. In hac oratione tria quidem membra ſunt, ſed ea in duo longiora cõflamus, propterea quod duo poſteriora quaſi fuſa ſunt in vnum. Quod in ſimilibus faciendum cẽſeo, ne minimas quaſque totius corporis, ſed maiores ac præcipuas numeremus partes. Cõponitur etiã periodus ex tribus membris. Etenim quum legatio ipſa mortis cauſſa fuiſſet, eius monumentum extare voluerunt, vt in bellis periculoſis obirent homines legationis munus audacius. Miſcentur aliquando partes, vt in his duabus orationibus: Cæteris autem, ſi errorem ſuum depoſuerint, in Reip. gratiam redierint, veniam & impunitatẽ dandam puto. Hanc ego epiſtolã P.C. non quo illum dignum putarẽ, recitaui, ſed vt confeſſionibus ipſius omnia patefacta eius parrici-

ricidia videretis. Pulchrior eſt ambitus ex partibus quatuor. Author eſt Cicero. Conſtat, inquit ille, ambitus & plena comprehenſio e quatuor fere partibus, quæ mēbra dicimus, vt & aures impleat, & ne breuior ſit quā ſatis ſit, neq; longior. quanquā vtrumq; nonnunquam, vel potius ſæpe, accidit, vt aut citius in ſiſtendum ſit, aut longius procedendum, ne breuitas aureis defraudaſſe videatur, neue longitudo obtudiſſe. Sed habeo mediocritatis rationem. Nec enim loquor de verſu, & eſt liberior aliquanto oratio. Quatuor igitur quaſi hexametrorum inſtar verſuū quod ſit, conſtat fere plena comprehenſio. hæc Cicero. Eiuſmodi circuitus hoc ſit exemplum. Si quantum in agris locisq; deſertis audacia poteſt, tantum in foro atque in iudicijs impudentia valeret, non minus in cauſſa cederet A. Cecinna Sexti Ebutij impudētiæ, quam tum in vi facienda ceſſit audaciæ. Non vbique ſeruatur hæc longitudo. Nunc enim curtiora, nunc longiora membra componuntur. Curtiora ſunt hæc: Quaſi vero aut in iudicio poſſit idē improbitas, quod in vi imprudētia: aut in non eo libentius tū audaciæ ceſſerim⁹, quo nūc impudētiæ facilius obſiſteremus. Productiora quæ ſequuntur: quæ fama non idcirco ſolū emanarat, quod iſte certe ſtatuerat ac deliberauerat non adeſſe, verum etiā quod nemo quenquā tam audacem, tam amantem, tam impudentē fore arbitrabatur, qui tā nefarijs criminibus, tam multis teſtibus euictus, ora iudicū aſpicere, aut os ſuū Populo Romano oſtendere auderet. Sæpe comprehenſio

quin-

quinque partibus conſtat. Videte igitur quam inique accidat, quia res indigna ſit, ideo turpem exiſtimationem ſequi: quia turpis exiſtimatio ſequatur, ideo rem indignam non vindicari. Porrectior eſt hic ambitus ex totidem membris: Venit mihi in mentem M. Catonis hominis ſapientiſſimi, qui quũ ſe virtute, non genere, populo Romano commendari putaret, quum ipſe ſui generis initium ac nominis ab ſe gigni & propagari vellet, hominum potentiſſimorum ſuſcepit inimicitias, & maximis in laboribus vſq; ad ſummam ſenectutem ſumma tum gloria vixit. Procurrit ambitus in ſex particulas. Nam quum hic Sex. Roſcius eſſet Ameriæ, Titus alter iſte Roſcius Romæ, quum hic filius aſſiduus in prædijs eſſet, quumq; ſe voluntate patris rei familiari vitæq; ruſticæ dediſſet, iſte autem frequens Romæ eſſet, occiditur ad balneas Palatinas rediens à cœna Sex. Roſcius. Progreditur & longius, vt hic: Poſteaquam victoria conſtituta eſt, ab armisq; receſſimus, quum proſcriberentur homines, atque ex omni regione caperentur ij, qui aduerſarij fuiſſe putabantur, erat ille Romæ frequens, atque in foro, & in ore omnium quotidie verſabatur, magis vt exultare victoria nobilium videretur, quam timere, ne quid ex ea calamitatis ſibi accideret. Aliquando colligatur res in longam catenam, quod ſicut hiſtoricis eſt familiare, ita non alienum oratoribus, vt M. Tullio. Quum autẽ hic de rheda reiecta penula deſiluiſſet, ſeq; acri animo defenderet, illi qui erant cum Clodio, gladijs eductis, partim

tim recurrere ad rhedam, vt a tergo Milonem adorirentur: partim, quod hunc iam interfectum putarent, cædere incipiunt eius ſeruos, qui poſt erant: ex quibus qui animo fideli in dominum erant, & præſentes fuerunt, partim occiſi ſunt: partim quum ad rhedam pugnari viderent domino ſuccurrere prohiberentur, Milonem occiſum eſſe etiam ex ipſo Clodio audirent, fecerunt id ſerui Milonis (dicam enim non deriuandi criminis cauſſa, ſed vt factum eſt) neq; imperante, neque ſciente, neque præſente domino, quod ſuos quiſq; ſeruos in tali re facere voluiſſet. Eſt igitur in circunſcriptione varietas, quæ tum partiũ multitudine, tum diſpari longitudine creatur. Eam qui commode interſeret, in rerũ natura poſcet, & ſuauiores explebit numeros, & tædium ſatietatis effugiet. Interim tam multa pericula, tot verba diſſoluta, hoc eſt, ἀζεύκτα, tot interpoſitiones veniũt in vnam continuationem, vt neque facile ſeparari, neque diſtincte numerari queant. Quod quum accidet, illam minutarum rerum verborumq; congeriem in pauca referre membra expediet, vt ambitus partes modumq; tenere poſſit. Quicquid eſt tam fuſum, tamq; multiplex, quia vix tandem capit finem, animum fatigat, & implet ſatietate: quamobrem ſuauitate numeroſa caret, etiamſi pedes neque ſunt inconditi, neq; diſſipati. Vt in aliis rebus, ſic & in orationis excurſu modus eſt tenendus, vt ne breuior neve longior ſit, quam qui aurium ſeueritate probari poſſit. Nimia breuitas, & rurſum redundans effuſio, offen-

offendit audientem. Hic itaque dubitet aliquis, quod neceſſe ſit concurrere pedes ad explendam circunſcriptionem? Fruſtra profecto numerum quærat. Perficiunt interdum decem pedes, quod triginta coniuncti non efficiunt. Nec cur ita ſit, quiſpiam rationem inuenit. Senſus eſt iudex, qui mutila ac redūdantia deprehendit, moderata cognoſcit, & ad id quod mediocre eſt, inſito deſiderio fertur. Exercendus eſt igitur in concinendis ambitibus oratorū principum, vt longa conſuetudine ducat habitum, & expedite parem tenere curſum poſsit. Exercendus in ſcribendo dicendoque multa, quorum menſura ſit æquata periodis eloquentium virorum. Non omnes acerrimo ſunt iudicio. Exercendæ ſunt igitur aures vti muſicorum, quo percipiant emenſo ſpacio, vbi debeat extrema fieri percuſsio, & pulmo anhelans interſpiratione recreari. Nulla ſunt hac de re præcepta nullæ conditæ leges. In obſeruatione & vſu poſitum eſt hoc negocium. Confirmat Quintilianus his verbis: Enimuero ſpacia ipſa, quæ in hac quidem parte plurimum valent, quod poſſunt niſi aurium habere iudicium? Cur alia paucioribus verbis ſatis plena, vel nimium, alia pluribus breuia & abſciſſa ſunt? Cur in circunductionibus etiam quum ſenſus finitus eſt, aliquid tamen loci vacare videatur? Vtitur ad hoc Ciceronis exemplo: Neminem veſtrum ignorare arbitror Iudices, hunc per hos dies ſermonem vulgi, atque hanc opinionem populi Romani fuiſſe, C. Verrem altera actione reſponſurum non eſſe, neque ad

iudi-

iudicium affuturum. Cur hoſce potius quam hos? Neque enim erat aſperum. Rationem fortaſſe non reddam, ſentiam eſſe melius. Cur non ſatis, ſit, ſermonem vulgi fuiſſe? Compoſitio enim patiebatur. Ignorabam, ſed ita, vt audio, hoc animus accepit, plenum ſine hac geminatione non eſſe. Ad ſenſum igitur referenda ſunt hæc ille. Cicero in Bruto: Nam & aures ipſæ quid plenum, quid inane ſit, iudicant, & ſpiritu quaſi neceſſitate aliqua comprehenſio terminatur: in quo non modo defici, ſed etiam laborare turpe eſt. Omnes fere longitudines quæ iucunde cadunt in aurem, proditæ ſunt a poetis. Nec pares orationes ducere, peccatum eſt; ſi modo compoſitio poetica vitetur. Sunt orationes pares dimetris, vt, Minuebat vectigalia. Pares trimetris, vt, O fruſtra, inquit, ſuſcepti mei labores. Pares tetrametris, vt, Si extitiſſet in rege fides, nihil ſapientius Poſthumo. Pares hendecaſyllabis, vt, Calceos & veſtimẽta mutauit. Sunt ex duodecim ſyllabis, ſicuti aſclepiadei, vt, O cogitationes inanes meæ. Sunt æquales pentametris, vt, Publicam dilapidabat pecuniam. Sunt & æque longæ atque heroicus verſus cum elogo, vt, Fide ſapientiaque veſtra fretus plus oneris ſuſtuli, quam ferre me poſſe intelligo. Quid moror? Nullum carmen eſt, cui non aliqua oratio ſoluta poſſit æquari, vel numero ſyllabarum, vel temporũ quãtitate. Heroici poetæ ſententiam vnam complectũtur aut hemiſtichio aut integro verſu, aut verſu cũ pede, aut verſu cũ hemiſtichio, aut duobus verſibus, aut duobus verſibus cum

pede

pede, aut totidem cum hemiſtichio, aut tribus, aut pluribus. Quæ res aperte demonſtrat non eſſe certum terminum finemq́ꝫ comprahenſionis, orationem extendi pro rerum magnitudine, & aurium iudicio. Quum ſenties in orationibus doctiſſimorum plures circuitus imperfectos eſſe atque ſuſpenſos, adiungito proximas partes, & continuato voce quod ſequitur: niſi forte tam alienum ſit, vt nihil omnino ſuperiorum vim perficere videatur. Partes ambitus ſunt inciſiones & membra, de quibus ante mentionẽ fecimus: quæ vt varientur in circuitu, paucis quæſtionibus agendum eſt. Quantos circuitus facere decet? Quantos ſubiecta res patitur, & ſpiritus indefeſſus ſuſtinere poteſt. Nunc enim breuiores fiunt, nunc longiores: vt exempla quæ paulo ante produximus, oſtendunt. Decetne æqualiter particulas incidere? an facere alias breuiores, alias longiores? Vtrunq́ꝫ loco decet. Aequalitas in exacto numero pulchra eſt, ſed & inæqualitas in illo non erit turpis. Cauendum tamen eſt, ne quum priora membra procera fuerint, poſteriora attenuentur in anguſtũ. Eiuſmodi comprahenſio excreſcet in caput, ac cœptum nullo modo perficiet. Contra decebit poſteriorũ longitudo porrectior, quæ a capite mediocri iuſtum corpus extendet, & ſpeciem modulationis hac ratione faciet auctiorem. Quando breuiores, & quando longiores trahentur? Quando res id poſtulabunt. Res breuis explicanda verbis eſt: quid opus eſt illam onerare verbis ociosis? aut dilatandi ſtudio confundere

ſen-

ſententias? Si tenue genus eſt, & paruum, quod facilitatem quærit, & vſitatum loquendi morem, quid eſt neceſſe contexere longas periodos ex membrorum prolixitate? Videndum quid res velit, & propoſitū dicendi genus tenendum eſt. Res eſt copioſa? Auge verba quibus exprimatur. Quod ſi genus aut ſuaue eſt, aut temperatum, aut fuſum & hiſtoricum, fac illi membra tractiora reſpondeant. Cur aliquando minora fiunt, aliquando verò grandiora? Rerum varietas, generis obſeruatio, delectationis aucupium peperit hoc diſcrimen. Vtris partibus vtendum eſt? an inciſis, an membris? Vtriſque miſcenda eſt oratio. Nihil enim peius quam vnam & eandem tenere formam. Cæſim dixeris, conſtitues membra, poſt membra concluſionem. Nullum tædium gignet illa variandi iucunditas. Pluribus, an ſingulis partibus vtendum? Vtimur ſingulis quum cæſim membratim uel dicimus, pluribus quum duas pluresue particulas circunducimus in orbem. his & illis promiſcuè vtuntur oratores. Alia de vſu comprehenſionis huc adijci poſſunt, ſed opportunius aliquando dicentur. Veniendum eſt tandem ad figuras formasque dicendi. Exprimendus eſt ille character omnium difficilimus, vt planum fiat quæ cuique generi verba, quæ iunctura quæ concinnitas, qui numeri conueniant. Alioqui inutilia videntur ea verborum genera, quæ libro primò ad hunc vſum diſtinximus: & alia ornamenta quam potiſſimum veſtiant orationem, incertum ac indefinitum relinquitur.

Tria genera eloquendi, qui characteres dicuntur.

CAP. XVII.

VEteres omnes ab Homero tria fecere genera dicendi, ἰσχνὸν, id eſt gracile: μέσον, mediũ: ἁδρὸν, plenum & copioſum. Gracili venuſtatem, medio ſuauitatem, vberi vim amplitudinemq́ tribuerunt. Primum a Cicerone dicitur aut acutũ, aut tenue, aut enucleatum, aut ſubtile, aut preſſum, aut callidum, aut ſummiſſum, aut humile, aut gracile. Alterum aut interiectum, aut intermediũ, aut ſuaue, aut temperatum, aut mediocre, aut æquabile. Aliud grandiloquũ, amplum, graue, vehemens, acre, robuſtum, ardens, copioſum. Hanc tripertitam formarum diuiſionem rerum ipſarum natura mõſtrauit. Omnia quæ dicenda ſubijciuntur oratori, aut ſublimia, aut humilia, aut intermedia ſint neceſſe eſt. Vt id confirmetur, quod ſatis per ſe conſtat, nulla opus eſt demonſtratione. Quum autem verba & eloquendi genera rebus aptari debeant, & elocutionem citra rerũ decorum cõtemnat orator, tot ſtylorũ ſpecies eſſe, quot rerũ dicendarũ genera ſunt, oportet. Præterea ratio ſonorum quibus omnis accõmodatur actio, treis ſtatuendos eſſe characteres aperte dicentibus oſtendit. Nam quũ voces aliæ ſint graues, aliæ acutæ, aliæ tẽperatæ, non deceat acria & acuta pronunciare ſummiſſe, ſummiſſa peracute, media vel abiecte vel elate. Nec enim ſenſus patitur voces a com-

compoſitione, compoſitionem a materia diſſentire. Quamobrem ſummiſſioni vocis rerũ tenuitatẽ, clamori magnitudinem, mediocritati temperantiam accõmodauit ars eloquendi:& tot orationum, quot erant ſonorũ ſtatuit figuras. Deinde videbãtur inter oratores, qui non ita longe vulgus & rerum gracilitate,& verborum trita conſuetudine ſuperarent:& alij contra, qui dignitate ſententiarum,& grauium maieſtate verborum, communem diſertorum eloquentiam longo interuallo præcederent:& alij multi, qui medium quoddam tenerent iter, illis ornatiores, his autem ſummiſſiores. Ex quibus omnibus facile deprehẽſum eſt quot duce natura florerent omnino genera dicendi. Ad hæc, quum extrema duo certum & definitum cepiſſent locum media autem eſſent incerta & infinita, quumque genera pauca cõſtitui oporteret, ad docendum nihil fuit neq; melius neque certius, quã (vt ſit in quantitate finita) ſic facere duos fines, & medium: & quæ proxima finibus eſſent, ad fines referre: quæ medio vero, ad medium reducere. Poſitæ ſint ergo nobis tres figuræ formæq; dicendi humilis, media, ſublimis:& ad ſingulas exprimendas ex ordine ſermo conferatur, ſi prius ſatisfecerimus ijs qui plures eſſe elocutionũ ſpecies arbitrantur. Enumerant ſcriptionũ mille formas, in quibus ſunt epiſtolæ tam variæ, quam quæ tabellis committi ſolent, panegyrici, laudationes, deliberationes, conciones, cauſſæ iudiciariæ, annales, hiſtoriæ, fabulæ, apologi, apophthegmata, annotationes, cõmentarij,

interpretationes, artiũ liberalium & illiberaliũ deſcriptiones, comœdiæ, tragœdiæ, mimi, ſatyræ, bucolica, georgica, epigrammata, epitaphia, naniæ, elegi, argumenta, ſyluæ, odæ, heroica, & alia carmina generis diuerſi. Contendunt tot tantaſque res tribus illis figuris haud poſſe comprehendi, ſingulis earum propriam quandam rationem conuenire, qua quidem abſente nomen ſuum retinere non poſſint. Confirmant eſſe totidem vel dicendi vel ſcribendi ſpecies, quot fuerunt aut ſunt idonei ſcriptores. Omnes certe quidem probari, nec duos vnquam per omnia ſimiles inueniri. Hæc ſi vera ſunt, vt ſunt, manifeſto colligi plures eſſe characteres, quam vulgus imperitorum exiſtimet. Verum quidem loquuntur, varias eſſe materias, & carminibus, & orationibus, & neminem vnquam ſcribendo alteri cuiquam ſimilem fuiſſe: ſed hoc non efficit illam rerum multitudinem in tria genera cadere non poſſe. Innumerabilium rerum pauca genera ſunt, vt aquarum fontes. Singulorum, vti ſcriptorum (partes imas intelligo) nulla conditur ars, quoniam ars eſt communium, vt generum atque formarum. Partes ſingulæ referuntur ad ſenſum, & norma communium diriguntur, hoc eſt notione generis & formæ iudicantur. Singulis ſcriptoribus aliquid eſt peculiare, quod non a diſciplina, ſed ab ingeniorum variatate proficiſcitur. An idcirco innumerbilia ſtylorum genera perſequemur? Nũ quod ora hominum diuerſa ſunt, infinitas illorum ſpecies diſtinguimus? Num equorum? Num animantiũ

cæte-

cæterorum? Illa quæ dicuntur συμβεβηκότα, *ſpecies non immutant. Quod ſi poetarum materia & ornamenta plurimum differunt, ſi oratio ſoluta in rebus & verbis multas habet facies, fateamur eſſe multas ſpecies ſcriptionum, quæ ex trium generum cognitione, quid habeant commune, quid autem proprium, vſu & exercitatione pateſiunt. Si omnia mãdentur arti, nullus erit ſcribendi diſcendiq́ modus. In artem redigantur illa, vnde cætera minimo negocio intelligi iudicariq́ poſſint.*

De humili ſtylo.

CAP. XVIII.

PRimum videndum quod ſit gracile & tenue filũ orationis. Et quoniam oratio conſtat rebus & & verbis, & primas habent ſubiectæ res, ſine quibus inanis eſt & inutilis verborum compoſitio, dicendum principio quæ ſententiæ humili ornatu veſtiantur ab ijs qui non omnia eodem modo ſubtiliter, ſed grandia elate, media temperate, parua tenuiter dicunt. Qui perpetuo terit vnam eandemque viam, & in vno genere gracili verſatur, non eſt is contemnendus orator, non magis quam Lyſias ſcriptor ſubtilis, & alij permulti: ſed maior eſt ille qui ſe in rerum formas dicendo tranſmutare poteſt, & ſententijs imparibus imparem ornatum circundare. Gracili filo texuntur partitiones, vt hæc, Oſtendam primo cauſſã nõ fuiſſe cur a prætore poſtulares vt bona P.*

Quintij poſsideres, deinde ex edicto te poſsidere non potuiſſe, poſtremo non poſſediſſe. Eadem textura definitiones aut deſcriptiones, vt quæ ſequuntur: Nonne, ſi verbum ſequi volumus, hoc intelligamus neceſſe eſt, eum detrudi, cui manus afferantur? Neceſſe eſt, inquam ſi ad verbum rem volumus attingere, neminem ſtatu detruſum, qui non adhibita vi, manu demotus, & actus præceps intelligatur. Deiectus vero qui poteſt eſſe quiſquam, niſi in inferiorem locum de ſuperiore motus? Quid eſt enim tumultus, niſi perturbatio tanta, vt non maior timor oriatur? Deſcriptionibus adde expoſitiones earum, qualis eſt hæc: Maiores noſtri tumultum Italicum, quod erat domeſticus: tumultum Gallicum, quod erat Italiæ finitimus, præterea nullum tumultum nominabant. Huc refer interpretationes edictorum, teſtimoniorum, legum, epiſtolarum, & id genus rerum. Ad eandem tenuitatem referuntur diſtinctiones, vt ea quam aſſcripſimus. Aliud eſt iudiciũ, aliud eſt arbitrium. Iudicium eſt pecuniæ certæ, arbitrium incertæ. Ad iudicium hoc modo venimus, vt totã litẽ aut obtineamus, aut amittamus. Ad arbitrium hoc animo adimus, vt neque nihil, neque tantum quantum poſtulauimus, conſequamur. Eodem ornatu veſtiuntur colloquia, & leuium rerum narrationes. Age vero, quæ erat aut qualis quæſtio? Heus vbi Ruſcio? vbi Caſca? Clodius inſidias fecit Miloni? Fecit: Certa crux Nullas fecit: Sperata libertas. Quid hac quæſtione certius? Illud colloquiũ,

hæc

hæc rei leuioris narratio. Milo autem quum in ſenatu fuiſſet eo die quoad ſenatus dimiſſus eſt, domum venit, calces & veſtimenta mutauit. Pauliſper dum ſe vxor (vt fit) comparat, commoratus eſt. In leuibus narrationibus fere ſunt ea, quæ iocantur. Quum autem ver eſſe cœperat (cuius initium iſte non a Fauonio, neque ab aliquo aſtro notabat, ſed quum roſam viderat, tunc incipere ver arbitrabatur) dabat ſe labori, atque itineribus, in quibus vſque eo ſe præbebat patientem, atque impigrum, vt eum nemo vnquam in equo ſedentem videret. Nam (vt mos fuit Bithyniæ regibus) lectica octoforo ferebatur, in qua puluinus erat perlucidus Melitenſi roſa farctus. Ipſe autem coronam habebat vnam in capite, alteram in collo, reticulumque ad nares ſibi apponebat tenuiſſimo lino, minutis maculis, plenum roſa. Narrationes eius rei in qua maxime cauſſa verſatur, quæ res niſi aperte demonſtrata fuerit, officiet cauſſæ vel plurimum, a Cicerone oratione tenui ſolent explicari: vt prima narratio pro Sexto Roſcio. Quas igitur numerauimus partitiones, definitiones, deſcriptiones, diſtinctiones, narrationes, confabulationes perſonarum, ideo potius gracilitate gaudent, quod nihil aliud volunt, quam pure & dilucide & vſitato ſermone monſtrari. In quo genere ſunt argumenta ſubtilia, quæ acute colligunt, clamores & tragœdias nõ excitant. Quid ſtultius eſſet illo, qui relicto probandi more, longam & ſubtilem argumentationis continuationem grandi veſtiret

oratione? Id neque dialectici veri, neque eloquentiæ principes committunt, vt acumen diſſerendi, & rationum abſtruſam minutamque naturam, lenocinio verborum molliant, & carnem candidam malint quam neruos & oſſa. Pugnant acriter, & ab vſitato more diſputandi non recedunt, vt hic Cicero: Patrem occidit Sextus Roſcius. qui homo? adoleſcētulus corruptus, & ab hominibus nequam inductus? annos natus magis quadraginta? vetus videlicet ſicarius? homo audax, & ſæpe in cæde verſatus? At hoc ab accuſatore ne dici quidem audiſtis. &c. Nihil *refert confirmationem an refutationem intelligas, ſi modo teneas alias argumentationes fieri magis ad probandum, alias autem ad mouendum: illas eſſe tenues, has vero graues & ardenteis. Ne quis autem putet eſſe diſſentaneum & abſurdum, in cauſſa graui atque ſublimi partes inueniri humiles & leues, id efficit earum rerum quæ dicuntur, impar & inæqualis ratio, quæ ſubinde ſtylum mutaret, ſi aut ars, aut artis optimus imitator haberet orationem. Quod ſi Trapezuntius intellexiſſet, nunquam pronunciaſſet, omnes M. Tullij dictiones arduas ac ſublimes videri. Sunt enim cauſſæ totæ graciles, vt pro Quintio de ſocietate, pro Cecinna de fundo, pro Roſcio Comœdo de debito. Venerant in quæſtionem paruæ res, & indignæ ſummis eloquentiæ viribus. Quum fama & caput ſaluum eſt, res familiaris aliqua ex parte venit in diſcrimen, multo magis decet callide & enucleate dicere, quam tonitrua Periclis in re leui concitare,*

citare. In omni oratione quædam figuræ ſunt, quæ multo melius tenuiter ac preſſe dicuntur, quam grauiter & elate, vt extenuatio ſui: Verum ita ſe res habet, vt ego, qui neque vſu ſatis, & ingenio parum poſſum, cum patrono diſertiſſimo comparer. Extenuatio alterius ridicula: Non quo ei deeſſet ingeniũ, nam neque parum facetus ſcurra Sextus Næuius, neque inhumanus præco eſt vnquam exiſtimatus. Diſſimulatio ſine amarore: Sæpe (vt fit) quum ipſe te confirmaſſes, quum ſtatuiſſes de pecunia mentionem facere, quum paratus meditatuſque veniſſes, homo timidus virginali verecundia ſubito ipſe te retinebas excidebat repente oratio: quum cuperes appellare, non audebas, ne inuitus audiret. Id erat profecto. Ridet Næuium impudentem. Subiectio: Appellandi tempus non erat? at tecũ anno plus vixit. In Gallia agi non potuit? at in prouincia ius dicebatur, & Romæ iudicia fiebant. Interrogationes minutæ, non illæ graues atque acerbæ. Quid enim nunc agit Sextus Næuius? qua de re controuerſia eſt? quod eſt hoc iudicium, in quo iam biennium verſamur? quid negotij gerit, in quo ille tot & tales viros defatigat? Summiſſæ altercationes: Pecuniam petit. Nunc denique? Veruntamen petit? audiamus. De rationibus & controuerſiis ſocietatis vult dijudicari? Sero. verum aliquando tamen, concedamus. Tranſitus ad docilitatem comparatus: Docui quod primum pollicitus ſum C. Aquili, cauſſam omnino cur poſtularet, non fuiſſe, quod neque pecunia debebatur: & ſi ma-

xime deberetur, commiſſum nihil eſſe quare ad iſtam rationem perueniretur. Attende nunc ex edicto prætoris bona P. Quintij poſſidere nullo modo potuiſſe. Attentionis petitio: Quod abs te C. Aquili, & a vobis qui adeſtis in conſilio, quæſo vt diligenter attendatis. Iocus: O hominem fortunatum, qui eiuſmodi nuncios, ſeu potius pegaſos habeat. Acutæ ac tenues fere ſunt dicacitates & facetiæ. Fictiones leuium perſonarum, vt fratris Clodiæ: Quid tumultuaris ſoror? quid inſanis? quid clamore exorſa & verbis paruam rem magnam facis? Vicinum adoleſcentulum aſpexiſti, candor huius te, & proceritas, vultus oculique perpulerunt. Sæpius videre voluiſti, fuiſti nonnunquam in iiſdem hortis viſa nobilis mulier. Illum filium familias patre parco ac tenaci habere tuis copijs deuinctum non potes. E Cicerone ſumito quæ ſequuntur. Ingreſſus ad parandum: Atque vt facilius intelligere poſſitis Iudices ea quæ facta ſunt, indigniora eſſe, quam hæc quæ dicimus, ab initio res quemadmodum geſta ſit, vobis exponemus. Diſtributio, Tres ſunt res, quantum ego exiſtimare poſſum, quæ obſtent hoc tempore Sexto Roſcio, crimen, aduerſariorum & potentia, & audacia. Criminis confictionem accuſator Erucius ſuſcepit, audaciæ partes Roſcij ſibi popoſcerunt: Chryſogonus autem is, qui plurimũ poteſt, potentia pugnat. Blanda reprehenſio: Quæſo Eruci, vt hoc in bonam partem accipias, non enim exprobrandi cauſſa, ſed commonendi gratia dicam. Si tibi fortuna non dedit, vt patre

patre certo naſcerere, ex quo intelligere poſſes qui animus patrius in liberos eſſet, at natura certe dedit, vt humanitatis non parū haberes. Significatio leuitatis: Nam illa opinor tu quoque concedis leuia eſſe atque inepta: Conuiuia cum patre non inibat, quippe qui ne in oppidum quidem niſi perraro veniret. Domum ſuam iſtum non fere quiſquam vocabat. Nec mirum, qui neque in vrbe viueret, neque rure vocaturus eſſet. Verum hæc quoque tu intelligis eſſe nugatoria. Secura conceſſio. Eſto, cauſſam proferre nō potes: tametſi ſtatim viciſſe debeo, tamen de meo iure decedam, & tibi quod in alia cauſſa non concederem, in hac concedam, fretus huius innocentia. Vereor ne in numerandis tam multis figuris ſim moleſtus. Ex his quas diximus, alias generis eiuſdem intelligere promptum eſt. Quidquid humile eſt ita, vt neque dignitate ſententiæ præcellat, neque compoſitam & ornatam elocutionem magnopere deſideret, neque clamores velit, neque vehementes impetus, ſed ſit fere e ſermone populari, & ea ratione tum ſentiendi, tum loquendi, quam videmus in grauioribus comœdijs: in eam formam de qua nunc agitur, optimo iure includendum puto. ſi tota cauſſa propoſita ſit eiuſmodi, vt de finibus regendis, de ſtillicidijs, de ſeruitute prædiorum, tota ſubtiliter agenda. ſi pars a parte diſſentiat, aliter exponenda. Vna cum re verba & figura & compoſitio creſcunt.

De elo-

De elocutione tenui.

CAP. XIX.

SVmmiſſus orator conſuetudinem imitatur, & ab indiſertis re plus quam opinione differt. Illi ſermo purus eſt, & emendatus, non ita fœdus & enormis, vt ad barbariſmum ſolœciſmumque deueniat. Eſt enim flatigitium quoddam barbare loqui, & indignum viro liberaliter inſtituto. Quod qui affectant, vt quaſi familiares eſſe videantur, ex oratorum numero ſua ſe volũtate eximunt. Ex illis verborum generibus, quæ priore libro in ordines deſcripſimus, vt quum opus eſſet, in vſum vocarentur, aſſumit Latina, quoniam fruſtra petuntur ornamenta prodigioſa linguæ, quæ primis ingreßibus omnium diſciplinarum ſit excluſa. Aſſumit humilia multa, nempe quibus ad explicandam rem tenuem in hominum cœtu citra deformitatem poßit vti. Vrbani eſſe debent, & ingenui moris, non illius ruſticanæ vaſtitatis, quæ ab humanitate ſemota eſt. Deligit pudica, nitida, vſitata, propria. Priſcis & nouis vtitur raro. Illa ad grandiloquentiam, hæc ad ſuauitatem potius accommodantur. Sæpius exilia quam ſonantia, parua quam grandia, volubilia quam tarda, lenia quam aſpera inducit. Nunc integris, nunc conciſis agit, vt vſitata loquendi conſuetudo perſuadet. Id quo facilius rudes intelligant, agemus exemplo. Operæprecium erat, ſi animaduertiſtis Iudices, negligentiã eius in accuſando cõſiderare. Credo quũ vidiſ-

ſet

ſet qui homines in hiſce ſubſellijs ſederent, quæſiiſſe, num ille aut ille defenſurus eſſet: de me ne ſuſpicatū quidē, quod antea cauſſam publicam nullā dixerim. Poſtquam inuenit neminem eorum qui poſſunt & ſolent, ita negligens eſſe cœpit, vt quum in mentem veniret ei, reſideret, deinde ſpaciaretur, nonnunquā etiam puerum vocaret, credo cui cœnam imperaret, prorſus vt veſtro conſeſſu & hoc conuentu pro ſumma ſolitudine abuteretur. Audis hic puram & inaffectatam loquendi conſuetudinem, ſermone populi terſiorem, ſumma grauitate multo ſummiſsiorem, verba nec impudica, nec ſordida, nec inuſitata, nec impropria, nec ſtrepentia grauiter, nec incedentia ſuperbe, nec tarde repentia, nec concurrentia aſpere. Humilia quædam, vt hæc, Nonnunquam etiam puerum vocaret, credo cui cœnam imperaret. Reliqua de medio ſumpta, quæ omni dicendi formā, ſed aliter & aliter compoſita, & figuris, & grauioribus verbis ornata conueniant. Tenuis orator (inquit Cicero) modo ſit elegans, nec in faciendis verbis erit audax, & in transferendis verecundus & parcus: & in priſcis reliquisq́ ornamentis & verborum & ſententiarum demiſsior, tranſlatione fortaſſe crebrior, qua frequentiſsime ſermo omnis vtitur, non modo vrbanorum, ſed etiam ruſticorum. Idem paulo poſt: Vtatur verbis quam vſitatiſsimis, tranſlationibus quàm molliſsimis. Habito verborum delectu, qua ratione iungat illa: dicendum eſt. Ne tantum laboret in coagmentatione, quantum ſolent ij, qui molliter velut

per

per æquabile ſpacium ferũtur. Si forte compoſitio lenis occurrit, cur illam recuſet oblatam, non video. Sin illa (quod frequenter accidit) remoratur abire cupientem, partem componit, partem coagmentare negligit. Duæ pluresue hiant vocales, aliquot etiam conſonantes rixantur horride: ferat; ſi modo ſententia bona ſit, & illi propria atque dilucida verba reſpondeant. Non eiuſmodi compoſitionis Ciceronem puduit: *Simul atque ego in Siciliam veni, mutatus eſt. Venerat ad eum illo biduo Letilius quidam, homo non alienus a literis. Itaque eo iſte tabellario ſemper vſus eſt. Is epiſtolas complures attulerat. In his vnam domo, quæ totum immutaret hominem. Repente cœpit dicere ſe omnia Verris cauſſa velle, ſibi cum eo amicitiam cognationemque eſſe. Vides vt in hoc ſermone frequens ſit hiatus e concurſu vocalium, vt paulo poſt aſpera commiſſura conſonantium. Erant qui putarent Letilium legatum a Verre veniſſe, qui gratiam, amicitiam, cognationemque commemoraret. Sint breues periodi, ſi non ſemper, plerunque tamẽ: mẽbra parua, numerus tenuis, vt qui ſit ex iambo frequẽte, ex pyrrhichio, choreo, trochæo. Non intelligo hos ſolum congredi pedes (omnes enim reperiuntur in tenuitate dicendi) ſed cæteris grauioribus multo frequentiores eſſe, vt in hac oratione. Si me villicus tuus ſolus deieciſſet, nõ familia deieciſſet vt opinor, ſed aliquis de familia. Recte igitur diceres te reſtituiſſe? Quid enim facilius eſt, quã probare ijs qui Latine ſciant, in vno ſeruulo familæ nomen non vale-*

valere? Si vero ne habeas quidem ſeruum, præter eũ qui me deiecerit, clames videlicet: ſi habeo familiã, a familia mea fateor te eſſe deiectum. In gracili figura (quoniam linguæ quotidianæ finitima eſt atque proxima ſubtilitas) non circunducuntur in pompam numeroſæ comprahenſiones, nec grandia membrorum corpora funduntur, nec frequentantur ampliores numeri qui plena modulatione ſenſum demulceant. tantum compoſitio ſuperat attritum Latine loquentium morem, & paulo ornatius atque lautius accipit audientes. Aſſueſcendum igitur optimo generi ſermonis, & lingua ſic vtendum iam ſub præceptoribus, vt Latine, pure, proprie, dilucide, compoſite loquaris. Quũ ſermo fuerit incorruptus & proprius, vt illorũ qui & expedite & eleganter confabulantur, ad exprimendum characterem humilem, parũ admodum laborandum eſt. Inueniendæ ſunt multæ & acutæ ſententiæ, quales edunt prudentes & exercitati, ne leuitate rerum oratio tota eleuetur. De medio verba ſumenda ſunt, ac diligentius paulo metiẽda quam in familiariũ ſermone. Quicquid exturgeſcit, quicquid ampulloſum eſt & affectatũ, quod priſcũ & inuſitatum, quod audacter nouatum, quod audaci figura modificatum, quod inſolens, quod nimiũ graue, quod effœminatum & elumbe, quod diſsimile ſui, quod obſcurum & abditum, quod infinitum immenſumque, hoc eſt, nimia tractum circũductione, fugiendum eſt. Illum dicendi puriſsimum candorẽ multis in locis habuit eloquentiæ Latinæ princeps,

habuit

ab vna aut altera ſententia non iudicabis aut enucleate, aut temperate, aut grauiter egiſſe: tua te ratio falleret: a toto corpore, vel a tota parte iudicanda eſt forma dicendi. An ideo Vergilium tenuiter ceciniſſe bucolica dices, quod verſiculus eſt tenuis,

Fronde ſuper viridi ſunt nobis mitia poma?

Haud quaquam, ſed illorum bonam partem humili materia & elocutione confecit. Interiecit aliquando optimos verſus, qui in canenda heroum maieſtate non dedeceant. Nolo igitur leonem æſtimes ab vnguibus. Perpende quantum ſit earum rerum de quibus agitur, pondus, ſintne graues, an leues. vide quam verba ſint quæſita: an ſumpta de ſermone vulgari, an longius altiuſue ad ornatum petita. Contemplare qui ſit habitus figurarum, ſintne quotidianæ formæ, an raræ & eximiæ. Conſidera qua ratio componendi, an contexta ſit firma coagmentatione, & numeris expleta, an vero dehiſcat iunctura, & ſubinde numerus abrumpatur. Hoc modo facile cognoſces in quo genere collocanda ſit omnis oratio. Sed & nos iuuandi gratia referamus ad exilem tenuitatem quæ repunt humi, non oratoria quidem. ſed vel ſoluta, vel poetica. Sic enim planius fiet quale ſit delineamentum macilentæ figuræ. Ad hanc formam pertinent epiſtolæ familiares, quæ aliquam modo artem limamque ſubierunt. Sunt enim tres ſpecies epiſtolarum. Aliæ de rebus magnis & grauibus agunt ornate & copioſe, & ab orandi facultate, quas poſſunt, accipiunt vires, eoque dignitatis attol-

S luntur,

luntur, vt ad hunc quaſi plebeium ordinem referri non debeant. Aliæ ſunt tam viles & abiectæ, vt nullo ordine cenſeantur. Aliæ cultæ & elegantes, tenues tamen & expreſſæ, quæ in elegantium poſtremo loco ſederunt, quippe quæ non alio conduntur artificio, quam leuiores cauſſæ, & controuerſiæ minores. His adde rerum geſtarum narrationes, non omnes quidem, ſed quæ recte & nude quod volunt perſequuntur, quales ſunt commentarij Cæſaris. Alij commentarij, cuiuſmodi fuere M. Varronis, & antiquorum, quibus exponebantur elegantiæ ac opes linguæ Latinæ, ſimplices erant & faciles, quod adhuc fragmenta demonſtrant: & nouiſſimo ordine contenti, non aucupabantur pueriles delicias, & voluptates illas effœminatas, quibus exarſerunt poſteri. Relinquebāt illam floridam ſuauitatem Gellijs, Auſonijs, Politianis, Rhodiginis, Beroaldis, Crinitis, & id genus ſcriptoribus, qui antequam ad rem veniant, quantũ poſſint in arte dicendi, in pompa ac proludio oſtentant, & inani digladiatione morantur indoctos. Malim veterum cōpoſitionem maſculam & frugiferā, quamuis aliquando tenuem, quam iſtorum bellas petitiones, & artificioſam, ſed ſæpe inutilem palæſtrā. Qui verecundiore fuerunt ingenio, vt Donatus & Seruius, atque interpretes multi, eas ediderunt annotationes, & ea commentaria, quæ ſummiſſe narrarēt quam haberent ipſi de verbis & rebus alienis ſententiam. Stylus ille mea ſententia decet interpretem, rhetoricam. ē venuſtior æqualitas, & oratio paulo cō-

poſi-

poſitior, vt quæ vel medium attingit, vel mediocritati quam extremæ gracilitati propior eſt. Ex poematis gracilia ſunt Bucolica, Comœdiæ, Mimi, Epigrammata de rebus minutis. Ampliora quædam par eſt aſſurgere, odæ quæcunque canunt amores, molles riſus, blandas voluptates, conuiuia, iocos, luſuſque iuuentutis. Quibus eſt materia grauior, vt deus, vt diui, vt heroes, vt pugiles victores, vt certamina, ſi rebus æquari volunt, tantum debent aſſurgere, quantum rebus ipſis dignitatis accreſcit. Lyricis carminibus iuueniliter laſciuientibus addantur elegi, & vna cum illis in extremis ordinibus ſedeant. Item epiſtolæ amatoriæ, cuiuſmodi ſcripſit Ouidius Naſo, Syluæ depreſſioris argumenti, Satyræ magna ex parte, quamuis in illis mira ſit inæqualitas. Ad hæc batrachomyomachiæ, culices, mulæ gallicæ, hortuli, & ſi qua ſunt opuſcula iocoſa quidem, ſed non indigna quæ legantur, vix eam de qua loquimur, excedunt gracilitatem, etiamſi verborum magnitudine nonnunquã tumeſcũt. Nec heroici, nec tragici poetæ ſemper alta capiũt ſublimes. Homerus aliquando repit, vt quũ facit induentem membra Telemachũ: & Euripides in colloquio viliũ perſonarum, comico ſæpe ſimilis eſt. Eſt quũ boni poetæ res humiles, at ſolertes, vt apes, exornant honore verborum: quod quũ accidit, ad mediam prope dignitatem characteris aſſurgit. Sæpenumero audio qui dicant in Virgilianis carminibus nullũ ſe reperire diſcrimen, omnia grande quiddã ſonare, bonis verbis ſchematiſque varijs ſcatere,

in omnibus autorem eodem conatu laboraſſe. Iſti mihi non videntur habere neque ſenſum, neque rationem, qui de rebus ac vocibus tam abſurdum ferunt iudicium. In Aeneide ſunt deſcriptiones locorum, temporum, perſonarum, conuiuiorum, ludorum, prælіorum, magnifici appartus, euentus acerbi, orationes Iouis & numinum, legationes, conciones, querelæ, conſolationes. quid quaſo tale tantumque in agricultura, aut in humilitate paſtorali? Vter eſt ſublimior? an qui ruſticorum ſermones refert, an qui deorum, heroum, magiſtratuum, rerumque maximarum decora alta perſpicit & obſeruat? In Aeneide verba ſplendida, trenslata, figuris innouata, longe petita, ſublimia, ornata ſcite contexta, ſonantia, & (in ſumma dicam) tantum excultis ingenijs, & totius humanæ vitæ peritis familiaria. In Aeglogis quid eſt quod opilio non intelligat, præter illa pauca quæ poetæ ſibi indulgent vel vt a doctis legantur, vel vt veterum morem referant, vel vt ſeruent temporum decorum? Conſtat enim rem paſtoralem quondam in honore maximo fuiſſe, & in ea verſatos eſſe viros egregios, qui non ignorarent ſcientiam naturæ: qua ratione motus Virgilius (vt mihi videtur) intexuit non expoſuit multa quæ Phyſici diſputata ſuis libris reliquerunt. Sunt hæc maiora vulgo ruſticorum, quod ſignificat hoc verſiculo Maro,

Sicelides Muſæ paulo maiora canamus.

Quamobrem vt rara ſunt, non officiunt artem pecuariam eo maieſtatis aſcendere, quo heroicæ grauitatis

tatis

tatis amplitudo peruenit. Errant igitur qui per ignorantiam ſic iudicant. Errant etiam verſificatores illi, qui omnia canunt eodem modo, & quantum poſſunt, tantum vbique conantur, & idcirco exiſtimant falſo pari virtute ſummos niti poetas. Quæ ſit cuiuſque generis proprietas, hic dicerem ſi de arte poetica ſcribere ſtatuiſſem: ſed aliud eſt propoſitum negocium: quapropter ad mediam eloquendi formam venio.

De media figura.

Cap. XX.

QVæ temperatæ mediæque elocutioni materia ſupponatur, quæ verba, & quæ ſpecies cõpoſitionis deceat illam materiã, paucis exponemus deinceps, & ſi fuerit opus, ad eam rem vtemur exemplis. In hoc genere ſunt aut totæ controuerſiæ, aut membra cauſarum. De partibus primum loquamur, quibus cognitis difficile non erit de cauſa tota iudicare. Exordium, quo dicenti conciliantur auditores, nec concitatum & ardens eſſe vult, ne bacchari videatur inter ſobrios: nec contra languidum ac frigidum & iacens, ne ſtatim initio auertat illos, quorum mentes admouere cauſæ debuerat. Amat igitur quietũ & temperatum, ſed elegans & compoſitum dicendi genus. Quod ſi non oſtentat ſuas opes, quoniam illud principio ſit odioſum, attamen vt ſit aliquid quo moueantur animi, ſententias bonas exornat occul-

tus, & verecunda moderatione ſibi quærit autoritatem. Id eſſe verum demonſtrant exordia Ciceronis, quæ ſi non omnia cadunt in eandem formam (nam ſunt alia verecundiora, vt pro Sexto Roſcio: alia audentiora, vt in Verrem: alia ſolicita magis, vt pro Milone, & pro Cluentio: alia ſecura, vt pro Cecinna: alia alio modo compoſita) tamen nullum eſt in omnibus, ſi iuſtam magnitudinē ſeruat, quod non gracilitate maiorem præ ſe ferat dignitatē Nec ſi confirmat idem totas ſibi cauſas ſubtiles & tenues fuiſſe, propterea exiſtimandum eſt omnia ab illo ſubtiliter eſſe dicta, id pro dignitate fieri non potuit, ſed multo maiorem partem cōtrouerſiæ humili ornatu fuiſſe contentam. Nam principiū orationis pro Cecinna multo numeroſius eſt, quā pro eodē argumentatio quumq́; medium non ſit in hac arte punctum, quod pari interuallo diſtet ab extremis, ſed longe pateat oratorum medium: quod diximus principiū, medio vero quam termino demiſſo propius eſt. Quamobrem ad illud genus eſſe referendū videtur. Non ignoro proœmia maiorum cauſarum longis ambitibus expleri ſolere, & ad grandiorem quandam eloquentiam perduci: ſed liceat mihi quæ medio proxima ſunt, aut non ita certe procul abſunt, ad mediū referre. In exordijs optimos quoſque plurimum niti, argumento ſunt illorū præfationes, qui cogitationes ſuas monumento literarum tradiderunt. Si qua pars operis apud illos culta & expolita ſuū oſtendit artificem, illa vel maxime oſtendit. Nemo eſt fere qui

neſ-

neſciat malum eſſe gubernatorem, qui ſtatim impegit in portu. An non impingit ille, qui principio quietas aures procella horridulæ orationis offendit? Id ne quiſpiam committat, Cicero præcipit in Oratore, vt ſummus orator veſtibula honeſta, aditusque ad cauſam faciat illuſtres. Ne moueat illud, In principia non venire pulcherrimos ornatus, qui locis communibus adhibentur. Non efficit vt ſint humiles ingreſſus, ſed quodammodo frugi, & verecundi. Non deſunt tamen initia quæ ex abrupto incipiant, & grauiſsime commoueant aduerſarium: vt Ciceronis illud in Catilinam: Quouſque tandem patientia noſtra abutere Catilina? Pertinent hæc ad ſublime genus, in quo ſummas eloquentiæ vires effundit orator. Summiſsiora in ordine ſecundo ponuntur, non omnia quidem perſimilia, ſed interuallo modico ſegregata. Sunt quidam aditus peranguſti, ideoque humiles appellandi: quos ſi quis inter proœmia conſtituit, longe extendit proœmij nomen. Sunt autem huiuſmodi: Antequam de Republica P. C. dicam ea quæ dicenda hoc tempore arbitror, exponam vobis breuiter conſilium & profectionis & reuerſionis meæ. Paruis de rebus, ſed fortaſſe neceſſarijs conſulimur P. C. de Appia via & de moneta conſul, de Lupercis tribuni plebis referunt. In hoc genere fere ſunt illa parua exordia, quæ in medijs cauſis perſæpe reperiuntur. Non enim fiunt ad alliciendos animos, ne abhorreant a cauſa, ſed ad diſtinguendas partes orationis, & ad colligendos ſenſus,

vt remiſſa attentione cætera patientius exaudiant. In media ſuauitate ſunt & multæ narrationes, vt quæ plus dignitatis deſiderent, quā doloris. Eſt enim quum vel perſonam, vt egregium, virum, vel rem, vt locum, vrbem, ſitum, regionem, præclare facta dictaue exornare exponendo contendat orator. Non abijcit orationem, ne rerum dignitati multum detrahat humilitas. Non mouet tonitrua & tempeſtates acerbæ dictionis, quia non ea res ad dicendum propoſita eſt, quæ concitare velit aſperas amplificationes, & tragœdiarum quærelas. Ornatum quærit & ſuauitatem, cui mirum in modum quadrat æquabilis & profluens oratio, qualis eſt hæc: Fuit apud Segeſtanos ex ære ſimulachrum Dianæ, tum ſumma atque antiquiſsima præditum religione, tum ſingulari opera artificioque perfectum. Hoc translatum Carthaginem, locum tantum hominesque mutarat: religionem quidem priſtinam conſeruabat. Nam propter maximam pulchritudinem, etiam hoſtibus digna, quam ſanctiſsime colerent, videbatur. Aliquot ſeculis poſt P. Scipio bello Punico tertio Carthaginem cepit: qua in victoria (videte hominis virtutem & diligentiam) vt & domeſticis præclariſsimæ virtutis exemplis gaudeatis, & eo maiore odio dignam iſtius incredibilem audaciam iudicetis, conuocatis Siculis omnibus, quod diutiſsime ſæpiſsimeque Siciliam vexatam a Carthaginenſibus nouerat, iubet omnia conquiri, ſibi pollicetur magnæ curæ fore, vt omnia ciuitatibus quæ cuiuſquam fuiſſent, reſtituerentur.

Pluri-

Plurima ſunt alia apud autorem eundem, in quibus viua medij generis imago expreſſa eſt. Eas autem facile cognoſcet, qui non modo rem de qua agitur, cuius ſit dignitatis, ſed etiam numeroſum & affluẽs eloquendi genus explorabit. Alia ſunt expoſitiones, quæ ſine graui motu rem aliquam inculcant iudicibus, quæ ſi non fuerit intellecta, nec cauſa bene agi, nec argumentationes inſtitui poterunt. Illa referimus ad tenuem formam, propterea quod maxime docere volũt, non animos permouere affectibus, quod eſt ſummæ grauitatis: non delenire voluptate, quod propriũ eſt temperatæ elocutionis. Diſſentire Quintilianus videtur. Sic enim ait quarto libro Inſtitutionum, Ego vero (neque enim diſsimulabo iudicium meum) quanquam id quod ſum dicturus, exemplis magis quam præceptis vllis cõtinetur, narrationem, vt ſi vllam partem orationis, omni qua poteſt gratia & venere exornandam puto. Non diſſentit autem. Eſt in Cæſare gratia & venuſtas, eſt in Terentio multa, etiam in narratione, vt quum facit exponentem Simonem Pamphili vitam. Vterque tamen in imo genere verſatur. Sunt & ſubtilitati ſuæ venuſtates. Ergo idem in nono ſic iudicat: Membratim plerunque narrabimus, aut ipſas periodos maioribus interuallis, & velut laxioribus nodis reſoluemus, exceptis quæ non docendi gratia, ſed ornandi narrantur, vt in Verrem Proſerpinæ raptus.

Quid narrare membrátim, aut periodos reſoluere, niſi ſuaue & tractũ dicendi genus in ſummiſsius

magiſq́; familiare deducere? Quod ſi quis opinatur eum in alia ſententia fuiſſe, & illi ſuffragatur, licet quidem per me: aliter tamen dixiſſe Ciceronē comperiet etiam in cauſis publicis, ſiquando maxime cuperet docere iudices, quid eſſet in controuerſia. Itaque narrationes aliæ ſunt graciles & preſſæ, aliæ graues & atroces, aliæ vberes & affluentes. harum diſcrimina fecere primum materiæ diuerſæ, deinde rerum varietatem induit ornatu vario eloquentiæ decorum. In confirmationem & refutationem, cui ſæpius acuta ſubtilitas adhibetur, etiam cadit res charactere medio ſignanda, vt quum officia demonſtrat orator, quum ſpaciatur in loco communi, & auditoribus ſubminiſtrat voluptatem, quum teſtem, aut litigatorem, aut amicū magnifice commendat, quum laudat illuſtres perſonas, & egregia facta, quum dat autoritatem aduocatis, quum gratulatur alicui, quum extollit veterū inſtituta, quum mitigat iram vel iudicium, vel aliorum, quum argumentationes munit ſententiarum dignitate, quum aſſeuerationibus dicta roborat, quum honeſta præfatione inducit alioquin acerba & amara dictu, quum deſcribit aliquid non vt hiſtoricus, ſed vt exornator earum rerum, quæ cauſam faciunt ampliorem, quando ſimilitudines confert ad ornandum magis quam ad probandum, quum illuſtrat exempla rerum geſtarum, quum deprecatur addito colore, quum pulchritudine verborum tegit rerum deformitatem: in ſumma dicam, quotieſcunque res vtilius eſt aut decentius,

aqua-

*æquabiliter, temperate, ornate, copioſe, ſuauiter di-
ci: intermedio generi materia reperta eſt. Hæc om-
nia patefacerem exemplis, niſi me moleſta prolixi-
tas retardaret. facile eſt a Cicerone excipere. Refer-
tæ ſunt orationes eius omnium rerum varietate, nec
ſinunt alumnum ſuum eſurire exemplorum inopia.
Quod, inquit, in accuſationis ſeptem libris non repe-
ritur genus? quod in Habiti? quod in Cornelij? quod
in plurimis noſtris defenſionibus? Quæ exempla ſe-
legiſſem, niſi vel nota arbitrarer, vel poſſe eligere qui
quæreret. Nulla eſt enim vllo in genere laus oratio-
nis, cuius in noſtris orationibus non ſit aliqua ſi non
perfectio, at conatus tamen atque adumbratio. Hac
figura totas fere delineauit orationes, vt pro lege Ma
nilia, pro M. Marcello, pro Sulpitio in legatione mor-
tuo, ex quibus quantum voles exemplorum, tantū li-
cebit excerpere. Habes encomia, laudationes, pane-
gyricos, orationum parteis præter leues iocos ad de-
lectationem comparatas: quæ omnia tametſi non-
nihil differunt, vt parciore & abundantiore cultu,
tamen in vnam prope formā tendunt omnia. Habes
ſententias graues dictas in Senatu, habes peroratio-
nes non illas dico lugubres miſerabilesq́ue, non arden-
tes accuſatoris incendio, ſed quæ voce moderata di-
gnitate quadam propoſitum conficiunt, vt, Non de-
beo C. Cæſar, quod fieri ſolet in tantis periculis, ten-
tare quonam modo dicendo miſericordiam tuā com-
mouere poſſim. Nihil opus eſt. Occurrere ipſa ſolet
ſupplicibus & calamitoſis, nullius oratione euocata.
Propo-*

Propone tibi duos reges, & id animo contemplare, quod oculis non potes: dabis profecto miſericordiæ, quo iracundia negauiſti. Multa ſunt clementiæ tuæ monumenta, ſed maxima eorũ incolumitates, quibus ſalutem dediſti. Quæ res mediam quærant vbertatem, ſatis dictum puto. Quibus verbis & quo genere componendi debeant exprimi, tandem mihi dicendum eſt. Verba legantur honeſta, vrbana, vſitata, grauia, ſonantia, grandia, volubilia, lenia. In illis quædam antiqua, & noua quædam, plura tamen maxime propria, quorum omnium rationes ſuperiore libro copioſe diximus. Schemata quædam pulcherrima (niſi quando verecundius & ſummiſſius agitur, vt in exordijs frequenter) adſciſcantur. Sint crebræ translationes, quibus nihil eſt iucundius, niſi quũ longius petuntur. Frequẽtetur hypallage, & allegoria, & (vt cũ Cicerone dicam) ex cõtrarijs ſumpta verbis, crebra crebris, paria paribus reſpondeãt: relataque ad idem verbum, & geminata, atque duplicata, vel etiam ſæpius iterata ponantur, conſtructioq́; verborum tum coniunctionibus copuletur, tum diſſolutionibus relaxetur. Sic iungantur in coagmentatione, vt neque aſperos habeant concurſus, neque diſiunctos atque hiantes. Nam iunctura lenis & æquabilis habet ſuaue quiddam, quo maxime commendatur hæc forma. Expleantur numeri, & ad aurium voluptatem circunferantur ambitus multo crebriores, quam vel in humili, vel in ſublimi genere dicendi. Subijciamus exemplum, in quo ſi quæ diximus,

mus, non ſunt omnia (quis enim tam breuiter amplectatur omnia?) non pauca tamen generis huius ornamenta licet intueri. Multas quidem C Cæſaris virtutes, magnas incredibileſque cognoui. Sed ſunt cætera maioribus quaſi theatris propoſita, & pene populares, caſtris locum capere, exercitum inſtruere, expugnare vrbes, aciem hoſtium profligare, hanc vim frigorum, hyememque, quam nos vix huius vrbis tectis ſuſtinemus, excipere, his ipſis diebus hoſtem perſequi, tum quum etiam feræ latibulis ſe tegant, atque omnia bella iure gentium conquieſcant. Sunt ea quidem magna. Quis negat? Sed magnis excitata ſunt præmijs ad memoriam hominum ſempiternam. Quo minus admirandum eſt eum facere illa, qui immortalitatem cõcupiuerit. hæc mira laus eſt, quæ non poetarum carminibus, non annalium monumentis celebratur, ſed prudentum iudicio expenditur. Equitem Romanum, veterem amicum ſuum, ſtudioſum, amantem, obſeruantem ſui, non libidine, non turpibus impenſis cupiditatum, atque iacturis, ſed experientia patrimonij amplificandi labentem excepit, corruere non ſinit, fulſit & ſuſtinuit, re, fortuna, fide, hodieque ſuſtinet: nec amicum pudentem corruere patitur, nec illius animi aciem perſtringit ſplendor ſui nominis, nec mentis quaſi luminibus officit altitudo fortunæ & gloriæ. Sint ſane illa magna, quæ reuera magna ſunt: de iudicio animi mei vt volet quiſque ſentiat: ego enim hanc in tantis opibus, tanta fortuna liberalitatem in ſuos, memoriam

ami-

amicitia, reliquis virtutibus antepono. Quam quidem vos iudices in nouo genere bonitatem inuſitatam claris ac præpotentibus viris, non modo non aſpernari & refutare, ſed complecti etiam & augere debetis. Hic ſi dicentis artem inſpicere voles, contemplator vt in iunctura verba verbis cohæreant, nō omnia quidem, ſed, quod ſatis eſt, plurima. Deinde voce modulator ambitus, vt auribus ſentias quam prona volubilitate decurrant. Iam animaduertito, vt magna ex parte verba ſint grandia, ſonantia, ſuauia, plena maieſtatis, alia propria, alia tranſlata. Videto etiam figuras. Reperies paria paribus relata, ſimiliter cadentia, ſimiliter deſinentia, repetitiones verborum, & quæ Græce dicuntur ἀσύνδετα, *ſententias, imagines, ſimilitudines, amplificationes crebras, comparationes maiorum & minorum. Quid? Orationem omnem ſic probabis, vt non quæras neque ſuauiorem, neque pulchriorem, niſi forte cupis effœminatum quoddam genus recentiorum, qui ne quid vſitato more dicant, toti exundant diminutionibus verborum, adiunctionibus nouis & inſolentibus (intelligo ſimplicium & compoſitorum figuras) deriuationibus inauditis, itemq; metaphoris & tranſlationibus tam ridiculis, vt non tam ſeuere loqui, quam cum pueris infantibus, aut ſannionibus blandiuſcule molliterq; balbutire videantur. Nolumus hunc characterem, qui viro graui ſit indignus. Seruent eandem rationem loquendi vtentes populi lingua, ab omnibus fatui & dementes habebuntur.*

In

In media figura ſuauitas optima eſt, ſi modo retinet maſculam dignitatem. Quod dulce qui ſine fuco retinere neſcit, vtatur compoſitione aſpera & virili potius; quam æquabili, & euirata. Qui dulciores eſſe volunt, hoc aſſequuntur molli coagmentatione, volubili numero, verbis lenibus & vrbanis. Quibus magis arridet amara oratio, illa quæ dixi, parcius deguſtant. Inde fit vt hæc forma nonnunquam ſit aptior & cultior, nonnunquam horridior, & inculta magis: id quod ex ijs quæ proxime dicimus, intelligetur. In medio ſedent encomia, & panegyrici, in quibus eſt dulce orationis genus, & ſolutum, & effluens, & verbis ſonorum. In eadem ſede ſtatuuntur hiſtoriæ eloquentia veſtitæ, quæ ſæpe aſpere bellicum quiddam ſonant, vt Liuianæ. Statuuntur epiſtolæ, quæ vltra ſpeciem tenuitatis aſſurgunt: cum his ornati & diligenter exculti ſermones rerum maximarum, quales ſunt M. Tullij de philoſophiæ partibus, & Plinij de hiſtoria naturali. Item quædã commentaria rebus & verbis illuſtria, Epigrammata digniora, Odæ argutiores, vt quæ diuum & heroũ nomina celebrant, Satyrarũ loci graues de moribus, ſi modo ſine contẽtione tranſigũtur, carmina de natura, vt Lucretij de arte phyſica, vt Heſiodi & Vergilij de agricultura. Aeneis eſt vt opus Homeri, in quo ſi quis opinatur vnũ modo genus eſſe ſublime (quod plerique ſunt arbitrati) a recta via recedit, & turpiter aberrat. Treis eloquendi ſpecies imitatus eſt Homerus, in Menelao tenue, in Neſtore mediũ, vt idem poſtea Cicero

in

in Catone ſene,in Vlyſſe arduum & copioſum.Idem facere conatus eſt Vergilius apud quem Drances callide dicit & veteratorie more ſubtilũ,Rex Latinus vtitur oratione temperata & ſenili,Turnus ardet impetu & atrocitate. Apud eundem Venus & Iuno orationes habent ad Iouem.hæc inflammata contendit acriter,illa blandior ſummiſsius agit.Eãdemne formæ rationem putabimus? An Aeneas,Sinon,& Dido, eodem modo loquuntur? Sunt in illo poemate verſus humiles,vt hi,

Et ſimul his dictis faciem oſtentabat,& vdo
Turpia membra fimo:riſit pater optimus olli.

Alij intermedij & compoſiti,vt hi,

Hæc finis Priami fatorum,hic exitus illum
Sorte tulit, Troiam incenſam, & prolapſa videntem
Pergama, tot quondam populis terriſque ſuperbum
Regnatorem Aſiæ.-

Alij praues atq; peracerbi,vt

- Num linquere caſtra
Hortati ſumus?aut vitam committere ventis?
Num puero ſummam belli,num credere muros?
Tyrrhenamue fidem, aut gentes agitare quietas?
Quis deus in fraudem, quæ dura potentia noſtra
Egit?vbi hic Iuno?demiſſaue nubibus Iris?

Subinde magnus hic poeta pro rerum varietate mutat figuram, nec vlla eſt bona atque laudabilis, qua ſuo loco non vtatur. Quamobrẽ tam varia poemata

in

in vnam aliquam formam reduci non debent. Illam ſtyli mutationem poetis eſſe pronunciauit optimus iudex M. Tullius. An ego Homero, inquit, Ennio, reliquis poetis, & maxime tragicis concederem vt ne omnibus locis eadem contentione vterentur, crebroque mutarent, nonnunquã etiam ad quotidianum genus ſermonis accederent, ipſe nũquam ab illa acerrima contentione diſcederẽ? De poetis hactenus. Nec enim illud eſt noſtræ contemplationis: quamobrem omittamus in præſentia, & veniamus ad ſummum dicendi genus.

De ſummo genere dicendi.

CAP. XXI.

SVmmum genus orationis aliud eſt eloquentiæ Romanæ principi, aliud hominibus parum & illiberaliter artibus inſtitutis. Hi quicquid ſententiarum dignitate conſpicuum, verborum flore iucundũ, figuris inſignibus pictum, iunctura molli & numeris pulchre fluentibus aptum eſt, grandiloquum ac ſublime eſſe falſo crediderunt. Totus Cicero, totus Liuius, totus Vergilius ſublimis eſt iſtis. Accedat, & quicunq; nomine literarũ celebrem famam extendit in multos. Neſciunt turpe eſſe paruo pedi circundare calceum magnum, ſimiles pictoribus ineptis, qui reges viridi colore, ruſticos auro circunlinunt. Ergo Iſocretes rhetor ſuauiſſimus grandior Pericle, & Demoſthene fulminibus orationis Græciam permo-

uente: & Cicero quũ dictione ardenti perturbat inimicos, laudatoribus cedit, & fortis vir ac ferox in armis proluſione gladiatorum minor eſt. Quæ ſi quis abſurda putat, ſummo credat oratori operoſiorem eſſe pugnam quam paleſtram, ſeria quam ludos, ſecuritatem quam anxios tumultus. Arduũ genus eſt (vt ille iudicat) grandiloquum, amplum, vehemens, ornatum, varium, copioſum, graue, acre, ardens, ad permouendos & conuertendos animos inſtructum & paratum. Hoc intonat, hoc fulminat, hoc commouet ſenſum, hoc animum perfringit, quod vult inſerit, quod cupit euellit, grauia accumulat, humilia & modica aſpernatur, plurima frequentat, verbis pugnat acerbis, & figuris atrocibus. Illi ſæpe multus literarum hiatus, dura coagmentatio ſyllabarum, ambitus pauci & ſonantes, inciſa ac membra longe plura, numerus minus ſuauis quam vehemens, actio tragica, tota dictio atrox & concitata. Quid opus eſt pluribus? Tantum diſcrimen eſt inter hoc & duo genera ſuperiora, quantum inter leues conflictus, & cruentum periculoſumq; prælium. At non omnis habitus grauis eſt huiuſmodi. Nam quum duæ ſint affectuum ſpecies, vna mouentium indignationem, altera miſericordiam, quumq; ſublimis oratio in vtraq; dominetur, dulcior eſt ad miſericordiã, amarior ad indignationem: hæc accuſatori, illa defenſori magis accõmodata. Vtraque forma in exordium cadit. Vt enim accuſator, ſic quoque defenſor delibat affectus. Accuſatorem eum dico, quicunque

crimen obijcit, etiã ſi defenſoris partes ſuſtinet. Defenſorem, qui purgat obiectum. De indignatione ſit hoc exemplum ex tertia actione in Verrem: De impudentia ſingulari, quod adeſt, quodque reſpondet ſunt qui mirentur. Mihi propter eius audaciam, atque amentiam, ne hoc quidem mirandum videtur. Multa enim & in deos, & in homines impie nefarieque commiſit, quorum ſcelerum pœnis agitatur, & a mente conſilioq; deducitur. Agunt eum præcipitem pœnæ ciuium Romanorum, quos partim ſecuri percuſſit, partim in vinculis necauit, partim implorantes iura libertatis & ciuitatis in crucem ſuſtulit. Rapiunt eum ad ſupplicium dijpatrij, quod iſte inuentus eſt qui e complexu parentum abreptos filios ad necem eijceret, & parentes precium pro ſepultura liberum poſceret. Religiones vero cæremoniæq; omnium ſacrorum fanorumque violatæ, ſimulacraque deorum, quæ non modo ex ſuis templis ablata ſunt, ſed etiam iacent in tenebris ab iſto retruſa atque abdita, conſiſtere eius animum ſine furore atque amentia non ſinunt. Alia facies eſt miſericordiæ. tractior enim, & languidior, qualis eſt hæc, Hoc profecto tempore eam poteſtatem omnem vos habetis, vt ſtatuatis, vtrum nos qui ſemper veſtræ authoritati deditiſ fuimus. ſemper miſeri lugeamus: an diu vexati a perditiſſimis ciuibus, aliquando per vos, ac veſtram fidem, virtutẽ ſapientamque recreemur. Quid enim nobis duobus laborioſius, Iudices? quid magis ſolicitum, magis exci-

ercitum dici aut fingi poteſt? qui ſpe ampliſſimorum præmiorum ad Rempub. adducti, metu crudeliſſimorum exitiorum carere non poſſumus. Eſt atrox & inuidioſa narratio, quæ graui imprimitur charactere, qualis eſt hæc, Ipſe inflammatus ſcelere & furore in forum venit. Ardebant oculi, toto ex ore crudelitas emanabat. Expectabant omnes quo tandem progreſſurus, aut quidnam acturus eſſet: quum repente hominem proripi, atque in foro medio nudari ac deligari, & virgas expediri iubet. Clamabat ille miſer ſe ciuem eſſe Romanum, munucipem Coſanum, meruiſſe ſe cum L. Precio ſplendidiſſimo equite Romano, qui Panormi negociaretur, ex quo hæc Verres ſcire poſſet. Tum iſte ſe comperiſſe ait, eum ſpeculandi cauſa in Siciliam ab ducibus fugitiuorum eſſe miſſum: cuius rei neque index, neque veſtigium aliquod, neque ſuſpicio cuiquam eſſet vlla. Deinde iubet vndiq; hominem, proripi, vehementiſſimeque verberari. Cædebatur virgis in medio foro Meſſanæ ciuis Romanus, Iudices, quũ interea nullus gemitus, nulla vox alia iſtius miſeri inter dolorem crepitumq; plagarum audiebatur, niſi hæc, Ciuis Romanus ſum. Hac ſe commemoratione ciuitatis, omnia verbera depulſurum, cruciatumq; a corpore deiecturum arbitrabatur. Is non modo hoc non perfecit, vt virgarum vim deprecaretur, ſed quum imploraret ſæpius, vſurparetq; nomen ciuitatis, crux, crux inquam infœlici & ærumnoſo, qui nunquam iſtam poteſtatem viderat, comparabatur. O nomen dulce liber-

libertatis. O ius eximium noſtræ ciuitatis. O lex Porcia, legeſque Semproniæ. O grauiter deſiderata, & aliquando reddita plebi Romanæ tribunitia poteſtas. Aliquando rei acerbitate cõmotus orator in media narratione acriter exclamat, *Nubit genero ſocrus, nullis auſpicijs, nullis autoribus, funeſtis ominibus omnium. O mulieris incredibile ſcelus, & præter hãc vnam in omni vita inauditum. O libidinem effrenatam & indomitam. O audaciam ſingularem, non timuiſſe, ſi minus vim deorum, hominumq́; famam, at illam ipſam noctem, faceſque illas nuptiales? non limen cubiculi? non cubile filiæ? non parietes denique ipſos ſuperiorum teſtes nuptiarum? Perfregit ac proſtrauit omnia cupiditate ac furore. Vicit pudorem libido, timorem audacia, rationem amentia.* In confirmationibus ſæpe regnat hæc vis. Poſteaquã rem omnem probauit orator, quærit agentis affectũ, vehementer amplificat, & totus ardeſcit, vt Cicero quarto libro in Verrem agens de re Sopatri: *Etenim ſi illud eſt tam flagitioſum (quod mihi omnium rerum turpiſſimum, maximeque nefarium videtur) ob rem iudicandam pecuniam accipere, precio habere addictam fidem & religionem: quanto illud flagitioſius, improbius, indignius, eum a quo pecuniam ob abſoluendum acceperis, condemnare? vt ne prædonum quidem Prætor in fide retinenda conſuetudinem conſeruaret. Scelus eſt accipere ab reo, quanto magis ab accuſatore? quanto etiam ſceleratius ab vtroque? Fidem quum propoſuiſſes venalem in*

me excellit, quibus citra perſonas in vitia moris eſt perorare, vt illa Ciceronis tantopere laudata de ſupplicio parricidarum. Vis eadem eſt quibuſdam perſonarum fictionibus, vt huic, Mulier, quid tibi cum Cœlio? quid cum homine adoleſcentulo? quid cum alieno? Quid aut tam familiaris huic fuiſti, vt aurum commodares: aut tam inimica, vt venenum timeres? Non patrem tuum videras, non patruum, non auum, proauum, atauum audieras conſules fuiſſe? non denique modo te Q. Metelli matrimonium tenuiſſe ſciebas, clariſſimi & fortiſſimi viri, patriaeq́; amantiſſimi? qui ſimul ac pedem limine extulerat, omneis prope ciues virtute, gloria, dignitate ſuperabat. Reliqua petes ex fonte. Eadem ratio eſt ſi muta quadam loquentia inducat, ſi interpellatorem coerceat, ſi iraſcatur, ſi obiurget, ſi execretur, ſi rem atrocem dicendo ſubijciat oculis, ſi rem ſupra ferat quam fieri poſſit, ſi inſignem vel improbitatem vel calamitatem perſequatur affectu. Ad hac perorationes multa grauiſſima ſunt, quoniam in illis conſumuntur affectus. Suppeditat exempla Cicero pro Flacco. pro Sylla, pro Milone, pro Rabirio Poſthumo. Quid, inquit, de miſerationibus loquar? quibus eo ſum vſus pluribus, quod etiam ſi plures dicebamus, perorationem in his tamen omnes relinquebant. Idem de altero genere concitato: Quo genere nos mediocres, aut multo etiam minus, ſed magno ſemper vſi impetu, ſæpe aduerſarios de ſtatu omni deiecimus. Si legas actiones in Verrem,

orationem pro Cluentio, & pro Rabirio perduellionis reo, conciones in Seruilium Rullum, dictiones in Catilinam, in Piſonem, in Cladium, in Antonium: tantam vim, tantam copiam, tot contentiones, tot amplificationes, tot ardores eloquendi reperias, vt non modo ad intelligendum, ſed etiam ad imitandum ſatis ſuperque eſſe putes. Sæpenumero atrocitate facti accendit iram iudicibus. Sæpe tanto dolore perfundit, vt in mœrorem lacbrymaſque ſoluantur. Frequenter inuidiam excitat verbis, frequenter excitam contraria facultate reſtinguit. Aliquando trahit eos in ſummum aduerſarij contemptũ. Idem nec raro contemptum euellit, in eius locum exiſtimationem dignitatemque reſtituit. Nemo inflammat maiores odij faces, nemo ardentiorem charitatem parit aliisque animis. Spe confirmat abiectos. Metu comprimit audaces. Quos vult implet ſatietate. Satiatos iritat cupiditate. Nullo modo (ſic ipſe de ſe loquitnr) animus audientis aut incitari, aut leniri poteſt, qui modus non ab ipſo ſi non perfectus, tamẽ tẽtatus ſit. Quærat aliquis, an in omnibus his affectib⁹ commouendis vtendũ ſit ardua contentione? deinde an in his duntaxat vtendum? Affectus eſt lenis, qui Græce dicitur ἦθος, ad naturam, & ad mores, & ad omnem vitæ conſuetudinem accommodatus. Huic exprimendo aptior eſt illa ſuauitas æquabilis, quam mediam collocauimus. Eius rei ſit hoc teſtimoniũ: Hoc onus ſi vos aliqua ex parte alleuiabitis, feram vt potero ſtudio & induſtria Iudices. ſin a vobis

bis (id quod non ſpero) deſerar, tamen animo non deficiam, & id quod ſuſcepi, quoad potero perferam. Quod ſi perferre non potero, opprimi me officij onere malo, quam id quod mihi cum fide ſemel impoſitum eſt, aut propter perfidiam abijcere, aut propter infirmitatem animi deponere. Quieta oratione patefacit ſuos mores. Indignationis & miſericordiæ perturbatio niſi leuiſſima eſt, ac cito præcurrit, vim grauitatis, & amplum dicendi modum quærit. Sunt alia quæ dicuntur & grauiſſime, & copioſiſſime, vt ſententiæ quædam philoſophorum, vt deorum laudes, ac virorum illuſtrium, vt conſilia de rebus maximis: quæ ſi alta atque ſublimia faciet, haud equidem repugnabo: diſſiliet tamen ab opinione Ciceronis, qui iudicet hæc & ſimilia, etſi omneis flores orationis, & ornamenta inſignia recipiunt, quia tamen ſecura ſunt atque tranquilla, & componere animos potius quam perturbare volunt, in media ratione formarum collocanda. Nec ſtatuet ille diſcrimen inter ſummum pugnæ forenſis incendium & pompam celebrium ludorum: Deinde nõ animaduertet in ſummis oratoribus habitum neminem, qui ſic ornate & copioſe dixiſſet, ſed qui cœtum totumq́ꝫ conſeſſum perturbaſſet affectibus, & in admirationem ſtuporemque duxiſſet. Genus illud quietum, & omnibus rebus excultum, niſi comparatus fuerit hic fortis & acer orator, ſummum, & dignitate primum videbitur. At vbi pedem fecerit, & atrociter pugnauerit, facile obtinebit primas, & quiete certantes cum

ſuis armis aureis relinquet in medio. Non enim eſt ſummum, quo ſublimius aliud inuenitur. Sublimius in oratione, quod omnibus praripit victoriam. Fuerunt oratores acerbi, qui omnia traherent in contentionem, & idcirco graues vbique viderentur: ſed iſtud erat potius aſpera natura, quam docta & artificioſa facultatis. Hactenus de materia contentionis, in qua amplificatio dominatur. Ad amplificandũ (teſte Cicerone) maxime definitiones valent conglobatæ, & conſequentium frequentatio, & contrariarum & diſsimilium, & inter ſe pugnantium rerum conflictio, & cauſæ, & ea quæ ſunt de cauſis orta, maximeq; ſimilitudines & exempla, fictæ etiam perſonæ, muta deniq; loquantur. Omninoq; ea ſunt adhibenda, ſi cauſſa patitur, quæ magna habentur. Hæc ille. Verba ponenda ſunt ſublimia, grauia, tranſlata, ſonantia, aſpera ac volubilia in commouendo, lenia, & tarda in mitigando. Figuræ autem, relata verba, iterata, duplicata, gradationes, frequentationes ſine coniunctione, exclamationes, interrogationes plurimæ; commorationes in eadem ſententia, ironia acerbæ, deſcriptiones, quæ rem atrocem ſubijciant oculis, proſopopœia, hyperbolæ, & ſi quæ ſunt aliæ conformationes quæ magnis lateribus accommodantur. Coagmentatio in commiſeratione minime hiulca ſit et aſpera. Nam modi flebiles declinant ad ſuauitatem, ideoq; ferunt membra atque circuitus paulo proceriores, quam indignantium fulmina. Vos, vos, appello fortiſsimi viri, qui multum pro Repub. ſanguinem

effu-

effudiſtis: vos in viri & in ciuis inuicti appello periculo, Centuriones, voſq́; milites: vobis non modo inſpectantibus, ſed etiam armatis, & huic iudicio præſidentibus, hæc tanta virtus ex hac vrbe expelletur, exterminabitur, eijcietur? Quanto magis dolor accreſcit, tanto crebrior eſt reſpiratio. Quod in me tantum facinus admiſi Iudices, quum illa indicia communis exitij indagaui, patefeci, protuli, extinxi? quid me reducem eſſe voluiſtis? an vt inſpectante me expellerentur ij, per quos eſſem reſtitutus? Petit commiſeratio numeros amplos, & graues, vt dactylos, ſpondæos, creticos, pæanas, bacchios, palimbacchios, dochimos, & alios, ſi qui ſunt generis huius pedes, qui voce plena querelas, tarditate ſpaciorum languorem metiantur. Id quale ſit, perſpice in hac oratione: Sed vt omnium vel ſuſpicioni, vel maleuolentiæ, vel crudelitati ſatiſfiat, occultat pecuniam Poſthumus, latent regiæ diuitiæ. Ecquis eſt ex tãto populo, qui bona C. Rabirij Poſthumi nummo ſeſtertio ſibi addici velit? Sed miſerum me, quanto hæc dixi cum dolore? Hem Poſthume, tune es Curij filius, C. Rabirij & iudicio & voluntate filius, natura ſororis filius? tune ille in omnes tuos liberalis? cuius multos bonitas locupletauit: nihil profudiſti, nihil vllam in libidinẽ contuliſti. Tua Poſthume nũmo ſeſtertio a me addicuntur? O meũ miſerũ acerbumq́; præconiũ. At hoc etiã optat miſer, vt cõdemnetur a vobis, ita bona veneãt, vt ſolidũ ſuũ cuiq; ſoluatur. Nihil iam aliud niſi fidẽ curat, nec vos huic, ſi iam obliuiſci veſtra manſuetudinis

dinis

dinis volueritis, quicquam præterea poteſtis eripere. Quum mouetur indignatio, pedes aſperi, vt qui a breuibus aſſurgunt in longas, aptiores ſunt: caſim membratimq́ue dicitur, rara interiacet comprahenſio: concurrunt vocales, copulantur quædam inimicæ conſonantes. Indignum hoc video videri omnibus Iudices, & idiam priore actione, quum hæc teſtes dicerent, intellexi. Retineri enim putatis oportere iura libertatis, non modo hic, vbi tribuni plebis ſunt, vbi cæteri magiſtratus, vbi plenum forū iudiciorum, vbi ſenatus autoritas, vbi exiſtimatio populi Romani & frequentia, ſed vbicunque terrarum ac gentium violatum ius ciuium Romanorum ſit, ſtatuitis id pertinere ad communem cauſſam libertatis & dignitatis. In externorum hominum, & maleficorum, ſceleratorumq́ue, in prædonū hoſtiumq́ue cuſtodias tu tantū numerum ciuium Romanorū includere auſus es? Nunquāne tibi iudicij, nunquā concionis nunquā huius tantæ frequētiæ, quæ nūc animo te iniquiſſimo infeſtiſſimoque intuetur, venit in mentem? Nunquam tibi populi Romani abſentis dignitas, nunquam ſpecies ipſa huiuſcemodi multitudinis in oculis animoq́ue verſata eſt? nunquam te in horum conſpectum rediturum, nunquam in forum populi Romani venturum, nunquam ſub legum iudiciorumq́ue poteſtatem caſurum eſſe putaſti? Multus in tranſſcribendis exemplis fui, vt indoctiores, qui falſo putant generi ſummo quærenda eſſe verba neſcio quæ noua, inſolentia, inaudita, abſtruſa, admiranda, obſtupe-

ſtupeſcenda, cœlo poſita, intelligerent de medio verba legi, & pro rerum natura componi ſolere. Audiant hæc verba Ciceronis in perſona Craſsi: Non ſunt alia ſermonis, alia contentionis verba, neque ex alio genere ad vſum quotidianum, alio ad ſcenam pompamq; ſumuntur, ſed ea nos quum iacentia ſuſtulimus e medio, ſicut molliſsimam ceram ad noſtrum arbitrium formamus, & fingimus: Itaque tum graues ſumus, tum ſubtiles, tum medium quiddam tenemus. Prima ſeueritas eſt in rebus, altera in figuris, alia in pondere verborum, proxima in copia, quinta in reſpiratione crebra, & numero vehementi. Nec omnia quærenda ſunt in omnibus, nec in paucis aut rebus aut verbis ſtatuenda vis vniuerſa eloquentiæ prima. Toti loci peruolutandi inſpectandique ſunt. Et quoniam multa ſunt omnium orationum verba communia, ab ijs quæ principatum tenent, appellatio ducenda eſt. In arduam formam conſpirant epiſtolæ inuectiuæ, recriminatoriæ, lamentatoriæ, & exhortatoriæ quædam. Item permultæ hiſtoricorũ conciones, ex quibus aliæ grauiter accuſant, aliæ vehementer exhortantur, aliæ deplorant calamitates: aliæ mitigant infenſos. Item bona pars tragœdiarum, a quarum motu, qui cum impetu feruntur affectibus, tragœdias excitare dicuntur. Tandem quicquid eſt in alijs poematis ſimile tragœdiarum, poterit eodẽ genere comprahendi. Dico ſimile tragœdiarũ, quod re grauiſsimum, perſonis conſpicuum, ſimili tractatur apparatu.

Quæ genera locis, temporibus, artibus, ingenijs, conditionibus mutata ſint.

Cap. XXII.

QVoniam tribus formis omnem eloquendi rationem includi volumus, ſtatuendum quo reduci debeat genus Aſianum, Rhodium, Laconicum, Atticum, antiquum, nouum, robuſtum. naturale, acerbũ, diligens, ſanctum, ſeuerum, come, ſophiſticum, philoſophicum, hiſtoricum, aridum, candidum, ſanũ. Hæc & ſimilia dici conſtat aut a loco, vt Rhodium: aut a tempore, vt antiquum: aut ab artibus, vt dialecticum: aut a conditione vitæ, vt vmbratile. aut ab ingenio, vt diligens. Aſianum pingue fuit & opimum, ac redundans. pingue quidem & adipale illiberali ſono vocum, redundans & inflatum otioſa rerum et verborum repetitione vel copia, cuius veſtigia adhuc agnoſcas in Galeno celebri medico, cui patria fuit vrbs Aſiæ Pergamus. Is digreſsionibus longis, parumque frugiferis, & eiſdem ſententijs inculcandis pene obtundit aures, bonus & inſignis medicus, malus ac vitioſus orator. Laconicum ſumma breuitate compendioſum fuit, nec tam oratorium, quam imperioſum & ſuperbum. Laudanda breuitas quædam, vt Salluſtiana, non illa quæ nihil vnquam niſi rerũ ſummas leuiter attingit. Eloquentia enim ampla & copioſa & illuſtris eſſe vult, quorum nihil eſt in laconiſmo. Vtemur interdũ quum multa paucis amplecti vo-

ſi volemus, ſine temporis anguſtia id facere cogent, ſiue perſtringemus hiſtoriam, ſiue agemus ſententioſe, ſiue in aliquo nolemus immorari. ſiue putabimus eſſe eiuſdem artificii, idem dilatare verbis, & in verbum contrahere. Atticum omnium primum eſt atque optimum. Nam quicquid eſt in oratione ſanũ, ſyncerum, venuſtum, rotundum atque perfectum, id ſiue humile, ſiue ſublime ſiue medium ſit, ab Athenienſium lepore vocatur Atticum. Id quale ſit, orationes Demoſthenis oſtendunt, quo ne Athenas quidẽ ipſas magis credit fuiſſe atticas Cicero. Inter Atticum & Aſianum fuit Rhodium, illo deterius & inurbanius, hoc vero melius, & minus ocioſum. Nam Rhodi quondam magna ingenia ac magnæ artes floruerunt, ſed quæ Atticæ facundiæ facile darent primas. Antiquum Latini dicunt illud, quo veteres vtebantur, vt Cethegus, Gracchi, Cato, & alij multi adusq; tempora Antonij & Craſſi. In eo verenda quædã maieſtas antiquitatis, quam etiamnum videmus in fragmentis quibuſdam: cæterũ verba horrida, compoſitio hiulca, numerus fere nullus, ſententiæ graues & ſanctæ, non tamen affluentes & copioſæ. In illo genere fuerunt alij tenues, alij mediocres, alij grauiũ ſimiles & arduorum: quanquã eloquentia tum Romæ ſuã habebat infantiã, nec ſatis erat inſtituta Græciæ præceptis. Excelluerunt poſtea Craſſus, Antonius, Hortenſius, Cicero: vſi omnes eloquentia maiore, quæ tum noua, nunc autem antiqua nobis videtur. Quæ ſubiecuta eſt, plus habuit tumoris & inſolẽtiæ,

can-

candoris autem & puræ linguæ minus. Robuſtum etiam neruoſum dicitur, & forte. Sententias habet validas & graues, & quæ vehementer vrgent aduerſarium, affectus multos, verba lecta & bona, nec tam compta molliter, quam comminus in aduerſarium pugnantia, compoſitionem virilem, & quæ non elumbat ſententias. Contrarium eſt molle, imbelle, & ſolutum, quali vſus eſt Iſocrates in Encomijs & Panegyricis. quod ſi eſt (iudice Tullio) pompæ quam pugnæ aptius, gymnaſiu & paleſtræ dicatum, ſpretum & pulſum foro: valet in exornationibus, & locis amœnis: robuſto cedat in forenſi & ſenatoria ſeueritate. Eſt aliquando blande ſoluteque dicendum. & rebus ad voluptatem comparatis ſuum reddendũ genus. Quamobrem tametſi ſæpius, non tamen ſemper eſt robuſto locus, niſi robuſtũ vocetur quicquid non eſt fractum & effœminatum. Hoc enim modo robuſtum forteque eſt, quod Iſocrates optimus rhetor ſcriptum reliquit. At robur & vires maxime ſunt in acuta ac pugnaci argumentatione, & in affectuũ perturbationibus: quæ duo ad afficiendos animos voluptate minime neceſſaria ſunt. Naturale dicimus, quali vtebatur Antonius. Præclare quidem & acute diſſerebat, ſed eius oratio non ſapiebat ſcholas & doctrinã. Erat inſtructa popularibus ſententijs. Multa communi ſenſu perficiebat, & vſu dicendi: Quæ hauſerat a fontibus ſcientiarum, ſic fundebat diſſimulans, vt a natura profecta viderentur. Verba erant vſitata, ſermo prope quotidianus. Tota dictio

aut

aut naturalis, aut quaſi naturalis. Eſt etiam naturale in oratione laudabili, quicquid ab arte non gignitur. Multa autem parit natura citra diſciplinam, ſicuti terra fœcunda citra cultum. Quum acceſſit ars vt cultus, non cuiuis proprium eſt iudicare, quid naturæ, quid arti tribuendum ſit, & eo minus, quod ſcriptores artis omnia redigunt in præcepta. Hinc fit, vt plerique nihil non referant in artem, quod Cicero dixerit, ſcripſerit ve in orationibus. Sed hoc nihil ad negocium præſens. Illud eſt inſtituti noſtri, omnem elocutionem artificialem eſſe, ſed illam videri naturalem, quæ rectam & inaffectatā loquendi conſuetudinem propius imitatur. Quid eſt quod Ciceronem dicimus habere naturæ plurimum? Multa gignit vt vena diues, genita veſtit habi. u quodam expreſſiore, & ſic mittit in lucē, vt captu populari colligi poſſint. Hoc dictionis genus etſi meræ cuiuſdam artis eſt, dicimus tamen eſſe naturale, quia a conſuetudine (quæ altera natura eſt) non abhorret. Diſsimile eſt illi, quod res in medio poſitas odit, & longe abditas obſcuraſq́ʒ petit ſententias, quodq́ʒ verbis inſolentibus & ordine præpoſtero gaudet, vſitatum loquendi morem, ordinemq́ʒ rectum tanquam infantilem et ineptum fugit. Acerbum & amarum ex tranſlatione dicitur aut quod ruſticum eſt atque durum, aut quod maxime pungit & vrget aduerſantem. Quod fit, vel quum ſummo iure agitur, vel minimæ quæque res amplificantur in ſummum ſcelus, vel dignitati nō parcitur, vel dictio & eloquendi ratio inſuauis eſt. et

aſpera auditu. Ruſtico non eſt vtendum, niſi forte per imitationem. Alioqui acerbo vtuntur oratores, quando recedunt a ſuauitate, & horridius, quod volunt inſequuntur. Aduerſatur huic ſuauis oratio & dulcis, ex elegantia & iucunditate verborũ ſonantiũ & lenium, & ex eorum coniunctione, quæ neq; aſperos habeat concurſus, neq; diſiunctos atque hiantes. Itemq; ex rerum noua & inaudita copia, vel ea, quæ voluptate animum capere poteſt. Diligẽs oratio, quæ faciunt ad rem, ſedulo colligit, accurate collocat, pulchre & apte loquitur, leuia reijcit, confuſionem & ſegnitiem vitat. Negligens ſtylus ex contrario prætermittit etiam optima, neque in rebus neq; in verbis quantum poteſt, elaborat. Sanctum non violatur vlla colluuione popularium opinionum, ſed puram ſynceramq; veritatem ſine diſſimulatione ſine fuco, ſine ambagibus detegit, & non tam lingua, quàm incontaminata mente ſibi quærit authoritatẽ. Hoc genus pene a cauſidicis relegatum eſt ad philoſophos atque ſapientes. In eius locum ſucceſſit callidum, vafrum, aſtutum, fallax & doloſum quoddam ſimulachrum ſanctitatis antiquæ, quod ſimplicitatem præ ſe fert, occultat inſidias. Seuerum & come diuerſam habere naturã videntur. Seuerum nihil facile condonat, come propenſius eſt ad clementiã. Hoc rerum diſcrimen videas in orationibus Cæſaris & Catonis apud Salluſtium. Cæſar vt eſt ad lenitatem propenſior, ita in pœnam coniuratorum mollior eſt. Vitæ parcit, cuſtodias decernit. Cato natura ſeuerus, labentes animos

mos reſtituit in fortitudinem, & rempub.a perditis ciuibus liberandã eſſe cenſet. Videſne vt Cicero multis in locis ſuos mores amabiles conetur oſtendere? qui ardeat amore ciuium ſuorum, qui nihil non ſuſcipiat de Repub. qui contemnat impetus malorum, qui tueatur bonos, qui perſequatur improbos, hoc eſt, qui hæc & alia generis eiuſdem oratione ſignificet? Nihil eiuſmodi ſibi faciundum exiſtimet Cato. Alios alia decent, & hinc variatur eloquendi genus. Sophiſticũ, eſt genus orationis omnibus ornamentis coloribusq; depictum, quo veteres vtebãtur rhetores, vt Gorgias & Iſocrates, quos ætas illa appellauit ſophiſtas. Hi ab eo, qui medio genere vtitur in foro, nihil differunt, niſi quod in omnem apparatum magnificum ſint profuſiores. Iudicialis *orator parcius & verecundius adhibet delicias & ornatum. Hoc quale ſit, intelliges ſi contuleris Iſocratis orationes cum orationibus Demoſthenis. Illum cultum & quietum. hunc expeditum & pugnacem reperies. Illum certantis in pompa ſimilem, hunc autem manum conferentis in prælio. Philoſophicum genus, vt Platonicum, deſcribit hoc modo Cicero: Mollis eſt oratio philoſophorum, & vmbratilis, nec ſententijs nec verbis inſtructa popularibus, nec iuncta numeris, ſed ſoluta liberius: nihil iratum habet, nihil inuidum, nihil atrox, nihil mirabile, nihil aſtutum, caſta, verecunda, virgo incorrupta quodammodo. itaque ſermo potius quam oratio dicitur. De hiſtorico ſupra diximus. Aridum autem ieiunum eſt & attenua-*

tum inopia tum ſententiarum, tum verborum. Reſpondet ex aduerſo ſucculentum, & exundans tum rerum copia, tum orationis vbertate. Candidum eſt, quod integritatem linguæ Latinæ retinet. Item quod purum ingenuumq́ ſententiarum colorem præ ſe fert. Non ita diſsimile eſt ſanum, quod nulla infirmitate debile eſt, ſed oſtendit conſentientem omnium temperiem, in qua nihil in perniciem alterius excedit. Poſſunt aliæ quædam ſtylorum proprietates inueniri, quæ non faciunt, vt plura ſint eloquendi genera, quam quæ prima diuiſione conſtituimus. Accidunt illis quidem, alium ſpecie characterem non efficiunt.

FINIS.

IOVI-

IOVITAE RAPICII BRIXIANI, DE NVMERO ORATORIO, LIBRI QVINQVE.

Ad Reginaldum Polum Cardinalem ampliſsimum.

Eiuſdem paraphraſis in pſalmos Dauidis, & quædam carmina.

AD REGINAL-DVM POLVM, CAR-DINALEM AMPLISSI-mum, in libros quinq; de nu-mero oratorio, Iouitæ Rapicij

PRAEFATIO.

VEtus querela, ac fortaſsè non iniuſta eſt; omnia vel quodam mundi ſenio, vel occulta fati violentia in peius ſemper ruere, atque in dies retro ferri: hanc enim eſſe naturæ legem, vt paulatim fortia infirmentur, & magna minuantur, orta occidant, & aucta ſeneſcant: ſic metallorũ venas lapſu tẽporis exhauſtas: ſic largos olim fontes vix iam tenui humore diſtillare: ſic poma, ſic degenerare fruges, plantas denique ipſas fieri ſenectutis ariditate deformes. vtinamque in his modò, quæ ad corpus attinent, pernicioſa iſta lues conſtitiſſet; ac non in ea quoque, quibus aluntur animi, multò ſæuius impetum feciſſet. nam vt omittam, quàm multa vſui hominum vtilia ab antiquis tum diligenter exquiſita, tum fœliciter inuenta, ſibi ſublata eſſe vita conque-

queratur: poſſim, ſi velim, oſtendere, nullam eſſe earum artium, quę circulum doctrinæ conſtituunt, quæ ab eo faſtigio, in quo veterum beneficio fuerat conſtituta, lapſu miſerabili non deciderit, debilemq́ue ſe ac mancam eſſe ingemiſcat. ſed non libet mala noſtra querelis nihil proficientibus augere. longè enim præſtat gaudere, quod iam dudum nõ Romani modò, & Itali, ſed Hiſpani, Germani, Galli, & Britanni illi toto orbe diuiſi, hanc tantam bonarum artium ruinam certatim fulcire contendunt, ac eò rem paulatim iam perduxerunt, vt non modò ad eloquentiam, ſed ad omnium prorſus bonarum artium ſcientiam latior ac minus impedita via patere videatur, quod ego cùm non ſine iuſto gaudio, & admiratione conſiderarem; mei neſcio quo pacto memet pœnitebat. dolebam enim, quòd totam propemodum ætatem ita conſumpſiſſem, vt nihil de poſteritate cogitans, in ſolo eorum profectu, qui à me diſcere voluiſſent, mei periculum feciſſem, nec vnquam, ſi quid ingenij & eruditionis in me eſſet, aliter quàm alios docendo probare tentaſſem. itaque mutato in melius (niſi me ſpes fallit) propoſito, qui ſæculi noſtri hominibus prodeſſe nunquam deſtitiſſem, cœpi velle poſteris etiam prodeſſe, ſi poſſem. quod effecturum

me putaui, ſi ex ijs, quæ ſcripſeram, διδασκαλικὸν aliquid, atque id non inutile publicaſſem. cùm verò mecum ipſe cogitarem, quid tandem è multis, quæ iacebāt contempta, deligerem: venit in mentem veteris illius ſententiæ, qua monemur, vt in ea, quam nouimus, arte tempus conteramus: ſtatimq́ue animum conuerti ad libros quoſdam de Oratorio numero, ſeu rhythmo; quos amicorum ſuaſu inchoatos, propemodum poſtea abieceram; non inutiles quidem illos ratus; ſed veritus, ne malè feriati homines prius negligerent, quàm intellexiſſent; &, inſpecto tantum titulo, conſilium meum ſtatim repræhenderent; & clamarent, me, poſt tot Græcos & Latinos auctores, & illos quidem grauiſsimos, in re toties agitata, toties ſcripta nihil aliud poſſe, quàm, quòd legibus vetamur, actū agere. Hac ego re, quam obijci poſſe mihi intelligebam, nihil deterritus, ſed magis magisq́ue incitatus, quoſcunque vel antiquorum, vel recentiorum tractatus ea de re potui inuenire, diligenter legi: & vt quoſdam ex ijs artis rhythmicæ peritos negare non auſim; ita illud, nihil reluctante conſcientia, affirmauerim, omnes prorſus peruerſo, neſcio quo faſtu ductos, coniuraſſe, ne rudes & imperitos docerent: propterea credo, quòd, quæ de ſyllabis de-

metiendis, quæ de pedum inter ſe cognatione, amicitia, & inimicitia atque ordine, deníque ſublationis ac poſitionis, quæ in illis fit, diuerſitate à metricis ac rhythmicis dicuntur, & eiuſdem propè notæ non pauca, quæ rudibus & diſcendi cupidis ad huius rei cognitionem neceſſaria ſunt, humiliora credebāt, quàm vt philoſophos & viros graues de ijs loqui deceret. Cicero certè, vt ab eo incipiamus, qui hâc artis rhetoricę partē multò diligentius, quàm quiſquam eorum, qui hodie leguntur, elaborauit; cùm L. Craſſum, virum conſularem, de his rebus diſputantem introduxiſſet, parum fore decorum iudicauit, ſi tanti viri perſonam ad humilia iſta præcepta demiſiſſet. proinde illum ita loquentem finxit, vt ab ijs modò, qui rem ex parte magna tenerent, poſſet intelligi. Sed ne in Oratore quidem, in quo ipſe loquitur, id ſatis honeſtè ſe poſſe facere eſt arbitratus. verebatur enim, vt ipſe ſcribit, futuros eſſe aliquos, qui non cenſerent eius viri eſſe, de cuius tanta ſenatus iudicia feciſſet comprobante populo, quanta de nullo, ad hæc, quæ grammatici potius, aut ſophiſtę eſſent, ſe demittere. itaque, vt in eo loco, qui de tropis, ea, quę ſpecioſè dici poterant, diligenter ornauit: ſic, cùm tractandum eſſet, de numero, ſi quid in ea fuit ornatus & eloquentiæ

 capax,

capax, id haud cunctanter expoliuit; ea verò, quæ magnificentius fiunt, quàm docentur, vniuerſa contempſit. quod ipſum multò etiam manifeſtius in vtriſque ſchematibus fecit. quæ licet videret eſſe plurima; & ijs ipſe vnus omnium fœlicisſimè vteretur; ac ſciret Demoſthenis eloquentiam idcircò maximè laudabilem eſſe exiſtimatam, quòd ab eo nullus ferè locus ſine quadam conformatione ſententiæ dicitur: tamen, quia vidit rem non poſſe explicari ſimul & ornari, totum eum locum deuitans, ſine vllis definitionibus, ſine exemplis, vix benè ſingula ſingulis appellationibus indicans, præteruolauit. quod factum ſuum cùm intelligeret latere non poſſe, Craſſum finxit dicentem, admonitum ſe à Sole iam præcipitante properaſſe. In Oratore porro, cùm eadem ipſa celeritate locum pertranſiſſet, cauſatus eſt eius rei doctrinam eſſe vulgarem, ratus ea de cauſa facilius veniam ſibi debere concedi. Ariſtotelis breuitatem vel perſonæ philoſophicæ grauitas, vel numerus ac magnitudo rerum, quas conſcripſit, excuſat. Reliquis veteribus vt ignoſcamus, illud fortaſſe ſuadeat, quòd horum principia à grammatico ita eſſe tradita putabant, vt accedēti ad rhetorem, non tam inſtitutione integra, quàm leui admonitione opus eſſe videretur. Iuniores verò,

rò,& noſtri ſæculi homines tantum abſunt à culpa, vt non modò digni venia, ſed etiam laude ſint. nam plerique eorum, cùm aliud agerent,& auctores,in quibus rhythmi mentio facta eſt, interpretarentur, in commentarios ſuos multa contulerunt: quibus non nihil labor hic noſter adiuuatur. Sed in eo quoque nos eorum doctrina delectat; quòd rhythmi huius cognitionem ſcriptoribus vtilem ſentiunt : ſed hanc rhetoricæ diſciplinæ partem vel interijſſe, vel certè obſcuram eſſe conqueruntur. quæ ratio nos mouit, vt, cùm alij pro ſe quiſque rem literariam,qua parte poſſent,iuuare tentarent, idque multis ac magnis in rebus iam præſtitiſſent; nos quoque, quoniam maiora non poſſumus, experiremur, an hac in parte, ab alijs neglecta, ab alijs, quaſi percipi nullo pacto queat, depoſita, ac deſperata, ab alijs quaſi minus excogitata, à multis deſiderata, à paucis intellecta, aliquid opis afferre poſſimus. atque id maiore fiducia aggredimur; quòd nunquam in magnis ita fuimus occupati, vt minora negligeremus: neque vnquam ſumus ita ſpecioſa ſectati, vt non vtilia preferremus. Ad hæc,nullus me ſucceſſus aut fauor vnquam ita potuit inflare,vt artem puderet proloqui,quam factitem. Quamobrem nihil inuidioſum mihi ſumo, ſi multa,

quæ,

quæ, quamuis vtilia, ac prope neceſſaria, cæteri contemnunt, collegiſſe me dico; & ea in communem eorum, qui neſciũt, vſum proferre nõ erubeſco. Quicquid igitur ad rhythmi oratorij, quem Ariſtoteles ex pedum ordine naſci arbitratur, cognitionem pertinere ſumus arbitrati, quanta potuimus cura vndiq; conquiſiuimus, &, quæ non ſolùm apud muſicos, philoſophos, rhetores, ſophiſtas, ac grammaticos, ſed vel à doctis hominibus audiui, vel ipſe excogitaui, id totum in libros quatuor contuli, atque ita digeſsi, vt in primo libro à numeri ac rhythmi diffinitione orſus, non ſolùm verſus, ac metra, ſed omnia prorſus alia rhythmorum genera ab oratorio rhythmo ſeiunxerim, &, quibus tandem hic pedibus conſtitui poſſit, expreſſerim, ac mox, qui rhythmi ſint à veteribus improbati, & in oratione numeroſa, quæ vitari vitia oporteat. In ſecundo tentauimus oſtendere, quo modo à poetis oratores, metrum refugiẽtes, numerum potuerint mutuari. tum adiecimus, qui meliores ac frequentiores exiſtimentur; quo modo veteres, & quatenus à Cicerone repræhenſi; qui quibus locis pedes ſint aptiores; ac denique quonam demùm pacto numeroſæ orationis laudem conſequamur. In tertio, de commate, tum quid ſit, quantumque

commata poeticę ab oratorijs diſtent, & quę ſit eorum menſura. tum de colo pari ratione diſputauimus, quid eſſet, quantumq; ab oratorio colo differret. vltimo loco de genere illius antiquæ orationis, quam εἰρομένην Ariſtoteles vocat, nos perpetuã ac iugẽ, vel, vt recentiores, pendentem nominamus. In vltimo libro de periodo, quid ſit, & quot illius ſpecies; tum de oratione, quæ eſt in periodis conſtituta, quam verſam nos, Græci κατεστραμμένην nuncupant: vt, quoniã principio ac fine commatum, membrorum, atq; ante omnia periodorum rhythmus ſpectari ſolet, orator, hac noſtra obſeruatione diligenter inſpecta, aptius intelligeret, vbi deberet numerum ſeruare, & multò facilius ſententias omnes poſſet verbis aptè compræhendere. Atque hos quatuor libros cùm iam abſoluiſſem, ab amiciſsimis admonitus putaui faciundum, vt etiam quintum attexerem. quo in libro ſatis, vt opinor, accuratè ſcripta ſunt à me, quæ recentiorum quorundam de oratorio numero inanes opiniones refellant. Nec verò mihi fraudi futurum putaui, quòd huius ſiue artis, ſiue facultatis eam partem tractandam ſuſceperim, quæ multis quæſtionibus obſcura, non queat ſatis explicari; niſi illius, vt ita loquar, radices ſtirpesque ſpectandas exhibuerim.

quod

quod quanquam ſine iniucunda quadam tractatione fieri non poſſe intelligebam, & delicati lectoris faſtidia pertimeſcebam: tamen mihi tentandum putaui; quia ſine ijs, ſicut neque in arboribus, ita neque in magnis artibus ad fructus, & ad ea, quæ ſunt aſpectu iucunda, peruenitur. & animi multò liberalioris ſemper iudicaui, potius, quæ vtilia, quàm quæ ſpecioſa ſunt, in commune conferre. Quanquam verò rebus cæteroqui difficilibus & obſcuris non parum, vt arbitror, lucis intuli: tantum tamen mihi non arrogo, vt eius rei, in qua tot præclara ingenia diu laborarunt, plenam omni ex parte diſciplinam tradidiſſe me prædicem. verùm vt hoc profiteri non audeo, ita illud ſpero atque confido, noſtris laboribus ac vigilijs ad harum rerum cognitionem iam nunc viam adeò apertam eſſe, atque munitam, vt homines ingenioſi, & abundantes otio, facilè, ſi quid inuentis noſtris deeſſe viderint, ipſi poſsint addere; ſi quid contra ſupereſſe depræhenderint, reſecare; ſi quid erratum nouerint, in melius mutare. nos certè diligentia vel amicorum conſilijs, vel etiam inuidorum iuſta repræhenſione hæc emendare, & in gratiam ſtudioſæ iuuentutis meliora reddere nunquam pigebit. Lectores interim obteſtamur, vt hæc, qualiacunque ſint, boni con-

conſulant: &, ſi ſcribentis eruditionem deſiderant, animum ſaltem iuuandæ rei literariæ cupidum diligant; ac meminerint, honeſtos conatus, etiam cum malè ceſſerint, iure laudari. Quicquid autem laboris, quicquid eſt operis, id, Reginalde Pole, vir ampliſsime cum ea paraphraſi, quam in aliquot Dauidis pſalmos fecimus, nomini tuo dicamus; non tam quidem aut regia iſta nobilitate gentis tuæ, aut ſacerdotij dignitate, & iſtius, in quo conſtitutus es, loci amplitudine inuitati, quàm morum, & vitæ tuæ integritate compulſi. quamuis enim vel generis claritas, per tot ætates ad te vſque deducta, vel eccleſiaſticæ maieſtatis, & ſenatorij ordinis amplitudo neminem non ad obſeruantiam tui nominis inuitet: apud me tamen tantum poteſt animi tui candor, & celſitudo, vt reliqua omnia mihi tua ornamenta his longè inferiora videantur. Quem enim in admirationem tui non rapiat vera illa virtutum omnium parens religio ac pietas? à qua nullæ te deſipientis tyranni minæ, nulla tua incommoda, nulla tuorum vel damna vel mala potuerunt auellere: cuius ſeruandæ atque augendæ gratia, à ſummo Pontifice legatus inter hoſtiles inſidias bonam Europæ partem peragraſti; nec odijs ſolùm, ſed etiam telis impiorũ caput innocens conſtanter

ter obieciſti: te ſatis magnum, ſatis tutum arbitratus, ſi Deo placere meruiſſes. comitantur hanc multæ magnęque virtutes, quas equidem libenter aliquo verborum honore proſequerer, niſi mihi conſiderandum intelligerem, nō tam quid illis debeatur, quàm quid nimia iſta tua modeſtia pati poſsit. Rara illa, & prope tua vnius virtus ſileri non poteſt, quòd ab omni ambitione tam procul abes, vt, quæ alij prima putant, ea tu regia quadam animi ſublimitate ita deſpexeris, vt ne delatum quidem virtutibus ac meritis in Chriſtianam Rempub. tuis ſummum Pontificatum accipere ſuſtinueris; multis dubium reliqueris, maior ne ſit laus tua, quòd ſupremum iſtius dignitatis gradum merueris, an quòd recuſaris; mihi verò dubium non ſit, quin multò admirabiliorem te recuſando, quàm merendo præbueris. nam merendo, alios labore atque aſsiduitate vel viceras, vel æquaras: recuſando, & illos, &, quod difficillimum eſt, te ipſum ſuperaſti. itaque apud eos, qui aliquid ſapiunt, tanto maior ſemper es futurus, quanto hoc, quàm illud, maius exiſtimari oportet. Hinc, quod ſemper expetiſti, fœliciter es conſecutus, vt nulli non grata ſit humanitas tua: quæ optimo cuique ad amicitiam tuam fores aperit: qua me quoque quaſi aliquem è tuis ita com-

plecte-

plecteris, vt vel hoc vno nomine tibi me plurimum debere ſentiam. Verum, quando neque ego tibi quicquam, præter grati animi ſigna, præſtare poſſum; neque aliud à me tua iſta ſublimis videtur poſtulare fortuna: erũt hi maxime libri, quos de numero oratorio compoſuimus, quam diu legentur, ſi modo legentur, meæ in te obſeruantię monumentum: quos tu, ſi bene mores tuos noui, vel ob hoc vnum amanter fouebis, quod non inanis gloriæ, non quæſtus alicuius gratia, ſed ſolo de bonis ingenijs bene merendi ſtudio videbis eſſe conſcriptos.

IOVITAE RAPICII, DE NVMERO ORATORIO,

LIBER PRIMVS.

QVONIAM tum naturæ ratio certa demonſtrat, tum doctiſſimorum hominum præcepta nos monent, vt, de quo diſputare inſtituimus, de eo prius, an ſit, diligenter exquiramus; quam, quid, aut quale ſit, explicare tentemus: de numero ſeu rhythmo oratorio ſcripturi, ordinem, & vi rationis oſtenſum, & auctoritatum grauitate præſcriptum, ſequemur. Verum, ne in primo ſtatim limine lector offendat, admonendum putauimus, numeri nomen apud Latinos ambiguum eſſe. nunc enim, proprie ſumptum, ad numerandi rationem pertinet, & aceruum quãtitatis ex vnitatibus profuſum, vel, ſi hoc mauis, vnitatum collectionem ſignificat, vt, cum decem aut centum viros dicimus; nunc, acceptum per metaphoram, ad modulandi peritiam quandam, & metri vel orationis ſolutæ pedes attinet, vt, cum Iambicũ, aut Dactylicum, aut Pæanicum numerum nominamus. vox, vt vides, vnica eſt, notiones duæ: quas nos definitione ſola poſſumus ſecernere, Græci etiam diuerſa appellatione diſtinguunt. illũ priorẽ ἀριθμὸν, poſteriorem ῥυθμὸν vocantes, de quo tractare noſtri eſt inſtituti. Verum, ne quis ambigua voce falli poſſet, non ab re putauimus, diſtinguendi gratia hæc

prius

prius indicaſſe. quamuis autem dubitari non debeat, an & hic, & ille numerus in ſoluta ſit oratione: quæramus tamen, quandoquidē quærere nos eruditi iubent. In qualicunque igitur oratione eſſe numerum illum priorem, ſic a Latinis proprie nuncupatum, tum naturæ ratio, tum ſenſus ipſe facile comprobarit. nam cum ſit vulgo receptum, ſuprema rerum genera decem eſſe, nec in tota natura quicquā reperiri, quod non ad eorum aliquod referatur: oratio ex ijs eſt, quæ ad quantitatem, quaſi ad fontem quendam ſuum ſpectat. orationem vero perpetuo tractu ita continuari natura non permittit vt videri poßit magnitudo, ſed diſcreto & inæquali quodam motu ita profluere compellit, vt non in ijs, quæ continua communi aliquo termino iunguntur, quemadmodum linea punctis, aut ſuperficies lineis, ſed in ijs, quæ diſcreta ſunt, & nulla communi re copulantur, conſtitui debeat: itaque numerum illum, qui ἀριθμός *dicitur, quique ex diſcretis, ac nulla re media coniunctis naſcitur, ineſſe cuiuis orationi, quaſi quandam ipſius menſuram, nemo paulō eruditior dubitauerit. Dictioni vero priſcorum & eloquentium oratorum non eum modo numerum, quem vocant* ἀριθμὸν, *ſed rhythmum etiam quendam, ad poetarum verſus, & muſicorum cantica quadam tenus accedentem, & a viris doctiſsimis excogitatum, ineſſe certum eſt. nam cum verba, e quibus ſit oratio, ſint naturaliter ita conſtituta, vt vel ſingulis, vel plures habeant ſyllabas,*

& iuncłæ ſyllabæ duæ pluresue pedem ſemper faciant, e coniunctis vero pedibus rhythmi ſemper, vt paulo poſt oſtẽdemus, oriantur, neceſſe eſt, vt vel in imperiti cuiuſuis orationem rhythmi cadant: alios laudandos, alios improbandos eſſe, ſenſus ipſe, rerum ſingularum fidelis nuncius ac miniſter, facile declarat: indicant enim aures noſtræ, quid ſit in oratione contractum nimis, quid redundans, quid aſperum, quid leue: quid durius, quid mollius quam oporteat, & vt ijs, quæ praua ſunt, offenduntur, ita rectis delectantur: atque hoc, quicquid eſt, ſic cura & arte expolitur, vt nos miris modis moueat, atque delectet. numeris enim iſtis, & quaſi modulationibus nunc ad hilaritatem excitamur, nunc ad mœrorem deducimur. eos porro, qui laudantur, raro caſu prouenire, arte vero, ſi non ſemper, ſæpe certe comparari, vel hinc demonſtratur, quod hac in re alium alio melius verſari videmus, & peritum ab imperito facile diſtinguimus. quod vtique non fieret, ſi res, vt quidam falſo putant, natura modo, ac non etiam arte conſtaret. Huc accedit, quod e veteribus optimi quique artis rhetoricæ ſcriptores idem teſtantur. in quibus & apud Græcos Ariſtoteles, vir longe doctiſſimus, & apud nos Tullius, eloquentiæ latinæ parens, de hac artis parte tam multa ſcripſerunt, vt appareat illos iudicaſſe, non exiguam muneris oratorij laudem in numeris ac modulatione orationis conſiſtere. Sed cũ inter homines eruditos conſtet, hoc, quicquid eſt, nec apud Græcos ante Thucydidis & Herodoti tempora ob-

obſeruatum fuiſſe, & apud Latinos, vt cætera, quæ ad bene dicendi artem pertinent, ita numeri quoque oratorij rationem multo ſerius agnoſci cœpiſſe: non immerito quæri poteſt, quis hanc artificij partem primus excogitarit. nec diu nos Cicero hac in re hæſitare permittit. Thraſymachum enim Chalcedonium, & Leontinum Gorgiam eius rei inuentores fuiſſe dicit: ſed nimis ſollicite atque anxie, ac propemodum poetice putat illos in eo genere verſatos. Iſocratem vero, ætate aliquanto poſteriorem, multo ſcientius ac modeſtius ait vſum numeroſa oratione. nam cum adoleſcens in Aſia ſenem iam Gorgiam audijſſet, nimiam illam magiſtri anxietatem temperauit, & numeroſe dicere ſic inſtituit, vt oratio a verſu longe recederet, ac poeticis quidem legibus ſolueretur, ſed tamen ſimilitudine quadam ad poeticum ſonum prope accederet: vt, quemadmodum nos poetica oratio præfixis quibuſdam modis, & certo ſemper fine delectat, ita hæc oratoria certos haberet curſus, concluſioneſque verborum, quibus adiuta, nō ſine voluptate animis hominum poſſet illabi. quod quo modo factum arbitremur, ſequēti libro latius explicabimus. Nunc, quando iam, eſſe apud oratores numerum, nō modo illum, quibuſcunque ſermonibus natura inſitum, ac rudem. ſed hunc etiam, arte quadam, a quibus, & qua cauſa inuentus ſit, paucis indicauimus, pluribus poſtea probaturi: ſequitur, vt eius rei, de qua tractare inſtituimus, vel definitionem, vel, ſi id minus apte poſſumus, deſcriptionem ſaltem quæramus,

mus, ne, ſi neſciamus quid ſit id, de quo diſputandum eſt: oratio falſarum opinionum erroribus ducta, procul ab eo, quod ſuſcepimus, incerta diſtrahatur. Philoxenus igitur, muſicus longe celeberrimus, ῥυθμὸν τάξιν τῶν χρόνων, *id eſt ordinem temporum eſſe definiuit. tēpus hic vtique intelligitur, minima pars eius ſpatij, quod eſt in voce, aut ſono, aut aliquo motu corporis. denique nihil aliud quam mora breuiſſima eſt, & in morem Epicurearum atomorum nullas habet partes, quamuis habere poſſe videatur: ac tale quiddam eſt in rhythmis hoc tempus, quale in geometricis punctum, in arithmeticis vnitas. quemadmodum vero apud eos, qui numerandi rationem callent, vnitas non tam numerus eſt, quam numerorū principium: ita nec tempus, id eſt minutiſſima vocis, aut ſoni, aut motus vel portio, vel menſura, apud muſicos numerus eſt, ſed ex apte diſpoſitis atque ordinatis temporibus is numerus gignitur, quem voce græca* ῥυθμὸν *vocamus. Ab hac Philoxeni definitione aut nihil, aut certe parum diſcrepat ea, quæ eſt apud Platonem in ſecundo de legibus libro, his verbis comprehenſa:* τῆ δὲ κινήσεως τάξει ῥυθμὸς ὄνομα ἐστι *hoc eſt motus ordini rhythmo nomen eſt. vtraque ordinem genus ponit: ſed altera tempus, altera motum vt differentiam generi adiungit. quod eodem prope recidit. nam & tempus ipſum vel motus eſt, vel certe motus menſura: & rhythmi conſtituti ſunt in ordine celerum & tardorum motuum, qui vel in ſaltantium progreſſu, regreſſuque ſpectantur, vel in*

cordis.

cordis arteriarum pulſu tangendo ſentiuntur, vel in ſyllabarum pedumque & vocum ſono audiuntur. ſed quod in aliis celere tardumue dicitur, id in ſono, ac ſyllabis breue longumue nuncupamus. Verum hæ Philoxeni & Platonis definitiones, ſiue illæ deſcriptiones dicendæ ſunt, non ad oratorium modo illum, quem quærimus, numerum, ſed ad eos omnes pertinent, quibus muſici nimis quam ſubtiliter non voces modo, quæ ſcribi atque intelligi poſſunt, ſed ſonos etiam a nullo mentis ſenſu profectos, nec vllis literis notatos, atque omnes prope motus metiuntur, & exquiſita quadam arte diſponunt. proinde vt duplicata ſaltem numerum arithmeticum vnitas facit, qui a duobus orſus, quouſque libuerit progredi poteſt, & vbicunque volueris, ſubſiſtere: ita hunc muſicum duobus ſaltem temporibus, motionibuſue, inter ſe collatis, conſtitui certum eſt, & inde cœptum, eo vſque produci poſſe, quo aures tulerint, ac rurſum, vbicunque eiſdem viſum fuerit, ſubſiſtere. ideoque illi per ſimilitudinē numeri nomen a Latinis inditū. atque hãc definitionē opinor a Cicerone in Oratore illis verbis expreſſã, quibus affirmat, quicquid ſub auriū mēſuram aliquã cadit, etiã ſi abeſt a verſu, numerū vocari. veruntamē Tulliana hæc iam paulo propius accedit ad eã, quã quærimus: excludit enim eos omnes numeros, qui ſub auriū menſurã nō cadūt, ſed alio quouis ſenſu iudicãtur. hic numerus, quē ſolæ metiūtur aures, inde incipit eſſe numerus, vbi primum duæ propemodū inſecabiles prolationis

 mora, quæ

quæ tempora dicuntur, extiterint: ibi enim ſemper eſt ordo motus, aut temporis. quod tamen nondum ſatis eſt ad diſtinguendum ab aliјs numeris eum, quem in oratoria dictione quærimus: in qua non omnis ſonus, ſed voces illæ ſolæ conſiderantur, quas & ſcribere poſſumus, & intelligere: eas porro tam minutim concidere non ſolemus; nec enim, quæ longa ſunt monoſyllaba, quamuis duorum ſint temporum, vllum vel pedem vel numerum apud poetas oratoreſue gignunt, ſed, vt ad pedem conſtituendum duabus ſaltem opus eſt ſyllabis, ſic ad rhythmum apud hos faciendum duo ſaltem pedes requruntur. Nam quod Dionyſius, harum apud Græcos rerum diligens indagator & ſcriptor, affirmat, omnem pedem rhythmum eſſe: apud muſicos locum fortaſſe habeat: poetis & oratoribus, vt deinceps docebimus, alia eſt dicta lex; de qua, tanquam de ſpecie vltima, diligenter quærere nos oportet. Nunc operæpretium putauimus monere lectorem, hanc Platonis & Philoxeni definitionem tam late patere, vt oratorium numerum ab aliјs rhythmorum generibus nulla differentia ſeparare videatur. nam & in ſono, qui auditur, quamuis non intelligatur, & in actu pronunciantis, & in motu ſaltantis, & in venarum ac cordis pulſu, atque omni fere motu aliquis aut temporis aut motus ordo deprehendi poteſt, atque adeo etiam in iјs, qui putantur eſſe in memoria, itemque in illis, qui ſunt, vt inquit Auguſtinus, in ſuperiore quadam mentis vi, quique omnium putantur excellentiſſimi;

prop-

propterea quod per hos ſolos de omnibus alijs iudicium recte ferre poſſumus. quos ipſos Ciceronem quoque ſignificaſſe arbitror, cum in Oratore ſcripſit, animum aurium nuncio naturalem quandam in ſe continere vocum omnium menſionem, ideoque & longiora & breuiora iudicare, & perfecta ac moderata expectare, mutila ſentire quædam & quaſi decurtata: quibus tanquam debito ſi fraudetur, offenditur: productiora alia, & quaſi immoderatius excurrentia, quæ magis etiam aſpernentur aures. Ac numerorum quidem, quos diximus, alij deprehenduntur auditu, vt qui ſunt in ſono. alij tactu, vt cum digitis pulſum cordis & arteriarum exploramus: alij non vno tantum ſenſu, vt cum ſpirantis, & reſpirantis motum exquirimus, quod & tactu, & aſpectu, & auditu fieri poteſt: alij viſu ſolo, vt cum ſaltantiũ & agentiũ geſtus intuemur. neque eſt quod mireris numerum diuerſis ſenſibus dignoſci, cum ſine motu non poſſit eſſe, motus autem commune ſenſibile videatur. Sed nos, promiſſi noſtri memores, & hæc, & alia multa, quæ dici poterant, omittemus, atque illa tantum diligenter exquiremus, quæ pertinere videbuntur ad explicandum eum quem rhetorica oratio ex verborum iunctura, ſyllabarum quantitate, pedum numero, varietate, & ordine quærere conſueuit. Verum, quoniam res eſt adeo temporibus noſtris vel neglecta, vel obſcura, vt multi nullam reddi poſſe rationem exiſtiment, cur aut numeroſe, aut ſine numeris aliquid videri dictum poſſit, quidam etiam,

ſi dijs placet, eos rideant, qui iſta ſectantur: longe maximam partem eorum, quæ vel ex varia lectione collegimus, vel ipſi excogitauimus, in medium proferre non grauabimur: ſi forte, vt alij quidam cœperunt, nos quoque ſtudioſis hominibus aliquam quaſi lucem in tantis tenebris præferre poſſimus. Cum ſint ergo rhythmorum duo prima genera, alterum in motu ſolo citra vllum ſonum, alterum in ſono poſitum: id, quod in motu ſolo eſt, nihil nobis præter ſimilitudinem longius petitam, quam res poſtulat, afferre poteſt: quod autem in ſono eſt, aut in eo eſt ſono, qui a nulla mentis ſenſu proficiſcitur, & audiri quidem cum voluptate poteſt, intelligi non poteſt: hoc aliquanto propius eſt ei, quod quærimus, & non nihil ad rem noſtram facit: aut in vocibus, quæ a certo mentis ſenſu profecta, & e ſyllabis, pedibuſque compoſita, non ſolum audiri, ſed etiam intelligi poſſunt. hic iam tandem is eſt, de quo quærimus: qui ad poetas, verſificatores, metrorumque, & rhythmorum ſcriptores, atque oratores ita pertinet, vt tamen alia verſificatori & poetæ, alia metrico, alia rhythmico, alia oratori ſit præſcripta lex. nam poetam eum dicimus, qui non ſolũ verſus facit, ſed ingenium cui ſit, cui mens diuinior, atque os Magna ſonaturum: verſificatorem vero, cui ſatis eſt pedibus verſum concludere ſenis, paucioribuſue, aut pluribus, vt ratio ſuſcepti operis exigit. Metricus a verſificatore in eo tantum differt, quod hic verſum ſuis quibuſdam cõmatibus ſibi mutuo reſpondentibus diſtinguit, ille, modo

modo metrum iuſto pedum numero conficiat, commata negligit. Ac de ratione quidem faciendorum verſuum & metrorum, nihil eſt, quod hic loquamur. diligentius enim, atque apertius a Græcis & Latinis ſcriptoribus expoſita eſt, quam vt a nobis hoc loco tractari debeat. Superſunt rhythmici, & oratores: de quorum numeris dicendum eſt. Sed rhythmicorum alij, qui vulgo muſici, & cantores nominantur, ſyllabarum quantitatem & ſyllabicos pedes negligunt, ac breues pro longis, & rurſus longas pro breuibus canendo efferunt, & temporũ ſuo quodam modo dimenſorum ordine & proportione contenti, vtcunque ratio cantici poſtulat, vel procurrunt, vel ſubſiſtunt, atque hunc rhythmum ſuum aerem vocant. ſed ne de hoc quidem loqui nobis libet. Alij fuere rhythmici, qui rhythmos e pedibus ſyllabicis, ſeruata ſyllabarum quantitate, vel ſaltem paritate, ſcripſerũt. de quibus ſimul, & de oratorijs, quoniam inter ſe valde ſimiles ſunt, ac prope germani, atque ita ad metrum verſumq; proxime accedunt, vt tamen neque metra verſus iure poßis dicere, quãta poterimus diligentia tractabimus, ſi prius pauca de pedibus nouo quodam modo, ſed ad hoc, quod quæritur, valde accommodato dixerimus. Pedes igitur, ſiue illi duodecim modo ſunt, vt doctißimi aliquot auctores non ab re ſenſerunt, ſiue octo ac viginti, vt vna cum alijs fere omnibus putauit Auguſtinus, qui, neque plures, neque pauciores eſſe poſſe, mathematicis rationibus probare tentauit, ita ſunt natu-

ra ſua neceßitate conſtituti, vt ex iis nullus aut duabus ſyllabis breuibus minor, aut quatuor longis maior eſſe deprehendatur. & diſſyllabi quidē a duobus temporibus ad quatuor, triſyllabi a tribus ad ſex, tetraſyllabi a quatuor ad octo vſque protenduntur: ita vt nullus ex omnibus aut infra duo tēpora ſubſiſtere, aut vltra octo queat progredi: quæ a muſicis in arſin ac theſin, id eſt ſublationē & depreßionem ſoni, ita ſecantur, vt in vno quoque pede diuidendo aut æqua, aut dupla, aut ſeſqualtera ratio poßit agnoſci. quod Ariſtoteles in tertio artis rhetoricæ libro indicauit. qui cum de Heroo pede, Iamboque, & Trochæo ita locutus eſſet, vt Herοum grandiloquentiæ poeticæ, quam dictioni oratoriæ, aptiorem diceret, Iambum vero vulgi affirmaſſet eſſe ſermonem, Trochæum porro vt nimis celerem, & quaſi ſaltatorem improbaſſet, ac tandem vt maxime aptum oratoribus Pæana laudaſſet, hæc ad verbum adiecit. Τρία γὰρ πρὸς δύο ἐστίν. ἐκείνων δὲ ὁ μὲν ἓν πρὸς ἕν, ὁ δὲ δύο πρὸς ἕν: ἔχεται δὲ τῶν λόγων τούτων ὁ ἡμιόλιος: οὗτος δ' ἐστὶν ὁ παιάν. *oſtendens in Pæane ſeſqualteram, in Heroo æquam, in Iambo & Trochæo duplam eſſe diuiſionis rationem. quod ipſum & Cicero in Oratore ad Brutum aſſirmans, definita, inquit, ſunt genera numerorum: nam omnis talis eſt, vt vnus ſit e tribus: pes enim, qui adhibetur ad numeros, partitur in tria: vt neceſſe ſit partem pedis aut æqualem eſſe alteri parti,*

ti, aut altero tanto aut ſaltem ſeſqui eſſe maiorem, quæ verba ſi diligenter excutias, non difficile intelligas, diuiſionem, quæ in pedibus eſt, per arſin & theſin ita fieri ſolere, vt vel tantum ſit temporum in arſi, quantum in theſi: quod ſit in decem pedibus, in Pyrrhichijs, vbi ſingula ſingulis, in Spondeis, Dactylis, Anapaſtis, & Proceleumaticis, in quibus bina binis, in Diambis, Ditrocheis, Antiſpaſtis, Choriambis, vbi terna ternis, in Diſpondeis, item, vbi quaterna quaternis opponũtur. In alterutra vero parte alterũ tantũ deprehẽditur, in ſex pedibus. nã in Tribrachis, Iambis, & Trochæis bina ſingulis, in Ionicis autem duobus, & in Moloßis quaterna binis conferuntur: in ſeptẽ porro, hoc eſt in Cretico Bacchio Antibacchio, & quatuor Pæanibus, maior pars minorẽ, & eiuſdẽ minoris dimidiã continet: propterea quod quina eorum tẽpora aliter in arſin, & theſin diuidi non potuerunt, quam vt ex altera parte bina, ex altera vero terna opponerentur. in tribus enim duo ſunt, & dimidium duorum: quæ proportio ſeſquipla, & ſeſquialtera latine nominantur, a Græcis ἡμιόλιος dicta. hi enim ſunt, in quibus Ariſtoteles ait eſſe τρία πρὸς δύο: ideoque eos laudat, quod & a celeritate dupla, & a tarditate æqua proportionis recedentes, medium quiddam ſequantur. quo fit, vt, Ariſtoteles Epitritos omnes & Amphibracum ab oratorio numero amouiſſe videatur. Superſunt & Hippij, vel Epitriti quatuor: in quibus alteram partem altera quidem maiorem eſſe intelligimus, ſed neque ita, vt

altera

altera alteram altero tanto vincat, aut ſaltem tantum & eiuſdem dimidium capiat, vt in ijs pedibus, de quibus proxime locuti ſumus, ſed vt altera quidem pars alteram capiat, & tertiam eiuſdem. ſeptē enim tempora, quot in ſingulis ſunt Epitritis, in partes duas aliter deduci non poſſunt, quam vt hinc terna, inde ſint quaterna porro in quatuor & tria ſunt, & triū pars tertia: quæ proportio ſeſquitertia dicitur. ex quo licet intelligere, Ciceronem, cum dixit alterā partem altera ſeſqui maiorē eſſe, de induſtria non dimidio ſed ſeſqui maiorem dixiſſe, nec de ea tātum locutū proportione, in qua pars maior & minorem, & minoris dimidiā complectitur, vt in Pæanibus, ſed de omni, in qua ſeſqui ponatur. nec enim minus ſeſquitertiam, & ſeſquioctauam, quam ſeſqualteram, & ſeſquiplam, ac ſeſquiplicem dicimus. vt autem id credamus, vel ex eo poſſumus adduci, quod ſtultum eſſet exiſtimare Epitritos a Cicerone neglectos, vt rhythmo oratorio parum idoneos, cum & apud ipſum in clauſulis paſſim deprehendātur, & Terentianus, eruditus artis metricæ ſcriptor, ac rhythmicæ facultatis non imperitus, Epitritos e Pæanum genere eſſe affirmet. & res ipſa palam oſtendit, horū pedum diuiſionem a ſeſqualtera, quæ Pæanica eſt, parum admodum abeſſe. nam cum in Epitritis diuidendis hinc quaterna, inde terna poni tempora ſit neceſſe: ſi quaternis ita accedat vnius temporis dimidium, vt altera in parte ſint tempora quatuor ſemis, in altera tria, diuiſio, ac proportio fiet ſeſqualtera.

nam

nam quatuor ſemis, & tria cõplectuntur, & dimidiũ trium, hoc eſt vnũ ſemis. Sed hoc commentum alicui nimis argutũ, aut potius ineptũ videbitur: propterea quod metricici in hac diuiſione tẽpus vnũ, & partes duas ſecare non ſolent. verũ, vt hoc nihil ſit, Terẽtiani tamen de hac ipſa Paanũ diuiſione verſus ſunt hi:

Impar numerus. Paanicis vtriſque coget
Aptare duobus tria, vel quaterna ternis
Seſqualtra fere, quod numeros pars ſecat iſtos.

Vbi Paanicos appellat, non Paanas ſolos, ſed etiam Epitritos: in quibus quaterna tempora ternis aptari dicit. atque ibidem vides ſatis caute non ſeſqualtram partem abſolute dictam, ſed cũ adiectione fere: quia ſeſquitertia non multum deeſt ad ſeſqualteram implendam. quo tamen hodie loco non ſeſqualtra, ſed ſeſquata ſimplici voce, ab eo, quod eſt ſeſqui, deducta, legitur. qua nouitas verbi etſi dura eſt, tamen rem manifeſtius & verius ſignificare exiſtimatur, vt ſeſquata pars dicatur, qua ſeſqui recipit, & ſeſquitertia nominatur, eo modo, quo & ſeſquiquartã, & ſeſquiſeptimã, aut ſeſquioctauã dicũt muſici. omnis enim numerus, excepto binario, ad ſtatim pracedentem collatus, ſeſquatam habet proportionem. nã binarius ſolus ad vnũ duplam habet, ternarius autẽ ad binariũ ſeſqualteram, quaſi dicas ſeſquiſecundam, quartus ad ternariũ ſeſquitertiã, quinarius ad quaternariũ ſeſquiquartã, & deinceps omnes eodẽ modo. quod ex Seuerini de muſica libris, qui volet, facile intelliget. huc accedit, quod Auguſtin⁹, vir aliquã

muſi-

muſica ſcientiſsimus, Epitritos ad hoc munus nõ modo admittit, ſed etiam laudat. ſolus Amphibrachus ex omnibus nullam prorſus harum diuiſionẽ admittit, ideoque nec metris nec numeris aptus exiſtimatur. nanque eius tempora in arſin, & theſin diſtributa nimis longo interuallo diſtant: cum aliter diuidi non poſſint, quam vt vnum tribus opponas: quod in nullo alio pede fieri poſſe deprehendas. qua de re Terentiani ſunt verſus:

Septimum pedem loquemur, quem vocant Amphibrachum,
Cum duæ breues vtrinque, media longa ponitur:
Quale ſi velis, amœnus, aut amicus, dicere.
Arſis hinc ſumat neceſſe eſt tria priora tempora,
Et theſi relinquat vnum: vel licet vertas retro.
Arſis vno ſubleuetur, deprimant theſin tria.
Par pari figura non eſt, pugnat vnum cum tribus,
Nec modum dupli rependit, nec tenetur ſeſquiplo.
Exigunt idcirco talem qui ſequuntur muſicam.

Sed Auguſtinus quoque poſt Terentianum ea de re diligenter, & erudite diſputauit. Cum igitur e pedibus decem æqua, ſex dupla, ſeptem ſeſcupla, quatuor ſeſquitertia ratione per arſin & theſin diuidantur, & hos omnes ad numerum, quem habere oratoria

dictio

dictio debet, adhiberi Cicero dicat, atque ex eiſdem metra & rhythmicorum cantica, ac verſus, quos in oratione eſſe non oportet, confici videamus: non ab re fuerit exquirere, quonam tandem hæc modo inter ſe differant. eam rem ab aliis nimis breuiter, & obſcure indicatam, ab Auguſtino nimis longa oratione tractatam, nos quam pauciſsimis fieri potuerit verbis dilucide explicabimus. hoc enim ſi recte intellectum fuerit, alia erunt longe faciliora perceptu. Quamobrem (vt rem manifeſtius intelligas) ab eo numero, qui omnium minutiſsimus eſt, incipies: & vt primum duo tempora deprehenderis, numerum eſſe muſicum intelliges: qui eſt ordo vel temporum, vt Philoxenus, vel motus, vt Plato inquit, & ſine vlla voce articulata, atque adeo etiam ſine ſyllabis eſſe poteſt, vt in motu corporis, & lyræ ſono, qui cum aliqua vel audientis, vel ſpectantis voluptate ſentitur, nec dum tamen eſt aut verſus, aut metrum, aut rhythmicorum, aut ſaltem oratorum rhythmus: nondum enim eſt in iis connexio ſyllabarum, aut ſyllabicorum pedum, quam eſſe in illis oportet. neque tamen hos rhythmos, etiam ſi nullam dictionem aut ſyllabam habeant, carere ſuis pedibus putauit Auguſtinus. ſed hi pedes non e ſyllabis, ſed ex temporibus ſolis conſtant. duo enim breuiſsimi, quamuis ſint inarticulati ſoni, nec ſcribi queant, apud muſicos Pyrrichium faciunt, tres Tribrachum, quatuor Proceleumaticum, duo longi, quaſi duæ longæ ſyllabæ, Spondeum, tres Moloſſum, quatuor Diſpondeum conſtituunt. iidem

ſoni breues, vario modo, atque ordine cum longis cõiuncti, alios atque alios pedes, ijs, qui e ſyllabis fiunt, ſimiles creant. idemque fit, vt iam dictum eſt, in quouis motu, & pulſu. ex his igitur pedibus fieri poteſt muſicus rhythmus, ſine vllo articulatæ vocis, aut ſyllabarum vſu. nam tempora non ſolum ſyllabas, & dictiones, ſed omnes plane ſonos, ac motus metiuntur. & hic quidem rhythmus parum admodum ad eum, quem quærimus, attinens ſileri non debuit: ne forte nominis, & rei ſimilitudo erroris cauſam alicui præberet. At enim, cum iam peruentum eſt ad ſyllabas, pedes ex ijs fiunt alij diſſyllabi, alij triſyllabi, alij tetraſyllabi, &, vt quidam putant, etiam pentaſyllabi. e pedibus autem connexis naſcuntur rhythmi. quorum alij e paribus membris, ſimiliter vel deſinentibus, vel cadentibus, conſtant: neque in ijs, quantæ, ſed quot ſint ſyllabæ, obſeruatur. horum alij ſenas, alij ſeptenas, alij octonas, alij etiam plures ſyllabas habent. cuiuſmodi ſunt in ſacris ſolennibus notiſſimi illi,

Pange lingua glorioſi
Corporis myſterium: & *illi,*
Recordare Ieſu pie,
Quod ſum cauſa tuæ viæ: & ,
Aue maris ſtella, *his oratores aut certe ſimilibus vtuntur, vt,*
Domus tibi deerat:
At habebas.
Pecunia ſuperabat:

At

At egebas. item:
Et inimico proderas:
Et amicum lædebas:
Et tibi ipſi non conſulebas.

Et fere vbicunque paria, aut prope paria membra alio denuo membro excipiuntur. quod genus exornationis ἰσόκωλον & πάρισον vocant. ad horum ſimilitudinem ſictos arbitror rhythmos iſtos Gallica, Sicula, & Hetruſca lingua, quos in honorē Petrarca, & Dantes Aligerius adduxerunt, in quibus præſtitui certum ſyllabarum numerum, & ſimilem mēbrorum finem videmus, ſyllabarum vero quantitatē negligi, quam veteres Græci pariter & Latini diligenter ſeruandam iudicarunt. itaque in pedibus religioſe tria conſiderarunt, temporū numerum, eorū diuiſionis in arſin, & theſin proportionem, & dignitatis ordinem. e ſingulis prope pedibus ſingula rhythmorū genera excogitarunt, ea lege, vt quilibet rhythmus poſſet admittere ſolos pedes amicos, hoc eſt ei pedi, a quo eſſet ipſe dominatus, temporum numero pares, ratione diuiſionis in arſin ac theſin ſimiles, dignitatis, & naturæ ordine poſteriores: inimicos autem, hoc eſt vel ijs omnibus rebus vel eorum aliqua parte diſcordes prorſus repelleret. nos, vt, hoc totum quale eſſet, agnoſci poſſet, ex Auguſtini libris, quæ ad eam rem intelligendam vtilia putauimus, huc tranſtulimus. ex quibus diligens lector facile intelliget, qui pedes quibus rhythmis apti atque inepti ſint. Pirrhichiaco igitur rhythmo, qui primus omnium eſt,

nullus alius pes recte miſcetur. nec vero pro Pirrhichio vnica ſyllaba lōga ponitur: quia vt pro lōga duas breues ponere licet, non ita pro duabus breuibus longam ponimus. nam, vt recte ait Terentianus,

Non ita, eſt vt longa diſſolubilis,
Breues viciſſim contrahi in longam valent:
Quia ſolida ſindi magnitudo non vetat:
Diuiſa iungi rurſus in vnum non queunt.

Ac ſi maxime liceat longam pro duabus breuibus ponere, iam non pes pro pede, ſed ſyllaba vnica pro pede poneretur: quod omnino inauditum eſt. alij porro pedes non miſcentur: quia ſunt temporum numero impares: nullus enim alius duorum poteſt eſſe temporum. Tribrachio rhythmo neque Iambus, neque Trochaus inſeritur: quamuis ſint & temporum numero pares, & plauſu, id eſt ratione diuiſionis in arſin, ac theſin, conſonantes, quia cum numeris metriſque ac verſibus imponi nomina debeant ab his pedibus, qui natura priores ſunt, ſi Trochaum aut Iambum miſcueris. Trochaicus, aut Iambicus numerus dicetur, quod omnes diſſyllabi pedes triſyllabis natura priores ſunt: itaque, ne & rhythmus, & rhythmi nomen mutetur, non miſcentur. Proceleumaticus quoque rhytmus nomen amittet, ſi quem alium, quamuis temporibus parem, & diuiſionis in arſin, & theſin, proportione ſimilem, miſcueris, & aut a Spondeo Spondaicus, aut a Dactylo Dactylicus, aut ab Anapaſto Anapaſticus, vt vnum quenque illorum forte inſerueris, appellabitur. ſunt enim

his

hi omnes ita natura priores Proceleumatico, vt duo, & tria priora ſunt, quam quatuor. Iambico rhythmo nullus pes recte admiſcetur præter Tribrachum: qui temporibus ſimul, & plauſu cum Iambo conuenit, & quia poſterior eſt, numeri nomen ſibi vendicare non poteſt. At Trochæus quanquam temporibus par, tamen, quia plauſu diſcrepat, & oppoſitus illi eſt, miſceri non debet. Trochaico rhythmo Tribrachus miſcetur, quia & temporibus par eſt, & diuiſione ſimilis, & dignitate poſterior. Iambus non admittitur: quia inimicus, & illi oppoſitus eſt, & plauſu diſcrepat. Spõdaico Anapæſtus, & Dactylus, & Proceleumaticus recte miſceri poſſunt, Spondeo temporibus pares, plauſu ſimiles, ordine poſteriores. Dactylico recte iũgitur proceleumaticus natura poſterior, tẽporibus & plauſu cõueniens. Idẽ Anapæſtũ quoque inſeri poſſe dicit. ſed tamen illi contrarius eſt, vt Iambus Trochæo: ideoque dubitari poteſt, an recte miſceatur. Anapæſtico Proceleumaticus inſeri poteſt, natura illo poſterior, temporibus vero, & plauſu concors. Bacchiaco Creticus & Pæanes duo, primus & ſecundus, Bacchio temporibus, & plauſu ſimiles: nam tertius & quartus Pæan plauſu diſcrepant. Antibacchiaco Creticus, & Pæanes tertius & quartus, Antibacchio non ſolum temporibus, ſed etiam plauſu concordes. eius exemplum apud Chariſiũ hoc legitur, Baccare, lætare, præſente Frontone. Cretico Pæanes omnes plauſu ſimiles, quantitate pares: quippe Creticus duobus diuidi poteſt modis. prior

modus eſt, vt tria in arſi habeat, duo in theſi: qua ſectione ſimilem ſe primo, & ſecundo Paanibus exhibet. poſterior eſt, ſi idem rurſus ita laudatur, vt ſecundam & tertiam ſyllabam, hoc eſt tempora tria in theſi ponat: arſi duo relinquat. qua diuiſione tertio, & quarto Paani ſimilis eſt. Moloßico iungi poſſunt, omnes enim temporũ pedes, illi quantitate pares, natura poſteriores, plauſu concordes. Pergit ille per alios quoque rhythmos ratione pari, oſtendens qui quibus rhythmis pedes vel vtiles ſint, vel inutiles eam rationem, qui volet, ab Auguſtino petet. nos ad indicandam rem ſatis rati, vlterius progredi noluimus. atque illud tamen potius monendũ putauimus: ex ijs, quæ ab eo ſcripta ſunt nullũ certum finẽ rhythmis eſſe præfixũ, quãuis enim, quos pedes vnuſquiſq; rhythmus admittat, accurate explicarit: non tamen etiam, quot conſtet, adiecit. denique hunc rhythmũ, qui ex complicatione pedum conficitur, in quinto de muſica libro ita definit. Rhythmus eſt legitima pedũ connexio: quæ ſine vllo certo fine prouoluitur. ex qua definitione colligitur, oportere duos ſaltem eſſe in rhythmo pedes. neque enim fieri poteſt pedum connexio, vbi non ſint pedes, vt minimum, duo. quod autem adiecit, prouolui ſine vllo certo fine: oſtendit rhythmum eſſe numeranti numero aliqua parte ſimilem vt enim ille ab vnitate duplicata incipiens, quoadque libuerit, progreditur: ita hic rhythmus, a duobus orſus pedibus, ſine fine procedit: atque ideo, vt arbitror, a Latinis numeri nomen accepit. metrũ

autem

autem dicit eſſe legitimam pedum connexionem, certo fine terminatam. Verſum ait eſſe legitimam pedum connexionem, certo fine terminatam, & ſuis quibuſdam commatibus, quæ inciſa & caſuras vocant, diſtinctam aut vno loco, aut pluribus: vt, ſi velis, breuius poßis hoc modo definire: Rhythmus e vocibus articulatis conſtitutus, eſt legitima connexio pedum, quæ ſine vllo certo fine prouoluitur: Metrum eſt numerus, certo pedũ numero terminatus: Verſus eſt metrum, ſuis commatibus vno loco aut pluribus diſtinctum.

Ex quibus deſcriptionibus iam patet differentia inter tria hæc.

Nam omne metrum numerus eſt, non autem contra. Item, omnis verſus eſt & metrum, & numerus, non autem contra. ita metrum, ſi ad numerum reſpiciat, ſpecies eſt: ſi ad verſum, genus. metrum commata non requirit: verſus ſine ijs eſſe non debet. denique metrum ac verſus certo pedum numero terminatur: rhythmus ea in re nullum habet ſibi lege præfixum finem, nullam in contextu, vt ait Fabius, varietatem, & qua cœpit arſi ac theſi ad finem vſque decurrit, ac pari ſemper digitorum percußione deſcendit, donec ad μεταβολὴν *perueniat, hoc eſt ad tranſitũ in aliud genus rhythmi. Denique rhythmi ſpatio temporum conſtant, metra non ſolo ſpatio, ſed etiam ordine. itaque illi quantitatis ſunt, hæc & quantitatis, & qualitatis. quam differentiã expreßit Terentianus illis verſibus.*

Nam metrum certique pedes numeruſque coercet:

Demenſa rhythmum continet lex temporum.

Idem non ſolum ſpatium temporum, ſed etiam ordinem pedum neceſſarium eſſe metro docet, cum ait:

Varijs loquimur pedibus ſermone ſoluto:

Nec metrum facimus: quia fungimur ordine nullo.

Quaſi tum demum metra ſint, vbi eſt ordo pedum. Sed quoniam ratio pedum, ex quibus rhythmi metraq́; ac verſus fiunt, vſque ad tetraſyllabos tantum progreditur: quæſitum eſt, an ex pentaſyllabis & hexaſillabis pedibus, quos non nulli veterum, & quidam e recentioribus quoque collegerūt, atque inditis nominibus diſtinxerūt, rhythmi ac metra & verſus poſſint confici. cui quæſtioni reſpondet breuiter Auguſtinus, ſenſu aurium, quo minus id fiat, nō prohiberi, certa tamen, & recepta lege diſciplinæ prohiberi: nec enim inuenias rhythmum vllum, aut metrum, verſumue e pedibus quatuor ſyllabas excedentibus vnquam vel contextum fuiſſe, vel denominatum. nam nec Dochimus ille pentaſyllabus, apud Ciceronem, & alios laudatus, Dochimicum rhythmum, aut metrum verſumue conſtituere dicitur: quamuis inciſa, membraque, & periodos bene incipiat, bene etiam claudat. nec alius quiſquam e tanto pentaſyllaborum & hexaſyllaborum numero, vel rhythmum, vel metrum aut connexione ſua efficere, aut nomine potuit inſignire. quamuis enim pentaſylla-

ſyllabi,& hexaſyllabi numeri eſſe poſſint: ex alijs tamen pedibus, natura prioribus, & ſyllabarum numero minoribus, conſtituti dicuntur, & ab illis nomen acceperunt. Atque adeo hunc ipſum Dochimum, qui eſt ex breui, & duabus longis, quarta breui, & vltima longa, vt, reipublica, alij Bacchium, & Iambum, alij Iambum, & Creticum eſſe dicunt: nec tam pedem, quam numerum putant, qui ſit ex Iambi, & Cretici, vel Bacchij, & Iambi connexione prognatus. Quin & tetraſyllabos omnes in diſſyllabos ſecant; & pentaſyllabos, non tam pedes, quam vel numeros, vel, ex parte longe maxima tetraſyllaborum, pedum vicarios exiſtimant: vt, ſi pro Ditrochæo longam, & quatuor breues ponas, diuiſa, vt fieri licet, tertia longa in breues duas; numerus quidem ſyllabarum creſcit, ac Dactylopyrrhius fortaſſe ab aliquo dicetur: ſed cum ſit re vera Ditrochæus, auctoritas imponendi nominis & conſtituendi rhythmi non tranſferetur, ſed penes Trochæum, qui natura præcedit, relinquetur, ac rhythmus non Ditrochaîcus, nõ Dactylopyrrhichiacus, ſed Trochaicus dicetur. Verum iam ſatis, opinor, Auguſtini auctoritate dictum eſt, qui quibus pedes in rhythmis paulum a metro diſtantibus miſceri queant, qui non queant; tum vero a quibus nec confici ſoleant, nec nominari; ac demum, quantum & quo modo inter ſe differant numeri ſeu rhythmi, metra, ac verſus. Atque adeo vererer, ne quis putaret me nimis multa ex doctiſſimi viri libris deſcripta huc tranſtuliſſe, niſi plane perſpi-

cerem hæc omnia huic noſtro inſtituto prope fuiſſe neceſſaria; tum vt hoc genus rhythmi, temporum incuria deſiti iam & incogniti, in vſum reuocari poſſet; tum vt ex huius ſimilitudine, qualis eſſet orator ille, quem quærimus, apertius cognoſceretur. Apud veteres autem in vſu fuiſſe rhytmos iſtos. qui verborum contextum, & connexionem pedum, vt verſus ac metra, poſtularent, nec tamen aut verſus, aut metra eſſent, aut oratio ſoluta; non ſolum Auguſtinus oſtendit docens, quos pedes reciperent, quos non reciperent; ſed grammaticorum quoque adſtipulatio declarat; qui etiam, quo modo fieret, quadamtenus indicarunt. Terentianus certe, grammaticus eruditus, cum de hexametro heroico loqueretur, & in eo frequentem inueniri Dactylum oſtenderet, ita inquit,

Hoc ſat erit monuiſſe, locis quod quinq; frequenter
Iugem videmus inueniri dactylum:
Sed non & ſextum pes hic ſibi vendicat vnquam,
Niſi, quando rhythmum, non metrum componimus.

Ex quibus verbis liquet rhythmum dactylicum ita componi ſolitum, vt ſex locis Dactylus poneretur. Martianus quoque quatuor rhythmorum genera ponit, æquale, duplum, ſesquiplex, & epitriton: & quamquam breuiter & obſcure, tamen quo modo fieri ſoleant, oſtendit. Quintilianus libro nono reprehenſum dicit a quibuſdam fuiſſe M. Tullium, cum dixit

hoc

hoc totum conſtare numeris, & Demoſtenis fulmina numeris contorta ferri, quod orationẽ ad rhythmum alligare videretur. ac ſi de hoc rhythmo loqueretur, eum non poſſe defendi oſtendit, & ſe quoque ab illo diſſentire profitetur. Diomedes quoq; in tertio libro, Neq; rhythmis, inquit, neque metris oratorem vti decet; ne non dicere, ſed carmen canere videatur. atq; idem non ita multo poſt, cum Amphibrachum ante Trocheum in clauſula recte poni dixiſſet, & eius rei exemplum poſuiſſet, Venite mecum; ſtatim adiecit, quod hæc clauſula in rhythmum cadit. quibus verbis oſtendit hanc clauſulam, etſi tolerari poſsit, ſibi tamen non placere, quia in rhythmum cadit, nimirum non oratorium numerum, ſed hunc prope poeticum intelligens. Verum quoniam eiuſmodi rhythmorum exempla apud doctos, quod ſciã, nulla reperiuntur; & res ſine exemplis difficile poteſt intelligi: non pudebit in gratiam diſcere volentium, ea quoque, quæ indocto ſæculo ſcripta ſunt, excutere: vt, ſi non poſſumus, quod quærimus, aliquid ſaltem ſimile eruamus. Quidam igitur, multæ lectionis homo, cum muſicã in harmonicam, rhythmicam, & metricam diuiſiſſet; rhythmicam eſſe dixit, quæ paritate ſyllabarum æquiparem reddit lectionẽ. quæ definitio, ſi rem non plane diſtinguit, illud ſaltem oſtendit, rhythmos, a quibus muſica rhythmica vulgo dicitur, eſſe in ſyllabis, & illis quidem numero paribus, e quibus, vt illius verbo vtar, æquiparantia lectionis oriatur. Alius, vt videtur, paulo eruditior, ita

di-

definiuit. Rhythmus eſt certus ſyllabarum numerus, ſine dimenſione temporum, in quo conſideratur paritas ſyllabarum, & concentus in fine diſtinctionum quod in metro non fit. exemplum vero hoc ponit,

Quiſquis ſtudet fari verum,
Bonum latus bibat merum.

hac definitio multo iam plenior eſt, & apertior. non ſolum enim certo ſyllabarum numero conſtare membra, & ſimiliter aut cadere, aut deſinere declarat; ſed illud quoque addit, in hoc genere, vtrum breues, an longa ſint, non conſiderari: id enim, vt opinor, eſt, quod ait, ſine dimenſione temporum. totamque rem appoſito exemplo ſatis explicat. ea porro membra, nec verſus eſſe, nec metra, res ipſa ſatis oſtendit. carent enim commatibus; & nulla certorum pedum ratio habetur: neque ſaltem ex iis rhythmis eſſe poſſunt, quorum rationem ex Auguſtino ſuperius tradidimus; cum nullius omnino legem ſeruent. ſupereſt, vt rhythmi tantum ſint ex eorum genere, quorum in ſacris literis exempla eſſe, & inde ductos vulgares rhythmos, iam antea diximus. Ex his, qua hactenus dicta ſunt, ſatis apparet, prater verſum, metrumq́, in canticis, qua ex dictionibus conſtant, duo eſſe rhythmorum genera, alterum in quo ſolum par ſyllabarũ numerus, & finis ſimilitudo exigatur; longitudo, aut breuitas ſyllabarum non conſideretur; ſublationis, & poſitionis ratio, atque ordinis in pedibus dignitas negligatur; cuius exempla, vt ſemel, atque iterum iam diximus, non in latina modo lingua, ſed in barbara

bara quoque ſint omnibus notiſsima: alterum, quod quoſdam pedes, vt ex Auguſtini, & Martiani auctoritate oſtendimus, admittat, quoſdam repellat. cuius exempla nulla adhuc inueni. fieri poſſe tamen video. & fortaſſe non imperite dixerit aliquis notiſsima illa eſſe rhythmorum exempla, ex Pyrrhichijs quidem, Perit, abit animula: ex Iambis, Deus Deus meus: ex Trochæis, Lucet alma luna: ex Anapæſtis, Venit optima Calliope: ex Dactylis, Indue pallia ſerica: ex Palimbacchijs, & quos ſuperius quoque poſuimus, Bacchare, lætare, præſente, Frontone. nullum enim horum exemplorum habet vel commata, vel pedes alios, quam rhythmo ſuo congruos. Verum, vtcunque ſe res habent, & verſus, & metra, & hæc omnia rhythmorum genera ab oratoria dictione ſunt amouenda: nec committendum, vt orator canere potius, quam loqui, aut dicere videatur. neque tamen ſuo numero fraudandus eſt. quod vt aptius fieri poſsit, videndum nobis tandem eſt, quid ſit rhythmus oratorius; deinde, quo modo fiat: vltimo loco, quis improbetur, quis laude dignus habeatur. Primũ igitur, vt a veterum, & doctiſsimorum hominum auctoritate ordiamur; Ariſtoteles in tertio de arte rhetorica libro, cum eam ſolutæ orationis formam, quæ nullis per ſe terminis clauditur, ſed vagatur, quaſi diſſolutæ oratoribus aptam non eſſe dixiſſet, quia inſuauis eſſet, & percipi facile non poſſet; adiecit, oratoriam dictionem terminari oportere non metro quidem, ſed aliquo fine iucundo. cumq; eum finem vellet

let oſtendere, hæc ad verbum adiecit: περαίνεται ἀριθμῷ πάντα. ὁ δὲ τοῦ σχήματος τῆς λέξεως ἀριθμὸς ῥυθμός ἐστιν. *quibus verbis cunctas res affirmauit finiri numero; qui a Græcis* ἀριθμὸς *dicitur; eum autem numerum, quo orationis conformatio finitur, rhtyhmum eſſe. & quoniã vir bene doctus non ignorabat & verſum, & metrum, & cantica poetarum rhythmos eſſe, ac vocari, ab eiſq́; oratoriũ hunc rhythmum ſeparandum putabat; huius ipſius ſegmenta eſſe dixit metra, metri nomine comprahendens & verſus, & omnia poetarum cantica: quæ arcta, & exquiſita quadam ratione, & ordine pedum continentur. quibus quaſi vinculis oratoriam dictionem eximens ait:* ῥυθμὸν δεῖ ἔχειν τὸν λόγον, μέτρον δὲ μή· ποίημα γὰρ ἔσται: ῥυθμὸν δὲ μὴ ἀκριβῶς. τοῦτο δὲ ἔσται, ἐὰν μέχρι του ᾖ. *quibus verbis aperte oſtendit, orationem rhetorum non metro, ſed rhythmo oportere concludi, & illo quidem non exquiſito, & aſtricto, ſed remiſſo, & laxo, ac ſoluto lege, ita tamen, vt quadamtenus rhythmi vim obtineat. itaque ſi libeat, ex Ariſtotelis ſententia poſſũ iure dicere, numerum oratorium eſſe rhythmum quendam non exquiſitum, neque canorum, qualis eſt in poematibus, & canticis, ſed ita diſsimulatum & latentem, vt tamen ſentiatur, & orationem iucundo ſine concludat. Marcus autem Tullius, quamuis ne ipſe quidem hunc oratorium numerum ſubtiliter, & accurate definiat, tum alijs locis, tum in Oratore ita loquitur, vt facile intelligas eum ſenſiſſe, nihil a-*

liud eſſe numerum, quam modum quendam oratio-nis e permiſtis, & confuſis pedibus, e temporum, quibus conſtant, apta ratione naſcentem. nam cum de pedibus, deq; Ariſtotelis, & Theophraſti ſuper ea re ſententia, de Ephori errore multa dixiſſet; de hoc numero quid ipſe ſentiret, expreſſit his verbis. Ego autem ſentio omnes in oratione eſſe quaſi permiſtos, & confuſos pedes. nec enim effugere poſſemus animaduerſionem, ſi ſemper iiſdem vteremur: nec numeroſa eſſe, vt poema, nec extra numerum, vt ſermo vulgi eſt, debet oratio. alterum nimis eſt vinctum; vt de induſtria factum appareat: alterum nimis diſſolutum; vt peruulgatum, ac vulgare videatur: vt altero non delectere, alterum oderis. ſit igitur, vt ſupra dixi, permiſta, & temperata numeris, nec diſſoluta, nec tota numeroſa, Paane maxime, quoniam optimus auctor ita ſentit, ſed reliquis etiã numeris temperata. Quintilianus autem libro nono ita definit, Numerus oratorius eſt ea, quæ efficitur a pedibus æqua concluſio. atque addit, hanc æquam concluſionem ita numerum oratorium dici, vt enthymema rhetoricus ſyllogiſmus dicitur: propterea credo, quod vt enthymema, quamuis imperfectus ſit ſyllogiſmus, tamen pro ſyllogiſmo perfecto apud rhetores accipitur; ita oratorius numerus, qui apud poetas imperfectus eſſet, oratoribus vim perfecti numeri præſtat. Petit idem auctor a lectoribus, vt, quotieſcunque numerũ in oratione eſſe dixerit, de hoc oratorio rhythmo loqui ſe intelligant. difficiliorem vero

eſſe

eſſe dicit pedum rationem in oratione, quam in verſu: quod non ſolum ille paucis continetur, hæc longiores ſæpe habet circuitus; ſed quod verſus ſibi ſemper ſimilis eſt, & vna ratione decurrit; orationis compoſitio niſi varia eſt, & offendit ſimilitudine, & affectatione deprahenditur. Longinus rhetor metri ſpiritum, Ariſtophanis interpres metri patrem eſſe rhythmum dixit. Plutarchus, vt ſymphoniam grauis, & acuti ſoni concordiam, ita rhythmum celeris, & tardi motus dicit eſſe conſenſum; ſed hunc motum, cum in oratione conſideratur, breuis & longi appellationem accipere, in reliquis omnibus, vt ſuperius quoq; diximus, celerem & tardum vocari. Inueni etiam rhetorem non plane indoctum, qui hunc numerum curſum orationis vocaret, & in velocem, ac tardum, planum, & aſperum diuideret. Sed iam ſatis, vt arbitror, oſtenſum eſt, quid ſit numerus oratorius, & quo modo illum ab alijs diſtinxerint viri doctiſſimi. videbimus nunc etiã, quo modo fiat. ſed prius admonendus mihi lector eſt, ne, quia etiam verborum iunctura, & concinnitate orationẽ fieri numeroſam legit, a nobis quoque expectet, vt de his rebus verba faciamus: ſed meminerit, nos illud modo ſuſcepiſſe, vt de hac vna, quæ ad pedes numerorum pertinet, parte tractemus; cum reliqua omnia, quibus elocutio perpolitur, ab optimis dicendi magiſtris ita videremus explicata, vt ea nemo non poſſet intelligere; hanc vero partem hactenus ita tractatam, vt fere omnibus adhuc obſcura videatur. De hac igitur ita loque-

quemur, vt, niſi cum rerum ſimilitudo ac vicinitas coegerit, a propoſito ſemel ſuſcepto non recedamus. Numerus igitur oratorius ex omnibus pedibus, in quibus prior pars aut æqualis alteri parti, aut altero tanto, aut ſeſqui maior inuenitur, gigni poteſt, ac ſolet: quod & Cicero affirmat, & vſus, ac ratio ipſa demonſtrat. quo fit, vt plurimis modis variari poſſit; cum varia illum tot pedum iunctura ſubinde commutet. itaque in eo maxime differt a metris, quod metra, quæ primigenia, & ſimplicia dicuntur, plerique nouem tantum generum eſſe affirmant, nec ex omnibus, ſed ex certis quibuſdā pedibus ſingula dicunt eſſe contexta. rhythmus quoque ille prope poeticus e certis quibuſdam, & inter ſe concordibus, vt ſuperius oſtenſum eſt, pedibus, non ex omnibus fieri ſolet. itaque & metra, & rhythmi iſti poetici ab eo pede nomen accipiunt, qui in ipſis principatum tenet: vt cum Iambicum, aut Trochaicum metrum, rhythmumve appellamus; & in eodem genere a principio ad finem carminis ita perſeueramus, vt ne vnica quidem ſyllaba ſit vſquam titubare conceſſum: vt, Arma, virumq; cano, Troiæ qui primus ab oris: Ibis Liburnis inter alta nauium amice propugnacula: &, Miſerarum eſt, neque amori dare ludum, neque dulci mala vino lauere. At hic oratorius in his, quæ media ſunt, negligentiam ferre, atque interim etiam amare conſueuit: in principijs modo, & fine diligentiam requirit: & in ſingulis prope clauſulis mutari non ſolum poteſt, ſed etiam debet. in quo illud mirū

videri ſolet, quod, cum horum numerorum compoſitio longe liberior ſit, & magis obuia, quam verſuū, atq; adeo expoſita, vt ipſi ſeſe pedes vltro offerre videantur; multoq; indulgentior his ſit dicta lex, quam aut verſibus, aut metris, aut rhythmis illis ab Auguſtino expreſſis, aut eccleſiaſticis, & vulgaribus illis notiſſimis; eos tamen & difficile ſine aliquo errore componas, & in orationibus, ac ſcriptis non ſine longo labore dignoſcas. quod tu minus mirabere, quo diligentius conſideraris, verſus eos, quorum lex arctiſſima eſt, nō ſine magno labore fieri, & nullo negotio a ſoluta oratione diſcerni: quales ſunt endecaſyllabi Sapphici, & vna ſyllaba longiores Choriambici Aſclepiadei, & in elegiacis pentametris poſteriora commata. quis enim tam rudi, & indocta aure ſit, qui ſi forte audiat Horatiana illa:

Parcius iunctas quatiunt feneſtras
Ictibus crebris iuuenes proterui.

Aut illa:

Hunc ſi nobilium turba Quiritium
Certet tergeminis tollere honoribus.

non ex ipſo ſtatim ſono verſus eſſe intelligat? nec vero quiſquam tam auerſus a muſis eſt, qui ſimul atque audierit, poetica commata eſſe non dicat hæc, Pallida ſemper eram; Pendula tela manus: vel, Rupibus ingemuit; Preſſit amor pedibus; & quæcunq; his ſimilia ſunt. Quis porro id genus carminis, vbi ſemel cœperit, non facile componat? cum ipſa numeri ſimilitudo animum neſcio quo modo ad ſe trahat,

atq;

atque eadem, & illa quidem recta via progredi ſit procliuius, quam vago errore trahi, & huc atque illuc diuertere. At contra, ſi quos ex his verſibus, quorum quauis propemodum ſedes variorum aliquot pedum capax eſt, continuata ſerie legeris; maiorem partem audientium ita fallas, vt ſolutam orationem, non verſus legere videaris. quoties enim quiſque eſt, qui verſum audire ſe putet, cum audit, Heri aliquot adoleſcentuli coimus in Pireo? vel illud, Adoleſcens, tametſi properas, hoc te ſaxum rogat, vti ſe aſpicias; deinde, quod ſcriptum eſt, legas: vel illud notiſſimum, Sine inuidia laudem inuenias, & amicos pares. ipſa enim pedum varietas audientis animum vagari, & errare ſæpe compellit. quod in ſoluta multo ſæpius oratione contingit: in qua non quatuor aut ſex, ſed omnes prorſus ſunt quaſi permiſti ac confuſi pedes. Quid igitur, dicat aliquis, poſt tam multa verba tandem faciemus? aut quonam denique modo numerorum, quos quærimus, cognitionem, atque vſum conſequemur? pergendum, qua ſemel cœpimus; vt omnium opem in re proximorum ſæculorum negligentia deſtituta, atque ideo obſcurata, imploremus, & neminem prorſus eorum, vnde ſperari aliquid auxilij poſſit, contemnamus, in primis tamen e Græcis Ariſtotelem, Demetrium, & Dionyſium Halicarnaſſeum, e noſtris Quintilianum, & ante omnes M. Tullium ſequamur, quaſi ducem; quem & artis muſicæ ſtudioſum fuiſſe legimus, & ſubtilius, atque vberius, quam alium quenquam,

quam, de numerorum ratione conſcripſiſſe nouimus. verum, vt eruditis, & ætati ſuæ vicinis hominibus ſatisfecit; ita rudes, & indocto ſæculo natos prope deſtituit, neque tamen vſque eo, vt non ex eius ſcriptis multa vel huius facultatis adiumenta, vel noſtræ ſaltem imperitiæ ſolatia poßimus inuenire. is igitur quærentibus, quis demum ſit numerus oratorius, libera voce reſpondet, omnem. perinde ac ſi aperte diceret, nihil referre, quo genere pedum numerum conficias; cum omnes pedes, vt Fabius quoque affirmat, & ratio manifeſta declarat, ad aliquem numerum ſint accommodati. Verum, quoniam idem Cicero ſubdit, ex omnibus alium alio meliorem eſſe, atque aptiorem; operæ precium fore arbitror, vt diligenter quæramus, quænam ſit hæc diſtinctio, & quinā tandem ſint iſti meliores aliꝭs, & aptiores; atque, vbi inuenerimus, illis potißimum vtamur; deteriores, ſi non penitus ablegare poſſumus, quia paßim ſiunt obuiꝭ, certe, quod poſſumus, rarius adhibere tentemus. Primū igitur, cum tantus ille orator, ac dicendi magiſter nos moneat, ne minutos numeros ſequentes, concidamus, delumbemusq́; ſententias; & nulli poſſint eſſe minutiores numeri, quam qui ex omnibus conſtant breuibus: vitandi erunt Proceleumatici, vitandi Pyrrhichiaci, vitandi Tribrachici. ſunt enim omnium prorſus minutißimi. quos et ſi quantitas ſyllabarum continenter breuium ita confundit, vt aliꝭ ab aliꝭs ſecerni facile non poßint; diuerſitas tamen diuiſorum in ſublationem, ac poſitionem temporum

ſta-

ſtatim detegit. nam ſi, exempli gratia, duodecim breues ſyllabas ſumpſeris, non aliter quam plauſu diiudicare poſſumus, ſex Pyrrhichij, an quatuor Tribrachi, an tres ſint Proceleumatici: verum, vbi vocem tollere ac deprimere, temporaq; in arſin, ac theſin diuidere cœperis, ſi ſingula ſingulis tempora reſpondebunt, ſex Pyrrhichios; ſi bina ſingulis, quatuor Tribrachos, ſi bina binis, tres Proceleumaticos eſſe intelliges, proportione quidem in Tribracho Seſquipla, in Proceleumatico, & Pyrrhichio æqua. Verum, quoniã numerus adeo licenter vel procurrit, vel ſubſiſtit, vt temporũ, ac ſyllabarũ multitudine ſit tum par verſibus, tum minor, tum longior: de eo maxime, qui verſu minor eſt in oratoria dictione, ita ſciamus eſſe conſiderandum, vt ſemper meminerimus, pedes retrorſum ab vltima clauſulæ ſyllaba, neque plures tribus, neque pauciores duobus diſſyllabis excipiendos eſſe: in quibus præcipue numerus hic, de quo loquimur, oratorius obſeruari ſolet; non quia præcedentia quoque, ac præſertim initia non debeant eſſe aliquo pacto numeroſa; ſed quod illud ſine vlla propemodum noſtra cura fit. (quid enim obſtat, cur non fiat? cum ex quibuſlibet pedibus vtcunque poſitis fieri poſſit) in extremis autem: niſi cura eſt adhibita, vt aliquanto melior ſit numerus, ac ſuaui quadam pedum iunctura, & ad verſum latenter accedente claudatur oratio; audientium quamuis indoctorum ſenſus offenditur. Cauebimus igitur, ne multæ breues ſyllabæ orationis ſenſum terminent:

quale eſt ea, quæ, amat, habet, &, animus, habet. nam continuatio breuium nimis conciſos, & tremulos reddit ſonos, & poeticum rhythmum, quem vitare debemus, efficit. Qua ratione ductus Ariſtoteles Iambum, & Trochæum, ab oratoribus vel ablegauit, vel certe parum frequentes adhiberi iuſsit; quod minutiores ac celeriores, quam par eſſet, viderentur, & Iambum quidem vulgarem, & aptum ſermonibus putauit: Trochæum nomine, prope dixerim, ignominioſo, κορδακικώτερον nuncupauit, & laſciuis ſaltationibus aptiorem, quam ſeueris orationibus iudicauit. verum hi quoq; tam frequenter in ſermonem incidunt, vt non modo imperiti in Iambicum & Trochaicum metrũ paſsim incidant, ſed ne ſummi quidem oratores integros trimetros, vel Iambicos, vel Trochaicos euitare potuerint. nam & Hieronymus peripateticus multos in Iſocrate reprehendit; & Latini Rhetores quoſdam apud Ciceronem notarunt: ideoq; factum crediderim, vt Aſiatici, cum hos pedes vix euitari poſſe cernerẽt, duobus Trochæis orationem claudere pulchrum putarint; & Aſiaticos æmulatus Cicero membra, & periodos Ditrochæo frequentiſsime clauſerit; Iambicum vero numerum, vbi celeritate orationis opus fuit, nemo contempſerit. Illud modo vitandũ, ne frequentius, quam par ſit, admiſsi faſtidium afferant. ſunt enim adeo inſignes illorum percuſsiones, vt eas quiuis facile dignoſcat. neque hic modo, ſed vbique parendum Ciceroni, monenti, ne in eodem genere numerorum ſine

ne

ne vlla mutatione verſemur: qui etſi laudabiles ſunt, tamen non ſine faſtidio continenter repetuntur. Ex triſyllabis Amphibrachus ijs rationibus, quas iam antea expreßimus, a numerorum contextu arcetur. & quoniam de ijs numeris dicere cœpimus, qui ſolutæ orationi minus apti eſſe dicuntur; diligentes agricolas, qua parte poſſumus, imitemur, & vt illi prius, quam ſerant, ſenſibus, & noxijs graminibus arua liberant, atque ita fore ſperant, vt ſemina præculto ſolo commiſſa, vberiori fruge læta conſurgant: ita nos diſcentium ingenia ijs, quos eruditi notant, erroribus qua poſſumus parte purgemus: vt diſciplinæ rectioris inſtituta præceptis, numeroſæ orationis laude felicius eniteſcant. Non ſolum igitur verſus integri, ſed hemiſtichia quoque fugienda ſunt: non quod ibi mali numeri ſint, ſed quia nimis manifeſti, nec oratori, ſed poetis vtiles. illa tamen adhibenda diſtinctio eſt, vt verſus quidem integros vbique vitemus; hemiſtichia vero, quibus claudi verſus ſolet, in fine vel commatis, vel membri, vel periodi fugiamus. nam in Bruti epiſtola reprehenſum illud eſt a rhetoribus, Dicunt placuiſſe Catoni. Rurſus vero, quæ priorem partem verſuum implere ſolent, in membrorum, aut commatum principijs deprehenſa culpantur. ſic certe reprehenſum Liuium nouimus, quod hiſtorias ſcripturus in heroicum hemiſtichium primis ſtatim verbis impigerit. ſic enim in præfatione legunt: Facturusne operæpretium. minus autem vitioſum fore dicunt, ſi in orationis ſolutæ princi-

pyrrhichios finem verſus, in clauſulis principium locaueris. Sed & illud ſciendum, tum verſus ipſos, tum hemiſtichia tanto vitioſius inſeri, quanto notius fuerit id verſuum genus, vnde ſumuntur. nam qui laxatis modulis in ſermonem prope ſoluuntur, faciliſsime latent; vt comicorum dimetri ſenarij, & quadrati. Verum nos omnes prorſum verſus, ſi licuerit, ſed heroicos in primis, & elegiacos, & endecaſyllabos omnes, ac præſertim Sapphicos, & ſi quos præterea vulgo notos exiſtimabimus, diligenter cauebimus. inſignes enim iſtos & poeticos clauſularum plauſus, adeo refugiendos putarunt, vt Quintilianus euitare nos velit in clauſulis non ea modo pentaſyllaba, in quibus Dactylus Spondeum præcedit, & finem heroici verſus, ac metrum Adonicum facit, vt, INSONVERVNT; *ſed ea quoque, quæ vel Creticum, vel Tribrachum Spondeo præponunt; qualia ſunt,* ARCHIPIRATAS, BALNEATORI, FACILITATES, TEMERITATES. *nimis enim mollem eiuſmodi clauſulam iudicat. Quin idem duos Spondeos in vna, vel in duabus dictionibus vitandos duxit; qualia ſunt,* CONDEMNARVNT, *aut,* ANTENNARVM, *&,* NOSTROS CVLPANT. *nam ex tribus vocibus compactos Spondeos duos non contempſerunt: propterea credo, quod apud Craſſum legerant, Cur de profugis noſtris copias compa*RANT CONTRA NOS? *quin vſque eo proceſſerunt, vt Dactylo non Trochæum modo,*

qui

qui diſsimilis plauſu eſt, ſed Spondeum quoque, quē paritas temporum, ac ſimilitudo plauſus prope inuitat, male præponi in clauſula dixerint. Anapæſtus quoque, vel Bacchio, vel Spondeo præcedente, culpatur, vt, Vbi libido dominatur, leue innocen- TIAE PRAESIDIVM EST: *&, In calamitate de*SPONDENT ANIMOS. *clauſulam enim mollem, & verſui ſimilem eiuſmodi pedum iū-ctură fieri crediderunt. Quin Pæan quoque ille quartus, in clauſulis ab Ariſtotele laudatus, in oratione Quintiliano diſplicet, nullam aliam ob cauſam, niſi quod Anapæſtus propemodum ſit vna tantum ſyllaba longior: eundem vero aptum philoſophorum ſermonibus non negat. Trochæo etiam præcedente, vt,* NOSTRA FACILITAS. *&, ne quid ſileam, quod vſquam legerim, fuere, qui, cum vellent oſtendere, quæ in clauſulis vitanda eſſent, hunc ordinem ſequerentur, vt de monoſyllabis primum, mox de diſſyllabis, vltimo loco de triſyllabis tractarent. eas igitur ij clauſulas improbarunt, in quibus vnius ſyllabæ vocem vltimam vel breuem breuis, vel longam longa ſyllaba præcederet: vt, res* MEA SIT, *& eum priuare vi*TA VIS: *at, ſi contra ſiat probant. In diſſyllabis etiam multo plura reijciunt, & in primis Spondeum, & Iambum, vt, ſi dicas,* SERVOS TVOS: *Spondeum, & Pyrrhichium, vt,* CONSVLVIDET: *Iambos plures, vt,* PARENTIBVS SVIS: *Pyrrichios duos, vt,* BONA MEA: *Pyrrhichium, & Trochæum, vt, conqueritur*

SVAFATA: Pyrrhichium, & Spondeum, vt imputet SIBI DEMENS: Trocheum, & Iambum, vt, omnia NEMPE VIDES: Trocheum, & Pyrrhichium, vt, aſpice FACTA MEA. in quibus, vt ab vltimis ad prima recurramus, nemo non intelligit elegorum commata eſſe, Omnia nempe vides, Aſpice facta mea: illa vero, Imputet ſibi demens, Conqueritur ſua fata, poſteriora Priapei carminis hemiſtichia eſſe: Bona mea, Pyrrhichios duos: qui negliguntur propter nimis minutas percuſſiones, & rhythmum, vt diximus, poeticum: Parentibus ſuis, Conſul videt, fines eſſe Iambicorum. In triſyllabis ab eiſdem repellitur Moloſſus praecedente Spondeo, vt, in RVPES INCVRRVNT: credo, quia hexametri verſus comma eſſe ſuſpicantur. Pyrrhichio quoque praepoſitio culpatur, vt, MARE PROPELLVNT. Quin etiam, ſi, vltima Moloſſi in duas breues ſoluta, Ionicum a maiori facias, numerum tamen improbant, vt, ad meas CAPSAS ADMISERO. Nam, quod Bacchium praecedente Trochaeo reſpuunt, quis miretur? cum videat, & Adonica eſſe metra, & fines hexametrorum, LITTVS HERILES, SENTIT AMORES. Nõ deſunt, qui Trochaeum praecedente Amphibracho improbent, & dicant in poeticum rhythmum cadere, VENITE MECVM, DOLETE CASVM. Ex eodem Trochaeo, ſi praecedat Anapaeſtus, aut Tribrachus in eadem dictione, nimis mollem fieri clauſulam putant, vt, PARICIDARVM, & FACILITATIS, aut AGILITATIS. idem fieri

putant, ſi Trochæus Anapeſtum procedat, vt, T O L-
L I T *A N I M O S V I C T O R H V M I L E S. At-
que hi quidem de iis pedibus, qui ſyllabis quatuor cō-
ſtarent, nullam prorſus mentionem fecerunt, prop-
terea credo, quod nullum pedem tribus ſyllabis lon-
giorem putarunt. Quidam omnes voces multarum
ſyllabarum improbant, ac nimis fluere aiunt, vt, Ex-
cogitaueritis, Arbitrabimini, & quæ eiuſmodi fue-
rint. Quæ ego omnia in vnum locum cogenda, & o-
culis ſubiicienda iudicaui, vt, qui legent, facilius, ſi li-
buerit, ea poſſint euitare. Illud ſane vtiliter monent,
non eſſe continuandos pedes: e quorum continenti
ſerie tum rhythmi poetici, tum verſus etiam fieri
poſſint: quales ſunt Iambi, Trochæi, Dactyli, aut
Anapæſti. Nam, qui vel e breuibus, vel e longis omni-
bus conſtant, præter ea, quæ diximus incommoda,
hanc inſuper afferunt Moleſtiam, quod eiuſmodi nu
meri, ſi ex omnibus longis fuerint, æquo tardiores, ſi
e breuibus, iuſto celeriores ſint, neceſſe eſt. quin ſi
maxime ſint ex pedibus longa, breuique temperatis,
ipſa tamē cōtinuatio vel ſimilitudinis tædiū, vel af-
fectationis inuidiā parit. Par fere huic vitio vitiū fuit
Heroclis, & Meneclis, qui copia, & facultate lauda-
ti, tamen, quia omnia eodē propemodū fine claude-
bant, reprehenſionē effugere nō potuerunt. Reprehē-
ditur etiā numerus ſtrepitu quodam heroico intu-
meſcens, & quaſi confragoſus, ac vaſtus. Sed vel in
primis reprehēdi iure poſſūt fracti, & incōcinni nume
ri, & in abiectū genus incidentes: qui fieri ſolent, cū,
nulla*

nulla periodo interiecta, caſim omnia, membratimque dicere gaudemus. quod vitium fere naſcitur, vbi crebris, & nudis, ac breuibus ſententijs ſcriptor vel ſibi ipſi nimis placet, vel alijs ineptam quandam ſubtilitatem oſtendere lætatur. quo vitio apud Græcos laboraſſe Egeſiam legimus. nec quærentibus apud alios exempla deeſſe poſſunt. eam nos culpam vitabimus, ſi pro rerum, ac ſententiarum ordine, nunc breues, nunc longas periodos inciſis, ac membris interponemus. quod non difficile fuerit, ſi non ſatis putabimus nudas, & affectatas ſententias oſtentare, ſed illarum quoque rationem, vel vnam, vel plures, iuſtis membrorum ſpatijs comprehendimus, &, vt res exigere videbitur, in orbem ſuum redigemus. Nec vero minus reprehendendum, quod multi ſtudio compoſitionis, & oſtentandi numeri affectatione, verba de loco ſuo violentius, quam par ſit, auellunt, & in alienũ adeo turpiter traiciunt, vt omnes affectationẽ illam odioſam ridere merito debeant. in quod vitium incurras, ſi tritum illud. Hunc librũ ad te L. Aeli miſimus, traiectione nimis abſurda ſic mutes, vt dicas, Hunc ad te librũ Aeli miſimus, Luci vel in finẽ hexametri heroici incidẽs ſcribas, ad te Luci miſimus Aeli. in quo Cœlius Antipater hiſtoriarũ ſcriptor eſt a Cicerone ſane perquã vrbane deriſus. is enim, cum ſe traiecturum verba nõ niſi neceſſario ſcripſiſſet, tamen in id vitium ſæpe incurrebat. ſimplicem enim ſe, ſimul & inſipientem probabat, ſimplicem, quod artem, quæ latere debet, non celaret, in

ſipien-

ſpientem,quod trita,ac iam vulgata quaſi noua iactaret. Aſiaticorum quoque loquacitas,vel impudentia potius fugienda:qui nimis compoſitioni ſeruientes, inania quædam verba, quaſi complementa numerorum,inculcabant,nec,quid dicerent, attendebant,modo numerum complerent: cum cauendum vbique ſit, Ne quid nimis: idque in oratione vel in primis fieri oporteat:vbi,ſi quid pueriliter redundarit,vix ferri poteſt.Hæc igitur,quæ iure ab omnibus reprehenduntur,animo ſæpe repetemus, & , quantum ſuſceptæ materiæ ratio feret,euitabimus, dum ſciamus,ea,quæ ad pedes,& ſyllabas attinent,leuiora eſſe vitia,quam vt magnopere formidari debeant. Demoſthenes certe, ac Cicero ita numeroſe locuti ſunt,vt ſubtiliorem iſtam, & nimis anxiam obſeruationem temperaſſe potius, quam non intellexiſſe videantur.Illa igitur potior cura adibeatur,vt iis numeris, qui communi omnium conſenſu laudantur, aſſueſcamus,nec tanta ſit ſolicitudo effugiendi leuiuſcula iſta vitia,quanta,vt,quoniam penitus euitari vix poſſunt,virtutibus illa compenſemus,vel magna ſaltem ex parte contegamus. vt enim, quod ad mores attinet,vitiis nemo ſine naſcitur, & optimus ille eſt,qui minimis vrgetur: ita in hac ratione numerorum,minuta illa vitia, quæ ſeſe crebro vel imprudentibus,vel inuitis ingerunt,poſt Gorgiam, & Iſocratē penitus effugere nemo magnopere curauit. Maiora illa, & quaſi capitalia facinora omnes cura ſumma refugerunt,ne in verſum frequenter incederent,

rent, ne verba nimis importune, & pueriliter traijcerent: ne inania, & otioſa verba, quaſi rimas explentes, interponerent: ne minutis numeris ſententias conciderent: ne ſine commutatione verſarentur in eodem genere numerorum: neue, contempta varietatis gratia, vno modo vel omnia, vel multa concluderent: ne membra, & comprehenſiones frequenter iuſto ſine fraudarent: denique ne aut parum plena eſſent, quæ propoſuerant, aut redundarent: quæ peccata adeo ſunt inſignia, vt quiuis illa dignoſcere, pariter & declinare poßit, ac debeat. Satis iam demonſtratum arbitror, quid ſit nũmerus ille, qui ἀριθμός *dicitur: quid porro ille alter, qui* ῥυθμός *nominatur: deinceps, quam multa & qualia ſint eius genera, & in ijs quodnam tandem, & quale ſit illud, quod oratores ſequuntur: tum vero, quibus hic oratorius numerus pedibus, & qua ratione gignatur: quid, quantumque a cantorum & vulgi rhythmis, quid a metro denique, & verſu differat: quique ex oratorijs numeris deteriores, & improbati: quæ, & quam multa orationis numeroſæ ſectatoribus vitia fugienda. proinde iam ad virtutes, & meliores, vt promiſimus, numeros tranſeamus.*

IOVITAE

IOVITAE RAPICII, DE NVMERO ORATORIO, LIBER SECVNDVS.

SED quoniam, vt laborioſius, ita pulchrius eſt, laudem mereri, quam culpa vacare: pergamus, atque aperte ſimul & breuiter explicemus, quonam demum pacto numeroſæ orationis laude digni eſſe poſſimus. Totum igitur hoc, *quod in oratione numeroſum dicitur, Ariſtoteles e pedibus confici proculdubio iudicauit, quibus & cola ſubnixa inoffenſo gradu procedant, & adiutæ periodi iucundo fine claudantur. Dionyſius Halicarnaſſeus & Tullius id non in pedibus modo, ſed interdum in ſchematibus quibuſdam, interdum etiam in ſola vltimarum in membris ſyllabarum concinnitate conſiſtere crediderũt. Hermogenes numeros oratorios oriri ex membrorum compoſitione clauſulaque contendit, & nomẽ putat ab eo pede ducere, qui fuerit in clauſulis & tota mẽbrorum cõpoſitione frequentior. Nos de tota bene dicendi ratione, ac præſertim de omnibus elocutionis partibus, præterquã de numeris, ita & a Græcis & a Latinis ſcriptoribus tractatũ ſemper iudicauimus, vt non tã nouũ aliquid quærendũ deſiderandũue eſſe putaremus, quã curandũ & veterũ ſcripta recte intelligeremus. quid enim apud Græcos in hoc genere vel Ariſtotele doctiꝰ, vel Dionyſio accuratius vel*

vel Demetrio diſtinctius, vel Hermogene ſcrupuloſius? cui porro apud nos vel Ciceronis copia & eloquentia, vel Quitiliani eruditio ac diligentia, vel aliquot aliorum ſedulitas non ſatisfaciat? adſit modo intelligendi cura, & diſcendi deſiderium. itaque ſubit interdum tacita quædam miſeratio eorum, qui tam apertos fonteis, tamque vberes lacus feſtidiunt, & ex claufis riuulis, & arentibus lacunis, quod opus eſt, haurire tentant, vnde nihil niſi exiguum, & illud ipſum etiam turbidum haurire queant. quod non ideo dicimus, vt eorum, qui noſtro ſeculo ſcripſere, commentarios vel de tota arte vel de elocutione, e manibus hominum excutere tentemus, ſed vt omnes ad veterum ſcripta diligentius perlegenda excitemus, ſimulque etiam amicos hortemur, vt eloquentiam ab ijs potius diſcant, qui re vera eloquentes fuere, quam ab ijs, qui tradendis eloquentiæ præceptis mira quadam pollicentur, ſcribendo infantiam ſuam confitentur. itaque cum de iunctura, concinnitate, ac ſchematibus ad oratorium rhythmum, vt magni auctores putant, pertinentibus, hoc loco non ſine iuſta cauſa tractare poſſemus: facere tamen id noluimus: ſed ſtudioſos hortamur, vt ea diſcant a veteribus, qui de verborum electione, de iunctura, de ſono, de antithetis, de ſimiliter vel cadentibus vel deſinentibus, de paritate, vel quaſi paritate membrorum, & alijs ad hanc rem facientibus non minus dilucide quam copioſe tractarunt. ab illis igitur ſument, quæ vtilia eſſe intellexerint. Nos ea tantum,

quæ

quæ ad oratorij numeri pedes atque vſum pertinent, quia magnis videbantur tenebris obuoluta, ab antiquis non ſatis explicata, a recentioribus prope neglecta, à paucis prorſus intellecta, vtcunque poſſumus explicare tentamus: itaque ad euoluendum quod nobis ipſi penſum ſumpſimus alacri animo redimus, de ijs numeris iam locuturi, quos bene dicendi magiſtri & auctores grauiſſimi comprobarunt, & quaſi meliores atque oratoribus aptiores obſeruandos iudicarunt. Verum, vt ab omnibus tota res percipi facilius poſſit: quoniam modo id ab antiquis rhetoribus obſeruatum, & quo pacto in conſuetudinem ſit adductum, paulo altius repetam: quod facturum me, priore libro promiſeram. Quamuis igitur (vt iam inde ab horum librorum initio diximus) naturæ ratio, numerum eſſe quauis in oratione, demonſtret: is tamē numerus, quia nullis artis muſicæ lenocinijs erat expolitus, delectare nō poterat audientes, ac ne oratorij quidem numeri nomine dignus putabatur. illū enim qualiſcunque ſyllabicorū pedum iunctura procreabat. nam cum nihil poſſent homines loqui, niſi quod verbis conſtaret: verba porro ex ſyllabis eſſent: atque hæ ſeu binæ, ſeu ternæ, ſeu plures iunctæ varij generis pedes conſtituerint: ſequebatur neceſſario, vt quorumuis pedum ordo ac iunctura numerum aliquem faceret: is tamen non, niſi caſu quodam raro, auditu poterat eſſe iucundus: quippe qui nulla eſſet arte conſtitutus: nec ſæpe contingeret vt aptus eſſet. itaque huiuſmodi ſermones diu nemo literis

committendos putauit: cum tamen poemata etiam ante Troiana tempora multi ſcripſiſſent. quod non ob aliam, vt arbitror, cauſam factum eſt, quam quod imperitas etiam aures ita mulcebat poeticus ille concentus, vt eam modo orationem, quæ lectis & præfixis pedibus molliter flueret, ſcriptione dignam iudicarent. contra vero ſolutum ſermonẽ tum Cadmus Mileſius, tum Pherecydes & Syrus multis poſt annis primi conſcripſiſſe dicuntur. Legebantur igitur, & audiebantur carmina non ſine mira quadam voluptate: quod vel Iambis, vel Trochæis, vel etiam Heroicis pedibus certo quodam numero, ac ordine contexta, blandos, & plauſibiles edebant ſonos Oratio autẽ ſoluta, quæ nullas id genus illecebras adhuc receperat, cum ſeueritate quadam ac triſtitia excipi videbatur. itaque, vt ſuperiori quoque libro diximus, Thraſimachus Chalcedonius, & Gorgias Leontinus, & poſt illos Gorgiæ diſcipulus Iſocrates poetas imitati, numeros quoſdam paulo iucundiores orationi ita iunxerunt, vt concentus nõ quidem ille poeticus, ſed iucundus tamen, & neſcio quid poetico ſimile habens, audientium faſtidia tolleret, & auribus ita quiddam nouæ voluptatis afferret, vt adhuc oratio ſoluta quidem, non tamen errans eſſet ac vaga. quod ipſum quo modo factum ſit, facilius intelligemus, ſi eorum verſuum, quos optimos putauit antiquitas, naturam ac rationem intuebimur: &, quo modo ab initio facti ſint, quo modo poſtea paulatim vitiari, & in ſolutam prope orationem redigi potuerint,

rint, conſiderabimus. Quod ad naturam igitur primamq́ eorum compoſitionem pertinet, Terentianus, artis metricæ ſcriptor longe peritiſſimus, Iambicum ſenarium, & hexametrum Heroicum in illa Apollynis aduerſus Pythonem demicatione, cuius nomen Pollux in partes quinque diſtinguit, ortos aſſerit: & illum quidem ex adhotantium celeri ſono ſex Iambos, hunc ex metuentium lentis vocibus ſex Spondeos accepiſſe prodit. Proinde Iambicos ſenarios ab initio tales fuiſſe credēdum eſt, quales illi ſunt ex continuatis & ſolis Iambis Catulliani.

Quis hoc poteſt videre, quis hoc poteſt pati?
Niſi impudicus & vorax, & aleo.

Heroicos autem e Spondeis omnibus tales nimirum fuiſſe intelligimus, qualis Ennianus ille:

Olli reſpondit Rex Albai Longai.

Iambici igitur ita primum corrumpi cœperunt, vt, qui prius e ſex Iambis continuis erant conſtituti, locis imparibus Spondeum admitterent: & vt antea ſingulis Iambis in arſin & theſin dupla proportione diuiſis ſono ictus reddebant, & ex eo ſenarij dicebātur: ita deinceps, admiſſo in ſedes imperes Spondeo, ac mutata dimenſione in eas, quas Græci dipodias & σοζυγίας vocant, e noſtris nonnulli combinationes aut cogitationes nominarunt, ter duntaxat feriri cœperunt, & trimetrorum nomen a terna percuſſione ſumpſerunt, nec duplā, vt antea, verū etiā ſeſquitertiam aut æquam proportionem receperunt, Iamb ū tamē adhuc in poſteriori ſingularum combinationū

parte retinentes: quod Horatius his verbis expreſſit.

Syllaba longa breui ſubiecta vocatur Iambus,
Pes citus: vnde etiam trimetris accreſcere iuſsit
Nomen Iambeis, cum ſenos redderet ictus.
Primus ad extremum ſimilis ſibi non ita pridem
Spondeos ſtabiles in iura paterna recepit,
Commodus & patiens: non vt de ſede ſecunda
Cederet aut quarta ſocialiter.

Eo vero paulatim licentia progreſſa eſt, vt omnes, qui temporibus Spondeo pares eſſent, quanquam numero ſyllabarum maiores, eiſdem in locis ponerentur, qui iam Spondeo patere cœpiſſent. Comœdiarũ porro ſcriptores, vt perſonarum, quas introducebant, verba, de medio ſumpta, & ſermoni propiora viderentur, in dimetris, trimetris, & tetrametris Iambicis vltimam tantum ſedem inuiolatam ac propriam Iambo reliquerunt: alias omnes contaminarunt, illas non Spondeo tantum, ac Tribracho. ſed omnibus quaternorum temporum pedibus aperientes. itaque verſus ab integris & ſinceris Iambis in eos, quos cacometros Iuba vocat, tranſierunt: ac iã parum admodum a ſoluta oratione differunt. Hoc & in Heroicis hexametris fere continget, ſi metricæ artis indulgentia velis vti, & ſolutis, quas volueris, longis in binas breues, vt metri ratio permittit, non minus frequentes Anapaſtos, & Proceleumaticos, quam Spondeos, ac Dactylos adhibeas, atque vltimam tantum ſedem Spondeo propriam relinquas.

Quam ob rem cum fieri videamus, vt verſus, quos ex præfixo pedum numero conſtare, & commata ſibi mutuo reſpondentia deſiderare dictum eſt, ita ſoluantur, vt, cum verſus ſint, verius tamen eſſe non putentur: quis dubitet facile fuiſſe rhetoribus antiquis, non modo rhythmos illos poeticos, in quibus nec vlla cæſuræ, nec finitus, vt in verſu, pedum numerus exigitur, ſed ipſos etiam verſus ita laxare ac ſoluere, vt inciſorum modo, & membrorum, ac comprehenſionum principia, atque aliquanto etiam magis fines numerum aliquem non inſuauem retinerent? media vero, vtcunque poſitis, modo non aſpere coeuntibus, aut negligenter biantibus verbis, pedibuſque procurrerent? atque hoc demum pacto ſeueritatem, & triſtitiam ſolutæ orationis modeſta numerorum iucunditas temperaret? Cæterum cum ne ſic quidem faſtidioſis auribus ſatisfacerent, quod nec omnia, quæ tractarentur, cæſim ac membratim recte cohærere videbantur: nec ſoluta illa, & inelaborata verborum effuſio ſatis delectare poterat: alio quoque remedio huic malo occurrendum putarunt. nam cū in poetarum verſibus diuerſa ſibi commata inuicem ſuauiter reſonare perſpexiſſent: & apud lyricos odas nunc vnius, nunc duorum, nunc trium, aut plerunque quatuor membrorum circuitu terminari, & ſumma cum voluptate audiri, animaduertiſſent: ipſi quoque, quod poſtea latius explicabimus, oratoriam periodon, vel monocolon, vel dicolon, vel tricolon, vel tetracolon, atque interdum etiam, vt qui-

 dam

dam putant longiorem excogitarunt.itaque factum eſt,vt orator poetas, quemadmodum ſentit Cicero, imitatus, laxatis miro modo numeris variarit orationem.id quoniam quo modo & tunc factum fuerit, & hodie fieri poſſit,ſatis iam oſtendimus:qua promiſimus via pergamus: ac iam tandem recenſeamus, qui meliores, & aptiores ad oratorium numerum pedes a doctiſſimis viris ſint exiſtimati. Primum igitur, quod nemo rhetoricæ artis vel mediocriter ſtudioſus ignorat, Heroum numerum, Dactyli, Anapæſti, ac Spondei, ab Ariſtotele quaſi oratoriæ dictioni aptiſſimum laudari, & alijs omnibus anteferri, multi falſo putauerunt. quos in errorē traxit male perpenſus, nec ſatis, vt opinor, intellectus Ciceronis locus in tertio de oratore libro, vbi L. Craſſum de numeris cum Q. Catulo ita loquentem inducit. Nam cū ſint numeri plures: Iambum, & Trochæum frequentem ſegregat ab oratore Ariſtoteles Catule veſter: qui natura tamen incurrunt ipſi in orationem ſermonemque noſtrum. ſed ſunt inſignes percuſſiones eorum numerorum & minuti pedes. quare primum nos ad Heroū Dactyli, & Anapæſti, & Spōdei pedem inuitat. Quibus verbis adducti ſunt viri alioqui doctiſſimi, vt crederent a Cicerone, cum hæc ſcriberet, Ariſtotelis verba non ſatis fuiſſe percepta. ſunt autē hæc in tertio illius de rhetorica libro poſita:

Τῶν δὲ ῥυθμῶν ὁ μὲν ἡρῷος σεμνὸς, καὶ λεκτικός.

Putant enim Heroū numerū his verbis ab Ariſtotele landa-

laudatũ,quaſi amplũ,ac ſonorum,& dictioni oratoriæ accommodatũ:cum tamen & Demetrius Phalereus,& Dionyſius Halicarnaſſeus, viri græcæ linguæ peritiſſimi,& rhetores doctiſſimi,hunc ipſum Ariſtotelis locũ interpretantes,lõge aliter ſenſerint:& Heroũ numerũ ita laudatum ab illo dicãt,vt tamen ab oratorũ oratione remouendũ cenſeat, vel certe non frequentandũ,ob hoc ipſum,quod grãdis,& ſonorus, & nimis poeticus ſit, atque ideo minus aptus oratoribus:quod & Cicero videtur intellexiſſe:qui cum reprehenderet Ephorũ,quod Dactylũ ſequeretur,quaſi alijs pedibus anteponi mereretur:ſtatim intulit: Ariſtoteli longe ſecus videri,qui iudicaret Heroũ numerum gradiorẽ,quam deſideret ſoluta oratio:& Dactylicũ rhythmum hexametrorum magniloquentiæ accommodatiorẽ,quam oratoribus,eſſe diceret. quæ ſine dubio contraria vidẽtur ijs,quæ in tertio de oratore,vt diximus,libro leguntur:vbi ad Heroũ Dactyli, Anepæſti,& Spõdei pedẽ inuitari oratorẽ Craſſus affirmat.quod Petrus Victorius, bene doctus ac diligens Ariſtotelis interpres,curioſe,vt omnia,animaduertit, & quæ hominis modeſtia ac verecundia eſt, Ciceronẽ tamen nõ reprehendit,ſed miratur potius, & quærit quanã cauſa Ciceronẽ in tantũ errorẽ traxerit,vt ſibi contraria dicere videatur.ego vero,quã uis,verba hæc inter ſe contraria eſſe,nõ queã negare: Ciceronẽ tamẽ ſibi ipſi contrariũ nõ eſſe,iure,vt opinor,affirmarim.quædã. n.per introductas in dialogis perſonas lõge aliter dicũtur, quã ſcriptores ipſi ſentiant:

tiant: neque tamen ideo ſibi ipſis contradicere auctores exiſtimantur, ſed ſeruare perſonarum, quas intro ducunt, decorum creduntur. nam in libris de Natura deorum multa Balbus, multa Velleius, ille vt ſtoicus, hic vt Epicureus, longe aliter dicunt, quam Cicero ſentiat. nec tamen eius dialogi auctorem Ciceronem ſibi ipſi contrariū dicemus. quod in dialogo quoque de oratore factum eſſe, mirum videri non debet. Quod igitur Cicero per Craſſi perſonam dicit, Nos ad Heroum Dactyli, & Anapaſti, & Spondei pedem ab Ariſtotele inuitari, & eos pedes cateris anteferri: non ideo dicit, quia ita ſentiat Cicero ipſe, ſed vt decorum perſonæ loquentis ſeruetur. amauit enim Craſſus membra, & periodos Heroo numero claudere: & eum numerum putauit alijs anteponendum. quod vt videretur aliqua ductus auctoritate feciſſe, Ariſtotelis verba ad opinionis ſuæ confirmationem trahere poterat, aut forſan trahebat: ideoque a Cicerone hæc loquens introducitur. proinde, ſi quid peccatum eſt in verborum Ariſtotelicorū interpretatione: id Craſſi culpa, nō Ciceronis, intelligamus eſſe cōmiſſum. gauiſum autē Heroo numero Craſſum ſi quis forte neſcit, is legat, quæſo, quæ Cicero, de quadā Craſſi periodo in Oratore tractans, in hæc verba ſcripſit. Sequitur non longa: ex duobus enim verſibus, id eſt mēbris, perfecta cōprehenſio eſt, & in Spondeos cadit. ac Craſſus quidem ſic plerunque dicebat: idque ipſe genus dicendi maxime probabat. Si igitur Craſſus ita dicebat, vt in Spondeos pleraque

ræque illius periodi caderent ; & id dicendi genus maxime probabat : apparet Heroum numerum ab illo fuiſſe maxime probatum. Spondeus enim primus omnium pedum Herous eſt : & inde hexametros Heroicos primum compoſitos fuiſſe conſtat ; vt iam antea dictum eſt. eum vero poſtea, reſolutione longarum in breues, migraſſe tum in Dactylum, & Anapæſtum, tum in Proceleumaticum, omnes ſciunt. ideoq́; hos omnes in Heroicis hexametris, quaſi vicarios Spondei, poſitos inuenimus. Spondeum vero ipſum vt principem ac dominum cognoſcimus, quippe cui nullus non locus in eo verſu pateat, & a ſexta nunquam ſede repellatur. Proinde vero ſuſpicari poſſumus, ac debemus, non Ciceronem, ſed Craſſum Ariſtotelis verba aliter, quam oportebat, intellexiſſe, atque ideo ſpondeum, quaſi grandem & amplum numerum, in clauſulis vſurpaſſe. quod cum intelligeret Cicero, & Craſſum de numeris diſputantem fingeret ; ſermonem ei dedit conuenientem ſtructura, qua ipſum gaudere nouerat. Potuit autem moueri Craſſus, vt crederet ab Ariſtotele numerum Heroum approbari , quod σεμνὸν καὶ λεκτικὸν *appellauit. quæ verba ita Craſſus putauit intelligenda, vt* σεμνὸν, *grande & amplum ;* λεκτικὸν, *dictioni oratoriæ aptum interpretari oportere. In Oratore vero, vbi non L. Craſſus, ſed Cicero ipſe loquitur, verba illa non, vt Craſſus intelligebat, ſed, vt Ariſtoteles ipſe intelligi voluit, explicantur. qui cum pedes in tria genera diuiſiſſet, & in aliis, vt iam an-*

te diximus, rationem ſeu proportionem æquam annotaſſet, in alijs duplam, in alijs ſeſcuplam; Heroos, *in quibus eſſet æqua diuiſio, non vt malos et abiectos, ſed vt nimis ſonoros grandesq; reformidauit potius, quam abiecit: diſpari vero ratione* Iambum *&* Trochæum, *in quibus dupla eſt, frequenter adhiberi noluit; quoniam eorum alter vulgaris, & abiectus, alter nimis celer, & quaſi ſaltator eſſet. Pæanas autẽ, in quibus ſeſcupla eſt, in primis laudauit. in ijs enim, vt ipſe credidit, orationis ornatus ita ſeruatur, vt ea neque grandior, neque abiectior fiat, quam oportet, ſed medium quiddam, & laude dignum tenere videatur, atque ita exiſtat ampla oratio, vt metra tamen, & poeticum canorem euitet, neque contra in abiectum & humilem ſermonem recidat. Hæc ideo diſcutienda putauimus, ne homines, aut Ariſtotelis verba a* M. Tullio *non ſatis fuiſſe percepta, ſuſpicarentur, aut non ſolum* Craſſum, *ſed Ariſtotelem quoque. &* Ciceronem *ſenſiſſe* Heroos *pedes oratori eſſe aptiſſimos; cum Ariſtoteles eos quaſi nimis grandes, & plus iuſto canoros reformidet, Cicero ab illo haud intrepide diſſentiens inanem illam formidinem culpet, & hos pedes ita admittat, vt tamen illis Pæana anteponat. Quare facile intelligimus, Craſſum ſolum in ea hæreſi fuiſſe, vt membra, & periodos Heroo numero optime concludi, atque id Ariſtotelis auctoritate poſſe comprobari exiſtimaret: cum tamen longe aliter Ariſtoteli placuiſſe videamus, ideoque illum a Cicerone culpatum, quod hunc numerum*

rum parum prudenter ab oratoria dictione alienum putarit. qua de re copioſius in parte libri huius vltima loquemur. Nunc illud conſtet, Heroum iſtum numerum ab Ariſtotele nimis grandem exiſtimatum, a Cicerone tamen, vt commune & indifferentem, admiſſum, a L. Craſſo reliquis omnibus fuiſſe prælatum. quam opinionum varietatem minus mirabimur, ſi conſiderabimus diuerſis oratoribus diuerſas placuiſſe ſtructuras. nam & Cato eam probaſſe, quæ confragoſa dicta eſt, exiſtimatur: & M. Antonius fluxa delumbiq́ue vſus fuiſſe dicitur: Ciceronem vero Aſiatica delectatum nouimus. Sed, vt ad rem veniam, laudat Ariſtoteles ſine dubio Pæanas, & alijs anteponit; quod ijs vitijs careant, quibus Heroici Trochæi, & Iambi laborant; & quod poetici non ſunt, atq́ue ex ijs metra fere non fiunt; & quod omnium maxime latere poſſunt. ſed, cum plures ſint Pæanes, duos tantum nominatim ponit, primum, & quartum, illum principijs, hunc clauſulis aptum eſſe confirmans: aliorum nullam omnino mentionem facit. ſed tertium in membris periodisq́ue claudendis vſque eo Tullius adamauit, vt illo frequentius, quam par eſſet, vſus exiſtimetur. homines certe proxime ſequentis illum ſæculi tantum virum, ſi dijs placet, irriſerunt, quod tertio quoque ſenſu. quaſi ſententiæ loco, poneret illud ſuum, ESSE VIDEATVR. *hoc certe numero membra & periodos adeo ſæpe clauſit, vt Probus grammaticus hunc Tullio peculiarem fuiſſe ſtructurā ſcripſerit. Sed ne ſecun-*

dum

dum quidem Pæana ab eo contemptum, oſtendunt tum alia plurima, tum hæc ex oratione pro Quintio, exempla.

Si res opinionem meam, quam de vobis habeo fefellerit.

Negat Alphenus æquum eſſe, procuratorem ſatiſdare.

Iſte poſtulat, vt procurator ſolui ſatiſdaret.

Et ſane omnium Pæanum crebra exempla in Ciceronis orationibus licet inuenire. neque exiſtimo ab Ariſtotele duos illos nominatos ſolos, quia prorſus contemneret alios, in quibus eſt eadem ratio diuiſionis; ſed quòd eos ipſe magis probaret. Quartum Pæana Cicero non laudat, & ab Ariſtotele aperte diſſentit; non tamen reijciendum putat. Creticus omnibus locis, ac præſertim in principijs laudatur: de quo Terentiani verſus hi ſunt:

Optimus pes & melodis, & pedeſtri gloria

Plurimum orantes decebit: quando pene in vltimo

Obtinet ſedem beatam, terminet ſi clauſulam

Dactylus, aut Spondeus imam: nec Trochæum reſpuo.

Cretico & Pæanibus duos Bacchios, & ratione diuiſionis, & temporibus pares, addi poſſe non dubitauerim. Dochimus quoque, quinq; ſyllabarum pes, quouis loco, vt Meſſalinus poſt Ciceronem ait, recte ponitur, dum non continetur: quoniam ſic aſperum reddit numerum. de quo ſic Rufinus:

Principium,finem,ac medium tibi Dochimus ornat.

& rurſus de eodem alibi Rufinus idem ſic:

Rhetoricas pulchre ſtructuras Dochimus ornat.
Principium Bacchius erit: concludet Iambus:
Aut,vice mutata,nomen mutabitur vni:
Primus Iambus erit, tum finem Creticus explet.
Prima breuis longaq; dua,breuis,vltima longa.
Exemplumq; artis dabitur reſpublica nobis:
Quam Cicero caſu genitiuo ponere gaudet.
Omnibus iſte locis numerum pes efficit aptum,

Hæc ſeorſum dicenda putauimus de ijs pedibus,quos, quaſi meliores,& alijs omnibus antepoſitos, a magnis auctoribus fuiſſe celebratos noueramus. Nũc operæpretium fore iudicamus, obſeruationes quaſdam eruditorum hominum vtili ordine,& ad id, quod quærimus, vel in primis apto recenſere, atque ante oculos ponere quos numeros ac pedum ſtructuras viri eloquentes frequenter vſurparint. Verum illud præfari libet; non oportere hæc,quæ vel ex rhetorum commentarijs ſumpſimus,vel ipſi nos ex oratorum pertinaci lectione collegimus, quaſi leges & plebiſcita ſeruari,ſed tanquam monitus amici & ſeduli hominis,ac, ſi modo queat,prodeſſe cupientis,alacri animo accipi, nec prius, quam intelligantur, negligi: nam ſi quis numeroſæ orationis cupidus hæc diligenter legerit: ne ille ſe perdidiſſe operam nunquam queretur. Quoniam igitur non ſolum clauſulas diligenter obſeruare ſed principijs quoque ac medijs

dijs non nihil cura iubemur adhibere; naturæ ſequamur ordinem; ac primum de principijs, mox de medijs, vltimo loco de clauſulis verba faciamus. Principia igitur non modo periodorum, ſed etiam membrorum curam, diligentiamq́; poſtulant, ac pedes quoſdam præ cæteris diligunt. Ariſtoteles *a longis incipiendum iudicauit, ideoq́; Pæana primum principijs aptum dixit: quod is pes a longa incipit, quam tres breues ſequuntur: vt,* NAM QVID EGO, *&*, POSTVLAT VT. *Creticus quoq; in principijs laudatur, vt,* CREDO EGO IVDICES; *&*, QVOD PRECA*tus ſum; &*, NEMINEM *veſtrum: tamen ſciendum etiam, a breuibus quoque recte incipi, vt,* ANIMADVERTI IVDICES. *Quamuis autem omnes fere pedes poſſis in principijs inuenire, tamen hi vel in primis laudem merentur, e triſyllabis Creticus, & poſt illũ* Anapæſtus, *et Moloſſus, e tetraſyllabis* Pæan *primus, e pentaſyllabis Dochimus, hoc eſt, Iambus, & Creticus. Media quoq; vti inter ſe apte cohæreant, diligenter videndum, ne quid vel hiulcum ſit, vel aſperum. id quo modo queas conſequi, ex ijs, quæ de iunctura præcipiunt rhetores, facile intelliges. Sed idquoq; non minus accurate prouidebis, ne conciſos & breues ac ſubſultantes edant ſonos, & quanquam media omnia, quia ſine vlla mora profluunt, plerunque fallunt, ideoq́; promiſcuos accipiunt pedes: tamẽ ſciendum,* Pæanas, *primum, & quartum, vel etiam alios, Creticumq́;, & Bacchos, ac Dochimum hac in*

parte

parte laudari. Verum cautio illa erit adhibenda, vt, vbi volueris orationem currere, crebros Trochæos, & Iambos inſeras; vbi lentius incedere, frequẽtes Spondeos interponas; vbi vero medium quiddam concupiueris, ijs pedibus vtaris, qui ex mixtis breuibus ac longis temperantur. Atq; hæc quidem de principio ac medio breuiter, vt oportuit, dicta ſint. De fine vero, atque ea parte, quam clauſulam vocant, multo iam fuſius ac diligentius tractare nos oportet. quamuis enim orationis ſtructura per totum corpus ſuum ijs numeris, qui non offendant, debeat eſſe expolita: hoc tamen loco iucundior ſyllabarum concentus exigitur, vbi apertius orationis & virtutes, & vitia dignoſcuntur. neq; enim ſenſus eſt vllus, qui non certo fine claudatur, & interuallo naturali a ſequentis initio diſtinguatur: ideoq; fit, vt auditor curſum fluentis orationis intento ſecutus animo ſeuerius iudicet, vbi iam dicendi ſtetit impetus, & iudicaturo conſiderandi tempus indulſit. quo magis laborandum eſt, ne videri poſſit abruptum, quod audientis animũ debet inſtaurare. hæc eſt enim, vt Fabius ait, ſedes orationis: hoc auditor expectat: hic laus tota declamat. Pergamus igitur, & vt ſuperiore libro non incurioſe clauſularum vitia collegimus; ita in hoc quæ poſſimus diligentia de illarum laude tractemus. Probus grammaticus oſtendit a nonnullis culpatã fuiſſe ſtructuram, quæ in monoſyllabam vocem deſinat. quos ille Ciceronis auctoritate redarguit; ſicut eos quoq;, quibus diſplicuit ſtructurã diſſyllaba dictione

fini-

ſiniri: cum tamen id vitioſum non ſit, niſi cum Dactylus Spondeum, aut Trochæum præcedit, & Adonicum metrum facit: qualia ſunt, TERRVIT VRBEM, VISERE MONTES. *quin etiam innuit fuiſſe, qui ſtructuram, diſſyllabo finitam, non ſine magna cautione admittendum putarent. quamobrem, ne quem vana iſta ſuperſtitio timidiorem in dicendo faceret, placuit a monoſyllabis vſque ad pentaſyllaba laudabilium clauſularum exempla ponere, partim a nobis obſeruata, partim ſumpta ex Fabio Quintiliano, Cæſio Baſſo, Valerio Probo, Fortunatiano, Diomede, ac Martiano: ex quibus poßit intelligi, quid hac in re tum a nobis fuerit, tum ab eruditis hominibus obſeruatum. Primum igitur, ſi in fine fuerit monoſyllaba vox longa, præcedens Trochæus laudatur, vt, non ſcripta, ſed* NATA LEX: *debet eſſe legum in republica* PRIMA VOX. *Sed illud etiam quidam aiunt, Creticum Cretico in hoc vtroque exemplo videri poſſe recte præpoſitum fuiſſe; vt numeri ſenarum ſint ſyllabarum, denum vero temporum, hoc modo,* SCRIPTA, SED NATA LEX: *in re* PVBLICA PRIMA VOX. *At ſi monoſyllabon illud vltimum correptum fuerit, Iambus recte præcedet, aut Anapæſtus, vt,* APVD MEOS SIT; *vt,* ANIMOS DAT. *Spondeus Spondeo præcedente in duabus aut pluribus dictionibus recte apud L. Craſſum, qui Spondeos adamauit, ſenſum claudit, vt, clandeſtinis conſilijs* NOS OPPVGNANT? *cur de noſtris pro-*

*profugis copias compar*ANT CONTRA NOS? *In vna nimis mollem facere clauſulam putatur præſertim ſi Dactylus præcedat, vt virtus* INCLYTA GERMANORVM. *item recte claudit Spondeus Cretico præcedente, vt, depellendi* CRIMINIS CAVSA; *Anapæſto, vt, muliere non ſolum nobili, verum* ETIAM NOTA; *Iambo, vt,* MEOS CIVES; *Trochæo, vt,* ARMA SVMPSI. *Trochæus Trochæo præcedente, vt,* O MARCE DRVSE; *Spondeo præpoſito, vt, quod ille poteſt,* NOS POSSEMVS; *Pyrrhichio, vt,* CAPE VOTA; *Cretico, vt,* PRODITIS REBVS; *Anapæſto, vt,* ANIMOS SVME; *Tribracho, vt,* REFERO CAVSAM. *Iambus Spondeo præcedente, vt,* IVSTA FIDE; *Dactylus Cretico præcurrente, vt, ſtetit Prætor populi Romani ſoleatus, muliercula* NIXVS IN LITTORE; *&, gladium ab ipſis* PORRIGI LEGIBVS. *factum ſuum* CVM MEO CONFERAT; *Pyrrhichio, vt,* BENEDICITVR; *Trochæo, vt* IVRE FECIMVS; *Spondeo, vt,* CAVSAS AVDIAT; *Tribracho, vt,* RECOLE NOMINA; *Anapæſto, vt,* REPETES CAETERA; *Palimbachio, vt,* SEPONE CAETERA. *Moloſſus breui ſyllaba præcedente frequentiſſimus eſt, & optime claudit, vt eſt illud, ſcimus, vbicunq; ſunt,* ESSE PRO NOBIS; *Dactylo præcedente, vt, rure nutritos,* ESSE SENATORES; *præcedente Amphibracho,*

 vt, DO-

vt, DOLORE COMPVLSI; *Antiſpaſto, vt,* COHAEREDE DECEPTO. *Tribrachus præcedente Cretico, vt, de* CAETERIS AGITE; *Epitrito tertio, vt,* DE PRAELIIS REDEO. *Bachius præcedente Cretico, vt,* HOSTIBVS REPVLSIS; *Antibachius Antibachio præeunte, vt;* DETRVDIT HAEREDEM; *Ditrochæo, vt,* VINDICATVR ELECTVS; *Trochæo, vt,* SVME DECRETVM ESSE DELECTVM; *Bachio, vt, quod ille,* POTEST NOS POSSEMVS. *nam hunc numerum hoc modo quidam metiendum crediderunt. Trochæo præpoſito, vt, iſtius furorem, ac* TELA VITEMVS; *Amphibrachc, vt,* DOLORE DERISVS; *Moloſſo, vt, ſanguine* GERMANI RESPERSVM. *Creticus Cretico præcedente; vt, poſſes ſer*VARE QVAMPLVRIMOS; *Anapæſto, vt, niſi homines* VIOLENT MAXIMOS. *Anapæſtus Anapæſto præcedẽte, vt,* LEVE PRAESIDIVM; *Cretico præcedente, vt, o* CALLIDOS HOMINES. *Diomedes grammaticus Amphibrachum quoque illum, qui ab alijs formidatur, admittit. præcedente Spondeo, vt,* RECTE LOCVTVS; *item Trochæo, vt, veterum morem iudicio*RVM REQVIRIT; *&, ingreſſum iam in* BELLVM VIDEBAM: *vbi, ſicut hic auctor putauit, Trochæus eſt poſteriore quidẽ ſyllaba naturæ breui, poſitione tamen longa: nam ſi poſitio nulla fuerit, vt,* IVSTA QVERELA, *Adonicũ fiet*

fiet metrum: quod in primis vitari Probus iubet. & ſane tam raro deprabenditur, vt prudentis ſit euitare. Fuere & apud Græcos, & apud Latinos, qui non putarent vltra diſſyllabos, & triſyllabos pedes in numeris conſiderandis progredi oportere, ideoq́; nullam aliorum pedum mentionem fecerint: vel quod non plures quam duodecim pedes eſſe poſſe crediderunt; vt Cenſorinus in libro de Natali die ſcriptum reliquit: vel quod tetraſyllabis, & pentaſyllabis diſſyllabos, ac triſyllabos ineſſe animaduertebant: vel quod longiores iſtos pedes rhythmos, vt ſunt, eſſe crebant: vel certe, quod videbantur omnia poſſe facilius obſeruari, ſi ad paucos, & breuiores pedes hac dimenſio redigeretur. id autē fieri poſſe non eſt quod quiſquam dubitet: nihil enim obſtat, quo minus vnam, atque eandem orationem diuerſo pedum genere metiamur. endecaſyllabos certe Sapphicos quidam in pedes ita diuidunt, vt apud Horatium primum faciant Trochæum, I A M S A-; ſecundum Spondeum, T I S T E R-; tertium Dactylum, R I S N I V I S; quartum Trochæum, A T- Q V E; & quintum item Trochæum, D I R A E; in quo quia verſum claudit, iure ſuo longa pro breui ſit poſita. alij in Creticum, I A M S A T I S; & Spondeum, T E R R I S; & Pæana tertium, N I V I S A T Q V E; & vltimum Trochæum, D I R A E. Hephæſtion primā ſyzygiam Trochaicam ſenū aut ſeptenum temporum, ſecundū Choriambicam, tertiā ex Iambo, & ſyllaba indifferente fieri oſtēdit. ex quo

patet, quartam in hoc metro ſyllabam breuem eſſe poſſe, vt apud Catullum:

Otium Catule tibi moleſtum.

& apud ipſam Sappho metri inuentricem,

*

Alij Epitritum ſecundum primo loco poſuerunt, IAM SATIS TER: *ſecundo Choriambum,* RIS NI VIS AT; *tertio Amphibrachum,* QVE DIRAE. *ſic certe diuidendum putauit Auſonius poeta, qui de Sapphicis endecaſyllabis tractans ita ſcripſit:*

Sunt & quos generat puella Sappho;
Quos primos regit Hippius ſecundus;
Vt claudit Choriambon Amphibrachus.

Neque, opinor, eundem verſum male diuiſeris in Trochaicam hephthemimerim, & duos Trochaeos, hoc modo, IAMSA, TISTER, RISNI, VIS, ATQVE DIRAE. *verum, quando & Ariſtoteles Paeana primum, ac quartum laudat: & Cicero non Paeanas modo, ſed Dochimum etiam pentaſyllabon laudat; & Auguſtinus Epitritos omnes ſolutae orationi putat aptiſſimos: recenſeamus & nos, qui ex tetraſyllabis pedes ſint a veteribus commendatis, ne quid, quod ſtudioſis vtile eſſe poſſit, ſcientes omittamus. Paean tertius, vt,* VIDEATVR. *talis eſt,* CAPE VOTA. *Paean quartus, vt,* DOCVERANT. *Dichoreus, vt,* COMPROBAVIT. *quem & Aſiatici frequentarunt. & Cicero maxi-*

maxime adamauit in periodorum fine, tale eſt illud, MARCE DRVSE. *ſed cum in vna dictione fuerit, neſcio quid habet longe ſuauius, vt temeritas filij* COMPROBAVIT. *Antiſpaſtus, vt,* VIDEBATVR. *Ionicus a maiori, vt,* DEPONITE. *Epitritus primus, vt,* SENATORES. *ei ſimile eſt,* MEOS CIVES. *ſecundus, vt,* OPTIMATES. *huic ſimile eſt,* ARMA SVMPSI. *tertius, vt,* SEPONERES. *tale eſt,* IVSTA FIDE. *quartus, vt,* LEGISSETIS. *tale eſt,* NOS POSSEMVS. *hos Auguſtinus ſolutæ orationi aptos iudicauit, propterea credo, quod auctore Terentiano e genere ſunt Pæanicorum, quos ab Ariſtotele atque alijs laudari nouimus. Verum, antequam ab hoc loco digrediar, in quo de ijs pedibus diſputatur, quibus vel periodi, vel membra clauduntur; placuit ex M. Tullij orationibus exempla apponere, quibus oſtenderemus non Pæanas modo ab Ariſtotele laudatos, & Dichoreos Aſiaticos, ſed omnes prorſus tetraſyllabos, præſertim ſi ex tetraſyllabis dictionibus ſint conſtituti, in clauſulis eſſe frequentiſſimos, vt tamen alium alio frequentiorem poſſis agnoſcere. Proceleumaticus omnium primus, quia multas habet breues, rarius inuenitur. huius tamen exempla ſunt hæc:*

Quod ſocium tibi eum velles adiungere, NIHIL ERAT.

*Poſtulat, vt ex edicto bona poſſide*RE LICEAT.

*Qua ex re intelligi faci*LE POTVIT.
*præſertim cum hæc res plurimas gratias. firmiſſimas amicitias, maxima ſtudi*A PARIAT.

Diſpondei exempla.

Omnium mortalium ſententijs CONDEM-
NARI.

Fidem meam SPECTAVERVNT.

Offenſionem vitat æqualitate DECER-
NENDI.

Nam quid ego dicam populum atque imperitum vulgus ludis magnopere DELECTARI?
Non poſſum non mirari Probum inter laudabiles ſtructuras poſuiſſe Dactylum ſequente Diſpondeo, vt, LVMINA DEPONEBANT. *Sic enim ſit trimeter Heroicus, qualis eſt ille, per*REXE-RAT AMPHITRITE.

Dijambi.

Pugnet veſtra integritas cum illorum PECV-
NIA,

Teſtium conſtantia cum illius patronorum minis atque POTENTIA.

Quid habent illorũ inimicitiæ PERICVLI?

Aliquid de ſupplicio REMITTERES.

Ditrochai.

Non ferrem omnino moleſte, ſi ita ACCI-
DISSET.

Ineunte adoleſcentia maximi ipſe exercitus IM-
PERATOR.

Foreſ etmos ARBITRANTVR.

Ad quos conſcientiæ contagio PERTINEBAT.

Præcedente Ionico a maiori, vt, DEPELLERE CASTITATEM.

Proceleumatico, vt, VOLVERIT IVDICARE.

Pæane primo, vt, IVDICIA SVSTINEBIT.

Trochæo, vt, DIRA MACHINATVR.

Antiſpaſti.

*Innocentium miſeria com*MOVEBATVR.

Conſtituta auctoritas iudiciorum VIDERETVR.

Ita diſſident a nobis animo & VOLVNTATE.

Inuidiſſe veſtræ laudi VIDERETVR.

Ionici a maiori.

Quem nemo ſit auſus DEFENDERE.

Immo vero adſit, RESPONDEAT.

Immanis atque importuna natura DESIDERAT.

In veſtrum iudicium ADDVXIMVS.

Spondeum Baſſus & Trochæum præponi recte putat, vt, ARMIS REPLEVERAT; *&*, ASTRA COELESTIA.

Ionici a minori.

Vexati ſocij, Dij immortales SPOLIATI.

Omnia tu Deiotaro Cæſar TRIBVISTI.
Quod nomen hi reges ne amitterent, te victore TIMVERVNT.
Cum omnibus potius, quam ſoli perire VOLVERVNT.

Hic operæpretiū adnotare, duo priora membra prope duos integros hexametros verſus eſſe: atq; id vitium ideo fortaſſe tolerandum, quod pronunciantis diſtinctione occultari potuit. ſed tutius eſt huic pedi breuem ſyllabam præponere. Neque vero probauerim, quod Probus ait, Anapæſtum Ionico *a minori recte præponi, vt medicos* COLVERVNT: *cum hæc quoque ſtructura hexametri finem conſtituat: quod ipſe vitioſum prædicat.*

Pæanos primi.

Quod ad ſalutem communem pertinet iudices, proſpicite, atq; alij CONSVLITE.
Ex populi Romani ſuffragijs ERIPITE.
Horum nos hominum ſectam atque inſtitutum PROSEQVIMVR.
Alterum eorum ex ſua ſede ac domo SVSTVLERIT.

Pæanos ſecundi.

Si res opinionem meam, quam de vobis habeo, FEFELLERIT.
Negat Alphenus æquum eſſe, procuratorem SATISDARE.
Quis igitur vnquam fuit hoc homine SCIENTIOR?

Iſte

Iſte poſtulat, vt procurator ſolui S A T I S D A-
R E T.

Probus Trochæum præcedentem laudat: cuius rei exemplum ponit, V L T V S R E C E S S E-
R A T.

Pæanos tertij.

Prudentem exitum quæſiſſe V I D E A T V R.

In conſpectu legum libertatiſque M O R I A-
T V R.

Cum veſtra atque omnium ſalute T V E A-
T V R.

Sed etiam antiquitatis memoriam virtute S V-
P E R A R I T.

huic ſyllaba breuis, vel potius Trochæus præponitur, vt finem faciat heroici verſus.

Pæanos quarti.

Etenim ſi tanta illis comitijs R E L I G I O
E S T.

Maximum bellum populum Romanum cum Antiocho geſſiſ S E V I D E O.

Cum eſſet, vt ego mihi ſtatuo, talis, qualem te eſ-
S E V I D E O.

Epitriti primi.

Apud eos, qui a me auxilium P E T I V E-
R V N T.

Quo animos teſtium R E T A R D A R E N T.

Omnes meæ curæ cogitationeſque L A B O R A-
R V N T.

Cæteri fructus vitæ R E L I N Q V E N D I.

Epitriti ſecundi.

Si qui iſtum iurati ſua ſententia LIBERAVNT.

Qui vltro citroq́; NAVIGARENT.

Vbi noui iudices erant CONSTITVTI.

Vt ad iſtos honores PERVENIRENT.

Epitriti tertij.

Amplius centum ciues Romani COGNOSCERENT.

Lacrymanteſq́; DEFENDERENT.

Non enim metuo, ne tu illi SVCCENSEAS.

Nullæ leges, nulla iura CVSTODIVNT.

Epitriti quarti.

Summo ſtudio potentiſſimorum hominum DEFENDATVR.

Pecuniam publicam C. Carboni datam AVERTISSE.

Iudices in hunc reum CONSEDISTIS.

Quam in duobus clariſſimis religioſiſſimiſq́; templis EXPILAVIT.

Choriambi.

Neque, præterea quid poſſis dicere, INVENIO.

Quod initium reipublicæ delendæ CONSILIVM?

Ante quam pro L. Murana dicere INSTITVO.

Graue eſt, vere accuſari in AMICITIA.

Vides

Vides omnes tetraſyllabos in clauſulis inueniri. Verum, ſi oratoris ſcripta diligenter legeris, Pæanas primum & tertium ſæpe, ſecundum rarius, quartum rariſsime inuenies. neque enim diſsimulanter ab Ariſtotele in huius pedis vſu Cicero diſſentit. quamuis enim hic pes ab illo philoſopho magnopere laudetur: huic tamen ita diſplicet, vt eum fugere videatur. Epitriti omnes frequenter incurrunt: quamuis eos Ariſtoteles neque nominet, neque ſaltem innuat: Cicero autem, vt iam antea diximus, non tã videtur excluſiſſe, quam leuiter innuiſſe. cur porro non nominet, cũ eis frequenter vtatur, non ſatis video: niſi dicamus illos, licentia vltima ſyllabæ, pedum rationaliũ vicem ſubire, & ad æquã, aut duplam, aut ſeſqualteram diuiſionis rationẽ poſſe reuocari: quotieſcunque in fine membrorũ aut periodorum deprehẽſi fuerint. nam e quatuor ſyllabis, in quibus vna tantũ reuera breuis eſt, ſi licuerit vltimam pro breui longam, vel pro longa breuem accipere: ex Epitrito primo, correpta vltima, quæ longa eſt, fiet Antiſpaſtus, ex ſecundo Ditrochæus, ex tertio Ionicus a maiori, ex quarto, producta vltima, quæ breuis eſt, Diſpondeus. quin Amphibrachus quoque ille apud metricos, & rhythmicos infamis, & ab omni rhythmica ratione alienus, producta vltima fiet Bachius: atque ita pedes iſti quinque per ectaſin aut ſyſtolen vltimæ ſyllabæ ad diligentiſsimã rationẽ diuiſionis in arſin, ac theſin redigentur: quæ in Antiſpaſto, Ditrochæo, & Diſpõdeo æqua in Ionico dupla, in Bachio ſeſcupla deprehen-

benditur. atque ita erunt inter eos rhythmos, qui ab Ariſtotele ac Cicerone laudantur. id autem fieri poſſe, Cicero ipſe declarat: qui ex C. Carbonis notiſſima periodo membrum illud, ab omnibus eſſe ei pœnas PERSOLVTAS, *Dichoreo clauſum dixit: tamen dictio illa,* PERSOLVTAS, *Epitritus ſit ſecundus. ſed nihil ad rem putat pertinere, vltima illa longa ſit, an breuis. Terentianus quoque nec in commatibus quicquam referre iudicat, longa ne, an breuis ſit vltima. eius verſus ſunt.*

Omnibus in metris hoc iam retinere memento,
In fine non obeſſe pro longa breuem. & alibi
Nanque referre nihil, ſit quali ſyllaba fine:
Commataq; hoc ipſum iuris habere volunt.

quam rationem veram eſſe illud oſtendit, quod in hexametris vltimus Spondeus ſemper eſſe intelligitur: quamuis vltima ſyllaba breuis ſit. neque enim, cum ſit metri dominus, de vltima ſede pelli vllo pacto poteſt. quod ipſa metricarum figurarum ratio numeruſque demonſtrat, quæ triginta duæ tantummodo dicuntur ab ijs, qui de metris ſcripſerunt: duplo plures futuræ, ſi Trochæus vltimum locum tenere potuiſſet, ac non per ectaſin vltimæ ſyllabæ de Trochæo Spondeus factus eſſet. In Iambicis quoque vltimus eſſe Iambus, quamuis vltima breuis ſit, eadem ratione intelligitur. Hoc modo & Proceleumaticus in fine inuentus, producta vltima, habebitur quaſi Pæan quartus, nec quatuor breuium numero moleſtus fiet. Ex ijs, quæ dicta ſunt, ſatis iam arbitror eſſe manife-

nifeſtum, nec Auguſtinum reprehendi oportere, qui Epitritos omnes laudat in clauſulis: cum frequentiſſime apud Ciceronem inueniatur: nec admirandum, illos neque ab Ariſtotele, neque a Cicerone eſſe nominatos: cum illi tres tantum proportiones in pedibus agnoſcere videantur, æquam, duplam, & ſeſcuplam: quarum nulla in Epitritis eſt: ideòque licentia vltimæ ſyllabæ immutandæ tres ex illa ſi ſquitertia ad æquam, vnum ad duplam auocarint. quæ mutandorum pedum licentia Ciceroni facilius, qui cum metricis omnibus vltimam dicit indifferentem, quã Ariſtoteli, qui eandem potius longam videtur exigere, concedi poteſt. Illud tacere nec debeo, nec poſſum, rhetores exiſtimaſſe tanti referre ex vnicane voce an ex pluribus hi pedes conſtarent, vt Quintilianus Diſpondeum, quem vnica vox conſtituerit, probare quaſi nimis mollem non dubitauerit; eundem e pluribus compactum non contempſerit, allato ex L. Craſſi oratione exemplum, quod iam ſupra poſuimus: cur de noſtris profugis copias compaR ANT CONTRA NOS? cum tamen paſſim inueniatur tam in vna, quam in pluribus vocibus: atque vna illa cautio ſit adhibenda, ne Dactylus ſtatim præcedat, & fiat hemiſtichion Heroicum, quale eſt apud Virgil. maGNVM IOVIS INCREMENTVM: vel apud Catullum, pulCHERRIMA NEPTVNINE. Reliquum eſt, vt de pentaſyllabis quoque pedibus aliquid dicemus: ne quis nos aut immemores promiſſi exiſtimet, aut eos pedes prorſus

ſus neglexiſſe indicet. Quamuis enim Auguſtinus, vt alibi quoque diximus, conetur oſtendere, nullum vltra quatuor ſyllabarum numerum progredi pedẽ poſſe: ego tamen neque M. Tullium, qui Dochimum quinque ſyllabarum pedem laudat: neque homines doctos, qui pentaſyllabos triginta duos: ac ne eos quidem, qui hexaſyllabos ſexaginta quatuor nominatim recenſent, crediderim eſſe culpandos: cum præſertim videamus, quædam ab illis dicta, apud oratores vſitata deprehendi. Sed quoniam tum ſyllabarũ in vno pede multitudo, tum pedum ipſorum nomina, vel parum certa, vel paucis nota, reddũt rem ipſam lectori multo magis obſcuram, quam vt facile intelligatur: multoq; prolixiorem, quam vt memoria poſſit ſine multo labore contineri: nos hoc totum, qualecunque eſt, per tranſennam potius proſpiciendum, quam manibus tractandum, aut e propinquo ſpectãdum exhibere tentauimus: vt, ſi cui forte libuiſſet, hac progrederetur via, quæ in paucis monſtrata, in reliquis quoque pari ratione poteſt inueniri: adſit modo labor ille conſtans, qui vincit omnia. Primum igitur Dochimus ille celeber in clauſula Palimbachio præcedente laudatur, vt, FORTVNA REIPVBLICAE: *item Spondeo præpoſito, vt,* REGES POTENTISSIMI. *Antyciprios Iambum præcedentem adamat, vt,* BONI CONSVLEBANTVR. *Antamœbæos quoque Iambum diligit, vt,* RATES REPARABANTVR. *Aegeoſcolios Spondeum ſibi præponi flagi-*

*ſlagitat,vt,*NOSTRAM CALAMITATEM, *& illud,ſi per* SE, QVA TEMERITATE! *Clauſulæ in pentaſyllabon deſinentes apud Ciceronem ſunt notiſſima illa ,* MAGNITVDINE PERICVLOSVM: ALII CONCVPIVERVNT: VVLGO EXISTIMATVR: VICTORIA RECVPERARE: METV CONCITABANTVR: ESSE PATIEMINI? A SVMMO VIRO EST ADMINISTRATA. *Potes apud hunc plurima pentaſyllaba,& nō pauca hexaſyllaba obſeruare,quibus commata,cola, & periodi clauduntur, & quē pedem ſingula exhibeant,quem præcedentem ſtatim habeāt, diligenter exquirere,& ex hac ipſa obſeruatione quandā quaſi artem faciendarū clauſularū tibi comparare. quod ſi fortaſſe conſequi non potueris,hæc tamen ipſa obſeruatio ad cognoſcendū numerum oratoriū nō parum te adiuuerit.tu modo perſta,& memēto nō recta modo via,ſed interdū per obliquos etiā tramites ad loca deſtinata nō incōmode perueniri:nec metuēdū,quin,qua tā multi præceſſere, tu quoq; poſſis ſubſequi.nos nullum longæ inquiſitionis laborem effugimus:quia hæc ijs,qui diligenter introſpexiſſent,non parū profutura putabamus. quo nomine ne illa quidem contemnenda duxerim, quæ recentiores vel ſophiſtæ,vel rhetores apud Græcos excogitarunt. homines enim ingenioſi, atq; otio abundantes Demoſthenis ſcripta tā diligenti cura examinarunt, vt ex eius oratoris lectione nō ſolum antiquorum rhetorū*

præ-

præcepta confirmaſſe, ſed nouum quoddam rhetoricæ artis genus inueniſſe videantur. ſumptis enim ab eodem illo exemplis, & diligenter excuſsis, ad omnes partes vias prius incognitas aperuerunt, & magno labore munierunt. inter eos autem Hermogenes ille Tarſenſis, cognomento Xyſter, vel in primis videtur eſſe numerandus: qui puer adhuc tantam de ſe opinionem excitauit, vt & Muſonius philoſophus eum ſtudioſe audiuerit, & Marcus ille philoſophiæ ſtudioſus Imperator a ſe auditum honeſtiſsimis donis ſit proſecutus. Huius ſcripta ad hanc, qua de nos quærimus, partem artis, & ad totam plane rhetoricam percipiendam non paruum, vt arbitror, prodeſſe poſſunt. quamuis enim illum æmuli ita carpſerint, vt eum in pueritia ſenem, in ſenectute puerum fuiſſe, & ab eo poſtea artem & literas quaſi pennatas auolaſſe iactarint: ea tamen non egreſſus decimum octauum ætatis annum ſcripſit, quæ illum & eruditum fuiſſe, & e fertilibus agris meſſem feciſſe oſtendant. proinde non defuerunt doctiſsimi ſophiſtæ, qui hunc illi honorem deferrent, vt eius ſcripta eruditis, quæ adhuc extant, commentarijs illuſtrare dignarentur. Is *igitur (vt nunc omittam, quæ de ſtatibus & inuentione rara quadam ſubtilitate diſputat) de elocutione ita tractat, vt dictionis oratoriæ Ideas, quas poſsis formas dicere, ſeptem conſtituendas cenſeat: quas nouiſſe vtiliſsimum dicit, ijs qui vel de ſcriptis alienis recte iudicare, vel ipſi, quod lectione dignum ſit, ſcribere deſiderant. harum nomina ſunt,*

σαφήνεια, μέγεθος, ἦθος, κάλλος, γοργότης, ἀλήθεια, δεινότης. e quibus σαφήνειαν, quam non inepte perſpicuitatem dixeris, in duas ſpecies diuidit: μέγεθος vero, hoc eſt magnitudinem, in ſex: ἦθος porro, id eſt morem, vel morata orationis formam, in quinque. reliquas autem quatuor, vt ſunt, indiuiſas relinquit. itaque ſi tredecim illas ſpecies, quæ e tribus illis quaſi generibus naſcuntur, ijs quatuor indiuiſis ac poſterioribus adieceris: fiunt vniuerſæ decem & ſeptem numero. has ille omnes longo duorum librorum tractatu explicat, res in ſingulis octonas diligenter excutiens, ſententiam, methodum, ſchema, lexin, colon, compoſitionem, clauſulam, ac numerum: &, qualia hæc eſſe in vnaquaque forma oporteat, conatur oſtendere, adductis multis ex Demoſthene exemplis: apud quem tamen fatetur nullo loco aliquã e tot formis inueniri, quam poſsis integram ſeparatamq́; ab alijs agnoſcere: ſed varia eſſe omnia, & per partes mixta, atque in ſe confuſa dicit, & dignoſci tamen, ſed non ſine magno labore. Georgius Trapezuntius in quinto eorum librorum, quos de arte rhetorica ſcripſit, hunc ipſum Hermogenem more ſuo interpretatus, has formas latinis verbis, & M. Tullij exemplis illuſtrare tentauit. quod etſi forſan parum præſtitiſſe alicui poteſt videri: nõ eſt tamen ſua laude fraudandus. ijs enim, qui otio abundãt, quo pacto id ipſi præſtare niterentur, iudicauit. nos ex ipſo Hermogene, quæ ad pedes, quos numerus oratorius exigit, quiq́; a nobis exquiruntur, facere [illegible]tauimus, in

hunc locũ congeſſimus: ſi quis alia deſiderat, fontes oſtendimus, vnde plenius poſſit haurire. Is igitur in ſpeciebus perſpicuitatis, quarum alterã καθαρότητα, id eſt puritatẽ, alterã εὐκρίνειαν, quam vel diſtinctionem vel elegantiam dicas, ait, compoſitionem membrorum vel commatum ex Iambis, ac Trochæis ita fieri oportere, vt Dactyli quoq;, & Anapæſti, & alij pedes ita interponantur, ne metrum fiat. Clauſulam vero, quã ἀνάπαυσιν vocat, Iambicã, aut Trochaicã eſſe iubet: & tum ex cõpoſitione, quæ crebris Iambis conſtat, tum ex Iãbica clauſula Iambicum fieri numerũ aſſerit. Ex frequentibus porro Trochæis ac clauſula Trochaica Trochaicum oriri numerum dicit. Ad orationem vero, quæ grandior ſublimiorq́; ſit, cuius formam μέγεθος vocat, & in ſpecies, vt dictum eſt, ſex diuidit, non ſolum Dactylos, Anapæſtos, & Pæanas adhibet, ſed Epitritos quoq; omnes præter quartũ ſumit: Iambos nõ penitus ablegat: Trochæos, & Ionicos huic orationis generi putat eſſe contrarios. vbi vero aſpera & vehemens oratio fuerit: ibi incõcinnos etiã atque incongruos numeros probat. a ſplendida vero oratione, quam ipſam quoque magnitudini ſubijcit, eoſdem Trochæos non abigit. at cum celeriter agendum eſt, Trochæos tum in ipſa membrorũ, & cõmatum compoſitone, tũ in clauſulis laudat: & in hoc orationis genere numerũ Trochaicũ dicit expetẽdum, quod is celeritati ſit aptiſſimus. Et, ne nunc nimius ſim in deſcribendis ijs, quæ ille per ſingulas formas obſeruari præcipit: illud animaduerten-

ten-

rendum puto, paucos admodum pedes ab eo præteriri, quaſi parum idoneos ad orationis numerũ nam e diſſyllabis Pyrrhichium, e triſyllabis Amphibrachum e tetraſyllabis Pæanas duos ſecundum, ac tertium, Ionicum a maiori, & Epitritum quartum videtur nõ nominando improbaſſe. Pyrrhichium quidem, vt arbitror, ideo præterit, quod nimis celer ac minutus ſit: Amphibrachum, quod nec dupla, nec æqua, nec ſeſcupla, nec ſaltem ſeſquitertia proportio in illius poteſt diuiſione deprehendi. Pæanas tamen ibi videatur omnes admittere. in ea enim forma, quæ σφοδρότης, itemq́ in ea, quæ σεμνοτὴς dicitur, Pæanas laudat: & nullum ex eis nominatim excipiẽs, omnes videtur laudaſſe. qua vero ratione Ionicum a maiori, & Epitritum quartũ prætereat, non facile dixerim. Sed vtcunque ſe res habet, hæc ille, & alia multa in alijs atque alijs elocutionis Demoſthenicæ partibus ſe obſeruaſſe, ac primũ omniũ de Ideis orationẽ ſcripſiſſe gloriatur. huius inuẽta ſi quis profutura ſibi cõfidit: atque ijs, quæ nos pauca de multis collecta huc congeſſimus, nõ fuerit forte contentus: is apud ipſum Hermogenẽ diligentius vniuerſa conſideret: atq́ exercitationẽ ac conſuetudinẽ capiat vtendi aptus loco & materia numeris: ne, ſi præcepta modo legerit, operam ſimul & oleũ perdat. nos, vt curioſam iſtam iuniorũ rhetorũ ſedulitatẽ neq́ magnopere ſuſpicere neq́ deſpicere ſuſtinemus: ita eorũ iudicia & honeſtos conatus vel inprimis laudãdos exiſtimamus: qui vt alijs in rebus, ita in hac quoq́ elocutionis parte Cicero

nem conantur imitari. quod facilius conſequentur, ſi illum hac de re breuiter diſputantem iterum legere, & diligenter inſpicere non grauabuntur. videbunt enim tres de numero iſto oratorio antiquorum rhetorum ſententias, & quaſi ſectas, eaſque inter ſe longe diuerſas, ab eo ita recenſeri, vt omnes earum auctores aliqua ex parte reprehendat: e numerorum vero formis, quas illi ſequuntur, nullam penitus culpandam aut reformidandam putet: vnamquanque ſuo loco admittendam iudicet. Harum autem quaſi ſectarum prima eorum fuit, qui ſolos pedes duplæ proportionis, vt Iambum, Tribrachum, & Trochæum, & alios eiuſmodi probauerunt: propterea quod ea compoſitio dicentibus eſſet valde commoda, vt quæ nullo prope negotio pararetur, pedibus ipſis ſeſe vltro offerentibus. Secunda Ephori, & eorũ, a quibus ille didicit. hic enim ſeſqualteram proportionem in Pæanibus ſecutus eſt, & parem in ſolo Dactylo. tertia Ariſtotelis, Theophraſti, ac Theodectæ, qui de ſeſqualtera proportione, & Pæane omnes idẽ ſenſerunt, eum pedem reliquis omnibus præponentes. & Ariſtoteles quidem ſeſcuplam iſtam pedum rationem ita probat, vt duplam, quæ in Iambis & Trochæis eſt, reformidare videatur, quaſi vulgarem & nimis incitatã: æquam, quæ in Heroicis eſt, quaſi nimis grandem, & plus iuſto ſonoram, oratori parũ conuenire ſuſpicetur. Harum opinionum auctores omnes, ſed diuerſis ſingulos rationibus Cicero reprehendit: primos quidem, quod ſolam offerentium ſe

pedum commoditatem ſecuti, duplam proportionem adamarunt, dignitatis in alijs pedibus poſitæ nullam rationem habuerunt, Pæana molliſſimum, & ampliſſimum numerum negligentes, ac Herοum numerum quaſi poeticum reformidantes. Secundos, & ex his Ephorũ nominatim ideo culpat, quod dignitatis ſolius rationem duxerit, quam eſſe in Pæane ſolo, & Dactylo indicauit: commoditatem, quæ in Trochæo & Iambo eſt, neglexerit: & tam imprudẽter lapſus ſit, vt, cum Dactylum probaret, Spondeum tamen fugeret: intelligeret, eſſe illum Dactylo tum diuiſionis proportione, tum grauitate ac temporibus æqualem. quin eundem Ephorum ob id quoque inceſſit, quod ſyllabarum numero, non temporum interuallo, pedes in ſoluta oratione metiendos putarit: cum in poeticis rhythmis, atque adeo in metris non tam ſyllabarum quam temporum paritas exigatur. quod & Terentianus de longæ ſyllabæ in breues duas ſolutione tractans, his verbis explicat.

Amphimacrus ſæpe primam, ſæpe ſoluit tertiam.
Quin etiam ambas ſæpe ſoluens, quinque componit breues.
Nulla enim non longa ſolui per breues poteſt,
Dum ſuo pede reſeruet præſtituta tempora:
Syllabarum nil nocebit longior progreſſio.

Atque idem hoc genere ſolutionis alios ex alijs naſci pedes aſſerit: & vnamquanque pedum ſolutionem eius, vnde facta eſt, pedis vicem ſubire adeo conſtanter affirmat, vt ipſe pro Cretico breues quinque ſylla-

bas ponere non dubitauerit: & nemini ſit ignotum, pro Spondeo Anapaſtum, Dactylum, ac Proceleuſmaticum poni ſolere. Vltimos vero, atque in primis Ariſtotelem, ideo reprehēdit, quod duplicem, & parem proportionem, hoc eſt Iambum, Trochæum, & Heroos pedes tum contēnens, tum reformidans, ab oratore propemodum ſegreget: ſolam proportionē, in qua duo tribus opponuntur, admiretur: alijs aut abiectam fieri orationem, aut nimis grandem putet: & dum Iambum & Trochæum negligit, commoditatem dicendi negligat: dum vero Heroos pedes pertimeſcit, vt nimis grandes, non agnoſcat eoſdem etiā dimiſſis ſermonibus vtiles eſſe. poſt quem tractatū, & tres trium quaſi ſectarum duces, vt diuerſa ita probabili ratione culpatos, quid ipſe faciendum cenſeat, his verbis explicat. Ego autem ſentio omnes in oratione eſſe quaſi permiſtos, & confuſos pedes. nec enim effugere poſſemus animaduerſionem, ſi ſemper iiſdem vteremur: quia nec numeroſa, vt poema, nec extra numerum, vt ſermo vulgi eſt, debet oratio. alterum nimis eſt vinctum, vt de induſtria factum appareat: alterum nimis diſſolutum, vt peruagatū, ac vulgare videatur: & ab altero non delectere, alterum oderis. Sit igitur permiſta & temperata numeris, nec tota numeroſa, Pæane maxime, quoniam optimus auctor ita cenſet, ſed reliquis etiam numeris, quos ille præterit, temperata. Qui autem numeri cū quibus miſcendi ſint, & quibus orationis generibus ſint quique accommodatiſſimi, pauciſſimis verbis in

hunc

hunc modum explicat. Iambus frequentiſsimus eſt in ijs, quæ demiſſo atque humili ſermone dicuntur: Pæan in amplioribus: in vtriſque Dactylus. Vide, quam paucis verbis oſtendat nullam numerorum rationem eſſe negligendam: quod & dupla, quam per Iambum intelligit, ſermoni ſit accommodata: & ſeſcupla, quam per Pæana deſignat, ad amplitudinem pertineat: æqua, quam Dactylus oſtendit, & humilibus, & altis inſeruire poſſit. In æqua vero proportione, quæ Heroicorum pedũ eſt, ab Ariſtotele haud timide diſſentit. ille nanque, vt multi opinantur, grandioribus modo, & poeticis rebus Dactylum, hoc eſt Heroum numerum, conuenire putat: hic noſter aperte eandem etiam humilibus ſermonibus vtilem eſſe confirmat. id autem verum eſſe, vel ex eo probari poteſt: quod apud comicos, quorum ſermo a vulgi ſermone ſolo metro diſtat, Dactyli, & Spondei, & Anapæſti, & Proceleumatici inueniuntur, crebro quidem apud Græcos, ſed multo crebrius apud Latinos: apud quos e pedibus Heroicis prope integros trimetros, ac tetrametros aliquando inuenies, vt,

Excludit, reuocat: redeam? non ſi me obſecret.

Qua de re Terentiani verſus hi ſunt.

Sed qui pedeſtres fabulas ſocco premunt,
Vt, quæ loquuntur, ſumpta de vita putes:
Vitiant Iambum tractibus Spondaicis
Et in ſecundo & cæteris æque locis.
Iidemq́; fictis dum procurant fabulis,

In metra peccant arte, non inſcitia:
Ne ſint ſonora verba conſuetudinis,
Paulumq́; rurſus a ſolutis differant.
Magis iſta noſtri. nam fere Græcis tenax
Cura eſt Iambi vel nouellis comicis,
Vel qui in vetuſta præcluent comœdia.

Ex his apparet, Terentianum intelligere, Spondaicos tractus, in quibus non Spondeus eſt ſolus, ſed ij quoque, qui pares ſunt ei temporibus, Dactylus, Anapæſtus, & Proceleumaticus, ſermonibus vulgi eſſe accommodatos. quod ipſum Aſconius quoque ſenſit: qui ait comicos poetas illa quoque loca, quæ Iambo debebantur, Dactylicis pedibus occupaſſe, dum quotidianum ſermonem imitari volunt, & a verſificationis obſeruatione ſpectatorem ad actum rei conuertere: vt non fictis, ſed veris affectibus intereſſe videatur. Quibus verbis hic quoque Dactylum quotidiano ſermoni aptum eſſe declarat. quare vix adduci poſſum vt credam non vidiſſe Ariſtotelē, quod comici & grammatici viderint, quod Cicero intellexerit, & memoriæ prodendum putauerit, quod denique vſus ipſe comprobarit. ſed cum Heroū σεμνὸν appellet, & λεκτικὸν: hoc mihi videtur dicere, quod Cicero ait, & amplioribus, & ijs, quæ demiſſa ſunt, eſſe idoneum: vt, quamuis ſeſcuplæ proportionis pedes alijs anteponat, Heroos tamen non repudiet, ac ne Iambum quidem, & Trochæū penitus ab oratore ſegreget, ſed frequentē eſſe vetet. quod Craſſus videtur intellexiſſe, cū in tertio de oratore inquit: Iambū

&

& Trochæum frequentē ſegregat ab oratore Ariſtoteles Catule veſter. Non enim Iambum & Trochæum ſimpliciter, ſed Iambum & Trochæum frequentem dicit: vt Ariſtoteles non omnino hos ablegarit, ſed monuerit cauendum eſſe, ne crebri eſſent; ne percuſsiones illorum inſignes verſum facerent, & orationem nimis humilem. Relinquitur ergo, vt æquæ, & dupla, & ſeſqualteræ proportionis pedes ad ſolutam orationem adhibeantur, ſed eorum alij humilibus, alij amplis, alij vtriſque ſint accommodati, ita omnes boni, ſi ſuo quiſque orationis generi accommodentur, & loco apto ponantur. quod Fabius quoque confirmat: qui in nono Inſtitutionum ſuarum libro mirari ſe ait, in hac opinione doctiſsimos homines fuiſſe, vt alios pedes eligerent, alios damnarent. cum nullus ſit, quem non ſit neceſſe in oratione deprahendi. nec enim, ſi maxime velimus, aut Pæane illo, quem a Thraſymacho inuentum laudat Ariſtoteles, & illum ſecuti Theophraſtus, ac Theodectes; aut Dactylo, quem ſequitur Ephorus, ſemper vti poſſumus. Nec vero ſemper licet aut Spondei tarditatem, quam Ephorus reformidat; aut Trochæi celeritatem, aut Iambi humilitatem, quam contemnit Ariſtoteles, penitus auertere: ſi quidem nobis vel conniuentibus ſubrepunt, vel etiam inuitis in orationem irrumpunt. Verum ne ſi poſſemus quidem, facere id ſemper debemus: ne ſolutam orationem arctius, quam deceat, alligemus, & verſum non tam, vt iubemur, euitaſſe, quam,

quod non permittitur, feciſſe videamur. nam ſi vel ad Paanas ſolos, vel ad Dactylos redigetur oratio: quid aliud erit, quam verſus rhythmusve Paanicus, aut Dactylicus? ſiquidem verſus & poetici rhythmi ea re pracipue diſtant a ſoluta oratione, quod ad paucos & certos pedes ſunt redacti, vt rhythmi Pyrrhichiaci ad ſolos Pyrrhichios, vt hexametri Heroici ad Spondeum, & eos, in quos diſſolui poteſt, Dactylum, Anapaſtum, ac Proceleumaticum. Iambicus vero ille merus, &, vt ait Flaccus, primus ad extremum ſimilis ſibi ad Iambum, atque eum, in quem diuiſa longa reſoluitur, Tribrachum: quem tamen haud ſatis ſcio, an in vltimo loco queas deprahendere. Orationi vero ſoluta nulla prorſus eſt dicta lex, qua vel ad paucorum, vel ad certorum pedum genus inuita redigatur; ſed omnibus, qui vel dupla, vel aqua, vel ſeſcupla, vel ſeſquitertia ratione diuiduntur, vti permittitur. proinde vna cum Cicerone, nullam pedem a ſoluta oratione prorſus ablegandum, cenſeamus; verum ita meliores adamemus, vt aliјs tamen locum ſuum relinquamus; & ſeſqualteram iſtam, ac vicinam illi & quaſi cognatā ſeſquitertiam proportionem ita veneremur, vt nec aqua ſua tarditas, ac ſublimitas, nec dupla celeritas, ac popularitas fraudi fuiſſe videatur; ſed ſoluta, nec tamen vaga, ac diffluens oratio, nulli ex omnibus pedibus locum ſuum deneget, atque vnumquenque, vbi res ipſa poſtularit, ac tempus, admittat. vt autem meliori-

bus

bus vti frequentius facile poſsimus, id non verba facient, quæ nec augeri, nec minui, nec, ſicut à muſicis hodie fieri ſolet, contra poetarum morem produci modulando aut corripi poſſunt; ſed commutatio, & collocatio noninepta præſtabit; vt & in humilibus dupla, & in amplis ſeſcupla, & in vtriſque vti æqua numerorum proportione poſsimus. Ex his ſatis iam clarum eſt, vt non ſolum cur & quo modo veteres Ciceroreprehenderit, verum etiam quid ipſe faciendum nobis ſenſerit: ac ſi nondum penitus aperta & plane munita, certe multo iam minus eſt impedita ad numeros oratorios conſequẽdos via. Nobis vero ignoſci æquiſsimum eſt, ſi minus exacte, quam aliquis forſan expectaſſet, hæc explicauimus: cum Cicero ipſe affirmet, multo difficilius eſſe vti oratione, quam verſibus: quod in illis definita ſit ac certa lex, quam ſequi ſit neceſſe; ad oratoriæ dictionis rhythmum tam multis pedibus locus pateat; ac tam dubijs præceptis ea pars artis ſit incluſa; vt vix cuiquam liceat conſtituere, quibus ingreſſa pedibus oratio & à verſu recedat, & ſit erudita verborũ collocatione numeroſa. qua nos difficultate ſuperata, rem totam multo, quam prius fuerat, his libris apertiorẽ reddidimus. nam qui vitia quæ oſtendimus, effugerit, &, quos meliores numeros ſuo quenq; loco eſſe ex veterum auctoritate credidimus, ſectari voluerit; ei vel nihil, vel certe non multũ ad numeroſæ orationis laudem defuerit. Verũ quiſquis hæc, a nobis ſumma cura collecta, legerit, & adhuc ſibi ſatisfactũ nõ putarit; is aurẽ diligẽter cõſulet.

cui

cui ſi, quaſi non ſatis exercitata, fortaſſe diffidet; obſeruabit veterum oratorum clauſulas, & quod rariſſime fieri deprahenderit, euitabit; quod frequenter factum viderit, id in vſus ſuos ſecurus admittet. Neque vero te ſtudioſe lector huius obſeruationis labor terreat; hinc enim tibi & verborum copiam, orationes antiquorum frequentius legendo, comprobabis; & laudabilium numerorum agnitionem, ſyllabas diligentius intuendo, conſequeris. tu modo vide, ne aut timore degeneri animum deſpondeas: aut præcipiti audacia, quæ ſunt ab eloquentiſſimis viris obſeruata, contemnas. neque tamen in numerandis ſyllabis ac pedibus eſſe te velim nimis anxium; cum ſcias incompoſitos, ac deteriores numeros latere, ſi bonos circunfuderis, hoc eſt, ſi principia, ac fines diligenter obſeruaueris, media vero non penitus neglexeris. verbis autem tum proprijs, tum tranſlatis, tum nouatis, aut vetuſtis ita vtere, vt omnia ad rem ſint accommodata; & ex ijs deligas tum ſonantiora, tum leniora; vt & auris veterum lectionibus exercitata, & ratio ab eruditis rhetoribus tradita, ſuadebit; ac timere deſinas, cum omnia plane tuta videas, & orationem re vera, vt dicitur, ſolutam eſſe cognoſcas: quando, quod ad pedes attinet, nullus fere ſit locus, qui non, eorum quemcunque volueris, admittat. velle autem debes in humilibus dupla proportionis pedes, in amplis ſeſcuplicis, & ſeſquitertia, in vtriſque vero æqua: nec id tamen diligentiſſime facies;

cies: animatur enim hac in re mediocris diligentia, nimis exquiſita culpatur: vnica illa cura relinquitur, vt in principijs, ac clauſulis numeris quam potes optimis vtare; media vti inter ſe recte coeant, labores; tum demum, ne comprehenſiones redundare, neue debiles ac mancas eſſe patiaris.

IOVI-

IOVITAE RAPICII, DE NVMERO ORATORIO, LIBER TERTIVS.

QVanquam & ratio naturæ, & rerum ordo monere videbatur, vt, quæ de periodo, commate, & colo dicturi ſumus, ea prius explicaremus, quam quicquã eorum, quæ de numeris dicta ſunt, attingeremus: ego tamen antiquorum rhetorum veſtigijs hærere malui; quos de numeris prius tractaſſe, quam de his rebus, videbam: haud equidem credo, quod non & ipſi viderent commata, cola, ac periodos quaſdam quaſi partes eſſe, ex quibus conſtaret oratio; numeros vero quaſi conſequentia, & accidentia quædam partium eiuſdem orationis exiſtimari poſſe, ideoq́; ab ea longius diſtare, ac poſterius quam partes, quæ a toto abeſſe nunquam poſſunt, debuiſſe conſiderari: ſed quod animaduertebant, canere inſtituentem, prius ſoni dimenſiones animo concipere, quam caneret; & poetas nullum verbum prius in verſus cõijcere, quam ſyllabarum omnium ſpacia conſiderarent. ita eum, cui numeroſe libet dicere, prius, quam quicquam contexeret, diligenter intueri oportere iudicarunt, quæ quibus locis verba concinne, ac modulate poni queant. hoc autem quid aliud eſt, quam orationis quaſi cantũ, id eſt, ῥυθμὸν ipſum, prius explorare, quam aut dicere incipias, aut ſcribere? Huc accedit, quod multi

multi cola ipſa, commataque, & periodos non tam vt partes materiæ, quam vt habitus quoſdam, ac conformationes, figuraſq; orationis inſpici debere ſunt arbitrati; ideoq; inter ea, quæ dicuntur σχήματα λέξεως, numerare non dubitarunt. quod ſi ita eſt; non video, cur reprehendere quiſquam hunc ordinem iure poſſit; cum nemo dubitet numerum, propius ad ea, quæ ſubſiſtunt, accedere, quam habitum. hic enim orationem, quaſi aliunde allata veſtis, exornat: numeri neſcio quo pacto magis videntur innati. Huc accedebat, quod ſtudioſum lectorem, ac tituli memorem de numeris intelligere ſtatim velle arbitrabar, & illius deſideria longius differre non ſuſtinebam. Verum, vtcunque res ſe habet; vel nihil, vel certe parum iacturæ fuerit, has quæſtiones, quæ plus laboris quam vtilitatis legenti afferunt, ſuſpenſo potius gradu tranſire, quam pertinaci, & nihil profutura ſedulitate ſectari. nihil enim prohibet, quin, ſi cui placuerit, hæc ipſa prius legat, quam ſuperiora. Cæterum, quod ad rem hanc attinet, velim mihi a Latinis hominibus permitti, vt in re multo diligentius a Græcis tractata, quam a noſtris, nominibus ſæpe vtar Græcis. id enim propterea faciendũ putaui, quod in toto hoc tractatu græca & notiora ſunt, & minus ambigua, quã latina, comma enim, colon, & periodos adeo apud artiũ ſcriptores vulgata ſunt, vt nemo vel mediocriter eruditus non intelligat. at inciſum, & cæſura, & cæſum, & articulus, & membrum, itemq; ambitus, et circuitus, et cõprahenſio, ac cõtinuatio, et circun-

cumſcriptio, etſi latina ſunt, & maxima ex parte à Cicerone modificata, & in hunc locũ aliunde tranſlata, neſcio quo tamen caſu adeo vel ambigua, vel obſcura ſunt, vt in ipſis non ſolum imperitiores poſſint hæſitare, ſed ij etiam, qui præ ſe nihil alios ſcire crediderunt, in ambitus comprahenſionis, ac continuationis, & circuitus ſignificatione ita aberrarint, vt, quas Cicero vnius rei quatuor appellationes ſtatuerat, ijs illi quatuor res inter ſe longe diuerſas ſignificari ſcriptum relinquerint: quam recte, ipſe viderint. nos, quantum poſſumus, magnorum auctorum veſtigia inſiſtentes, hominum ſtudia adiuuare tentabimus: &, quo facilius totum hoc, quicquid eſt, poſſit intelligi, a commatibus, quæ breuiſſima ſunt, orſi, vſq; ad longiſſimas periodos, & ea, quæ veræ periodi modum excedunt, ita progrediemur, vt, quæ vel ab alijs ſcripta ſunt, vel a nobis non inutiliter, vt ſperamus, excogitata, quam fieri potuit, breuiſſime perſequamur. Comma igitur & in muſicorum canticis, & in poetarum verſibus, & in ſoluta oratione deprahenditur. Et apud muſicos quidem Phiſolaus Pythagoricus, vt refert Boetius, dixit, comma eſſe ſpacium, quo maior eſt ſeſquioctaua proportio, duabus dieſibus, id eſt, duobus ſemitonijs minoribus. idemq; in duas partes inæquales diuidens tonum, cuius principium ſtatuebat in vigintiſeptem vnitatibus, qui primus cubus eſt a primo impari, maiorem toni partem appellauit aptomen, minorem dieſin; ita vt aptome quidem quatuordecim vnitates haberet, dieſis tredecim.

tim, vnitatem illam, qua duo iſta inter ſe differunt, comma appellauit: idq́; in duas partes æquales partitum eſt, quæ ſchiſmata nominauit. & ab hoc quidem muſicorum commate vel nulla, vel certe modica ad oratorium comma duci ſimilitudo poteſt. Apud poetas vero commatum duo genera ſunt, alterum, quod, ad verſuum modulationem cantumque pertinet, nec ad ſenſum reſpicit; quam grammatici iuniores vulgata voce cæſuram, & græca τομὴν appellant: alterum, quod ad ſenſuum diſtinctionē ſpectat, commune omnibus, qui quocunq; modo vel ſcribunt aliquid, vel loquuntur. quod oratores ad ſimilitudinem, menſuramq́; eorum commatum & cæſurarum, quæ in verſibus dimetiendis requiruntur, in ſolutæ orationis paruis quibuſdam partibus effingere, atque exprimere tentarunt. Cæſura autem, vt vulgato verbo vtar, eſt ex integro verſu ideo cæſa & ſuſpenſa pars, vt canentibus reſpirandi facultas præbeatur. horum vero commatum, cæſurarumue, quæ ad verſuum modulationem ſunt excogitata, non vnum genus, aut vnus modus eſt; ſed aliæ ſemipede, aliæ integro pede, omnes vero orationis finita parte clauduntur. atque eæ multo arctiori lege, ac certiori pedum, & ſyllabarum numero conſtāt, quam commata, quæ vel in ſoluto ſermone, vel in poemate poſita, ad ſenſum pertinent. proinde etiam notiores illas eſſe, quam hæc, dubitandum non eſt. ideoq́; ex rei notæ ſimilitudine eam, quæ minus nota eſt, inueſtigare inſtituimus. hæc enim, quæ quærimus, orationis

ſoluta commata vel propter multiplicem pedum varietatem, ac latiſſime patentem numerorum licentiam, vel propter arctiſſimum cum membris contextum, ac prope gemellam ſimilitudinē, cognitu difficiliora eſſe, certum eſt. Heroicum igitur hexametrū (a notiſſimo enim verſuum genere ſimilitudinem libuit ſumere) locis aliquot incidi ſolere, & debere, certum eſt; & ante finem verſus, vel in pluribus locis, vel in vno ſaltem aliquā recreandi ſpiritus poteſtatem canentibus fieri oportere. ea porro loca ſunt, vbi tertius, vel quintus, vel ſeptimus, vel nonus ſemipes ita terminat partem orationis, vt idem ſequentis pedis initium fiat. poteſt autem id vnico in verſu vel vno tantum loco, vel pluribus contingere:

In vno, vt,

Magnanimi Iouis ingratum aſcendere cubile:

In duobus:

Littora, multum ille & terris iactatus, & alto:

In tribus:

Italiam fato profugus, Lauinaq; venit:

In omnibus:

Effigies ſacra diuum, Phrygijq; penates.

Hæ verſuum partes commata appellantur, & illud ius habent, vt vltimam ſui ſyllabam, ſi breuis fuerit, poſſint producere: propterea quod paruam illam vnius temporis iacturam ſilentij mora compenſat. fit enim poſt commata pauſa quædam ſpiritus, quæ pro vno illo, quod deſideratur, tempore iure computatur. quod his exemplis facile patere poteſt.

Pecto-

Pectoribus inhians ſpirantia conſulit exta.
Omnia vincit amor: & nos cedamus amori.
Munera dehinc auro grauia, ſectoq́ elephanto.
- Tuis hic omnia plena
Muneribus
- Tibi Pampineo grauidus autumno.

Eſt & Trochaicum comma: vbi poſt quintum ſemipedem breuis ſyllaba dictionem terminat, nec produci poteſt; vt, Fertur aquis auriga. quod ideo Trochaicum appellant, quia in tertia ſede Trochæum finita dictio efficit: qui deinceps cum ſequenti ſtatim ſyllaba coniunctus Dactylum reddit. Ex his commatibus critici tria iam ſuperſtitioſe obſeruant, Trochaicum, penthemimeres, hephthemimeres; vt eum verſum Heroicum negent, in quo non aliquod horum poßis inuenire. Sunt & alia duo in hexametris commata. quorum alterum Priapei, alterum bucolici verſus proprium eſt. Priapeum comma eſt, cum tertius pes Dactylus eſt, & cum dictione pariter pes ipſe finitur, vt, Cui non dictus Hylas puer? cuius commatis vltimam ſyllabam quamuis longam Priapei carminis ſcriptores plerunq́ corripiunt: & vt manifeſtius fiat comma, in poſterioris commatis prima ſede Trochæum ponunt, vt,

Tectam vimine iunceo, caricisq́ maniplis:
& illud Catuli,
Helleſpontia cæteris oſtreoſior oris:
& illud:
O colonia quæ cupis ponte ludere longo.

Bucolicum vero comma eſt, vbi quartus pes Dactylus fuerit, & partem orationis terminarit: quales apud Theocritum omnes fere deprahenduntur, apud Virgilium,

Dic mihi Damœta, cuium pecus? an Melibœi?
Non, verum Aegonis: nuper mihi tradidit Aegon.
Infœlix o ſemper ouis pecus. ille Nearam.

Hi omnes bucolicum, vt vides, comma habent. Poteſt quis animo concipere, etiam in primo ſemipede comma fieri; quod ſimplex non inepte dici queat; vt, Non, verum Aegonis. erit igitur, vt breuiter, & multo apertius repetam, hic ordo,.

Primus ſemipes, vel ſimplex comma, & monomeres,

Non.

Tertius ſemipes, vel comma ſemiternarium, vel trithemimeres,

Non ego te:

Quintus ſemipes, vel comma ſemiquinarium, & penthemimeres,

Non ego te vidi:

Tertius Trochæus, vel comma Trochaicum,

Fertur equis auriga:

Tertius Dactylus, vel comma Priapeum,

Barbatus linit hirculus:

Septimus ſemipes, vel ſemiſeptenarium comma, vel heptemimeres,

Quid faciat latas ſegetes:

Quar-

Quartus Dactylus, vel comma bucolicum,
Infelix o ſemper ouis pecus:
Nonus ſemipes, vel ſeminouennarium comma,
Iam veniet virgo, iam dicetur.

Sed & poſteriores partes, hoc eſt eas, quæ ad perficiendum verſum ſuperſunt, commata appellari poſſe, quidam crediderunt. Fit tale quiddam & in Iambicis, & in Trochaicis, & in alijs verſibus. Sed & illa perſequi longum eſt: & hoc ipſum, quod de Heroicis hexametris diximus, ſatis, ac fortaſſe etiam nimium eſt ad eam, quam quærimus, ſimilitudinem. Quemadmodum igitur in poematibus hæ caſuræ canentibus reſpirandi facultatem præbent; & verſui tantum gratiæ, & auctoritatis addunt, vt ſine illis nō poßit ſubſiſtere: ſic in ſoluta oratione ſunt quidam articuli, qui illam ita diſtinguunt, vt & dicenti laxamentum quoddam vocis præbeatur, & audienti, aut legenti ad intelligendum latior aditus paretur. hoc autē inter poetica illa commata, ſeu caſuras, & hæc, de quibus tractare inſtituimus, intereſt, quod in illis ſatis eſt, poſſe verſum apte incidere, finita, quibus diximus locis, parte orationis; etiamſi nullus adhuc ſubſit ſenſus, vt, Helleſpontia cæteris, &, Falſa pedum primo: in his autem, quæ non modo ad dimenſionem temporum, ſed ad ſtructuram tam poeticæ quam ſolutæ orationis pertinent, ſenſum aliquem neceſſe eſt ſubeſſe, ſiue ille perfectus eſt, ſiue imperfectus. Aquila Romanus, quem libertum Mecœnatis fuiſſe legimus, ſic definit: Comma eſt pars orationis, ex duobus aut

pluribus verbis, nondum quicquam abſoluti ſignifi-cans, hoc modo: Etſi vereor iudices. quam definitio-nem iiſdem prope verbis Martianus in librum de rhe-torica ſuum tranſtulit. Quintilianus comma dicit ſenſum eſſe, numero non expleto concluſum, & ple-runque partem membri, Cicero non aperte ille qui-dem definit, ſed ita deſcribit tamen, vt intelligi pro-pemodum poſſit quid eſſe comma crediderit. nam cum de ea oratione loqueretur, quæ cæſim & mem-bratim, hoc eſt, per commata & cola, ducitur, & in veris cauſis plurimum prodeſt; ita ſcriptum reli-quit. ſæpe ſingulis, ſæpe binis vtendum eſt pedibus; & vtriſq; pedis pars addi poteſt; ſed nunquam fere ternis amplius. ex quibus verbis, comma vſque ad ſe-ptem ſemipedes progredi poſſe, intelligimus. nam cũ pedibus ſingulis, aut binis, aut ternis vtendum dixe-rit; nec numerum ſyllabarum, e quibus hi pedes con-ſtent, expreſſerit. de diſſyllabis, ac præſertim Spon-deis, proculdubio intelligendum eſt: quod diſſyllabi ſoli, pedes abſolute dicantur. nam tetraſyllabi dupli-ces dicuntur pedes, & numeri exiſtimantur. tri-ſyllabos alterplices quidam nominarunt. illi enim ex duobus diſſyllabis pedibus conſtant, hi ex vno diſ-ſyllabo, & aliqua alterius diſſyllabi parte. Cæterum, quamuis ſemipes etiam breuis ſyllaba dici poſſe vi-deatur: ii tamen, qui de metris tractant, ſemipedem dicentis ſyllabam longã ſine dubio intelligunt: quod & illorum vſus probat, & Donatus innuit. cum ve-rò duo ſemipedes integrum faciant pedem; neſcio

quo

quo pacto videtur ſequi, vt, quemadmodum e ſingulis ſyllabis longis fiunt ſemipedes, ita e binis longisſiant ij, de quibus Cicero loquitur, integri pedes. atque inde poſſumus ſuſpicari, Ciceronem modum, menſuramq́; commatum, a duabus ſyllabis longis non vltra ſeptem voluiſſe produci: propterea credo, quod, quæ in honore ſunt Heroici verſus commata, ſeu cæſuræ, ſemiternaria, ſemiquinaria, & ſemiſeptenaria, intra hunc longarum ſyllabarum numerum ſubſiſtunt. qua ratione adductum crediderim Hermogenem, vt ſcriberet, comma a quatuor & quinque vſque ad ſex ſyllabas procurrere, ἐπῳδῷ μετρούμενον, *hoc eſt, ſuccenſu dimenſum ac finitū. &, niſi fallor, per quatuor duos pedes, per quinq́; ſemiquinarium comma, per ſex tres pedes intellexit: quibus nos in oratione cæſa vti debere, Cicero docet: & partem pedis adijci poſſe aſſerit: quam neſcias an hic fortaſſe* ἐπῳδὸν *vocet: quāuis alij* κατάληξιν *appellent: an, quod vero longe ſimilius eſt, ob id epodo menſurari comma dicatur, quod, vt apud lyricos poetas breuiſſimus verſus eſt epodus, ac plerunq́; hemiſtichion, ita ſolutæ orationis breuiſſima quædam pars comma intelligatur. proinde affirmat idem Hermogenes, etiam in paucioribus ſyllabis, vt in tribus, aut duabus inueniri: atque adeo etiam ex Demoſthene profert duarum ſyllabarū comma. ea ſunt,* ἢ οὖ, *id eſt, nec-ne. ex quo apparet, ſolutam orationē, vt multo liberiorem verſu, non admiſiſſe illa modo commata, quæ ſemipede clauduntur, ſed ea etiam, quæ integris pedi-*

pedibus abſoluuntur. Exempla quoque, quæ Cicero affert, & intra paucas ſyllabas comma ſiſtere, & in pedes integros diuidi poſſe oſtendunt:

Domus tibi deerat:

At habebas.

Pecunia ſuperabat:

At egebas.

Hæc ille quatuor commata ex oratione ſua eſſe dixit: quorum ſecundum, & quartum quaternis, primum ſeptem, tertium octo ſyllabis partim longis, partim breuibus conſtat, & ex integris pedibus eſſe poſſunt. Ex alia item ſua oratione comma trium ſyllabarum affert: Diximus. *Illa quoque ex* L. Craſſo *appellat commata,* Miſſos faciant patronos: ipſi prodeant. *quorum poſterius quinque ſyllabis, prius octo conſtat.* Verum, *cum Demoſthenicum illud comma diſſyllabum, ſuperius citatum, non aliam ob cauſam comma eſſe* Hermogenes *dicat, quam quod illis duabus ſyllabis perficitur ſenſus; ſequetur, vt, ſi vera eſt ea ratio, in vna quoque ſyllaba, quæ ſenſum perficiat, comma eſſe poſſit. quæ cum ita ſint; arbitror iam patere, comma oratorium ab vna ad ſeptem ſyllabas longas progredi, neque in ijs commatibus vitio datur, ſi pro longa duas breues poſueris; cum id in verſibus quoque, qui ſeueriori lege coercentur, ſciamus eſſe permiſſum. quamuis autem paſſim ſibi quiſque reperire poſſit exempla, nos tamen in gratiam eorum qui vel rudes ſunt, vel quærendi laborē nō ſuſtinent, ex Roſciana* Ciceronis *promemus. & vnius quidem*

ſylla-

ſyllaba comma eſt, cum Erucium interrogans, atque vrgens, ait: exhæreditauit ne? ac mox ſibi ipſe reſpondens inquit, Non. quo monoſyllabo ſenſus perficitur. ſit ergo exemplum monoſyllabi commatis, Non: diſſyllabi, Quid hoc? triſyllabi, Quid ergo? tetraſyllabi, Quid oppugnas? pentaſyllabi, Quid primũ querar? hexaſyllabi, Patri non placebat, heptaſyllabi, Innocens eſt quiſpiam. Vides ſeptem commatum exempla ex Cicerone ſumpta: quorum primum monoſyllabo verbo perficitur, tria ex integris pedibus conſtant, tria ſemipede clauduntur, nullum ſeptem ſyllabarum aut decem temporum numerum excedit. neque hoc ideo dictum quiſquam putet, quod non & longiora fieri poſſe exiſtimem. Sunt & vndecim temporum, vt,

Ea multudo, quæ erat?

Sunt & duodecim, vt,

Quid, quæſo, eius intererat?

Sunt & tredecim, vt,

Fateor me ſectorem eſſe.

Sunt quatuordecim, vt,

Quid hic incredibilis curſus?

Quæ iam potius membra videntur appellanda: præſertim cum apud non indoctum Hermogenis interpretem legamus, quoſdam fuiſſe, qui, comma & colon idem eſſe, hoc modo probari poſſe iudicarint. ſi comma epodo menſuraretur, & colon eſt epodos: comma quoque colon eſt. comma vero menſurari epodo, teſtis eſt Hermogenes: & epodum colon eſſe

docent lyrici poetæ, qui eas odas, quæ ſtrophe atque epodo conſtant, δικώλους vocant: qualis eſt illa.

Diffugere niues: redeunt iam gramina campis,
Arboribusq́ comæ: & illa,
Ibis Liburnis inter alta nauium
Amice propugnacula.

Et fere omnes, quæ eodem libro continentur. Hermogenes, & Demetrius Phalereus commata, ac cola in eo tantum differre aiunt, quod hæc breuiora ſunt, illa longiora. atque ideo mirum uideri non debet, quod quidam ſcriptum reliquere: breuiſſimum colon interdum comma nominari: ac contra longiſſimum comma, nonnunquam colon appellari. ſi quidem quæ in confinijs ſita ſunt, plerunque ambigua eſſe conſueuerunt. In quarto rhetoricorum ad Herennium comma articulum dici puto. eſt autem articulus, vt ibi ſcriptum eſt, cum ſingula verba interuallis diſtinguuntur, cæſa oratione, hoc modo. Acrimonia, voce, vultu aduerſarios perterruiſti, inimicos inuidia, iniurijs, potentia, perfidia ſuſtuliſti. In eodem libro videtur articulus a membro non longitudine, & breuitate, ſed celeritate, & tarditate diſtingui: quod articulus celerius, vt ibi legitur, & crebrius veniat: membrum, tardius ac rarius. apud Ariſtotelem cõmatum nulla, quod ſciam, mentio eſt. videtur enim magnus ille vir exiſtimaſſe, hæc a mẽbris non magis eſſe diſtinguenda, quam Thrax a Pygmæo in eo, quod homo eſt, diſtinguitur: ſed magnitudine

ſola

ſola diſiungi oportere: vt hæc parua, illa magna eſſe membra videantur. Verum, vt opinor, operæ pretiū fuerit, hoc loco eorum cogitationibus occurrere, qui poſſunt iure mirari, Aquilam & Martianum putaſſe comma eſſe partem orationis, quæ ex duobus, aut pluribus verbis conſtet, nihil adhuc abſoluti ſignificans. videntur enim dicere, ſenſum non ſolere aut poſſe abſolui ac perfici cōmate. quod vtique falſum eſt. nam commata non imperfectum, & ſuſpenſum modo ſenſum, ſed perfectum quoque & abſolutum habere poſſunt. quod & Demetrij & Hermogenis auctoritas, & res ipſa per ſe oſtendit. Cicero quoque, cum laudaret vſum eius orationis, quæ caſim fit, oſtendit, inciſis, hoc eſt commatibus ſenſus ſolere ſumma cum vtilitate cauſarum perfici. quanquam igitur dubitari poteſt, doctiſſimos homines diuerſa ſentire: tamen, qui rem paulo diligentius inſpexerit, dubitare ac mirari deſinet, atque illos neque labi neque diſſentire intelliget. Comma enim, ſi, tanquam pars a toto ſuo auulſa, conſideretur: non prius, quā cum alijs partibus in totum ſuum redigatur, ſenſum perficiet. ſi quidem vt nullæ partes, niſi iunctæ, totum perficiunt: ita ne commata quidem, niſi cum alijs ſui totius partibus iuncta, poſſunt ſenſum integrum abſoluere, atque perficere. quod ipſum & de membris eſt dicendum: at ſi hæc eadem non vt partes, ſed vt proloquia quædam abſoluta, & ad nullum omnino totum relata acceperis: ſenſum per ſe abſoluunt, ac perficiunt. Quod ſi quis moleſtius ac pertinacius

inſtet,

inſtet, ac dicat, commata & cola partes ſemper eſſe, idq́; ipſis nominibus oſtendi affirmet: quod commata alicunde abſcindantur, & cola ſint alicuius corporis cola, hoc eſt membra: illud reſponſum volumus, potentia ſemper partes eſſe, actu non ſemper. &, quemadmodum Ariſtoteles caput & manum, ſi diuellas a reliquo corpore, iam non rationis, ſed vocis communicatione ſola caput manumq́; dici putat: ita credi par eſt, & cola, quæ nullam compoſitam periodum conſtituant: & commata, quæ neque periodi neque membri partes ſint, ſola nominis, nulla rationis communicatione ſic dici, & æquiuoce cola commataque nuncupari. Vſum vero commatum minantibus, ac terrere volentibus, vtilem eſſe oſtenderunt Lacedæmonij, miſſa ad Philippum Macedonem epiſtola: in qua nihil aliud erit ſcriptum, præterquam, ὁ διονύσιος ἐν κορίνθῳ. quibus verbis minabantur futurum, vt, niſi ab inceptis deſiſteret, victus ac fugatus in eas calamitates incideret, in quas Dionyſius a Siculis eiectus olim incidiſſet, & apud Corinthios propter inopiam literas docere coactus eſſet. Eadem compoſitio eſt apta ſapientibus, qui paucis verbis magnas & graues ſententias complecti amant: vt, Noſce te ipſum, Nihil nimis. nam vt in minimis ſeminibus maximarum ſæpe arborum vis continetur: ita breuiſſimo verborum contextu late patentium ſententiarum virtus ſæpe comprehenditur. Ad hæc, commatum breuitas enunciandis ijs, quæ ἀποφθέγματα græce dicuntur, aptiſſima

existi-

existimatur: itemq́; ijs, quæ Latini dicta nominant. Altercationes quoque oratorum, & poetarum dramata ſolent commatibus magna ex parte cōſtare. Proinde ſtultum eſt dicere, ijs ſenſum nullum perfici, quibus tam graues, & acutæ ſententiæ: quibus tantæ in iudicialibus cauſis vltercationes, tam multæ poeticorum dramatum partes ſolent enunciari. Denique, cum cola a commatibus ſola menſura differre, & Ariſtoteles ſenſiſſe videatur, & Hermogenes ac Demetrius aperte dicant, &, vt mox dicemus, ſingula plerunque cola ſententiam ac periodon etiam perficiant: nihil dubium eſt, commatibus quoque ſenſum ſæpe perfici: quamuis tunc imperfectum habeant, cum membrorum vel periodorum partes ſunt: & eo, vt ad totum quoddam ſuum ſolent referri. Sed iam de colis quoque tractemus: vt deinceps aptius ad periodos veniamus. Colon ab artium ſcriptoribus varie deſcribi video: & quamuis eodem pene omnes tendant: mihi tamen faciendum putaui, vt, quas legi deſcriptiones, eas propemodū omnes in hunc locum conferrem: vt vnuſquiſque, quam maxime probaſſet, eam ſequeretur. Colon igitur, vt quidam aiunt, eſt portio orationis, verbis abſoluta, ſenſum aliquem exhibens. Alij ſic. Colon eſt oratio vno ſpiritu prolata, quæ totam ſententiam vel partem eius breuiter abſque interualla abſoluit. Ariſtoteles, cū de periodo verba feciſſet, eam ita diuidens in formas duas, vt alteram diceret eſſe ἀφελῆ, *hoc eſt ſimplicem, quam & monocolon vocant: alteram vero in*

ro in colis poſitam, quam e colis conſtare intelligimus: ſtatim hanc colis ſubiecit. Colon eſt altera huius periodi pars: fit autem colon ipſum aliquando periodus. Archedemus vero, vt ait Demetrius Phalereus, apertius ac perfectius colon definiuit: in vnum enim coegit Ariſtotelicam definitionem, & id, quod poſt definitionem ſtatim ab eo erat illatum, hoc eſt, colon etiam eſſe ſimplicem periodum: atque ita definiuit. Colon eſt aut ſimplex periodus, aut compoſita periodi pars. quam tamen definitionem non ita intellexit Phalereus, vt omne colon periodum eſſe crediderit, ſed id tantum, quod longitudinem pariter haberet ac flexum quendā circa finem: ex vtraque enim re, non ex altera harum periodum fieri putat. Quintilianus ſic: Membrum eſt ſenſus numeris concluſus, ſed a toto corpore orationis abruptus, & per ſe nihil efficiens. Cola vero tranſlatione, a membris animantium ducta, dicuntur. nam vt in corporibus animantiū caput, & pes, & manus, ſi a corpore ſeiungātur, quamuis quod ad aſpectum attinet, perfecta ſint membra, nullo tamen miniſterio funguntur: ita hæc, quæ rhetores orationis cola ac membra dicunt, ſeiuncta a ſuo toto, etſi ſuapte forma perfecta ſunt, vires tamen ſuas non prius poſſunt oſtendere, quam totum eius orationis, cuius membra ſunt, corpus & extrema concluſio venerit. quod Quintilianus vt verum eſſe oſtenderet, tria illa membra notiſſima ex Ciceronis oratione adduxit: O callidos homines, o rem excogitatam, o ingenia metuenda. quæ ad hunc

modum

modum prolata, integra quidem ſunt, ſed tamen, quia a reliquo corpore, atque a ſua periodo ſeparata ſunt, nullam vim per ſe obtinent: at, ſi ad reliquum argumentationis corpus acceſſerunt, tum denique viribus ſuis funguntur: &, quantum adiuuent orationem, tum demum declarabunt, cum mutuo iuncta efferentur, hoc modo. O callidos homines, o rem excogitatam, o ingenia metuenda: Diximus: Teſtes dare volumus: Quem, quæſo, noſtrum feſellit, ita vos eſſe facturos? In quarto rhetoricorum ad Herennium libro ita colon deſcribitur: Membrum eſt res breuiter abſoluta ſine totius ſententia adminiſtratione, quæ denuo alio membro excipitur. continuantur igitur interdum duo membra hoc modo: Et inimico proderas: & amicum lædebas. Interdum tria, hoc modo: Nec reipublicæ conſuluiſti: nec amicis profuiſti: nec inimicis reſtitiſti. vt hic quidem auctor videatur dicere, nos, cum membratim loqui volumus, vel tria vel ſaltē duo breuia membra ita nectere oportere, vt ſuum ſenſum perficiant ſingula, & argumentationem quidē ita adiuuent, ita reſpirandi copiam faciant, vt tamē totius rei, hoc eſt perfectæ ſententiæ adminiſtrationē non exhibeant: & in hoc a periodo differant, quod argumentionem nō concludunt, periodus vero, ſi Hermogeni credas, vbi vera eſt, id ſemper facit. hac porro, quæ commata, cola, & periodos Græci nominant, ipſe articulos, quaſi paruos quoſdam artus, & membra, & cōtinuationes vocat, atque inter verborū exornationes ac figuras numerat.

quod

quod & Aquila recte fieri poſſe conſentit. quin & apud Græcos Hermogenes idem videtur credidiſſe. & ſane, ſi hæc forma membris debetur, vt, quod primo loco eſt, denuo a ſecundo excipiatur, &, quod ſecundum eſt, a tertio, ac deinceps tertium a quarto: tum vero, ſi etiam breuiter abſolui rem ſine totius ſententiæ adminiſtratione oportet, vbi vel res pluribus verbis explicabitur, vel membrum a membro nō erit continenter exceptum, vel illata fuerit totius ſententiæ adminiſtratio: hæc figura & exornatio diſſoluetur, ac peribit, nec colon recte nominabitur. ſic enim aliæ quoque verborum exornationes, mutato vocum ordine, ac contextu, pereunt, & figura nomen amittunt: cum tamen ſenſus maneat integer. quod vtique etiam de commate & periodo poſſe dici videtur. ſiquidem & Demetrius notiſſimam ex Demoſthenis aduerſus Leptinem oratione periodon ita diſſoluit, verborum ordinem mutans: vt, ſeruato eodem ſenſu, periodus eſſe deſinat. modus autem, & menſura, qua ſola diſtare colon a commate Demetrius & Hermogenes affirmant, eſt, opinor, vt colon, quod ὀρθὸν, id eſt rectum vocant, a ſeptem longis ſyllabis vſque ad trimetrum Iambicum, vel hexametrum Heroïcum, hoc eſt a tredecim aut quatuordecim temporibus ad quatuor & viginti poſſit progredi. nam ſi ex omnibus Iambis fuerit trimeter verſus, decem & octo erunt tempora: ſi locis imparibus Spondeum admiſerit, vnum & viginti. quod ſi hic ſenarius ex iis fuerit, qui Spondaicu tractibus quin-

quinque locis vitiatur: quales Plautus & Terentius non paucos, vt antea diximus, fecerunt, vltimum modo Iambicum illa ſumſeruantes: viginti tria tempora computabis, & verſum hexametro Heroico minorem vno tantum tempore deprehendes. quo fit, vt minus mirum videri debeat, quod, cum M. Tullius de periodi menſura in Oratore hæc ad verbum ſcripſerit: E quatuor igitur hexametrorum inſtar verſuum quod ſit, conſtat fere plena comprehenſio: Quintilianus tamen libro inſtitutionum nono aſſirmet, periodum, hoc eſt, comprehenſionem a Cicerone quatuor ſenarijs verſibus terminari. vidit enim vir alioqui prudens & eruditus, parum admodum intereſſe, hexametriſne Heroicis, an Iambicis ſenarijs quatuor terminaretur: cũ tantulo temporis vnius momento diſtent, ac fortaſſe vel memoria lapſus, trimetris apud Ciceronem ſe legiſſe credidit: vel hexametros ipſos ſenarios dici poſſe iudicauit. Iuſtus ergo membri modus erit temporum vigintiquatuor: vt ſi inſtar verſus hexametri: breuiſſimus vero ad vndecim vſque deſcendet. & eius quidem membri, quod ſit temporum vigintiquatuor, notiſſimum eſt illud exemplum ex L. Craſſi oratione.

Cur clandeſtinis conſilijs nos oppugnant?

Aliorum vero, quæ breuiora ſunt, hæc erunt tibi exẽpla, a temporibus viginti tribus ad vndecim.

O portentum in vltimas terras exportandum.

Quo tempore igitur iudex aures erigeret?

Antea vel iudicari primo poterat.

Ee Teſti-

Teſtibus editis ita mittam in conſilium.
Qui Romam multis annis non venit.
Nec reipublicæ conſuluiſti.
Cuſtodem Tullio me apponite.
Quis tam inimicus huic ordini fuit?
Quæro, ſeruoſne, an liberos?
Vnde eos nouerat Roſcius?
Nec amicis profuiſti.
O ingenia metuenda.
O callidos homines.

Vides, exempla, ex Cicerone ſumpta fere omnia, à vigiti quatuor temporibus ad vndecim deſcendentia. infra quem numerum temporum quæ ſunt, ab ipſo Cicerone inciſa appellari video: quæ autem vel vndecim ſunt, vel maiora, membra dici. Illa enim, O callidos homines, o ingenia metuenda: quorum alterum vndecim, alterum duodecim eſſe temporũ vides: membra nominat. Illa vero,

Pecunia ſuperabat?
At egebas:
Domus tibi deerat?
At habebas:

quorum duo ſenis temporibus contenta ſunt aliorum neutrum ad vndecim peruenit: vocat inciſa. quæ lex ſi firma eſſet, videri poſſet Cicero voluiſſe commata [illegible] admodum vltra penthemimerim protendi. ſed cum idem nos in oratione cæſa modo ſingulis, modo binis, nonnunquam ternis pedibus, quibus, pars pedis addi queat, vti ſolere affirmet: ad ſep-

ſeptimum ſemipedem comma progredi poſſe proculdubio ſignificat, vt ſuperius conati ſumus oſtendere, id ad ſimilitudinem poeticorum commatum factũ eſſe exiſtimantes. quod ſi verum eſſet, quatuordecim temporum cõma eſſe poſſet. qua in re vereor, ne, ſi Ciceronem ſibi ipſi non conſtare ſuſpicatus fuero, audax merito iudicari poſſim: ſin optimum omnium patronum defendere tentauero, ridiculus videar, cum defendẽs, qui patrono nõ indiget. ſed bene, quod qui alios ſæpe defendit, raro accuſauit, hoc quoque loco ſe ipſum ſuis verbis abunde tuetur. nam cum ait, ſæpe ſingulis, ſæpe binis vtendum pedibus, quibus vtriſque pedis pars addi poteſt: oſtendit comma a tertio ſemipede ad quintum ſæpe peruenire: cum vero addit, non fere ternis amplius: rariſſime ad ſeptimum progredi poſſe demonſtrat. cum enim ait, nõ fere: non penitus negat ſed rariſſime fieri ſignificat. quod autem raro ſit, perinde propemodum eſt, ac ſi ſemel tantum, aut nunquam fieret. ſic Craſſum, raro ridentem ſemel in vita riſiſſe, eius ſeculi homines dixerunt. Ex quo exiſtimare par eſt, Ciceronem, quod frequentiſſime fieri videbat, inter commata computaſſe: quod raro, id vix computandum crediďiſſe. niſi illud potius dicimus, Ciceronem, et ſi ſubtiliter didicerat, quæ ad inciſorum & membrorum menſuram pertinent, tamen arctiores iſtas, & moleſtas leges non tam neſciſſe, quam de induſtria contempſiſſe: nec valde curandum putaſſe, ſi quando vel cõma productius, vel colon eſſet forte contractius: cum

præſertim hæc omnia cola ſint, ſed hæc maiora, illa vero minora. In oratione certe Craſſi duo commata eſſe dicit, MISSOS FACIANT PATRONOS: IPSI PRODEANT. *quorum prius tredecim vel quatuordecim temporum eſt, & vſque ad ſeptimum ſemipedem producitur: poſterius vero nouem ſed & Hermogenes apud Demoſthenem illud quaſi comma agnoſcit,* ἐν δὲ ἐρετρίᾳ κλείταρχον. *quod vtique nouem ſyllabarum eſt, & temporum tredecim. item illud fere par,* καὶ καταλαμβάνων ὠρεόν. *Et tamen idem auctor e ſex ſeptẽue ſyllabis conſtare comma ſcripſerat. ſed, vt puto, hæc non tam exacte metienda iudicarunt: verũ, quod in confinio commatum ac membrorum fuerat, modo membrum, modo inciſum vocari poſſe ſtatuerunt. Nam Cicero, qui apud L Craſſum comma eſſe dicit, Miſſos faciant patronos: in quo vides ſeptem ſemipedes tredecim temporũ: in ſua ipſius oratione mẽbra illa nominat, O callidos homines, o ingenia metuenda, o rem excogitatam. quorum nullum excedit duodecim tempora: ſupremum tantummodo decem eſt. ſed hac in re ſtatuat vnuſquiſque, quod volet: dum meminerit, etiã hic bonis numeris vtẽdum. ſunt etiã membra quædam hexametris longiora, & quorum nulla certa perhibetur menſura: quæ Hermogenes* σχοινοτενῆ *vocat: perinde ac ſi in modum funis protenſa, ac prælonga dicas: quæ ille exordiorum circũductionibus accommodata exiſtimat. atque ex ijs omnia fere exordia apud Ciceronem conſtare creduntur.*

duntur. Membra vero, vt ſuperius quoque oſtendimus, cum de cōmatibus loqueremur, interdum tota plenam ſententiam complectuntur, vt, Noſtra omnis vis in animo & in corpore ſita eſt. integra enim ſententia integro membro abſoluitur. Interdum totum atque integrum membrum non totam ſententiā, ſed ſententiæ partem cōprehendit, vt, Larinas quadā fuit Dinea. plenum quidem membrū, & plena etiam ſententia videri poteſt, quod Dineam quandam Larinatē fuiſſe intelligimus: ſed, quod attinet ad cauſam, quā ſuſceperat orator, ſuſpenſa adhuc eſt, nec prius integra, quam ſubieceris, Socrus Oppianici, quæ filios habuit Marcum & Numerium Aurios, & Cneum Magium, & filiam Magiā, nuptā Oppianico. nam hæc poſteriora ad rem, de qua agebatur, iam propius accedunt. iam enim intelligimus vnius filios tres fuiſſe, & filiam, quæ Oppianico nupſerit, vnde Oppianici propter pecuniæ cupiditatem ſcelus eruperit. Vt autem inciſa, & breuia membra diu continuari non oportet, ne oratio arida ſit, & diſſoluta: ita curandum eſt, ne prælonga membra longo tractu continenter frequententur, ne fiat compoſitio immodice profluens, & plus iuſto redundans; quæ ridicula eſt: cum præſertim poetæ hexametrū verſum nunquam excedant; credo, ne videantur modi eſſe ſine modo. ſatis enim longum putarunt hexametrū: ideoq́ eum a longitudine, vt Demetrius putat, Heroicum nuncuparunt: quod conſcribendis magnorū virorū rebus geſtis conuenire videretur. Latini quoq́

 eiuſ-

eiuſmodi verſus, auctore M. Varrone, longos nominarunt. & omnes fere grandes materiæ, & longo tractu dictæ, hoc metro, vt apud Ariſtotelē legimus, conſcribuntur: nec quiſquam ſanæ mentis aut Iliada aut Aeneida Catullianis hēdecaſyllabis, vel Septimij dimetris ſcribere tentauit: his enim magis breues ioci, & rurſus opuſcula, quam bella ſunt explicanda. Illud non opinor omittendum, membra quædam ita per ſe ſolida eſſe, vt non conſtent ex vllis commatibus, ſed continenti ductu, nuſquam inciſa, ad finem ſenſus perferantur, vt, Verreſne habebit domi ſuæ candelabrū Iouis Opt. Max. gemmis, auroq́; perfectū? quanquam enim mēbra verſibus aliqua parte adeo ſimilia ſunt, vt a Cicerone aliquando verſus nominentur, ac metricis appellatione κώλων verſus ipſos ſæpe intelligant non tamen tam arctis legibus tenentur, vt ſemper neceſſe ſit ea ita, vt verſus, e commatibus conſtare: ſed vt e commatibus ſæpe conſtāt, ita etiam per ſe ſine oratorio vllo commate poſſunt eſſe abſoluta. Quoniam autem de commatibus ac colis iam ſatis, ac fortaſſe etiam ſupra quam ſatis fuit, dixiſſe videri poſſumus: ſupereſt, vt, quam varia fiat ex ijs ſtructura, dicamus. Omnis igitur oratio aut in ambitum quendam, quā periodon vocant, oratoris arte formatur: de qua ſequenti libro tractabimus: aut natura duce ſine vlla periodi ſpecie, tractu quodā perpetuo pendens ac ſuſpenſa profluit: & nūc cæſim, nunc membratim, interdum cæſim pariter membratimq́; procedit, nec vllo artificio, ſed ſola fi-

niti ſenſus neceſſitate terminatur. Nunc igitur, vt na tura longe prior eſt arte, ita nos quoq; prius de hac orationis ſpecie tractemus, quæ citra periodum per cõmata, aut cola progreditur, nec tam ab arte quã a natura profecta creditur. Huius autẽ, vt video, ſpecies fecerunt duas: atque alteram quidem earũ εἰρομένην vocat Ariſtoteles, de qua poſterius loquemur: alteram διῃρημένην nonnulli nominarunt: quã Aquila ſolutam interpretatur. & hæc quidem nullis coniunctionibus nectitur, neque eſt aut certo commatum ac membrorum numero compoſita, aut certa partiũ circũſcriptione terminata, ſed ſine vllis copulis disiuncta procurrit. hac in narrationibus, vbi celeritate opus eſt, vtimur: ſiue illæ rectæ, ſiue obliquæ ſint. talis eſt narratio illa in Verrẽ: ſeruos ſuos ad ſe vocat: ijs imperat, vt ſe ipſum negligant, filiã defendant: excurrat aliquis, qui hoc tantum malum filio nunciet. clamor interea fit tota domo inter ſeruos Rubrij atq; hoſpitis: iactatur domi ſuæ vir optimus: pro ſe quiſque manus affert: aqua denique feruente a Rubrio ipſo Philodamus perfunditur. Item illud: Veniunt ad Chelidonem: domus erat plena noua iura, noua decreta, noua iudicia petebantur: mihi det poſſeſſionem, mihi ne adimat: in me iudicium ne det, mihi bona addicat. alij nummos numerabant: alii qui tabulas obſignabant: domus erat non meretricio conuentu, ſed prætoria turba referta. Hac elocutionis forma omnia apud Terentium comœdiarum argumenta narrantur. hac non minus, quam con-

continenti illa, de qua ſtatim loquemur, narrationes poſſe, atque interim debere fieri, & Hermogenes docet in eo libro, quo rhetorica progymnaſmata complexus eſt: & frequentiſſima apud eruditos ſcriptores exempla facile demonſtrant. Alteram vero illā, quam, vt diximus, Ariſtoteles εἰρομένην *appellat, e noſtris quidam pendentem, alij perpetuam, alij continentem iugemq; tranſtulerunt. eam magnus ille philoſophus ait continenter vno complexu tantū, atque curſu eſſe coniunctam: ita porro necti, vt precedentem elocutionem elocutio proxima ſemper excipiat. ita copulis nexa, vt rerum ſeriem longo tractu explicet, & fiat vi copularum vna. hanc formā fuiſſe dicit elocutionis antiquæ. hac Herodoti Thurij hiſtorias affirmat fuiſſe conſcriptas: hac denique vſos omnes eos fuiſſe qui ante Gorgiam & Thraſymachū ſcripſerunt. Addit Cicero, quoſdā tam pertinaciter in hoc genere dictionis perſtitiſſe, vt, cū vniuerſa hæc quæ ad numeros ac periodos pertinent, diſcere facile poſſent: nouam tamen hanc numeroſæ, & conuerſæ orationis curam negligerent: & cum poſſent Gorgiam, & Thraſymachum, & Iſocratem imitari, eum laborem ſuſcipere non ſuſtinerent. Hæc igitur antiqua elocutio in nullos orbes recurrebat. nec vllo certo rhythmo claudebatur: ſed membra membris, & cæſa cæſis, vt vel ſors tulerat, vel natura iuſſerat, coniungens, tum demum finem ſortiebatur, cum res ipſa ſubſtiterat, & ſententia erat expleta. quod genus orationis quale eſſet, cum vellet Ariſtoteles,*

propo-

propoſita re ſimili, ac tunc omnibus nota, demonſtrare, ſimilem eam dixit ijs eſſe, quæ in Dithyrambis appellantur ἀναβολαὶ. verum hæc ſimilitudo ijs potuit rem explicare, qui nouerant quales eſſent Dithyrambi, & quid in ipſis eſſet ἀναβολοῦ: hodie aut nihil, aut parum admodum ad hanc rem aperte demonſtrandam prodeſſe cuiquam poteſt. nam quo rhythmo aut metro cōſtaret Dithyrambus, aut quæ ac quales demum eius carminis eſſent ἀναβολαὶ, ſciri poſſe vix arbitror: cum eorum, qui Dithyrambos fecerunt, ſcripta perierint; aut, ſi quis vſquam Dithyrambus adhuc extet, carminis tamen ratio ac metrum non ſatis agnoſcatur. nam qui hodie leguntur grammatici, ita Dithyramborum mentionem fecerunt, vt illud modo ſciſſe videantur, Dithyrambum fuiſſe hymnum, qui in laudem Bacchi caneretur, & ab eo Dithyrambopæos, ac Dithyrambodidaſcalos appellatos, qui id genus hymnorum aut ſcriberent, aut docerent. Sed, nec quo genere metri, aut rhythmi conſtarent, vſquam, quod adhuc ſciam, legitur, & vix vnicum eiuſmodi hymnorum certum exemplum inuenitur. Illud tamen non omittendum; id carmen denominationem ab ipſo Deo, cui canebatur, traxiſſe. Bacchus enim Dithyrambus dictus, quod per duas quaſi ianuas in lucem prodierit, alteram materni vteri, alteram paterni femoris. quam fabulam mythologi ad ſitum Niſæi antri retulerunt: cuius duas fuiſſe ianuas aiunt, & in eo nutritum liberum patrem, ab ijs, per quos ingreſſus egreſſusq; eſſet, foribus

bus nomen inueniſſe. Arion Methymnæus, vt ait Herodotus, apud Corinthios primus omnium fecit, & nominauit, & docuit Dithyrambum. nec deſunt auctores Græci, qui ſcribant Dithyrambũ fuiſſe chorum apud eoſdem Corinthios circularem. Poetas autem ipſos Dithyramborum ſcriptores de ſublimibus rebus multa loqui ſolitos, compoſitiśq;, ac nouis, & audacibus verbis gauiſos, legimus, atq; in iis fuiſſe Iona quendam Chium, qui poema id genus conſcripſerit, cuius initium apud Suidam legitur. In hunc iocatur Ariſtophanes: huius meminit & Callimachus in Colyambis. apud eundem inter multa poematum genera a Pindaro relicta numerantur etiã Dithyrambi: & Horatius ſcribit Pindarum noua verba per audaces Dithyrambos deuoluere, & numeris lege ſolutis ferri, propter licentiã mutandi rhythmi in eodem aſmate numeri. Plutarchus Democritum quoq; Locrenſem, & Laſium Hermionenſem, et Melampidem Dithyramborum ſcriptores fuiſſe auctor eſt. rhetores vero inflatam poeticis verbis, & audacter nouatis orationem διθυραμβώδη appellant. ſed grammatici quoque verba quædam διθυραμβωδέστερα eſſe dicunt, & ideo parum apta ſermonibus, aut orationibus, quod grandiora ſint quam oporteat. Quin eos, quos volebant inſanos appellare, prouerbiali figura minorem Dithyambis mentem habere veteres dixerunt; vt vel ex hoc ipſo prouerbio appareat, inſanum quoddam genus poematis Dithyrambos fuiſſe, atque ita factum, vt repentino quodã

furo-

ſurore potius effundi, quam vlla arte componi videretur. quod vtique bacchantibus conuenire, nemo nõ intelligit. Sed hæc ad id, quod quærimus, nihil nos adiuuant. at illud mirum in modum adiuuaret, ſi Dithyrambum illum Pindari, qui apud Halicarneſſeum Dionyſium legitur, apte poſſemus in metra. & verſus ſuos certa ratione diducere. quamuis autem vir ille diligens perquam ſubtiliter non ſolum cola, & partes orationis. ſed ſingula propemodum elementa eius carminis conſideret, & ad auſteram, de qua tractat, harmoniam apta eſſe oſtendat omnia: non tamen, quale ſit aut metri aut numeri genus, explicat: atq; etiam vltro fatetur ſe, cum cola nominat, ea nolle intelligi, quibus aut Ariſtophanes, aut aliquis alius ex ijs, qui metrici dicuntur, odas diſtinxerit, atque ornarit; ſed ea, quibus natura ipſa orationem diuidat, & in quæ rhetores periodos ſuas partiuntur. quibus verbis aperte declarat, ſe, cum primũ, aut ſecundum, aut tertium colon dicit, nõ verſus intelligere, quos metrici nonnunquam cola nominant, ſed ea membra, quibus non minus ſoluta, quam poetica conſtat oratio. Quamuis autem huius Dithyrambi ſcriptura ita confuſa ſit, vt difficile queas aut principia aut fines verſuum, ſi modo verſus ſunt, dignoſcere: tamen ſic quoque rem maxima ex parte declarat, ac diligenter intuentibus oſtendit, quale ſit hoc, de quo loquimur, orationis ſolutæ genus. vt enim Dithyrambus, mutato frequenter, quod Dionyſius ait, rhythmo, ſine vllis ſtrophis, & antiſtrophis ad finem

nem vſque defertur: ita hæc, quæ cæſim ac membratim ſtruitur oratio, mutato ſæpius numero, ſine vlla in orbem verſa comprahenſione decurrit. Eſt & in Oedipode tragædia apud Senecam longus ille e grandibus atque inflatis verbis hymnus, quem ego ſemper Dithyrambicum eſſe duxi; quod neque per ſtrophas & antiſtrophas certas ac ſibi viciſſim pares recurrit, nec eiſdem epodis ſtabilitur, ſed rhythmi ac metri genus ſubinde mutat. in eo turba & grex ad ſumendos thyrſos & coronas duobus Heroicis hexametris excitatur, ſic:

Effuſam redimite comam nutante corymbo:
Mollia Niſæis armate brachia thyrſis.

Dehinc ſtatim mutato rhythmi ac metri genere, demum chorus ita adorat.

Lucidum cœli decus
Huc ades votis,
Quæ tibi nobiles
Thebæ Bacche tuæ
Palmis ſupplicibus ferunt.
Huc aduerte libens virgineum caput:
Vultu ſidereo nubila diſcute.

Et non iam multo poſt Sapphico metro ſic canit.

Qualis iratam metuens nouercam
Creueras falſos imitatus artus,
Crine flauenti ſimulata virgo,
Luteam veſtem retinente zona.

Atque vt non ſolum principium, ſed totum hymnum a furentibus prodire dignoſcas, huc atque illuc incerto,

terto, & mutato genere metri fertur; & orſus ab Heroico hexametro, in Trochaicos, & Choriambicos, atque in Sapphicos quoque hendecaſyllabos procurrit, mox vero in Anapæſticos etiam prolabitur; neque certum finem ſibi præfigens eodem redit, vt in antiſtrophis Sapphicis, Horatianiſq́; fieri videmus; ſed, quaſi furore, non ratione ducatur, nuſquam pedem fortiter figit. atque ideo, ſi locus eſt vllus diuinationi, has Bacchiaci hymni diuerſas partes, & membra longo ac iugi prouentu ſuſpenſa, ab Ariſtotele ἀναβόλας *dici, non inepte augurari poſſumus; ideoque ijs ſimilem veterum compoſitionem ab eodem exiſtimatam, quia, nulla numeri ac periodi ratione habita, ea excurrebat, qua tulerat impetus. adiuuat hanc opinionem noſtram illud quoque, quod, vt apud Ariſtotelem legimus, Democritus Chius Melanipedem irridens, qui inepte pro antiſtrophis faciebat* ἀναβολάς, *longam* ἀναβολὴν *facienti dixit eſſe peſſimam. Vt autem hoc fiducia maiore credamus, facit Dionyſius Halicarnaſſeus: qui Dithyrambum prius certa apud veteres lege ordinatum fuiſſe ſcribit; poſtea vero vſque adeo ſolutum ac liberum eſſe cœpiſſe, vt ij, qui id genus poematis ſcriberent, licenter in vno atque eodem cantico non modo melodiam ita mutarent, vt nunc diatonico, nunc chromatico, nunc enarmonio genere vterentur; ſed modos etiam vtcunq; libuiſſet, verterent; & interdum Dorio, interdum Lydio, interdum Phrygio canerent. in rhythmis porro tanta licentia ſunt abuſi, vt, quaſi nullis*

rhyth-

rhythmicæ diſciplinæ legibus tenerentur, ſed plane ſoluti ac liberi eſſent, nihil prorſus metuentes alio atque alio numero impune ferrentur. Primus autem Melanipedes, vt apud Pherecratem Plutarchus legerat, hanc muſicæ partem corrupit. illum porro ſecutus eſt Cyneſias Atticus, Cyneſiam Phrynis, Phrynim Timotheus Mileſius; qui hoc genus cantici ad minutiſſimos & molliſſimos modos deduxiſſe dicitur. quod ipſum Theophraſtus quoque ſignificaſſe neſcio quo pacto mihi videtur; qui, auctore Cicerone, indicauit orationem, quæ ſit polita, & ornata, non adſtricte, ſed remiſſius numeroſam eſſe oportere; & ex illis modis, quibus hic vſitatus verſus efficitur, poſt Anapæſtum quendam proceriorem numerum effloruiſſe; atque inde illum licentiorem & ditiorem fluxiſſe Dithyrambum: cuius pedes ille ac membra putauit eſſe in omni locuplete oratione diffuſa. ex quibus manifeſtum eſt, voluiſſe Theophraſtum non minus liberos eſſe in oratione ſoluta numeros. ac totum ipſius curſum, quam liberum erat Dithyrambopæis, quocunque tuliſſet furor, excurrere. quod vtique in hac maxime, de qua loquimur, compoſitionis ſpecie verum arbitror. quamuis enim omnis proſa oratio ſit libera, ac multiplicem varietatu recipiat gratiã: nulla tamen illius forma magis, quam hæc, videtur eſſe libera: ideoq; Dithyrambopæorum canticis ab Ariſtotele eſt iure collata: quod, vt Dithyrambus reliquis poematibus eſt multo ſolutior, ita hæc multo ſit liberior, quam ea, quæ in periodis eſt conſtituta.

Viri

Viri apprime docti non ſine aliqua ratione ſunt ſuſpicati, ἀναβολὰς fuiſſe proluſiones quaſdam, quæ ante legitimum carminis ſonum fieri ſolerent, non abſimiles ijs, qui citharœdi, vt ait Fabius, ante, quam legitimum certamen inchoârent, emerendi fauoris gratia canebant, & προοίμια nuncupabant: a qua re ducta ſimilitudine, proœmia in orationibus hodie nominantur. ἀναβολὰς autem id ſignificare, ex eo poſſumus conijcere, quod Pindarus in Pythijs auream illam Apollinis citharam inuocãs inquit, ἁγησιχόρων ὁπόταν προοιμίων ἀμβολὰς τεύχῃς ἐλελιζομένα. & apud Homerum, quod ad hanc rem facit, de citharœdo legimus ἀνεβάλλετο καλὸν ἀείδειν. ijs igitur proluſionibus, & quaſi proœmijs Dithyramborũ, ſimilẽ videri poſſe hanc pendentem orationem, ideo putarũt, quod, quemadmodũ hæ proluſiones, licet minus apte reliquo carmini cohæreãt, tamen res vna cum Dithyrambo ac toto hymno ſola coniunctione dicuntur; ita in hac pendenti oratione illud vnũ coniunctione dicitur, quod vnum eſt ratione vnius illius rei, qua de agitur, non autem ratione contextus, & cõprehenſionis, ac periodi, qua in hoc orationis genere nulla omnino eſt. hic enim aut membra membris, aut commata commatibus, aut vtraque vtriſque ita ſubnectuntur, ſolis coniunctionibus aut dialyſi adiuta, vt oratio non prius pendere deſinat, quam res ipſa tota iam expleta, non tam artificioſo, quam neceſſario fine ſententiã clauſerit. Siue igitur

hoc

hoc quod illi ſunt opinati; ſiue id, quod nos diuinare tentauimus, ſiue neutrum placuerit: illud proculdubio ſcire expedit, hoc genus compoſitionis non eſſe contemnendum. nam, præter altercationes, & ſermones, & magnam tum narrationum ac deſcriptionum partem, pulcherrimas etiã exornationes orationis inde conſtitui videmus, πνεῦμα, itemq; eam, quæ ἀκμὴ dicitur, & tertiam illam, quæ vocatur τάσις: nos vix habemus quibus nominibus appellemus: niſi ſpiritum, & vigorem, atq; intenſionem extenſionemue dicamus. Quid autem, & quale ſit vnumquodque eorum, vtcunque poterimus, ex Hermogenis traditione nitemur explicare. Eſt igitur πνεῦμα, vt ille in tractatu de ſententiæ figuris ait, orationis compoſitio, quæ ſolis commatibus, & colis ſine artificioſa vlla periodo ſententiam perficit, & eo vſque porrigitur, quo dicentis ſpiritus ac latera proferre poſſunt. Ἀκμὴ aut verborum eſt, aut ſententiarum. & verborum quidem ἀκμὴ nihil aliud eſt, quam tranſmutatio figuræ ab vno ſpiritu in alterum; cum tamen ſententiam non mutes: ſententiarum vero, cũ ab aliqua ſpiritus productione in aliam atq; aliã tranſimus, ſententia ſubinde mutantes. τάσις porro, cum vlterius, quam ferre poßit pronunciantis ſpiritus, connexio membrorũ protenditur; & quamuis tum commata, tum cola continenter conſerantur, nulla tamen ex ijs iuſta veraq; periodus contexitur. neque enim eam facit membrorum numerus,

ſed

ſed certus quidam illorum habitus, & nexus, ac conſtitutio, in qua propoſita redditis, & reddita propoſitis plerunque reſpondent: ac ſiue oppoſita ſint, ſiue non, ita in quendā quaſi orbem fertur oratio, vt ſenſus principium & finem propemodum ſimul oſtendat. In his autem exornationibus longe alius ſolet eſſe progreſſus, & orationis forma diuerſa. res enim tota longo tractu cæſim ac membratim ducitur; & vbi iam penitus eſt expleta, orationem ſecum ipſa concludit. De his multa Hermogenes. nos e multis pauca in hunc locum contulimus: vt, ſi quis forte deſiderat noſcere, quantum poſsit interdum forma illa orationis, quæ citra omnem periodum e ſolis cæſis membriſue contexitur; & aut continentibus copulis nexa procedit, aut omnibus prorſus coniunctionibus ſoluta labitur; id ex harum exornationum exemplis facilius intelligat. Eius igitur exornationis, quod hic ſcriptor πνεῦμα *appellat, duo ponit genera, alterū, cum vnum ſenſum ſumentes atque explicantes, rem totam ampliorem reddidimus, & in alia atq; alia membra diſpertimur: alterum vero, cum breuiter multa dicturi, ſingulis ſingula membris complectemur. ac prioris quidem exemplum illud ponit ex Demoſthene:* Ὅτε γὰρ προϊὼν ὁ Φίλιππος ἰλλυριοὺς καὶ τριβαλλοὺς, τινὰς δὲ καὶ τῶν ἑλλήνων κατεστρέφετο, καὶ δυνάμεις πολλὰς, καὶ μεγάλας ἐποιεῖτο ὑφ' ἑαυτῷ. καί τινες τῶν ἐκ τῶν πόλεων ἐπὶ τῇ τῆς εἰρήνης ἐξουσίᾳ βαδίζοντες ἐκεῖσε διεφθείροντο,

φθείροντος, ὅμως οὗτος ἦν. *tale nimirum apud oratorem noſtrum eſt illud in Verrem: Tantane tuæ Verres libidines erunt, vt eas capere, ac ſuſtinere nõ prouinciæ populi Romani, non nationes exteræ poſſint? itane, quod videris, quod concupiueris, quod cogitaris, niſi ad nutum tuum præſto fuerit, niſi libidini tuæ cupiditatiq; paruerit, immittentur homines, expugnabuntur domus, ciuitates non modo pacatæ, verum etiam ſociorum, atque amicorum ad vim atque ad arma confugient, vt a ſe atque a liberis ſuis legati populi Romani ſcelus atque libidinem propulſare poſſint? neque ineptum, opinor, huius rei exemplum fuerit, ſi quis, illato nobis repente bello, & maximis periculis imminẽtibus, e republica eſſe cenſeat, defendendæ libertatis gratia aliquid audere aduerſus leges, & ciuitatis conſuetudinẽ; & periodo quidem vtens dicat: Vt pax nihil non legitimum ferre conſueuit; ita belli neceſſitas ſilere leges plerunque compellit: proinde quæ in otio cauenda exiſtimarem, hæc in tanto rerum diſcrimine facienda cenſeo. ac mox idem multo liberius ac copioſius hunc ſenſum tractet, hac, quæ per ſpiritus productionem fit, exornatione ad hunc modum vtens. Si eſſet quieta reſpublica, patres conſcripti; ſi in ocio cum dignitate eſſe poſſemus; ſi nihil atrox, nihil formidoloſum hoſtes minarentur; ſi libertate frui nobis noſtra liceret; ac res eſſent, vt ſolebant, in tuto conſtitutæ; ſi denique hoc ſtatu Reipublicæ honeſte viuere poſſemus: nihil de veteri adminiſtratione mutandum, nihil nouandum*

dum eſſe cenſerem: veteres omnes leges, decreta, inſtituta, maiorum mores, ac conſuetudines ſeruandas iudicarem. cum vero bellum graue, ac periculoſum inferatur; cum intra muros, atq; in ipſa curia, atque adeo in oculis omnium patriæ proditores inſultent; cum potens atq; atrox hoſtis in propinquo, atque ad ipſa quoque mœnia viſatur: tantaq; ſit rerum omnium perturbatio, tanta totius ciuitatis trepidatio, quanta poſt hominum memoriam non fuit: quis iure nos improbarit, ſi retinendæ libertatis, ſi defendendæ ſalutis gratia aliquid nouemus? immo vero quis nos in parentes, in vxores, in liberos, in patriam denique, atque ipſos deos, quorum aræ ac foci, & fana ſanctiſſima periclitantur, impios fuiſſe non prædicabit, niſi omnia tentemus, omnia moueamus, omnia moliamur; nec ſolam quæ fieri poſſunt, ac de more ſolent, ſed ea quoque, quæ inſolita, & moribus ac legibus noſtris contraria ſunt, re ipſa poſtulante faciamus: vt vxorum & liberorum noſtrorum pudor, vt parentū ſalus, vt patriæ libertas, vt noſtra ipſorum incolumitas in tuto collocetur; cum præſertim ea ſit belli natura, vt non vnius modo ciuitatis, ſed magnarum ſæpe gentium ac nationum mores immutet, leges euertat, iudicia tollat, vetera inſtituta contemnat, noua ſemper inducat. Poſterioris autem ex eodem Demoſthene ponit hoc exemplum: ἀλλ' ὁ τὴν Εὔβοιαν ἐκεῖνος σφετεριζόμενος, καὶ κατασκευάζων ἐπιτείχισμα ἐπὶ τὴν Ἀττικήν, καὶ Μεγάροις ἐπιχειρῶν, καὶ καταλαμβάνων Ὠρεόν, καὶ κα-

τασκάπτων πορθμὸν, καὶ καθιστὰς ἐν μὲν ὠρεῷ φιλιστίδην τύραννον, ἐν δὲ ἐρετρίᾳ κλείταρχον, καὶ τὸν ἑλλήσποντον ὑφ᾽ ἑαυτῷ ποιούμενος, καὶ βυζάντιον πολιορκῶν, καὶ πόλεις ἑλληνίδας τὰς μὲν ἀναιρῶν, εἰς τὰς δὲ τοὺς φυγάδας κατάγων, πότερον ταῦτα πάντα ποιῶν, ἠδίκει καὶ παρεσπόνδει, καὶ ἔλυε τὴν εἰρήνην ἢ οὔ. καὶ πότερον φανῆναι τινα τῶν ἑλλήνων τὸν ταῦτα κωλύσαντα ποιεῖν αὐτὸν ἐχρῆν, ἢ μή; *Verum harum exornationem longe pulcherrimum atque illuſtre exemplum inſignis illa in Verrem actionum peroratio poteſt exhibere, in qua deos deasq́, implorans atq; appellans orator, & ad* τόσιν *vſque progrediens inquit: Nunc te Iuppiter Opt. Max. cuius iſte donum regale, dignum Capitolio, atque iſta arce omnium nationum, dignum regio munere, tibi factum, tibi dicatum, atque promiſſum, per nefarium ſcelus de regijs manibus extorſit. Vbi videmus pendere orationem, & ſpiritum produci vſque ad illum locum: Vos etiam atque etiam imploro & appello ſanctiſsimæ deæ, quæ illos Ennenſes lacus lucosq́, colitis. atque inde rurſus eadem propemodum figura vſque ad illud: Vt, ſi in hoc reo, atque in hac cauſa. Vbi, mutata paulum figura, ſpiritum rurſus ducat, donec tandem conuerſa penitus verborum conformatione, breuibus periodis oratio clauditur. Talia paſsim, & tam crebra veterum orationes legentibus occurrunt: vt ſtultum videri poſsit, librum, qui ſic quoque iam eſt*

æquo longior, ſuperfluis harum rerum exemplis onerare. Illud autem obſeruaſſe ac meminiſſe nos oportet, hoc genus compoſitionis atque exornationis, numero non eſſe obnoxium. ſed his legibus ſolutū, quocunque tulerit impetus, procurrere, & in hoc a periodo differre, quod periodus aut duobus, aut tribus, aut ſummum quatuor membris perficitur, & raro vltra procedit; hæc longiſſimo tractu, & catenata ac pendenti ſerie protenditur, &, quotcunque libuerit, membris aut commatibus conſtare poteſt: nec refert, pariane, an imparia ſint: nec ſemper in membrum, ſed ſæpe in breuiſſima deſinit inciſa, nullū exquiſitum numerum deſiderans, ſed eo, quem vel natura, vel ſors tulerit, plerunque contentum. Illud ſeruandum, vt, quandiu ſpiritus ſuſtinet, in eadem dicendi figura continēter perſeuerès, membra membris, comma commatibus ſubinde connectens: at, vbi reſpirandi neceſſitas acceſſerit, poteris, quocunque libuerit modo, dicendi ſchema variare. harum enim compoſitionum figuræ tot eſſe poſſunt, quot ſunt orationis. quæ res miram quandam affert varietatis gratiam, & dicendi copiam. enunciatur enim per rectum, & affirmationem, vt, Hic & Eubœam ſibi vindicauit, & aduerſus Atticam muros extruxit, & Oreum occupauit. Enunciantur & per interrogationem, vt, quis Eubœam ſibi vindicauit? quis Oreum occupauit? quis aduerſus Atticam propugnaculum extruxit? Fit & per redarguendi modum, vt, An non hic Eubœam ſibi vindicauit? non Oreum occupauit?

non aduerſus Atticam muros extruxit? Fit & per demonſtrationem, & quaſi oſtentationem, vt, Ego me ac meos veſtris hoſtibus obieci: Ego mei capitis periculo patriæ libertatem defendi: Ego furorem ſceleratorum hominum a veſtris iugulis in me conuerti. Fit vero per apoſtrophen longe pulcherrimũ, vt, An non tu & Eubœam tibi vindicaſti; & Oreum occupaſti; & aduerſus Atticam muros extruxiſti? Fit & per negationem, vt, ſi Philippus dicat: Non Eubœam mihi vindicaui: non Oreum occupaui: non aduerſus Atticam muros extruxi. Fit & alijs modis, prout rationis figuram variare libuerit. Illud autem ſciendum, in ijs ipſis, quæ diximus, & in alijs ſimilibus toties figuram variari, quoties vel numerum, vel genera, vel caſum, vel modum verbi mutaueris. ac ſi rem totam diligenter conſideraris, præclaram quandam atq; in primis efficacem orationis acrimoniam ac vehementiam in ijs locis deprehendes, qui diſtracta & pendenti locutione, per cola & commata producto, vehementi, ac prope iam deficiente ſpiritu ſæpe tractantur: propterea crediderim, quod orator, comprehenſionum legibus ſolutus, naturali impetu fertur, & oratio in morem fluminis nullis obicibus impedita procurrit; nec prius ſubſiſtit, quam ſibi ipſa, quemcunq; vel ratio dederit, vel ſors obiecerit, finem ſumpſerit. Quin & apud proœmiorum circunductiones longiora illa membra, quæ Heroici verſus menſuram tranſgreſſa κοινοπενῆ dicuntur, vtilia atque inprimis accommodata creduntur. quæ ſi quis exa-

ctius deſiderat, tum Hermogenis ipſius, tum Dionyſij Halicarnaſſei. & iuniorum Græcorum de arte rhetorica libros diligenter euoluat. ſic enim intelliget, quanta oratoribus hoc ſtructuræ genus præſtet adiumenta. de quo nos hæc pauca diximus, vt homines noſcerent, non periodicam modo illam, membris mutuo ſibi reſpondentibus & numeris obnoxiam, orationem, ſed hoc quoq; diſtractum, profluensq́; ac pendens dicendi genus oratoribus diligenter eſſe ſpectandum. quod etſi multi putarunt numeris plane ſolutum eſſe; non tamen inconditè penitus numero debere concludi arbitramur; cum præſertim Cicero, quem maxime ſequi nos oportet, hoc, quod numeroſum non putatur, affirmet in primis numeroſum eſſe oportere: idq́;, adductis ex L. Craſſi oratione, atque adeo etiam ex ſua commatibus, ita demonſtrat, vt vel ex vno illo loco ſatis conſtare poſſit, nuſquam non aliquam oratorij rhythmi habendam eſſe rationem.

IOVITAE RAPICII,
DE NVMERO ORATORIO,
LIBER QVARTVS.

PRoximo libro, de commatibus, & colis, quæ cognitu digna videbantur, diligenter quæſita, & excogitata tradidimus. adiecimus etiam multa neque protrita, neque, vt ſperamus, iniucunda, de genere antiquæ illius elocutionis; quæ a periodis remota, vel ſine vllis coniunctionibus ſoluta procedit; vel alijs, atque alijs ſubinde copulis ita nectitur, vt iugis, ac perpetua fiat; & continenti, ac pendenti nexu prolapſa, nullo prius loco terminetur, quam res ipſa, qua de agitur, tota plane iam abſoluta, finem orationi attulerit. Sequitur, vt iam de eius quoque elocutionis genere dicamus, quæ quaſi intorta, non ſuapte natura, ſed arte oratoris in orbem rediens, finem ſibi imponit; & per circuitus quoſdam, quas περιόδους appellant, quaſi flexa, quamuis nondum tota re penitus explicata, per ſe tamen terminatur. & quoniam hæc dicendi forma non parum ad eloquentiam conferre exiſtimatur, ac numeroſo debet fine concludi: operam dabimus, ne quid omittamus, quod ad huius rei cognitionem pertinere videatur. primum igitur dicemus, a quibus, & quando ſit inuenta periodus; tum quid ſit, vnde nomen duxerit; quanta illi cum poematibus cognatio ac ſimilitudo; quæ porro men-

ſura

ſura illius: per quos caſus efferri ſoleat: quibus potiſſimum figuris ornari debeat: quot illius ſpecies ſint: vbi demum, & quo modo ea ſit vtendum. quæ ſingula ita explicabimus, vt neque affectatæ breuitatis obſcuritas, neque ſuperfluæ prolixitatis mora cuiquam eſſe moleſta debeat. proinde lecturos etiam atque etiam obteſtamur, ne, quæ a nobis fideli ſtudio diſpoſita ſunt, prius vel culpent, vel neglıgant, quam penitus inſpexerint, atque intellexerint. Vt igitur rem quo poſuimus ordine perſequamur: ab eiſdem illis, qui rhytmum oratorium excogitarunt, periodus quoque inuenta exiſtimatur. id autem apud Latinos multo ſerius, quam apud Græcos factum, M. Tullius oſtendit. is enim in Oratore, cũ de periodo, & rhythmo, ac concluſione loqueretur, Anni, inquit, prope quadringenti ſunt, cum apud Græcos hoc probatur. In Bruto vero, cũ de Iſocrate verba faceret, ita ſcripſit. Ante hunc verborum quaſi ſtructura, & quædam ad numerum concluſio nulla erat: aut, ſi quando erat, non apparebat eam debita opera eſſe quæſitam quæ forſan laus ſit. veruntamen tunc quoque natura magis, aut caſu nonnunquam, quam aut ratione aliqua, aut obſeruatione fiebat. In tertio autem de oratore ad Quintum libro, L. Craſſum, quem ipſe adoleſcens audierat, de periodo ſic loquentem inducit. Veteres illi, ſicut hodie multos videmus, cum circuitum, & quaſi orbem verborum conficere non poſſent: (nam id quidem nuper vel poſſe, vel audere cœpimus) terna, aut bina, aut non nulli ſingula

etiam verba dicebant. Ex quibus verbis apparet, faciendæ periodi rationem, vel L. Craſſi temporibus vel paulo ante apud Latinos cœpiſſe cognoſci. quæ quoniam poſtea non caſu tantum, vt prius ſolebat, ſed exquiſita quadam arte ab oratoribus & facta eſt, & frequentata: quid ſit, explicare tentemus: atque id, non tam noua aliqua opinione, quam veteri grauiſsimorum hominum ſententia fieri, præſtare nitamur. hanc, tu, ſi forte Ciceronis verbis vti volueris, ita definias licet. Periodus eſt oratio, in quodã quaſi orbe incluſa procurrens, quoad inſiſtat in ſingulis, abſolutiſque ſententijs. quam definitionem facile colligas ex ijs, quæ in Oratore ad hunc fere modum ſcripta ſunt. In hiſtoria, & in eo, quod appellamus ἐπιδεικτικὸν, *placet omnia dici Iſocrateo Theopompeoq́; more, illa circunſcriptione ambituq́;, vt tanquã in orbe incluſa currat oratio, quoad inſiſtat in ſingulis perfectis abſolutiſque ſentẽtijs. quibus verbis ſine dubio periodũ deſcripſit. In quarto rhetoricorum ad Herenniũ libro (vt alios Latinos interim omittamus) continuatio, quæ ſine dubio periodus intelligitur, hoc modo definitur: Continuatio eſt denſa, & continens frequẽtatio verborum, cũ abſolutione ſententiarũ. Ariſtoteles autẽ, vnde ij fere omnes acceperunt, qui hac de re probabile aliquid ſcriptum reliquerunt, affirmat, orationẽ aut ſine periodis eſſe, quã* εἰρομένην *vocat, de qua ſuo loco ſatis multa diximus: aut ex periodis cõſtare, quã* κατεστραμμένην *nominat poſt hãc autem orationis diſtinctionẽ, definitio-*

nitionē periodi in hunc modū ſtatim ſubiecit: λέγω δὲ περίοδον λέξιν ἔχουσαν ἀρχὴν καὶ τελευτὴν αὐτὴν καθ᾽ αὐτὴν, καὶ μέγεθος εὐσύνοπτον. *hanc definitionem Demetrius, vetus auctor, vt elegantem, & aptā laudat: quod ipſa ſtatim periodi appellatio oſtendat, hanc orationē, a certo principio ortā, certo etiam per ſe fine terminari. nam quēadmodum in ſtadio curſores, e carceribus demiſſi, & ad metas contendentes, curſus ſui principium pariter & finem vident: ita in hoc orationis genere ſtatim & principiū comprehenſionis, & finē pariter videre poſſumus. periodum denique ſimilem dicit circularibus, & in orbem ſuum redeuntibus vijs. atque ad extremum addit, nihil aliud eſſe periodum, quā compoſitionem, & quaſi conformationē orationis. cuius formam ſi quis diſſoluat, & aliter verba diſponens ordinem mutet: futurū ait, vt ſenſus quidem, ac res eadem maneat: periodus autem nulla relinquatur. id autem probat, Demoſthenicam quandam periodū, mutata compoſitionis ratione, diſſoluens. ex qua mutatione liquido apparet, manere ſenſum, periodum non manere: &, ſublata forma, quæ periodum efficiebat periodum euaneſcere, originem tamen, & ſemina quædam periodi adhuc extare. quæ ratio facit, vt, quemadmodum ſupra quoque ſcripſimus, non male ſenſiſſe videantur, qui periodum* σχῆμα λέξεως *eſſe crediderunt. idem enim omnibus eiuſmodi ſchematibus euenire certum eſt: vt, turbato verborum ordine, ſchematū nomen amittant. eandem definitionē*

Georgius

Gorgius Trapezuntius ita traduxit. Periodum appello compoſitionem, quæ ipſa per ſe ipſam principium habeat, & finem, magnitudinemq́ue mediocrē. quo loco εὐσύνοπτον *pro modico, & mediocri accepit. quod quamuis non ſine aliqua ratione factum videri poteſt: multo ſatius tamen fuerit vim vocis exprimere, quod Demetrius fecit, ac dicere: Cuius principium ſimul & finis in conſpectu eſt, & vno intuitu facile ſpectari poteſt: quippe cum oculis mentis vtrunque ſtatim offeratur. hoc enim pacto a vetere illo incondito, ac pendenti genere orationis periodū melius diſtinxiſſet. illius enim ſtructuræ magnitudo ac prolixitas non facile vno ſimul intuitu ſpectari poteſt: cum plerunque pendeat, & in modum fluminis longo ac perenni tractu feratur, nec, niſi expleta re tota, finem vllum oſtendat, ſed, quaſi catena quadam, ſubinde protēdatur. Idem Georgius in hac ipſa Ariſtotelica periodi definitione* ἀρχὴν καὶ τελευτὴν *pro iis intelligi debere exiſtimat, quas iuniores Græci* προθέσεις καὶ ἀποδόσεις, *hoc eſt propoſitiones, & redditiones vulgo dicunt: quæ vel ſingula ſingulis, vel bina ſingulis, vel bina binis oppoſita fere periodos conſtituere putantur. Hermolaus vero, vir longe doctiſſimus, eandem definitionem paulo longiore paraphraſi ita complexus eſt. Periodum vero circumductam orationem, quæ per ſe ipſam principium habet, & finem, quæ circuitus, atque orbis ſui ſpectata amplitudine facile ferit audientium aures. Nimirum putauit intellectu faciliorem fore defini-*

tio-

tionem, ſi non orationem aſolute diceret, ſed adderet circumductam, hoc eſt contortam, ac verſam, & in qua circumducta membra ſibi mutuo reſpondent, ac viciſſim ſe ſuſtentant, vt ij lapides, qui in fornicibus ædificiorum ita opponuntur, vt ſibi mutuo ſint adiumento, ne aut in hanc, aut in illam partem queant recumbere, ſed illa ipſa oppoſitione pariter librati firmiſſime conſiſtant, & vtrinque ſtructuram terminent pariter, atque confirment. nam membra, vagæ illius, & ſua ſponte fuſæ orationis, qua olim ſola veteres vtebantur, quaſi lapides in aceruum temere coniecti, ac nullo interiecta calcis glutino, nulla ingenioſi artificis iunctura cohærentes, iacere videbantur ignaua, nec vllem ſtructuræ orationis firmitatem, aut certum finem per ſe afferebant, ſed labare illam, & diſſolute ferri permittebant: donec tandem res ipſa iam expleta ſibi finem attuliſſet. contra vero huius orationis partes plauſibili numero clauſa, ac firmis inter ſe nexa vinculis, in quendam quaſi poeticum cantum conueniunt, & has, quas periodos dicimus, efficiunt denique, vt intelligas illum dediſſe operam, vt intelligibilior eſſet definitio, δ᾽ σωὼ σπον illud, quod Georgius mediocre traſtulerat, pluribus verbis explicandum cenſuit: & metaphoram, quam Ariſtoteles a videndi ſenſu ad intellectum traxerat, aliquanto latiori modo enarrans, dixit, Quæ circuitus atque orbis ſui ſpectata amplitudine facile ferit audientium aures. quibus verbis periodicæ orationis ſuauitatem ſimul & vtilitatem expreßiſſe mihi videtur:

detur: vtilitatem, quod circuitus ſui amplitudinem ſtatim oſtendat, nec auditoris animũ diu ſuſpenſum teneat: ſuauitatẽ, quod aures numero ſuo ita feriat, vt quaſi carmen facillime diſci poßit; atque hoc etiã nomine vtilis ſit. nam contra, quæ diutius, quã par ſit, pendent, & a rhetorico numero aliena ſunt, ea diſcere vix poſſumus: ideoq́; nulli vſui ſolent eſſe. & hac quidem finitio qualemcunque periodum deſcribere, & complecti mihi videtur. Demetrius vero periodum his verbis definit: περίοδός ἐστι σύστημα ἐκ κώλων καὶ κομμάτων εὐκαταστρόφων πρὸς τὴν διάνοιαν τὴν ὑποκειμένην ἀπηρτισμένον, οἷς: μάλιστα μὲν ἕνεκα τοῦ νομίζειν συμφέρειν τῇ πόλει λελύσθαι τὸν νόμον, εἶτα καὶ τοῦ παιδὸς εἵνεκα τοῦ Χαβρίου ὡμολόγησα τούτοις ὡς ἂν οἷός τε ὦ συναιρεῦς. *Quæ definitio aliquãto apertius explicat, quid ſit periodus: primum, quod non ſimpliciter* λέξιν *genus ponit, quod late patet, ſed* σύστημα, *quod contractius eſt: & addit ex colis, & commatibus, & iis quidem, quæ facile conuerti poßint, & ita ſenſum perficiant, vt ad ſubiectam ſententiam accõmodentur. apponit, & Demoſthenica periodi exemplum: & vt plus lucis rei afferat, tricolon eſſe dicit, & circa finem habere flexum, ac conuerſionem. ex quibus omnibus res magis magisq́; illuſtratur. Atque idẽ ne quis eorum errorem ſequeretur, qui periodum & enthymema idem eſſe crediderunt, hanc ab illo differre oſtendit, quod periodus, compoſitio, ac ſtructura quædam ſit circumacta, ac circumiens: a qua circa-*

la ri

lari forma nomen ipſum periodi deducitur: enthymema vero vim, conſtitutionemq́ in ſententia habeat: periodus item ſit circulus & cōprehenſio quædam enthymematis, ſicut cæterarum quoque ſenſuū eſſe ſolet: enthymema vero ſententia quædam, quæ contentioſæ conſequentiæ figura enunciatur. cuius rei ſatis magnum putat argumentum, quod ſi enthymematis periodici, hoc eſt formam periodi habentis, compoſitionem diſſoluas, periodus euaneſcit, enthymema nihilo minus remanet. Huc accedit, quod enthymema ſyllogiſmus eſt rhetoricus, periodus vero neque ſyllogyſmus eſt, neque quicquam ex præmiſſis, ac conceſſis colligit, ſed tantum vt elocutio enthymemati adhæret. Adhæc, periodum in qualibet orationis parte ponimus, enthymema, non ponimus. Quod vero contingit, vt enthymema, cui periodus adhæret. periodus videatur id propterea ſit, quod ſtructura periodica & circulari compoſitū eſt: quam tamen formam vſque eo poteſt deponere, vt nullam periodi retineat imaginem. denīq; vt paries, cui albus color contigerit, albus recte dicitur, albedo tamen dici recte non poteſt: ita enthymema, cui periodus adhæſerit, periodicum optimo iure dixeris, periodum vero eſſe nullo iure dixeris. at Hermogenes Tarſenſis, cum de verborum figuris tractaret, in hūc fere ſenſum periodum definiuit. Periodus proprie eſt totius argumentationis vrgens, ac cogens collectio, & quaſi clauis quædam: atque ea demum vera periodus putanda eſt, quæ argumentationem perfi-

perficit,& in vnum agit,ac concludit. nam qui aliter dicit,ac non concludit,poteſt ille quidem compoſitioni formam periodi adhibere, periodum tamen non facit,ſed περιοδικῶς loquitur, hoc eſt ſimilitudinem quandam periodorum ſtructura orationis effingit. Cæterum vera periodus non ſola verborum cõformatione,ac figura,ſed ſententia quoque argumentationem in vnum cogit,ac colligit, atque concludit: ideoq́; a nonnullis enthymema dicitur. non poteſt autem periodus enthymematica eſſe,niſi fuerit eadem ſententioſa,& aut, quod vniuerſale eſt, ad proprium, ac particulare deducat,aut contra,quod particulare ac proprium eſt,ad vniuerſale retroducat. ex qua Hermogenis deſcriptione ſatis omnibus clarum fieri arbitror, quænam demum illi videatur vera ac proprie dicta periodus. & præter eam tamen idem auctor innuit eſſe quandam compoſitionis in ſermone formam: quæ etſi argumentationem non concludit: quia tamen non ſponte fuſa, non tractim fluens,aut perenni nexu pendens procurrit,ac in modum vera periodi ſenſum qualicunque circunſcriptione claudit,vulgo periodus,non proprie.ſed largiori quodam modo nominetur. ac de iſta intelligendũ arbitror,cum Demetrius ait, omnia Alcidamantis, Gorgiæ,& Iſocratis ſcripta ita perpetuis, & continentibus periodis,vt hexametris heroicis Iliada,contexi. atque item cum in Oratore Cicero placere ſibi aſſerit,in hiſtoria, & in eo genere orationis, quod appellamus ἐπιδεικτικὸν, dici omnia Iſocrateo,

Theo-

Theopompeoq́, more, illa circunſcriptione ambituq́, vt tanquam in orbe incluſa currat oratio, quoad inſiſtat in ſingulis perfectis, abſolutiſq́, ſententijs. atq́, addit, poſteaquam nata eſt hæc vel circunſcriptio, vel comprehenſio, vel continuatio, vel ambitus, neminem, qui aliquo in numero fuerit, ſcripſiſſe orationem generis eius, quod eſſet ad delectationem comparatum, remotumq́, a iudicijs, forenſiq́, certamine, quin redigeret omnes fere in quadrum numerumq́, ſententias. Et hæ quidem duæ periodi formæ ita ſunt ab arte progreſſæ, vt ab eadem certa quadã menſura, de qua mox loquemur, cohiberi ſoleant. Earum altera, vt dictum eſt, conformatione ſola verborum ſpeciem periodi exhibet. hac qui vtitur, non periodum veram facere, ſed περιοδικῶς tantum loqui videtur Hermogeni, propterea quod argumentationem non concludit. Altera vero illa, quam idem auctor veram putat, non figuram modo periodi accipit, ſed id præſtat, quod ille periodi proprium putat; vt quaſi clauis quædam epichirema concludat. Eſt & tertia quædam periodi forma, quam non ars vlla, ſed natura ipſa metitur. ea tantum verborum complectitur, quantum volui vno ſpiritu poteſt; & hoc facit, cum longiſſima eſt. nam & breuior ſolet eſſe, & rhythmum non magnopere curare, atque interim plura commata, ac cola, ſed ſuſpenſa tamen, & vſque ad perfectum ſenſum pendentia recipere. hæc non apud rhetores ſolos, ſed paſſim in omni genere ſcriptorum inuenitur. Verum, quando iam do-

ctiſsimorum hominum ſententijs ſatis oſtenſum eſt, quid ſit periodus; videamus etiam, vt poſſumus, rationem nominis. Periodon igitur nemo non videt, vocem compoſitam eſſe ex περὶ præpoſitione, quæ circum ſignificat, & nomine ὁδὸς, quod viam notat; propterea quod ſit circuitus quidam orationis; & quaſi circularis via in ſeipſam rediens; vnde etiam deductum verbum περιοδεύειν, quod circuire eſt. Cicero latina periodo dedit multa nomina: quæ tamen omnia oſtendunt, nihil aliud eſſe periodum, quam formam quandam orationis, quæ non profluat, & vagetur, ſed ſenſum numeris aptis aſtricta concludat. nam circuitum & ambitum, & comprahenſionem, & circunſcriptionem, & continuationem dici poſſe affirmat, quod & Quintilianus probat, quo magis mirum eſt, quenquam extitiſſe, qui inter hæc tantam differentiam prodiderit, vt comprahenſionem genus ſtatueret; circuitum, ambitum, continuationem, atque id quod πνεῦμα Hermogenes appellat, eius generis ſpecies crederet: cum non ſolum Cicero & Quintilianus, ſed omnes, qui pure ac latine locuti ſunt, nihil referre putauerint, ambitumne, an circuitum dicerent. itaque terrarum, inſularumque, & ædium tum ambitum, tum circuitum, vt locus tulerit, dicere nemo paulo eruditior dubitauerit. Hanc vero ipſam, de qua loquimur, periodum Rufinus grammaticus, ſi non doctiſsimus, certe latini ſermonis non imperitus, & circuitum, & ambitum dici notiſsimis illis verſibus

ſibus teſtatur. Ambitum quoque ſeu circuitum in febribus ſtato quodam temporis ſpatio redeuntibus, periodon medici vocant, qua ratione ducti veteres ſcriptores, eos athletas, qui olympia, Pythia, Iſthmia, & Nemeæa viciſſent, periodo viciſſe dixerunt; quod clariſſimas illas, apud Græcos celebritates vbique vincendo circumiiſſent. quin iſtas ipſas quatuor celebritates quidam e Græcis non indocti homines periodon vocant. Sed nos, iis omiſſis, eo redeamus, vnde digreſſi ſumus; & periodum latine circuitum, ambitum, circunſcriptionem, comprahenſionem, & continuationem dici meminerimus. Quoniam igitur, vt iam ſæpe diximus, oratoriam dictionem neque ἔμμετρον, *neque* ἄριθμον, *neque* ἔῤῥυθμον, *ſed* ῥυθμοειδῆ *eſſe voluerunt, & imaginem quandam poeticæ ſuauitatis rhythmo, atque ambitu quodam ita exhibere, vt a verſu tamen, atque a diligenti & perpetuo rhythmo longe abeſſet; videamus, vtcunque poſſumus, quonam tandem modo periodus imaginem poeticæ exhibeat ſuauitatis, & a verſu longe aliena, ſimilitudinem tamen verſuum præ ſe ferat. Ariſtoteles, grauis auctor, ait, verſam orationem, hoc eſt, eam, quæ periodis conſtat, eſſe ſimilem veterũ poetarum antiſtrophis. itaq́, vt hanc ſimilitudinem facilius intelligamus, quærendum nobis eſt, quid fuerint apud veteres poetas antiſtrophæ. quod et ſi facile non poſſumus inuenire; quoniam Lyricos poetas, de quibus Ariſtoteles loquebatur, omnes præ-*

pe amiſimus: tentabimus tamen, an veriſimile aliquid, quod ad rem faciat, afferre in medium poſſimus. extant enim adhuc pauca Pindari, quæ per ſtrophas, & antiſtrophas, & epodos ita videmus eſſe digeſta, vt, quot membra habuerit ſtrophe, totidem ſemper habeat antiſtrophe: atque ea membra varijs metris ita texuntur, vt, qualis fuerit in ſtrophe primus verſus, talis in antiſtrophe quoque primus deprahendatur; atque vt primus primo, ita ſecundus ſecundo, tertius tertio, ac deinceps ſinguli ſingulis metri ratione, & temporum numero reſpondeant: vt fortaſſe voluerit Ariſtoteles periodorum redditiones, quas ἀποδόσεις *vocāt, ita propoſitionibus, quas* προθέσεις *appellant, reſpondere, vt oratoria dictio, perinde ac ode quædam Lyricorum more, conſtituta videatur. Verum ſi cui hæc ſimilitudo parum quadrare ideo videbitur, quod Pindaricæ ſtrophæ atque antiſtrophæ e multis fere membris ſibi mutuo reſpondentibus conſtant; periodi ad quatuor tantum membra porrigi credantur: is exiſtimet, apud alios poetas breuiores, quam apud Pindarum fuiſſe ſtrophas, & antiſtrophas; nec putet Horatium apud nos lyrica ita compoſuiſſe, vt ſine Græcorum poetarum exemplo id fecerit; cum præſertim ipſe, ſe Archilochi numeros, animosq́ʒ ſecutū eſſe, vltro glorietur. apud hunc autem nulla ſtrophe, aut antiſtrophe quatuor verſuum numerum excedit. odarum vero illius inſcriptiones, ſiue a poeta ipſo appoſitæ, ſiue ab aliquo alio fictæ, non tam membrorum, quam metricarum ſpe-*

ſpecierum numerum indicant. eſt enim quæ inſcribatur monoculos, vt, Mecœnas atauis edite regibus: eſt quæ dicolos, vt. ſic te diua potens Cypri, ſic fratres Helenæ lucida ſidera: cum vero multæ ad quaternos verſus perueniant; nulla tamē eſt, quæ diuerſas quatuor metri ſpecies habeat: ſed in alijs ſunt tres verſus inter ſe ſimiles quartus diſsimilis, vt in illa, Iam ſatis terris: & in illa, Nolis longa feræ bella Numantiæ, quarū vtraque dicolos inſcribitur, & tetraſtrophos: quæ inſcriptio duas metri ſpecies ineſſe, & a quarto verſu conuerſionē fieri oſtendit: cum tamen vtraque non minus tetracolos, quam tetraſtrophos inſcribi debuiſſe videatur. vt enim poſt quartum verſum conuertitur, ita quatuor verſus, quaſi membra quatuor complectitur. in alijs duo inter ſe ſimiles, tertius, & quartus, tum inter ſe diſsimiles, tum a ſuperioribus duobus differentes, vt in illa, Vides vt altæ ſtet niue candidum: & in illa, Quis multa gracilis te puer in roſa: quarum vtraque tricolos tetraſtrophos a tribus metriformis, & a conuerſione, quæ poſt quartum verſum fit, inſcripta eſt. Nec dubitarim, quin apud Alceum, aut Sappho, aut Anacreontem, aut quempiam alium e lyricis huiuſmodi ſtrophæ, & antiſtrophæ reperirentur. adhuc certe Anacreontis extat fragmentum, cuius ex ode quadam verſus in epigrammatibus græcis leguntur,

οὔμοι μέλει γύγαο
τοῦ σαρδίων ἄνακτος,

οὐκ αἱρέει με χρυσός·
οὐδὲ φθονῶ τυράννοις·
ἐμοὶ μέλει μύροισι
καταβρέχειν ὑπήνην.
ἐμοὶ μέλει ῥόδοισι
καταστέφειν κάρηνα.

Quam odem fuiſſe monocolon ex diametris Iambicis catalecticis, manifeſtum eſt apud A.Gellium libro noctium Atticarum decimo nono, capite nono, ſunt hi Anacreontis verſus eiuſdem generis:

τὸν ἀργυρὸν τορεύσας
Ἥφαιστέ μοι ποίησον:
πανοπλίας μὲν οὐχί·
τί γὰρ μάχαισι κἀμοί
ποτήριον δὲ κοῖλον.
ὅσον δύνῃ βάθυνον.
καὶ μὴ ποίει κατ' αὐτὸ
μήτ' ἄστρα μήτ' ἁμάξας·

Sed & Epheſtion in tractatu περὶ τῆς μίξεως κατὰ ἀντιπάθειαν *oden quandam Sapphus tetraſtrophon e tribus endecaſyllabis & quarto pentaſyllabo factam oſtendit; & eius primum verſum citat, & quartum. nos totam apud Dionyſium repertam hic adſcribendam curauimus: tum quod ad id, quod quærimus, erit accommodata: tum quod ijs, qui poe-*

poeticas delicias amant, gratum fore putabamus, ſi poetriæ tam celebris & antiquæ carmen, quod e multis vnum ſupereſſe creditur, hic quoque legendum exhiberemus.

Σαφοῦς ᾠδή.

Ποικιλόφρων ἀθάνατ' ἀφροδίτα
παῖ διὸς δολοπλόκε, λίσσομαί σε·
μή μ' ἄσαισι, μήδ' ἀνίαισι, δάμνα.
πότνια θυμόν.
Ἀλλὰ τυῖδ' ἔλθοις ποτὲ κατ' ἔρωτα
τὰς ἐμᾶς αὐδᾶς αἴοις, ἂς πολλάκι
ἔκλυες, πατρὸς δὲ δόμον λιποῦσα,
χρύσεον ἦλθες.
Ἅρμ' ὑποζεύξασα, καλοὶ δέσ' ἄγον,
ὠκέες στρουθοὶ, περὶ γαῖ μέλαιναν
πυκνὰ δινεῦντες πτέρ' ἀπ' ὠρανῶ, αἰθέ
ρος διὰ μέσσω.
Αἶψα δ' ἐξίκοντο· τὺ δ' ὦ μάκαιρα
μειδιάσασ' ἀθανάτῳ προσώπῳ
ἦρε, ὅττι δ' ἦν τὸ πέπονθα, κ' ὤττι
δεῦρο καλῆμι.
Κὤττ' ἐμῷ μάλιστο ἐθέλω γενέσθαι
μαιν' λαθυμῷ, τίνα δ' αὖτε πείθω
καὶ σαγηνεῦσαι φιλότητα. τίς ὦ
σαφῶ δίκει.
Καὶ γὰρ αἰ φεύγει, ταχέως διώξει,

αἰ δὲ δῶρα μὴ δέχετ', ἀλλὰ δώσει
αἰ δὲ μὴ φίλει, ταχέως φιλήσει.
καὶ εἰκ' ἐθε-
λοις ἐλθὲ μοι νῦν, χαλεπᾶν δὲ λῦσον
ἐκ μεριμνᾶν, ὅσσα δέ μοι τελέσσαι
θυμὸς ἱμείρει τέλεσον, σὺ δ' αὐτὰ
σύμμαχος ἔσσο.

Vides ſtrophas & antiſtrophas quaternorum verſuum: quales & Alceum feciſſe ſcribit Epheſtion. tales apud Horatium noſtrum nemo non nouit. Huc accedit, quod non indoctus ille Hermogenis enarrator, quem iam antea citauimus, ait, veteres poetas tres verſus ita facere ſolitos, vt duo præcedentes longiores eſſent, tertius illorum vtroque breuior: e quibus primum ſtrophen, ſecundum antiſtrophen, tertium epodon nominarent; & in feſtorum dierum celebritate ita canerent, vt ſtrophen quidē choream ab oriente occaſum verſus agentes, antiſtrophen vero, eadem mutata, & ab occaſu ad orientem conuerſa, epodon autem ſtantes pronunciarent, addit etiam rei totius rationem, quod ſtrophe motum ſupremæ ſphæræ, antiſtrophe errantium ſiderum imitaretur; epodos autem terræ ſtabilitatem referret. quod ipſum & in Pindari commentarijs legimus. Huiuſmodi igitur antiſtrophis ſimilem eſſe elocutionem, quæ ex periodis conſtat, cum dicat Ariſtoteles; facile intelligimus periodos, ſicut lyrica carmina, aut ſingulis, aut binis, aut ternis, aut quaternis conſtare

ſtare colis: & in hac re ſimilem eſſe poematibus periodicam locutionem, quod inſtar lyricorum carminum, per quaſdam quaſi ſtrophas, & antiſtrophas in orbem certum procurrat pariter ac recurrat. Erit igitur periodus monocolos, quæ vno membro cõſtat, ſicut ode monocolos. hanc Ariſtoteles ἀφελῆ appellat. quam ipſam Demetrius ἁπλῆν, quaſi tu ſimplicẽ dicas, interpretatur: eamq́; fieri ait, vbi membrũ, & iuſtam longitudinem, & καμπὴν, hoc eſt flexũ quendam circa finem habuerit, vt longitudo ipſa protheſeos, flexus vero apodoſeos locũ expleat. atq; eius exemplum ex Herodoto citat: ἡροδότου ἁλικαρνασῆος ἀπόδεξις, ἥδε. tale dicit eſſe, & illud: Dilucida oratio magnum lumen præbet audientium mentibus. & hic enim, & in Herodoti verbis, ex mẽbri longitudine, & eo flexu, quem finis habet: periodus conſtat, atque ita conſtat, vt vtrũque ſit neceſſarium, vnum vero ad periodum explendam ſatis eſſe non poſſit. Tales ſunt duæ illæ apud Ciceronem in primo de oratore libro: Tibi vero frater neque hortanti deero, neque roganti: nam neque auctoritate quiſquã apud me plus, quam tu, valere poteſt. neque voluntate. Adijcit Hermogenes, huiuſmodi periodorum ſententiam tali hyperbato figuratam eſſe oportere, vt vſque ad finem perduret, & porrecte comprehendatur: talemq́; ex Demoſthene citat in hunc ſenſum: an non erubeſcitis, quod ne illa quidem, quæ vos pateremini, ſi poſſet ille, facere cum poſſitis, audeatis? talis eſt notiſſima illa: Boni viri, turpitudine, non

ſu: & delicto ſuo, non aliorum iniuria, commouentur. tales plurimæ, ac neſcias, an ſit vlla frequentior periodi forma: cum præſertim Ariſtoteles, ſi Demetrio Phalereo & Archidemo credimus, ſcriptum reliquerit: Colon, vbi compoſita periodi pars non eſt, periodum ſimplicem fieri, ſi ſententiam per ſe abſoluat. id autem ſæpiſsime vſu venire, quis neſciat? Quare ſubit mirari, cur quidam in libris, quos de rhetorica facultate ſcripſit tam perfracte, tamq; audacter negarit periodum vllam monocolon reperiri, ac non prius veteres auctores legerit, atque omnes ſchedas excuſſerit, quam eorum auctoritatem contemneret, quos multis ſeculis propter eruditionem in ſummo apud omnes honore fuiſſe legerat. ſed illum miſſum faciamus, & ad penſum noſtrum redeamus. Dicolos periodus eſt, cuius propoſitio cum vna, & vnius membri ſit, pari redditione contenta eſt: quales fere ſunt omnes, quæ ſimplicem ſententiam aliquam de media vita ſumptam continent: quas quidam ad ſimilitudinem eorum enthymematum, quæ γνωμικὰ appellantur, γνομικὰς periodos vocant: quod vt illis, ita etiam his ſententiæ quædam graues explicentur: qualis eſt hæc: quæ præter dignitatem cõtingit fœlicitas, ea ſtultis male cogitandi affert occaſionem: Item: Omnis vitæ ratio in virtute ponẽda eſt, quando præter eam, vana fluxaq; ſunt omnia. Tricolos ſit, cum aut propoſitioni bimembri vnius membri redditio accommodatur: aut contra, cum vnimembris propoſitio bimembrem acceperit redditio.

tionem. Exemplum prioris afferunt illud, vtcunque ex Demoſthene tranſlatum.

Quarum rerum gratiam Philippus ſuis fautoribus debet,
Quarumq́ pœnas exigere nobis conuenit,
Earum nunc mentionem facere non vacat.
Poſt exemplum illud eſſe poteſt:
Qui beatorum morte triſtantur,
Hi vel illorum fœlicitati inuident,
Vel proprijs potius incommodis dolent.

Et illud.

Qui pecuniam largiri prodigo inſtituit,
Is & fontem propriæ liberalitatis exhaurit,
Et illi materiam peccandi ſuggerit.

Et illud ex quarta in.c. Verrem actione.

Ergo hoc veſtro conſilio & gratia perfeciſtis,
Vt & mihi ſumma facultas ad accuſandum daretur.
Et iudicibus libera poteſtas ad credendum.

Tetracolos eſt, quæ duas propoſitiones ita habet, vt ſuam vtraque earum redditionem incluſam contineat: ac rurſus ita duas redditiones habet, vt ſuam quæque prapoſitionem includat. atque hanc quidem plenã periodum Cicero nominat. cæterum periodorũ membra quaſi nodos quoſdam atque articulos eſſe dicit, quos in periodo coniungimus, ſenſumq́; & ſtructuram in rotundum quoddam, atque in ſe rediens corpus redigimus. Hæc autem quadrimembris perio-

periodi formam in primis elegantam, & variandæ elocutioni aptam putant: quia, alio, atque alio loco poſitis membris, & mutato ſæpius illorum ordine, oratio ſolet ita variari, vt tamẽ idẽ ſenſus maneat, nec argumentationis concluſio nec periodus ipſa diſſoluatur. cui rei exemplo eſt Demoſthenica illa a Græcis rhetoribus diligentiſſime conſiderata, & quater in varias facies figura manente, mutata, in hunc fere modũ: Dum neminem eſſe decernit immunẽ, immunitatẽ immunibus abſtulit. Dũ adijcit, ne cui deinceps dare liceat, vobis poſt hac dandi poteſtatẽ, vt extrinſecus accipiamus, abſtulit. Transfer eam propoſitionem, quæ tertia eſt, in primum locum, & redditionem, quæ quartum locum tenebat in ſecundum, & primam in tertium, & ſecundam in quartum: non minus erit vera comprehenſio, ſic.

Qui decernit, ne poſt hac liceat immunitatem dare:
Is vobis eius dandæ poteſtatem adimit.
Idem, cum decernit immunem eſſe neminem,
Immunibus aufert immunitatem.

Potes & propoſitiones coniungere, & redditiones cõiunctim ſubdere hoc modo.

Qui neminem immunem eſſe decernit:
Et adijcit, ne dare poſt hac liceat immunitatem:
Is & immunitatem aufert immunibus,
Et vobis eius dandæ poteſtatem.

Potes

Potes e redditionibus propoſitiones facere, hoc modo:

Is ſimul & immunitatem immunibus,
Et vobis eius conferendæ adimit poteſtatem:
Qui & neminem immunem eſſe decernit,
Et dare poſt hac prohibet immunitatem.

Tetracolos eſt illa Ciceronis pro A. Cæcinna

Si, quantum in agris locisque deſertis audacia poteſt,
Tantum in foro, iudiciisque impudentia valeret:
Non minus nunc A. Cæcinna cederet, Ebutij impudentiæ,
Quam tum in vi facienda ceſſit audaciæ.

Eam tu, ſi libeat, potes hoc modo immutare, ſenſu manente, ac figura.

Ita nunc A. Cæcinna cederet Ebutij impudentiæ,
Vt olim in vi facienda ceſſit audaciæ:
Si tantum in foro, iudicijsq; impudentia valeret,
Quantum in agris, locisq; deſertis audacia poteſt,

Adeoque flexibilis eſt hæc quadrimembris periodi figura, vt curioſa Græcorum hominum ſedulitas apud Demoſthenem eiuſmodi periodum deprehenderit, quæ per χιασμὸν, *quam nos decuſſationem dicere poſſumus, ſaluo ſenſu, nec diſſoluta periodo, ſæpius, quam quiſquam credat, variari queat. Ea variatio quo modo fiat, apud Hermogenem, & non contemnendos illius interpretes poterit, qui volet, inuenire. nos iſtam qualemcunque artis partem otioſis relinqui-*

quimus, locum illis, vnde diſcerent, monſtraſſe contenti. In ea periodo tum vtriſque propoſitionibus redditiones, tum redditionibus propoſitiones accommodari alternis pro arbitrio poſſunt: nec vllum prorſus in ea colon eſt, quod cuilibet aliorum non & præponi & poſtponi ſalua periodo poſſit. periodus ipſa hæc eſt.

ὁ μὲν γὰρ φίλιππος ὅσῳ πλείονα ὑπὲρ
τὴν ἀξίαν πεποίηκε τὴν αὑτοῦ,

τοσούτῳ θαυμαστότερος παρὰ πᾶσι νομίζεται.

ὑμεῖς δὲ ὦ ἄνδρες ἀθηναῖοι ὅσῳ χεῖρον ἢ
προσῆκε κέχρησθε τοῖς πράγμασι,

τοσούτῳ πλείονα αἰσχύνην ὠφλήκατε.

Philippus quo plura præter ſuam fecit dignitatem,

Eo apud omnes admirabilior iudicatur.

Vos, o Athenienſes, quanto peius, quam conueniebat, rem geſſiſtis,

Tanto plus dedecoris vobis comparaſtis,

Hæc autem periodicæ orationis cum lyricorum poetarum carminibus ſimilitudo illud quoque præſtat, vt multo iam facilius intelligatur quæ ſit periodi menſura: de qua nos quinto loco dicturos promiſeramus. Ex iis enim, quæ proxime dicta ſunt, conſtare cuiuis poteſt, periodum neque monocolo breuiorem, neque tetracolo longiorem eſſe oportere. quod ipſum Cicero quoque intelligens, in Oratore ita ſcribit:

bit: Conſtat ille ambitus, & plena comprehenſio e quatuor fere partibus, quæ membra dicimus: vt & aures impleat: & ne breuior ſit, quam ſatis eſt: neque longior. & tamen ait ſæpius accidere, vt aut citius inſiſtendum ſit, aut longius procedendum: ne aures aut prolixitas obtudiſſe, aut breuitas defraudaſſe videatur. Idem non ita multo poſt ait: E quatuor igitur quaſi hexametrorum inſtar verſuum quod ſit, conſtat fere plena comprehenſio. quod Rufinus quoque confirmat his verſibus:

Quatuor e membris plenum formare videbis
Rhetora circuitum, ſiue ambitus ille vocetur.

Denique etiam Demetrius Phalereus conſtanter affirmat, comprehenſionem, quæ quatuor membrorum numerum excedat, intra periodi ſymmetriam non conſiſtere: Quintilianus quanquam, hæc legerat, tamen affirmare non dubitat, periodum plura, quam quatuor, membra frequenter admittere: menſuramq́ eius ait a Cicerone aut quatuor ſenarijs verſibus, aut ipſius ſpiritus modo terminari. neque non tamen Cicero ipſe hac in re mediocritatis rationem habere ſe profitetur: propterea quod membra iſta ſolutæ orationis, verſus non ſunt, ſed inſtar verſuum: & ſoluta oratio multo eſſe liberior debet, quam poetica: periodus neque immodica eſſe debet, vt memoria poſſit cõtineri: neque obſcura, ne fatiget audientem, dum parũ intelligitur. L. Craſſus, orator ille vel in primis laudatus, breues admodũ periodos,

auctore

auctore Cicerone, facere gaudebat: atque id Ariſtotelis auctoritate faciebat, vt opinor: qui videtur ſenſiſſe, omnē periodum aut monocolon eſſe, aut dicolon. nam cum definiret colon, id dixit eſſe alteram partem eius periodi, quæ ex membris compoſita eſſet. ex eo enim, quod alteram partem dicit, duas tantum eſſe partes periodi compoſitæ, non plures, oſtendit. quod Demetrius quoque Phalereus, & ante illū Archidemus intellexit. indicant id etiam exempla, quæ ille ex oratoribus citat. in quibus non facile vllum dicolo maius poſſis deprehendere. quibus cauſis fortaſſe adductus Craſſus & periodos breues faciebat, & libenter orationem ſolebat in commata & cola partiri. Ciceronis in Bruto ſuper ea re verba ſunt: Comprehenſio & ambitus ille verborum (ſi ſic periodum appellari placet) erat apud illum contractus, & breuis: & in membra quædā, quæ Græci vocant κῶλα, diſpertiebat orationem libentius. commatum autē, & membri, ac periodi ex eiuſdem Craſſi ſcriptis hoc in Oratore Cicero exemplum ponit:

Miſſos faciant patronos:
Cur clandeſtinis conſilijs nos oppugnant?
Cur de noſtris profugis copias comparant contra nos?

Quem locum quaſi exponens ait, prima illa duo inciſa eſſe, tertium membrum, poſtea ſequi non longam periodum ex duobus membris perfectam, & in Spondeos cadentem. Quin etiam ex concione quædam

dam C.Carbonis,ſe ſtante, mirabili clamore populi hæc verba fuiſſe dicit excepta:

O Marce Druſe:

Patrem appello.

Hæc commata duo eſſe dicit binis pedibus.

Tu dicere ſolebas,

Sacram eſſe remp.

Hæc duo cola eſſe affirmat ternis pedibus.

Quicunque eam violaſſent,

Ab omnibus eſſe ei pœnas perſolutas.

Patris dictũ ſapiens filij temeritas comprobauit.

Periodum eſſe dicit, & vltimum membrum, atque id, quod præcedit, Dichoreo claudi. Ponit etiam ex ſua ipſius oratione hoc:

Domus tibi deerat?

At habebas.

Pecunia ſuperabat?

At egebas:

Commata quatuor eſſe dicens.

Incurriſti amens in columnas:

In alienas inſanus inſaniſti:

Hæc vero membra duo dicit.

Depreſſam, cæcam, iacentem domum pluris, quam te, quam fortunas tuas, æſtimaſti: hanc periodum longam vocat. Ponit & illud ex ſua oratione exemplum:

O callidos homines,

O rem excogitatam,

O ingenia metuenda:

Membra tria eſſe dicit.

Diximus:

Teſtes dare volumus:

Commata dicit eſſe duo.

Quem, quæſo, noſtrum fefellit, ita vos eſſe facturos? comprehenſionem ex duobus membris eſſe affirmat. Quæ exempla cum poſuiſſet, adiecit, ſe ideo illa poſuiſſe, vt, qui vellet, ipſis auribus iudicare poſſet, quid numeroſum eſſet, etiam in minimis particulis orationis. Ego illud etiam conſiderandum puto, quid ſit, quod illud ſuum, Depreſſam, cæcam, iacentem domum pluris, quam te, quam fortunas tuas, æſtimaſti, longam comprehenſionem dicit: quid item, quod illud L. Craſſi, Cur de noſtris profugis copias comparant contra nos? duorum eſſe membrorum periodum dicit: itemque illud, Quem, quæſo, noſtrum fefellit, ita vos eſſe facturos? tam breuem cõprehenſionem eſſe dicit, vt nulla poſſit eſſe breuior. Ac prius quidem mirum videri poteſt, quid ſit, quod hæc, quæ alius membra non immerito nominaret, periodos appellet duorum membrorum. cuius rei eam cauſam poſſumus iudicare, quod in longioribus membris eam partem, quam καμπὴν Demetrius nominat, hic fortaſſe membrum appellet: atque ex hac, & ea, quæ præcedit, parte periodon dicolon eam intelligat, quam alij ſimplicem, ac monocolon vocant. quæ nimirum nulla poteſt eſſe breuior. itaque hac breuitate moti quidam non periodũ, ſed membrum paulo longius eſſe crediderunt: Quod vero illud, Depreſſam

cæcam,

vacam, iacentem domum pluris, quam te, quam fortunas tuas, æſtimaſti, longã comprehenſionem, hec eſt periodum vocet: ea ratio videri poteſt: quod hanc vtique ſimplicem periodum intelligebat, quæ eſſet ex longiſſimo membro: hæc enim ſi comparetur compoſitis, ac longis, quæ trium aut quatuor hexametrorum tempora exæquant, breuis eſt. at contra, ſi eam conferas cum ſimplicibus, re vera longiſſimam deprehendes. habet enim membrum multo longius iuſto, ex ijs, quæ χοινοπενῆ *vocari dicit Hermogenes. ſuſtinet enim & producit ſenſum vſque ad vltimum. Ex huius igitur flexu, & præcedenti parte facta periodus longiſſima eſt, comparatione aliarum ſimplicium. Iam igitur, vt opinor propemodum patet, cur Craſſi periodum non longam, cur e duabus ſuis alterã longam, alteram adeo breuem dicat, vt nulla poſſit eſſe breuior. quod ſi quis inſtet, ac nimis anxie exquirat, cur has partes Cicero non cæſa, non flexus, ſed membra nominet: is, velim, meminerit ab Ariſtotele neque* κόμματα, *neque* καμπὴν, *quicquid hoc eſt, vſquam vocari: verum, ſiue paucis, ſiue multis ſyllabis huiuſmodi vocũ ſtructura cõpleantur, promiſcue* κῶλα *nominari. quod ſciens Cicero, ea mẽbra, quæ iuſto longiora flexũ quendã circa finem acciperent, & in duas partes vtcunq; diuidi poſſent, duo, vt videtur, membra appellauit: & ea periodo, quæ ex ijs eſt, nullã poſſe breuiorẽ eſſe, iure pronunciauit. periodũ vero iubent æquilaterã, & æquis cruribus ac membris eſſe. Sed in redditione putat Demetrius*

 poſtre-

poſtremum membrum productius eſſe oportere: ne conciſa videatur, & quaſi manca periodus: quæ putatur grauior, ac multo auguſtior, ſi in longum membrum deſinat: qualis eſt illa apud Ciceronem notiſſima:

Quæ nobis deſignatis timebatis,
Ea ne accidere poſſent,
Conſilio meo, ac ratione prouiſa ſunt.

Ea de re Ciceronis verba ex tertio de oratore libro libuit aſcribere. Sed continuatio iſta verborũ ſolutã multo eſt aptior, atque iucundior, ſi eſt articulis mẽbriſque diſtincta, quam ſi continuata, ac producta. membra autem illa modificata eſſe debebunt. quæ ſi in extremo breuiora ſunt, infringitur ille quaſi verborum ambitus. ſic enim has orationis conuerſiones Græci nominant. quare aut paria debent eſſe poſteriora ſuperioribus, extrema primis: aut, quod etiam eſt melius, & iucundius, longiora. hæc ille cũ ſcripſiſſet, ſtatim adiecit, ab ijs philoſophis, quos Catulus maxime diligeret, eſſe dicta. intelligebat autem peripateticos, atque in ijs Ariſtotelem maxime ac Theophraſtũ, quos Q. Catulus mirum in modum diligebat, vt peripateticus peripateticæ ſectæ principes. At enim Hermegenes ait, ἰσοκολῦ καὶ ἰσόπλευρον, *hoc eſt, æquis cruribus, ac lateribus periodum eſſe oportere, vel certe breuiorem in apodoſi: parumq; efficacem putat oratorem, qui redditionem in periodis faciat longiorem, quam propoſitionem: vt fortaſſe dicendum ſit, hanc, quæ breuiore membro clauditur, effica-*

efficaciorem: vt hæc ex quinta in Antonium oratione: Cuius igitur ſingularem prudentiã admiramur, eius ſtultitiam timemus? illam quæ longiore, grauiorem, vt, Ille paludes ſiccare voluit: hic totam Italiã moderato homini diuidendam dedit. eam, quæ pari, mediam quandam eſſe, vtriuſque participem, & ab vtraque tamen differentem, vt eſt illa: Forſitan vix conuenire videretur, quem ipſum hominem cuperent euertere, eius effigiem ſimulacrumq́; ſeruare. Et hæc fere habuimus, quæ de periodi menſura dicenda viderentur. ſequitur, vt dicamus, quo modo per caſus enunciari, deinde etiam quibus maxime figuris ornari periodus ſoleat. Obſeruatum igitur eſt ab eodem Hermogene, per omnes eam caſus enunciari poſſe, per rectum quidem ſic, Qui ea facit, ac comparat, quibus capi poſſim, is etſi nondum tela cõtorquet, mecum bellum gerit.

Per genitiuum ad hunc modum:

Cuius eſt animus in virtutibus occupatus,
Eius apud omnes gentes vita cenſetur eſſe laudanda.

Per datiuum vero ita:

Vt viris fortibus prodeſt animi celſitudo:
Sic iis, qui ſunt imbelles, ſolet nocere formido.

Per accuſatiuum, vt,

Quem ſua conſcientia, & culpa condemnat,
Eum nemo ſine ſuo dedecore defendit.

Per ablatiuum, vt,

Ab iis optabile eſt vitæ præcepta diſcere:

A quibus viuendi initia ſumpſeris.

Poſſumus autem non ſolum enunciatiue, & aſſeueranter, ſed alio atque alio ſchemate periodos efferre, atque exornare, per interrogationem quidem hoc modo:

Cur vero? cur hoc perperam decretum quiſquam iudicet?
An quia contra leges? atqui hoc vnum eſt ſecundum leges.
An quia diſſolutio eſt ordinis?
Atqui hoc, vt non aliud, fundamentum eſt ordinis.

Per increpationem hoc modo:

Non erubeſcitis, ſi, quæ ille vobis damna, ſi poſſet, inferret,
Ea vos illi, cum liceat, non inferatis?

Per ironiam, vt,

Eſt vero venia veſtra dignus Aeſchines:
Credo: quia terra profectus eſt, tum, cum erat nauigandum:
Vel quia, cum maxime vera dicere expediret, mentitus eſt.

Per ſimilitudinem, quæ pulcherrima indicatur, ſic:

Vt non omnem frugem, neque arborem in omni agro reperire poßis:
Sic non omne facinus in omni vita naſcitur.
Et notißima illa:
Vt, ſi quis illorum prius damnatus eſſet, tu hæc non ſcripſiſſes:

ita,

Ita, ſi tu nūc pœnas dederis, alius deinceps nō ſcribet. Potes & per alia ſchemata efferre, vt maxime commodum videbitur, per ſententiam quidem hoc modo

Optima viuendi ratio eſt eligenda.

Eam conſuetudo iucundam reddet.

Per concluſionem hoc modo:

Si in eos plurimum fortuna poteſt, qui ſuas omnes rationes in caſum contulerunt: non ſunt omnia committenda fortunæ: ne magnam nimis in nos habeat dominationem. Illud adnotauit Ariſtoteles, periodū, quæ in membris ſit poſita, & e pluribus conſtet, vel διῃρημένην *eſſe, vel* ἀντικειμένην. *&* διῃρημένην *quidem dicit eam, cuius membra ita libera ſolutaq; ſunt, vt earū partes mutuo ſe non reſpiciāt: qualis illa ex Iſocratis panegyrico prima:* πολλάκις ἐθαύμασα τῶν τὰς πανηγύρεις συναγαγόντων καὶ τοὺς γυμνικοὺς ἀγῶνας καταστησάντων. *eius vero quā* ἀντικειμένην *nominat, membra ac verba prope ſingula viciſſim opponi, ac ſibi mutuo reſpondere oſtendit. quales fere ſunt omnes, quæ efferuntur per contrarium: quod alij antitheton, ipſe antitheſin nominat: quo in genere diligenter, vt omnia, conſiderauit, ac ſcripſit Phalereus, periodos, quæ in antithetis ſunt conſtitutæ, interdum fieri ex membris, quæ ſenſu pariter ac verbis oppoſita ſunt: cuius rei exemplum ab Iſocrate ſumptum, potes, ſi libet, ita effingere: Gerſes vt Græciam occuparet, naturæ vim intulit nam & per terras inſtructa claſſe nauigauit: & per maria pedibus inceſſit. Interdū vero ex ijs, quæ verbis*

modo non etiam ſenſu opponuntur, vt in Iſocratica illa alia periodo, in qua Helena fratri ſuo Herculi hanc fere in modum comparatur. Iuppiter Herculi laborioſam, & periculis obnoxiam vitam dedit. idem vero Helenæ ſpecioſam, & pro qua pugnaretur, faciem contulit. Hic enim ſingula ſingulis ita oppoſita ſunt, vt non rerum ſed verborum oppoſitio ſola videatur. Interdum porro membra eiuſmodi deprehendas, vt, quamuis nec ſenſus ſenſui, nec verba verbis opponantur, falſam tamen quandam antitheti ſpeciem exhibeant: ex quibus vrbanis hominibus ioci occaſio non nunquam offertur: qualia ſunt illa apud Epicharmū, poetam Siculum, lecta, & ab Ariſtotele, ac Demetrio citata. τόκα μέν ἐν τήνοις ἐγὼν ἦν, τόκα δὲ πἀρ τήνοις ἐγὼν. *nō modo enim inquit Demetrius, nihil contrarij eſt allatum in ijs verbis, ſed idem prorſus repetitum. itaque videri poteſt Epicharmus hoc feciſſe, nō quia neſciret falſam antitheſim eſſe, verum vt rhetoras irrideret, qui nimia ornandæ orationis affectatione pro antithetis ea vſurparent: quæ neque re, neque verbis eſſent oppoſita. ornari vero periodos Ariſtoteles ait antitheſi quidem maxime, ſed & pariſoſi, & paromæoſi, & alijs eius generis figuris. Pulchrū putant vnū atque eundem ſenſum variata periodi forma exornare, vt ſi notiſſimā illam Demoſthenis periodō ita variaris. Quæ nauigātibus ſeruare licuiſſet, ea hic perdidit terra proficiſci iubens: quæ vera dicentibus, mentiēs. & rurſus; Cur vero quiſquā Aeſchini ignoſcat? An quia profe-*

profectionem accelerauit? atqui nauigare, non terra proficiſci oportebat. an quia vera vobis dixit? atqui mentiens omnia perdidit. Sed vtilis illa quoque exercitatio eſt, vt ex diſtracta, & fuſa prius oratione, adhibitis quibuſdam quaſi nodis, periodum facias, aut contra periodon vel in pendentem illam iugemq; antiquorum orationem, vel in diſſolutam, & omnibus copulis vacantem, non inepte conuertas. Demetrius periodorum tria eſſe genera dicit, rhetoricum, hiſtoricum, dialogicum. Rhetorica periodus, vt ille ait, eſt contorta, & circularis, ac quaſi in orbem rediens: quæ rotundo pronunciantis ore, & manu, quæ ad numerum circumferatur, indiget. cuius illud exemplum ponit ex Demoſthene: Maxime quidē, quia vtile arbitror reipublicæ, legem ſolui, tum vero etiā filij Chabriæ gratia, fateor me, quantum licuerit, his aſſenſurum. hanc enim periodum dicit ab ipſo ſtatim principio contortum in ſe quiddam habere, & oſtendere, ſimplicem ſe finem non habituram. Hiſtorica eſt neque plane circumducta, neque valde remiſſa, ſed medium locum ita ſibi defendens, vt nec propter exquiſitam circunductionem rhetorica videatur, nec propter nimiam ſimplicitatem dialogica, ſed grauitatem quandam atque hiſtoricam veritatem præ ſe ferat. cuius exemplum ex hiſtoria Xenophontis hoc ponit: Darij & Pariſatidis filij duo fuere. Xerſes natu maior, Cyrus autem minor. dialogica eſt remiſſa, ac multo ſimplicior, quam rhetorica, & vix vllam periodi faciē exhibens: qualis illa apud

Platonem: κατέβην χθὲς εἰς πειραιᾶ μετὰ γλαύκωνος τοῦ ἀρίστωνος προσευξόμενός τε τῇ θεῷ καὶ ἅμα, τὴν ἑορτὴν βουλόμενος θεάσασθαι τίνα τρόπον ποιήσουσιν ἅτε νῦν πρῶτον ἄγοντες. *Hic, vt vides, membra membris ita prope iunguntur, & continuantur, vt in diſtracta, & ſuſpenſa oratione: atque ita procurrunt, vt vix tandem, cum finieris, ex ipſo fine ac clauſula periodum fuiſſe cognoſcas. Sed iam efflagitare ipſa res videtur, vt, quod vltimũ in promiſſis de periodo noſtris fuerat, id aliquando praſtem, atque oſtendam, quibus maxime locis periodo & rhythmo vtendum, quibus abſtinendum eſſe rhetores cenſuerint. Primum igitur Cicero in Oratore ad Brutum, cum notam, vt ipſe ait, ac formulã cuiuſq; characteris, ſeu generis anxie exquireret; atque id magnũ opus & arduum eſſe quæreretur; ſubmiſſum & humilem dicendi charactera numerorum vinculis exemit: voluit tamen eam ita ſolutum eſſe, vt non vagetur; ita ingredi libere, vt non videatur errare: verba quoq; verbis negligenter coagmentari: vt ſit non ingrata negligentia hominis de re magis, quam de verbis laborantis. & cum duo illa liberiora eſſe velit, circuitum, id eſt, periodum, & coagmentationem, hoc eſt, iuncturã verborum; ex qua, ſi modo eſt accurata, rhythmus plerunq; naſcitur; concedit tamen, vt periodo interdum vtaris, dum modo relaxes eam ac diuidas. itaque vides hunc characterem eſſe liberum ac ſolutum periodorum & numerorũ lege, cum hac tamen exceptione, vt, qui volet, poſſit*

vti

vti diſſoluta periodo; & numerum quidem ita negligat, vt tamen nec vagetur, nec erret oratio. Reliqui autem characteres, mediocrem dico, & grauem, non modo liberi non ſunt, ſed vſq; adeo & rhythmum, & periodum exigunt, vt Cicero in Oratore, quem locũ ſuperius quoq;, appoſitis ipſius verbis, citauimus, placere ſibi dicat, in hiſtoria, & in genere, quod appellatur ἐπιδεικτικὸν, omnia dici περιοδικῶς. atq; adijcit, poſteaquam nata eſt periodus, neminem, qui aliquo eſſet in numero, ſcripſiſſe orationem generis eius, quod eſſet ad delectationem comparatum, remotumq; a iudicijs & forenſi certamine, quin redigeret omnes fere in quadrum numerumq; ſententias. Quamobrem ex Ciceronis verbis aperte intelligimus, tenuem orationis figurã numeris ac periodis non eſſe obnoxiam: contra vero hiſtorias & demonſtratiuas cauſas rhythmo periodisq; gaudere. Sed poſt excogitatam ac iam cognitam periodorum ſuauitatem, ſuſpicari cœperunt cauſarum patroni, id quod ex aliqua parte verum erat; circunductam iſtam ac rotundam nimis, & compoſitam orationis formam, iudicialibus cauſis eſſe noxiam: propterea quod nimis inſidioſa, & captandis auribus iudicum accommodata exiſtimari poſſet; nec is reus ferendus eſſe videretur, qui etiam in periculis, periodorum ac ſchematum lenocinia ſectaretur. quod & Perſius ſatyrico morſu carpit in hunc fere modum,

Fur es, ait Pedio. Pedius quid? crimina raſis
Librat in antithetis. doctas poſuiſſe figuras,

Lau-

Laudatur: bellum hoc: bellum hoc? an Romulę ceues?

Addebant & illud, affectus & motus animorum per hæc lenocinia adimi orationibus: qua opinione ducti quidam, & ipſi infracta, & amputata loquebantur; & eos vituperabant, qui apta & finita pronunciarent, & periodo rhythmoq́ gauderent. quorum vituperationem in eorum tantummodo oratione iuſtā eſſe Cicero dicit, qui inanibus verbis, & leuibus ſententijs vtuntur. verum, ſi probæ res ſint, & lecta verba, nullam iuſtā cauſam putat, cur claudicare, aut inſiſtere orationem malint, quam cum ſententia excurrere: cum rhythmus & periodus nihil omnino aliud afferat, niſi, vt ſit apte verbis comprahenſa ſententia. ſed nihilo ſecius aſſerit, orationem cæſim, & membratim tractatam, non modo in iudicijs, ſed in omnibus veris cauſis plurimum valere, maximeq́ in ijs locis, vbi acriter & ſubtiliter dicendum, atque altercandum eſt. Interim tamen vult miſceri hanc numeroſam rotundamq́ periodon: neque id, ſi modice fiat, eſſe inutile oſtendit. At contra reprehendit Egeſiam, qui periodum nimis anxie fugiens, ideoq́ orationem particulatim ſemper concidens, ineptum ſe palam oſtenderit: cum præſertim interdum vltro ita ſe offerat, atque intercurrat, vt locus illi prope efflagitanti negari non debeat, ac tum maxime, cum breuis, ac ſimplex fuerit. Quintilianus proœmijs maiorum cauſarum, vbi ſolicitudine, commendatione, ac miſeratione res eget, aptam eſſe periodum dicit;

item

item communibus locis, & omnibus amplificationibus illud etiam adijcit; in accuſationibus auſteram, in laudationibus fuſam eſſe oportere; plurimum vero in perorationibus pollere; vbi iam totum genus amplum adhiberi tuto poteſt. iam enim auditor rem plane tenet: nec vllas metuens inſidias actori ſe totũ credit, & voluptate ducitur. In quarto rhetoricorum ad Herennium libro ſcriptum eſt, continuatione (ſic enim periodus illic nominatur) nos commodiſsime vti, in ſententia, in contrario, & in ſimplici concluſione;

In ſententia quidem hoc pacto:

Ei non multum poteſt obeſſe fortuna, qui ſibi firmius in virtute, quam in caſu, præſidium collocauit.

In contrario hoc modo:

Nam ſi quis ſpei multum collocauit in caſu,
Quid eſt, quod ei magnopere caſus obeſſe poſſit?

In concluſione hoc pacto:

Quod ſi in eos plurimum fortuna poteſt,
Qui ſuas rationes omnes in caſum contulerunt:
Non ſunt omnia committenda fortunæ:
Ne magnam nimis in nos habeat dominationem.

In his tribus generibus ad continuationis vim adeo frequentatio eſt neceſſaria, vt infirma facultas oratoris videatur, niſi ſententiam, & contrarium, & concluſionem frequentibus efferat verbis. ex quo intelligimus, has tres exornationes non caſim, non mem-

membratim, ſed adhibita periodi forma explicandas eſſe. Narrationes autem membratim plerunque faciendæ: aut periodi maioribus interuallis, & veluti laxioribus nodis ſoluendæ ſunt: niſi forte eiuſmodi narrationes inductæ fuerint, non ei explicandæ, ſed orationis exornandæ gratia: qualis illa eſt in Verrem de raptu Proſerpinæ: vbi totum contextum lenem ac fluentem, ſi inſpexeris, facile deprehendes. Hiſtoria quoque, quam Theopompi more, hoc eſt, per periodos, tractari oportere Cicero ait, non tam finitos numeros, quamobrem quendam, lenemq́; contextum videtur deſiderare. lubrica enim eſt, & fluens; atq́; ideo omnia eius membra mutuo ſe nexu iungũt, ac firmant, & diu continuato ſenſu continentur. denique tum membris longioribus, tum periodis illis ſuis remiſsioribus contexta, genere quodam orationis tracto, ac fuſo gaudens, æquabili lenitate profluit: ac iudicialium orationum aſperitatem, forenſesq́; aculeos longe refugiens, grauitatem ſuam plerunq́; cuſtodit. Apologos autẽ ſine vlla omnino periodo narrari iubet Hermogenes. At in forenſibus cauſis nec penitus refugienda, nec continuanda eſt: ne, ſi penitus ablegetur, nimis conciſa ſit oratio; ſi continenter adhibeatur, nec fidem faciat, nec affectus moueat. admittenda eſt igitur, cum aliquid ornatius laudare inſtitueris, vt, cum Cicero Siciliam laudat; aut vbi aliqua inciderit narratio, quæ dignitatem potius quam dolorem exigat: vt, cum idem de Segeſtanæ Dianæ ſigno, & Syracuſarum ſitu loquitur.

In amplificationibus autem periodos, & numeroſam compoſitionem requiri nemo ignorat, qui perorationes & amplificationes Ciceronis conſiderarit: in quibus id & res ipſa manifeſtat, & orator conatum ſe loqui numeroſe fatetur, atque ipſas perorationes ita concludendas eſſe teſtatur. In reliquis orationis iudicialis partibus non diu retinenda erit hæc forma: ſed cum ea prudenter vſi fuerimus, in ijs, qui oſtenſi ſunt, locis; tranſeundũ erit ad commata, & cola, & genus illud dicendi antiquum, quod ope copularum ſit continens, ac iuge; vel etiam ad illud, in quo omnia ſolute, ac ſine vllis copulis efferuntur; vt tot modis variata oratio, & faſtidium euitet, & fortius contendat, ac pugnet. Illud vero, quod iam antea diximus, etiam atq; etiam videndum eſt, ne aut longius procurras, quam deceat; aut vſquam minus aptum hyperbaton admittas; neve vllum aptum, & idoneũ verbum prætermittas compoſitionis, & periodi gratia: ſiquidem nullum erit tam durum verbum, quod in quadrum redigi non queat: adſit modo cura & exercitatio; quæ, diſſimulata compoſitionis diligentia, facile præſtabit, vt hæc non quæſita, ſed vltro videantur oblata, &, quod de induſtria facimus, non quiuis facile deprehendat. Cum ſint aũt multi probabiles numeri, ijs maxime aſſueſcemus, quos auris erudita, & magnorũ oratorum vſus, ac præceptio, & ſuperius expoſita ratio meliores eſſe demonſtrat. Atque hæc quidem de eo genere orationis dicta ſint, quæ periodo, & ambitu conſtat, atque eorum, quos iam

antea nominauimus, ingenijs excogitata eſt, & artē formata, poſteaq́; paſsim ab optimis quibuſque ſcriptoribus vſurpata. hanc orationis formam ita prudens ſcriptor adamabit, vt ſemper meminerit, illam, quæ cæſim, membratimq́; procurrit, magno ſibi ſuis locis vſui venire poſſe. proinde nunc hac, nunc illa elocutionis forma orationem variare contendet. ſic enim fiet, vt non modo faſtidium continuatæ ſimilitudinis euitet, ſed & iucundæ varietatis gratiam conſequatur. hoc autem cum in ipſa compoſitione, atq; oratoris actione iucundum videretur; ratio eſt excogitata; qua pari commoditate, ac gratia, quæ eſſent ſcripta, legerentur. nam vt notas quaſdam a maioribus acceperant, quibus ſyllabarum celeritas, aut tarditas; acumen, aut grauitas; exilitas, aut craſsitudo poſſet agnoſci: ſic etiam notas alias excogitarunt, quibus commata, cola, & periodos indicarent. eas notas Diomedes, & beatus Iſidorus, Hiſpalenſis epiſcopus, homo multæ lectionis, latine poſituras nuncuparunt, & a Græcis θέσεις appellatas eſſe ſcripſerunt: atque in eo maxime conſentiunt, vt ſubdiſtinctio, quæ Græce ὑποστιγμὴ dicitur, ſit commatis nota; media diſtinctio, quæ Græcis μέσοστιγμὴ, colon indicet; τελεία στιγμὴ, quæ a nobis plena diſtinctio dicitur, periodon notet. neque inter ipſas trium tam diuerſarū rerum notas vllam prorſus aliam, quam loci, differentiā conſtituerunt. nam ſubdiſtinctio punctum eſt, vt ipſi aiunt, ad imam vltimæ commatis literæ partem appoſitum : diſtin-

ctio

ctio media, punctum eſt, ad mediam eius literæ, quæ in membro vltima eſt, partem adfixum: diſtinctio plena, punctum eſt, ad ſummam partem vltimæ in tota periodo literæ conſtitutum. in eo tantum diſſentire inter ſe videntur; quod Diomedes plenæ diſtinctionis notam ſupra verſum, ſubdiſtinctionis infra verſum collocat; Iſidorus vtranque intra verſum ponit. nam mediæ diſtinctionis nota neque ſupra verſum, neque infra videri poteſt eſſe ponenda; quippe quæ vtroque conſentiente ad mediam literæ partem apponatur. ex quibus apparet, diſtinguendi notas vſque ad Iſidori tempora hoc, quo diximus, modo fieri, ac conſtitui ſolitas. ſunt autem ab illo ad ætatem noſtram anni plus minus noningenti: quod illius ſcripta facile declarant. neminem vero ex antiquis, & eruditis ſcriptoribus adhuc legere me memini, qui de his rebus tractarit. ſed dum curioſius fortaſſe, quam decebat, quæcunque nobis poſſent hac in re prodeſſe, conquiro; legi apud recentiores quoſdam, & ignobiles artis grammaticæ ſcriptores, notam commatis eſſe tertiam latini alphabeti literam, ſi inuertatur ad diaſtoles ſimilitudinem, & ad imam in ſine commatis literam apponatur, ſic, vel virgulam a dextra in leuam deſcendentem, & eodem loco poſitam ſic, membri vero notam eſſe puncta duo ad ſinem ipſius collocata, ſic: in nota periodi homines noſtri ſæculi nihil variant, & vno omnes puncto contenti ſunt, nihil curantes ad imamne, an ad mediam, an ad ſummam par-

tem ponatur. docet idem Iſidorus, de quo ſupra locuti ſumus, notas ipſas rerum, quæ notantur, nominibus inſigniri; vt inciſi nota comma dicatur; membri, colon appelletur; compræhenſionis, periodus nominetur. qua in re hodieque grammatici illum vulgo imitantur, ſubdiſtinctionem comma, mediam diſtinctionem colon, plenam periodum appellantes. Addunt his illam quoque notam, qua vel interrogatio vel percunctatio indicatur. ea ſunt puncta duo, ita iuxta ſe poſita, vt alterum ſuperius, alterum ſit inferius. & quod ſuperius eſt, paulum ſupra verſum intorquetur. hoc modo? vt, cuium pecus? quæ non tam negligenda, quia vulgo nota, quam adſcribenda, quia erant ijs coniuncta, induximus.

IOVI-

IOVITAE RAPICII, DE NVMERO ORATORIO, LIBER QVINTVS.

Ad Paulum Rhamnuſium Venetum.

NEminem prorſus ex ijs, qui docendi ſtudio incitati nonnunquam labuntur, acrius inſectandum eſſe vnquam exiſtimaui, ſed honeſtos omnes conatus, quamuis interdum male cedant, probare conſueui. proinde veteri quodam meo, non ignoto tibi, inſtituto, ijs, qui probabili ratione in errorem inciderunt, non minus libenter ignoſco, quam, ſi quid ipſe peccauero, ignoſci mihi deſidero. quod ſi minus in tota vita ſeruare potuimus, id certe in ijs libris, quos de oratorio numero proxime conſcripſimus, adeo religioſe ſeruauimus, vt, cum multos poſſemus, neminem tamen nominatim reprahenderimus, res ſolas ſi quando opus fuit, notaſſe contenti. puſilli enim ac ſibi diffidentis animi eſſe ſemper indicauimus, non potius ex propria virtute, ſi qua modo ineſt, quam ex aliorum reprahenſione ſibi laudem quærere: cum præſertim, vt neminem lædas, ad claritatem nominis regia tamen ac lata via liceat peruenire. Quæ quanquã ita ſe habẽt Paule Rhamnuſi, tamen, quod ſæpe

monuiſti, contemnere ſine quadam demiſſi animi nota poſſe me vix arbitror: tu enim præmatura quadam prudentia tam diligenter omnia officiorum momenta perpendis, vt ſenem adoleſcens in tuam me ſæpe ſententiam trahas: vt nuper feciſti perlectis noſtris de rhythmo oratorio libris, identidem nobis inculcans, vereri te, ne multi ſint, qui me hunc laborem fruſtra ſuſcepiſſe contendant; ſi nullam aliam ob cauſam, certe propter hanc, quod viri eloquentes & apprime docti, Philippus Melancton & Gerhardus Bucoldianus in ijs commentarijs, quos de arte rhetorica ſuperioribus annis ediderant, affirmare ſint auſi, hoc totum, quicquid eſt, quod de oratorio numero a veteribus dicitur, vel, quaſi nec doceri, nec diſci poſſit, prorſus omittendum, vel, quaſi per ſe obuium & facile, contemnendum: atque aliqua, & illa quidem non parua pars hominum in alterutram harum opinionum iam conceſſerit. Quin alios etiam fore ſuſpicaris, qui prædicent, ſi quid hac de re poſt antiquos rhetores tradi potuit, id totum ab Iacobo Lodoico Stebæo, diligenti ſcriptore, diuerſis in locis eſſe tractatum. Quæ, vt verum fatear, mihi quoque meditata erant omnia; quippe qui illorum prope omnium ſcripta prius legeram, quam de his rebus quicquam prorſus ſcribere tentaſſem. ſed tantum abfuit, vt aut Melancton iſte, quanquam celebri nomine inſignis, aut Bucoldianus, quamuis artis rhetoricæ non incurioſus, me a propoſito de hac re ſcribendi auocarint, vt vel propterea, quod rem

ſcun

ſcitu dignam, atque in primis vtilem a nonnullis tam aperte contemni videram, ardentiore mihi ſtudio incumbendum putauerim, vt, quod ſemel incœperam, primo quoque tempore perfectum publicarem: tum ne iuuentus ſtudioſa in horum errorem vna cum illis laberetur: tum vero ne conſilium tuum, quod ab optimo proficiſci animo noueram, viderer contempſiſſe; præſertim cum later, hac in re te propemodum prudentia & doctrina parem magno patruo tuo Hieronymo Rhamnuſio, qui cum iam & philoſophus grauis, & eximius eſſet poeta, græcique & latini ſermonis peritiſſimus, tanto tamen diſcendi deſiderio flagrauit, vt, contemptis omnibus patrij ſoli commodis, in intimam ſe Syriam, vbi etiam fato functus eſt, abdiderit, & aliquot annorum iugi labore literas Arabicas ita didicerit, vt, ſi paulo diutius vixiſſet, optimum quenque linguæ illius ſcriptorem in noſtrum ſermonem fideliter, ornateque verſurus fuerit. Auicennam certe, quem apud te ipſius manu Arabice & Latine decriptum ſæpius vidi, tanta cura tranſtulit, vt a noſtri ſæculi hominibus nihil elegantius deſiderari iure poſſit. Huc accedebat, quod non parum verebar, ne quis putaret, degeneri quadam diffidentia me perpeti, meam in rebus difficillimis, tum colligendis, tum diſcutiendis, ſedulitatem adeo vel inutilem, vel ſuperfluam iudicari, vt quaſi reus abſens indicta cauſa condemnarer, & inani iuuandorum hominum ſtudio nihil aliud, quam contemptum, mi-

bi quæſiſſe dicerer. Proinde, quod inſtat, nunc agamus; & quantus ſit iſtorum error non dubijs rationibus oſtendamus. de reliquis poſtea videbimus. Primum vero, qui legent, eos omnes oratos velim, ne in hac mihi cauſa noceat Melanctonis, alioqui docti hominis, auctoritas; neue quiſquam, quia ab ijs, qui vulgo docti iudicantur, diſſentimus, noſtra prius contemnat, quam intelligat; ſed meminerit prudentis eſſe, non tam a quo, quam quid dicatur, conſiderare; ac ſæpe accidere, vt homines alioqui vigiles opere in longo interdum conniueant atque dormitent. Primum igitur occurram huic, qui cum multa de arte dicendi, ac præſertim de elocutione dixiſſet, ſtultum eſt, inquit, nunc de numeris præcipere, cum ſonus latinæ linguæ hoc tempore non ſit natiuus. Quibus verbis voluiſſe illum dicere ſuſpicamur, adeo corruptum eſſe ſonum linguæ eorum, qui latine loqui tentant, aut ſcribere, vt de rhythmo latini oratoris præcepta neque recte tradi, neque vtiliter diſci queant. quæ in re non leuiter falli hominem ingenioſum, nemo iure dubitauerit. nam neq; omnes corrupto ſono pronunciant; neque, ſi id facerent, tamen obijcienda eſſet rei ab antiquis tam laudata cura. quis enim rerum omnium adeo imperitus eſt, qui neſciat, non modo nunc eſſe, ſed ſemper fuiſſe aliquos, qui natiuum tum græcæ, tum latinæ linguæ ſonum corrumperent? & ſemper aliter Romanos, atq; Italos, aliter Græces, aliter Germanos, & Gallos, atq; Hiſpanos lin-

linguam, ac ſpiritum, & vocis ſonum ſolitos eſſe moderari? Quin, quod videri debet mirabilius, tanta ſoni diſcordia eſt, vt in vna atque eadem gente literas alij putidius exprimant, alij negligentius obſcurent, alijs verba ſint exilia, & quaſi exanimata, alijs inflata & grauius anhelata, non ſolum cum ſcripta ſua ipſi pronunciant, verum etiam cum Virgilij verſus, aut Ciceronis orationes legunt. quod adeo verum eſt, vt in eiſdem vocibus non ſolum valde diſtantiam inter ſe gentium ſonũ poſſis dignoſcere ſed Apulum a Lucano, Siculum a Calabro, Campanos ab Hetruſcis, Romanos ab omnibus facile diſcernas. nam vt voces & linguas tractuum, ac regionũ ratione differre certum eſt: ita ſonum vocis pro locorum diuerſitate, alium atq; alium eſſe, nemo dubitarit. anus certe Attica Theophraſtum ſummo ſtudio Attice loquentem, ſono vocis ducta, Atticum non eſſe intellexit, & hoſpitẽ appellauit. & Q. Valerium Soranum, hominem ſuo ſaeculo literatiſſimum, a Romanis, quanquam imperitis, vocis ſono & lenitate victum fuiſſe, apud Ciceronem L. Craſſus affirmat, verum hanc ſoni varietatem nihil obeſſe, quo minus de rhetorum rhythmo praecipere prudenter poſſimus, et vtiliter diſcere, ex eo patet, quod hic rhythmus, qui oratorius dicitur, non e quibuſuis ſonis naſcitur, ſed ex ijs, quos reddunt tum longae tum breues ſyllabae, ita poſitae, vt verſum quidem nullum faciant, rhythmum tamen reddant quendam delectabilem, & qui ad verſuum prope ſuauitatem accedat. itaq;

nulla vel imperitorum, vel peregrinorum hominum ruſticitas, & infantia eruditos vnquam potuit impedire, quo minus numeroſe ſcriberent, ac loquerentur, ſi modo ſcirent ac vellent. neque enim aut Athenis, cum florerent Demoſthenes & Aeſchines, aut Romæ, cum primas in foro L. Craſſus & M. Antonius obtinerent, indocti ac peregrini homines deſuerunt, qui vel illic græcæ vel latinæ linguæ ſonum mutarent, & inepta pronunciatione corrumperent. Cicero certe ſcriptum reliquit, non defuiſſe illis temporibus, qui vel molli & muliebri, vel abſono, atque abſurdo; vel ruſtico & agreſti vocis ſono loqueretur, ac ſe palam ridendos exhiberent. nec tamen deterritum videmus eloquentiſſimum virum, quo minus de numeris tam multa, quam alius nemo, præciperet, & ipſe numeroſe diceret ac ſcriberet, non in orationibus modo, ſed etiam in dialogis, quos vtique ſermonibus ex tempore effuſis videri ſimiles volebat. Nec vero aut tam oppreſſum a barbaris Latium vnquam fuiſſe, aut tantam vnquam peregrinitatem vrbi infuſam crediderim, vt latinæ linguæ ſonus in nemine prorſus ſupereſſet. hodie certe Latij atque vrbis indigenæ latinæ vocis ſono reliquam omnem Italiam, nedum gentes exteras, ſuperant. Quod ſi iſti non ſolum ſonum, ſed totam linguam penitus immutatam dicunt atque corruptam, & neminem putat eſſe, qui latine loquatur; videant, ne totam plane Europam aduerſum ſe concitent: in qua iam non

Ita-

Itali modo, & Galli, ac Germani, ſe Britanni quoque, & Scoti magnis de rebus adeo pure & Latine ſcribunt: vt hoc ſeculo latina locutio ad antiquam puritatem reuocata videatur. Verum vt pertinaciter pugnantes aliquid immutatum eſſe peruincant: nunquam tamen, aut quantitatem, aut ſonos, aut ſpiritus ſyllabarum mutatos eſſe, poterunt oſtendere, quanta enim apud Plautum, Lucilium, & Q. Ennium fuerunt ſyllabæ, tantæ poſt tot ſecula apud omnes adhuc manent: & quæ apud antiquiſſimos acutæ, graues, ac circũflexæ fuerunt, in eodem hodie quoque ſono perſeuerant. Spirituum quoque ratio eadem adhuc eſſe deprehenditur, quæ ab hinc mille annos ac ſexcentos fuerat: aut, parte in hac ſi quid aliquando mutatum eſt, id parum admodum fuiſſe deprehendes. Cum igitur pedibus, ac ſyllabarũ quantitate, & tono, & quaſi cantu conſtet hic numerus: nec ſyllabarum quantitas, nec tonus, nec ſpiritus ab antiquorum conſuetudine quicquã variauerit: quid obſtat, quo minus numerum hunc conficere, & de eo præcepta veterum more tradere poſſimus ac debeamus? quis enim ignorat, vbicunque omnes fuerint alicuius rei partes quanquam diſiectæ, ibi tamen, ſi in vnum adduxeris, totum poſſe conſtitui? conſtitui autem ſolere, & debere, quam fieri poteſt aptiſſime: niſi quis aut tam hebeti, aut tam præpoſtero ſit ingenio, vt, cum parata expolitaq́ʒ ante oculos atque inter manus extent membra omnia, e quibus vel Phidiæ Minerua, vel Polycleti Hercules poſſit confici,

diſiecta illa malit iacere, quam in aptum ordinem redigi, atque in ſigna orbe toto celebranda conſurgere. Quis porro, cum ædes ſtruere deſideret, nec quadrati lapides, lignorumq́; & laterū, ac reliquæ materiæ deſit copia: ſtruet quidem opus, ſed adeo negligenter, vt nihil curet, cum quo lapide, lignoue, aut latere, quem lapidem, lignum, aut laterem coniungat? nec conſideret, quo modo copulari poſſint, & qua ſui parte ſtabiliorem firmioremq́; queant exhibere ſtructuram? nec ſaltem abſcindat remoueatq́; ſi quid obſtat, nec addat ſi quid deeſt, vt tota ſtructura firmior fiat; tum etiam aſpectu ipſo pulchrior: ſed omnia incondita, vtcunque ſors tulerit, coaceruet, ac ſibi non tam domum quam ruinam paret? Huic ſimiles ſunt quicunque contemptis his, quæ traduntur de numero, præceptis mente circumſcriptas ſententias incondita potius atque indiſtincta oratione iactari lætantur: quam, quæ delegerint, verba ita dimittere, vt ſuo quodque loco reſpondeat: nec, cum poßit, curent, vt periodi, colaque, & commata omnia & prima & media ad finem ſpectent, & alia atque alia terminatione claudantur. Quæ tam abſurda ſunt, vt vix animum audeam inducere, hominem tā celebri doctrina, atque eloquentiæ fama nobilē, tale quicquam vel dicere, vel ſenſiſſe. Quanquam ſi hoc non dicit, quod aliud dicat, non facile intelligas: cum tam inſigni fiducia, ne dicam temeritate, affirmet ſtultum eſſe quicquam de numero ſolutæ orationis præcipere non aliam ob cauſam, quam quia natiuus

lati-

latinæ linguæ ſonus hodie nuſquam ſuperſit. Proinde ſum aliquando ſuſpicatus eum exiſtimare hanc præceptionem ſtultam propterea videri poſſe, quod & in foro, & in curia, & in concionibus oratores hodie non latina, ſed ſuæ quiſque gentis lingua loquantur: gymnaſia vero ſophiſtarum, & nouorum interpretum iuris, vulgi ſermone vtantur: qui tam longe a latinorum veterum puritate, ac ſtylo, & elegantia receſſerunt, vt non tropos modo omnes, & olim etiam pueris nota elocutionis oratoriæ ſchemata negligãt, ſed ſæpius ita generibus numeris, caſibus, atque temporibus turbentur, vt vix ſe poſſint explicare, ne dum iſtas oratorũ rhythmi delicias ſectentur. Sed vereor fore, vt ne hanc qaidem excuſationem accipiat iudex ſeuerus. ſi enim omnes orationes, omnes hiſtoriæ omnes dialogi alia, quam latina aut græca lingua fieri ſolerent: ſi nihil latine, nihil exquiſite ſcriberetur: aliquid fortaſſe probabile dicere videretur. difficilius enim rhythmi huius rationem accipere poſſunt barbaræ linguæ, quam latina aut græca: quod ratio ſyllabarum apud barbaros, non vt apud Græcos & Latinos, certis ſit præſcripta legibus: aut, ſi quæ ſunt apud illos quoque huius diſciplinæ leges, non ſatis ſunt adhuc omnibus notæ & tamẽ ſic quoque neſcio quo modo, natura monente aliquem, iam qualicunque orationi ſuæ numerum adhibere cœperunt, nec minus diligenter ſolutã orationem hodie tentant exornare, quam iam pridem certatim verſus facere, & expolire contenderant. ſed cum orationes, dialogi, & didaſ-

didaſcalici de magnis rebus libri tantapaſſim cura latine ſcribantur, vt non pauca ad veterum eloquẽtiam proxime accedant: atque eorum ſcripta non ſolum erudita, ſed numeroſa etiam & diſtincta ſint, & ob id ipſum tum audientibus tum etiam tacite legentibus gratiora: cur non hanc, ſi poſſumus, gratiam colligere quouis labore nitamur? cum præſertim videamus, ea, quæ abſono, vel nimis poetico, vel identidem repetito numero vitioſa profluunt, ne indoctis quidem placere poſſe. Quin etiam, quod miremur, mens ipſa non ſolum cum ſono excitata eſt, ſed ſæpe etiam per ſe, cum taciti legimus, totum hoc parum diſtincta & expolitæ orationis genus auerſatur ac reſpuit, neque ſane mirum: cum numerus mentibus noſtris ſuapte natura adeo ſit cognatus, vt Philoxenus animam eſſe harmoniam putarit: mentem ipſam de re ſibi tam coniuncta poſſe iudicare. Cum igitur tam multa latine ſcribantur, & inſcriptis etiam is, qui repente factus ſit ſurdus, ac mutus, ſibi vni legens numeros poſſit agnoſcere, & hunc laudare & illum reprehendere: prudentis autem ſit, & virtutes orationis complecti, & eiuſdem vitium fugere: profecto ſtultum non eſt, de numeris præcipere. quid enim aliud hoc eſt, quam docere quonam modo culpam facile declines, & laudem conſequaris? Nec quiſquam mihi perſuaſerit, hominem alioqui doctum, natiui ſoni appellatione intellexiſſe modulatum aliquem, ac muſicum ſonum, quo vel Græci vel Romani oratores ſuas orationes quaſi poema aliquod

quod canerent. cur enim credam illum neſciſſe, quod omnes ſciunt, oratores, non canere ſolitos, ſed dicere aut recitare de ſcripto? quod quantum diſtet a cantu, Auguſtus Cæſar oſtendit: cum legenti voce nimis canora inquit: Si legis, cantas: ſi cantas, male cantas. At ſi quis paulo moleſtior me vrgeat, ac petat, qui ſit natiuus latinæ linguæ ſonus: non eum quidem dicam eſſe, quo Fauni, & Aborigines, & Aurunci pronunciabant, ſed in ſingulis literis eum, qui a literatis hominibus traditus quaſi per manus ad nos vſque deſcendit. in ſyllabis etiam multo certiorem pronunciandi rationem eſſe contendam. ſi quidem e tot millibus vix vllam reperias, cuius grauitatem vel acumen breuitatem vel longitudinem, exilitatem vel craſſitudinem quiſquam mediocriter eruditus vel apud Græcos vel apud Latinos poſſit ignorare. In ijs porro attributis atque accidentibus ſyllabarum, quæcunque poſſunt eſſe vocis dimenſiones, ita conſtitutas eſſe nouimus, vt in dimetiendis atque enunciandis vocibus nemo niſi ſua culpa errare poſſit aut labi. Quare cum tam multa ſint, quæ nobis addere animum poſſunt, & vel ignauos ad antiquorum diligentiam excitare: ablegemus iſtum, qui nos vetat laborare in re doctiſſimis ſeculis ab optimis oratoribus & philoſophis inuenta & laudata, & ſummis Athenienſis & Romani populi plauſibus approbata: aut certe hortemur hominem: vt is & hæc, & alia ſua myſteria, quæ eloquentiæ ſtudioſos ab honeſto labore deterrent, ſymmyſtis ſuis impartiatur. nos, quaſi

durum

durum aliquod genus laborare patiatur. ſtulte ne, an prudenter factũ ſit, poſt videbimus. illud interim non ſine ſumma fiducia dicimus, hoc, quicquid demũ eſt, mutationis in latina lingua ſono, ſi quid modo eſt nunquã tanti fuiſſe, vt homines induſtrios & ad muſicam factos deterrere potuerit, quo minus ad eam ſummo ſtudio cõtenderent, ac paſsim alij rhythmos, alij verſus, & poemata condere niterentur. quorũ lex ac ratio longe ſeuerior eſt, ac difficilior, quam ſolutæ orationis. Quod cum ita ſit, quanto nos minus ea res ab oratorio rhythmo exquirẽdo conficiẽdoq́; deterrebit? cum leges eius adeo indulgẽtes ac faciles eſſe noſcamus, vt ſine cura noſtra ſæpiſſime vltro occurrat. At enim dicat aliquis, deſuetudinẽ ipſam huius rhythmi & diuturnã apud multos rei huius ignorantiam deſperationẽ afferre poſſe. At mehercle Pontani Vrania et horti Heſperidũ, Fracaſtorij Syphilis, & Synceri de Virginis partu libri, & pauca Andreæ Naugerij, pauca itẽ Cottæ poemata facile declarãt, nõ eſſe deſperandũ, quin intermiſſa & diu deſuetæ in cõſuetudinẽ reuocari aliquando poſſint. cum enim poematũ recte ſcribendorũ ratio diu latuiſſet: & malos verſificatores Latini plurimos, poetam nullum haberent: hi quaſi de cœlo dimiſſi ſunt, qui deſitæ & prope obſoletæ artis obſeruatione, pertinaci bonorum imitandorum ſtudio, multaq́; & ingi exercitatione tantum profecerunt, vt cum antiquis poetis conferri iure poſſint. itaque horum poemata, vt primum perſpecta ſunt, quaſi quadam Phidiæ ſigna, ſtatim ab omni-

omnibus ita ſunt probata, vt artem poeticam quam prius quaſi ſopitam ac iam prope extinctam lugebamus, eam nunc omnes tantorum, & tam excellentium virorum ingenio, & arte ſuſcitatam gaudeamus: atque hodie viuant non pauci, qui ad palmam muſicam tanto ingenio atque arte contendant; vt non ſeculum modo noſtrum, ſed & futura etiam tempora illuſtraturi eſſe videantur. quorum exemplo ſperare ſtudioſi debent, ita ſe poſſe ad numeroſæ orationis laudem peruenire, vt illi ad poeticæ gloriã hac ætate peruenerunt. Sed quoniam nihilominus periculoſum ſtudioſis hominibus offendiculum obijcit audacia, quam deſperatio: quemadmodum hactenus Melanctoni, deſperare nos iubenti, reſpondimus: ſic iam Bucoldiano quoq;, ad inconſultam temeritatem vocanti, iam reſpondeamus. quod nobis eo diligẽtius faciendum cenſeo, quo plures illum erroris ſui ſubſcriptores habiturũ eſſe ſuſpicor. his enim tẽporibus, vt in reliqua vita, ita in ſtudijs honeſtarũ diſciplinarum plus videas confidentiæ, & audaciæ, quam laboris & induſtriæ. & nemo ferme eſt, qui non malit videri doctus, quã diſcere: Hic igitur in ſecundo eorũ librorum, quos de oratoria inuentione atque amplificatione conſcripſit, aduerſus Ciceronem & Quintilianum, de dictionis oratoriæ numero diſputantes, quædam adeo inconſulte atque imprudenter effudit, vt quiuis vel mediocriter eruditus contemnenda potius intelligat, quam refellenda: cum eos, quos tam audacter inceſſit, adeo negligenter legerit, vt quæ

ab illis ſcripta ſunt, vix mediocriter intellexiſſe videatur. Eiuſmodi porro ſunt, quæ contra illos iactat, vt, ſi quando paulum reſipere cœperit, errorũ ſui pœnitentiam vltro ſit acturus. itaque nihil eſt, quod quiſquam illos a tam iniuſto calumniatore defendat: cum ipſi, ſi quis eorum ſcripta non oſcitanter legat, vltro ſe ſatis ſuperq́; defendant. Quo nomine illa omnia, quæ nulla defenſione indigent, nunc omittam, ad illud properans, quod vltimo loco poſuit, & contemptis prorſus omnibus, qui de hac re vnquam ſcripſerunt, quaſi quoddam e Delphico tripode oraculum promere ſe exiſtimauit. quod vt quale ſit omnes facilius intelligant, verba ipſius apponam Cum igitur, inquit, omnes in orationem pedes cadant, nec certis ex his ſæpius ſit vtendum: quod de induſtria crebro poſiti atque iterati ſatient, & faſtidium afferant: nemo profecto in quærendis locandisq́; iis ſolicitus erit: quod vltro ipſius, quibus animi ſenſa explicantur, verbis incluſi ſeſe nobis vel non vocati offerant: quare ſi, quod res eſt, fatendum eſt, inanem propemodum omnem de iis eſſe præceptionem. nam cum omne verbum aut ex longis & breuibus, aut ex his ſolis aut illis conſtet: fieri non poteſt, quin vel rudiſſimi cuiuſque oratio numeros pedeſque habeat. Equidem numeroſam orationem eſſe oportere non negauerim, ſed dixerim idem, iis potius, quorum ſupra meminimus, & ſimilibus confici, ſi latinis propriis atque vſitatis verbis conſtet. Priuſquam ad defendendam eorum auctoritatem, quos iſte temere con-

re condemnat, veniamus, operæpretium fuerit prius oſtendere, quid nobis in hac, quæ ad oratorium numerum pertinet, quæſtione cum nouo illo artis antiquæ contemptore conueniat: deinceps vero, quid non conueniat, & quantopere fallatur. Primum igitur fatetur, orationem rhetoricam numeroſam eſſe oportere: fatetur & illud, quod ſine magna imperitiæ nota negare non poteſt, a vetuſtiſſimis rhetoribus, Traſymacho Chalcedonio, Gorgia Leontino, ac deinceps ab Ariſtotele, atque Iſocrate, mox etiam a M. Tullio, & Fabio Quintiliano, atque ab ijs omnibus, qui hæc vel inuenere, vel ab alijs inuēta docuere, hac ipſa de re præcepta fuiſſe tradita, non cauponibus aut nautis, aut vlli prorſus eorum, qui orationis ornatum negligunt, neque aliud omnino curant, quam vt intelligantur. fuiſſet enim inane & ſtultum ijs tradere ornate dicendi præcepta, qui ne pure quidem loqui nituntur, adeoque ab eloquentiæ ſtudio longe abſunt, vt eam etiam odiſſe videantur, quippe quam rerum excellentium ſtudijs nocere contendant: inconditum vero ſermonem & ab omni cultu remotum, vel præcipuum veræ doctrinæ teſtimonium arbitrentur. Conuenit igitur nobis cum erudito iſto homine, præcepta de oratorio rhythmo non ijs fuiſſe tradita, qui hoc genere ornatus non tam adiuuari ſe, quam lædi iudicant: ſed ijs, qui vt latine & pure loqui volunt, ita etiam, quod oratoris proprium eſt, apte & diſtincte ornateque dicere deſiderant. hoc autem & Me-

 lanctho-

lanćthonem & Bucoldianũ nobiſcum ſentire, vel ex hoc ipſo manifeſtum eſt, quod eorum duces inter ea, quæ traduntur, de elocutione præcepta hanc opinionem ſuam memoriæ prodiderunt. eos enim, qui de elocutione diſputant, de eo, quod ad ornatum pertinet, quodque in primis decet, agere certum eſt: cum ſciant omnes, eloqui, vnde nomen elocutionis & eloquentiæ ducitur, non eſſe incondite & parum pure loqui. ſed diſtincte atque ornate dicere. ad ornatum vero pertinere non inconditos illos numeros, & plerunque ineptos, ſine cura vlla in eorum ſermonem, qui rudes ſunt, incidentes. ſed oratorios & aptos ac de induſtria quæſitos, omnes plane cõſentiunt. Verũ Melanćthon hoc tempore numeroſam fieri poſſe orationem negat, quia non ſit hodie natiuus latinæ linguæ ſonus. aduerſus quem ſatis ſuperius arbitror diſputatum. At Bucoldianus numeroſum iſtud, quod dicitur, non negat fieri poſſe: & ad ornatum orationis neceſſarium putat: & recte putat: verum cum e veteribus Ariſtoteles numeroſam fieri orationem idoneis & melioribus pedibus, ac numeris ſenſerit: alij vero non ſolis pedibus & numeris, ſed etiam figuris quibuſdam orationis, & quadam verborum concinnitate, atque apta iunćtura id fieri ſolere contẽdant: Bucoldianus ſola verborum iunćtura, & figurarum concinnitate contentus, totum illud, quod ad pedes attinet, quanquam ab Ariſtotele atque ab omnibus antiquis rhetoribus probatum, negligit, & inane ac nulla præceptione dignum iudicat. in

quo

quo quam temere labatur, vel ex eo licet coniecturam facere, quod vnus ſatis omnino doctus, & vix nuper agnitus contra multos iam longe doctiſsimos, & multorum ſeculorum iudicijs comprobatos ſentire, ac præcipere non veretur. ſed quamuis hoc per ſe ſatis videri poſsit, nos tamen, ne defectu rationis ad auctoritates confugere videamur: omiſsis auctoritatibus, videamus, an ratio per ſe ſatis ſola demonſtrare poſsit, pedum cognitionem curamque oratori non eſſe negligendam. Primum igitur, dictionem oratoriam debere eſſe numeroſam, optimi quique rhetores fatentur, ac ne iſte quidem negat. numerum porro iſtum oratorium adeo ex pedibus fieri conſtat, vt, quicunque ſine ſyllabis numeri poſſunt excogitari, ij omnes non ad oratores, ſed ſolos muſicos pertinere dicantur: contra vero omnes tetraſyllabi pedes numeri eſſe a Cicerone iudicentur, & ſint: quidam vero etiam triſyllabos & diſſyllabos numeros vocari poſſe crediderint. ſiue igitur pedes ſint rhythmi, ſiue potius oratorij rhythmi partes: cognoſci & confici non poteſt rhythmus iſte ſine pedum cognitione, & cura: quæ adeo non eſt inanis, vt eam eſſe neceſſariam vel imperiti poſsint agnoſcere. At enim omnes, inquit, iſti in orationem pedes cadunt: & inanem curam ſuſcipit, quiſquis eos exquirit: cum vltro ſe offerant, & adſint inuocati. Aliquid fortaſſe diceret, ſi omnes æquales eſſent, & non alij alijs meliores: ſi omnibus locis omnes idonei: ſi eos variari ſubinde non eſſet neceſſe: ſi nihil referret,

verſum facerent, nec ne. nunc autem, cum ſint & numero temporum, & ea proportione, quæ ex arſi & theſi dignoſcitur, inæquales, & alij alijs meliores, alij in vna dicendi forma alij in alia expetātur, & aliter atque aliter mutari debeant: atque in primis cauendum ſit, ne in verſum incidamus: quis, contempta pedum obſeruatione, poterit tam multa præſtare? nam vt initium ab ijs, quæ ſunt vltimo loco dicta, capiamus: nemo aut verſus facile cauerit: aut, cum res exiget, rhythmum mutauerit: aut ſuis formis ſuos pedes reddiderit: niſi verſuum omne genus a ſoluta oratione, & rhytmum a rhythmo poterit ſecernere. id autem nemo poteſt, qui rationem pedum non teneat, & diligenter obſeruet. Itaque videas quoſdam ex ijs pedum contemptoribus non ſolum in Iambicos, & Trochaicos, Sapphicoſque, & Phaletios verſus, verum etiam in hemiſtichia heroica, & commata elegiaca turpiter labi. quod vitium & omnes rhetores reprehendunt, & aures non penitus ſurdæ refugiunt. Quid dicam, quod ad mutandum in clauſulis numerum quidam ex ijs ſatis putant, ſi verba mutauerint: cum non verba ſola, ſed pedes mutare iubeamur: alij vero quidlibet aliud videntur curare, quam vt ſuis formis ſuos pedes reddant? quibus vitijs quamuis omnes ignoſcant, orator tamen ſpe veniæ non debet eſſe contentus, aut ſibi ſatis putare, ſi culpam vitauerit: ſed illud in primis curare, vt laudem quoque mereatur, atque id non tantum docendo, ac mouendo, quæ duo quaſi eloquentiæ

funda-

fundamenta ſunt neceſſaria, ſed etiam delectando: in quo totius eloquentiæ faſtigium eſt & expolitio: nec maximorum oratorum induſtriam ſibi negligendam putabit: qui hanc partem artis a poetica ad eloquentiam traducendam iudicarunt: & cum verſum fugerent, orationem tamen tanquam verſum numeroſe cadere, perficiq; ac quadrare voluerunt; vt verba neque eſſent alligata lege verſuum, neque tamen ita ſoluta, vt vagarentur. quod etſi fieri ſine aliquo noſtro labore non poteſt: is tam ſuſcipiendus nobis eſt, ac libenter perferendus: cũ non leuis gloria inde expetatur, & labor ipſe non magnus ſit: cum præſertim & imitatio veterum ad ſpem nos poſſit inuitare, & rhetorum præcepta non mediocriter ſint profutura. quæ non eſſe inania aut ſuperuacanea, vt iſte ait, tum ea, quæ a nobis ſuperius dicta ſunt, tum illud quoque facile demonſtrat, quod multo ſuauior eſt, & dilucidior eorum oratio, qui hæc aliqua ex parte norunt, & vel mediocriter obſeruant, quam eorum, qui aut plane ignorãt, aut certe quamuis nota contemnunt. Nec vero negauerim nonnullos longa & frequenti bonorum oratorum lectione, atque imitandi ſtudio tantum profeciſſe, vt illorum oratio non modo videatur, ſed ſit etiam perſæpe numeroſa. nanque hæc ipſa diligens imitatio vicem quandam artis multis in rebus ſolet exhibere. in re certe muſica agreſtes mulierculæ, & imperiti artis pueri, peritos cantores imitati, nonnunquam eadem, quæ illi, cantica prope pari ſuauitate modulãtur. quod quia non

ratione, ſed caſu fit, id neque in multis, neque ſæpe contingit. verum vt eadem illæ muliercula, ac pueri, ſi recte modulandi artem didicerint, & ad hanc, imitationis quoque curam addiderint, non ſolum multo ſuauius canunt, ſed illud etiam conſequuntur, vt nullo prorſus errore labantur: ita eloquentiæ quoq; ſtudioſi, vbi ad pertinax imitandi Ciceronis, aut Demoſthenis ſtudium eorum etiam, qui de elocutione tractarunt, præcepta aſſumpſerint, multo peritius orationem diſtinguent, & ſenſus omnes iucundiore fine concludent neq; id, caſu ſolo ducente, interdum, ſed, quotienſcunque voluerint, conſtanti ratione præſtabunt Nec vero *quenquam tam hebeti ingenio eſſe crediderim, vt non intelligat, ea præcepta, quæ vtilia ſunt, non eſſe inania. hæc porro vtilia eſſe, quæ de numeris traduntur, quis neget, cum videat ijs nos inſtitui, quo modo ea, quibus auditor offenditur, peccata vitemus, & numeroſæ dicendi rationem ac viam conſequamur?* Nam *quod aiunt commata & cola, & qualeſcunque periodos, atque in ijs etiam rhythmos, in omni locutione deprehendi: dicere illi quidem nonnihil viderentur, ſi poſſent homines ijs modo, quæ ſuapte natura oriuntur rudia atque inchoata, eſſe contenti: ſed cum omnes aliquid, atque adeo etiam plus multo, quam deceat, voluptati tribuendum putemus: nec voluptas aurium niſi exquiſito artificio comparetur: non video, cur quiſquam nos in orationis ſuauitate contemnenda tam ſeueros & agreſtes eſſe deſideret,*

vel

vel potius imperet, vt audiendi ſenſu neſcio quo pacto priuare contendat: cum præſertim in ijs, quæ ad ſenſus pertinent, homines tanto ſtudio delectationes aucupentur, vt longe maxima vitæ pars huic vni rei deſeruiat. nam, vt indecoras relatu voluptates omittam, quam multa in cultu corporis, quam multa in apparatu domeſtico, in publicis, in priuatis, in ſacris, & profanis ædificijs ad voluptatem ſunt excogitata. qui colorum flos, quæ varietas quæ vmbræ, quæ in picturis lumina, quot porro vnguentorum, quot odoramentorum genera exquiſita. iam vero in cibis ac potionibus nulla non gulæ irritamenta tentamus: neq; vnquam deſinimus aut in vſum deſueta reuocare, aut noua ſubinde inuenire. Sed quid ego in his moror? quaſi non in illis ipſis, quæ ad aures pertinent, id palam ſpectari, ac prope manu tãgi queat. quis enim non videat non modo in comeſſationibus & conuiuijs, ſed in ipſis etiam deorum immortaliũ templis, & ſacris ſolennibus, hodie ita cani, vt longe maiorem temporis partem occupent delicatæ neſcio quæ flexiones, & nimis minutatim conciſæ ac falſæ voculæ, quam cantus ſtabilis, caſtus, ac ſeuerus. in metris vero ac verſibus tot genera vel primigenia & ſimplicia, vel declinata & compoſita ſunt, vt vix vllo certo ac præfixo numero liceat comprehendere. in rhythmis poeticis vel apud Latinos olim, vel apud Hetruſcos hodie, vel apud omnes potius gentes ac nationes tanta varietas, tanta concinnæ cura concluſionis, tanta cupido prolectandæ voluptatis inceſſit,

vt nulla linguæ barbaries potuerit homines impedire, quo minus ſimiliter vel cadentia vel deſinentia certis locis diſponerent, & concinnitatem ſummo labore aucuparentur: ac ſententiarum grauitatem, quam vel in primis ſectari oportebat, non raro negligerent, vt aures delicatas frequens concinnitas iucunde feriret. quæ cum ita ſint: quæ tandem inuidia eſt, aut quæ, vt iſti aiunt, ſuperuacanea & inanis cura, ſi quis numeri iſtius oratorij rationem paulo diligentius exquirat, pedeſque non negligat, ex quibus & numerus ipſe conficitur, & orationis non ſonora modo, ſed etiam diſtincta gratia comparatur? cum præſertim is, qui oratoris nomine præſtare ſe dignum velit, non ſolam vim roburque probationum, ſed audientium quoque delectationem quibuſcunque poteſt modis aucupari debeat. Neque vero eſt, cur quiſquam ſe ad deſidiam, quam ſirenem improbam Flaccus recte nominat, a Bucoldiano iſto ſinat ſe pertrahi: & laboris fuga pedes ideo negligat, quia vltro verbis ipſis incluſi, vt ait, occurrant. Primum enim, quod iſte quaſi exploratum ponit, omnes pedes ad oratorium numerum conficiendum pariter aptos eſſe: id non eſſe verum deprehenditur. ſiquidem muſici, auctoribus Terentiano, & Auguſtino, Amphibrachum ab omni rhythmo alinenum probant: quod irrationalis ſit, & legitima nulla probatione in arſin ac theſin diuidi queat. qua ratione tũ quatuor Epitriti, tum hic quoque Amphybrachus quãuis non nominatim ab Ariſtotele quoq; excluditur: qui alios quoq;

quoſ-

quoſdam pedes non nominando, aut iuſta proportione alienos, aut certe oratori parum aptos putaſſe creditur. Sed demus illi, omnes pedes ad conficiendum numerum venire poſſe; quando id Cicero quoque confirmat: non tamen ſtatim ſequitur, omnes eſſe æque idoneos & laudabiles: ſed adhuc relinquitur, poſſe alios alijs eſſe meliores, & magis vſitatos: vt in verſibus quoque fieri videmus. in hexametro enim heroico cum proprius & natiuus pes ſit Spondeus, ex quo primum verſus hic, auctore Terentiano, factus eſt; in eum tamen quaſi vicarij cadunt Dactylus, Anapæſtus, & Proceleumaticus, pares illi temporum tum numero, tum diuiſione in arſin & theſin æqua: vt meliores tamen ideoque frequentiores audiuntur Spondeus & Dactylus. In Iambico locis omnibus laudatur Iambus, ex quo primum factus eſt: admittit tamen ipſe quoque Tribrachum, parem ſibi temporibus, & proportione diuiſionis. admittit locis imparibus Spondeum, & diſſolutiones eius. Sed cum tot pedes recipiantur, meliores tamen reliquis Iambus & Spondeus iure creduntur. quod frequens bonorum poetarum vſus facile nobis in vtroque metri genere comprobat. quis enim tam alienus a muſis, qui vel Heroicum ex continuatis Anapæſtis, aut Proceleumaticis faciat; vel Iambicum texat ex continuatis Tribrachis, aut etiam alternis Anapæſtis? quod ſi quid facere tentarit, non ille quidem metrices artis iura violarit, ſed tamen, perinde ac audiendi ſenſu carens, irridebitur. Pari

didaſcalici de magnis rebus libri tanta paſſim cura latine ſcribantur, vt non pauca ad veterum eloquē-tiam proxime accedant: atque eorum ſcripta non ſolum erudita, ſed numeroſa etiam & diſtincta ſint, & ob id ipſum tum audientibus tum etiam tacite legentibus gratiora: cur non hanc, ſi poſſumus, gratiam colligere quouis labore nitamur? cùm præſertim videamus, ea, quæ abſono, vel nimis poetico, vel identidem repetito numero vitioſa profluunt, ne indoctis quidem placere poſſe. Quin etiam, quod miremur, mens ipſa non ſolum cum ſono excitata eſt, ſed ſæpe etiam per ſe, cum taciti legimus, totum hoc parum diſtinctæ & expolitæ orationis genus auerſatur ac reſpuit. neque ſane mirum: cum numerus mentibus noſtris ſuapte natura adeo ſit cognatus, vt Philoxenus animam eſſe harmoniam putarit: mentem ipſam de re ſibi tam coniuncta poſſe iudicare. Cum igitur tam multa latine ſcribantur, & inſcriptis etiam is, qui repente factus ſit ſurdus, ac mutus, ſibi vni legens numeros poſſit agnoſcere, & hunc laudare & illum reprehendere: prudentis autem ſit, & virtutes orationu complecti, & eiuſdem vitium fugere: profecto ſtultum non eſt, de numeris præcipere. quid enim aliud hoc eſt, quam docere quonam modo culpam facile declines, & laudem conſequaris? Nec quiſquam mihi perſuaſerit, hominem alioqui doctum, natiui ſoni appellatione intellexiſſe modulatum aliquem, ac muſicum ſonum, quo vel Græci vel Romani oratores ſuas orationes quaſi poema aliquod

quod canerent. cur enim credam illum neſciſſe, quod omnes ſciunt, oratores, non canere ſolitos, ſed dicere aut recitare de ſcripto? quod quantum diſtet a cantu, Auguſtus Cæſar oſtendit: cum legenti voce nimis canora inquit: Si legis, cantas: ſi cantas, male cantas. At ſi quis paulo moleſtior me vrgeat, ac petat, qui ſit natiuus latinæ linguæ ſonus: non eum quidem dicam eſſe, quo Fauni, & Aborigines, & Aurunci pronunciabant, ſed in ſingulis literis eum, qui a literatis hominibus traditus quaſi per manus ad nos vſque deſcendit. in ſyllabis etiam multo certiorem pronunciandi rationem eſſe contendam. ſi quidem e tot millibus vix vllam reperias, cuius grauitatem vel acumen breuitatem vel longitudinem, exilitatem vel craſsitudinem quiſquam mediocriter eruditus vel apud Græcos vel apud Latinos poſſit ignorare. In iis porro attributis atque accidentibus ſyllabarum, quæcunque poſſunt eſſe vocis dimenſiones, ita conſtitutas eſſe nouimus, vt in dimetiendis atque enunciandis vocibus nemo niſi ſua culpa errare poſſit aut labi. Quare cum tam multa ſint, quæ nobis addere animum poſſunt, & vel ignauos ad antiquorum diligentiam excitare: ablegemus iſtum, qui nos vetat laborare in re doctiſsimis ſeculis ab optimis oratoribus & philoſophis inuenta & laudata, & ſummis Athenienſis & Romani populi plauſibus approbata: aut certe hortemur hominem: vt is & hæc, & alia ſua myſteria, quæ eloquentiæ ſtudioſos ab honeſto labore deterrent, ſymmyſtis ſuis impartiatur. nos, quaſi durum

durum aliquod genus laborare patiatur. ſtulte ne, an prudenter factũ ſit, poſt videbimus. illud interim non ſine ſumma fiducia dicimus, hoc, quicquid demũ eſt, mutationis in latina lingua ſono, ſi quid modo eſt nunquã tanti fuiſſe, vt homines induſtrios & ad muſicãm factos deterrere potuerit, quo minus ad eam ſummo ſtudio cõtenderent, ac paſſim alij rhythmos, alij verſus, & poemata condere niterentur. quorũ lex ac ratio longe ſeuerior eſt, ac difficilior, quam ſolutæ orationis. Quod cum ita ſit, quanto nos minus ea res ab oratorio rhythmo exquirẽdo conficiẽdoq́ deterrebit? cum leges eius adeo indulgẽtes ac faciles eſſe noſcamus, vt ſine cura noſtra ſæpiſſime vltro occurrat. At enim dicat aliquis, deſuetudinẽ ipſam huius rhythmi & diuturnã apud multos rei huius ignorantiam deſperationẽ afferre poſſe. At mehercle Pontani Vrania et horti Heſperidũ, Fracaſtorij Syphilis, & Synceri de Virginis partu libri, & pauca Andreæ Naugerij, pauca itẽ Cottæ poemata facile declarãt, nõ eſſe deſperandũ, quin intermiſſa & diu deſueta in cõſuetudinẽ reuocari aliquando poſſint. cum enim poematũ recte ſcribendorũ ratio diu latuiſſet: & malos verſificatores Latini plurimos, poetam nullum haberent: hi quaſi de cœlo dimiſſi ſunt, qui deſitæ & prope obſoletæ artis obſeruatione. pertinaci bonorum imitandorum ſtudio, multaq́ & iugi exercitatione tantum profecerunt, vt cum antiquis poetis conferri iure poſſint. itaque horum poemata, vt primum perſpecta ſunt, quaſi quadam Phidiæ ſigna, ſtatim ab omni-

omnibus ita ſunt probata, vt artem poeticam quam prius quaſi ſopitam ac iam prope extinctam lugebamus, eam nunc omnes tantorum, & tam excellentium virorum ingenio, & arte ſuſcitatam gaudeamus: atque hodie viuant non pauci, qui ad palmam muſicam tanto ingenio atque arte contendant; vt non ſeculum modo noſtrum, ſed & futura etiam tempora illuſtraturi eſſe videantur. quorum exemplo ſperare ſtudioſi debent, ita ſe poſſe ad numeroſæ orationis laudem peruenire, vt illi ad poeticā gloriā hac ætate peruenerunt. Sed quoniam nihilominus periculoſum ſtudioſis hominibus offendiculum obijcit audacia, quam deſperatio: quemadmodum hactenus Melanctoni, deſperare nos iubenti, reſpondimus: ſic iam Bucoldiano quoq;, ad inconſultam temeritatem vocanti, iam reſpondeamus. quod nobis eo diligētius faciendum cenſeo, quo plures illum erroris ſui ſubſcriptores habiturū eſſe ſuſpicor. his enim tēporibus, vt in reliqua vita, ita in ſtudijs honeſtarū diſciplinarum plus videas confidentiæ, & audaciæ, quam laboris & induſtriæ. & nemo ferme eſt, qui non malit videri doctus, quā diſcere: Hic igitur in ſecundo eorū librorum, quos de oratoria inuentione atque amplificatione conſcripſit, aduerſus Ciceronem & Quintilianum, de dictionis oratoriæ numero diſputantes, quædam adeo inconſulte atque imprudenter effudit, vt quiuis vel mediocriter eruditus contemnenda potius intelligat, quam refellenda: cum eós, quos tam audacter inceſſit, adeo negligenter legerit, vt quæ

ab illis ſcripta ſunt, vix mediocriter intellexiſſe videatur. Eiuſmodi porro ſunt, quæ contra illos iactat, vt, ſi quando paulum reſipere cœperit, errorũ ſui pœnitentiam vltro ſit acturus. itaque nihil eſt, quod quiſquam illos a tam iniuſto calumniatore defendat: cum ipſi, ſi quis eorum ſcripta non oſcitanter legat, vltro ſe ſatis ſuperq́ue defendant. Quo nomine illa omnia, quæ nulla defenſione indigent, nunc omittam, ad illud properans, quod vltimo loco poſuit, &, contemptis prorſus omnibus, qui de hac re vnquam ſcripſerunt, quaſi quoddam e Delphico tripode oraculum promere ſe exiſtimauit. quod vt quale ſit omnes facilius intelligant, verba ipſius apponam. Cum igitur, inquit, omnes in orationem pedes cadant, nec certis ex his ſæpius ſit vtendum: quod de induſtria crebro poſiti atque iterati ſatient, & faſtidium afferant: nemo profecto in quærendis locandisq́ue iis ſolicitus erit: quod vltro ipſius, quibus animi ſenſa explicantur, verbis incluſi ſeſe nobis vel non vocati offerant: quare ſi, quod res eſt, fatendum eſt, inanem propemodum omnem de iis eſſe præceptionem. nam cum omne verbum aut ex longis & breuibus, aut ex his ſolis aut illis conſtet: fieri non poteſt, quin vel rudiſſimi cuiuſque oratio numeros pedeſque habeat. Equidem numeroſam orationem eſſe oportere non negauerim, ſed dixerim idem, iis potius, quorum ſupra meminimus, & ſimilibus confici, ſi latinis propriis atque vſitatis verbis conſtet. Priuſquam ad defendendam eorum auctoritatem, quos iſte temere con-

*re condemnat, veniamus, operæpretium fuerit pri-
us oſtendere, quid nobis in hac, quæ ad oratorium
numerum pertinet, quæſtione cum nouo iſto artis
antiquæ contemptore conueniat: deinceps vero,
quid non conueniat, & quantopere fallatur. Pri-
mum igitur fatetur, orationem rhetoricam nume-
roſam eſſe oportere: fatetur & illud, quod ſine mag-
na imperitiæ nota negare non poteſt, a vetuſtiſſimis
rhetoribus, Traſymacho Chalcedonio, Gorgia Le-
ontino, ac deinceps ab Ariſtotele, atque Iſocrate,
mox etiam a M. Tullio, & Fabio Quintiliano, atque
ab ijs omnibus, qui hæc vel inuenere, vel ab alijs in-
uēta docuere, hac ipſa de re præcepta fuiſſe tradita,
non cauponibus aut nautis, aut vlli prorſus eorum,
qui orationis ornatum negligunt, neque aliud om-
nino curant, quam vt intelligantur. fuiſſet enim in-
ane & ſtultum ijs tradere ornate dicendi præcepta,
qui ne pure quidem loqui nituntur, adeoque ab elo-
quentiæ ſtudio longe abſunt, vt eam etiam odiſſe vi-
deantur, quippe quam rerum excellentium ſtudijs
nocere contendant: inconditum vero ſermonem &
ab omni cultu remotum, vel præcipuum veræ do-
ctrinæ teſtimonium arbitrentur. Conuenit igitur
nobis cum erudito iſto homine, præcepta de orato-
rio rhythmo non ijs fuiſſe tradita, qui hoc genere
ornatus non tam adiuuari ſe, quam lædi iudicant:
ſed ijs, qui vt latine & pure loqui volunt, ita eti-
am, quod oratoris proprium eſt, apte & diſtincte
ornateque dicere deſiderant. hoc autem & Me-*

Lancthonem & Bucoldianũ nobiſcum ſentire, vel ex hoc ipſo manifeſtum eſt, quod eorum duces inter ea, quæ traduntur, de elocutione præcepta hanc opinionem ſuam memoriæ prodiderunt. eos enim, qui de elocutione diſputant, de eo, quod ad ornatum pertinet, quodque in primis decet, agere certum eſt: cum ſciant omnes, eloqui, vnde nomen elocutionis & eloquentiæ ducitur, non eſſe incondite & parum pure loqui. ſed diſtincte atque ornate dicere. ad ornatum vero pertinere non inconditos illos numeros, & plerunque ineptos, ſine cura vlla in eorum ſermonem, qui rudes ſunt, incidentes. ſed oratorios & aptos ac de induſtria quæſitos, omnes plane cõſentiunt. Verũ Melancthon hoc tempore numeroſam fieri poſſe orationem negat, quia non ſit hodie natiuus latinæ linguæ ſonus. aduerſus quem ſatis ſuperius arbitror diſputatum. At Bucoldianus numeroſum iſtud, quod dicitur, non negat fieri poſſe: & ad ornatum orationis neceſſarium putat: & recte putat: verum cum e veteribus Ariſtoteles numeroſam fieri orationem idoneis & melioribus pedibus, ac numeris ſenſerit: alij vero non ſolis pedibus & numeris, ſed etiam figuris quibuſdam orationis, & quadam verborum concinnitate, atque apta iunctura id fieri ſolere contẽdant: Bucoldianus ſola verborum iunctura, & figurarum concinnitate contentus, totum illud, quod ad pedes attinet, quanquam ab Ariſtotele atque ab omnibus antiquis rhetoribus probatum, negligit, & inane ac nulla præceptione dignum iudicat. in

quo

quo quam temere labatur, vel ex eo licet coniectu- ram facere, quod vnus ſatis omnino doctus, & vix nuper agnitus contra multos iam longe doctiſſimos, & multorum ſeculorum iudicijs comprobatos ſentire, ac præcipere non veretur. ſed quamuis hoc per ſe ſatis videri poſſit, nos tamen, ne defectu rationis ad auctoritates confugere videamur: omiſſis auctoritatibus, videamus, an ratio per ſe ſatis ſola demonſtrare poſſit, pedum cognitionem curamque oratori non eſſe negligendam. Primum igitur, dictionem oratoriam debere eſſe numeroſam, optimi quique rhetores fatentur, ac ne iſte quidem negat. numerum porro iſtum oratorium adeo ex pedibus fieri conſtat, vt, quicunque ſine ſyllabis numeri poſſunt excogitari, ij omnes non ad oratores, ſed ſolos muſicos pertinere dicantur: contra vero omnes tetraſyllabi pedes numeri eſſe a Cicerone iudicentur, & ſint: quidam vero etiam triſyllabos & diſſyllabos numeros vocari poſſe crediderint. ſiue igitur pedes ſint rhythmi, ſiue potius oratorij rhythmi partes: cognoſci & confici non poteſt rhythmus iſte ſine pedum cognitione, & cura: quæ adeo non eſt inanis, vt eam eſſe neceſſariam vel imperiti poſſint agnoſcere. At enim omnes, inquit, iſti in orationem pedes cadunt: & inanem curam ſuſcipit, quiſquis eos exquirit: cum vltro ſe offerant, & adſint inuocati. Aliquid fortaſſe diceret, ſi omnes æquales eſſent, & non alij alijs meliores: ſi omnibus locis omnes idonei: ſi eos variari ſubinde non eſſet neceſſe: ſi nihil referret,

verſum facerent, nec ne. nunc autem, cum ſint & numero temporum, & ea proportione, quæ ex arſi & theſi dignoſcitur, inæquales, & alij alijs meliores, alij in vna dicendi forma alij in alia expetãtur, & aliter atque aliter mutari debeant: atque in primis cauendum ſit, ne in verſum incidamus: quis, contempta pedum obſeruatione, poterit tam multa præſtare? nam vt initium ab ijs, quæ ſunt vltimo loco dicta, capiamus: nemo aut verſus facile cauerit: aut, cum res exiget, rhythmum mutauerit: aut ſuis formis ſuos pedes reddiderit: niſi verſuum omne genus a ſoluta oratione, & rhytmum a rhythmo poterit ſecernere. id autem nemo poteſt, qui rationem pedum non teneat, & diligenter obſeruet. Itaque videas quoſdam ex ijs pedum contemptoribus non ſolum in Iambicos, & Trochaicos, Sapphicoſque, & Phaletios verſus, verum etiam in hemiſtichia heroica, & commata elegiaca turpiter labi. quod vitium & omnes rhetores reprehendunt, & aures non penitus ſurdæ refugiunt. Quid dicam, quod ad mutandum in clauſulis numerum quidam ex ijs ſatis putant, ſi verba mutauerint: cum non verba ſola, ſed pedes mutare iubeamur: alij vero quidlibet aliud videntur curare, quam vt ſuis formis ſuos pedes reddant? quibus vitijs quamuis omnes ignoſcant, orator tamen ſpe veniæ non debet eſſe contentus, aut ſibi ſatis putare, ſi culpam vitauerit: ſed illud in primis curare, vt laudem quoque mereatur, atque id non tantum docendo, ac mouendo, quæ duo quaſi eloquentiæ

funda-

ſundamenta ſunt neceſſaria, ſed etiam delectando: in quo totius eloquentiæ faſtigium eſt & expolitio: nec maximorum oratorum induſtriam ſibi negligendam putabit: qui hanc partem artis a poetica ad eloquentiam traducendam iudicarunt: & cum verſum fugerent, orationem tamen tanquam verſum numeroſe cadere, perficiq́ ac quadrare voluerunt; vt verba neque eſſent alligata lege verſuum, neque tamen ita ſoluta, vt vagarentur. quod etſi fieri ſine aliquo noſtro labore non poteſt: is tam ſuſcipiendus nobis eſt, ac libenter perferendus: cũ non leuis gloria inde expetatur, & labor ipſe non magnus ſit: cum præſertim & imitatio veterum ad ſpem nos poſſit inuitare, & rhetorum præcepta non mediocriter ſint profutura. quæ non eſſe inania aut ſuperuacanea, vt iſte ait, tum ea, quæ a nobis ſuperius dicta ſunt, tum illud quoque facile demonſtrat, quod multo ſuauior eſt, & dilucidior eorum oratio, qui hæc aliqua ex parte norunt, & vel mediocriter obſeruant, quam eorum, qui aut plane ignorãt, aut certe quamuis nota contemnunt. Nec vero negauerim nonnullos longa & frequenti bonorum oratorum lectione, atque imitandi ſtudio tantum profeciſſe, vt illorum oratio non modo videatur, ſed ſit etiam perſæpe numeroſa. nanque hæc ipſa diligens imitatio vicem quandam artis multis in rebus ſolet exhibere. in re certe muſica agreſtes mulierculæ, & imperiti artis pueri, peritos cantores imitati, nonnunquam eadem, quæ illi, cantica prope pari ſuauitate modulãtur. quod quia non

ratione, ſed caſu fit, id neque in multis, neque ſæpe contingit. verum vt eadem illa muliercula, ac pueri, ſi recte modulandi artem didicerint, & ad hanc, imitationis quoque curam addiderint, non ſolum multo ſuauius canunt, ſed illud etiam conſequuntur, vt nullo prorſus errore labantur: ita eloquentiæ quoq; ſtudioſi, vbi ad pertinax imitandi Ciceronis, aut Demoſthenis ſtudium eorum etiam, qui de elocutione tractarunt, præcepta aſſumpſerint, multo peritius orationem diſtinguent, & ſenſus omnes iucundiore fine concludent neq; id, caſu ſolo ducente, interdum, ſed, quotienſcunque voluerint, conſtanti ratione præſtabunt Nec vero quenquam tam hebeti ingenio eſſe crediderim, vt non intelligat, ea præcepta, quæ vtilia ſunt, non eſſe inania. hæc porro vtilia eſſe, quæ de numeris traduntur, quis neget, cum videat ijs nos inſtitui, quo modo ea, quibus auditor offenditur, peccata vitemus, & numeroſæ dicendi rationem ac viam conſequamur? Nam quod aiunt commata & cola, & qualeſcunque periodos, atque in ijs etiam rhythmos, in omni locutione deprehendi: dicere illi quidem nonnihil viderentur, ſi poſſent homines ijs modo, quæ ſuapte natura oriuntur rudia atque inchoata, eſſe contenti: ſed cum omnes aliquid, atque adeo etiam plus multo, quam deceat, voluptati tribuendum putemus: nec voluptas aurium niſi exquiſito artificio comparetur: non video, cur quiſquam nos in orationis ſuauitate contemnenda tam ſeueros & agreſtes eſſe deſideret,

vel

vel potius imperet, vt audiendi ſenſu neſcio quo pacto priuare contendat: cum præſertim in iјs, quæ ad ſenſus pertinent, homines tanto ſtudio delectationes aucupentur, vt longe maxima vitæ pars huic vni rei deſeruiat. nam, vt indecoras relatu voluptates omittam, quam multa in cultu corporis, quam multa in apparatu domeſtico, in publicis, in priuatis, in ſacris, & profanis ædificijs ad voluptatem ſunt excogitata. qui colorum flos, quæ varietas quæ vmbræ, quæ in picturis lumina, quot porro vnguentorum, quot odoramentorum genera exquiſita iam verò in cibis ac potionibus nulla non gulæ irritamenta tentamus: neque vnquam deſinimus aut in vſum deſueta reuocare, aut noua ſubinde inuenire. Sed quid ego in his moror? quaſi non in illis ipſis, quæ ad aures pertinent, id palam ſpectari, ac prope manu tāgi queat. quis enim non videat non modo in comeſſationibus & conuiuijs, ſed in ipſis etiam deorum immortaliū templis, & ſacris ſolennibus, hodie ita cani, vt longe maiorem temporis partem occupent delicatæ neſcio quæ flexiones, & nimis minutatim conciſæ ac falſæ voculæ, quam cantus ſtabilis, caſtus, ac ſeuerus. in metris vero ac verſibus tot genera vel primigenia & ſimplicia, vel declinata & compoſita ſunt, vt vix vllo certo ac præfixo numero liceat comprehendere. in rhythmis poeticis vel apud Latinos olim, vel apud Hetruſcos hodie, vel apud omnes potius gentes ac nationes tanta varietas, tanta concinnæ cura concluſionis, tanta cupido prolectandæ voluptatis inceſſit,

vt nulla linguæ barbaries potuerit homines impedire, quo minus ſimiliter vel cadentia vel deſinentia certis locis diſponerent, & concinnitatem ſummo labore aucuparentur: ac ſententiarum grauitatem, quam vel in primis ſectari oportebat, non raro negligerent, vt aures delicatas frequens concinnitas iucunde feriret. quæ cum ita ſint: quæ tandem inuidia eſt, aut quæ, vt iſti aiunt, ſuperuacanea & inanis cura? ſi quis numeri iſtius oratorij rationem paulo diligentius exquirat, pedeſque non negligat, ex quibus & numerus ipſe conficitur, & orationis non ſonora modo, ſed etiam diſtinctæ gratia comparatur? cum præſertim is, qui oratoris nomine præſtare ſe dignum velit, non ſolam vim roburque probationum, ſed audientium quoque delectationem quibuſcunque poteſt modis aucupari debeat. Neque vero eſt, cur quiſquam ſe ad deſidiam, quam ſirenem improbam Flaccus recte nominat, a Bucoldiano iſto ſinat ſe pertrahi: & laboris fuga pedes ideo negligat, quia vltro verbis ipſis incluſi, vt ait, occurrant. Primum enim, quod iſte quaſi exploratum ponit, omnes pedes ad oratorium numerum conficiendum pariter aptos eſſe: id non eſſe verum deprehenditur. ſiquidem muſici, auctoribus Terentiano, & Auguſtino, Amphibrachum ab omni rhythmo alienum probant: quod irrationalis ſit, & legitima nulla probatione in arſin ac theſin diuidi queat. qua ratione tũ quatuor Epitriti, tum hic quoque Amphybrachus quãuis non nominatim ab Ariſtotele quoq; excluditur: qui alios quoq; quoſ-

quoſdam pedes non nominando, aut iuſta proportione alienos, aut certe oratori parum aptos putaſſe creditur. Sed demus illi, omnes pedes ad conficiendum numerum venire poſſe; quando id Cicero quoque confirmat: non tamen ſtatim ſequitur, omnes eſſe æque idoneos & laudabiles: ſed adhuc relinquitur, poſſe alios alijs eſſe meliores, & magis vſitatos: vt in verſibus quoque fieri videmus. in hexametro enim heroico cum proprius & natiuus pes ſit Spondeus, ex quo primum verſus hic, auctore Terentiano, factus eſt; in eum tamen quaſi vicarij cadunt Dactylus, Anapæſtus, & Proceleumaticus, pares illi temporum tum numero, tum diuiſione in arſin & theſin æqua: vt meliores tamen ideoque frequentiores audiuntur Spondeus & Dactylus. In Iambico locis omnibus laudatur Iambus, ex quo primum factus eſt: admittit tamen ipſe quoque Tribrachum, parem ſibi temporibus, & proportione diuiſionis. admittit locis imparibus Spondeum, & diſſolutiones eius. Sed cum tot pedes recipiantur, meliores tamen reliquis Iambus & Spondeus iure creduntur. quod frequens bonorum poetarum vſus facile nobis in vtroque metri genere comprobat. quis enim tam alienus a muſis, qui vel Heroicum ex continuatis Anapæſtis, aut Proceleumaticis faciat; vel Iambicum texat ex continuatis Tribrachis, aut etiam alternis Anapæſtis? quod ſi quid facere tentarit, non ille quidem metrices artis iura violarit, ſed tamen, perinde ac audiendi ſenſu carens, irridebitur. Pari

modo putandum fieri in ſoluta quoque oratione poſſe, vt omnes quidem pedes admittantur, ſed inter eos tamen gradus quidam relinquantur, vt alius alio melior exiſtimetur, non ſolum in ſua quiſque idea, ſed paſſim quoque, ſi permiſcere contingat. Neque tantæ tarditatis, indicta præſertim cauſa, M. Tullium damnare debet Bucoldianus, vt tantus orator neſcierit, quod iſte ſcire ſe crediderit, an iſta duo inter ſe ita ſint oppoſita, vt ſimul eſſe non poſſint. Omnis numerus cadit in orationem. numerus alius eſt alio melior & aptior. nã ſi pugnare Tullius hæc aduerſis frontibus ita ſenſiſſet, vt altero cõceſſo, alterũ ſtatim tolleretur; nunquam in Oratore hæc ad verbum ſcripſiſſet. ſi, numerus orationis, quæritur, qui ſit? omnis eſt. ſed alius alio melior, & aptior. Ex quibus verbis colligitur, omnes quidem numeros in orationem cadere, veruntamen ex omnibus eſſe alium alio meliorem atque aptiorem. Hæc autem non pugnare, neque contradicentia eſſe, vel illud oſtendit, quod in heroicum, vt ſupra diximus, verſum cadunt pedes quatuor, & tamen ex ijs duos meliores, aptioreſque vſus iudicat. Iambici ſex recipiunt; & tamen ex ijs duo tam frequẽter inſeruntur, vt alios quaſi degeneres & abiectos iacere credas. Sed & Pæanas in ſoluta oratione cæteris omnibus antepoui certiſſimum eſt. ac, ne plura dicam, ſua cuique aures, niſi penitus ſurdæ, ſatis id probare poſſunt. Propoſitis autem bonis & melioribus, aptis & aptioribus, nemo, niſi plane ſtolidus, non videt

eſſe

eſſe melioribus & aptioribus vtendum, idq́; cum in rebus omnibus, tum in orationis compoſitione faciendum. nam ſi in propriorum verborum delectu iubent nos rhetores abiecta atque obſoleta fugere, lecta atque illuſtria ſectari, præſertim ea, in quibus plenum quiddam & ſonans ineſſe videatur; ſi in priſcis, in tranſlatis, in nouatis alia vt alij s meliora recipienda putauerunt: cur non idem, quatenus licet, in numerorum ratione faciamus? atque omittamus iſtos, qui quaſi ex eo, quod a Cicerone ſcriptum legerunt, omnem numerum eſſe orationis, hoc eſt, in orationem admitti, ſtatim illud quoque ſequi credunt, numeros in oratione omnes eſſe pariter bonos atque aptos: atq; ideo nullam pedum curam ſuſcipiendam putant, ſed, vtcunque ſe offerunt, admittendos: laborem diligendorum pedum, &, quod ſequitur, numerum penitus negligere nos iubent; ne a rebus, vt aiunt, cognoſcendis auocemur. quaſi vero vel Cicero, vel Ariſtoteles, & alij rhetores eos ſecuti, voluerint oratorem ſtudio numeri ac diſtinſtionis res negligenter conſiderare: ac non viderint, eum, qui recte ſit inſtitutus, vel ſaltem diſcendi cupidus, poſſe hæc, quæ ad numeros pertinent, nullo fere negocio in promptu habere, atque in his vel nunquam vel rariſſime labi. nam ſi Archias ille a Cicerone defenſus, cum literam ſcripſiſſet nullam, magnum tamen numerum optimorum verſuum de ijs rebus, quæ tunc agerentur, dicebat ex tempore; ſi eandem rem ſæpius dicere commutatis verbis

diſiecta illa malit iacere, quam in aptum ordinem redigi, atque in ſigna orbe toto celebranda conſurgere. Quis porro, cum ædes ſtruere deſideret, nec quadrati lapides, lignorumq́; & laterũ, ac reliqua materiæ deſit copia: ſtruet quidem opus, ſed adeo negligenter, vt nihil curet, cum quo lapide, lignoue, aut latere, quem lapidem, lignum, aut laterem coniungat? nec conſideret, quo modo copulari poſſint, & qua ſui parte ſtabiliorem firmioremq́; queant exhibere ſtructuram? nec ſaltem abſcindat remoueatq́; ſi quid obſtat, nec addat ſi quid deeſt, vt tota ſtructura firmior fiat; tum etiam aſpectu ipſo pulchrior: ſed omnia incondita, vtcunque ſors tulerit, coaceruet, ac ſibi non tam domum quam ruinam paret? Huic ſimiles ſunt quicunque contemptis his, quæ traduntur de numero, præceptis mente circumſcriptas ſententias incondita potius atque indiſtincta oratione iactari lætantur: quam, quæ delegerint, verba ita dimittere, vt ſuo quodque loco reſpondeat: nec, cum poſſit, curent, vt periodi, colaque, & commata omnia & prima & media ad finem ſpectent, & alia atque alia terminatione claudantur. Quæ tam abſurda ſunt, vt vix animum audeam inducere, hominem tã celebri doctrina, atque eloquentiæ fama nobilẽ, tale quicquam vel dicere, vel ſenſiſſe. Quanquam ſi hoc non dicit, quod aliud dicat, non facile intelligas: cum tam inſigni fiducia, ne dicam temeritate, affirmet ſtultum eſſe quicquam de numero ſolutæ orationis præcipere non aliam ob cauſam, quam quia natiuus

lati-

latinæ linguæ ſonus hodie nuſquam ſuperſit. Proinde ſum aliquando ſuſpicatus eum exiſtimare hanc præceptionem ſtultam propterea videri poſſe, quod & in foro, & in curia, & in concionibus oratores hodie non latina, ſed ſuæ quiſque gentis lingua loquantur: gymnaſia vero ſophiſtarum, & nouorum interpretum iuris, vulgi ſermone vtantur: qui tam longe a latinorum veterum puritate, ac ſtylo, & elegantia receſſerunt, vt non tropos modo omnes, & olim etiam pueris nota elocutionis oratoriæ ſchemata negligāt, ſed ſæpius ita generibus numeris, caſibus, atque temporibus turbentur, vt vix ſe poſſint explicare, ne dum iſtas oratorij rhythmi delicias ſectentur. Sed vereor fore, vt is ne hanc qaidem excuſationem accipiat iudex ſeuerus. ſi enim omnes orationes, omnes hiſtoriæ omnes dialogi alia, quam latina aut græca lingua fieri ſolerent: ſi nihil latine, nihil exquiſite ſcriberetur: aliquid fortaſſe probabile dicere videretur. difficilius enim rhythmi huius rationem accipere poſſunt barbara linguæ, quam latina aut græca: quod ratio ſyllabarum apud barbaros, non vt apud Græcos & Latinos, certis ſit præſcripta legibus: aut, ſi quæ ſunt apud illos quoque huius diſciplinæ leges, non ſatis ſunt adhuc omnibus notæ & tamē ſic quoque neſcio quo modo, natura monente aliquem, iam qualicunque orationi ſuæ numerum adhibere cœperunt, nec minus diligenter ſolutā orationem hodie tentant exornare, quam iam pridem certatim verſus facere, & expolire contenderant. ſed cum orationes, dialogi, & didaſ-

didaſcalici de magnis rebus libri tanta paſſim cura latine ſcribantur, vt non pauca ad veterum eloquẽtiam proxime accedant: atque eorum ſcripta non ſolum erudita, ſed numeroſa etiam & diſtincta ſint, & ob id ipſum tum audientibus tum etiam tacite legentibus gratiora: cur non hanc, ſi poſſumus, gratiam colligere quouis labore nitamur? cũm præſertim videamus, ea, quæ abſono, vel nimis poetico, vel identidem repetito numero vitioſa profluunt, ne indoctis quidem placere poſſe. Quin etiam, quod miremur, mens ipſa non ſolum cum ſono excitata eſt, ſed ſæpe etiam per ſe, cum taciti legimus, totum hoc parum diſtinctæ & expolitæ orationis genus auerſatur ac reſpuit. neque ſane mirum: cum numerus mentibus noſtris ſuapte natura adeo ſit cognatus, vt Philoxenus animam eſſe harmoniam putarit: mentem ipſam de re ſibi tam coniuncta poſſe iudicare. Cum igitur tam multa latine ſcribantur, & in ſcriptis etiam is, qui repente factus ſit ſurdus, ac mutus, ſibi vni legens numeros poſſit agnoſcere, & hunc laudare & illum reprehendere: prudentis autem ſit, & virtutes orationis complecti, & eiuſdem vitium fugere: profecto ſtultum non eſt, de numeris præcipere. quid enim aliud hoc eſt, quam docere quonam modo culpam facile declines, & laudem conſequaris? Nec quiſquam mihi perſuaſerit, hominem alioqui doctum, natiui ſoni appellatione intellexiſſe modulatum aliquem, ac muſicum ſonum, quo vel Græci vel Romani oratores ſuas orationes quaſi poema ali-

quod

quod canerent. cur enim credam illum neſciſſe, quod omnes ſciunt, oratores, non canere ſolitos, ſed dicere aut recitare de ſcripto? quod quantum diſtet a cantu, Auguſtus Cæſar oſtendit: cum legenti voce nimis canora inquit: Si legis, cantas: ſi cantas, male cantas. At ſi quis paulo moleſtior me vrgeat, ac petat, qui ſit natiuus latinæ linguæ ſonus: non eum quidem dicam eſſe, quo Fauni, & Aborigines, & Aurunci pronunciabant, ſed in ſingulis literis eum, qui a literatis hominibus traditus quaſi per manus ad nos vſque deſcendit. in ſyllabis etiam multo certiorem pronunciandi rationem eſſe contendam. ſi quidem e tot millibus vix vllam reperias, cuius grauitatem vel acumen breuitatem vel longitudinem, exilitatem vel craſſitudinem quiſquam mediocriter eruditus vel apud Græcos vel apud Latinos poſſit ignorare. In iis porro attributis atque accidentibus ſyllabarum, quæcunque poſſunt eſſe vocis dimenſiones, ita conſtitutas eſſe nouimus, vt in dimetiendis atque enunciandis vocibus nemo niſi ſua culpa errare poſſit aut labi. Quare cum tam multa ſint, quæ nobis addere animum poſſunt, & vel ignauos ad antiquorum diligentiam excitare: ablegemus iſtum, qui nos vetat laborare in re doctiſſimis ſeculis ab optimis oratoribus & philoſophis inuenta & laudata, & ſummis Athenienſis & Romani populi plauſibus approbata: aut certe hortemur hominem: vti & hæc, & alia ſua myſteria, quæ eloquentiæ ſtudioſos ab honeſto labore deterrent, ſymmyſtis ſuis impartiatur. nos, quaſi

durum

*durum aliquod genus laborare patiatur. ſtulte ne,
an prudenter factū ſit, poſt videbimus. illud interim
non ſine ſumma fiducia dicimus, hoc, quicquid demū
eſt, mutationis in latinæ linguæ ſono. ſi quid modo eſt
nunquā tanti fuiſſe, vt homines induſtrios & ad mu
ſicam factos deterrere potuerit, quo minus ad eam
ſummo ſtudio cōtenderent, ac paſſim alij rhythmos,
alij verſus, & poemata condere niterentur. quorū lex
ac ratio longe ſeuerior eſt, ac difficilior, quam ſolutæ
orationis. Quod cum ita ſit, quanto nos minus ea res
ab oratorio rhythmo exquirēdo conficiēdoq́ʒ deterre-
bit? cum leges eius adeo indulgētes ac faciles eſſe no-
ſcamus, vt ſine cura noſtra ſæpiſſime vltro occurrat.
At enim dicat aliquis, deſuetudinē ipſam huius rhith
mi & diuturnā apud multos rei huius ignorantiam
deſperationē afferre poſſe. At mehercle Pontani Vra
nia et horti Heſperidū, Fracaſtorij Syphilis, & Synce
ri de Virginis partu libri, & pauca Andreæ Naugerij,
pauca itē Cottæ poemata facile declarāt, nō eſſe de-
ſperandū, quin intermiſſa & diu deſueta in cōſuetu-
dinē reuocari aliquando poſſint. cum enim poema-
tū recte ſcribendorū ratio diu latuiſſet: & malos ver
ſificatores Latini plurimos, poetam nullum habe-
rent: hi quaſi de cœlo dimiſſi ſunt, qui deſitæ & prope
obſoletæ artis obſeruatione. pertinaci bonorum imi-
tandorum ſtudio, multaq́ʒ & iugi exercitatione tan
tum profecerunt, vt cum antiquis poetis conferri iu-
re poſſint. itaque horum poemata, vt primum per-
ſpecta ſunt, quaſi quædam Phidiæ ſigna, ſtatim ab
omni-*

omnibus ita ſunt probata, vt artem poeticam quam prius quaſi ſopitam ac iam prope extinctam lugebamus, eam nunc omnes tantorum, & tam excellentium virorum ingenio, & arte ſuſcitatam gaudeamus: atque hodie viuant non pauci, qui ad palmam muſicam tanto ingenio atque arte contendant; vt non ſeculum modo noſtrum, ſed & futura etiam tempora illuſtraturi eſſe videantur. quorum exemplo ſperare ſtudioſi debent, ita ſe poſſe ad numeroſæ orationis laudem peruenire, vt illi ad poeticæ gloriã hac ætate peruenerunt. Sed quoniam nihilominus periculoſum ſtudioſis hominibus offendiculum obijcit audacia, quam deſperatio: quemadmodum hactenus Melanctoni, deſperare nos iubenti, reſpondimus: ſic iam Bucoldiano quoq;, ad inconſultam temeritatem vocanti, iam reſpondeamus. quod nobis eo diligẽtius faciendum cenſeo, quo plures illum erroris ſui ſubſcriptores habiturũ eſſe ſuſpicor. his enim tẽporibus, vt in reliqua vita, ita in ſtudijs honeſtarũ diſciplinarum plus videas confidentiæ, & audaciæ, quam laboris & induſtriæ. & nemo ferme eſt, qui non malit videri doctus, quã diſcere: Hic igitur in ſecundo eorũ librorum, quos de oratoria inuentione atque amplificatione conſcripſit, aduerſus Ciceronem & Quintilianum, de dictionis oratoriæ numero diſputantes, quædam adeo inconſulte atque imprudenter effudit, vt quiuis vel mediocriter eruditus contemnenda potius intelligat, quam refellenda: cum eos, quos tam audacter inceſſit, adeo negligenter legerit, vt quæ

ab illis ſcripta ſunt, vix mediocriter intellexiſſe videatur. Eiuſmodi porro ſunt, quæ contra illos iactat, vt, ſi quando paulum reſipere cœperit, errorũ ſui pœnitentiam vltro ſit acturus. itaque nihil eſt, quod quiſquam illos a tam iniuſto calumniatore defendat: cum ipſi, ſi quis eorum ſcripta non oſcitanter legat, vltro ſe ſatis ſuperq́; defendant. Quo nomine illa omnia, quæ nulla defenſione indigent, nunc omittam, ad illud properans, quod vltimo loco poſuit, &, contemptis prorſus omnibus, qui de hac re vnquam ſcripſerunt, quaſi quoddam e Delphico tripode oraculum promere ſe exiſtimauit. quod vt quale ſit omnes facilius intelligant, verba ipſius apponam. Cum igitur, inquit, omnes in orationem pedes cadant, nec certis ex his ſæpius ſit vtendum: quod de induſtria crebro poſiti atque iterati ſatient, & faſtidium afferant: nemo profecto in quærendis locandisq́; ijs ſolicitus erit: quod vltro ipſius, quibus animi ſenſa explicantur, verbis incluſi ſeſe nobis vel non vocati offerant: quare ſi, quod res eſt, fatendum eſt, inanem propemodum omnem de ijs eſſe præceptionem. nam cum omne verbum aut ex longis & breuibus, aut ex his ſolis aut illis conſtet: fieri non poteſt, quin vel rudiſſimi cuiuſque oratio numeros pedeſque habeat. Equidem numeroſam orationem eſſe oportere non negauerim, ſed dixerim idem, ijs potius, quorum ſupra meminimus, & ſimilibus confici, ſi latinis proprijs atque vſitatis verbis conſtet. Priuſquam ad defendendam eorum auctoritatem, quos iſte temere con-

re condemnat, veniamus, operæpretium fuerit priùs oſtendere, quid nobis in hac, quæ ad oratorium numerum pertinet, quæſtione cum nouo iſto artis antiquæ contemptore conueniat: deinceps vero, quid non conueniat, & quantopere fallatur. Primum igitur fatetur, orationem rhetoricam numeroſam eſſe oportere: fatetur & illud, quod ſine magna imperitiæ nota negare non poteſt, a vetuſtiſſimis rhetoribus, Traſymacho Chalcedonio, Gorgia Leontino, ac deinceps ab Ariſtotele, atque Iſocrate, mox etiam a M. Tullio, & Fabio Quintiliano, atque ab ijs omnibus, qui hæc vel inuenere, vel ab alijs inuēta docuere, hac ipſa de re præcepta fuiſſe tradita, non cauponibus aut nautis, aut vlli prorſus eorum, qui orationis ornatum negligunt, neque aliud omnino curant, quam vt intelligantur. fuiſſet enim inane & ſtultum ijs tradere ornate dicendi præcepta, qui ne pure quidem loqui nituntur, adeoque ab eloquentiæ ſtudio longe abſunt, vt eam etiam odiſſe videantur, quippe quam rerum excellentium ſtudijs nocere contendant: inconditum vero ſermonem & ab omni cultu remotum, vel præcipuum veræ doctrinæ teſtimonium arbitrentur. Conuenit igitur nobis cum erudito iſto homine, præcepta de oratorio rhythmo non ijs fuiſſe tradita, qui hoc genere ornatus non tam adiuuari ſe, quam lædi iudicant: ſed ijs, qui vt latine & pure loqui volunt, ita etiam, quod oratoris proprium eſt, apte & diſtincte ornateque dicere deſiderant. hoc autem & Me-

 lancto-

lanćthonem & Bucoldianũ nobiſcum ſentire, vel ex hoc ipſo manifeſtum eſt, quod eorum duces inter ea, quæ traduntur, de elocutione præcepta hanc opinionem ſuam memoriæ prodiderunt. eos enim, qui de elocutione diſputant, de eo, quod ad ornatum pertinet, quodque in primis decet, agere certum eſt: cum ſciant omnes, eloqui, vnde nomen elocutionis & eloquentiæ ducitur, non eſſe incondite & parum pure loqui. ſed diſtincte atque ornate dicere. ad ornatum vero pertinere non inconditos illos numeros, & plerunque ineptos, ſine cura vlla in eorum ſermonem, qui rudes ſunt, incidentes. ſed oratorios & aptos ac de induſtria quæſitos, omnes plane cõſentiunt. Verũ Melanćthon hoc tempore numeroſam fieri poſſe orationem negat, quia non ſit hodie natiuus latinæ linguæ ſonus. aduerſus quem ſatis ſuperius arbitror diſputatum. At Bucoldianus numeroſum iſtud, quod dicitur, non negat fieri poſſe: & ad ornatum orationis neceſſarium putat: & recte putat: verum cum e veteribus Ariſtoteles numeroſam fieri orationem idoneis & melioribus pedibus, ac numeris ſenſerit: alij vero non ſolis pedibus & numeris, ſed etiam figuris quibuſdam orationis, & quadam verborum concinnitate, atque apta iunćtura id fieri ſolere contẽdant: Bucoldianus ſola verborum iunćtura, & figurarum concinnitate contentus, totum illud, quod ad pedes attinet, quanquam ab Ariſtotele atque ab omnibus antiquis rhetoribus probatum, negligit, & inane ac nulla præceptione dignum iudicat. in

quo quam temere labatur, vel ex eo licet coniectu-ram facere, quod vnus ſatis omnino doctus, & vix nuper agnitus contra multos iam longe doctiſsimos, & multorum ſeculorum iudicijs comprobatos ſentire, ac præcipere non veretur. ſed quamuis hoc per ſe ſatis videri poßit, nos tamen, ne defectu rationis ad auctoritates confugere videamur: omiſsis auctoritatibus, videamus, an ratio per ſe ſatis ſola demonſtrare poßit, pedum cognitionem curamque oratori non eſſe negligendam. Primum igitur, dictionem oratoriam debere eſſe numeroſam, optimi quique rhetores fatentur, ac ne iſte quidem negat. numerum porro iſtum oratorium adeo ex pedibus fieri conſtat, vt, quicunque ſine ſyllabis numeri poſſunt excogitari, ij omnes non ad oratores, ſed ſolos muſicos pertinere dicantur: contra vero omnes tetraſyllabi pedes numeri eſſe a Cicerone iudicentur, & ſint: quidam vero etiam triſyllabos & diſſyllabos numeros vocari poſſe crediderint. ſiue igitur pedes ſint rhythmi, ſiue potius oratorij rhythmi partes: cognoſci & confici non poteſt rhythmus iſte ſine pedum cognitione, & cura: quæ adeo non eſt inanis, vt eam eſſe neceſſariam vel imperiti poßint agnoſcere. At enim omnes, inquit, iſti in orationem pedes cadunt: & inanem curam ſuſcipit, quiſquis eos exquirit: cum vltro ſe offerant, & adſint inuocati. Aliquid fortaſſe diceret, ſi omnes æquales eſſent, & non alij alijs meliores: ſi omnibus locis omnes idonei: ſi eos variari ſubinde non eſſet neceſſe: ſi nihil referret,

verſum facerent, nec ne. nunc autem, cum ſint & numero temporum, & ea proportione, quæ ex arſi & theſi dignoſcitur, inæquales, & alij alijs meliores, alij in vna dicendi forma alij in alia expetātur, & aliter atque aliter mutari debeant: atque in primis cauendum ſit, ne in verſum incidamus: quis, contempta pedum obſeruatione, poterit tam multa præſtare? nam vt initium ab ijs, quæ ſunt vltimo loco dicta, capiamus: nemo aut verſus facile cauerit: aut, cum res exiget, rhythmum mutauerit: aut ſuis formis ſuos pedes reddiderit: niſi verſuum omne genus a ſoluta oratione, & rhytmum a rhythmo poterit ſecernere. id autem nemo poteſt, qui rationem pedūm non teneat, & diligenter obſeruet. Itaque videas quoſdam ex ijs pedum contemptoribus non ſolum in Iambicos, & Trochaicos, Sapphicoſque, & Phaletios verſus, verum etiam in hemiſtichia heroica, & commata elegiaca turpiter labi. quod vitium & omnes rhetores reprehendunt, & aures non penitus ſurdæ refugiunt. Quid dicam, quod ad mutandum in clauſulis numerum quidam ex ijs ſatis putant, ſi verba mutauerint: cum non verba ſola, ſed pedes mutare iubeamur: alij vero quidlibet aliud videntur curare, quam vt ſuis formis ſuos pedes reddant? quibus vitijs quamuis omnes ignoſcant, orator tamen ſpe veniæ non debet eſſe contentus, aut ſibi ſatis putare, ſi culpam vitauerit: ſed illud in primis curare, vt laudem quoque mereatur, atque id non tantum docendo, ac mouendo, quæ duo quaſi eloquentiæ funda-

fundamenta ſunt neceſſaria, ſed etiam delectando: in quo totius eloquentiæ faſtigium eſt & expolitio: nec maximorum oratorum induſtriam ſibi negligendam putabit: qui hanc partem artis a poetica ad eloquentiam traducendam iudicarunt: & cum verſum fugerent, orationem tamen tanquam verſum numeroſe cadere, perficiq; ac quadrare voluerunt; vt verba neque eſſent alligata lege verſuum, neque tamen ita ſoluta, vt vagarentur. quod etſi fieri ſine aliquo noſtro labore non poteſt: is tam ſuſcipiendus nobis eſt, ac libenter perferendus: cũ non leuis gloria inde expetatur, & labor ipſe non magnus ſit: cum præſertim & imitatio veterum ad ſpem nos poſſit inuitare, & rhetorum præcepta non mediocriter ſint profutura. quæ non eſſe inania aut ſuperuacanea, vt iſte ait, tum ea, quæ a nobis ſuperius dicta ſunt, tum illud quoque facile demonſtrat, quod multo ſuauior eſt, & dilucidior eorum oratio, qui hæc aliqua ex parte norunt, & vel mediocriter obſeruant, quam eorum, qui aut plane ignorãt, aut certe quamuis nota contemnunt. Nec vero negauerim nonnullos longa & frequenti bonorum oratorum lectione, atque imitandi ſtudio tantum profeciſſe, vt illorum oratio non modo videatur, ſed ſit etiam perſæpe numeroſa. nanque hæc ipſa diligens imitatio vicem quandam artis multis in rebus ſolet exhibere. in re certe muſica agreſtes mulierculæ, & imperiti artis pueri, peritos cantores imitati, nonnunquam eadem, quæ illi, cantica prope pari ſuauitate modulãtur. quod quia non

ratione, ſed caſu ſit, id neque in multis, neque ſæpe contingit. verum vt eadem illæ mulierculæ, ac pueri, ſi recte modulandi artem didicerint, & ad hanc, imitationis quoque curam addiderint, non ſolum multo ſuauius canunt, ſed illud etiam conſequuntur, vt nullo prorſus errore labantur: ita eloquentiæ quoque ſtudioſi, vbi ad pertinax imitandi Ciceronis, aut Demoſthenis ſtudium eorum etiam, qui de elocutione tractarunt, præcepta aſſumpſerint, multo peritius orationem diſtinguent, & ſenſus omnes iucundiore fine concludent neque id, caſu ſolo ducente, interdum, ſed, quotienſcunque voluerint, conſtanti ratione præſtabunt Nec vero quenquam tam hebeti ingenio eſſe crediderim, vt non intelligat, ea præcepta, quæ vtilia ſunt, non eſſe inania. hæc porro vtilia eſſe, quæ de numeris traduntur, quis neget, cum videat iis nos inſtitui, quo modo ea, quibus auditor offenditur, peccata vitemus, & numeroſæ dicendi rationem ac viam conſequamur? Nam quod aiunt commata & cola, & qualeſcunque periodos, atque in iis etiam rhythmos, in omni locutione deprehendi: dicere illi quidem nonnihil viderentur, ſi poſſent homines iis modo, quæ ſuapte natura oriuntur rudia atque inchoata, eſſe contenti: ſed cum omnes aliquid, atque adeo etiam plus multo, quam deceat, voluptati tribuendum putemus: nec voluptas aurium niſi exquiſito artificio comparetur: non video, cur quiſquam nos in orationis ſuauitate contemnenda tam ſeueros & agreſtes eſſe deſideret,

vel

vel potius imperet, vt audiendi ſenſu neſcio quo pacto priuare contendat: cum præſertim in iјs, quæ ad ſenſus pertinent, homines tanto ſtudio delectationes aucupentur, vt longe maxima vitæ pars huic vni rei deſeruiat. nam, vt indecoras relatu voluptates omittam, quam multa in cultu corporis, quam multa in apparatu domeſtico, in publicis, in priuatis, in ſacris, & profanis ædificiјs ad voluptatem ſunt excogitata. qui colorum flos, quæ varietas quæ vmbræ, quæ in picturis lumina, quot porro vnguentorum, quot odoramentorum genera exquiſita. iam verò in cibis ac potionibus nulla non gulæ irritamenta tentamus: neq; vnquam deſinimus aut in vſum deſueta reuocare, aut noua ſubinde inuenire. Sed quid ego in his moror? quaſi non in illis ipſis, quæ ad aures pertinent, id palam ſpectari, ac prope manu tãgi queat. quis enim non videat non modo in comeſſationibus & conuiuiјs, ſed in ipſis etiam deorum immortaliũ templis, & ſacris ſolennibus, hodie ita cani, vt longe maiorem temporis partem occupent delicatæ neſcio quæ flexiones, & nimis minutatim conciſæ ac falſæ vocula, quam cantus ſtabilis, caſtus, ac ſeuerus. in metris verò ac verſibus tot genera vel primigenia & ſimplicia, vel declinata & compoſita ſunt, vt vix vllo certo ac præfixo numero liceat comprehendere. in rhythmis poeticis vel apud Latinos olim, vel apud Hetruſcos hodie, vel apud omnes potius gentes ac nationes tanta varietas, tanta concinnæ cura concluſionis, tanta cupido prolectandæ voluptatis inceſſit,

vt nulla linguæ barbaries potuerit homines impedire, quominus ſimiliter vel cadentia vel deſinentia certis locis diſponerent, & concinnitatem ſummo labore aucuparentur: ac ſententiarum grauitatem, quam vel in primis ſectari oportebat, non raro negligerent, vt aures delicatas frequens concinnitas iucunde feriret. quæ cum ita ſint: quæ tandem inuidia eſt, aut quæ, vt iſti aiunt, ſuperuacanea & inanis cura, ſi quis numeri iſtius oratorij rationem paulo diligentius exquirat, pedeſque non negligat, ex quibus & numerus ipſe conficitur, & orationis non ſonora modo, ſed etiam diſtincta gratia comparatur? cum præſertim is, qui oratoris nomine præſtare ſe dignum velit, non ſolam vim roburque probationum, ſed audientium quoque delectationem quibuſcunque poteſt modis aucupari debeat. Neque vero eſt, cur quiſquam ſe ad deſidiam, quam ſirenem improbam Flaccus recte nominat, a Bucoldiano iſto ſinat ſe pertrahi: & laboris fuga pedes ideo negligat, quia vltro verbis ipſis incluſi, vt ait, occurrant. Primum enim, quod iſte quaſi exploratum ponit, omnes pedes ad oratorium numerum conficiendum pariter aptos eſſe: id non eſſe verum deprehenditur. ſiquidem muſici, auctoribus Terentiano, & Auguſtino, Amphibrachum ab omni rhythmo alienum probant: quod irrationalis ſit, & legitima nulla probatione in arſin ac theſin diuidi queat. qua ratione tũ quatuor Epitriti, tum hic quoque Amphybrachus quãuis non nominatim ab Ariſtotele quoq; excluditur: qui alios quoq;

quoſ-

quoſdam pedes non nominando, aut iuſta proportione alienos, aut certe oratori parum aptos putaſſe creditur. Sed demus illi, omnes pedes ad conficiendum numerum venire poſſe; quando id Cicero quoque confirmat: non tamen ſtatim ſequitur, omnes eſſe æque idoneos & laudabiles: ſed adhuc relinquitur, poſſe alios alijs eſſe meliores, & magis vſitatos: vt in verſibus quoque fieri videmus. in hexametro enim heroico cum proprius & natiuus pes ſit Spondeus, ex quo primum verſus hic, auctore Terentiono, factus eſt; in eum tamen quaſi vicarij cadunt Dactylus, Anapæſtus, & Proceleumaticus, pares illi temporum tum numero, tum diuiſione in arſin & theſin æqua: vt meliores tamen ideoque frequentiores audiuntur Spondeus & Dactylus. In Iambico locis omnibus laudatur Iambus, ex quo primum factus eſt: admittit tamen ipſe quoque Tribrachum, parem ſibi temporibus, & proportione diuiſionis. admittit locis imparibus Spondeum, & diſſolutiones eius. Sed cum tot pedes recipiantur, meliores tamen reliquis Iambus & Spondeus iure creduntur. quod frequens bonorum poetarum vſus facile nobis in vtroque metri genere comprobat. quis enim tam alienus a muſis, qui vel Heroicum ex continuatis Anapæſtis, aut Proceleumaticis faciat; vel Iambicum texat ex continuatis Tribrachis, aut etiam alternis Anapæſtis? quod ſi quid facere tentarit, non ille quidem metrices artis iura violarit, ſed tamen, perinde ac audiendi ſenſu carens, irridebitur. Pari

modo putandum fieri in ſoluta quoque oratione poſſe, vt omnes quidem pedes admittantur, ſed inter eos tamen gradus quidam relinquantur, vt alius alio melior exiſtimetur, non ſolum in ſua quiſque idea, ſed paſſim quoque, ſi permiſcere contingat. Neque tanta tarditatis, indicta præſertim cauſa, M. Tullium damnare debet Bucoldianus, vt tantus orator neſcierit, quod iſte ſcire ſe crediderit, an iſta duo inter ſe ita ſint oppoſita, vt ſimul eſſe non poſſint. Omnis numerus cadit in orationem. numerus alius eſt alio melior & aptior. nã ſi pugnare Tullius hæc aduerſis frontibus ita ſenſiſſet, vt altero cõceſſo, alterũ ſtatim tolleretur; nunquam in Oratore hæc ad verbum ſcripſiſſet. ſi, numerus orationis, quæritur, qui ſit? omnis eſt. ſed alius alio melior, & aptior. Ex quibus verbis colligitur, omnes quidem numeros in orationem cadere, veruntamen ex omnibus eſſe alium alio meliorem atque aptiorem. Hæc autem non pugnare, neque contradicentia eſſe, vel illud oſtendit, quod in heroicum, vt ſupra diximus, verſum cadunt pedes quatuor, & tamen ex ijs duos meliores, aptioreſque vſus iudicat. Iambici ſex recipiunt; & tamen ex ijs duo tam freqũẽter inſeruntur, vt alios quaſi degeneres & abiectos iacere credas. Sed & Pæanas in ſoluta oratione cæteris omnibus anteponi certiſſimum eſt. ac, ne plura dicam, ſua cuique aures, niſi penitus ſurdæ, ſatis id probare poſſunt. Propoſitis autem bonis & melioribus, aptis & aptioribus, nemo, niſi plane ſtolidus, non videt

eſſe

eſſe melioribus & aptioribus vtendum, idq́; cum in rebus omnibus, tum in orationis compoſitione faciendum. nam ſi in propriorum verborum delectu iubent nos rhetores abiecta atque obſoleta fugere, lecta atque illuſtria ſectari, præſertim ea, in quibus plenum quiddam & ſonans ineſſe videatur; ſi in priſcis, in tranſlatis, in nouatis alia vt aliis meliora recipienda putauerunt: cur non idem, quatenus licet, in numerorum ratione faciamus? atque omittamus iſtos, qui quaſi ex eo, quod a Cicerone ſcriptum legerunt, omnem numerum eſſe orationis, hoc eſt, in orationem admitti, ſtatim illud quoque ſequi credunt, numeros in oratione omnes eſſe pariter bonos atque aptos: atq; ideo nullam pedum curam ſuſcipiendam putant, ſed, vtcunque ſe offerunt, admittendos: laborem diligendorum pedum, &, quod ſequitur, numerum penitus negligere nos iubent; ne a rebus, vt aiunt, cognoſcendis auocemur. quaſi vero vel Cicero, vel Ariſtoteles, & alii rhetores eos ſecuti, voluerint oratorem ſtudio numeri ac diſtinctionis res negligenter conſiderare: ac non viderint, eum, qui recte ſit inſtitutus, vel ſaltem diſcendi cupidus, poſſe hæc, quæ ad numeros pertinent, nullo fere negocio in promptu habere, atque in his vel nunquam vel rariſſime labi. nam ſi Archias ille a Cicerone defenſus, cum literam ſcripſiſſet nullam, magnum tamen numerum optimorum verſuum de iis rebus, quæ tunc agerentur, dicebat ex tempore; ſi eandem rem ſæpius diceret commutatis

verbis

verbis atque ſententijs ſolebat; ſi poetæ Sulmonenſi per eadem fere tempora contigit, vt, quicquid dicere conaretur, verſus eſſet; ſi denique hodie multi idem poſſunt facere, quod Archias fecit; cur ingenioſis hominibus deſperandum eſt, quo minus & ipſi queant vel ex tempore, vel certa modica meditatione ita verba collocare, vt aptiſſimis numeris ſententia concludatur? Neque vero, quod iſte putat, ſatis eſt, vti proprijs latinis, & vſitatis verbis. nam ijs vtebantur antiqui; & tamen vim numeroſæ orationis non ſunt conſecuti. his enim rebus pura fit oratio & dilucida, non numeroſa & diſtincta, itaque nec apud nos Ser. Galbam, aut M. Catonem, nec apud Græcos Herodotum quiſquam vel obſcure vel parum pure ſcripſiſſe dicit: ipſos tamen, ac totam eorum ætatem, & ſuperiorem numero caruiſſe, conſtanter affirmant. Quod autem promittunt fore, vt, dempta iſta ſyllabarum ac pedum cura, numeri in oratione non deſiderentur; ſi vel hiulca & aſpera iunctura, ſi nimis crebra vnius atque eiuſdem numeri repetitio vitetur; ſi menſura in periodis habeatur: primum vereor, ne parum præſtent, quod temere promittunt: deinde, ſi maxime præſtent, non amo ſubdola iſta promiſſa; quæ cupidos eloquentiæ ad contemptum Ciceronis inuitant, & ab eius imitatione diuellunt, quem ſcimus adeo huius rei fuiſſe ſtudioſum, vt de pedibus & rhythmo ſolutæ orationis vix quiſquam apud Latinos pluribus locis mentionem fecerit. Nimirum iſti non docere ſtudioſam

iuuen-

iuuentutem, ſed aut eos, quos per ætatem diſcere iam pudet, conſolari deſiderant, aut deſidioſos ad ſupinam negligentiam inuitare; qui vagari & licenter peccare vel ob illud vnum gaudeant, quod non omnes viſuros peccata putent ſua, atque intra ſpem veniæ ſibi ſatis videatur, ijs ſimiles, qui non bene viuendo, ſed vitia ſua callide occultando, bonitatis nomen aucupantur. at enim, ſi meminerint, ſe bene dicendi artem tradere, ſimul illud quoque, niſi fallor, meminerint, eos a bene dicendi magiſtris doceri, qui non putant ſatis vitijs carere, ſed virtutibus nituntur abundare; nec culpam modo vitare, ſed laudem etiam mereri deſiderant: & admirabiles bene dicendo ſe exhibere conantur. vident autem vim laudemque iſtam ſine diligenti meliorum pedum ac numerorum obſeruatione ſe conſequi non poſſe; cum ea quoque, quæ ſimiliter cadunt, aut deſinunt, aut paria paribus redduntur, aut inter ſe contraria opponuntur, quamuis ſponte numeroſa credantur: tamen multo melius confici ab eo norunt, qui ſyllabarum pedumque rationem calleat, quam ab eo, qui vel ignoret, vel negligat. hic enim & in verſus imprudentius incidet; & ignorabit quæ paria ſint, quæ imparia. metietur enim perſæpe ſyllabis, quæ ſunt metienda temporibus: & alia eiuſmodi incommoda non contemnenda patietur, quæ nunc enumerare non vacat. quare qui pedes contemnit, prope totum hoc, quod numeroſum dicimus, contemnit. Verum ſi quis ad id facien-

faciendum induci poteſt, non video cur non idem tropos quoque omnes, ac ſchemata, atque omnem plane ornatum poßit contemnere. vt enim aliquando ſine numeris, ita ſine tropis, & ſchematibus, atque alijs eiuſmodi delicijs fuit oratio nuda prorſus & incompta. Aut igitur omnia iſta negligemus, atque omnem prorſus elocutionis oratoriæ cultum ablegabimus: aut, ſi retineamus, vt certe retinere debemus, has exornationes, quæ vnum modo atque alterum verbum, aut ſenſum illuminant; cur ea negligenda credamus, ſine quibus oratorij numeri peritia conſtare non poteſt? hic enim vnus omnium pene ſenſuum principia, vnus media, vnus ornat extrema, & hæc ipſa, quæ nominamus, orationis inſignia, quæque iſti ſola iactant, ſuo quaſi condimento reddit longe iucundiora. Quam ob rem nihil video cur nouos iſtos artifices audiamus; qui ſtudioſos eloquentiæ homines aut animum deſpondere volunt, aut nimis audere; cum rem a ſummis viris acri ingenio excogitatam, & deinceps diligenti cura ab optimis quibuſque oratoribus ſeruatam, vel fieri noſtris temporibus non poſſe prædicant, vel, quaſi leuem, & omnibus obuiam, contemni volunt. quorum alterum inertis & abiecti, alterum ſuperbi & contumacis animi crimen eſſe quis non videt? quinpotius igitur miſſos iſtos faciamus; &, quando licet, ac maxime expedit, hac in re vt in reliqua vita, medium quiddam ita ſeruemus, vt audaciæ ſimul & inertiæ crimen euitemus, a

q

que hanc elocutionis partem extolamus; vt, ſi non poſſumus, quo maxime optamus, peruenire, quodam tenus certe prodeamus; & quando honeſtus eſt error magnos duces ſequentibus, ſequamur potius, quamuis infirmo gradu, Iſocratem, & Demoſthenem, M. Tullium. & L. Craſſum, quam aut cum ijs, qui per ætatem vel non poſſunt vel nolunt diſcere, deſperemus; aut cum ijs, qui ſibi multo plus ſumunt, quam maximis oratoribus deferunt, quæ ſtudioſe diſcenda ſunt, temere negligamus. ſed contra ſemper animo fixum atque immotum maneat, quod apud M. Tullium Craſſus inquit, numeroſæ orationis vim eſſe magis neceſſariam. quam difficilem, nihilque eſſe tam tenerum, neque tam flexibile, neque quod tam facile ſequatur, quocunque ducas, quam orationem: ex hac verſus, ex eadem diſpares numeros confici; ex hac hanc etiam ſolutam varijs modis multorumq́; generum compoſitionem. Proinde nihil nos deterreat ratio iſta pedum, ſed facilitas potius inuitet. qua fit, vt verba de medio ſumpta quaſi molliſſimam ceram ad noſtrum arbitrium formare ac fingere poſſimus, & modico labore conſequi, vt, quo tot alij peruenere, nos quoque, via non fallente, veniamus. itaque ſtultum eſt, aut ingenio diffidere, aut alea ſemper incerta famam committere. illinc enim humilis & abiectæ formidinis, hinc damnoſæ ac fallacis audaciæ nota metuenda eſt. Cæterũ, quod times ne operam luſiſſe videamur, quod, poſt Strebæi Rhemenſis de oratoria

ver-

verborum collocatione libros, tam multa de rhythmo oratorio ſcripſerimus; amori vel pietati potius in me tuæ gratias agam neceſſe eſt; quæ tanta eſt, vt tuum iſtud alijs in rebus acre iudicium impediat, & ea pro ſcriptis meis timere te cogat, quæ ne pro tuis quidem timeres, qua in re PAVLI, *aui tui, non minus humanitatem, quam nomen, refers. is enim cum iuris & legum prudentia nemini ſecundus eſſet, nec minus conſilio quam iudicio excelleret, ac tota quidem* Italia, *ſed in florentiſſima iſta ciuitate veſtra vel in primis eſſet illuſtris; tanta tamen humanitatis fuit, non amandum ſibi putaret. me certe non longi temporis conſuetudine ita deuinxit, vt ſemel agnitum, quamuis poſtea locorum interuallo diſiunctus, colere nunquam deſtiterim; defuncti porro veram expreſſamque imaginem patrem tuum,* IOAN. BAPTISTAM, *mihi obſeruandum prepoſuerim; atque id quidem, vtcunque potui, ſi minus opera, certe animo ſemper fecerim. poſtea vero quam in veſtram hanc, vel potius communem omnium patriam ad docendum publice vocatus me contul ita colere hominem cœpi, vt illi meam in amor atque obſeruantia fidem, conſtantiamq; breui pr barim. quo in propoſito vti, quandiu vixero, pe ſeuerem, iam me non tam defuncti memoria, qua amor ac multa magnaque in me beneficia co pellunt. quantum enim eſt, quod me quaſi pare tem in conuictum recepit? quod totum iam*

u

uenium ſine vlla querela ſenij mei moleſtias pertulit? De meis vero commodis, ſi quando apud principes ciuitatis actum eſt, multo magis, quam de ſuis, laborauit. nam qui in ſuis adeo verecundus ſemper fuit, vt ne debita quidem ſuſceptis pro republica laboribus petere ſuſtineret, idem in meis, vbi ſe profuturum credidit, importunitatis notam ſubire non recuſauit. Quæ vel ex eo maiora iudicem neceſſe eſt, quod ab eo profecta ſunt, qui propter longum rerum publicarum vſum cognitionemque, ac totos annos quinquaginta probatam multis magniſque rebus integritatem & continentiam ſingularemque in omnibus fidem, principibus in rep. viris ita carus eſt, vt eum non quaſi miniſtrum aliquem diligant; ſed iam quaſi collegam complectantur. quam ille tot meritis collectam gratiam, non ad ſua, vt plerique, commoda, ſed ad amicos vel ſubleuandos vel ornandos ſemper conferendam iudicauit. Quæ ego de multis pauca libenter retuli, vt intelligeres te mihi vel ob hoc eſſe cariſſimum, quod illorum ſtudia, mores, ac virtutes ita refers, vt, quiſquis PAVLVM *auum, quiſquis* HIERONYMVM *magnum patruum, quiſquis* IOANNEM BAPTISTAM *patrem tuum nouit, omnes illos in te vno ſe ſpectare lætetur. Ego certe ex ijs fructibus, quos ex tua educatione vberes percepi, vel præcipuum duco ac iucundiſſimum, quod te tanto auo, tanto patruo, tanto patre dignum probas: quod e puero præclaræ indolis cito factus es verecundus adoleſ-*

 cens,

cens,cito robuſtus iuuenis,cito vir omnis officij iuſtus æſtimator. Quid dicam, quod ad veterum poetarum maieſtatem ſic iam tuum carmen accedit, vt tamen ſolutæ orationis laude nihilominus excellas. quod, vt alia nunc tua ſcripta prætaream, vel duæ illæ funebres laudationes ſatis probarint: quarum altera Tryphonem Gabrielem, virum bonum, ac nobilem, & bene doctum, quaſi quendam noſtri temporis Socratem apud populum aptiſſimis laudibus extuliſti: altera vero Andream Franciſcum, magnum reipublicæ Cancellarium, ſummæ probitatis virum, apud ſenatum tanto facundæ orationis ornatu, tanta vultus, vocis, ac geſtus moderatione laudaſti, vt neque vera vlla laus ei detracta, neque falſa afficta eſſe videretur. verum maiora mihi in dies & meliora promittit tum præclara iſta ingenij felicitas, quæ laude aliquid dignum ſemper parturit, tum præmatura prudentia, & benefica in omnes voluntas: quam meis in rebus talem quotidie ſentio, vt ſemper tua mihi officia opportuna pariter & iucunda contingant. in his enim non tuam modo, ſed paternam quoque, & auitam prudentiam mihi videor intueri. Sed vt eo reuertar, vnde me digredi tua pietas coegit: Ago tibi gratias, quod pro me times etiam quæ timenda non ſunt id enim vel præcipuum eſt beneuolæ mentis argumentum. Verum, quod ad doctos viros, qui de rhythmo aliquid diuerſis locis ante nos hac ætate ſcripſerunt, pertinet, bono ſis animo velim. hi enim non modo nobis nihil obſant,

ſed

ſed contra potius proſunt:& in eo cauſam noſtram adiuuant, in quo maxime premi videbatur: Primum quod de rhythmo oratorum his temporibus ſcribere ſtultum non putant: deinde, quod oratoribus pedum ſyllabarumque cognitionem non vtilem modo, ſed etiam neceſſariam iudicant, & eos, qui ſuperuacaneam credunt, auctoritate ſua refellunt. neque vero futurum pertimeſcas, vt, qui noſtra legerint, operam ſe puteut perdidiſſe, quod eiſdem de rebus poſt illos ſcripſimus nam vt honeſtas diſciplinas ex doctiſsimis eorum ſcriptis magna accepiſſe adiumenta libenter prædicamus: ſic, nobis ſcribendi de rhetorico rhythmo materiam non magis ab illis eſſe præceptam, quam indicatam, & relictam, dicimus. vtinamque, quantum reliquerunt, tantum commode potuiſſemus explicare. ſuſcepit enim vir ille doctus alioqui, & in Ciceronis lectione, quod illius ſcripta declarant, diu multumque verſatus, onus, quod nullum non ingenium fatigare, nullam non eloquentiam exercere poſsit. nam de rhetorica verborum electione ac collocatione, vel, vt apertius loquar, de partibus & artificio totius elocutionis orſus ſcribere, multa alioqui neceſſaria, quæ de veterum fontibus haurire, multa, quæ, vt fuit ingenioſus, ſed haud ſcio quam cautus, potuit excogitare, vel oneris grauitate preſſus abiecit, vel alio vocatus prateriuit: & ingenio indulgere, quam materiæ ſeruire, maluit. Quia vero ferre non poterat, linguam latinam, tam late patentem, tot rerum naturæ tot ſcientiarum

tiarum interpretem,miſeris, vt ait, modis violari: multaqueſtus eſt: multa dixit: multa fecit, vt tantam peſtem procul arceret. ſed dum veteres omnes rhetoras, quos procul ſequi ſatis honeſtum fuerat, anteire ſeſperat, nullum non onus ſuſcepit, nihil ſibi pepercit. multa de magiſtris, multa de ſcriptoribus vel eligendis vel fugiendis diſputauit. neque vero minus prolixe tractauit, vtri priores legendi, poetæ ne, an oratores: quæ pars rhetoricæ prima tradi, quæ componendi rudimenta conſtitui debeant. quid loquar, vt verborum differentias in ordinem longiſſimum digeſſerit, vt prolixo tractatu tentarit explicare quæ ſordida, quæ inuſitata, quæ barbara & agreſtia, & humilia iudicanda ſint & euitanda: vt a grauibus leuia, ab alienis & aſſumptis propria, a veteribus noua, a ſonantibus exilia, a grandibus parua, a volubilibus tarda, ab integris corrupta diſtinxerit: vt in latini ſermonis contemptores tam longa atque acri oratione ſit inuectus: vt ſuſceptæ materiæ oblitus eſſe videatur. quin vbi iam de verbis non eligendis ſed collocandis tractare cœpit, de natura ſyllabarum, de coagmentatione vocum, de concinnitate clauſularum, de figuris, quas rhythmus plerunque comitatur, itemque de tribus illis dicendi figuris, quas græca voce characteras nominant, tam multa verba fecit. vt alijs ſatis amplam ſuper ea differendi materiam reliquerit. Sed ſiue ſoli pedes recte collocati, oratoris rhythmum faciunt. vt Ariſtoteles crediderit: ſiue non ſolos quidem.

dem,ſed propemodum ſolos,quod nemo veterũ negat hoc præſtare iudicemus: longa difficiliũ quæſtionum ſeries occurrit, quæ diſcendi cupidos huc atque illuc diſtrahat.quod iſti non ignorantes retro pedem tulerunt. atque alij quidem iure optimo id feciſſe mihi videntur.nam cum philoſophos, aut oratores, aut poetas interpretarentur,apud quos numeri mentionem fieri videbant:ſatis putarunt ea dixiſſe, quæ ijs locis,quos præ manibus habebant,aliquam lucem afferre poſſent. Alij vero, cum dedita opera de hoc ipſo numero rhetorum præcepta traderent,de iunctura,de figuris,de concinnitate, quibus rebus adiuuari numerum putant,tam multa, quæ magna ex parte nota erant,inculcarunt, vt, cum vix tandem ad locum,in quo de pedibus ad numerum aptis dicendum erat,perueniſſent,eos imitati eſſe videantur, qui diſpendioſo itinere fatigati ſuſceptum ſemel onus prius abijciunt,quam quo intenderant,peruenerunt.nam pauca de multis veterum præceptis in anguſtum cogentes,rem totam curſim & ſaltuatim perſtrinxerunt, vel parum cogitantes vel diſsimulantes quam multa & quanta præterirent, quæ diſcendi cupidis vel deſperationem vel impedimenta poſſent afferre. hanc nos artis partem quod erat longe difficillima, noſtriſque temporibus tum neglecta, tum non ſatis intellecta, tractandam ſuſcepimus: non vt cum veteribus, quos rhythmicæ rationis fuiſſe peritos nemo ambigit, contenderemus, ſed vt, quæ illi tanquam ſuo ſeculo nota

partim neglexerunt, partim nimis breuiter attigerunt, colligeremus, copioſeque tractata ſtudioſis hominibus ita traderemus, ut, quod hactenus alij deſperauerant, alij neglexerant, id tandem nō imitatione ſola, quæ plerumque fallit, ſed certa ratione perceptum, cum libuiſſet, vſurpare non timerent. tam diligenter enim, quid ſit numerus, & quāta numerorum varietas, & quo modo hic oratorius ab alijs differat, ex antiquorum & iuniorum ſententijs expreſſimus, vt eum etiam rudes facile poſſint intelligere. ita porro, quæ numerorum vitia ſint vitanda, ita, quæ virtutes ſint expetendæ, tum dilucide, tum breuiter expreſſimus: vt nemo aut in illa incurrere, niſi videns ac volens, aut has non conſequi, niſi prorſus hebes aut negligens, non poſſit. quin etiā de pedum natura, & exquiſita quadam eorum differentia, de commatibus, de colis, de periodis ea diligentiſſime collegimus, quæ ab ingenioſis maxime deſiderari putauimus, & quæ numeroſe dicendi cupidos, & non ignauos homines poſſent vel ab audaci quorundam temeritate reuocare, vel ab aliorum turpi deſperatione vindicare: ſiquidem & opus eſſe rhythmica pedum ratione percepiſſent: & non magno labore, quicquid hoc eſt, diſci poſſe intelligerent. quod an praſtiterimus, homines bene docti viderint. nos illud modo conſtanter affirmamus, nec voluntatem nobis defuiſſe, nec curam. neque enim timuimus, poſſe quenquam iure nobis vitio vertere, ſi poſt doctiſſimos viros, quorum alij de tota bene dicendi

ratio-

ratione ſcripſerunt, alij de partibus elocutionis commentarios reliquerunt, nos in hac, quæ ad oratoriũ numerum ſpectat, artis parte tantum operæ poneremus, quantum & ad deſperationem tollendam, & ad temeritatem reprimendam, & ad ſtudia diſcentium iuuanda ſatis eſſe videretur. nam ſi, poſt doctiſſimos Nigidij Figuli de re literaria commentarios, Meſſalla, vir foro magis aptus quam ſcholis, tum de litera S bene magnum volumen ſcribere, tum ſingulis literis ſingulos libellos reddere non eſt veritus: ſi Ioannes Pontanus memoria noſtra poſt tot aliorum ſcripta duos de vnica non litera, ſed aſpirandi nota libros ſcripſiſſe laudatur: ſi denique etiam noſtri ſeculi homines non ſunt veriti his de rebus ſcribere, quas ab antiquis ornate copioſeque videbant eſſe tractatas: cur me quiſquam vel contemnat, vel reprehendat, quod de oratorio numero non timuerim poſt eos ſcribere, qui hæc ipſa de re futuris oratoribus neceſſaria, ſed multis quæſtionum difficultatibus impedita vel nimis breuiter & obſcure, vel adeo properanter & contemptim ſcripſerunt, vt doctis potius oſtendere ſcientiam ſuam, quam neſcientes docere voluiſſe videantur: cum præſertim per tot & tam difficiles quæſtiones ita ſtylum temperarim, vt nec ieiuna breuitas diſcentiũ vota fruſtrari, nec obſcuritas affectata legentis curſum poſſet impedire, nec vlla rerũ aut humilitas aut difficultas tãta potuit offerri, quam vel contempſerim vel reformidarim. nam cum maximũ quiddam præclarumq́;

ſit eloquentia: quis non videat, rationem numeri, qua res tanta vehementer iuuari poteſt, non vt paruum quiddam oportere contemni, ſed vt magnum rarumque quibuſuis laboribus debere comparari? quamobrem fore confido, vt æquus totius rei æſtimator huic labori noſtro non contemptum, non odium, ſed aliquam potius gratiam deberi iudicet. Inuidiam vero his temporibus habere hæc materia prope nullam poteſt: tum quod tenuis & exilis iudicatur: tum quod multorum calumnijs eſt obnoxia. nam qui ab ineunte ætate neque pedum neque ſyllabarum rationes ac momenta didicerunt, ij nunc vel ſe poſſe diſcere deſperant, vel tanti non putant, vt eum laborem ſuſcipiant. quamobrem praue pudentes neſcire malunt, quam diſcere: &, ne ſoli neſcire videantur, alios quoque ad huius rei contemptum impudenter hortantur: vt, ſi nemo diſcat, quod ipſi, cum per ætatem poſſent, diſcere neglexerunt, alijs vel ſuperiores vel pares iudicentur. ſed me perpetuo bene de literis merendi ſtudio flagrantem, nec inquiſitionis longæ tædia, nec humilitas vlla materiæ, nec inexplicabiles in re tenui quæſtiones, nec vllæ calumniantium voces deterrere vnquam potuerunt, quo minus iter ſemel cœptũ conſtanter tenerem, & noſtrum hoc perpetuum de literis bene merendi ſtudium vtile diſcentibus futurum conſiderem. quapropter tantum abeſt, vt ſuſcepti laboris, & intentæ hanc in rẽ ſedulitatis me pœniteat, vt iamnũ paratus ſim libẽter & hæc, & ſi quid aliud

ſcrip-

ſcripſero, vel mea diligentia, vel amicorum monitu, vel æmulorum repræhenſione, ſi modo iuſta fuerit, emendare. Quamobrem RHAMNVSI *amiciſsime, velim deſinas ea mihi timere, quæ me non timere perſpicis. amicorum enim monitus nunquam non libenter admiſi: repræhenſiones inimicorum mihi re ipſa fuiſſe ſemper vtiles comperi. nam quæ iuſtæ fuerunt, vt vel erroris vel delicti mei me pœniteret, præſtiterunt: quæ vero minus iuſtæ, hoc plus attulerunt, vt iam non delicta modo, ſed, quicquid poterat eſſe ſuſpectum, diligenter cauerem, & vtraque ratione melior fieri ſubinde tentarem.*

FINIS.

ERRATA IN PRIOREM TRActatum paſsim irrepta, hic in vnum collecta, minus exercitatis conſpicienda poſuimus.

In præfat. *pro quicqua, legendum eſt quicquam. & in ipſo libro pagina 2. linea 3. pro pedes lege pes. pag. 3. lib 2. audient; non audiens. pag. 5. lin. 3. confragoſa, non confragoſo. pag. 13. pro doctoris lege doctoris. pag 17. lin. 11. pro hac, hæc. pag. 44 lin. 27. pro nihili, nihilo. pag. 63. lin. 3. referunt, non referuntur. & ibidem pro ingentem, lege in ingentem. pagin 64. lin. 24. integra, non ingra. pag. 75. lin. 10. pro ſonentia, lege ſonantia. & pag 81. lin. 6. pro, non præ. item pag. 83. lin. 3. pro verborum, verbum. & 84 lin. 23. pro illius, illis pagin. 103 lin. 14. lege ſonoras, non ſonaras. & pag. 110. lin. 24. leges iunguntur, non vnguntur. pag. 116. lin. 27. innectitur, non inuectitur, pag. 123. lib. 19. pro dolunt, nolunt. item, pag. 125. lin. 5. pro doctori, lege doctorum. & ibidem lin. 8. poſt immutatione, adde tranſmutatione. & eadem lin. leges mutandi, pro mudandi, fol. 186 lin 6 pro cœlo, cæco. fol. 198. lib. 15. pro minitatem, minitantem fol. 201 lin. 24. pro de vt hoc, leges, vt de hoc. pag 233. lin. 22. pro fatuiſſe, ſtatuiſſe. & pag. 280. lin. 14. pro ſiguris, figuris. & 281. lin. penult. ſapientiamq́;, pro ſapientamq́;. demum fol. 284. lin. autepenultima, pro ſis. puto legendum his. fol. 291. lin. 15 pro prima, primæ leges. & fol. 292 pro ſine, ſiue.*

Sequuntur errata tractatus poſterioris.

In frontiſpicio *delendum, paraphraſis in pſalmos, &c. in præfat. pag. 4 lege pro cuius, quo. pag. 6. lin. 22. pro κινήσεως, κινήσιος. pag. 33. lin. 27. pro lauere, lege leuare. pag. 59. lin.*

lin.5.communem, non commune. & ibid. lin. penult. hanc, non hunc. fol.83. lin.5. quartum, non quarum. fol.85. lin.20. Amphibrachus, non Amphimacrus, *fol.109. lin.6. altercationes, non vltercationes. & in eadem pag. lin.28. pro interualla, interuallo. fol.113. lin.2. pro illa ſum, lege vno verbo, illaſum. pag.158. lin pro* τὸ θυτῳ ξαυμασότερος, *leges,* τούτῳ θαυμασότερος. *& pag.180. lin.21. pro Stebao, lege, Strebeo.*

Hæc potiſsimum mendoſè offendimus, ſi quid
præterea minus rectum occurrat, id ingenioſus
lector nullo negotio
ipſe reſtituet.

COLONIAE,
In Officina Birckmannica.
ANNO M. D. LXXXII.
1582